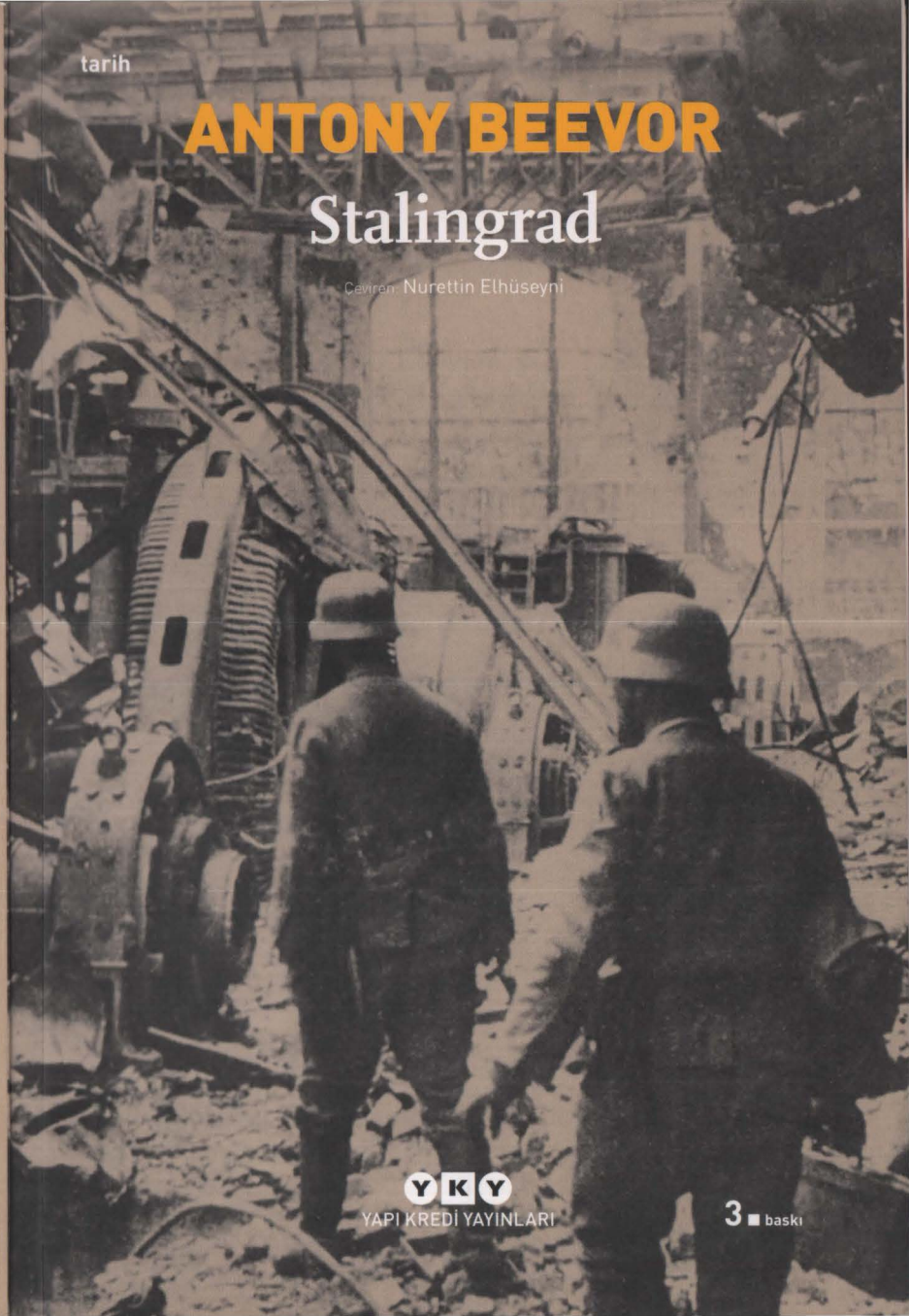
tarih

ANTONY BEEVOR

Stalingrad

Çeviren: Nurettin Elhüseyni

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

3 ■ baskı

A. BEEVOR • STALİNGRAD

YKY

STALİNGRAD

Antony Beevor Antony Beevor'ın ödül almış kitapları arasında *Crete: The Battle and the Resistance* (Runciman Ödülü), *Paris After the Liberation, 1944-1949*, *Berlin: The Downfall* (Longman-*History Today* Mütevelli Heyeti Ödülü), *The Battle for Spain* (La Vanguardia Ödülü) ve *D-Day: The Battle for Normandy* (Prix Henry Malherbe ve RUSI Westminster Askeri Edebiyat Madalyası) sayılabilir. Yabancı dillerde otuz baskısı yapılan kitapları dört milyonun üzerinde satışa ulaşmıştır.

Stalingrad kitabına 1999'da kurgu dışı düzyazı dalında Samuel Johnson Ödülü, Wolfson Tarih Ödülü ve Hawthornden Ödülü verilmiştir. Gerek ciltli, gerekse karton kapaklı baskılarıyla en çok satılan kitaplar listesine giren *Stalingrad* tek başına Britanya'da yarım milyon satışa ulaşmış ve dünyada yirmi sekiz dile çevrilmiştir.

Nurettin Elhüseyni (Silvan/Diyarbakır, 1954). Darüşşafaka Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. AnaBritannica'da yazı kurulu üyesi ve çeşitli yayın kuruluşlarında editör olarak çalıştı. Halen serbest çevirmenlik ve araştırmacılık yapıyor. Çevirdiği kitaplardan bazıları: *Demokrasi Neye Yarar?* (YKY, 2010); *Solan Akdeniz: 1550-1870 / Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, Faruk Tabak (YKY, 2010); *Gezgin Şölen: Gıda Küreselleşmesinin On Bin Yılı*, Kenneth F. Kiple (YKY, 2010); *Canavarlar - Garip Yaratıklar Kitabı*, Christopher Dell (YKY, 2010); *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi*, Niall Ferguson (YKY, 2011); *1000 Muhteşem Resim* (YKY, 2012); *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, Niall Ferguson (YKY, 2012); *Kırım: Son Haçlı Seferi*, Orlando Figes (YKY, 2012); *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, Emine Fetvacı (YKY, 2013); *Ölümsüzlük Kurulu*, John Gray (YKY, 2013); *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler*, Tony Judt (YKY, 2013); *Haberini Alayım, Yeter: Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*, Orlando Figes (YKY, 2013); *Stalingrad*, Antony Beevor (YKY, 2014); *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a*, Peter Watson (YKY, 2014); *Tarihi İcat Eden Adam: Herodotos'la Seyahatler*, Justin Marozzi (YKY, 2015); *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*, Haydn Williams (YKY, 2015); *Sıfır Yılı [1945'in Tarihi]*, Ian Buruma (YKY, 2015).

Antony Beevor'ın
YKY'deki diğer kitapları

Stalingrad (2014)
Berlin'in Düşüşü - 1945 (2015)

ANTONY BEEVOR

Stalingrad

Çeviren
Nurettin Elhüseyni

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4020
Tarih - 96

Stalingrad / Antony Beevor
Özgün adı: Stalingrad
Çeviren: Nurettin Elhüseyni

Kitap editörü: Nuri Akbayar - Derya Önder
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Sayfa tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

Çeviriye temel alınan baskı: Penguin Books 2007
1. baskı: İstanbul, Ocak 2014
3. baskı: İstanbul, Ocak 2020
ISBN 978-975-08-2673-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2019
Sertifika No: 44719
© Antony Beevor & Artemis Cooper 1998
Bu kitabın telif hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/YapiKrediKulturSanatYayincilik
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL MALZEME LİSTESİ • 7

FOTOĞRAF KAYNAKLARI • 9

HARİTA LİSTESİ • 11

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ • 13

ÖNSÖZ • 19

KISIM BİR

"DÜNYA NEFESİNİ TUTACAK!"

1 *İki Taraflı Keskin Barbarossa Kılıcı* • 25

2 *"Alman Askeri İçin Hiçbir Şey İmkânsız Değildir!"* • 33

3 *"Kapı Kırıldığı Anda, Çürük Yapı Baştan Aşağı Çöker!"* • 43

4 *Hitler'in Kibri: Moskova İçin Gecikmeli Muharebe* • 53

KISIM İKİ

BARBAROSSA'NIN YENİDEN BAŞLATILMASI

5 *General Paulus'un İlk Muharebesi* • 71

6 *"Bir İnsanın Ne Kadar Toprağa İhtiyacı Vardır?"* • 89

7 *"Tek Adım Geri Çekilmeyeceğiz"* • 103

8 *"Volga'ya Ulaşıldı"* • 119

KISIM ÜÇ

KADERİ BELİRLEYECEK KENT

9 *"Zaman Kan Demektir": Eylül Muharebeleri* • 139

10 *Farelerin Savaşı* • 159

11 *Hainler ve Dostlar* • 179
12 *Molozdan ve Demirden Kaleler* • 199
13 *Paulus'un Son Hücumu* • 219
14 *"Her Şey Cephe İçin!"* • 231

KISIM DÖRT
JUKOV'UN TUZAĞI
15 *Uranüs Harekâtı* • 249
16 *Hitler'in Takıntısı* • 275
17 *"Çatısız Kale"* • 287
18 *"Der Manstein Kommt!"* • 301
19 *"Alman Tarzı Noel"* • 321

KISIM BEŞ
ALTINCI ORDU'YA BOYUN EĞDİRİLMESİ
20 *Hava Köprüsü* • 341
21 *"Teslim Olmak Yok"* • 359
22 *"Bir Alman Feldmareşali Tırnak Makasıyla İntihar Etmez!"* • 381
23 *"Dansı Kesin! Stalingrad Düştü"* • 401
24 *Ölüler Kenti* • 411
25 *Stalingrad Kılıcı* • 423

EK A:
Alman ve Sovyet Muharebe Yığınakları, 19 Kasım 1942 • 437

EK B:
İstatistiksel Tartışma: Kessel*'deki Altıncı Ordu'nun Mevcudu* • 443

GÖNDERMELER • 445
SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA • 447
DİZİN • 455

GÖRSEL MALZEME LİSTESİ

KESİM BİR (Sayfa 192-193 arası)

1. Sonbahar 1941. Sovyet savaş tutsaklarının topluca cephe gerisine götürülüşü.

2. Temmuz 1942. Alman piyadelerinin Stalingrad'a doğru yürüyüşü.

3. İleri harekâtta yıkılan bir köy.

4. Alman tankları Don stepinde.

5. Ağustos 1942. Alman topçuları Stalingrad dışında.

6. 297. Piyade Tümeni'nin papazı Dr. Abis Beck yaralılar için mektup yazarken.

7. Paulus, Hitler, Keitel, Halder ve Brauchitsch, Rastenburg yakınındaki *Wolfsschanze*'de.

8. Eylül 1942. 24. Panzer Tümeni'ne ait tankların Stalingrad'ın dış mahallelerine ilerleyişi.

9. Eylül 1942. Kızılordu tank birlikleri muharebeye gitmeden önce Kruşçev'in bir konuşmasını dinlerken.

10. Muharebeye katılmak üzere Volga'yı geçmeye hazırlanan Rus takviye birliklerinin karşılaştığı manzara.

11. Stalingrad'ın kuzey kesimindeki fabrika binalarına saldıran Alman subayı ve askerleri.

12. Savunmadaki Rus piyadeleri.

13. Ekim 1942. Stalingrad'daki sivillerin toplanışı.

14. 62. Ordu karargâhı. Krilov, Çuykov, Gurov ve Rodimçev.

15. "Stalingrad Sokak Çatışmaları Akademisi"nde eğitim gören bir Kızılordu hücum mangası.

KESİM İKİ (Sayfa 320-321 arası)

16. Muharebe sırasında Çuykov'un tümen komutanlarından biri genç bir kadın muhabereciyle birlikte.

17. Ekim 1942. Alman piyadelerinin fabrikalar semtindeki yıkılmış bir atölyeyi işgali.

18. Sibirya 284. Mekanize Tümeni'ne mensup "Soylu Keskin Nişancı" Zaycev.

19. ve 20. Kasım 1942. Uranüs Harekâtı: Altıncı Ordu'nun çembere alınışı.

21. Junkers 52 nakliye uçağının havalanışı.

22. Aralık 1942. Altıncı Ordu'yu kurtarmaya dönük Kış Fırtınası harekâtının başarısızlığa uğramasından sonra, Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'na mensup Alman topçuları.

23. Kapana kısılan Altıncı Ordu askerlerinin paraşütleri toplayışı.

24. 10 Ocak 1943. General Rokossovski Kessel'i ezmeye yönelik Çember Harekâtı için açılış salvosunu bekliyor.

25. 11 Ocak 1943. Bir tipide geri çekilen Alman piyadeleri.

26. Ocak 1943. General Edler von Daniels'in tutsak kampına götürülüşü.

27. Ocak 1943. Hitler'in iktidara gelişinin onuncu yıldönümünde konuşan Goering.

28. Ocak 1943. Feldmareşal Paulus ve General Schmidt teslim olduktan sonra.

29. Bir Alman askerinin sığınaktan tekme tokat çıkarılışı.

30. Altıncı Ordu kalıntılarının tutsak kampına götürülüşü.

31. Alman ve Rumen tutsaklar.

FOTOĞRAF KAYNAKLARI

Volgograd'daki Arhiv Muzeya Panorami Stalingradskoy Bitvi'ye (Stalingrad Muharebesi Panoramik Müzesi Arşivi) 10, 14, 18, 19 ve 20 numaralı görsel malzemeleri sağladığı için özellikle minnettarım.

Helmut Abt Verlag, *Bis Stalingrad*, Alois Beck: 6

AKG Londra: 24, 30

Archive Photos, Londra: 12, 15

Bundesarchiv, Koblenz: 2, 21

Emperyal Savaş Müzesi, Londra: 4, 5, 8, 9, 11, 26, 28, 29, 31

Getty Images, Londra: 1, 3, 17, 22, 23, 25

Methuen & Co Ltd, *Paulus and Stalingrad: A Life of Field Marshal Paulus*, Walter Goerlitz: 13

Özel koleksiyon: 27

Topham Picturepoint, Edenbridge, Kent: 16

WestdeutschesVerlag, *Das Oberkommando der Wehrmacht Gibt Bekannt*, Martin H. Sommerfeldt: 7

HARİTA LİSTESİ

1 Barbarossa Harekâtı, Haziran-Aralık 1941, s. 24.
2 Mavi Harekât, Yaz 1942, s. 82.
3 Stalingrad'a Yönelik Alman Hücumu, Eylül 1942, s. 140.
4 Uranüs Harekâtı, Kasım 1942, s. 252-253.
5 Kış Fırtınası Harekâtı ve Küçük Satürn Harekâtı, Aralık 1942, s. 304-305.
6 Çember Harekâtı, Ocak 1943, s. 354.

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitap için araştırmalara 1994'te başladığımda, "Arşivimizde basit bir kuralımız var" dedi bana Rus Savunma Bakanlığı'ndaki bir albay. "Siz bize konuyu söylersiniz, biz de dosyaları seçeriz." İtiraz etmenin hiçbir işe yaramayacağını hemen anladım. Rus Devlet Arşivleri'nin 1991'de yabancı araştırmacılara açılmasına karşın, ordunun direnişi sürmüştü. Yeltsin hükümetinin baskıları sonunda, Podolsk'taki Savunma Bakanlığı Arşivi (ÇAMO) aynı yola gitmek durumundaydı. Yeni mevzuat çerçevesinde izin verilen ilk yabancılardan biri olduğum için yeterince şanslı sayılırdım. "Stalingrad Muharebesi'ni yazdığımı biliyorsunuz işte" diye karşılık verdim. "İlgi duyduğum malzeme türü konusunda bir fikir vermek gerekirse, Freiburg'daki Alman askeri arşivlerinde en ilginç anlatımları olayın dışındaki kişilerin, doktorların ve papazların sunduğunu gördüm."

"Kızılordu'da rahipler yok ki" dedi albay, içten bir kahkahayla birlikte parmağını bana doğru sallayarak.

"Elbette, ama siyasal subaylar olamaz mı? Askerlerin muharebe sırasındaki yaşamının gerçekliğini aktaracak türden malzeme peşindeyim."

"Yani, siyasal işler dairesi raporları" dedi albay, düşünceye dalarak. "Bir bakmamız gerekir."

Beş ay sonra tercüman Dr. Lyuba Vinogradova'yla birlikte Podolsk Arşivi'ne girmemize nihayet izin verildiğinde, bu hacimli raporların bütün umutlarımı bir hayli aşan düzeyde olduğu ortaya çıktı. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi Ağustos 1942 sonlarından yılın bitimine kadar muharebenin hemen her gecesinde, akla sığmayacak kadar ayrıntılı ve savaş güncelerinde genellikle hiç rastlanmayan bir dökümü Moskova'ya uçakla göndermişti. Raporların gönderildiği kişi Kızılordu'nun Moskova'daki başkomiseri Aleksandr Şçerbakov'du. Günlük rapor ortalama on iki ila yirmi dört sayfa arasındaydı. Sovyet arşivleri takımadalarında hayret verici bir nadirlikle, herhangi türden bir propaganda cilası yoktu.

Bunun sebebi ise muharebenin neticesine büyük önem veren Stalin'in tam olarak doğruyu öğrenmek istemesiydi. Bu dosyalar aslında tam da aradığım şeydi.

Zamanlama açısından olağanüstü şanslıydım; yarı açık pencere şimdi maalesef neredeyse tamamen kapalı. 2001'de, *Berlin'in Düşüşü* [Türkçesi, İstanbul: YKY, 2015] adlı sonraki kitabım için araştırmalarımı tamamlamamdan kısa bir süre sonra, beni telefonla arayan İsveçli tarihçi Lennart Samuelson bana FSB'nin, yani yeni kimliğiyle KGB'nin tam olarak hangi dosyaların Batılı tarihçilerce incelenmiş olduğunu saptamak üzere arşiv kayıtlarını taramaya başladığını bildirdi. Birkaç ay sonra, yakın dönem Rus tarihi uzmanlarından biri olan ve o sırada sonraki kitabı için Moskova'da çalışan Catherine Merridale, Podolsk'a girmesine dahi izin verilmediğini ve yabancı araştırmacılara ilişkin bilgilerin kesinlikle merkezileştirildiğini anlattı bana. Yabancı araştırmacıların izini sürmek için artık bilgisayarların bulunmasına karşın, tek bir arşiv kataloğunu bilgisayara geçirecek paranın olmaması durum hakkında epeyce şey anlatmaktaydı.

Sovyet kahramanlığının timsali olması itibariyle, Stalingrad özellikle hassas bir konudur. Kremlin'in ve haliyle neredeyse bütün siyasal kampların Jukov'u ve (tasfiyeler sırasında baskıya uğradığı için Stalinizm'le lekelenmeyen) Kızılordu'yu Rus birliğinin ve büyüklüğünün sembolleri olarak kullanmak istediği günümüzde bu durum özellikle geçerlidir. Eski muhariplerle görüşürken, bir siyasal tartışmaya saplanmaktan kaçınmak gerektiğini çok geçmeden öğrendim. Stalin'e yönelik her türlü eleştiri imasında, en anti-Stalinist olanlar bile tam bir savunma konumuna geçmekteydi. Büyük savaş önderi Stalin'in eleştirilmesi onların gözünde katlandıkları fedakârlığın sarsılması gibiydi.

Almanya'daki araştırmalar çok daha dolambaçsız geçmekle birlikte, beklenmedik sürprizler getirdi. Freiburg-im-Breisgau'daki Bundesarchiv-Militärarchiv'de [Alman Askeri Arşivleri], günümüze ulaşan savaş güncelerinde ve dosyalarında istatistiklerden ve olayların kuru bir kaydından pek fazlasını beklemiyordum. Bunlar Paulus'un çembere alınan Altıncı Ordu'ya ait havaalanlarının Ruslarca tahrip edilmesinden önce uçakla taşınmıştı. Ama levazım subayının istatistikleri (tayın talepleri) bile muharebenin daha az bilinen bir yönünü ortaya çıkardı: Wehrmacht'ta [Alman Silahlı Kuvvetleri] çok sayıda Sovyet yurttaşının askerlik yaptığı gerçeği.

Yine Freiburg arşivlerinde, genellikle insan acılarının keskin gözlemcileri olan doktorların ya da Alman ordu papazlarının anlatımları aracılığıyla, moral ve şartlar üzerine beklenmedik zenginlikte bir malzeme buldum. Ocak 1943 ortalarında Kızılordu'nun Pitomnik havaalanını kuşatmasıyla birlikte, evlere ulaşacak son sözler olacağı bilinciyle askerlerce eşlere ya da anne babalara ya-

zılmış yüzü aşkın mektuba ait suretlerin yer aldığı kalın bir dosya da vardı. Goebbels Alman fedakârlığının kahramanlık dolu bir anlatısına temel oluşturmak üzere mektupların alıkonulması talimatını vermiş, ama projeden çarçabuk vazgeçilmişti. Yalınlık ve abartı arasındaki çarpıcı tezatla farklı duygu durumlarının ilginç bir göstergesi işlevini gören bu malzeme, 1950'lerin çok satılan kitabı *Stalingrad'dan Son Mektuplar*'da alıntılanan mektupların neredeyse kesinlikle düzmece olduğunu göstermek dışında, Alman tarihçilerince hâlâ şaşırtıcı biçimde çok az kullanılmıştır.

Arşivin başka bir kesiminde, *Kessel* ("Çember") dışına uçaklarla çıkarılan subaylara ve askerlere yazdırılmış raporları buldum. Bu adamların çoğu genellikle her tümenden ikişer kişi olmak üzere Hitler'in öngördüğü "Nuh'un Gemisi" tasarısı için seçilmişti. Tasarı eskinin sembolik tohumlarıyla yeni bir Altıncı Ordu yaratarak, Stalingrad felaketini gizlemeye yönelikti. Varıştan neredeyse hemen sonra kaleme alınan kişisel raporlar, yazıldıkları koşullar göz önünde tutulunca, özellikle değerli bir kaynak olarak ilginç geldi bana. Bu adamların başında korkacakları yüksek rütbeli subaylar yoktu. Raporları isteyen subayların olup bitenler hakkında güvenilir bilgilere çok ihtiyacı olduğunu biliyorlardı ve kendileri de hayatlarını geride bıraktıkları bütün silah arkadaşlarına borçlu olmalarından dolayı, açıkca doğru tanıklık etme gereğini duyuyorlardı.

Uçakla alınanların hepsinde sağ kalmanın getirdiği rahatlamanın ve suçluluk duygusunun karışık bileşimi çok çarpıcıdır. Aslında, ateş çemberden kurtarılan subayların, Hitler'e karşı bir devrim başlatma gibi beyhude bir çabayla Rusların yanında yer alan General von Seydlitz-Kurzbach gibi tutsak komutanları kınamamaları bana son derece ilginç geldi. Kendilerini Hitler tarafından yüzüstü bırakılmış olarak gören ve askerlerini boşuna dövüşmeye ikna etmiş olmaktan dolayı suçluluk duyan yüksek rütbeli tutsak subayların öfkesini anlayabilecek durumdaydılar. Oysa teslim olma kararından sonra tutsak alınan ve yıllarca kaldıkları Sovyet çalışma kamplarından bir şekilde sağ çıkan daha düşük rütbeli subaylarla görüştüğümde, kendilerini tutsak alanlarla işbirliği yapan generalleri hâlâ bağışlamadıklarını saptadım.

Eski muhariplerle ve görgü tanıklarıyla görüşmelerin, özellikle de olaydan elli yılı aşkın bir süre sonra yapılan görüşmelerin güvenilmez olabileceği malumdur; ama doğrulanabilir kaynaklarla birlikte kullanıldığında, bu malzeme son derece aydınlatıcı olabilir. Kötü sondan hemen önce Paulus'un talimatı üzerine uçakla taşınan Altıncı Ordu'nun birkaç kurmay subayıyla temasa girebildiğim için olağanüstü talihli sayılırdım. Münih'te görüştüğüm General Freytag von Loringhoven aynı zamanda Ağustos 1942'de Stalingrad'ın kuzey kenarında

Volga'ya ilk ulaşan panzer komutanıydı. Yanlış anlamaları ortadan kaldırmak isteyen Winrich Behr'le görüşmem daha da önemliydi. Behr bana Ocak 1943'te üstlendiği görevin gerçek hikâyesini anlatarak, Hitler'i Altıncı Ordu'nun teslim olmasına izin vermeye ikna etme girişimi çerçevesinde Paulus ve Feldmareşal von Manstein tarafından gönderildiğini belirtti. Onun Rastenburg'daki karargâh sığınağında kurmay heyetiyle çevrili haldeki Hitler'le görüşmesine dair anlatımı, bana hayatımın en ilginç sabahını yaşattı.

Stalingrad üzerine yazmanın hiç kuşkusuz en büyük güçlüğü, temeldeki şu zor soruya bir tür cevap sunmaktı. Kızılordu bütün beklentilerin aksine içten ve özveriyle mi, yoksa cephe gerisinde NKVD ve Komsomol'un [Komünist Gençlik] yol kesme gruplarından ve Özel Müfrezelerin hep mevcut olan infaz tehdidinden dolayı mı tutunmayı başardı? Ağustos sonlarında ve eylülde kent için yapılan muharebenin ilk aşamasında askerler içinde bir azınlığın mı, yoksa bir çoğunluğun mu paniğe kapıldığını kesin bilemeyiz. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesinin 8 Ekim'de, "bozguncu havanın neredeyse bertaraf edildiği ve ihanet olaylarının sayıca azaldığı" yolundaki meşum iddiada bulunduğu bu erken dönemde, oran pekâlâ bir azınlıktan fazlasına ulaşmış olabilir. Ama çoğu olmasa bile birçok Kızılordu askerinin Volga'nın batı yakasındaki daralan tutunma alanında sonuna kadar direnmedeki şaşırtıcı azmi konusunda da aynı ölçüde hiç kuşku olamaz. İkinci Dünya Savaşı'nda hiçbir Batı ordusu buna yakın bir başarıyı sergileyemedi; aslına bakılırsa ancak Verdun'daki müthiş Fransız fedakârlığıyla bir karşılaştırma yapılabilir.

Tartışma her halükârda yüzeyde göründüğünden daha önemlidir. Volgograd'a giden trende karşılaştığım albayın hararetle ileri sürdüğü gibi, günümüzün Rus gençleri İkinci Dünya Savaşı'nda çekilen acıları kavrayamıyor. Peki, onlar bir türlü anlayamıyorsa, genç Avrupalı ve Amerikalı tarihçiler gelecekte böyle şeyleri nasıl kavrayabilecek? Parti ya da Komsomol üyelerinin sayısının, kadroların, aydınların, fabrika işçilerinin ya da köylülerin oranını analiz etmeye, yaşa ve evlilik durumuna göre onların bir dökümünü çıkarmaya ve neredeyse yalnızca arşiv istatistiklerine dayanarak sonuçlara varmaya çalışacaklar mı? Doğrusu, cevap bunu başaramayacaklarıdır. Bürokratik Wehrmacht'ın aksine, Sovyet sistemi düpedüz askerlerinin kişisel ayrıntılarını umursamayan bir tutum içindeydi. Böyle bilgiler ancak NKVD bir kişinin "anavatana ihanet" ettiğinden kuşku duyduğunda kayda geçirilirdi.

Bu kitabın 1998'de ilk yayımlanışından kısa bir süre sonra, David Glantz'ın *Zhukov's Greatest Defeat* (Jukov'un En Büyük Yenilgisi) kitabıyla büyük bir tar-

tışma başladı. Glantz Alman Altıncı Ordu'nun Stalingrad'da çembere alınmasını sağlayan Uranüs Harekâtı adlı büyük karşı-saldırıyla aynı zamana denk gelmek üzere, Kasım 1942'de Kızılordu'nun Rjev çevresindeki Alman cephe çıkıntısına *(salient)* karşı Mars Harekâtı adıyla büyük çaplı ama faciayla biten bir hücuma giriştiği gerçeğini ortaya çıkarmıştı. Dikkatleri Kızılordu yetkililerince utanç verici biçimde gizlenen bu korkunç kıyıma çekmekle, Doğu Cephesi'ndeki savaşın tarihyazımına önemli bir katkıda bulunduğu açıktı. Ortaya attığı tez Stalingrad Muharebesi açısından kilit meseleleri gündeme getirdi. Kuzeydeki Mars Harekâtı sırf Stalingrad taarruzuna yardımcı olacak bir oyalama girişimi miydi? Yoksa güneyde Stalingrad çevresindeki Uranüs Harekâtı'yla aynı ölçüde önem taşıyan alternatif bir harekât mıydı? Bunun doğru olması Stalingrad harekâtını baştan aşağı yeniden değerlendirmeyi gerektirirdi.

Glantz belki de keşfinin taşıdığı önemin çekiciliğine kapılarak, General Jukov'un Mars Harekâtı için tam sorumluluk üstlenirken, Stalingrad'daki çembere alma girişimini planlamayı General Vasilevski'ye bıraktığı kanaatine vardı. Konuyla ilgili önde gelen iki otoriteye, müteveffa Profesör John Erickson'a ve (Berlin üzerine kitabıma kızmadan önce, Stalingrad üzerine çalışmama son derece destek veren) Bilimler Akademisi üyesi Profesör Oleg Rjeşevski'ye danıştıktan sonra, Glantz'ın tezi konusunda ciddi kuşkular duymaya başladım. Rjeşevski Mars Harekâtı'nı tam bir felaket sayan Glantz'ın temel değerlendirmesiyle bile hemfikir değil gibiydi. Londra'da 9 Mayıs 2000'deki Stalingrad seminerinde yaptığı konuşmada şunu belirtti: "Harekâtın [Mars] ana hedefine ulaşıldı, çünkü cephe merkezinden güney kesime tek bir [Alman] tümeni dahi kaydırılmadı."

Profesör Rjeşevski sonraki sohbetlerde, Vasilevski'nin asla Uranüs Harekâtı'nın komutanı sayılamayacağını, çünkü her karar için Sovyet genelkurmayı Ştavka'ya, yani esasen bizzat Stalin'e başvurmak gerektiğini çok güçlü biçimde vurguladı. Bu görüşü destekleyen John Erickson da "ne Vasilevski'nin ne de Jukov'un komuta yetkilerine sahip olduğunu" ve birer Ştavka temsilcisi sıfatıyla ikisinin de basbayağı "Stalin'e tabi memur" konumunda olduklarını söyledi. Vasilevski'nin kurmay heyetinin ve karargâhının olmayışı bu tabilik rolünü kesinlikle doğrular gibiydi.

Jukov'un iki harekât öncesindeki dönem boyunca manevralarını ayrıntılı olarak veren özgün makaleyi de bir kez daha gözden geçirdim. Jukov'un güncesi Kalinin Cephesi'ndeki Mars Harekâtı'na nazaran Stalingrad çevresindeki Uranüs Harekâtı'nı planlamaya çok daha fazla zaman ayırdığını inandırıcı biçimde gösterir. Günceye göre, 1 Eylül'den 19 Kasım 1942'ye kadar sadece sekiz buçuk günü Kalinin Cephesi'nde, on dokuz günü Moskova'da ve en az elli iki buçuk

günü Stalingrad ekseninde geçirmişti.* Bu oldukça çarpıcı dengesizlik Jukov'un Mars Harekâtı'na "takıldığı" ve Vasilevski'nin güneydeki Uranüs Harekâtı'nın bir tür bağımsız üst komutanı olduğu yolundaki teoriyi kesinlikle sarsar. Ayrıca planlama açısından Mars'a nazaran Uranüs'e verilen öncelik hakkında epey şey söyler.

Profesör Rjeşevski daha sonra bana Rusya İkinci Dünya Savaşı Tarihçileri Birliği'nin her yönüyle soruna ilişkin görüşmelerinin bir nüshasını gönderdi. Mars Harekâtı'na dair bu kadar çok ayrıntıyı ortaya çıkaran çalışmasından dolayı Glantz'ı övmelerine karşın, vardıkları genel sonuç Uranüs'ün hep kilit harekât olarak tasarlandığı, Mars'ın ise bir oyalama manevrası olduğu yönündeydi. Onlara göre, kilit gösterge her biri için belirlenen topçu mühimmat tahsisatıydı. Mars Harekâtı'yla karşılaştırıldığında, Uranüs Harekâtı'na top başına yüzde 80 oranında daha fazla mühimmat ayrılmıştı. Tek başına bu olgu kesin sonuca varmaya yeterli sayılırdı. Konuyla ilgili çok daha fazla çalışmanın gerektiği oldukça açıktır; ama korkum o ki, Podolsk'taki ilgili dosyalara erişilememesi bunu son derece güçleştirecektir.

Stalingrad sadece İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyet kahramanlığının büyük sembolü olması açısından önemli değildir. Aynı zamanda savaşın psikolojik dönüm noktasıydı. (Jeopolitik dönüm noktasından daha önce, Hitler'e bağlı kuvvetlerin Moskova'dan püskürtüldüğü ve Amerika'nın savaşa girdiği Aralık 1941'de geçilmişti.) Paulus'un teslim olduğu haberi dünyaya duyurulduğunda, her yerde insanlar Nazilerin asla kazanamayacağına nihayet inandı. Almanlar da birdenbire gelecekte kendilerini bekleyen gerçeklikle yüzleşmek zorunda kaldı. Savaş saldırıya geçen Kızılordu'nun Berlin'e girmesiyle son bulacaktı. Ve de Rus askerlerinin Reichstag duvarlarına Kiril alfabesiyle kazıdığı "Stalingrad-Berlin" yazısı bugün bile görülebilir.

Antony Beevor
Eylül 2010

* Mareşal Jukov'un manevraları için *bkz.* İsayev, S. İ., "*Vehi frontovogo puti*", *VİJ* 10 Ekim 1991, s. 22-25.

ÖNSÖZ

"Rusya akılla anlaşılamaz" gözleminde bulunur şair Tyuçev. Stalingrad Muharebesi de alışılagelmiş bir incelemeyle yeterince anlaşılamaz. Böylesine devasa bir mücadeleye dönük sırf askeri bir inceleme sahada olup biteni anlatmaya yetmez, tıpkı askerlerinin çektiği acılardan uzak Hitler'in Rastenburg *Wolfsschanze*'sindeki ["Kurt İni"] haritalarıyla bir fantazi dünyasında yalnızlaştığı gibi.

Bu kitabın ardındaki fikir geleneksel bir tarihsel anlatı çerçevesinde, özellikle Rusya'daki arşivlerden alınan geniş yelpazeli yeni bir malzemeyi kullanarak, her iki taraftaki askerlerin yaşadıkları şeyleri göstermektir. Çatışmanın emsali görülmemiş niteliğini ve çok az kaçış umuduyla kapana kısılanların üzerindeki etkilerini aktarmada, kaynakların çeşitliliği önemli bir noktadır.

Kaynaklar savaş güncelerini, papaz raporlarını, kişisel anlatımları, mektupları, Alman ve diğer tutsaklara yönelik NKVD (güvenlik polisi) sorgulamalarını, kişisel günceleri ve savaşa katılmış olanlarla görüşmeleri kapsamaktadır. Rus Savunma Bakanlığı'nın Podolsk'taki merkez arşivinde en zengin kaynaklardan biri, Stalingrad Cephesi'nden Moskova'daki Kızılordu siyasal işler dairesinin şefi Aleksandr Şçerbakov'a günü gününe gönderilen çok ayrıntılı raporlardan oluşmaktadır. Bunlar sadece kahramanca işleri değil, firar, düşman safına geçiş, korkaklık, yetersizlik, kasti yaralanmalar, "anti-Sovyet ajitasyon" ve hatta ayyaşlık gibi (komiserlerin ihanet davranışlarına ilişkin örtmece ifadesiyle) "olağandışı olayları" da anlatır. Sovyet yetkilileri Stalingrad'da yaklaşık 13.500 Rus askerini, yani bir tümenden fazla askeri idam etmişlerdi.[1] Çok geçmeden şunu kavradım ki, asıl güçlük birçok Kızılordu askerinin içten özverisini, (çok kısa bir süre sonra karşı-casusluk örgütü SMERŞ bünyesine alınacak olan) NKVD özel dairelerinin bocalayan askerlere yönelik son derece vahşi baskısıyla dengelemeye çalışmaktı.

1 13.500 infaz, Askeri Tarih Enstitüsü, 21 Ocak 1993, aktaran Erickson, "Red Army battlefield performance", s. 244.

Sovyet sisteminin zor inanılır acımasızlığı birçok eski Kızılordu askerinin niçin Alman tarafında çarpıştığını tamamen olmasa bile büyük çapta açıklar. Stalingrad'da Altıncı Ordu'nun cephe hattı tümenlerinde Alman üniformalı Sovyet yurttaşlarının sayısı 50.000'den fazlaydı. Bazıları tutsak kamplarında vahşi yöntemlerle aç bırakılarak asker olmaya zorlanmıştı; diğerleri ise gönüllüydü. Son muharebeler sırasında yazılmış birçok Alman raporu, "Hiwi" ["gönüllü yardımcı"] olarak anılan ve kendi vatandaşlarına karşı çarpışan bu Hiwilerin cesaretine ve sadakatine tanıklık eder. Sadakatsizliğin çapını öğrendiğinde, Berya'ya bağlı NKVD'nin kuşkudan çılgına döndüğünü söylemeye gerek yok.

Konu günümüz Rusyası'nda hâlâ tabudur. Volgograd'a (eskiden Stalingrad) yolculuğumda tesadüf eseri aynı yataklı kompartımanda kaldığım bir piyade albayı, bir Rus'un Alman üniforması giymiş olabileceğine inanmaya ilk başta yanaşmadı. Ona Alman arşivlerindeki Altıncı Ordu tayın taleplerini anlatmamla sonunda ikna oldu. Kızılordu'daki tasfiyelerinden dolayı Stalin'den hoşlanmadığı apaçık belli bir adam olarak gösterdiği tepki ilginçti. "Onlar artık Rus değildi" dedi düşük bir sesle. Yorumu elli yılı aşkın bir süre önce Stalingrad Cephesi'nin Moskova'daki Şçerbakov'a rapor verirken kullandığı "eski Ruslar" ibaresiyle neredeyse tıpatıp aynıydı.[2] Büyük Yurtseverlik Savaşı'yla ilgili duygular günümüzde neredeyse o zamanki kadar bağışlamaz havasını koruyor.

Her bakımdan aptallık, acımasızlık ve trajedi bir dizi umulmadık yolla açığa çıkıyor. Alman cenahında en çarpıcı yön günümüzde hâlâ hararetle tartışılan Wehrmacht'ın savaş suçlarına bulaşması gibi açık bir meselede yatmıyor. Neden ve sonuca ilişkin kafa karışıklığında, özellikle de siyasal inançlar ve yol açtıkları sonuçlar arasındaki kafa karışıklığında yatıyor. Stalingrad'dan yazılan birçok mektubun gösterdiği üzere, Rusya'daki Alman askerleri tam bir moral bozukluğu içindeydi. Ön alıcı bir darbeyle Slavlara boyun eğdirme ve Avrupa'yı Bolşevizm'e karşı savunma hedeflerini gütmek en hafif ifadeyle ters tepti. Sağ kurtulan Almanların birçoğu şimdi bile Stalingrad Muharebesi'ni bilinçli geri çekilmelerle hazırlanmış kurnazca bir Sovyet tuzağı olarak görüyorlar. Dolayısıyla da kendilerini bu felaketin kışkırtıcılarından ziyade mağdurları sayma eğilimini taşıyorlar.

Gelgelelim, bir nokta tartışmasızdır. Stalingrad Muharebesi bu derece ideolojik yüklü ve sembolik öneme sahip bir konu olmaya devam ettiği için, son söz yıllarca duyulmayacaktır herhalde.

2 Dobronin'den Şçerbakov'a, 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 81.

Eğer arşivcilerin ve kütüphanecilerin yardımı ve önerileri olmasaydı, bu kitapla ilgili araştırmalara harcanan epeyce zaman pekâlâ boşa gidebilir ve değerli fırsatlar kaçırılabilirdi. Bu konuda özellikle şu kişilere minnettarım: Stuttgart'taki Bibliothek für Zeitgeschichte'den Bayan Irina Renz; Freiburg'daki Bundesarchiv-Militârarchiv'den Bay Meyer ve Bayan Ehrhardt; Potsdam'daki Militârgeschichtliches Forschungsamt Kütüphanesi'nden Bayan Stang ve diğer personel; Rus Savunma Bakanlığı'na bağlı Tarih Arşivi ve Askeri Anılar Merkezi'nden Valeri Mihayloviç Rumyançev ve Rus Savunma Bakanlığı'nın Podolsk'taki merkez arşivinin personeli; Moskova'daki Rus Çağdaş Tarih Belgelerini Koruma ve İnceleme Merkezi Müdürü Doktor Kiril Mihayloviç Andersen; Rus Edebiyat ve Güzel Sanatlar Devlet Arşivi Müdürü Doktor Natalya Borisovna Volkova; Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nden Doktor Dina Nikolayevna Nohotoviç.

Freiburg'da araştırmalarımın başında sayısız yolla hayati yardımda bulunan, ayrıca Almanya ve Avusturya *Stalingradbünde* eski muhariplerine ait yayınları içeren koleksiyonunu bana ödünç veren Dr. Detlef Vogel'e hesaplanamayacak ölçüde şükran borçluyum. Doktor Alexander Friedrich Paulus dedesi General-Feldmareşal Friedrich Paulus'tan kalan belgeleri incelememe izin verme inceliğini gösterdi ve konuya ilişkin sonraki aile katkılarının nüshalarını sağladı. Stalingrad *Kessel*'inde Altıncı Ordu'nun patoloji uzmanı olan Profesör Doktor Hans Girgensohn oradaki çalışmalarının ve bulgularının ayrıntılarını, kuşatma altındaki Alman askerlerinin açlığa, soğuğa ve strese bağlı ölümlerinin arka-planını açıklamada son derece sabırlı davrandı. Ben Shepherd İkinci Dünya Savaşı sırasında muharebe stresiyle ilgili en son araştırmaları incelikle açıkladı. Kurt Kont von Schweinitz'e Stalingrad'da izlenen stratejiye ilişkin gözlemlerinin yanı sıra, Kasım 1942'deki muhaberelerde kullanılan askeri terminolojinin sonuçları üzerine yorumları için çok minnettarım.

Rusça kaynaklara ilişkin tavsiyeler ve başka öneriler için Doktor Catherine Andreev, Profesör Anatoli Aleksandroviç Çernobayev, Profesör John Erickson, Doktor Viktor Gorbarev, Jon Halliday, Rus Savunma Bakanlığı Tarih Dairesi'nden Albay Lemar İvanoviç Maksimov ve Yuri Ovziyanko'ya şükran borçluyum. Stalingrad'dan sağ çıkmış Ruslarla ve Almanlarla temas kurmamı sağlayan ve her iki ülkede cömertçe yardımlarını ve ilgilerini benden esirgemeyen şu kişilere de epey borcum var: Chris Alexander, Leopold Kont von Bismarck, Andrew Gimson, Binbaşı Joachim Freiherr von Maltzan, Gleb ve Harriet Shestakov, Doktor Marie-Christine Kontes von Stauffenberg ve Christiane van de Velde.

Volgograd'daki araştırmalarım sırasında Volgograd Üniversitesi Rektör Yardımcısı Doktor Raysa Maratovna Petrunyova'dan ve mesai arkadaşları Tarih ve

Kültür Araştırmaları Direktörü Profesör Nadejda Vasilevna Dulina, Tarih Bölümü görevlilerinden Galina Borisovna ve Üniversite Müzesi Müdürü Boris Nikolayeviç Ulko, ayrıca Volgograd Eski Muharipler Bölge Komitesi Başkanı Nikolay Stepanoviç Fyodortov ve Yarbay Gennadi Vasileviç Pavlov'dan epeyce nazik yardım gördüm.

Rusçadan çevirileri yapan Doktor Galya Vinogradova ve Lyubov Vinogradova'nın arşivlere ulaşma konusundaki yardımı ustalıklı diplomasi, sebat ve hoş mizacın bir modelini sundu. Onların katkısı ve üstelik yakın dostluğu bütün projeyi dönüştürdü.

Geçmişi hatırlamak için epeyce zaman ve çaba harcamaya hazır olan eski muhariplere ve görgü tanıklarına son derece minnettarım. İçlerinden bazıları çok cömertçe davranarak, ellerindeki yayımlanmamış yazmaları, mektupları ve günceleri ödünç verdi. Kimliklerinin saklı kalmasını tercih eden üç kişi dışında, hepsinin adları Ekler bölümünden sonra gelen Göndermeler bölümünde yer almaktadır.

Tasarıyı ilk ortaya atan Penguin Yayın Yönetmeni Eleo Gordon, ayrıca projenin başından itibaren sergiledikleri şevk ve verdikleri destekle araştırmaları mümkün kılan ABD'den Peter Maver ve Almanya'dan Hans Ewald Dede olmasa, bu kitap asla ortaya çıkamazdı. Andrew Nurnberg yayın temsilcisi, danışman ve dost olarak yanımda yer aldığı için özellikle şanslı sayılırım.

Her zamanki gibi en büyük teşekkürü eşim ve ilk başvurulacak editörüm Artemis Cooper'a borçluyum; kendisinin zaten uğraşacak fazlasıyla işi varken, yurtdışında olduğum aylarda bana büyük yardımda bulundu.

Kısım Bir

"DÜNYA NEFESİNİ TUTACAK!"

Harita 1 BARBAROSSA HAREKÂTI,
HAZİRAN-ARALIK 1941
Cephe hattı, 4 Aralık 1941
Uluslararası sınırlar
Beyaz Deniz
Arhangelsk
İSVEÇ
FİNLANDİYA
Stockholm
Helsinki
Finlandiya Körfezi
Onega G.
Ladoga G.
Dvina N.
Leningrad
Baltık Denizi
Riga
Holm
Demyansk
Kalinin
Kuzey Ordu Grubu
Rastenburg
Vitebsk
Moskova
Minsk
Smolensk
Varşova
Tula
Merkez Ordu Grubu
Brest-Litovsk
R U S Y A
Pripet N.
Bryansk
Orel
Kuybışev
Güney Ordu Grubu
Lvov
Jitomir
Kursk
Voronej
Volga N.
Kiev
Saratov
Dnyester N.
Viniça
Çerkassi
Harkov
Poltava
Don N.
Uman
Dnyepper N.
Donetz N.
MACARİSTAN
Bug N.
Stalingrad
Taganrog
Odessa
Rostov
ROMANYA
Azak Denizi
Astrahan
Bükreş
KIRIM
Kerç
Sivastopol
Maikop
Hazar Denizi
BULGARİSTAN
Karadeniz
Grozni
Kafkas Dağları
İstanbul
TÜRKİYE
0 100 200 300 km
0 100 200 mil
K

1

İKİ TARAFI KESKİN BARBAROSSA KILICI

Cumartesi'ye denk gelen 21 Haziran 1941 harika bir yaz sabahıyla başladı. Birçok Berlinli günü Sans Souci Parkı'nda geçirmek üzere trene atlayıp Potsdam'ın yolunu tutarken, bazıları da yüzmek için Wansee ya da Nikolasee kumsallarına gitti. Kafelerde Rudolf Hess'in tek başına uçakla Britanya'ya gidişine dair zengin repertuvarlı fıkraların yerini Sovyetler Birliği'ne yönelik yakın bir istilaya dair hikâyeler almıştı. Çok daha geniş çaplı bir savaş tasarısından korkanlar ise umutlarını Stalin'in son anda Ukrayna'yı Almanya'ya bırakacağı fikrine bağlamışlardı.

Unter den Linden Bulvarı'ndaki Sovyet büyükelçiliğinin görevlileri masalarının başındaydı. Moskova'dan gelen acil bir uyarıyla Baltık'tan Karadeniz'e kadar olan sınır boyunca büyük çaplı askeri hazırlıklara "önemli bir açıklık getirilmesi" istenmişti.[1] Birinci kâtip ve baş tercüman Valentin Berejkov, bir randevu almak üzere Wilhelmstrasse'deki Alman Dışişleri Bakanlığı'na telefon açtı. Kendisine Bakan Joachim von Ribbentrop'un şehir dışında olduğu ve Müsteşar Freiherr von Weizsäcker'e telefonla ulaşılamadığı bildirildi. Sabahın ilerlemesiyle birlikte, haber verilmesi talebiyle Moskova'dan gelen acil mesajlar gittikçe arttı. Önceki sekiz ayda Alman niyetlerine ilişkin belirtilerin sürekli artarak sekseni aşkın uyarıya ulaşması nedeniyle, Kremlin'de bastırılmış bir isteri havası vardı. NKVD şefinin yardımcısı daha önceki gün "SSCB resmi sınırlarını ihlal eden" en az "otuz dokuz uçak dalışı" olduğunu bildirmişti.[2] Wehrmacht hazırlıklarında oldukça aleniydi; ancak gizliliğin olmayışı, Stalin'in çapraşık işleyen zihnine göre, bütün bunların herhalde Adolf Hitler'in daha büyük tavizler koparmaya dönük bir planının parçası olduğu yolundaki fikri doğrular gibiydi.

1 Berejkov, *In diplomatischer Mission bei Hitler*, s. 63.
2 Maslennikov, RGVA, 38652/1/58.

Berlin'deki Sovyet büyükelçisi Vladimir Dekanozov, her şeyin esasen İngilizlerce başlatılmış bir dezenformasyon kampanyası olduğu konusunda Stalin'le hemfikirdi. Kendi askeri ataşesinin sınır boyunca 180 tümenin konuşlandığı yolundaki raporunu bile ciddiye almadı. Lavrenti Berya'nın himaye ettiği Gürcü kökenli bir kişi olan Dekanozov'un asıl özelliği üst düzey bir NKVD mensubu olmasıydı. Meslekten bir diplomat olmadığı için, dış ilişkilerde sorgulama ve tasfiye maharetinin ötesine geçen bir tecrübesi yoktu. Heyetin diğer mensupları görüşlerini çok güçlü biçimde belirtmeye cesaret edememekle birlikte, Hitler'in bir istilayı planladığı konusunda çok az kuşku taşımaktaydı. Hatta istila birlikleri için hazırlanmış bir dil kılavuzunun içerdiği kanıtları göndermişlerdi. Komünist bir Alman matbaacının Sovyet konsolosluğuna gizlice getirdiği bu kılavuzda işe yarayacak Rusça ibareler arasında "Teslim ol!", "Eller yukarı!", "Kolektif çiftlik başkanı nerede?", "Komünist misin?" ve "Kıpırdama, vururum!" vardı.

Berejkov Wilhelmstrasse'ye açtığı yeni telefonlarda sürekli Ribbentrop'un "orada olmadığı ve ne zaman döneceğini hiç kimsenin bilmediği"[3] açıklamasıyla karşılaştı. Gün ortasında başka bir görevliyi, siyasal işler dairesi şefini aradı. "Führer karargâhında bir şey var sanırım. Büyük olasılıkla herkes orada." Oysa Alman dışişleri bakanı Berlin dışında değildi. Moskova'daki Alman büyükelçiliğine "Acil! Devlet Sırrı!" başlığıyla gönderilecek talimatları hazırlamakla meşguldü. Büyükelçi Kont Friedrich Werner von der Schulenburg ertesi sabah istilanın başlamasından iki saat kadar sonra Sovyet hükümetine bahane yerine geçecek bir şikâyet listesi iletecekti.

Berlin'de cumartesi öğle sonrası akşama dönerken, Moskova'dan gelen mesajlar gittikçe hummalı bir hal aldı. Berejkov her otuz dakikada bir Wilhelmstrasse'ye telefon açtı. Yine telefonlara üst düzey bir yetkili çıkmadı. Birinci kâtip büyükelçilik önünde nöbet tutan polislerin eski tarz Schutzmann miğferlerini makam odasının açık penceresinden görmekteydi. Onların hemen ötesinde Unter den Linden boyunca bir cumartesi akşam gezintisine çıkmış Berlinliler vardı. Savaş ve barış arasındaki kutupluluk şaşırtıcı bir gerçek dışı hava taşımaktaydı. Berlin-Moskova ekspresi bekleyen Alman birliklerini almaya ve sanki hiçbir terslik yokmuşçasına sınırı aşmaya hazırdı.

Moskova'da Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Kont von der Schulenburg'u Kremlin'e çağırdı. Alman büyükelçisi binadaki gizli belgelerin yok edilmesine nezaret ettikten sonra, görüşme için saat dokuz buçukta yola çıktı. Kendisine

3 Berejkov, *age*, s. 64.

Alman hazırlıklarına ilişkin belirtiler sorulduğunda, bir istilanın başlamak üzere olduğunu itiraf etmedi. Sovyetler Birliği'nin durumu anlayamaması karşısındaki hayretini ifade etmekle yetindi ve Berlin'e danışmadan herhangi bir soruya cevap vermekten kaçındı.

Almanya'nın Rusya'ya karşı asla savaşa girmemesi gerektiği yolunda Bismarck'ın koyduğu düstura inanan eski ekole mensup bir diplomat olan Schulenburg açısından, Kremlin'in gelişmelerden habersiz oluşuna hayret etmesinin haklı sebebi vardı. İki hafta kadar önce Dekanozov'u Moskova'da bulunduğu sırada baş başa bir öğle yemeğine davet etmiş ve onu Hitler'in planları konusunda uyarmıştı. Yaşlı kont besbelli ki Führer'in Rusya'ya yönelik bir tasarısı olmadığını ileri sürerek, kendisine apaçık yalan söylemesinden beri Nazi rejimine hiçbir şekilde bağlılık hissi içinde değildi.* Ama böyle bir ifşaat karşısında şaşkına dönen Dekanozov hemen bir oyundan kuşkulandı. Stalin de aynı tepkiyi vererek, Politbüro'ya öfkeyle çıkıştı: "Dezenformasyon artık büyükelçi düzeyine ulaştı!"[4] Stalin çoğu uyarının bir "*Angliyskaya provokaçiya*", yani Sovyetler Birliği'nin baş düşmanı Winston Churchill'in Rusya ve Almanya arasında bir savaş başlatma tertibinin parçası olduğuna emindi. Hess'in uçakla İskoçya'ya gidişinden beri, böyle bir komplo zihninde daha da çapraşık hale bürünmüştü.

O cumartesi öğle sonrasına kadar bir istila olasılığını kabul etmeye yanaşmamış olan Stalin hâlâ Hitler'i kışkırtmaya dehşetle bakmaktaydı. Goebbels biraz haklı olarak, onu yılan karşısında büyülenen bir tavşana benzetmişti. Sınır muhafızlarından gelen bir dizi rapor sınır hattındaki korularda tank motorlarının ısınmak üzere çalıştırıldığını, Alman istihkâmcılarının nehirler üzerinde köprüler inşa ettiğini ve mevzilerin önündeki dikenli tel engellerini kaldırdığını bildirdi. Kiev Özel Askeri Mıntıkası'nın komutanı savaşın birkaç saat içinde başlayacağı uyarısında bulundu. Baltık limanlarında Alman gemilerinin birdenbire yükleme işlemlerini bırakarak ülkelerine doğru yola çıktıklarına ilişkin raporlar geldi. Yine de Stalin totaliter diktatör kişiliğiyle, olayların kontrolünden çıkabileceği fikrini bir türlü içine sindiremedi.

O gece çalışma odasında Kızılordu'nun üst düzey komutanlarıyla yaptığı uzun görüşmelerden sonra, batıdaki bütün askeri mıntıka karargâhlarına şifreli bir mesaj göndermeyi kabul etti. "22–23 Haziran 1941 süresince Leningrad, Baltık Özel, Batı Özel, Kiev Özel ve Odessa askeri mıntıkalarına ait cephelerde Almanların ani saldırılara geçmesi mümkündür. Kuvvetlerimizin görevi büyük

* Hitler sonunda öcünü aldı. Temmuz tertipçilerince 1944'te Rastenburg'da planlanan suikasttan sonra dışişleri bakanlığına getirilecek kişi olarak seçilen Schulenburg, aynı yılın 10 Kasım'ında Naziler tarafından asıldı.

4 Aktaran Andrew ve Gordievsky, s. 212.

çaplı güçlüklere sebep olması muhtemel kışkırtmalara hiç mahal bırakmamaktır. Öte yandan birlikler [...] Almanların ve müttefiklerinin olası bir sürpriz darbesini karşılamak açısından çarpışmaya tam hazırlıklı olmalıdır."[5] Donanma ve Kızılordu'daki bazı yüksek rütbeli subayları Stalin'in seferberlik konumuna geçmeme talimatına basbayağı kulak asmamıştı. Ama birçok birlik açısından, ancak gece yarısından sonra iletilen ikaz emri çok geç ulaştı.

Berlin'deki Berejkov gecenin ilerlemesiyle birlikte, Ribbentrop'un makamına ulaşma umudunu hepten yitirmişti. Birdenbire sabah üç sularında yanı başındaki telefon çaldı. "Sayın Bakan von Ribbentrop, Sovyet hükümetinin temsilcileriyle Wilhelmstrasse'deki Dışişleri Bakanlığı'nda görüşmek istiyor"[6] diye bildirdi tanıdık olmayan bir ses. Berejkov da büyükelçiyi uyandırmanın ve bir araba getirtmenin zaman alacağını açıkladı.

"Bakanın otomobili büyükelçiliğinizin dışında zaten bekliyor. Bakan Sovyet temsilcilerini hemen görmek istiyor."

Dekanozov ve Berejkov büyükelçilikten çıkınca, siyah limuzini kaldırımın kenarında bekler halde buldu. Dışişleri Bakanlığı'nın tam üniformalı bir görevlisi araba kapısının yanında beklerken, bir SS subayı sürücünün arkasında oturmaktaydı. Hareket eden arabanın içindeki Berejkov, Brandenburg Kapısı'nın ötesinde ağaran tanın Tiergarten ağaçlarının yukarısında gökyüzüne bir ışıltı saçtığını fark etti. Yaz ortası sabahıydı.

Heyet Wilhelmstrasse'ye varınca, dışarıda toplanmış bir insan kalabalığı gördü. Dökme demir sayvanlı giriş haber filmi ekipleri için kamera ışıklarıyla aydınlatılmıştı. Basın mensuplarının etrafını sardığı iki Sovyet diplomatının gözleri, fotoğraf makinelerinin patlayan flaşlarından bir an kamaştı. Bu beklenmedik karşılama Berejkov'da en kötü ihtimal korkusunu uyandırdı; ama Almanya ve Rusya'nın hâlâ barışta olduğunu düşünen Dekanozov'un inancı sarsılmamış gibiydi.

"Boyu ancak bir elliyi geçen, küçük bir kargaburnu olan ve dazlak kafasında birkaç saç teli zamkla yapıştırılmış gibi duran"[7] Sovyet büyükelçisinin heybetli bir endamı yoktu. Hitler onu ilk kabul ettiğinde, tezadı vurgulamak için yanına en uzun SS muhafızlarından ikisini katmıştı. Ancak ufak tefek Gürcü, emri altında olanlar için tehlikeliydi. Rus İç Savaşı'nın ardından Kafkasya'daki sindirme faaliyetlerinden dolayı "Bakü celladı" olarak nam salmıştı. Berlin'deki

5 Aktaran Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 110.
6 Berejkov, *age*, s. 65.
7 Andrew ve Gordievsky, s. 195.

büyükelçilik binasında Sovyet diplomatik topluluğundaki hainliğinden kuşku duyulanların hakkından gelmek üzere bodrum katına bir işkence ve infaz bölmesi bile yaptırmıştı.

Ribbentrop onların gelişini beklerken, odasında "kafese tıkılmış bir hayvan gibi" bir aşağı bir yukarı yürüdü. Yüzünde "büyük olaylarda takındığı devlet adamı ifadesinden" pek eser yoktu.[8]

"Führer şimdi Rusya'ya saldırmakta mutlaka haklı" diye tekrarlayıp durdu, sanki kendisini buna inandırmaya çalışıyormuşçasına. "Biz bunu yapmasaydık, Ruslar kesinlikle bize saldıracaktı." Astları onun en önemli başarısı olarak gördüğü şeyi, Molotov–Ribbentrop Paktı'nı yok etme ihtimaliyle yüzleşemeyeceği kanısındaydı. Hitler'in pervasız kumarının belki tarihteki en büyük felakete dönüşeceğinden kuşku duymaya başlamış da olabilir.

İki Sovyet temsilcisi Bakan'ın kocaman makam odasına alındı. Geniş bir desenli parke zemin, odanın uzak ucundaki makam masasına doğru uzanmaktaydı. İki duvar boyunca kaideli bronz heykelcikler diziliydi. İki diplomat masaya yaklaştığında, Ribbentrop'un çehresi Berejkov'u şaşırttı. "Yüzü kıpkırmızı ve şişkindi, gözleri cam gibiydi ve kızarmıştı."[9] İçinden acaba içkili mi, diye geçirdi.

Ribbentrop son derece baştan savma tokalaşmalardan sonra, onları yan taraftaki bir masaya buyur etti ve birlikte oturdular. Dekanozov Alman hükümetinden teminatlar isteyen bir tebliği okumaya başladı; ama Ribbentrop araya girip çok farklı sebeplerle görüşmeye çağrıldıklarını söyledi. Kelimeyi asla kullanmamakla birlikte, bir savaş ilanı anlamına gelen sözleri kekeleyerek aktardı: "Sovyet hükümetinin Almanya'ya karşı düşmanca tutumu ve Almanya'nın doğu sınırındaki Rus birlik yığınaklarının yarattığı ciddi tehdit, Reich'ı askeri karşı-tedbirler almaya zorlamıştır."[10] Ribbentrop farklı ifadelerle aynı şeyi tekrarladı ve Sovyetler Birliği'ni Alman topraklarına yönelik askeri ihlali de kapsayan çeşitli eylemlerle suçladı. Wehrmacht'ın herhalde istilaya başlamış olduğu Berejkov'un kafasında hemen berraklaştı. Bakan birden ayağa kalktı. Hitler'in muhtırasının tam metnini Stalin'in büyükelçisinin eline tutuşturdu. "Führer beni bu savunma tedbirlerini size resmen bildirmekle görevlendirdi."[11]

Dekanozov da doğruldu. Başı Ribbentrop'un omzuna ancak yetişmekteydi. Konu tam anlamıyla dank etti kafasına sonunda. "Sovyetler Birliği'ne yönelik bu tahkir edici, kışkırtıcı ve her bakımdan vahşice saldırıdan dolayı pişman

8 Schmidt, s. 212, 234.
9 Berejkov, *age*, s. 67.
10 Schmidt, s. 234-235.
11 Berejkov, *age*, s. 67.

olacaksınız. Bunu pahalıya ödeyeceksiniz!"[12] Geri döndü ve arkasından gelen Berejkov'la birlikte uzun adımlarla kapıya yöneldi. Ribbentrop telaşla peşlerinden gitti. "Moskova'dakilere bu saldırıya karşı olduğumu söyleyin" diye fısıldadı aceleyle.

Dekanozov ve Berejkov'un Sovyet büyükelçiliğine kısa yolculuk için limuzine bindiği sırada şafak sökmüştü. İkili Unter den Linden'de binayı çoktan kordon altına almış bir SS müfrezesiyle karşılaştı. İçeride dönüşlerini bekleyen personel, bütün telefon hatlarının kesildiğini bildirdi. Büyükelçiliğin telsizi bir Rus radyo istasyonuna çevrildi. Moskova Alman yaz zamanının bir saat önünde olduğu için, orada 22 Haziran Pazar sabahının saat altısıydı. Diplomatik heyeti hayrete ve dehşete düşürecek biçimde, haber bülteninde ağırlıklı işlenen konu Sovyet sanayisinde ve tarımında artan üretim rakamlarıydı. Bunu bir zinde kalma programı izledi. Alman istilasından hiç söz edilmemişti. Büyükelçilikteki kıdemli NKVD ve GRU (askeri istihbarat) subayları hemen takviyeli çelik kapılarıyla ve çelik kepenkli pencereleriyle dışarıya sımsıkı kapatılmış yasak bir alan olan üst kata yöneldi. Gizli belgeler acil durumlar için monte edilmiş ve çabuk yanan özel fırınlara atıldı.

•

Rus başkentinde uçaksavar savunma hatları alarma geçirilmişti; ama halkın büyük çoğunluğu olup bitenlerden hâlâ habersizdi. Görevlerinin başına geçme talimatı verilen *nomenklatura* [elit üst tabaka] mensupları, ortada yol gösterecek birinin yokluğundan dolayı felce uğramış durumdaydı. Stalin konuşmamıştı. "Kışkırtma" ve geniş çaplı savaş arasında bir ayrım çizgisi tanımlanmadığı için, hiç kimse cephede neler olduğunu bilmiyordu. Saldırı sonucunda muhabere çökmüştü.

Kremlin'deki en aşırı iyimserlerin bile umutları dağılmaktaydı. Karadeniz filosu komutanından sabaha doğru saat üçü çeyrek geçe Sivastopol deniz üssüne yönelik bir Alman hava akınına girişildiğinin teyidi alındı. Sovyet deniz subaylarının aklına 1904'te Port Arthur'a yönelik sürpriz Japon saldırısı ister istemez geldi. Stalin'in en yakın yardımcılarından Geyorgi Malenkov, Amiral Nikolay Kuzneçov'un sözüne inanmaya yanaşmadığından, bunun yüksek rütbeli subayların Önder'i zorlamaya dönük bir oyunu olup olmadığını yoklamak üzere bizzat telefon etti. Saat beş buçukta, yani batı sınırlarındaki hücumun başlamasından iki saat sonra, Schulenburg Nazi Almanyası'nın savaş ilanını Molotov'a verdi. Orada bulunan kişilerden birine göre, gözlerindeki öfkeli yaşlarla konuşan yaş-

12 Berejkov, *age,* s. 68.

lı büyükelçi şahsen Hitler'in kararını delilik olarak gördüğünü ekledi. Molotov bunun üzerine alelacele Stalin'in makam odasına gitti; orada Politbüro toplantı halindeydi. Haberi öğrenen Stalin koltuğuna gömülüp kaldı ve gıkı çıkmadı. En çok acımasız düzenbazlığıyla tanınan Önder büyük ölçüde kendi yarattığı bir tuzağa düşmüştü.

Sonraki birkaç günde cepheden gelen haberler öylesine kötüydü ki, zorba mizacı güçlü bir korkaklık damarı taşıyan Stalin gizli bir görüşme için Beria'yı ve Molotov'u toplantıya çağırdı. Ne tür bedele ve aşağılanmaya yol açarsa açsın, tıpkı 1918'deki Brest-Litovsk Antlaşması'nda olduğu gibi, Hitler'le barışa varmak doğru olur muydu acaba? Ukrayna, Belarus ve Baltık devletlerinin büyük kısmından vazgeçilebilirdi. Daha sonra Bulgar büyükelçisi İvan Stamenov Kremlin'e çağrıldı. Molotov ona aracılık yapıp yapamayacağını sordu, ama oradakileri şaşırtan bir ret cevabı aldı. "Urallara kadar çekilseniz bile, sonunda yine kazanacaksınız" diye karşılık verdi büyükelçi.[13]

•

Sovyetler Birliği hinterlandındaki halkın büyük çoğunluğu, ülkenin başına gelen felakete dair hiçbir şey bilmiyordu. Moskova bir tatil gününe yaraşacak şekilde boştu. Donanma Kurmay Başkanı Amiral Kuzneçov arabasıyla Kremlin'e giderken bu huzur dolu sahneyi görünce derin düşünceye daldı. Başkent ahalisi "sınırlarda bir yangının çıktığından ve öncü birliklerin yoğun çatışmaya tutuştuğundan hâlâ haberdar değildi".

Derken, 22 Haziran'ın gün ortasında telsizden Stalin'in değil, Molotov'un sesi duyuldu. "Bugün sabah saat dörtte Alman birlikleri Sovyetler Birliği'ne dönük bir talepte ve savaş ilanında bulunmaksızın ülkemize saldırdı." Demecinde çok az ayrıntı vardı. "Davamız haklıdır" diye donuk bir ifadeyle sözünü bağladı. "Düşman yenilecek. Zafer bizim olacak."

Molotov'un kelime seçimi yavandı ve hitabeti beceriksizceydi, ama bu duyuru Sovyetler Birliği'nin her yanında güçlü bir tepki uyandırdı. Volga kıyısındaki Stalingrad kenti belki çarpışma alanından uzaktı, ama bu durum olayın etkisini azaltmadı. "Gökten sanki bir bomba düşmüştü, işte böyle bir şoktu bu" diye hatırlayacaktı o zamanın genç bir kız öğrencisi.[14] Derhal bir hemşire olarak gönüllü yazıldı. Arkadaşları, özellikle de Komsomol (Komünist Gençlik) üyeleri savaşa destek için yardım toplamaya başladı.

13 Volkogonov, s. 413.
14 Gavriyelova, söyleşi, 22 Kasım 1995.

Yedekler seferberlik emrinin çıkmasını beklemeyerek hemen başvurdu. Molotov'un konuşmasından yarım saat sonra, yedek Viktor Gonçarov evinden merkeze doğru yola çıktı; yanında kendisini uğurlamak için geldiğini sandığı yaşlı babası vardı. Stalingrad tramvay parkında bir sorunu çözmeye giden karısına veda etmek için onun dönüşünü bile bekleyememişti. "Dört savaşta çarpışmış"[15] ve seksen bir yaşında bir Kazak olan babasının gönüllü yazılmak için geldiğinden habersizdi. Ama ihtiyar Gonçarov merkezdeki personelce geri çevrilince küplere bindi.

Devasa Stalingrad traktör fabrikasının yakınındaki Stalingrad Teknik Üniversitesi'nde öğrenciler duvara kocaman bir harita asmışlardı ve Kızılordu'nun Almanya içlerine ilerleyişini bayraklarla işaretlemeye hazırdı. "Büyük çaplı ve kesin bir darbeyle düşmanı ezeceğimizi sanıyorduk" diye anlatacaktı içlerinden biri sonradan.[16] Tank üretimini ve havacılık başarılarını işleyen sayısız haber filmi onları Sovyetler Birliği'nin muazzam sınai ve askeri güce sahip olduğuna inandırmıştı. Yakın zamana kadar teknolojik bakımdan geri olan bir ülkede görüntüler haliyle iki misli etkileyiciydi. Ayrıca, Stalinist sistemin ülkede her şeye hükmetmesi onun içeridekilere sarsılmaz gibi görünmesini beraberinde getirmişti. "Propaganda iyi hazırlanmış bir zemine oturmaktaydı" diye itiraf edecekti sonradan dönemin başka bir Stalingrad öğrencisi.[17] "Hepimiz Sovyet devletine ilişkin bu güçlü imaja ve dolayısıyla ülkenin yenilmezliğine inanmaktaydık." Sovyetler Birliği'ni bekleyen, hele koca Volga'ya iki yandan bakan makine fabrikaları, belediye parkları ve yüksek beyaz apartmanlarıyla model kent Stalingrad'ın başına gelecek akıbet hiçbirinin aklının ucundan geçmeyen bir şeydi.

15 Gonçarov, söyleşi, 23 Kasım 1995.
16 Nefyodova, söyleşi, 22 Kasım 1995.
17 Grigorev, söyleşi, 22 Kasım 1995.

2

"ALMAN ASKERİ İÇİN HİÇBİR ŞEY İMKÂNSIZ DEĞİLDİR"[1]

21 Haziran gecesi Berlin'de ve Moskova'daki diplomatlar kendilerini ayıran sınır boyunca olup bitenler hakkında ancak tahmin yürütebilecek durumdaydı. Dışişleri bakanları hiçbir zaman bu kadar işe yaramaz olmamıştı. Mihver yanlısı diğer ordularla birlikte toplam 4.000.000 mevcuda varmak üzere, 3.050.000 kadar Alman askeri Finlandiya'dan Karadeniz'e kadar Sovyetler Birliği'ni istila etmek için beklemekteydi. "Dünya nefesini tutacak!" diye bildirmişti Hitler birkaç ay önceki bir planlama toplantısında. Nihai hedef "Volga Nehri'nden Arhangelsk'e uzanan bir çizgi boyunca Asya Rusyası'na karşı bir savunma hattı oluşturmaktı."[2] Urallar'da Rusya'ya bırakılan son sanayi bölgesi daha sonra Luftwaffe [Alman Hava Kuvvetleri] tarafından yok edilebilirdi.

Yılın en kısa gecesiydi. Doğu Prusya'nın ve işgal altındaki Polonya'nın huş ve köknar ormanlarında gizlenmiş yüz binlerce askerle irtibatı sağlayan telsizler suskundu. Görünüşte manevralar yapmak üzere doğu sınır bölgelerine haftalar önce gelmiş topçu alayları tam hazırlıklıydı. Doğu Prusya'da yerel sivillerden ödünç alınmış eski giysiler içindeki topçu timleri mermi stoklarını çiftlik kağnılarıyla taşımış ve önceden belirlenen atış mevzilerinin yanında kamufle etmişti. Çoğu asker bu tatbikatın tamamen Britanya'yı istila hazırlıklarını örtmeye yönelik büyük çaplı bir dikkat dağıtma taktiğinin parçası olduğu yolundaki hikâyelere inanmaktaydı.

Akşam karanlığında emirlerin verilmesiyle birlikte, Alman ordusunun hiç kuşkusu kalmadı. Toplar kamuflajlarından sıyrıldı ya da samanlıklarda gizlendikleri yerlerden çıkarıldı. Ardından koşum atlarına, farları kapatılmış askeri araçlara ya da top çekicilerine bağlanarak, atış mevzilerine çekildi. İleri gözetle-

1 4 Mayıs 1941 tarihli Reichstag konuşması, *Volkischer Beobachter*, 5 Mayıs 1941.
2 21 No'lu Führer Direktifi, 18 Aralık 1940.

me subayları Sovyet sınır muhafızlarının kaldığı sınır karakollarının birkaç yüz metre yakınına kadar piyadelerle birlikte ilerledi.

İkinci dalga tümenlerindeki bazı subaylar işgal altındaki Fransa'dan getirtilmiş kaliteli şampanya ve konyaklarla yakındaki harekât için kadeh kaldırdı. Birkaçı Napoléon'un 1812'deki istilanın arifesinde "Avant deux mois, la Russie me demandera la paix" ["Rusya iki aya kalmadan barış isteyecek benden"] dediği General de Caulaincourt'un anılarına tekrar göz attı. Bazıları karşılaşacakları durumları hayal etmeye çalışarak, Dekanozov'un büyükelçilik personelince Moskova'ya gönderilmesine karşın pek dikkate alınmayan dil kılavuzu nüshalarının yapraklarını çevirdi. Birkaç subay ise *Kitabı Mukaddes* okudu.

Askerler kamuflajlı kamp yerlerinde sivrisinekleri kovmak için ateş yakmışlardı. Akordeon çalgıcıları duygusal şarkılar çalmaya koyuldu. Birkaç asker şarkı söylerken, diğerleri düşünceleriyle baş başa kaldı. Birçoğu, hakkında sadece korkunç şeyler duyduğu meçhul diyara giden sınırı aşmaktan ürkmekteydi. Subaylar onları Rus evlerinde yatmaları halinde, böceklerin sokacağı ve hastalık kapacakları yolunda uyarmıştı. Fakat birçoğu bitlere karşı tedbir olarak saçlarını sıfıra vurdurmak isteyen silah arkadaşlarına güldü. Her halükârda çoğu asker kışın kalacak yer konusunda endişeye gerek olmadığını söyleyen subaylarına inandı. Örneğin, 24. Panzer Tümeni'nde Yüzbaşı von Rosenbach-Lepinski motosikletli keşif kıtasına şunu söylemişti: "Rusya'yla savaş sadece dört hafta sürecektir."[3]

Bu güven birçok bakımdan anlaşılır bir şeydi. Yabancı istihbarat servisleri bile Kızılordu'nun çökeceğini beklemekteydi. Wehrmacht 3.350 tank, yaklaşık 7.000 sahra topu ve 2.000'i aşkın uçakla o zamana kadar görülen en büyük istila kuvvetini oluşturmuştu. Alman ordusu motorlu ulaşım düzeyini Fransız askeri araçlarıyla yükseltmişti; örneğin, ertesi yıl Stalingrad'da yok olacak tümenlerden biri olan 305. Piyade Tümeni'ndeki kamyonların yüzde 70'i Fransa'dan gelmeydi.[4] Gelgelelim, *Blitzkrieg* ["yıldırım saldırı"] taktiğiyle nam salmasına karşın, Wehrmacht topları, ambulansları ve tayın arabalarını çekmek için 600.000'den fazla ata da muhtaçtı. Piyade tümenlerinin büyük çoğunluğunun yaya olması nedeniyle, genel ilerleyiş hızının 1812'deki Büyük Ordu'ya nazaran çok daha fazla olması beklenemezdi.

Birçok subay karışık duygular içindeydi. On dört ay sonra Stalingrad'da Volga'ya ulaşan ilk panzer bölüğü komutanı, "Polonya, Fransa ve Balkanlar'daki oldukça kolay zaferlerden sonra iyimserliğimiz muazzamdı" diye anlatacaktı.[5]

3 Gefreiter, 24. Pan. Tüm., sorgulama, 12 Ağustos 1942, ÇAMO 48/453/13, s. 32.
4 BA-MA, RH19 VI/1, s. 129.
5 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

Ama harekâttan hemen önce Caulaincourt'u okumuş subaylardan biri olarak, o da "Rusya'nın müthiş büyüklüğünden dolayı kötü hisler" taşımaktaydı. Ayrıca "böylesine iddialı bir harekâta başlamak" için yılın oldukça geç bir evresine girilmiş gibiydi. Barbarossa Harekâtı'nın 15 Mayıs'ta başlaması planlanmıştı. Çoğu kaynakta sebebi tamamen Hitler'in Balkan harekâtına bağlanan beş haftayı aşkın gecikme aslında olağandışı şiddetli ilkbahar yağmurları, Luftwaffe'nin ileri bölge havaalanlarını zamanında hazırlayamayışı ve tümenlere motorlu ulaşım tahsisatının yetersizliği gibi başka birçok etkenin de sonucuydu.

O akşam alay subaylarına yakındaki çatışmaya ilişkin belli "özel emirler" bildirildi. Bunlar arasında partizan faaliyeti görülen yörelerde "köylere karşı toplu cebir tedbirleri ve meşhur "Komiser Emri" vardı. Sovyet siyasal subayları, Yahudiler ve partizanlar SS'e ya da Gizli Sahra Polisi'ne teslim edilecekti. Feldmareşal von Brauchitsch'in çoğu kurmay subaya ve haliyle bütün istihbarat subaylarına bildirilen 28 Nisan tarihli emriyle, ordu komutanları ile cephe gerisi alanlarda faaliyet gösteren SS Sonderkommando ve güvenlik polisi arasındaki ilişkileri düzenleyecek temel kurallar ortaya konuldu. Onların "özel görevleri" esasen "iki karşıt siyasal sistem arasındaki nihai kapışma"nın bir parçasını oluşturacaktı.[6] Son olarak, bir "Yargı Emri" uyarınca Rus sivilleri her türlü temyiz hakkından mahrum bırakıldı ve askerler sivillere karşı işleyecekleri cinayet, tecavüz ya da yağma gibi suçlardan fiilen muaf tutuldu. Keitel'in 13 Mayıs'ta imzaladığı emir şu gerekçeye dayandırıldı: "1918'deki çöküş, ardından Alman halkının yaşadığı acılı dönem, Nasyonal Sosyalizm'e karşı yürütülen (ve çok kanlı bir bedel ödenmesine yol açan) kavga Bolşevik etkisine bağlanabilir. Hiçbir Alman bunu unutmamalıdır."[7]

Teğmen Alexander Stahlberg daha sonra Temmuz Tertibi'nin kilit mensupları arasında yer alacak kuzeni Henning von Tresckow'la özel bir görüşmesinde "Komiser Emri" konusunda uyarılınca, birden haykırdı: "Bu cinayet olur!"[8]

"Emir tam olarak dediğin gibi" diye katıldı ona Tresckow. Stahlberg daha sonra emrin nereden geldiğini sordu. "Bağlılık yemini ettiğin adamdan" diye cevap verdi kuzeni. "Tıpkı benim gibi" diye ekledi delici bir bakışla.

Bir dizi komutan böyle talimatları tanımaktan ya da astlarına aktarmaktan kaçındı. Bunlar genellikle ordunun geleneksel değerlerine saygı duyan ve Nazilerden hoşlanmayan kişilerdi. Hepsi olmasa bile birçoğu asker ailelerindendi; ama subay kadrosu içinde böyle kişilerin oranı hızla azalmaktaydı. Generaller en

6 IMT ND-447-PS.
7 BA-MA, RW4/577.
8 Stahlberg, s. 159.

az mazur olanlardı. Hitler 200'ü aşkın yüksek rütbeli subayın katıldığı toplantıdaki konuşmasında, girişilecek savaşla ilgili hiçbir kuşkuya yer bırakmamıştı. Bu "iki karşıt dünya görüşü arasındaki bir muharebe", "Bolşevik komiserlere ve komünist aydınlara" karşı bir "imha muharebesi" olacaktı.[9]

Rassenkampf ("ırk savaşı") fikri Rusya harekâtını emsali görülmemiş bir karaktere büründürdü. Günümüzde birçok tarihçinin ileri sürdüğü gibi, Nazi propagandası Wehrmacht'ın gözünde Sovyet düşmanını öylesine etkili biçimde insanlıktan çıkarmıştı ki, Alman ordusu istilanın başından itibaren ahlaki bakımdan uyuşturulmuş durumdaydı. Başarılı beyin yıkamanın belki de en büyük ölçüsü, Yahudilerin toplu infazına karşı Wehrmacht içinde muhalefetin yok denecek düzeyde olmasıydı; bu infaz partizanlara karşı cephe gerisi güvenlik tedbirleriyle kasıtlı olarak iç içe geçiriliyordu. Birçok subay Wehrmacht'ın *Ostfront*'ta ["Doğu Cephesi"] uluslararası hukuka uymamasına içerliyordu; ama bir soykırım programı çerçevesinde yürütüldüğünün açıkça ortaya çıkmasından sonra bile, bu katliamların uyandırdığı tiksintiyi çok az bir azınlık dile getirdi.

Savaştan sonra birçok subay, özellikle kurmay heyetinde olanlar tarafından ileri sürülen habersizlik düzeyine, şimdi kendi dosyalarından çıkmakta olan bütün bulgular ışığında inanmak oldukça zordur. Örneğin, Altıncı Ordu karargâhı Ukrayna'nın batı sınırından Stalingrad'a kadar neredeyse bütün yol boyunca bildiğini okuyan SS Sonderkommando 42'yle işbirliği yaptı. Kurmay subaylar yapılan işlerden haberdar olduğu gibi, Kiev'deki Yahudilerin toplanmasına ve Babi Yar geçidine nakledilmesine yardımcı olacak askerler bile sağladı.

Dönüp geriye bakıldığında saptanması özellikle zor olan şey, belki de en acımasız silahı açlık olan asıl programla ilgili alay kademesinin ilk baştaki habersizlik düzeyidir. Doğudaki Alman ordularının gerek duydukları her şeye el koymalarını ve ayrıca Almanya'ya her yıl en az yedi milyon ton tahıl göndermelerini öngören 23 Mayıs tarihli direktifi gören çok az subay vardı; ancak iaşeyi yerel kaynaklardan sağlama emirleri çerçevesinde, bunun ana hatlarını tahmin etmek her durumda pek zor değildi. Nazi liderleri Ukrayna'nın kaynaklarından mahrum bırakılan sivillerin başına gelecekler konusunda hiç de hayaller beslememekteydi. "On milyonlarca kişi açlıktan ölecek" diye öngörmüştü Martin Bormann.[10] Goering, halkın Kazak eyerlerini yemek zorunda kalacağını böbürlenerek söylemişti.

Yasadışı Barbarossa emirlerinin hazırlandığı Mart 1941'de, ordunun sivillere yönelik toplu misillemeleri kabullenmesinin asıl sorumluluğunu taşıyan

9 Aktaran Messerschmidt, s. 214.
10 IMT ND 221-L.

kişi kurmay heyet başkanı olan General Franz Halder'di. Stalingrad'daki teslim kararından kısa süre sonra can verecek olan Yarbay Helmuth Groscurth daha Nisan 1941'in ilk haftasında, rejimin iki muhalifine, eski büyükelçilerden Ulrich von Hassell'e ve General Ludwig Beck'e bu gizli emirlerin nüshalarını gösterdi. "Rusya'da alınacak olan tedbirleri ve ele geçirilen yerlerdeki halka ilişkin askeri hukukun dizginsiz despotizme, aslına bakılırsa hukukun bir karikatürüne sistematik olarak dönüştürüldüğünü öğrenmek insanın tüylerini diken diken ediyor" diye yazdı Hassell güncesine. "Böyle bir şey Alman'ı ancak düşman propagandasında görülmüş bir insan tipine dönüştürür." Daha sonraları şunu belirtti: "Ordu şimdiye kadar sadece SS'e mal edilen cinayetlerin ve yakma olaylarının sorumluluğunu üstlenmelidir."[11]

Hassell kötümserliğinde haklıydı. Birkaç ordu komutanının talimatları dağıtmada isteksiz davranmasına karşın, diğerleri dosdoğru Goebbels'in makamından gelmiş olabilecek emirleri birliklerine aktardı. En gizli emir Altıncı Ordu komutanı Feldmareşal von Reichenau'dan geldi. Stalingrad harekâtında Dördüncü Panzer Ordusu'na komuta edecek General Hermann Hoth şunu ilan etti: "Bolşevizm'e ve onun cinayet örgütü partizanlara destek veren Yahudilerin imha edilmesi kendini korumaya dönük bir tedbirdir."[12] İkinci Dünya Savaşı'nın en parlak strateji uzmanı olarak takdir toplamış Prusyalı bir muhafız subayı olan ve kısmen Yahudi olduğunu özel konuşmalarda itiraf eden General Erich von Manstein, 11. Ordu komutanlığını üstlenmesinden kısa süre sonra yayımladığı bir emirde şunu bildirdi: "Yahudi-Bolşevik sisteminin kökü temelli kazınmalıdır."[13] Hatta "Yahudilere karşı sert tedbirlerin gerekliliğini" haklı gösterecek kadar ileri gitti. Savaşın ardından *Son Zaferler* adıyla yayımlanan anılarında ise buna çok az değinme vardı.

Üniformada Nazi sembollerinin ve Hitler'e kişisel bağlılık yemininin benimsenmesi, ordunun siyasetten bağımsız olduğu savlarını ortadan kaldırmıştı. Sovyet ordusuna tutsak düşen Feldmareşal Paulus, "Generaller bu koşullarda Hitler'in peşine takıldı" diye itiraf edecekti yıllar sonra. "Böylece onun belirlediği politikaların ve savaşı yürütme tarzının sonuçlarına tamamen katılmış oldular."[14]

Nazilerin yeniden şekillendirme yönündeki bütün girişimlerine rağmen, Alman ordusu bazı yazarların ileri sürdüğü gibi Haziran 1941 itibariyle alay kademe-

11 Hassell, 8 Nisan 1941, s. 173.
12 Aktaran Jürgen Förster, "Motivation and indoctrination in Wehrmacht, 1933-1945", Addison ve Calder, s. 270.
13 11. Ordu karargâhı, 20 Kasım 1941, aktaran Klee ve Dressen, s. 41-44.
14 Paulus, 21 Temmuz 1951, "Das Verhalten der Generalitat unter Hitler", BA-MA, N372/9, s. 1.

sinde yekpare değildi. Bavyera, Doğu Prusya, Saksonya ve hele Avusturya tümenleri arasındaki karakter farklılığı hemen fark edilecek nitelikteydi. Belirli bir bölgeye ait tümen içinde bile güçlü tezatların olması mümkündü. Örneğin, daha sonra Stalingrad'da kapana kısılacak olan 60. Motorize Piyade Tümeni'nin gönüllü kıtalarındaki birçok genç subay Danzig Teknik Enstitüsü mezunuydu ve kentin anavatana tekrar katılışının yarattığı coşkulu ortamda yetişmişti. "Bizim için Nasyonal Sosyalizm bir parti programı değil, bizzat Alman olmanın özüydü" diye yazacaktı içlerinden biri.[15] Öte yandan, aynı tümenin bir tür mekanize gönüllü süvari birliği olan 160 Aufklärungs-Abteilung adlı keşif kıtasındaki subaylar ağırlıklı olarak Doğu Prusya'nın toprak sahibi ailelerindendi. Aralarında 1918'de Ukrayna'da Kayzer'in muhafız birliği Garde du Corps'ta askerlik yapmış Prens zu Dohna-Schlobitten de vardı.

16. Panzer Tümeni eski Prusya ordusunun geleneğine sıkı sıkıya bağlıydı. Ertesi yaz Stalingrad'a hücumun başını çekecek olan 2. Panzer Alayı'nın kökeni, Büyük Elektör'ü korumakla görevli zırhlı askerlerden oluşan en eski Prusya süvari alayına dayanmaktaydı. Alayın soylu mensupları öylesine çoktu ki, pek azına askeri rütbelerine göre hitap edilirdi. Tank erlerinden biri, "Sayın Yüzbaşı ya da Sayın Teğmen yerine Sayın Prens ya da Sayın Kont ibareleri kullanılırdı" diye aktaracaktı anılarında.[16] Alay Polonya ve Fransa harekâtlarında çok az kayıp verdiği için, barış dönemindeki kimliğini neredeyse korumaktaydı.

Daha önceki bir dönemin geleneklerine bağlı olmanın sağladığı bir avantaj vardı. Başka bir panzer tümeninde görevli bir subayın gözlemi şöyleydi: "O alay içinde konuşmak sakıncasızdı. Berlin'de hiç kimse bizim kadar Hitler hakkında şakalar yapmazdı."[17] Genelkurmaydaki komplocu subayların Gestapo'ya ihbar edilme tehlikesi olmaksızın, çekimser generallerle dahi Hitler'i devirmeyi konuşması mümkündü. 297. Piyade Tümeni'nin Katolik papazı Dr. Alois Beck, "Wehrmacht'ın üç birimi içinde ordunun Nasyonal Sosyalist ideolojiden en az etkilenen kesim" olduğu kanısındaydı.[18] Luftwaffe'de rejimden hoşlanmayanlar suskun kalırdı. Stalingrad'da tutsak düşen bir 9. Uçaksavar Tümeni teğmeni, "O günlerde bir Alman'a tam güvenmek mümkün değildi" diyecekti.[19] Serbestçe konuşmaya cesaret edebildiği tek kişi, bir keresinde özel sohbette akıl hastası bir kuzeninin Naziler tarafından yok edildiğini itiraf eden bir subay arkadaşıydı.

15 Edgar Klaus, s. 36 ve *Beitrage zur Geschichte der 60. Infanterie Division (mot.)*, TS, MGFA-P, 1979, s. 3.
16 Kroll, söyleşi, 6 Mayıs 1996.
17 Kageneck, söyleşi, 24 Ekim 1995.
18 Dr. Alois Beck, ÖStA-AdR 522.
19 İsimsiz söyleşi, 16 Mayıs 1996.

Bir tarihçiye göre, her ne kadar "Wehrmacht'ı homojen bir yapı olarak görmemek gerekse" bile, bünyesindeki farklı unsurların "ister anti-Rus, ister anti-Bolşevik, isterse de anti-Yahudi mücadele mahiyetinde olsun, Sovyetler Birliği'ne karşı bir imha savaşına katılmaya isteklilik" derecesi "üzerinde durulması gereken bir araştırma alanıdır."[20] 60. Mekanize Piyade Tümeni'nde görevli Prens Dohna yıllar sonra güncesini yeniden okurken, "kendi duyarsızlığı karşısında şoka uğradığını" belirtecekti. "Bu megalomaniye karşı çıkmadan yetişmeyi içime sindirememiş olmamı bugün anlamak imkânsız gibidir; ama doğuya doğru Bolşevizm'e karşı önüne geçilemez şekilde ilerleyen muazzam bir savaş makinesinin parçası olma duygusunun etkisi altındaydık."[21]

22 Haziran'da Alman saatiyle sabah üçü çeyrek geçe ilk topçu salvoları başladı. Nehirler üzerindeki köprüler NKVD sınır muhafızlarının tepki vermesine fırsat kalmadan ele geçirildi. Muhafızların sınır karakollarında kalan aileleri onlarla birlikte öldü. Bazı durumlarda tahrip kalıpları daha önce sessiz baskın müfrezelerince sökülmüştü. Adını Berlin sınırındaki kışlasından alan "Sonderverband Brandenburg"a mensup Alman komando grupları çoktan Rus sınır birliklerinin gerisindeydi ve telefon hatlarını kesmişti. Üstelik nisan sonlarından itibaren anti-komünist Rus ve Ukraynalı gönüllülerden oluşan küçük timler telsiz takımlarıyla sızmıştı. Daha 29 Nisan'da telsiz takımlarıyla sınırı geçerken yakalanan üç casus grubu Berya'ya bildirilmişti. Sağ ele geçirilenler "daha kapsamlı sorgulama için NKGB'ye teslim edilmişti".[22]

22 Haziran'da ağaran günün ilk işareti doğu ufkundaki piyadelerin ilerisinde, su engelleriyle karşılaşan nokta birliklerinin hücum botlarına tırmanmasıyla belirdi. Birçok piyade alayı askeri taarruz çıkış hatları öncesindeki son birkaç yüz metrede ilerlerken, arkadan yaklaşan bombardıman ve avcı uçaklarının dalgalarını duyabiliyordu. Daha alçak bir irtifada uçan martı kanatlı Stukalar hatların gerisindeki tank parklarını, karargâh ve muhabere merkezlerini aramaya koyulmuştu.

4. Ordu karargâhındaki bir Kızılordu istihkâm subayı uçak motorlarının yoğun sesiyle uyandı. Bu sesi danışman olarak katıldığı İspanyol İç Savaşı'ndan tanıyordu. "Bombalar tiz bir çığlıkla düşüyordu" diye aktaracaktı daha sonra. "Az önce çıktığımız ordu karargâh binası toz duman içindeydi. Güçlü patlamalar havayı yırtıyor ve kulaklarımızı çınlatıyordu. Derken başka bir uçuş dalgası be-

20 Theo Schulte, "The German soldier in occupied Russia", Addison ve Calder, s. 279.
21 Dohna-Schlobitten, s. 213-214 ve söyleşi, 16 Ekim 1995.
22 RGVA, 38652/1/8.

lirdi. Alman bombardıman uçakları savunmasız askeri yerleşim alanına güvenle daldı. Akın bittiğinde, birçok yerden koyu siyah duman bulutları yükseliyordu. Karargâh binasının bir kısmı harabeye dönmüştü. Bir yerden tiz perdede ağlayan isterik bir kadın sesi geliyordu."[23]

Luftwaffe'nin asıl hedefi Kızılordu'nun hava birlikleriydi. Sonraki dokuz saatte ön alıcı sortiler büyük çoğunluğu yerde olmak üzere 1.200 Sovyet uçağını yok etti. Messerschmitt pilotları foto-keşifle anında tanınabilen hangarlara doğru dalışa geçerken, pistlerin yanında aralıklı düzgünce sıralanmış yüzlerce düşman uçağını görünce gözlerine pek inanamadılar. Havalanmayı başaran ya da daha doğudaki havaalanlarından gelen uçaklar kolay hedefler olarak avlandı. Hava çarpışma tekniklerini öğrenmemiş ya da kullandıkları köhne modellerin hiç şansı olmadığını bilen bazı Sovyet pilotlar dosdoğru bir Alman uçağına toslama yoluna bile gitti. Bir Luftwaffe generali toy pilotlara karşı yapılan bu hava muharebelerini "bebek katli" olarak nitelendirecekti.

Tankların motorları ve askeri araçların homurtuları yüzünden, panzer tümenlerinin duyabildikleri tek şey kulaklıklardan gelen sesti. Piyadenin köprüleri ve geçişleri tutmasıyla birlikte, harekete geçme emri aldılar. Panzer kollarının görevi önlerindeki hattı yarmak ve ardından düşman ordusunun ana kısmını kuşatıp bir *Kessel* ("çember") içinde kıstırmaktı. Wehrmacht'ın planına göre, bu şekilde Kızılordu'nun muharebe gücü yok edildikten sonra hemen hiç direnişle karşılaşmaksızın üç ana hedefe doğru ilerlemekti: Leningrad, Moskova ve Ukrayna.

Feldmareşal Ritter von Leeb komutasındaki Kuzey Ordu Grubu esas olarak limanları ele geçirmek ve ardından Leningrad'a yönelmek üzere Doğu Prusya'dan Baltık ülkelerinin içlerine ilerlemekten sorumluydu. Feldmareşal Fedor von Bock komutasındaki Merkez Ordu Grubu, Kızılordu'nun yol üstündeki ana yığınaklarını çembere aldıktan sonra, Napoléon'un Moskova'ya ilerleyiş güzergâhını izleyecekti. Ne var ki, Hitler'in merkezden girişilecek bu hamleyi ikincil önemde sayılan harekâtlara güç vermek amacıyla zayıflatmaya karar vermesi Brauchitsch ve Halder'i son derece rahatsız etti. Führer Ukrayna'nın tarım zenginliği ve Kafkasya'nın petrol yatakları ele geçirildiğinde, Reich'ın yenilmezliğinin güvenceye alınacağı kanısındaydı. Feldmareşal Gerd von Rundstedt'in komutasında olan ve kısa bir süre sonra sağ kanatta küçük bir Macar ordusu ve iki Rumen ordusu tarafından desteklenen Güney Ordu Grubu bu işle görevlendirildi. Barbarossa Harekâtı'nın başlamasından on gün önce, Rumen diktatörü Mare-

23 Albay İ. T. Starinov, "The frontier aflame", Bialer, s. 225.

şal Ion Antonescu'ya bildirilmişti. "Elbette başından itibaren orada olacağım" dedi. "Slavlara karşı bir hareket söz konusu olduğunda, Romanya'ya her zaman güvenebilirsiniz."[24]

Napoléon'un Wilkowski'deki imparatorluk karargâhında seferini duyurduğu günün yıldönümünde, Hitler Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin bozulmasına dair uzun bir gerekçe açıkladı. Gerçeği tersyüz ederek, Almanya'nın "sınıra yığılmış yaklaşık 160 Rus tümeni"[25] tarafından tehdit edildiğini ileri sürdü. Böylece kendi halkına ve kendi askerlerine söylediği utanmazca bir yalanla, "Avrupa'nın Bolşevizm'e karşı haçlı seferini"[26] başlattı.

24 Schmidt, s. 233.
25 Aktaran Domarus, c. ii, s. 1731.
26 *Volkischer Beobachter*, 28 Haziran 1941.

3

"KAPI KIRILDIĞI ANDA, ÇÜRÜK YAPI BAŞTAN AŞAĞI ÇÖKER!"

Saldırıya geçen bir tarafın Haziran 1941'de Wehrmacht'ın karşılaştığı ölçüde avantajlar taşıması nadir görülmüş bir durumdur. Kızılordu ve sınır birliklerinin çoğu, "kışkırtmalara" karşılık vermeme yolundaki emirden dolayı, nasıl tepki vereceğini bilemez durumdaydı. Aradan on iki saatin geçmesine karşın, Stalin hâlâ can havliyle son bir uzlaşma şansı ummaktaydı ve birliklerinin karşı saldırıya geçmesine izin vermeye isteksizdi. Merkez cephe komutanı Korgeneral D. G. Pavlov'un makam odasına giren bir subay, onun telefonun öbür ucunda Almanların sınırdaki faaliyetini bildiren başka bir cephe hattı komutanına sinirli biçimde ve öfkeyle şöyle bağırdığını duydu: "Biliyorum! Bana zaten bildirildi! Tepedekiler bizden daha iyi bilir!"[1]

Stalin'in talimatı doğrultusunda sınır boyunca yayılan üç Sovyet ordusunun hiç şansı yoktu ve gerideki tank tugayları daha harekete geçme fırsatı bulamadan hava saldırısıyla yok edildi. Kayzer'in genelkurmay heyetinin 1918'de Lenin'e ve Troçki'ye küçük düşürücü bir antlaşmayı dikte ettirdiği Brest-Litovsk'un 18. yüzyıldan kalma görkemli kalesi ilk birkaç saatte kuşatıldı. Merkez Ordu Grubu'nun General Hoth ve General Guderian komutasındaki iki panzer grubu büyük mevcutlu Sovyet kuvvetlerini hızla çembere alıp çevirdi. Gruplara bağlı kuvvetler beş günlük bir süreçte sınırdan 320 kilometre kadar içerideki Minsk yakınında birleşti. Bu arada 300.000'den fazla Kızılordu askeri kapana kısılırken, 2.500 tank yok edildi ya da ele geçirildi.

Kuzeyde Niemen Nehri'ni aşıp Doğu Prusya'dan saldırıya geçen Dördüncü Panzer Grubu Rus hattını kolayca yardı. Beş gün sonra General von Manstein komutasındaki LVI. Panzer Kolordusu, günde seksen kilometrelik ilerleyişle

1 Starinov, *age,* Bialer, s. 222.

Leningrad'a giden yolu hemen hemen yarıladı ve Dvina Nehri'nin geçişini tuttu. "[Bu] hızlı darbe bir tank komutanının düşünün gerçekleşmesiydi" diye yazacaktı Manstein daha sonra.[2]

Bu arada Luftwaffe de Kızılordu'nun hava gücünü imha etmeyi sürdürdü. Muharebenin ikinci gününün sonuna doğru, yok edilen uçak sayısı 2000'e ulaştı. Sovyetler Birliği yeni uçaklar yapabilir ve yeni pilotlar yetiştirebilirdi; ama uçuş ekiplerine karşı derhal devreye sokulan "bebek katli" uzun süre moralleri çökertti. On beş ay sonra Stalingrad Muharebesi'nin doruğa ulaştığı sırada bir filo subayı, "Onlar havalandığı anda, pilotlarımız artık işlerinin bitik olduğu hissine kapılıyor" diye itiraf edecekti bir komisere. "Kayıpların sebebi işte bu."[3]

Sovyet kuvvetlerinin en güçlü konumda olduğu güneyde, Alman ilerleyişi çok daha yavaştı. General Kirponos ordularını sınır boyunca dizmek yerine derin bir savunma hattı kurmayı başarmıştı. Ama Almanlara oldukça ağır zayiat verdiren tümenlerinin kayıpları çok daha yüksekti. Kirponos tank kollarını tam konuşlanmadan alelacele muharebeye sürdü. İkinci gün, yani 23 Haziran'da General Ewald von Kleist'ın komutasındaki Birinci Panzer Grubu, azman KV tanklarıyla donanmış Sovyet tümenleriyle karşı karşıya geldi ve Almanlar İkinci Dünya Savaşı'nda geliştirilmiş genel amaçlı en iyi tank olan T-34 tankını ilk kez gördü.

Pripet Bataklıkları ve Karpat Dağları arasındaki güney cephesinin düşürülmesi beklenenden çok daha uzun sürdü. Feldmareşal von Reichenau komutasındaki Altıncı Ordu, sol kanadındaki ağaçlı bataklığa sıkışan Rus kuvvetlerinin sürekli taciziyle karşılaştı. Reichenau üniformalı olup olmadıklarına bakılmaksızın, tutsakların partizan sayılıp idam edilmesini istedi. Kızılordu birlikleri de ele geçirdikleri Alman tutsakları, özellikle paraşütle atlamak zorunda kalmış Luftwaffe pilotlarını kurşuna dizdi. Onları cephe gerisine göndermeye pek fırsat yoktu ve düşmanın ilerlemesiyle tutsaklıktan kurtulmaları istenmiyordu.

Galiçya'nın merkezi Lvov'da NKVD, Almanlar tarafından salınmalarını önlemek amacıyla siyasal tutukluları kıyımdan geçirdi. Kentte ayyaşlık ve yağmayla birlikte ortaya çıkan kuşku ve kaos ortamı hiç kuşkusuz bu vahşeti artıran bir etkendi. Lvov sadece hava bombardımanına değil, Almanların örgütlediği Ukrayna milliyetçisi grupların sabotajlarına da maruz kaldı. Aşırı korku havasını körükleyen bir şey de istiladan hemen önce Rus olmayan kesimin alaylarıydı: "Almanlar sizi almaya geliyor."[4]

2 Erich von Manstein, *Lost Victories*, s. 187.
3 4 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 48.
4 Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 121.

Sovyetler Birliği'ni "çökmeye" hazır "çürük yapı" olarak gören Hitler'in kanaatini paylaşan birçok dış gözlemci ve istihbarat servisi vardı. Stalin'in Kızılordu'da 1937'de başlattığı tasfiyenin ardında paranoyanın, sadistçe megalomaninin ve geçmişi Rus İç Savaşı'na ve Rusya-Polonya Savaşı'na kadar inen küçümsemelerden kaynaklanan bir kindarlığın benzersiz bir karışımı yatmaktaydı.

Toplam 36.671 subay idam, hapis ya da azil cezası aldı; tugay komutanı ve daha üst kademeli rütbelerdeki 706 subaydan sadece 303'üne dokunulmadı. Tutuklu subaylara yönelik ithamlar genellikle gülünç düzmecelerdi. Daha sonra Stalingrad'da son darbeyi indiren komutan olarak tarihe geçecek olan Albay K. K. Rokossovski yaklaşık yirmi yıl önce ölmüş bir adama dayandırılan sözde delillerle karşı karşıya bırakıldı.

En önemli mağdur, hareketli savaşın önde gelen savunucusu Mareşal Mihail Tuhaçevski'ydi. Onun tutuklanıp idam edilmesi aynı zamanda Kızılordu'nun harekâta yaklaşım tarzının kasıtlı olarak yıkılması demekti; çünkü bu anlayış Stalin'in kendi tekelinde gördüğü stratejiye el atacak kadar tehlikeli boyuta varmıştı. Tuhaçevski'nin emrindeki eski çarlık ordusu subayları "yoğun ateş gücü ve hareketlilik arasındaki ilişkiyi incelemeye" dayanan incelikli bir "harekât sanatı" teorisi geliştirme çabasındaydı.[5] Bunun 1941'de ihanete varan bir sapkınlık olarak görülmesi, niçin Kızılordu generallerinden çok azının Alman tehdidine karşı etkili bir tank yığınağına cesaret edebildiğini açıklar. Tasfiye edilen subaylardan çoğunun göreve dönmesine karşın, psikolojik etki yıkıcıydı.

Tasfiyenin başlamasından iki buçuk yıl sonra, Kızılordu Finlandiya'yla giriştiği Kış Savaşı'nda feci bir tablo ortaya koydu. Stalin'in 1. Süvari Ordusu'ndan eski ahbap çavuşu olan Mareşal Voroşilov, yaratıcı düşünceden şaşırtıcı bir yoksunluk sergiledi. Finliler taktik manevralarda hasımlarını defalarca alt etti. Fin ordusunun makineli tüfeklileri karlı alanlarda topluca ilerlemek için debelenen Sovyet piyadelerini biçip geçti. Kızılordu ancak beş misli asker gücüyle ve devasa bir topçu yığınağıyla üstünlüğü ele geçirmeye başladı. Hitler bu acınacak performansı heyecanla izlemişti.

Japon askeri istihbaratı oldukça farklı bir görüşü benimsedi. O sırada Kızılordu'yu olduğundan daha güçsüz görmeyen yegâne yabancı servis buydu. Mançurya sınırında bir dizi sınır müsademesinin sonunda Halkin-Gol'de Ağustos 1939'da girişilen muharebe, atılgan bir genç komutanın, 43 yaşındaki General Geyorgi Jukov'un neler başarabileceğini göstermişti. Stalin Ocak 1941'de

5 Erickson, "The development of Soviet military doctrine", s. 7.

Jukov'u genelkurmay başkanlığına getirmeye ikna edildi. Dolayısıyla Jukov istilanın ertesi günü Stalin'in çarlık dönemindeki eski adıyla Ştavka olarak anılan bir yüksek genelkurmay karargâhı oluşturduğu sırada gelişmelerin tam merkezinde bir konumdaydı. Büyük Önder ardından kendisini Savunma Komiseri ve Sovyet Silahlı Kuvvetleri'nin Üst Komutanı olarak atadı.

Barbarossa'nın ilk günlerinde Alman generalleri özellikle merkez cephedeki Sovyet komutanlarına ilişkin küçümseyici görüşlerini değiştirmeyi gerektirecek pek fazla şey görmediler. Çoğu meslektaşı gibi, General Heinz Guderian da Kızılordu komutanlarının olağanüstü sayıda askerin hayatını harcamaya yatkınlığı karşısında şaşkınlığa uğradı. Bir tezkerede "devlet yöneticilerinden gelen siyasal taleplerin" onları ciddi biçimde kösteklediğini ve onlarda "sorumluluk konusunda temel bir korku" sıkıntısı yarattığını da belirtti. Bu durumun kötü eşgüdümle bir araya gelmesinin yarattığı sonuç "gerekli tedbirleri, özellikle karşı-tedbirleri uygulama emirlerinin çok geç verilmesiydi." Sovyet tank kuvvetleri "yetersiz eğitimliydi, istihbarattan ve taarruz sırasında inisiyatiften yoksundu."[6] Bütün bunlar doğruydu; ama Guderian ve meslektaşları Kızılordu'nun içindeki hatalardan ders çıkarma isteğini hafife almaktaydı.

Reform süreci elbette kolay ya da hızlı değildi. Stalin ve atadığı kişiler, özellikle de üst düzey komiserler yaşanan felaketlere onlardan kaynaklanan siyasal müdahalenin ve takıntılı körlüğün yol açtığını kabul etmeye bir türlü yanaşmıyordu. Cephe ve ordu komutanları Kremlin'in askeri açıdan mantıksız talimatlarıyla baltalanmıştı. Bu da yetmezmiş gibi, komiserlerin emirleri onaylamasını öngören "ikili komuta" sistemi 16 Temmuz'da yeniden yürürlüğe konuldu. Kızılordu'nun siyasal müfettişleri cephe hattı komutanlarını ve kurmay subaylarını ihanetle, sabotajla ya da korkaklıkla suçlayarak sorumluluktan kaçmaya çalıştılar.

Merkez cephenin komutanı General Pavlov, telefon açan astına tepedekilerin olup bitenleri daha iyi bildiğini bağırarak söyleyecek kadar emirlere uymasına karşın kendisini kurtaramadı. İhanetle suçlanarak Kızılordu tasfiyelerinin bu ikinci turunda infaz edilen en önemli mağdur oldu. Karargâhtaki felç edici ortamın ne düzeye ulaştığı şu örnekten anlaşılabilir. Mayın uzmanı bir istihkâmcı, yöreyi tanımalarından dolayı NKVD sınır muhafızları eşliğinde bir komuta merkezine gittiğinde, dehşet ifadeleriyle karşılandı. Bir general acınacak halde geveledi: "Askerlerle birlikteydim ve elimden gelen her şeyi yaptım; hiçbir

6 Ele geçirilmiş belge, APRF 3/58/451.

suçum yok."[7] İstihkâmcı ancak korumalarının yeşil bantlarını görünce kurmay subayların onları tutuklamayı düşündüklerini anladı.

Orduyu yeniden düzenlemeye yönelik ön hazırlıklar bu sapkın suçlama isterisi sırasında başladı. Jukov'un 15 Temmuz 1941 tarihli Ştavka direktifi "Alman faşizmine karşı üç haftalık savaşın tecrübesi" doğrultusunda varılan "bir dizi sonucu" ortaya koydu.[8] Ana sav Kızılordu'nun kötü muhabereden ve "hava saldırısına açık hedef" haline gelmeye yol açan aşırı büyük ve hantal birlik düzenlerinden mustarip olduğuydu. Birkaç kolordudan oluşan büyük ordular "bir muharebede komuta ve kontrolü örgütlemeyi güçleştirmekteydi; bunun sebebi özellikle birçok subayın genç ve tecrübesiz olmasıydı." (Metinde tasfiyelerden söz edilmemesine karşın, geride bıraktığı izleri unutmak imkânsızdı.) "Dolayısıyla Ştavka azami beş ya da altı tümenden oluşan küçük ordulara dayalı bir sistem değişikliğinin gerekli olduğu kanısındadır" diye yazılmıştı direktifte. Bu adım sonunda hayata geçirilince, karşılık verme hızını büyük ölçüde yükseltti; tümen ve ordu arasındaki kolordu komuta kademesini büyük çapta ortadan kaldırdı.

Alman komutanlarının en büyük hatası "İvan"ı, yani sıradan Kızılordu askerini hafife almaktı. Kuşatılan ya da sayıca düşük konuma geçen Sovyet askerlerinin, Batı ordularındaki akranlarının teslim olacağı bir ortamda dahi çarpışmayı sürdürdüklerini kısa sürede anladılar. Barbarossa'nın ilk sabahından itibaren olağanüstü cesaretin ve özverinin sayısız örnekleri yaşandı, her ne kadar büyük çapta karışıklığın yol açtığı toplu panik olayları muhtemelen aynı sayıya ulaşmış olsa da. Brest-Litovsk Kalesi'nin savunulması en çarpıcı örnektir. Alman piyadeleri bir haftalık yoğun çatışmadan sonra tesisi ele geçirdi; ama bazı Kızılordu askerleri ilk saldırıdan sonra yeni mühimmat ya da erzak ikmali olmaksızın neredeyse bir ay dayandı. Savunuculardan biri duvara şu yazıyı çiziktirdi: "Ölüyorum ama teslim olmayacağım. Elveda Anavatan. 20/VII–41."[9] Bu duvar parçası Moskova'daki Silahlı Kuvvetler Merkez Müzesi'nde hâlâ saygıyla saklanmaktadır. Kaynaklarda belirtilmeyen ise kalede yakalanan yaralı Sovyet askerlerinden bazılarının 1945'te kurtarılıncaya kadar Nazi savaş tutsağı kamplarında sağ kalmayı başarabildiğidir. Stalin'in düşman eline düşmüş herkesin hain olduğu emri uyarınca, bunlar kahraman muamelesi görmek yerine, SMERŞ tarafından dosdoğru Gulag'a gönderildi. Stalin 16 Temmuz'da Vitebsk yakınında tutsak düşen kendi oğlu Yakov'a bile sahip çıkmadı.

7 Starinov, *age*, Bialer, s. 237.
8 APRF, 45/1/478.
9 ÇMVS.

Yazın Rus tarafındaki kaosun azalmasıyla birlikte, direniş daha kararlı hale geldi. Temmuz başında zaferin avuçta olduğu kanısındaki General Halder'in bu güveni çok geçmeden azaldı. "Ruslar her yerde son askerine kadar dövüşüyor" diye yazdı güncesine. "Sadece ara sıra teslim oluyorlar." Guderian ayrıca Rus piyadelerinin "savunmada hemen her zaman inatçı" olduklarını itiraf ederek, geceleyin ve ormanda dövüşme becerisi gösterdiklerini ekledi.[10] Bu iki avantajın, en başta da gece dövüşünün Almanlarca kavranandan çok daha büyük önem taşıdığı zamanla ortaya çıkacaktı.

Alman komutanları siyasal terörle yönetilen hiçbir toplumun dışarıdan gelen kararlı bir saldırıya karşı kendisini savunamayacağını sanmıştı. Sivillerin sıcak karşılaması birçok Alman'ı savaşın kazanılacağına inandırdı. Tarihteki insan eliyle yaratılan en korkunç kıtlıklardan birine maruz kalan dindar Ukraynalılar, askeri araçların gelişini Deccal'a karşı yeni bir haçlı seferinin sembolü sayılan siyah haçlarla kutladı. Ama Hitler'in boyun eğdirme ve sömürme planları, Stalinist rejimden nefret edenleri bile ona destek vermeye zorlayarak, ancak bu "çürük yapı"yı güçlendirebilirdi.

Stalin ve Komünist Parti aygıtı konuşmalarda Marksist-Leninist klişelerden uzaklaşmak gerektiğini çabucak kavradı. "Büyük Yurtseverlik Savaşı" ibaresi *Pravda*'nın istiladan sonraki ilk sayısının bir manşetinde yer aldı ve Napoléon'a karşı "Yurtseverlik Savaşı"na yönelik bu bilinçli göndermeyi bizzat Stalin çok geçmeden benimsedi. Aynı yıl Ekim Devrimi'nin yıldönümünde, Rus tarihinin proleter olmadığı apaçık kahramanlarını hatırlatmayı sürdürdü: Aleksandr Nevski, Dmitri Donskoy, Suvorov ve Kutuzov.

Stalin'in kişisel itibarını korumasını büyük ölçüde halkın çoğunluğunun siyasal cehaleti sağladı. *Nomenklatura* ve sağlam bağlantıları olan aydınlar dışında çok az kimse, onu Almanya'dan gelen tehdidi görmekten kaçınma tutumu ve haziran sonu felaketleriyle doğrudan ilişkilendirdi. Stalin 3 Temmuz'daki radyo konuşmasında haliyle hiçbir kusuru üstlenmedi. Halka "kardeşler ve bacılar" diye hitap ederek Almanların SSCB içlerine ilerlemesiyle anavatanın büyük tehlikeye girdiğini anlattı. Sonuçta bu kabul, benzeri görülmemiş içtenliğinden dolayı ülkedeki ruh halini güçlendirdi; çünkü o zamana dek resmi bildiriler sadece düşmana verdirilen ağır kayıplardan söz etmişti. Yine de konuşma Kızılordu birliklerinin Almanya içlerine ilerleyişini duvar haritasına bayraklarla işaretlemeyi bekleyen Stalingrad Teknik Üniversitesi öğrencileri gibi kişiler için büyük bir şok oldu. Wehrmacht'ın "sarsıcı ve anlaşılmaz"[11] ilerleyişi açığa çıktığında, harita alelacele kaldırıldı.

10 APRF, 3/58/451.
11 Gavriyelova, söyleşi, 22 Kasım 1995.

Stalinizm hakkında ne düşünülürse düşünülsün, ideolojik hazırlığının bilinçli kullanılan alternatifler sayesinde topyekûn savaş için amansızca etkili savlar sağladığına pek kuşku olamaz. Buna göre, aklı başında bütün insanlar faşizmin kötü olduğunu ve her türlü araçla yok edilmesi gerektiğini kabul etmeliydi. Bu mücadeleye Komünist Parti öncülük etmeliydi; çünkü faşizm tamamen onu yok etmeye yönelikti. Vasili Grossman'ın *Yaşam ve Yazgı* romanı bu mantığı iyi yansıtır. Stalinizm'le ters düşmüş eski bir Bolşevik olan Mostovskoy, "Menfur faşizm bize Lenin'in davasının haklı olduğunun başka bir kanıtını, kapsamlı bir kanıtını gösteriyor" diye bildirir.[12]

Ne var ki, siyasal savlar halkın çoğunluğu için ikincil önemdeydi. Onları harekete geçiren asıl şey içgüdüsel bir yurtseverlikti. "Anavatan Göreve Çağırıyor!"[13] başlıklı askere alma afişinde, tipik bir Rus kadını arkasında bir süngü demetiyle asker yemini ederken görülmekteydi. Pek incelikli olmasa da, afiş o dönemde çok etkili olmuştu. Beklenen fedakârlıklar çok büyüktü. Genç bir tank komutanı istiladan tam bir ay sonra, "Amacımız milyonlarca hayattan daha mühim bir şeyi savunmaktır" diye yazdı güncesine. "Kendi hayatımdan söz etmiyorum. Yapılacak yegâne şey anavatana biraz yarar sağlayacak şekilde hayattan ayrılmaktır."[14]

Dört milyon kişi *opolçençi* milisi olarak gönüllü yazıldı ya da yazılma mecburiyetini duydu. Can kaybı akla sığmayacak ölçüde korkunçtu: Abeslik bakımından belki ancak Zulu kralının ordusundaki disiplini kanıtlamak için bir savaşçı alayını (*impi*) uçuruma doğru yürütüp aşağı yuvarlamasının aşabileceği bir kıyım. Bu eğitimsiz askerler çoğu kez silahsız ve birçoğu hâlâ sivil giysiler içinde, Wehrmacht'ın panzer kolları üzerine gönderildi. Daha Leningrad kuşatması başlamadan önce dört milis tümeni neredeyse tamamen yok edildi. Cephedeki beceriksizlikten ve kargaşadan, ayyaşlık ve yağma olaylarından ya da NKVD infazlarından habersiz aileler, rejimi neredeyse hiç eleştirmeden yas tuttu. Öfke düşman için saklandı.

O yazın cesaret örneklerinin çoğu, görgü tanıklarının ölümüyle unutulup gittiği için günışığına çıkmadı. Sonraları bazı hikâyelerin ortaya çıkması kısmen ordu saflarında birçok cesur adamın başardığı işlerin takdir edilmediği yönünde güçlü bir haksızlık duygusunun artması yüzündendi. Örneğin, Stalingrad'da Malçev adlı bir cerrahın cesedinde, korkunç ricat sırasında bir yoldaşın cesaretine tanıklık edilmesi gereğini dile getiren bir mektup bulundu. "Yarın ya da sonraki gün, büyük bir muharebe olacak" diye yazmıştı. "Ben de muhtemelen

12 Grossman, *Life and Fate*, s. 34.
13 ÇMVS.
14 Aktaran N. D. Dyatlenko yazma metni.

öleceğim ve tek düşüm Liçkin'in gösterdiği başarıların insanlarca bilinmesi için, anlatacağım şeylerin yayımlanması."[15]

Cesaret hikâyeleri o sırada çok az avuntu veren bir olguydu. Temmuz ortalarına varıldığında, Kızılordu çaresiz durumdaydı. Çarpışmaların ilk üç haftasında 3.500 tank, 6.000'i aşkın uçak ve önemli bir kısmı Kızılordu subay kadrosundan olmak üzere iki milyon kadar asker kaybetmişti.

Sonraki felaket temmuzun ikinci yarısında Smolensk civarındaki muharebede yaşandı ve birkaç Sovyet ordusu kapana kısıldı. En az beş tümenin kaçmasına karşın, ağustos başına doğru 300.000 kadar Kızılordu askeri tutsak düştü; 3.000'den fazla tank ve 3.000 kadar top kaybedildi. Ardından Feldmareşal von Bock'un panzer tümenlerinin Yelnaya ve Roslavl demiryolu kavşaklarını ele geçirerek başka bir çember oluşturmasını önlemek uğruna, birçok Sovyet tümeni daha birbiri ardına feda edildi. Ne var ki, bazı tarihçiler inandırıcı bir yaklaşımla bunun kritik bir anda Alman ilerleyişini geciktirmesi açısından sonradan önemli sonuçlar doğurduğunu ileri sürer.

Güneyde Feldmareşal von Rundstedt'in Rumen ve Macar birliklerinden destek alan ordu grubu, ağustos başlarında Uman çemberinde kıstırılan tümenlerden 100.000 kadar tutsak aldı. Almanların Ukrayna içlerinde ayçiçeği, soya fasulyesi ve hasat edilmemiş mısır tarlalarıyla dolu açık ve engebeli kırlar boyunca ilerleyişi durdurulamaz gibiydi. Ancak Sovyet kuvvetlerinin en büyük yığınağı Ukrayna'nın başkenti Kiev civarındaydı. Bu kuvvetlerin başkomutanı Stalin'in başka bir ahbap çavuşu olan Mareşal Budenni, başkomiseri ise asıl sorumluluğu sanayi makinelerinin doğuya taşınması olan Nikita Kruşçev'di. General Jukov o aşamada Stalin'i Kızılordu'nun çembere alınmaması için Kiev'i terk etmesi gerektiği konusunda uyardı; ama kısa süre önce Churchill'e Sovyetler Birliği'nin Moskova, Leningrad ve Kiev'den asla vazgeçmeyeceğini söyleyen Sovyet diktatörü küplere bindi ve onu genelkurmay başkanlığından aldı.

Rundstedt'in seyyar (hareketli) kuvvetleri Uman'daki işini bitirince, Kiev'in güneyine dönerek ilerleyişini sürdürdü. Ardından Birinci Panzer Grubu kuzeye dönerek Guderian'ın tümenleriyle birleşti; iki kuvvetin merkez cepheden ani saldırısı Sovyet komuta heyetini şaşırttı. Feci bir tuzağa düşme tehlikesinin apaçık ortaya çıkmasına karşın, Stalin Kiev'i bırakmaya yanaşmadı. Fikrini ancak iş işten geçtikten sonra değiştirdi. Kiev'i çembere almaya yönelik muharebe 21 Eylül'de sona erdi. Almanlar 665.000 tutsak daha aldı. Hitler bunu "dünya tari-

15 Ehrenburg koleksiyonu, RGALİ 1204/2/3453.

hindeki en büyük muharebe"[16] olarak nitelendirdi. Buna karşılık Alman Genelkurmay Başkanı Halder, olayı doğu harekâtındaki en büyük stratejik hata olarak değerlendirdi. Guderian gibi, o da bütün gayretin Moskova üzerinde yoğunlaştırılması gerektiği kanısındaydı.

Mevzileri art arda aşarak ilerleyen istilacılar, son adama kadar dövüşen komünist düşmana inanmazlık, horgörü ve aynı zamanda korku karışımı bir havada bakarken bir duygu ve düşünce karmaşasına düştü. Ceset yığınları bir mermi patlamasının etkisiyle kararmış ve giysileri yarı yarıya sıyrılmış halde olunca daha da insanlıktan çıkmış gibiydi. Ukrayna'da Alman ordusuyla birlikte olan bir gazeteci, "Bu ölülere, bu ölü Tatarlara, bu ölü Ruslara yakından bakmalı" diye yazmıştı. "Bunlar yeni cesetler, kesinlikle gıcır gıcır. *Pyatiletka* [beş yıllık plan] denen yeni fabrikadan henüz çıkmışlar. Hepsi aynı. Seri üretim malı. Endüstriyel bir kaza sonucu ölen bu işçilerin cesetleri yeni bir soyu, güçlü bir soyu simgeliyorlar"[17] Ancak çizilen görüntü ne kadar zorlayıcı olursa olsun, önlerindeki bedenlerin sırf modern komünist robotlar olduğunu varsaymak bir hataydı. Çoğu durumda manevi olduğu kadar da içgüdüsel bir yurtseverlik anlayışıyla tepki vermiş erkeklerin ve kadınların kalıntılarıydı bunlar.

16 Sommerfeldt, s. 95-96.
17 Malaparte, s. 61.

4
HİTLER'İN KİBRİ: MOSKOVA İÇİN GECİKMELİ MUHAREBE

"Uçsuz bucaksız Rusya bizi yutuyor" diye yazdı karısına Feldmareşal von Rundstedt, emrindeki orduların Uman'ı başarıyla çembere almasından hemen sonra.[1] Alman komutanlarının ruh hali kendini beğenmişlik ve tedirginlik arasında gidip gelmeye başlamıştı. Çok geniş toprakları ele geçiriyorlardı, ama önlerindeki ufkun sonu yok gibiydi. Kızılordu'nun iki milyonu aşkın asker kaybetmesine karşın, ortaya habire yeni Sovyet orduları çıkıyordu. "Savaş başladığında" diye yazdı General Halder güncesine 11 Ağustos'ta, "yaklaşık 200 düşman tümeni olduğunu hesaplamıştık. Daha şimdiden 360 tanesini saymış durumdayız." Kapı kırılmıştı, ama yapı çökmüyordu.

Wehrmacht ilk baştaki ivmesini temmuz ortalarına doğru yitirdi. Aynı anda üç farklı yönde taarruza geçebilecek güçte olmadığı açıktı. Ağustos sonuna doğru 400.000'i aşan zayiat, beklenenden daha yüksekti; araçlardaki yıpranma da öngörülenden daha büyüktü. Toz bulutlarından gelen iri kumlarla tıkanan motorlar sürekli arıza yaparken, yedek parça ikmali çok yetersizdi. Kötü ulaşımın getirdiği aksaklıklar da vardı. Ray açıklığının biraz daha geniş olması nedeniyle demiryolu hatlarını yeniden döşemek gerekiyordu; ordular kendi haritalarında yer alan karayolları yerine kısa bir yaz sağanağında yapışkan çamura dönüşen toprak yollarla karşılaştı. Birçok bataklık yerde Alman birlikleri yan yana döşenen huş kütükleriyle kendi "fitilli yollar"ını inşa etmek zorunda kaldılar. Almanlar Rusya içlerine doğru ilerledikçe, gereçleri ileriye taşımak daha da güçleşti. Yakıt azlığı hızla ilerleyen panzer kollarını sıklıkla durmak zorunda bıraktı.

Ordunun ana gövdesini oluşturan piyade tümenleri "günde altmış beş kilometreye kadar varan",[2] ama genelde otuz kilometre civarında kalan bir hızla

1 12 Ağustos 1941, aktaran Messenger, s. 150.
2 Gottfried von Bismarck yazma metni.

yürümekteydi; çizmeleri yaz sıcağında sanki kavruluyordu. Alman piyadesinin (*Landser*) çelik miğfer, tüfek, mühimmat ve siper aletleri dahil taşıdığı teçhizatın ağırlığı yaklaşık yirmi beş kiloydu. Branda ve deri sırt çantasında sefertası, matara, bir Esbit sahra ocağı, alüminyumdan bir bileşik kaşık ve çatal, tüfek temizleme takımı, yedek elbise, çadır kancaları ve direkleri, sahra bandajı, dikiş takımı, ustura, sabun ve sivillerle cinsel ilişkilerin resmen yasak olmasına karşın Vulkan Sanex kondomları vardı.

Tam teçhizatlı uzun yürüyüşler öylesine yorucuydu ki, yolda çöküp uyuyakalan birçok piyade vardı. Panzer birlikleri dahi bitkin düşmekteydi. Askerler en ağır kısmını yol bakımının oluşturduğu bir uğraşla araçlarını elden geçirdikten ve toplarını temizledikten sonra, içe işlemiş kiri ve yağı ellerinden çıkarmaya yönelik beyhude bir girişimle bir bez kovada çabuk bir yıkama işlemine koyulurdu. Ardından yorgunluktan şişmiş gözlerle tıraş olurlar ve bir makineli tüfek yuvasına geçici olarak iliştirilmiş bir aynaya şöyle bir bakarlardı. Piyadeler genelde onları siyah tulumlarından dolayı "*die Schwarze*" olarak anardı. Savaş muhabirlerince "modern savaş şövalyeleri"[3] olarak nitelendirilmelerine karşın, toza boğulmuş araçları rutin bir şekilde arıza yapardı.

Hayal kırıklıkları komutanlar arasındaki kavgaları kızıştırdı. En açık sözlüleri General Heinz Guderian olmak üzere, çoğu Hitler'in oyalamaları karşısında artık umudunu kesti. Onlara göre, Moskova sadece Sovyetler Birliği'nin başkenti değil, aynı zamanda önemli bir ulaşım ve silah sanayisi merkeziydi. Oraya yönelik bir saldırı geriye kalan Sovyet ordularını nihai yıkıma sürükleyecekti. Führer ise generallerini aralarındaki çekişmelerden ve anlaşmazlıklardan yararlanarak disiplin altında tutmaktaydı. Onlara ekonomik konulardan hiç anlamadıklarını söylemekteydi. Leningrad ve Baltık bölgesi, İsveç'le yapılan ana ticareti korumak için ele geçirilmeliydi; Ukrayna'nın tarımı da Almanya için hayati önem taşıyordu. Bununla birlikte Hitler'in Moskova'ya yönelmekten kaçınma içgüdüsü kısmen Napoléon'la aynı akıbete uğrama gibi batıl bir korkunun sonucuydu.

Temmuz sonunda Smolensk'i ele geçiren ve daha ötedeki Sovyet ordularını çembere alan Merkez Ordu Grubu'na durma emri verildi. Ardından Hitler, Hoth'un komutasındaki panzer grubunun büyük kısmını Leningrad'a yönelik saldırıya yardımcı olmak üzere kuzeye gönderdi; huysuz ama gerekli bir generali hoşnut tutma yönündeki tipik tavrıyla yakıştırdığı yeni sıfatla "Panzerarmee [Panzer ordusu] Guderian"ı ise büyük Kiev çemberinin üst kıskacı işlevini görmek üzere güneye yöneltti.

3 Podewils, s. 32.

Eylül başlarında tekrar fikrini değiştiren Hitler, sonunda Moskova'ya doğru ilerlemeyi sağlayacak Tayfun Harekâtı'na razı oldu. Fakat Hoth'un panzer tümenleri hâlâ Leningrad'ın dış mahallelerinde çarpıştığından, biraz daha zaman kaybedildi. Tayfun Harekâtı'na katılacak kuvvetler ancak eylül sonunda hazır hale geldi. Moskova, Merkez Ordu Grubu'nun durdurulduğu yerin sadece 320 kilometre kadar ötesindeydi; sonbahar çamuruna ve ardından kış dönemine az zaman kalmıştı. Halder'in Barbarossa'yı planlayan baş kurmayı General Friedrich Paulus daha önce kış savaşı sorununu gündeme getirdiğinde, Hitler bu konuya değinilmesini yasaklamıştı.

Wolfsschanze'deki Hitler'in sembolik olarak kendi kuvvetlerinin denetimindeki çok geniş alanları gösteren harekâtlar haritasını öylece gözlerini dikip seyretme alışkanlığı vardı. Dünyadaki en eğitimli orduya sahip bir ülkede mutlak iktidarı sağlamış bir hayalperest için, bu görüntü yenilmezlik duygusu uyandıran bir şeydi. Bu masa başı strateji uzmanı pratik sorunları göz ardı ettiğinden, gerçek generallik için gerekli nitelikleri asla edinemedi. Polonya, İskandinavya, Fransa ve Balkanlar'daki kısa süreli harekâtlarda yeniden ikmal kimi zaman güçlükler yaratsa da, aşılmaz bir soruna hiç dönüşmemişti. Rusya'da ise lojistik ateş gücü, insan gücü, hareketlilik ve moral kadar belirleyici bir etken olacaktı. Hitler'in psikolojik bakımdan kadere ilginç bir meydan okuma sayılabilecek asıl fütursuzluğu, Alman ekonomisini ve sanayisini topyekûn savaşa göre yönlendirmeye yanaşmamasıydı. Dönüp geriye bakıldığında, bu daha çok bilinçaltında bahis oranını artırmaya çalışan tutkulu bir kumarbaza özgü bir davranış olarak görülür. Milyonlarca insanın karşılaşacağı korkunç sonuçlar sanki onun megalomanisini güçlendiriyor gibiydi.

Feldmareşal von Bock'un komutasında bir buçuk milyon asker vardı; ama panzer tümenleri ikame tank ve yedek parça yokluğundan zayıflamıştı. Taarruz öncesinde komutanlarını topladığında, Sovyet başkentini kuşatmak için son tarihi Bolşevik Devrimi'nin yıldönümüne denk gelen 7 Kasım olarak belirledi. Hırslı bir kişi olduğundan, tarihe Moskova'nın fatihi olarak geçme özlemi içindeydi.

Bu arada Ştavka da Merkez Ordu Grubu'nun ağustos ortalarında durmasından beri Moskova'ya yönelik bir Alman taarruzu beklemekteydi. Stalin General Yeremenko'yu orduları yeni bir Bryansk Cephesi oluşturacak şekilde düzenlemekle görevlendirirken, diğer iki cephe, yani Batı Cephesi ve Yedek Cephe başkenti korumaya hazırlandı. Bütün bu tedbirlere rağmen, Yeremenko'nun kuvvetleri 30 Eylül sabahının erken saatlerinde Guderian'ın ağırlıklı panzer

gücünün bir sonbahar sisinde ansızın ortaya çıkıp Rus güney kanadına saldırması karşısında şaşkına döndü. Çok geçmeden açan güneşle birlikte sıcak ve berrak bir günün başlaması, taarruz için ideal bir ortam yarattı. Almanların hava muharebesi açısından korkacak hiçbir şeyi yoktu. O sırada Kızılordu'nun Avrupa Rusyası'ndaki hava gücünden geriye kalan kısım yüzde 5'in bile altındaydı.

Panzer gruplarının ve Feldmareşal Kesselring komutasındaki İkinci Hava Filosu'nun yakın işbirliğiyle taarruz ekimin ilk günlerinde Almanlar açısından kusursuz biçimde ilerledi. Yeremenko geri çekilmek için Ştavka'dan izin istedi; ama isteği kabul edilmedi. Guderian'ın sağ kanattaki nokta birlikleri 3 Ekim'de Yeremenko'nun hatlarının 200 kilometre gerisindeki Orel kentine ulaştı. Bu tam bir baskındı. Başı çeken panzerler anacaddede tramvayların yanından hızla ilerlerken, yoldan geçenler Rus tankları sanarak onlara el salladı. Kızılordu kentteki önemli silah fabrikasını havaya uçurmak için patlayıcıları hazırlamaya bile zaman bulamamıştı. Yeremenko ve kurmay heyeti 6 Ekim öğleden sonrasında Alman tanklarına yakalanmaktan ucu ucuna kurtulabildi. Bütün muhabere kopmuştu. Sonraki günlerin kargaşasında, güya Yedek Cephesi'ne komuta eden Mareşal Budenni karargâhını dahi kaybetti ve bacağından ağır yaralanan Yeremenko'yu uçakla aldırmak gerekti.

Kremlin'deki Sovyet yöneticileri ilk başta tehdidin çapını kabul etmeye yanaşmadı. Bir avcı uçağı pilotu 5 Ekim'de, uzunluğu 20 kilometreye yaklaşan bir Alman panzer kolunun Moskova'dan 160 kilometre kadar uzaktaki Yuhnov'a giden yolda hızla ilerlediğini bildirdi. Keşif için gönderilen başka bir pilotun raporu doğrulamasına karşın, Ştavka buna inanmamayı sürdürdü. Üçüncü bir pilot gönderildi ve o da görüntüyü doğruladı. Bu durum Berya'yı pilotların komutanını "panik yarattığı" gerekçesiyle tutuklayıp sorgulamayı istemekten alıkoymadı; ama sonunda Kremlin'i harekete geçirmeyi başardı.

Stalin Devlet Savunma Komitesi'ni olağanüstü toplantıya çağırdı. Ayrıca Leningrad savunmasına sert önlemlere başvurarak hareket kazandıran General Jukov'a hemen bir uçağa atlayıp dönme emrini verdi. Jukov'un kaosu bizzat görmesinden sonra, ona Kızılordu'nun felaketten geriye kalan kısmını örgütleyerek yeni bir batı cephesi oluşturması talimatını verdi. Ştavka yedeklerinin sevk edilmesine kadar, mevcut her birlik hatlardan birini tutmak üzere cepheye sürüldü. Bizzat Moskova risk altında olduğu için, yüz bini aşkın erkek milis olarak seferber edildi ve çoğunlukla kadın olmak üzere çeyrek milyon sivil kent dışında tanksavar hendekleri kazmaya gönderildi.

Bölgeye 6 Ekim gecesi düşen ilk karın hemen erimesi, yolların yirmi dört

saat boyunca kalın çamurla kaplanmasına yol açtı. Bununla birlikte Bock'un panzer grupları biri bizzat Bryansk yakınında, diğeri Moskova'ya giden ana yol üzerindeki Vyazma civarında olmak üzere iki büyük çember oluşturmayı başardı. Almanlar 665.060 Kızılordu askerini mahsur duruma düşürdüklerini ve 1.242 tankı yok ettiklerini ya da ele geçirdiklerini ileri sürdüler; bu sayı Bock'un üç panzer grubunun tamamından fazlaydı.

Feldmareşal von Reichenau, eski kurmay başkanı ve bir süre sonra Altıncı Ordu başkomutanı olacak olan General Paulus'a, "Planlarının böylesine mükemmelce hedefe ulaştığını görmek seni herhalde çok memnun edecektir!" diye yazdı.[4] Ama çembere alınan ve ikmalsiz kalan Rus asker grupları neredeyse ayın sonuna kadar dövüşmeyi sürdürdü. "Direniş noktalarını teker teker ele geçirmek gerekiyor" diye anlattı bir tümen komutanı Paulus'a. "Çoğu kez onları lav silahlarıyla bile yerlerinden edemiyoruz ve her şeyi paramparça edecek şekilde havaya uçurmak zorunda kalıyoruz."[5]

Birkaç Alman panzer tümeni bu çarpışmalarda alışılmamış yeni bir silah türüyle de karşılaştı. Garip görünüşlü üzerlerindeki eyerlere kısa bir dik sopayla yük konulmuş Rus köpekleri onlara doğru koşuyordu. Önceleri panzer askerleri bunları ilkyardım köpekleri sandılar; ama çok geçmeden hayvanların kayışla bağlanmış patlayıcı ya da tanksavar mayını taşıdıklarını fark ettiler. Pavlov ilkelerine göre eğitilen bu "mayın köpekleri"ne yiyecek edinmek için büyük araçların altına koşmaları öğretilmişti. İliştirilen sopa aracın altında bir yere takıldığında yükü patlatmaktaydı. Köpeklerin çoğu hedeflerine ulaşamadan vuruldu; ama bu ürkütücü taktiğin sinir bozucu bir etkisi oldu.

Ne var ki, hızla Wehrmacht'ın önündeki en berbat engele dönüşen şey hava durumuydu. Yağmur ve çamur mevsimi (*rasputiça*) ekim ortalarından önce bastırdı. Alman tayın kamyonları sıklıkla çamuru geçemediğinden, yüzlerce kilometre öteye varmak üzere tarım beldelerinden tek atla çekilen çiftlik kağnılarını zorla alma yoluna gidildi; Wehrmacht argosunda Polonyalı ya da Rus köylü anlamındaki kelimeye atfen bunlara verilen ad *panje* arabalarıydı. Bir "fitilli yol" yapmak için huş kütüklerinin kolay bulunamadığı bazı yerlerde Rus cesetleri "kalas" olarak kullanıldı. Çamura diz boyu batan bir Alman piyadesinin bacağını çekmesiyle birlikte çizmesinin çıkması sıkça karşılaşılan bir durumdu. Motosikletli askerler böyle yerlerden ancak inip araçlarını çekerek ilerleyebiliyordu. Makam arabalarını çamurlu bir alandan çıkarmak için gerekli insan gücünden hiç mahrum kalmayan komutanlar, böyle şartlarda nasıl çarpışılabileceğine akıl

4 Mektup, 11 Ekim 1941, aktaran Paulus, s. 144.
5 Mektup, Tümgeneral Himer, 2 Ekim 1941, aktaran Paulus, s. 143.

erdiremiyordu. Fakat hepsini korkutan şey, yakında don olaylarının başlayacak olmasıydı. Her günün sayılı olduğu hiç kimsenin aklından çıkmıyordu.

Alman öncü birlikleri ellerinden geldiğince yola devam ettiler. Merkezdeki 10. Panzer Tümeni ve SS *Das Reich* Tümeni, koruların ve verimli tarım arazilerinin bulunduğu ve geçmişte Napoléon'un Borodino Muharebesi'ne giriştiği kırsal alana 14 Ekim'de ulaştı. Moskova'nın batı sınırına artık sadece 110 kilometre kadar yol vardı. Aynı gün 1. Panzer Tümeni başkentin 160 kilometre kuzeybatısında Volga üzerindeki köprüsüyle birlikte Kalinin kentini ele geçirdi ve Moskova-Leningrad demiryolu hattını kesti. Bu arada güney kanadında Guderian'ın panzerleri Tula'nın yanından dönerek, Sovyet başkentini aşağıdan tehdit edecek bir konuma yerleşti.

Moskova üzerine üç koldan saldırının ilerleyişi Sovyet yöneticilerini telaşa düşürdü. 15 Ekim gecesi yabancı büyükelçiliklere Volga kıyısındaki Kuybışev'e gitmek üzere hazırlanmaları bildirildi. Berya da karargâhını tahliye etmeye başladı. NKVD sorguculari en önemli tutsaklarını yanlarına aldılar. Bunlar arasında cephede onlara çok ihtiyaç duyulmasına karşın, hâlâ itiraflar koparmak için eşek sudan gelinceye kadar dövülen yüksek rütbeli subaylar da vardı. Lubyanka'da üç yüz kadar başka tutsak, gruplar halinde infaz edildi. Stalin ayın sonunda NKVD şefine bizzat Berya'nın "kıyma makinesi" olarak adlandırdığı uygulamayı durdurmasını bildirdi. Sovyet diktatörü "bozguncuları ve korkakları" kurşuna dizdirmeye fazlasıyla istekliydi; ama o an için Berya'nın komplo fantezilerinden artık gına getirerek, "zırvalık" olarak nitelendirdi.[6]

Stalin cepheden doğru raporlar istemekle birlikte, kendisine gerçeği söylemeye cesaret edenleri panik yaratmakla suçlamaktan geri kalmadı. Kendi endişesini gizlemekte güçlük çekti. Leningrad'ın düşeceği kuşkusunu duyduğundan, gözettiği ilk husus Moskova'yı kurtarmak için birliklerden en iyi nasıl yararlanacağıydı. Açlık çeken halkı umursamayışı, Hitler'in tavrı kadar katıydı.

O sırada cesaret verici tek gelişme, Mançurya sınırındaki Kızıl Ordu tümenlerinin Moskova bölgesine sevk edilmeye başlamasıydı. İlk Sibirya tüfek alaylarından ikisi aslında SS *Das Reich* Tümeni'ne karşı koymak üzere birkaç gün önce Borodino'ya varmıştı; ama takviye birliklerinin ana gövdesini Trans-Sibirya demiryoluyla ulaştırmak birkaç haftayı alacaktı. Tokyo'daki kilit Sovyet ajanı Richard Sorge, Japonya'nın Sovyet Uzakdoğusu yerine, güneyde Pasifik'e yönelerek Amerikalılara saldırmayı planladığını öğrenmişti. Stalin'in Sorge'a tam güvenmemesine karşın, bu sefer verdiği istihbarat telsiz dinlemeleriyle doğrulanmıştı.

6 Aktaran Volkogonov, s. 422.

Sovnarkom'un, yani Halk Komiserleri Konseyi'nin Başkan Yardımcısı Aleksey Kosigin 16 Ekim sabahı binaya girdiğinde, terk edilmiş olduğunu gördü. Evraklar pencerelerden gelen hava akımıyla sağa sola saçılmıştı; kapılar açıktı ve boş bürolarda telefonlar çalıp durmaktaydı. Kosigin arayanların Sovyet yöneticilerinin başkentten ayrılıp ayrılmadığını yoklamak istediğini tahmin ederek, cevap yetiştirmek üzere masadan masaya koşturdu. Ahizeyi zamanında kaldırdığında bile, öbür uçta sessizlik vardı. Sadece önemli bir görevli, kimliğini belirtmeye cesaret gösterdi. Moskova'nın teslim olup olmayacağını açıkça sordu.

Stalin'in Kremlin'de 17 Ekim'de Molotov, Malenkov, Berya ve Kızılordu Siyasal İşler Dairesi'nin yeni şefi Aleksandr Şçerbakov'la yaptığı kriz toplantısında fabrikaları, köprüleri, demiryollarını, yolları ve hatta Stalinizm'in medar-ı iftiharı Moskova Metrosu'nu mayınlamaya yönelik planlar görüşüldü. Geri kalan bakanlıkların Kuybışev'e tahliyesine dair resmi bir açıklama yapılmamıştı; ama bozguncu konuşmalardan dolayı verilen cezalara rağmen, haber şaşırtıcı bir hızla yayıldı. Ortalıkta Stalin'in bir Kremlin darbesiyle tutuklandığına, Alman paraşütçülerinin Kızıl Meydan'a indiğine ve başka düşman askerlerinin Sovyet üniformalarıyla kente sızdığına ilişkin hikâyeler dolaşmaya başladı. Başkentin düşmana bırakılacağı korkusu, binlerce kişiyi kaçmak için istasyonlardaki trenlere akın etmeye yöneltti. Yiyecek kapışması, yağma ve ayyaşlık birçok insanın aklına 1812'de Moskova'nın yanmasına yol açan kargaşayı getirdi.

Stalin ayrılmayı kafasından geçirmiş, ama sonra bundan caymıştı. Onun kalma kararını Moskova Radyosu'ndan bildiren kişi, "kayıtsız Buda suratıyla, ufak bir burnun kalkık ucuna kondurulmuş kemik çerçeveli ve kalın camlı gözlüğüyle"[7] Aleksandr Şçerbakov oldu. Konuşmayı yapmaya giderken "üstünde tek süs olarak Lenin Nişanı bulunan sade bir hâki giysi" giymişti.

Kentte 19 Ekim'de kuşatma hali ilan edildi. Berya asayişi sağlamak üzere birkaç NKVD alayı getirtti. "Panik yaratıcı" kişilerin yanı sıra, yağmacılar ve hatta ayyaşlar kurşuna dizildi. Kentin savunulacağı mı, yoksa bırakılacağı mı konusunda halkın kafasında tek ölçü vardı: "[Devrim'in yıldönümü vesilesiyle] Kızıl Meydan'da askeri geçit töreni yapılacak mıydı?"[8] Moskova halkı önderin konuşmasını beklemektense, cevabı bizzat verme eğiliminde gibiydi. Tam beş yıl önceki Madrid savunmasına oldukça benzer biçimde, hava birdenbire toplu panikten toplu kafa tutmaya döndü.

Lenin'in mumyalanmış naaşının daha güvenli bir yere taşınmasına karşın, Stalin tekinsiz içgüdüsüyle Kızıl Meydan'daki geçit töreninin sembolik önemini

7 Werth, *The Year of Stalingrad*, s. 104.
8 Söyleşi, Ulko, 22 Kasım 1995.

çabucak kavradı. Molotov ve Berya ilk başta Luftwaffe'nin kolay bir vurma mesafesinde olduğu gerekçesiyle fikri çılgınca buldu; ama Stalin onlara eldeki her uçaksavar bataryasını başkentin çevresine yığmalarını söyledi. Kurnaz ve yaşlı gösteri ustası Madrid kuşatmasının en dokunaklı sahnesini birebir canlandırmayı tasarlamaktaydı. Yabancı gönüllülerden oluşan ilk uluslararası tugay 9 Kasım 1936'da Gran Via boyunca geçerken, halk son derece coşkulu ama içeriği yanlış bir tezahüratla "*Vivan los rusos!*" diye bağırmıştı. Tugay daha sonra Franco'nun hemen batıdaki Afrika Ordusu'nun karşısına dikilmek üzere dosdoğru kentin dışına çıkmıştı. Stalin Moskova'da da Jukov'un ordularına katılacak takviye birliklerinin Kızıl Meydan'da yürüyerek Lenin'in mozolesindeki selamlama kaidesinin yanından geçtikten sonra doğruca istilacıların üzerine yürümesini kararlaştırdı. Bu olayla ilgili haber filmi çekiminin dünyaya dağıtıldığında sağlayacağı yararın farkındaydı. Hitler'in konuşmalarına doğru karşılık vermeyi de bilen biriydi. Yıldönümü geçit töreni öncesinde, "Eğer bir imha savaşı istiyorlarsa, istediklerini alacaklar!" diye gürledi.[9]

Wehrmacht o sırada hava durumu yüzünden ciddi sıkıntıdaydı. Görüş mesafesinin düşüklüğü Luftwaffe'nin "uçan toplar"ını köstekledi. Feldmareşal von Bock'un ekim sonunda yeniden ikmal ve takviye için durmak zorunda kalan orduları, asıl kış bastırmadan önce düşmanın işini bitirmek üzere umutsuzca dürtülüp durdu.

Kasımın ikinci yarısında çarpışmalar amansızlaştı. Her iki tarafta birlikler eski mevcutlarının çok azı sayılacak düzeye indi. Moskova'nın güneyindeki Tula'da güçlü direnişle önü kesilen Guderian, daha sağa doğru savruldu. Sol kanatta Hoth'un panzerleri Moskova–Volga kanalını geçmek üzere ileriye atıldı. Alman askerleri Moskova'nın kuzeyindeki bir noktadan, Kremlin çevresindeki uçaksavar bataryalarının namlu alevlerini dürbünle görebilecek durumdaydı. Rokossovski'ye On Altıncı Ordu'dan geriye kalan birliklerle Kryukovo'daki hattı tutma emrini veren Jukov, "Daha fazla geri çekilmek yok" diye bildirdi 25 Kasım'da.[10] Rokossovski buna kesin uyması gerektiğini anladı.

Rus direnişi öylesine kararlıydı ki, zayıflayan Alman kuvvetleri yavaşlayarak durma noktasına geldi. Kasım sonunda Feldmareşal von Kluge bir son çare girişimiyle, büyük bir kuvveti dosdoğru Moskova'ya giden ana yola, Napoléon'un askerlerinin yürümüş olduğu Minsk Şosesi'ne gönderdi. Bu kuvvet hattı yardı, ama uyuşturucu soğuk ve Sovyet birliklerinin intihara varacak düzeydeki direnişi karşısında saldırı etkisizleşti.

9 Werth, *Russia at War*, s. 246.
10 Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 258.

Guderian ve Kluge, saldırıya en açık birlikleri kendi inisiyatifleriyle geri çekmeye başladılar. Guderian'ın kalmak için seçtiği yer Tolstoy'un Yasnaya Polyana adlı eviydi; büyük yazarın dışarıdaki mezarı karla kaplıydı. İki Alman komutanın kafasını kurcalayan şey, bütün merkez cephe boyunca nelerin olacağıydı. Moskova'nın her iki yanındaki derin Alman çıkıntıları *(salients)* saldırıya açıktı; ama çarpıştıkları birliklerin çaresizliği ve sıkıntıları onlarda düşmanın da bir duraklama içine girdiği kanısını uyandırdı. Sovyet yöneticilerinin o sırada Moskova'nın gerisine zinde orduları gizlice yığdığı akıllarının ucundan hiç geçmedi.

Kış meşhur karıyla, keskin rüzgârıyla ve eksi yirmi derecenin altına inen soğuğuyla tam olarak gelmişti. Alman tank motorları kaskatı donmuştu. Cephe hattında yorgun piyadeler düşman bombardımanı kadar soğuktan da korunmak için yeraltı sığınakları kazmaya koyuldu. Zemin donarak sertleştiği için, kazma işleminden önce büyük ateşler yakmak gerekiyordu. Karargâhtaki kurmaylar ve geri kademedeki subaylar köylülere ait evlere yerleşerek, Rus sivilleri karın ortasında dışarıya attı.

Hitler'in bir kış harekâtı üzerine düşünmeye yanaşmaması, beraberinde askerlerinin feci sıkıntılar çekmesini getirdi. Bir panzer kolordusunun komutanı, "Birçok asker ayaklarını kâğıtla sarmış halde dolaşıyor ve çok sayıda eldiven eksiği var" diye yazdı General Paulus'a.[11] Kömür kovasını andıran miğferleri bir yana bırakılırsa, birçok Alman askeri artık Wehrmacht mensubu oldukları anlaşılamayacak ölçüde tanınmaz haldeydi. Sıkı ve çelik kasnaklı çizmeleri donma sürecini basbayağı hızlandırdığından, savaş tutsaklarının ve sivillerin giysilerini ve postallarını çalma yoluna başvurmak zorunda kaldılar.

Tayfun Harekâtı Kızılordu'ya muazzam zayiat verdirmiş olsa da, daha düşük mevcutlu Wehrmacht için eğitimli asker ve subay bakımından yeri doldurulamaz kayıplara yol açtı. "Eski tümen yok artık" diye yazdı 18. Panzer Tümeni'nin papazı güncesine. "Her tarafta yeni simalar var. Birilerinin nerede olduğu sorulunca, hep aynı karşılık veriliyor: Ölü ya da yaralı."[12]

Feldmareşal von Bock aralık başında "stratejik başarı" umudunun tükendiğini itiraf etmek zorunda kaldı. Emrindeki ordular bitkindi ve Noel'e doğru 100.000'in üzerine çıkan donma vakaları yaralı sayısını hızla aşmaktaydı. Ama Kızılordu'nun da yeni saldırılara girişecek güçte olmadığı yolundaki umut, tam sıcaklığın eksi yirmi beş dereceye düştüğü sırada birdenbire darmadağın oldu.

11 Panzer Generali Rudolf Schmidt, XXXIX. Panzer Kolordusu, 13 Kasım 1941, aktaran Paulus, s. 145.
12 Aktaran Bartov, *Hitler's Army*, s. 41.

Birçok kayaklı asker kıtasını da kapsayan Sibirya tümenleri, Ştavka'nın emri üzerine gizlice hazırlanan karşı-saldırı kuvvetinin sadece bir kısmıydı. Uzakdoğu'dan getirtilen yeni uçaklar ve filolar Moskova'nın doğusundaki hava-alanlarında toplanmıştı. Alışılmamış ölçüde geniş paletleri Alman panzerlerine nazaran kar ve buzla daha iyi başa çıkan son derece hareketli T-34'ler ağırlıkta olmak üzere, 1.700 kadar tank da sevk edilmeye hazırdı. Hepsi olmasa bile Kızılordu askerlerinin çoğu vatkalı ceketlerle ve beyaz kamuflaj elbiseleriyle kış savaşına göre donatılmıştı. Kulak kapakçıkları olan yuvarlak kürk kepler (*uşanki*) başlarını, keçe astarlı büyük postallar (*valenki*) ayaklarını sıcak tutmaktaydı. Ayrıca silahlarının hareketli parçalarını koruyan kılıfları ve silah mekanizmalarının donmasını önleyen yağları vardı.

General Konyev'in komutasındaki Kalinin Cephesi 5 Aralık'ta Almanların kuzey çıkıntısının çeperine saldırdı. Çok bölmeli rampalardan ateşlenen ve Alman askerlerinin çoktan "Stalin'in orgları" adını taktığı Katyuşa roketlerinin salvoları, yaşanacak kıyımın dehşet verici habercisi gibiydi. Ertesi sabah Jukov 1. Şok Ordusu'nu, Rokossovski'nin komutasındaki 16. Ordu'yu ve iki orduyu daha çıkıntının iç kısmına doğru harekete geçirdi. Moskova'nın güneyinde Guderian'ın kanatları da farklı yönlerden saldırıya uğradı. Böylece üç gün içinde ulaşım hatları ciddi tehdit altına girdi. Merkezdeki sürekli saldırılar Feldmareşal von Kluge'nin tehdit altındaki kanatlara yardım etmek üzere Dördüncü Ordu'dan birlikler kaydırmasını önledi.

Kızılordu ilk kez hava üstünlüğünü kazandı. Moskova'nın gerisindeki hangarlara getirtilen hava birlikleri uçaklarını soğuktan korurken, gittikçe zayıflayan ve derme çatma iniş pistlerini kullanan Luftwaffe, makinelerdeki buzları motorlarının altında ateş yakarak çözmek zorunda kaldı. Ruslar talihin birden dönmesi karşısında buruk bir memnuniyet duydular. Kar fırtınasında ve buz tutmuş karlı arazilerle zorlukla yürüyecek olan giysileri yetersiz Alman askerleri için ricatın acımasız olacağını biliyorlardı.

Alman cephe gerisinde paniğe ve kaosa yol açan akınlar konvansiyonel karşı-saldırılara büyük ölçüde yardımcı oldu. Düşman hatlarının gerisine gönderilen NKVD sınır birliklerine mensup subayların örgütlediği partizan müfrezeleri donmuş bataklıklardan, huş ve çam ormanlarından saldırılar düzenledi. Sibirya'dan getirtilen 1. Şok Ordusu'nun kış savaşı kıtaları sisler arasından ansızın ortaya çıkıyorlardı: Gelişlerinin tek belirtisi kayaklarının kar örtüsündeki ıslıklarıydı. Kızılordu'nun dayanıklı bodur Kazak atlarına binmiş süvari tümenleri de cephe gerisinin içlerine kadar daldılar. Cephenin 25 kilometre kadar gerisinde ansızın beliren mangalar ve tam takım alaylar, çekilmiş kılıçlarla

ve ürkütücü savaş naralarıyla topçu bataryalarını ya da ikmal depolarını basıyorlardı.

Sovyetlerin çembere alma planı çarçabuk açığa çıktı. Bock'un orduları on gün içinde her şeyi 160 kilometre kadar geri çekmek zorunda kaldı. Moskova kurtulmuştu. Kış savaşı için yetersiz teçhizatlı Alman orduları artık açık alanda sıkıntı çekmeye mahkûmdu.

Başka yerlerdeki olaylar da önemli rol oynadı. Japonya 7 Aralık'ta, yani ana karşı-saldırının başlamasının ertesi günü Pearl Harbor'a saldırmıştı. Dört gün sonra Hitler Berlin Kroll Operası'nda toplanan Büyük Alman Meclisi'nin tezahüratı arasında, ABD'ye savaş açtığını duyurdu.

Aralık ayının o ikinci haftasında müthiş bir sevinç içindeki Stalin, Almanların çözülme noktasında olduğu kanısına vardı. Alman ricat hattına ilişkin raporlar, terk edilmiş topların, at leşlerinin ve sürüklenen karla yarı yarıya örtülmüş donmuş piyade cesetlerinin yarattığı sahneler yeni bir 1812'nin yaşanacağı fikrini destekler gibiydi. Alman cephe gerisinde de panik dalgaları ortaya çıkmıştı. Korkunç şartlarda araçları çoğu kez kullanılamaz hale gelen destek birlikleri, hatların gerisine yönelik beklenmedik saldırılarla sarsıldı. Almanların Barbar Rusya karşısındaki içgüdüsel korkuları kabardı. İçlerinde gurbet duygusu uyandı.

Stalin'in fırsat kaçırmama takıntısı vardı; yetersiz ikmal, kötü ulaşım ve yorgun birlikler gerçeğini hiçe sayarak, tıpkı Hitler gibi irade gücüne inanma hatasına düştü. Ştavka "karar haritası"na baktıkça, hırsı sınır tanımaz boyuta vardı. Merkez Ordu Grubu'na yönelik karşı-saldırıları sürdürmekten çok daha fazlasını istedi. Stalin'in bir genel taarruza ilişkin planları 5 Ocak 1942'de, Ştavka ve Devlet Savunma Komitesi'nin ortak bir toplantısında bütün yönleriyle belirlendi. İstediği şey kuzeyde Leningrad'ı kuşatan ve ayrıca güneyde bulunan Alman kuvvetlerinin bağlantılarını kesmeyi, ardından yitirilmiş Ukrayna ve Kırım topraklarına tekrar girilmesini sağlayacak büyük çaplı taarruzlardı; Mareşal Timoşenko'nun ısrarlı bir biçimde teşvik ettiği bir tasarıydı bu. Jukov'un ve diğer komutanların tehlikelere ilişkin uyarıları sonuçsuz kaldı.

•

Aynı şekilde kafası 1812'ye dair düşüncelerle meşgul olan Führer, her türlü ricata karşı bir dizi emir yayımlamıştı. Kışın dayanabilmeleri halinde, Rusya'yı istila edenlerin başına gelen tarihsel laneti kıracakları kanısındaydı.

Hitler'in bu müdahalesi öteden beri tartışma konusudur. Bazıları kararlılığının Alman ordusunu imhadan kurtardığını ileri sürer. Bazılarıysa her ne pahası-

na olursa olsun direnilmesi taleplerinin eğitimli asker bakımından Almanya'nın kaldıramayacağı korkunç ve gereksiz kayıplara yol açtığı kanısını taşır. Ricatın bir bozguna dönüşme riski aslında yoktu; çünkü Kızılordu düşmanı kovalamak için gerekli muhabere, stok ve ulaşım olanaklarından yoksundu. Yine de Hitler bozguncu generaller karşısında gösterdiği irade gücünün bütün *Ostfront*'u kurtardığı inancındaydı. Bu da inatçılığını sapkın bir düzeye çıkararak, ertesi yıl Stalingrad'da feci sonuçlar doğuracaktı.

Çarpışmalar gittikçe kaotik bir hal aldı; Stalin'in genel taarruzu bozularak bir dizi tartaklama hırgürüne dönüşürken, cephe hatları farklı yönlere dönüp durdu. Alman cephesini yetersiz destekle yaran bazı Sovyet birliklerinin bağlantısı koptu. Stalin Alman askerlerinin bir aksilik karşısında toparlanma kapasitesini küçümsemişti. Çoğu durumda Almanlar açık alanda yakalanmanın sonuçlarını gayet iyi bildiklerinden, yırtıcı bir direnişle karşılık verdiler. Sıkışan komutanlar çoğu kez destek personeli de kapsayan derme çatma birlikler oluşturdular ve savunma hatlarını mevcut her türlü silahla, en başta da uçaksavar toplarıyla güçlendirdiler.

Moskova'nın kuzeybatısına düşen Holm'da, General Scherer komutasındaki 5.000 mevcutlu bir kuvvet paraşütle ikmal alarak direndi. Toplam 100.000 askerin bulunduğu çok daha büyük Demyansk *Kessel*'ine kamuflaj için beyaza boyanmış Junkers 52 nakliye uçaklarıyla ikmal sağlandı. Günde yüzü aşkın uçuşla toplam 60.000 ton malzemenin indirilmesi ve 35.000 yaralının tahliye edilmesi, savunucuların birkaç Sovyet ordusuna yetmiş iki gün direnmesine olanak verdi. Açlıktan nefesleri kokan Alman askerleri nisan sonunda nihayet rahatladı; buna karşılık çemberde sıkışıp kalan Rus sivillerinin durumu çok daha kötüydü. İçlerinden kaçının öldüğünü hiç kimse bilmemektedir; askerler için kesilen atların iç organları dışında yiyecek hiçbir şeyleri yoktu. Bu harekât Hitler'in kuşatılan birliklerin otomatikman direnmesi gerektiği yolundaki inancını pekiştirdi. Bir yıldan az bir süre sonra Stalingrad'da yaşanacak felakette büyük rol oynayan saplantının bir parçasıydı bu.

Demyansk'ın 160 kilometre kadar kuzeybatısındaki bataklıklarda ve ormanlarda bağlantısı kesilen General Andrey Vlasov'un 2. Şok Ordusu'nun Stalin tarafından katı bir tavırla yüzüstü bırakılması, buna gücenen Vlasov'un teslim olmasından ve Almanların safına geçerek anti-Stalinist bir Rus ordusu toplamayı kabul etmesinden sonra bile, Hitler için bir uyarı işlevi görmedi. Demyansk'taki yardım kuvvetinin komutanı General Walther von Seydlitz-Kurzbach, sanki garip bir dramatik denge sunmak istercesine, Stalingrad'da yakalandıktan sonra Hitler'in aleyhine döndü. Ardından ileride görüleceği üzere, Eylül 1943'te bir ayaklanma başlatmak üzere Reich'a havadan indirilecek "savaş tutsaklarına

dayalı küçük bir ordu"[13] toplamaya gönüllü oldu. Kuşkucu Berya bu öneriyi benimsemedi.

Askerleri açıkta bazen eksi kırk dereceye inen soğukta kalırken, Hitler'in neredeyse bir batıl inançla kışlık giysi dağıtımına yanaşmamasına bir çare bulmak gerekti. Goebbels çarçabuk işin aslını örtmeyi başardı. Ülkede bir yardım kampanyası başlatılması ulusal dayanışmayı sergileyecek haber filmi çekimlerine malzeme sağladı; kadınlar kürk mantolarını verdi, hatta kış spor dallarının şampiyonları *Ostfront* için kayaklarını getirdi. Halkın tepkisi Hitler'e *Wolfsschanze*'de sofra başında hararetle şunu söyleme cesaretini verdi: "Alman halkı çağrımı duydu."[14] Ama yardım giysileri aralık sonuna doğru ulaşmaya başladığında, askerler bunları alaycı bir eğlenmeyle ya da merak içinde üstlerinde denedi. Tertemiz ve bazen naftalin kokan giysiler, bitlenmiş askerlerde garip bir izlenim yarattı. "İnsan bunların geldiği kanepeli oturma odasını, çocuk yatağını ya da belki genç kız odasını gözünde canlandırabiliyor" diye yazdı bir teğmen. "Başka bir dünyada yaşamak gibi bir şey."[15]

Memlekete ilişkin duygusal düşünceler sadece haşere ve pislik dünyasından değil, göreneksel ahlakın tamamen bozulduğu, gittikçe tırmanan bir vahşet ortamından da kaçışın yoluydu. Hiç kuşkusuz memleketteyken çoğu sevecen babalar ve oğullar olan Alman askerleri, Rusya'da bir tür marazi savaş turizmi merakına kapıldı. "[Alman] firarilerin kurşuna dizilişini görüntülemeyi"[16] yasaklayan bir emir çıkartmak gerekti; firar olayları moraldeki ani düşüşle birlikte büyük ölçüde artmıştı. Fotoğraflarda görülen seyircilere bakılacak olursa, Ukrayna'daki partizanların ve Yahudilerin idam edilişi daha da kalabalık bir Wehrmacht üniformalı amatör fotoğrafçı sürüsünün ilgisini çekmekteydi.

Bir Alman subayı kendi vatandaşlarının cesetlerindeki giysileri sevinçle çıkaran Rus sivillerinin görüntüsü karşısında kendisinin ve askerlerinin nasıl şoka uğradığını anlatacaktı. Oysa Alman askerleri canlı sivillerden bizzat kendileri için giysiler ve postallar alıyor, daha sonra onları dondurucu metruk alanlara atarak, çoğu durumda soğuktan ve açlıktan ölmeye mahkûm ediyordu. Yüksek rütbeli subaylar askerlerinin Rus köylülerine benzemeye başlamasından yakınıyorlardı; ama böyle şartlarda hayatta kalma yönündeki biricik umuttan bile mahrum bırakılan mağdurlara hiçbir sempati gösterilmiyordu. Bir kurşun pekâlâ daha az zalim olabilirdi.

13 Melnikov'dan Berya'ya, 25 Eylül 1943, ÇHİDK, 451P/2/6.
14 Hitler, aktaran Seydlitz, s. 114.
15 Pabst, s. 54.
16 Almanca kaynak: W 283/11.41c, 28 Kasım 1941, RÇHİDNİ 17/125/96.

Moskova'dan ricat sırasında, Alman askerleri ulaşabildikleri her türlü çiftlik hayvanına ve gıda malzemesine el koydular. Altlarında saklanmış olabilecek patatesleri yoklamak için, oturma odalarının döşemelerini kırıp parçaladılar. Mobilyalar ve evlerin bazı kısımları yakacak odun olarak kullanıldı. Bir savaşta halkın her iki taraftan da bu kadar zarar gördüğü başka bir örnek yoktu. Stalin 17 Kasım'da hava, topçu, kayaklı asker ve partizan olmak üzere bütün Kızılordu birliklerinin, düşmana barınma imkânı vermemek için Alman hatlarının gerisinde 65 kilometreye kadar bütün evleri ve çiftlikleri "yıkmalarını ve yakarak küle çevirmelerini"[17] öngören bir emri imzalamıştı. Rus kadınlarının ve çocuklarının akıbeti bir an bile düşünülmedi.

Muharebe stresinin ve savaş dehşetinin bir araya gelmesi, Alman askerleri arasında intihar oranını yükseltti. "Arazide intiharın firara denk olduğu" uyarısında bulunan bir emre göre, "bir askerin hayatı anavatanına aitti".[18] Çoğu asker tek başına nöbetteyken kendisini vurmaktaydı.

Askerler uzun, karanlık geceleri memleketi düşünerek ve izin düşleri kurarak geçiriyordu. Rus askerlerince Alman cesetlerinde bulunan *samizdat* ["yeraltı yayını"] örnekleri, aralarında duygusal kişilerin yanı sıra alaycı tiplerin de bulunduğunu gösterir. Parodi havasındaki bir yazı şöyleydi: "Bu yıl Noel şu sebeplerle kutlanmayacaktır: Yusuf askere çağrıldı; Meryem Kızılhaç'a katıldı; bebek İsa [bombardımandan sakınmak üzere] diğer çocuklarla birlikte kırsal alana gönderildi; üç bilge adam Âri kökenli olduklarına ilişkin kanıt sunamadıkları için vize alamadılar; karartma nedeniyle gökyüzünde yıldız olmayacak; çobanlar nöbetçi olarak dikildi ve melekler Blitzmadeln [telefon operatörü] yapıldı. Geriye sadece eşek kaldı ve sırf bir eşekle de Noel kutlanamaz."*[19]

Askeri makamlar, izne giden askerlerin *Ostfront*'a ilişkin dehşet hikâyeleriyle halkın moralini bozacakları endişesindeydi. Hepsine şu sert hatırlatma yapıldı: "Askeri hukukla yükümlüsünüz ve hâlâ cezaya tabisiniz. Silahlar, taktikler ya da kayıplar hakkında konuşmayın. Kötü tayınlar ya da haksızlıklar hakkında konuşmayın. Düşmanın istihbarat servisi bundan istifade etmeye hazırdır."[20]

Bir asker ya da daha büyük olasılıkla bir grup asker, "İzne Gidecekler İçin Notlar" başlığıyla kendi kafasına göre bir talimat hazırlamıştı. Metindeki komik olma çabası, *Ostfront*'un gaddarlaştırıcı etkilerini epeyce açığa vurur. "Yaşam

17 Aktaran Volkogonov, s. 456.
18 "İntihar ve İntihar Girişimi" başlıklı ve 17 Ocak 1942 tarihli emir, ÇAMO 48/453/21, s. 29.
19 ÇAMO 206/294/48, s. 468.
20 ÇAMO 206/294/48, s. 346.
* Bir Kızılordu istihbarat subayı metnin çevirisinin altına "Anlayamıyorum" diye not düştü. "Bu nereden geliyor?"

koşulları alıştığınızdan çok farklı bir Nasyonal Sosyalist ülkeye girdiğinizi unutmamalısınız. Ülke sakinlerine karşı nazik olmalı, göreneklerine uyum sağlamalı ve çok hoşlandığınız alışkanlıklardan kaçınmalısınız. *Yiyecek*: Parkeleri ya da başka türden döşemeleri kırıp parçalamayın; çünkü patates farklı bir yerde tutulur. *Sokağa Çıkma Yasağı*: Anahtarınızı unuttuğunuzda, kapıyı yuvarlak biçimli nesneyle açmaya çalışın. Sadece çok acil durumlarda bir el bombası kullanın. *Partizanlara Karşı Savunma*: Sivillere parola sormaya ve tatmin edici bir cevap almayınca ateş açmaya gerek yoktur. *Hayvanlara Karşı Savunma*: Mayınların iliştirildiği köpekler Sovyetler Birliği'ne mahsus bir özelliktir. Alman köpekleri en kötü durumlarda ısırır, ama hiçbir zaman patlamaz. Gördüğünüz her köpeği vurmak Sovyetler Birliği'nde tavsiyeye şayan olsa bile, ülkenizde kötü bir izlenim uyandırabilir. *Sivil Halkla İlişkiler*: Almanya'da bir kişinin sırf kadın elbiseleri giymesi mutlaka bir partizan olduğu anlamına gelmez. Ama buna rağmen, kadınlar cepheden izinli gelmiş biri için tehlikelidir. *Genel*: İzinli olarak anavatana döndüğünüzde, Sovyetler Birliği'ndeki cennet ortamını anlatmamaya özen gösterin; aksi takdirde herkes buraya gelmek isteyecek ve huzur dolu rahatımızı bozacaktır."[21]

Madalyalar konusunda bile belli bir alaycılık ortaya çıktı. Ertesi yıl verilmeye başlanan kış harekâtı madalyasına kısa sürede "Donmuş Beden Nişanı" adı takıldı. Daha ciddi hoşnutsuzluk yaratan olaylar vardı. Altıncı Ordu'nun başkomutanı Feldmareşal von Reichenau, karargâhı için tahsis edilmiş binalarda Noel'den hemen önce şu duvar yazısı örneklerini görünce küplere bindi: "Almanya'ya dönmek istiyoruz"; "Usandık artık"; "Kirli ve bitli olduğumuz için, eve dönmek istiyoruz"; "Bu savaşı biz istemedik!"[22] Reichenau "böyle düşüncelerin ve ruh hallerinin" açıkça "büyük gerginliğin ve yoksunluğun sonucu" olduğunu teslim etmekle birlikte, "askerlerin siyasal ve moral durumu" konusunda bütün sorumluluğu subayların üstüne yıktı.

Dahası, Henning von Tresckow öncülüğünde sıkı bağlantılı küçük bir subay grubu Hitler'e suikast için tertip kurarken, asker saflarında en az bir komünist hücre iş başındaydı. Bir Rus askerinin ölen bir Alman askerine ait parkanın astarında bulduğu "3 No'lu Cephe Mektubu" başlıklı yazı "her birlikte, her alayda, her tümende asker komiteleri" oluşturulması çağrısında bulunmaktaydı. "Yoldaşlar, Doğu Cephesi'nde boğazına kadar boka batmamış kimse var mı? [...] Hitler'in başlattığı bu canice savaş Almanya'yı cehenneme götürüyor. [...] Hitler'den kurtulmak gerekir ve askerler bunu başarabilir. Almanya'nın kaderi

21 ÇAMO 206/294/48, s. 471-474.
22 Reichenau'dan XXIX. Kolordu'ya, 25 Aralık 1941, 01348/41, RÇHİDNİ 17/125/96.

cephedeki insanların elinde. Parolamız 'Hitler'i Başımızdan Atalım!' olmalı. Nazi yalanına kanmayalım! Savaş Almanya için ölüm demektir."[23]

Topyekûn savaş sırasındaki iktidar dinamikleri kaçınılmaz olarak devlet denetimini daha da güçlendirdi. Rejime yönelik her eleştirinin düşman kaynaklı propaganda sayılıp bastırılması ve her muhalifin hain olarak sunulması mümkündü. Hitler'in tartışmasız şekilde nüfuz altına aldığı generaller, bu eski onbaşının takıntılarının günah keçileri haline geldi. Her ne pahasına olursa olsun direnme politikasını doğru bulmayan komutanlar Aralık 1941'de tasfiye edildi. Führer bu süreçte Brauchitsch'i emekliye ayrılmaya zorladı ve hiçbir generalin gerekli Nazi iradesini taşımadığı gerekçesiyle, onun yerine kendisini başkomutan atadı.

Alman ordusu Smolensk'in doğusunda sıkı bir savunma hattını yeniden kurmayı başardı; ama sonunda yok olacağı neredeyse kesinleşmişti. Şimdi dönüp geriye baktığımızda, Wehrmacht'ın Moskova'yı ele geçirmeyişiyle ve Amerika'nın savaşa girişiyle birlikte jeopolitik, sınai, ekonomik ve demografik güç dengesinin Aralık 1941'de kesin olarak Mihver devletlerinin aleyhine döndüğünü görebilmekteyiz. Fakat savaşın psikolojik dönüm noktasına ertesi kış Stalingrad için yapılan muharebeyle varılacaktı; bu kent kısmen adından dolayı, kitlesel aracıların idare ettiği kişisel bir düelloya dönüştü.

23 ÇAMO 206/294/12, s. 17-19.

Kısım İki

BARBAROSSA'NIN YENİDEN BAŞLATILMASI

5
GENERAL PAULUS'UN İLK MUHAREBESİ

General Friedrich Paulus'u Altıncı Ordu komutanlığına getiren garip olaylar zinciri 1941'in sonuna doğru Hitler'in öfkeli hayal kırıklığıyla başladı. Bir yıl sonra ise çok benzer bir hayal kırıklığı Paulus'un ve birliklerinin başına gelen felakete yol açacaktı.

Kasım 1941'de dünyanın dikkati Moskova'ya gidiş yolları üzerinde toplanmışken, Doğu Ukrayna'daki durum çok dalgalı bir seyir almıştı. Güney Ordu Grubu'nun ilerleyişinin doruğa vardığı sırada, Kleist'ın komutasındaki Birinci Panzer Grubu'nun öncü birlikleri 19 Kasım'da tipili bir havada Rostov-on-Don'a ulaştı. Ertesi gün koca nehir üzerinde yer alan ve Kafkasya önündeki son engeli oluşturan köprüyü ele geçirdi. Ama Sovyet komutanı Timoşenko çarçabuk karşılık verdi. Alman öncü kolunun sol kanadı Macar birliklerince zayıf biçimde korunmaktaydı ve buz tutmuş Don Nehri boyunca girişilen karşı-saldırılarla birlikte oraya yüklenilmesi çok geçmeden Kleist'ı geri çekilmek zorunda bıraktı.

Hem Moskova'nın hem de Kafkasya petrol yataklarının avucunda olduğu yanılsamasıyla sevinç içinde olan Hitler köpürdü. Üstelik bu olay Alman ordusunun İkinci Dünya Savaşı'ndaki ilk geri çekilişiydi. Feldmareşal von Rundstedt'in yeterli askeri güce ve ikmale sahip olmadığına bir türlü inanmayan Führer, birçoğu feci biçimde donan askerlerini Mius Nehri hattına çekmesine izin verilmesi gerektiğini kabul etmeye de yanaşmadı.

Rundstedt 30 Kasım'da yönetimine artık güven duyulmuyorsa, komutanlıktan alınmak istediğini belirtti. Hitler ertesi sabah onu görevden aldı. Altıncı Ordu Komutanı Reichenau'ya görevi devralma ve geri çekilişi hemen durdurma emrini verdi. Reichenau bunu yerine getirmeye çalıştı ya da öyle göründü. Ama birkaç saat sonra, yani utanmazca denilecek kadar kısa sürede Führer karargâhına Mius'un gerisine çekilmenin kaçınılmaz hale geldiği bilgisini içeren bir me-

saj gönderdi. Reichenau tek camlı gözlüğü, felçli yüz ifadesini daha da belirginleştiren, çok hareketli ve cesur bir adamdı; gözüne bir türlü giremediği Rundstedt daha sonraları onu "idman yaparken ortalıkta yarı çıplak dolaşmayı alışkanlık edinmiş bıçkının teki" diye tarif edecekti.[1]

Führer neler olup bittiğini anlamak için 3 Aralık'ta Focke-Wulf Condor tipi uçağına atlayıp Ukrayna'ya gitti. Önce SS *Leibstandarte* Tümeni'nin komutanı Sepp Dietrich'le konuştu. Dietrich onu şaşırtan bir tavırla, Rundstedt'in geri çekilme kararına destek verdi.

Gerek Rundstedt'in, gerekse Reichenau'nun karargâhı modern çağda Rusya'yı istilaya kalkışmış ilk kişi olan İsveç Kralı XII. Karl'ın 1709'da Büyük Petro'ya yenildiği Poltava'daydı. Hitler henüz ordudan ayrılmamış olan Rundstedt'le barıştı. Yaşlı feldmareşalin bu sefer hastalık izni gerekçe gösterilmek üzere, yine memlekete dönmesi kararlaştırıldı. Dokuz gün sonra da Führer'den bir yaş günü hediyesi olarak 250.000 marklık bir çek aldı.

Reichenau'dan hâlâ biraz kuşkulu olan Hitler, ilk başta Güney Ordu Grubu'nun yanı sıra Altıncı Ordu'nun başkomutanı olarak da kalması için ısrar etti. Ama akşam yemeği sofrasında Führer darı, kabak ve patatesli puf böreğinden aldığı lokmaları dikkatle çiğnerken, Reichenau iki karargâhı aynı anda yönetemeyeceğini inandırıcı bir dille ileri sürdü ve eski kurmay başkanı olan General Paulus'un Altıncı Ordu komutanlığını üstlenmesini tavsiye etti. Hitler pek coşkulu olmasa da, buna razı oldu. Böylece hayatında bir tümene ya da kolorduya komuta etmemiş olan Paulus 1942'nin yılbaşında kendini bir anda panzer birlikleri generali rütbesine yükseltilmiş olarak buldu. Beş gün sonra Altıncı Ordu'nun başkomutanlığını üstlenmesinin hemen ardından, Timoşenko da Kursk'a doğru büyük çaplı ama zayıf eşgüdümlü bir taarruz başlattı.

Friedrich Wilhelm Paulus'un kökeni Hesse bölgesinin bir çiftçi ailesine dayanmaktaydı. Babası bir ıslahevindeki muhasiplik görevinden Hesse-Nassau baş hazinedarlığına yükselmişti. Genç Paulus 1909'da imparatorluk donanmasına girmek için başvurmuş, ama geri çevrilmişti. Bir yıl sonra ordunun büyütülmesi ona bir kapı açtı. Kayzer'in ordusunda kendisini sosyal bakımdan düşük konumda gördüğü neredeyse kesin olan Paulus, giyim kuşamı konusunda takıntılıydı; akranlarının ona taktığı ad *"der Lord"*du. 1912'de baştaki Rumen hanedanıyla bağlantılı bir aileden gelen ve iki erkek kardeşi subay olan Elena Rosetti-Solescu'yla evlendi. Karısının Nazilerden hoşlanmamasına karşın, Paulus Birinci

1 Aktaran Messenger, s. 61.

Dünya Savaşı'ndan sonra Bolşevizm'e karşı mücadele eden Freikorps'a katıldı ve büyük olasılıkla Reichenau gibi Hitler'e hayrandı.

Uzun boylu ve müşkülpesent Paulus 13. Piyade Alayı'nda bölük komutanı olarak yeterliliğini gösterse de, makineli tüfek bölüğü komutanı Erwin Rommel'in yanında sönük kaldı. Üstlerini hiçe saymaya hazır güçlü bir lider kişiliği olan Rommel'in aksine, komuta zincirine abartılı bir saygısı vardı. Kurmay subay olarak yaptığı çalışmalar özenli ve titizdi. Elinde kahve ve sigarayla haritalara eğilip gece yarılarına kadar çalışmaktan hoşlanan biriydi. Hobisi Napoléon'un Rusya'daki harekâtının ölçek haritalarını çizmekti. Daha sonraları 3. Panzer Tümeni'nde oğluyla birlikte görev yapan subaylar onu "Rommel'le ya da Model'le karşılaştırıldığında, bir generalden ziyade bir bilim insanı gibi" göreceklerdi.[2]

Paulus'un terbiyeli oluşu yüksek rütbeli subaylarca sevilmesini sağladı. Ağustos 1939'da kurmay başkanı olarak yanında görevlendirildiği velveleci ve sert mizaçlı Reichenau'yla bile iyi uyuştu. Aralarındaki ekip çalışması savaşın ilk yılında diğer yüksek rütbeli subayları etkiledi; birlikte yaşadıkları en unutulmaz an, Belçika Kralı Leopold'ü teslim almaktı. General Halder Fransa'nın ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra, Paulus'u genelkurmayda baş planlamacı olarak çalışmak üzere Berlin'e çağırdı. Oradaki en önemli görevi, Barbarossa Harekâtı'yla ilgili seçenekleri değerlendirmekti. Reichenau istilanın başlaması üzerine, Halder'den kurmay başkanını geri vermesini istedi.

Arkadaşlarının tebrik mektuplarındaki ifadesiyle, Paulus'un ordu komutanlığına "inanılmaz sıçrayışı" tam bir hafta sonra gölgelendi. Üstü konumundaki Feldmareşal von Reichenau 12 Ocak 1942'de Poltava'da hava sıfırın altında yirmi derecedeyken sabah koşusuna çıktı. Öğle yemeğinde kendini kötü hissetti ve birdenbire kalp krizi geçirip olduğu yere çöktü. Hitler haberi duyunca, Altıncı Ordu'nun kıdemli sıhhiye subayı Dr. Flade'ye onu dosdoğru Almanya'ya getirme emrini verdi. Baygın durumdaki Reichenau bir Dornier uçağının gövdesindeki bir koltuğa kayışla bağlandı.

Pilot yakıt ikmali için Lemberg'e (Lvov) uğramakta diretti; ama havaalanına biraz mesafe kala zorunlu iniş yaptı. Doktor Flade kırık bir bacağa rağmen, yardım için işaret fişeklerini yaktı. Kafile Leipzig'deki hastaneye nihayet ulaştığında, Reichenau ölmüştü. Flade daha sonraları Paulus'a meşum kazanın neredeyse bir film gibi olduğunu anlattı. "Feldmareşalin bastonu bile kırılıp ikiye ayrılmıştı."[3] Hitler bir resmi cenaze töreni yapılmasını istedi, ama törene bizzat katılmadı. Kendisini temsil etme ayrıcalığını Rundstedt'e verdi.

2 Kageneck, söyleşi, 24 Ekim 1995.
3 Mektup, 11 Şubat 1942, aktaran Paulus, s. 164.

Oldukça mesafeli tavrı yüzünden soğuk görünmesine karşın, Paulus askerlerinin esenliği hususunda birçok generalden daha duyarlıydı. Ayrıca Reichenau'nun Yahudilere ve partizanlara karşı "sert" muameleyi teşvik eden 10 Ekim 1941 tarihli emrini iptal ettiği söylenir; ancak Altıncı Ordu Stalingrad'a vardığında, anlaşıldığı kadarıyla Feldgendarmerie'ye ["askeri zabıta"] komünist militanları ve Yahudileri "cezai tedbirler"[4] için SD Sonderkommando'ya teslim etmek üzere tutuklama görevi verildi.

Paulus'un geçmişten kalan ağır bir yük devraldığı kesindi. Barbarossa Harekâtı'nın başından itibaren, Yahudilere ve Çingenelere yönelik katliamlar mümkün mertebe partizanlara yönelik idamlarla kasıtlı olarak karıştırılmıştı; bunun asıl sebebi "*judische Saboteure*" ibaresinin böyle bir davranışın yasadışılığını örtmeye ve bir "Yahudi-Bolşevik" tertibi savını desteklemeye yaramasıydı. Çok geçmeden partizan ve sabotajcı tanımları ancak düzgün bir yargılamadan sonra ölüm cezasına izin veren uluslararası hukuk hükümlerinin çok ötesine geçecek şekilde genişletildi. Altıncı Ordu karargâhı 10 Temmuz 1941 tarihli bir emirle, sivil giysiler içinde olsa bile, kısa tıraşlı herkesin neredeyse kesin biçimde bir Kızılordu askeri olduğu ve dolayısıyla vurulması gerektiği uyarısında bulundu. Korularda saklanan Kızılordu askerlerine yiyecek verenler dahil, düşmanca davranan siviller de vurulmalıydı. Yerel Komünist Parti sekreterinden ve kolektif çiftlik yöneticisinden neredeyse her devlet memuruna dek varan bir kategori olarak, Sovyet görevlileri gibi "tehlikeli unsurlar" tıpkı komiserlere ve Yahudilere uygulanan yöntemle Feldgendarmerie'ye ya da the SD-Einsatzkommando'ya teslim edilmeliydi. Daha sonraki bir emirde, sabotajları cezalandırmak üzere köylülerin infaz edilmesi ya da köylerin yakılması biçiminde "toplu tedbirler" öngörüldü. SS-Obersturmführer August Häfner'in bulgularına göre, bizzat Feldmareşal von Reichenau Temmuz 1941 başlarında bir misilleme tedbiri olarak, 3.000 Yahudi'nin kurşuna dizilmesi emrini verdi.[5]

Güney Ordu Grubu'nda birçok askerin davranışı özellikle dehşet vericiydi. Reichenau'nun Altıncı Ordu karargâhı 10 Ağustos 1941'de şu emri yayımladı: "Ordunun sorumluluk alanı içindeki çeşitli yerlerde, SD'nin, Reichsführer'e bağlı SS'in organları ve Alman polis şefleri cani, Bolşevik ve çoğunlukla Yahudi unsurlara yönelik gerekli infazları yürütmektedir. Görevli olmayan askerlerin SD'ye infazlarında gönüllü yardım ettikleri ya da infazları seyredip fotoğraf çektikleri

4 Aktaran Epifanov, s. 135.
5 Aktaran Klee ve Dressen (ed.), s. 111.

yönünde olaylar saptanmıştır."[6] Bu açıklama doğrultusunda, "bir üst subay tarafından emir verilmemiş" herhangi bir askerin infazlarda yer alması, infazları izlemesi ya da görüntülemesi yasaklandı. Daha sonraları General von Manstein'ın kurmay başkan, Kırım'daki On Birinci Ordu'nun *Offizierkorps*'una "Yahudilerin idamında hazır bulunmanın subaylar için onur kırıcı"[7] olduğu yolundaki mesajı aktardı. Alman askeri mantığının başka bir neden-sonuç ilişkisi çarpıtmasıyla, subayların böyle suçları işlemeye yatkın bir rejimin amaçlarına hizmet etmekle zaten rezil duruma düştüğünü göremediği söylenebilir.

Ara sıra mezalim durduruldu, ama aralar pek uzun sürmedi. 295. Piyade Tümeni'nin papazları 20 Ağustos'ta, kurmay başkanı Yarbay Helmuth Groscurth'e Belaya Çerkov kasabasında 90 Yahudi öksüzün berbat koşullarda tutulduğunu bildirdi. En büyükleri yedi yaşında olan çocuklardı bunlar. Anne babaları gibi kurşuna dizileceklerdi. Bir rahibin oğlu ve inançlı bir Nazi karşıtı olan Groscurth, o ilkbaharda Barbarossa'ya ilişkin yasadışı emirlerin ayrıntılarını Ulrich von Hassell'e gizlice aktaran Abwehr [savunma] subayıydı. Hemen mıntıka komutanını arayıp buldu ve infazın durdurulması için diretti. Sonderkommando'nun başındaki Standartenführer Paul Blobel'in müdahalesini Reichsführer SS Himmler'e rapor edeceği yolundaki uyarıya rağmen, daha sonra Altıncı Ordu karargâhıyla temas kurdu. Feldmareşal von Reichenau da Blobel'e destek verdi. 90 Yahudi çocuk ertesi akşam, Sonderkommando'yu vicdan azabından kurtarmak için Ukraynalı milislerce kurşuna dizildi.

Groscurth konuyla ilgili eksiksiz bir rapor yazarak doğrudan Güney Ordu Grubu karargâhına gönderdi. Dehşet ve öfke içinde karısına şunu yazdı: "Bu savaşı kazanamayız ve kazanmamıza da fırsat verilmemelidir."[8] Hitler karşıtı hareketin önde gelen mensuplarından Feldmareşal von Witlzleben'i görmek üzere ilk fırsatta izinli olarak Paris'e gitti.

Belaya Çerkov'da masumların katledilişini bir süre sonra çok daha büyük bir mezalim gölgede bıraktı. Kiev'in ele geçirilmesinin ardından, eylülün son günlerinde toplanan 33.771 Yahudi kentin dışındaki Babi Yar geçidinde Sonderkommando 4a ve iki polis kıtası tarafından öldürüldü. Bu "*Gross-Aktion*" yine tamamen Altıncı Ordu'nun sorumluluk alanındaydı. Yahudileri toplamaya yardım etmek üzere görevlendirilen askerler belki "tahliye" gibi göstermelik bir gerekçeyle alınmış olsalar bile, karargâhındaki bazı kilit subaylarla kent komutanının düzen-

6 Aktaran Heer (ed.), s. 75.
7 Paget, s. 173.
8 Aktaran Groscurth, s. 91.

lediği 27 Eylül 1941'deki planlama toplantısına katılan Reichenau toplananların başına gelecek şeyi herhalde önceden biliyor olsa gerek. Kendilerini bekleyen akıbet Sovyet Yahudilerinin aklının ucundan geçmedi. Nazilerin anti-Semitik tutumundan pek haberleri yoktu; çünkü Molotov–Ribbentrop Paktı uyarınca Sovyet basınında Nasyonal Sosyalist politikalara yönelik hiçbir eleştiri yayımlanmamıştı. Kent komutanı da duyuru afişlerinde şu talimatla kuşkuları yatıştırmıştı: "Yanınıza kimlik belgesi, para ve değerli eşyaların yanı sıra, sıcak tutan giysiler almalısınız."[9] Çağrıya 5.000–6.000 Yahudi'nin uymasını bekleyen Sonderkommando, 30.000'den fazla kişi ortaya çıkınca şaşkınlığa uğradı.[10]

Feldmareşal von Reichenau'nun 10 Ekim 1941'de Altıncı Ordu'ya verdiği ve Feldmareşal von Rundstedt tarafından desteklenen meşum emri, Wehrmacht komuta zincirinin Ukrayna'da Yahudilere ve sivillere yönelik mezalimde ortak sorumluluk taşıdığını gayet açık ortaya koyar. "Savaşın bu doğu cephesinde asker, sadece savaş kurallarına uygun dövüşen bir adam değil, aynı zamanda bir ulusal idealin acımasız bayraktarı ve Alman halklarına karşı işlenmiş bütün canavarlıkların öç alıcısıdır. Bu sebeple asker, insanlık dışı Yahudi soyuna verilecek sert ama haklı cezanın gerekli olduğunu tam anlamıyla kavramalıdır." Onların görevi "Alman halkını Yahudi-Asya tehdidinden temelli kurtarmaktı".[11]

Misillemeye dönük yakmalar ve idamlar Reichenau'nun ölümü ve Paulus'un göreve gelişiyle son bulmadı. Örneğin, 29 Ocak 1942'de, yani yeni başkomutanın Altıncı Ordu'nun başına geçmesinden üç hafta kadar sonra Harkov yakınındaki 150 evli Komsomolsk köyü yakılarak yerle bir edildi.[12] Bu harekât sırasında, sekiz kişi vuruldu ve dehşete düştükleri için saklandıkları yerde kalan iki çocuk yanarak can verdi.

Rejimin yaklaşık dokuz yıl boyunca yürüttüğü anti-Slav ve anti-Semitik propagandadan sonra, çok azı o sırada bilinçli olarak Nazi değerleri doğrultusunda hareket etse bile, Alman askerlerinin sivillere kötü davranması kaçınılmazdı. Savaşın mahiyeti hem ilkel hem de karmaşık duygular uyandırdı. Askerlerin emredilen idamları yerine getirmede isteksiz davrandığı durumların olmasına karşın, sivillere dönük en doğal acıma duygusu kadınların ve çocukların bir muharebe alanında işi olmadığı sanısı temelinde tutarsız bir öfkeye dönüştürüldü.

Subaylar ahlaki yönleri düşünmekten kaçınmayı tercih etti. Bunun yerine sağlam askeri düzen gereğine yoğunlaştı. Savaş kurallarına hâlâ inananlar kendi askerlerinin davranışı karşısında çoğu kez dehşete düştüler; ama prosedürlere

9 Aktaran Heer, s. 78.
10 R. W. M. Kempner, *SS im Kreuzverhor*, Münih, 1964, s. 29.
11 Reichenau'nun emri, aktaran Klee ve Dressen (ed.), s. 39.
12 Komsomolsk köyü, ÇAMO 206/294/48.

uyma yönündeki talimatlar pek etkili olamadı. "Tutsağın serbest bırakılmasıyla ya da bir kampa konulmasıyla birlikte sorgulamalar son bulmalıdır" diye vurgulanmıştı 371. Piyade Tümeni'nin bir emrinde. "Hiç kimse görevli subayın emri olmadan idam edilmemelidir."[13]

Subaylar yağmanın çapı karşısında da çaresizdi. Çok az askerin yerli sakinlere hayvanların ve mahsullerin karşılığını ödemesinin asıl sebebi, Alman hükümetinin yeterli tayın sağlamaktan kaçınmasıydı. O yazın sonraki aylarında Stalingrad'a ilerleyiş sırasında, 384. Piyade Tümeni'nin bir bölük komutanı, "Alman piyadeleri bostanlara giriyor ve her şeyi alıyor" diye yazdı güncesine. "Hatta ev eşyalarını, koltukları ve kap kacakları alıyor. Bu bir rezalet. Katı yasaklar yayımlanıyor, ama sıradan asker kendini pek tutamıyor. Açlık yüzünden böyle bir davranışa zorlanıyor."[14] Rusya gibi sert iklimli bir ülkede bunun getirdiği sonuçlar son derece ağırdı. Gıda stoklarının yağmalanması, kışın gelmesiyle birlikte sivil halkı açlıktan ölüme mahkûm etti. Bal yapımı bile imkânsız hale geldi; çünkü balarılarını kışın canlı tutmak için gereken şekere el konuldu.

Çok az subayın görmeyi göze alabildiği korkunç hakikat, ordunun Doğu Cephesi'nde normal askeri ve uluslararası hukuktan bağışık Nazi "ırk savaşı" doktrinine hoşgörüsü ya da desteği sonucunda yarı-cinai bir teşkilata dönüşmesinin kaçınılmaz oluşuydu. Generallerin buna karşı çıkamaması ahlaki duyarlılıktan ya da medeni cesaretten tam yoksunluğun göstergesiydi. Maddi cesarete gerek yoktu. Rus harekâtının ilk aşamalarında Naziler, karşı çıkan bir yüksek rütbeli subaya onu komutanlıktan almaktan daha kötü bir şey yapmaya cesaret edemezdi.

Hitler'in generalleri yönlendirme kabiliyeti müthişti. Altıncı Ordu'daki generallerin çoğu inanmış Nazi olmamakla birlikte, Hitler'e bağlıydı ya da kesinlikle öyle görünmekteydi. Örneğin, 20 Nisan'da yazılan bir mektuba "Führer'in Yaş Günü" diye tarih atılırdı ve duyurular "Çok Yaşa Führer!" diye imzalanırdı. Ama bir generalin siyasal değil, daha çok askeri tembihlere başvurarak bağımsızlığını koruması ve kariyerini tehlikeye atmaması tamamen mümkündü. XI. Kolordu'nun komutanı ve dobra bir kurt asker olan General Karl Strecker, rejimi asla tanımamaya özen gösterdi. Askerlere duyurularını şu sözlerle bağlardı: "Tanrı'yla birlikte ileriye. Zafere inanıyoruz. Selam olsun cesur dövüşçülerime!" Daha da önemli, yukarıdan gelen yasadışı emirleri bizzat kaldırdı; hatta bir keresinde subayların kendisini anladığına emin olmak için arabasıyla birlikten birliğe dolaştı. Groscurth'u kurmay başkanı olarak seçti ve onunla

13 ÇAMO 48/453/21, s. 32.
14 5 Temmuz 1942, ÇAMO 206/294/48, s. 485.

birlikte Stalingrad'daki direnişin son çemberini Führer'e değil, kendi görev anlayışına bağlı kalarak yönetti.[15]

Bütün savaş kurallarının aksine, teslim olmak Kızılordu askerlerinin hayatını güvence altına alacak bir şey değildi. Ukrayna istilasının üçüncü gününde 9. Panzer Tümeni'ne bağlı bir keşif birliğinin komutanı olan August von Kageneck keşif aracının taretinden "bir kır yolu boyunca ağaçlar altında hepsi aynı konumda yüzükoyun düzgün bir sıra halinde yatan ölüler" gördü.[16] Çarpışırken öldürülmedikleri apaçıktı. Köklü korkuları ve nefreti eşzamanlı kışkırtan Nazi propagandası, askerleri her iki duyguyla olabildiğince çok adam öldürmeye yöneltirken, bir yandan da onlara cesur Alman askerleri olduklarını hatırlatmaktaydı. Bu yaklaşım güçlü bir yıkıcı bileşim yarattı; zira en şiddetli tepkiyi doğuran şey korkaklığın dışa dönük belirtilerini kontrol altına alma çabasıdır. Nazi propagandasının askerler arasında uyandırdığı en büyük korku tutsak düşmekti. "Korkuyorduk, evet baskın saldırımızdan sonra hiç kuşkusuz öç almaya susamış Rusların eline düşmekten korkuyorduk" diye itiraf edecekti Kageneck.[17]

Geleneksel değerlere bağlı subaylar, askerlerin cephe gerisine zorla yürütülen Sovyet tutsak kafilelerine rastgele ateş açtıklarını duyunca, daha da dehşete düştüler. Yenik düşmüş, aç kalmış, daha da önemlisi yaz sıcağında susamış, kahverengi üniformaları ve yanlamasına *pilotka* kepleri toza bulanmış bu sonu gelmez kafilelere hayvan sürülerinden pek farklı bakılmıyordu. Birçok kafileyi gören bir İtalyan gazeteci şöyle yazmıştı: "Çoğu yaralı. Bandajları yok, yüzleri kan ve tozla kavrulmuş, üniformaları paçavraya dönmüş, elleri kararmış. Birbirlerine tutunarak yavaşça yürüyorlar."[18] Yaralılar genellikle tıbbi yardım görmüyordu ve yürüyemeyenler ya da bitkinlikten yere düşenler vuruluyordu. Bit ve pire bulaştıracakları gerekçesiyle, Sovyet askerlerinin Alman askeri nakliye araçlarıyla taşınmasına izin verilmiyordu. Auschwitz'te 3 Eylül 1941'de 80 Sovyet askeri ve 600 Polonyalı gaz verilerek öldürüldü.[19] Ziklon B gazıyla yapılan ilk denemeydi bu.

Savaş tutsağı kamplarına sağ ulaşanların hayatta kalma şansı üçte birden daha yüksek değildi. Alman kamplarındaki toplam 5,7 milyon Kızılordu askerinin 3 milyondan fazlası hastalık, soğuk, açlık ve kötü muameleden öldü. Savaş tutsaklarından SS ya da başka bir Nazi örgütü değil, bizzat Alman ordusu sorum-

15 BA-MA, N395/10.
16 Kageneck, s. 30.
17 Kageneck, s. 32-33.
18 Malaparte, s. 121.
19 RGASPI 17/125/323 s. 1-4.

luydu. Ordunun tutumu 1914'te Tannenberg'de tutsak edilen 90.000 Rus askerinin "açlıktan ölmeye terk edilmesi gerektiğini"[20] belirten Kayzer II. Wilhelm'in yaklaşımını hatırlatır nitelikteydi. Güney cephesinde Lozovaya'da bulunan bir Alman kampı Timoşenko'nun ocak ayındaki ileri harekâtında ele geçirildiğinde, dehşet verici koşullar ortaya çıktı; Kızılordu tutsakları "soğuktan, açlıktan ve vahşice muameleden ölmüştü."[21] Yuri Mihayloviç Maksimov 127. Mekanize Tümen'in 1941 sonbaharında tutsak düşen ve Novo-Aleksandrovsk'a götürülen askerlerinden biriydi. Bu sözde kampta barakalar yoktu; sadece dikenli tel çitiyle çevrili bir açık alan vardı. Toplam 18.000 kişi irice doğranmış tuhaf at eti parçalarının haşlandığı on iki kazandan beslenmekteydi. Görevli muhafızlar yemek almak üzere ileriye çıkma emrini verdiğinde, yarı otomatik tüfekli askerler koşarak gelen herkesi vurmaktaydı. Cesetler bir uyarı mahiyetinde üç gün öylece yerde bırakılmaktaydı.[22]

Cephedeki Alman subayları pratik sebeplerden dolayı tutsaklara daha iyi davranılmasından yanaydı. 96. Piyade Tümeni'nin baş istihbarat subayından gelen bir talimatta, "Düşmanın mevcuduna, örgütsel yapısına ve niyetlerine ilişkin bilgiler bize istihbarat servislerimizin sağlayabileceğinden daha fazla ipucu verebilir" diye yazılmıştı. "Rus askerleri sorgulamalara safça karşılık vermektedir."[23] Alman Silahlı Kuvvetler Üst Komutanlığı'nın (OKW) propaganda dairesi aynı sıralarda Alman askerlerinin hayatını kurtarmak açısından Rus tarafında firarların teşvik edilmesi gerektiği yolunda talimatlar verdi. Ama cephedeki istihbarat kurmay subaylarınca gayet iyi bilindiği üzere, bunlar "ancak firarilere verilen sözlerin tutulması halinde işe yarayabilirdi".[24] Asıl sıkıntı firarilere de genellikle diğer tutsaklar kadar kötü davranılmasıydı.

Stalin'in uluslararası hukuktan hoşlanmayışı Hitler'in imha savaşı planına uygun düşmüştü; dolayısıyla Sovyetler Birliği istilanın üzerinden bir ay geçmeden Lahey Sözleşmesi'ne karşılıklı uyulması yönünde bir öneride bulununca, nota cevapsız kaldı. Stalin böyle inceliklere uymaya genellikle inanmayan biriydi, ama Alman kıyımının vahşiliği onu sarsmıştı.

Kızılordu bünyesinde Wehrmacht'a verilen yasadışı emirlere resmen denk düşen bir mevzuat yoktu; ama SS mensuplarının ve daha sonraları kamp muhafızları, Gizli Sahra Polisi mensupları gibi diğer kesimlerin yakalandıktan sonra

20 BA-MA, N159/4, aktaran Messerschmidt, s. 221-222.
21 Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 328.
22 Maksimov, NKVD raporu, 4 Mart 1943, ÇAMO 226/335/7, s. 364.
23 29 Mart 1942, RÇHİDNİ 17/125/96.
24 16 Mart 1942, RÇHİDNİ 17/125/96.

vurulması neredeyse kesindi. Luftwaffe pilotları ve panzer mürettebatları da linç edilme riskiyle karşı karşıyaydı; ama genelde tutsakların vurulması hesaplı olmaktan ziyade gelişigüzel bir uygulama olduğu gibi, kasıtlı zulüm olayları yerel ve değişkendi. Sovyet makamları sorgulama için tutsakları, özellikle subayları deli gibi istemekteydi.

Kızılordu müfrezelerini de kapsamak üzere partizanlar için, hastane olarak kullanılan trenler meşru hedefti; ambulanslara ya da sahra hastanelerine saldırmaktan kaçınan pilotlar ya da topçular çok azdı. 22. Panzer Tümeni'nde görevli bir doktorun gözlemi şöyleydi: "Ambulansımın tepeye monte edilmiş bir makineli tüfeği ve yan tarafında bir Kızılhaç işareti vardı. Kızılhaç sembolü Rusya'da saçmalık olarak görülen bir şeydi ve sadece halkımızın bir belirtisi işlevini görmekteydi."[25] En feci olay 29 Aralık 1941'de, Kırım kıyısındaki Feodosya'da (Kefe) bir Alman sahra hastanesinin ele geçirilmesiyle yaşandı. Birçoğunun sarhoş olduğu besbelli Sovyet deniz piyadeleri yaklaşık 160 Alman yaralıyı öldürdü. Yaralıların bir kısmı pencerelerden aşağı atılmış, diğerleri dışarıya çıkarılıp suya sokulmuş ve donarak ölüme terk edilmişti.[26]

Kızılordu askerlerince ilk on sekiz ayda ara sıra işlenen (ve çok hızlı geri çekilmemiş olmamaları halinde, neredeyse kesinlikle daha büyük boyuta varmış olabilecek) ilkel mezalim, birçok Alman'ı Otuz Yıl Savaşı'yla karşılaştırmalar yapmaya yöneltti. Ne var ki, 20. yüzyılın en acımasız çatışmalarından biri olan ve Hitler'in Bolşevizm'e karşı haçlı seferinin yeniden tutuşturduğu Rus İç Savaşı herhalde daha doğru bir bağlantı olurdu. Savaşın ilerlemesiyle birlikte, Rus öfkesi ve korkunç bir intikam arzusu "işgal altındaki topraklar"da sergilenen Alman davranışlarına dair haberlerle çok daha ateşli hale geldi. Misilleme amacıyla köyler yakılıp yerle bir ediliyor, siviller aç bırakılıyor, katlediliyor ya da çalışma kamplarına gönderiliyordu. Slavlara yönelik bu soykırım izlenimi, intikam arzusu uyandırmanın yanı sıra, yenilmeme yönünde acımasız bir kararlılığı doğurdu.

General Paulus Altıncı Ordu'nun başına kolay bir anda geçmedi ve Reichenau'nun ölümüyle muhtemelen dışarıya vurduğundan daha fazla sarsıldı. Ocak 1942'de üst düzey komutanlıktaki ilk tecrübesi, Kızılordu'nun Moskova civarındaki başarısının ardından Stalin'in yanlış hesaplanmış genel taarruzuyla çakıştı. Aslında güney cephesindeki bütün Alman kuvvetleri için zor bir zamandı. Kırım'da General von Manstein'ın komutasındaki On Birinci Ordu henüz Sivastopol'ü ele geçirmeyi başaramamıştı ve aralık sonunda Kafkasya'dan gelen Kızılordu birliklerinin

25 Dr. Hans Heinz Schrombgens, aktaran Schneider-Janessen, s. 136.
26 Feodosya, BA-MA, RW2/V. 151, 152, aktaran de Zayas, s. 181.

sürpriz bir saldırısıyla Kerç Yarımadası elden çıkmıştı. Öfkeden inme geçiren Hitler, kolordu komutanlarından General Kont von Sponeck'i divanıharbe verdirdi.

Paulus Altıncı Ordu karargâhını Mareşal Timoşenko'nun hedefi olan daha ilerideki Harkov'a taşıdı. Sıcaklık bazen sıfırın altında otuz dereceye kadar düşmüştü. Alman demiryolu ve karayolu ulaşım hatları kaskatı donmuştu ve atla çekilen kağnılar asker tayınlarını zar zor sağlamaktaydı.

Timoşenko'nun planı Donbas sanayi bölgesinin bağlantılarını kesmek ve çok geniş bir çembere alma harekâtıyla Harkov'u ele geçirmekti; ama kıskacın sadece güney kısmı Alman hatlarını yarabildi. Yaklaşık 100 kilometre derinliğinde bir çıkıntı elde etmeyi sağlayan bu hamle başarılı sayılırdı. Ama Kızılordu gerekli kaynaklardan ve zinde birliklerden yoksundu; iki ay süren sert çarpışmadan sonra, saldırıları durma noktasına vardı.

Altıncı Ordu'nun iyi direnmesine karşın, Paulus tedirgindi. Hitler'in Güney Ordu Grubu komutanlığına isteksizce atadığı Feldmareşal von Bock, onun karşı-saldırıya geçmede aşırı temkinli davrandığı yolundaki kanısını gizlemedi. Paulus hamisi General Halder'in desteğiyle komutanlık görevinde kaldı. Sadece kurmay başkanı Albay Ferdinand Heim görevden alındı. Yerine Hamburglu bir tüccar aileden gelme, ince yapılı, yüz hatları keskin ve sivri dilli bir kurmay subay olan Albay Arthur Schmidt getirildi. Yeteneklerinden emin olan Schmidt Altıncı Ordu karargâhında birçok kişiyi çileden çıkarmakla birlikte, bazı destekçiler de edindi. Paulus'un büyük ölçüde onun yargısına güvenmesinin bir sonucu olarak, yılın sonraki aylarında gelişmeleri belirlemede büyük, hatta bazılarına göre aşırı rol oynadı.

Stalingrad'da yok olacak birlikler 1942 ilkbaharının başlarında kurmay heyetindeki dedikodulara pek aldırış etmemekteydi. Üzerinde öncelikle durdukları konular ikmal ve yeni silahlardı. İlkbaharın ve yeni teçhizatın gelmesiyle korkunç kışa dair anıların neredeyse silinip gitmesi, Alman ordusunun profesyonel esnekliğini epeyce yansıtan bir durumdu (Kendini koruma duygusu içinse aynı şey çok daha az ölçüde söylenebilirdi). Bölüğü 18 tanktan oluşan tam bir takımı nihayet edinen bir komutan, "Moral yeniden yükselmişti" diye anlatacaktı daha sonra. "İyi bir durumdaydık."[27] Panzer Mark III'ün uzun namlulu versiyonunun (mermileri çoğu kez Sovyet tanklarını delemeyen) tek bir 50-mm'lik topunun olması bile onları çok rahatsız etmedi.

Tümenlere herhangi bir açıklama yapılmamasına karşın, büyük çaplı bir taarruzun pek uzak olmadığını herkes biliyordu. Mart ayında 297. Piyade

27 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

Tümeni'nin komutanı General Pfeffer, bir tabur komutanlığı kursu için Fransa'ya dönmek istemeyen bir yüzbaşıya yarı şakayla şunu söyledi: "Bir mola vereceğin için mutlu olmalısın. İyice tadına varman için, savaş yeterince uzun sürecek ve yeterince dehşetli geçecektir."[28]

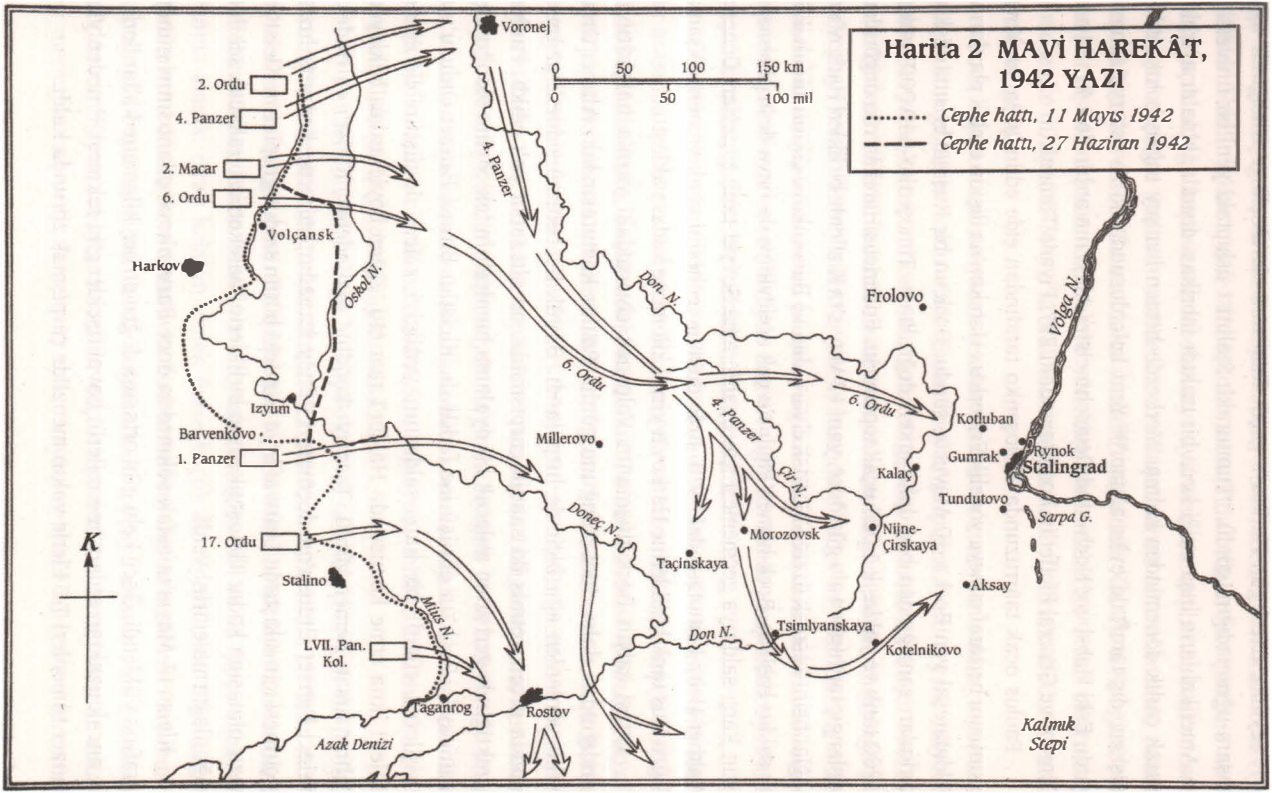
General Halder 28 Mart'ta, Kafkasya'nın ve Volga'ya kadar Güney Rusya'nın fethi için Führer tarafından istenen planları sunmak üzere arabayla Rastenburg'a gitti. Moskova'da Ştavka'nın Harkov yöresinde yeni bir taarruz için Timoşenko'nun önerdiği tasarı üzerinde çalıştığı aklının ucundan bile geçmedi.

Führer karargâhı 5 Nisan'da "doğuda nihai zaferi" sağlayacak harekâtlarla ilgili talimatları verdi. Plana göre, Kuzey Ordu Grubu Kuzey Işığı Harekâtı'yla Leningrad kuşatmasını başarılı bir sonuca vardırarak Fin kuvvetleriyle birleşirken, Güney Rusya'da ana taarruza, yani adı sonradan Mavi Harekât olarak değiştirilen Siegfried Harekâtı'na girişilecekti.

Hitler hâlâ Wehrmacht'ın "Sovyetler karşısındaki nitelik üstünlüğüne"[29] inanmaktaydı ve yedeklere hiç gerek duymuyordu. Ordu grubu komutanlarını görevden alışı da yakın dönemdeki başarısızlıklara dair bütün anıları silmiş gibiydi sanki. En hızlı atamayla göreve gelen Feldmareşal von Bock, mevcut gücün Kafkasya petrol yataklarını elde tutmak şöyle dursun, ele geçirmek için bile yeterli olacağından kuşkuluydu. Führer'in karargâhının ciddi biçimde inandığı gibi, Sovyetler Birliği'nin yedeklerinin tükendiği kanısında değildi. "Rusların bizzat saldırıya geçerek bizden önce davranabileceği yolundaki büyük endişem azalmış değil" diye yazdı güncesine 8 Mayıs'ta.[30]

Bock aynı gün karargâhında Demyansk çemberini yarmış olan General Walther von Seydlitz-Kurzbach'ı ağırladı. Bir topçu olan Seydlitz, Büyük Friedrich'in parlak süvari komutanının soyundandı. Bu komutan gençliğinde bir yeldeğirmeninin tam hızla dönen kolları arasından atını sürüp geçmesiyle tanınmıştı; ama asıl şöhreti Yedi Yıl Savaşı sırasında Rossbach'ta topluca saldırıya geçirdiği bölükleriyle kazanılan büyük zaferden gelmekteydi. Walther von Seydlitz de fevriydi ve tıpkı atası gibi, bahtsızlığa ve hayata küskün bir yaşlılığa mahkûm olacaktı. O gün öğleden sonra Königsberg'den (Kaliningrad) uçakla gelmişti; Paulus'a bağlı LI. Kolordu'nun komutanlığını üstlenmeden önce, orada karısıyla birkaç günlük iznini geçirmişti. Karısına havaalanında veda ederken, "bunun neredeyse on dört yıllık bir ayrılık olacağı"[31] ikisinin de akıllarının ucundan bile geçmedi.

28 Bruno Gebele, Beck, s. 102.
29 Förster, "Evolution and development of German doctrine 1914-1945", s. 7.
30 Bock güncesi, 8 Mayıs 1942, aktaran Paulus, s. 176.
31 Seydlitz, s. 147.

Harita 2 MAVİ HAREKÂT, 1942 YAZI
Cephe hattı, 11 Mayıs 1942
Cephe hattı, 27 Haziran 1942
0 50 100 150 km
0 50 100 mil
Voronej
2. Ordu
4. Panzer
2. Macar
6. Ordu
Volçansk
Harkov
Oskol N.
Izyum
Barvenkovo
1. Panzer
17. Ordu
Stalino
LVII. Pan. Kol.
Taganrog
Azak Denizi
Mius N.
Rostov
Donec N.
Millerovo
Don N.
Taçinskaya
Morozovsk
Tsimlyanskaya
Kotelnikovo
Aksay
Nijne-Çirskaya
Kalaç
Tundutovo
Sarpa G.
Gumrak
Rynok
Stalingrad
Kotluban
Frolovo
Volga N.
Kalmuk Stepi
K

Seydlitz ertesi gün Harkov'a geçti. Kent tam olarak ele geçirildiğinde ağır hasara uğramadığını gördü. "Tumturaklı Stalinist üsluptaki yeni bir üniversite ve Amerikalıların inşa ettiği koca bir traktör fabrikası dışında, binalar ağırlıklı olarak çarlık döneminden kalma. Merkezde hemen her şey tuğlayla inşa edilmişken, dış taraftaki evler ahşap."[32] Yeni kolordusunda iki Avusturya tümeni vardı: Eski Habsburg Hoch- und Deutschmeister Alayı'nın ardılı olan 44. Piyade Tümeni ve General Pfeffer'in komutasındaki 297. Piyade Tümeni.

Paulus ocak taarruzunda Timoşenko tarafından elde edilmiş Barvenkovo çıkıntısını bertaraf etmeye yönelik Fridericus Harekâtı'na ilişkin taslak planlarını Feldmareşal von Bock'a 10 Mayıs'ta sundu. Bock'un bir Rus saldırısına ilişkin korkuları sandığından bile daha erken doğrulandı. Timoşenko 640.000 asker, 1.200 tank ve yaklaşık 1.000 uçak toplamıştı. Fridericus Harekâtı'nın öngörülen başlangıç tarihinden altı gün önce, yani 12 Mayıs'ta Kızılordu birlikleri Harkov'un bağlantısını kesmek üzere Volçansk civarından ve Barvenkovo çıkıntısından ikili bir saldırı başlattı. Bock hemen Paulus'u çok aceleyle ya da hava desteği almaksızın karşı-saldırıya geçmemesi için uyardı; ama Sovyet tank tugayları General Walther Heitz komutasındaki VIII. Kolordu'nun cephesini yardı ve aynı akşama doğru Rus tank birliklerine Harkov'a yirmi kilometre kadar yaklaştı.

Ertesi sabah Bock düşmanın Volçansk civarındaki yarma harekâtının sandığından daha ciddi olduğunu gördü. Paulus komutasındaki Altıncı Ordu farklı yönlerden ağır biçimde hırpalandı. Büyük bir bölümü şiddetli yağmur altında geçen yetmiş iki saatlik çarpışmada, on altı tabur yok edildi. Paulus gerektiğinde geri adım atılacak bir oyalama hamlesinin tek çözüm olduğu kanısındaydı. Bock'un görüşü ise farklıydı. Kleist'ın Birinci Panzer Ordusu'yla girişilecek cüretli bir karşı-saldırının yenilgiyi zafere dönüştürebileceğine Hitler'i ikna etme konusunda Halder'i razı etti. Zaten böyle anları bekleyen Führer fırsatı hemen gördü. Tasarıyı kendine mal ederek, Kleist'ı emrindeki Birinci Panzer Ordusu'nu düşmanın güney kanadını vuracak konuma hızla geçirmesi için sıkıştırdı. Luftwaffe'ye elindeki bütün saldırı gruplarını Kleist'ın hazır olmasına kadar Timoşenko'nun birliklerini hareketsiz bırakacak şekilde yoğunlaştırma emrini verdi.

Kleist 17 Mayıs'ta şafak sökmeden önce Barvenkovo çıkıntısının güney tarafına yüklendi. Öncü kolu gün ortasına doğru on beş kilometre kadar ilerledi; ancak uzaktan atılan "mermilerin havai fişekler gibi sekmesi"[33] nedeniyle, panzer tümenleri T-34'lerle yakın menzilde çarpışmak zorunda kaldı.

32 Seydlitz, s. 148.
33 Kageneck, söyleşi, 24 Ekim 1995.

Timoşenko o akşam Moskova'ya haber vererek, Kleist'ı durduracak takviye birlikleri istedi. Jukov'a göre, Timoşenko mesajında ordularının çembere alınmaya açık olduğu konusunda Moskova'yı uyarmamıştı; cephenin başkomiseri Nikita Kruşçev ise Stalin'in tehlikeden uzaklaşmalarına izin vermekten ısrarla kaçındığını ileri sürdü (Bu sav daha sonraları 1956'daki XX. Parti Kongresi'nde meşhur ifşa konuşmasında Stalin'e yönelttiği suçlamalardan birini oluşturdu). Timoşenko nihayet 19 Mayıs'ta Stalin'in onayını alarak taarruzu durdurdu, ama artık çok geçti.

Bock kapanı tamamlayacak şekilde Paulus'un kuzeyden saldırıya geçmesi için vaktin geldiğine karar verdi. Bunu izleyen çarpışma, yani çeyrek milyonu aşkın Sovyet askerini tedricen sıkıştırma olağandışı durumlara yol açtı. 389. Piyade Tümeni'ndeki bir kıdemli astsubayın anlatımına göre, bağlı olduğu ağır piyade alayı kendi ifadesiyle bir Kızıl komutasındaki kadın askerlerden oluşan bir "haydut kıtası"yla amansız bir çatışmaya girdi. "Bu kadın canavarların dövüşme yöntemleri kalleşçe ve tehlikeliydi. Saman yığınları içinde yatıp saklanıyorlardı ve yanlarından geçince bizi arkadan vuruyorlardı."[34]

Çember tamamlanmak üzereyken, akşam karanlığında kümeleşmiş Ruslar arasında 2. Panzer Alayı'nın bir kısmıyla ve bazı mekanize topçu birlikleriyle bağlantı koptu. Başlarındaki komutan "Panzer Süvarisi" [*Panzer-Kavallerist*] olarak tanınan efsanevi Hyazinth Kont von Strachwitz'ti. Kırk dokuz yaşındaki Strachwitz'in daha Birinci Dünya Savaşı'nda ünlenmesini sağlayan şey, 1914'teki ileri harekâtta cepheden iyice kopan birliğinin Paris'i uzaktan görecek mesafeye kadar ulaşmasıydı. Kapkara bıyığını ve 1920'lerin bir sinema yıldızına özgü havalı yakışıklılığını hâlâ korumaktaydı. Daha da önemlisi, şanslı bir komutan olarak nam salmasını sağlayan "tehlike kokusunu alma" konusundaki garip yeteneğini yitirmemişti.

16. Panzer Tümeni'ne bağlı bu küçük kuvvet karanlık çökerken etrafındaki durumdan habersiz olduğu için, Strachwitz gündoğumuna kadar bir derin mevziyi savunma emrini verdi. İlk ışıklardan hemen önce, bölük komutanlarından biri olan Yüzbaşı Baron Bernd von Freytag-Loringhoven'i ve iki topçu subayını yanına alarak, etrafı kolaçan etmek üzere küçük bir tepeye çıktı. Dört subay dürbünlerini odaklarken, Strachwitz birdenbire Freytag-Loringhoven'i kolundan kaptığı gibi bayır aşağı sürükledi. Bağırarak iki topçuyu uyardı; ama yeterince atik davranmayan subaylar başka bir küçük tepedeki Rus bataryasından atılan bir mermiyle can verdi. Strachwitz vakit kaybetmeksizin sürücülere motorları

34 Astsubay Hans Urban, 389. Piy. Tüm., BA-MA, RW4/V. 264, s. 89.

çalıştırma emrini verdi; topluca ileriye atılan tanklar ve araçlar geniş alandan çıkarak, tümenin geri kalan kısmıyla birleşti.

Kızılordu askerleri nemli ilkbahar havasında bir haftayı aşkın süre sert bir direniş gösterdiler. Geceleri Alman hatlarına karşı (bazen kol kola girmiş halde) umutsuz saldırılarda bulundular; ama kapan sıkı olduğundan, magnezyum işaret fişeklerinin garip ölgün ışığı altında binlere varacak şekilde topluca öldürüldüler. Alman mevzileri önünde yığılan cesetler intihara giden bir cesaretin kanıtıydı. Sağ kalanlar oradan bir çıkış yolunun olup olmayacağını merak ediyorlardı. Çemberde sıkışıp kalan meçhul bir Rus askeri "bulutlarda oynaşan Alman ışıldaklarını" seyrederken, sevgilisini bir daha görüp göremeyeceği merakını bir kâğıt parçası üstünde yazıya döktü.[35]

Kaçabilenler her on askerden birini bile bulamadı. "Barvenkovo fare kapanı"na kısılan 6. Ordu ve 57. Ordu neredeyse imha edildi. Paulus'un ve Kleist'ın orduları yaklaşık 240.000 tutsak, 2.000 top ve Timoşenko'nun tank kuvvetinin ana gövdesini ele geçirdi. Alman kayıpları 20.000'in altındaydı. Her kesimden kutlamalar geldi. Paulus gerici aristokratları övmeye isteksiz olan Nazi basınında öne çıkarılan mütevazı aile kökeniyle geniş yer buldu. Führer onu Şövalye Haçı'yla ödüllendirdi ve "Altıncı Ordu'nun sayıca çok üstün bir düşmana karşı başarısını" her bakımdan takdir ettiğini bildiren bir mesaj gönderdi.[36] Paulus'un kurmay başkanı Schmidt, sonraki yıllarda bu muharebenin en etkili sonucunun Paulus'un Hitler'e karşı tutumundaki değişiklik olduğunu ileri sürdü. Führer'in iddialı karşı-saldırıya arka çıkma kararı, Paulus'u onun parlak zekâsına ve OKW'nin stratejik durumu değerlendirmedeki üstün yeteneğine inandırmıştı.

Paulus o koşullarda ironik sayılacak bir gelişmeyle, genelkurmayda görevli olan ve muharebenin bir kısmında kendisine eşlik eden Binbaşı Kont Claus von Stauffenberg'den de alışılmamış bir duygusal takdir mektubu aldı. "Yöneticilerin ve örnek oluşturması gerekenlerin itibarları için kavga edip boş tartışmalara tutuştuğu ve binlerce adamının hayatını etkileyecek bir sorunla ilgili düşüncelerini dosdoğru söyleme cesaretini gösteremediği bu ortamdan çıkarak, insanların ellerinden gelenin en iyisini hiç duraksamadan yaptıkları ve en ufak mızmızlanma olmaksızın canlarını dahi verdikleri bir çevreye girmek ne kadar ferahlatıcı bir şey" diye yazdı Stauffenberg.[37] Paulus örtülü mesajı ya fark etmedi ya da daha büyük ihtimalle bilerek görmezden geldi.

35 Meçhul askere ait yazma metin, Ehrenburg belgeleri, RGALİ 1204/2/3453.
36 20 Mayıs 1942, aktaran Paulus, s. 166.
37 12 Temmuz 1943, aktaran Paulus, s. 168.

Paulus besbelli ki Hitler'in hatalarını irdelemeye isteksizdi; ancak Barbarossa'ya ilişkin planların önceki yıl Führer'in kaprisiyle değiştirilişinden sonra, kıta komutanları için gerçek tehlikeyi herhalde saptayabilmiş olmalıydı. Yanılmaz olduğu anlayışıyla başı dönen ve karargâhlarla neredeyse anında iletişim kurma olanağından yararlanan Hitler, bir tanrıymışçasına çok uzaktan her manevrayı kontrol etmeye kalkışacaktı.

6
"BİR İNSANIN NE KADAR TOPRAĞA İHTİYACI VARDIR?"

Hitler 1 Haziran'ın erken saatlerinde Güney Ordu Grubu'nun Poltava'daki karargâhına gitmek üzere, Rastenburg yakınındaki havaalanından kişisel Focke-Wulf Condor uçağıyla yola çıktı. Toplantının konusu büyük yaz taarruzuydu. Feldmareşal von Bock'u ve aralarında Birinci Panzer Ordusu'ndan Kleist, Dördüncü Panzer Ordusu'ndan Hoth ve Altıncı Ordu'dan Paulus olmak üzere üst düzey komutanları selamladığında coşkulu bir ruh hali içindeydi. Toplantıda hazır olan kıdemli Luftwaffe subayı, Korgeneral Baron Wolfram von Richthofen'di.

"Kızıl Baron"un kuzenlerinden biri olan ve onun filosuna 1917'de katılmış olan Richthofen arsız, küstah ve zeki bir adamdı. Kişiliği acımasızlık sicilinden belliydi. İspanya'da kaplama bombardımanı [*carpet bombing*] tekniğinin icat edildiği dönemde Kondor Lejyonu'na komutanlık etmişti ve modern savaşın dehşetini simgeleyen bir olaya dönüşecek olan 1937'deki Guernica yıkımının doğrudan sorumlusuydu. Başında olduğu VIII. Hava Kolordusu Nisan 1941'de Belgrad'ı yerle bir ederek 17.000 sivili öldürmüştü; onun başkomutanı konumundaki General Alexander Lohr, savaştan sonra bu olay nedeniyle Yugoslavlar tarafından idam edilecekti. Ertesi ay Girit'in istilası sırasında, Richthofen'in uçağı Hanya'nın ve Kandiye'nin Venedik mimarisini moloza çevirmişti.

Hitler toplantı sırasında Stalingrad'dan pek söz etmedi. Generalleri açısından, bu kent haritadaki bir isimden ibaretti. Onun asıl takıntısı Kafkasya'nın petrol yataklarıydı. "Eğer Maykop'u ve Grozni'yi alamazsak," diye anlattı generallerine, "bu savaşa son vermeliyim".[1] O aşamada Stalingrad'a dönük ilgi, oradaki silah fabrikasını bertaraf etmekle ve Volga kıyısında bir mevzi edinmekle sınırlıydı. Bizzat kenti ele geçirmeye gerek görülmemekteydi.

1 Paulus, s. 157.

Mavi Harekât'ın ilk evresi Voronej'i ele geçirmekti. İkinci evre Sovyet kuvvetlerinin ana gövdesini Don Nehri'nin batısında büyük bir kıskaç hareketiyle kapana kıstırmaktı. Ardından Altıncı Ordu kuzeydoğu kanadını sağlama almak üzere Stalingrad'a yönelirken, Kleist'ın Birinci Panzer Ordusu ve On Yedinci Ordu Kafkasya'yı işgal edecekti. Bock'un sunumunu tamamlamasından sonra, Hitler konuştu. Olayı hepten basitmiş gibi ortaya koydu. Kızılordu kış çarpışmalarından sonra bitik haldeydi ve Harkov'daki zafer Alman üstünlüğünü tekrar göstermişti. Hitler güneydeki başarıdan öylesine emindi ki, Sivastopol düşer düşmez Manstein'ın komutasındaki On Birinci Ordu'yu kuzeye göndermeyi tasarlamaktaydı. Hatta Manstein'a zırhlı kollarını Kafkasya üzerinden Ortadoğu ve Hindistan içlerine gönderme düşünden söz etti.

Mavi Harekât'ın ciddi olarak başlamasından önce, cepheyi düzeltmek ve Doneç Nehri'nin ötesinde köprübaşlarıyla çıkış hattını hazırlamak üzere daha küçük çaplı iki taarruza gerek vardı. Son bir zevkli an geçirmek üzere, Altıncı Ordu'ya mensup birçok subay ve asker 5 Haziran öğleden sonrasında Harkov balesine gitti. Maaşsız kalan dansçılar kış boyunca Wehrmacht tayınlarıyla geçindirilmişti. O gün *Kuğu Gölü* balesini sahnelediler ve salonu tıka basa dolduran seyirciler *feldgrau* ["yeşile çalan gri"] üniformaları içinde terlerken, kötü ruhlu Rothbart tarafından tuzağa düşürülen Prens Siegfried'in trajedisine ilişkin yorumdan büyük keyif aldılar. (İki askeri kod adın, yani Mavi Harekât'ın ilk baştaki adı olan Siegfried'in ve Almancada Barbarossa'nın karşılığı olan Rothbart'ın garip biçimde yan yana gelişi tamamen tesadüfiydi.) Gösteriden sonra seyirciler alelacele birliklerine döndüler. O sıcak ve mehtapsız gecede Altıncı Ordu'nun öncü unsurları Volçansk kesiminin bulunduğu kuzeydoğuya yöneldi.

297. Piyade Tümeni'ne bağlı bölükler 10 Haziran'da sabaha doğru saat ikide Doneç'i hücum botlarıyla aşmaya başladı. Uç tarafta bir köprübaşı ele geçiren öncü bölükler 60 metre uzunluğunda bir dubalı köprü kurmaya koyuldu. Akşama doğru 14. Panzer Tümeni'nin tankları takırtılarla köprüyü geçti. Ertesi sabah nehrin daha yukarı kısmında bir köprü nöbetçi Sovyet askerlerinin saldırıya geçmesine fırsat bırakılmaksızın ele geçirildi. Ama bu geçiş öylesine dardı ki, ertesi gün, yolun her iki tarafında beyaz şeritle işaretlenmiş mayınlı alanlar arasında trafik tıkanıklığı oluştu. Bu arada bir sağanak, toprak yolu bataklığa çevirdi. Derken iki merminin patlaması havaya çamur fıskiyeleri ve simsiyah dumanlar sıçrattı. Bir yük arabasının ürken atları şaha kalktıktan sonra beyaz şeridi geçerek yolun dışına saptı. Bir mayın patladı. Atlardan biri paramparça olurken, diğeri kanlar içinde yere serildi. Araba ateş aldı. Ardından alevler cephane yüklü yakındaki başka bir arabaya sıçradı. Küçük silah mühimmatı ve el bombaları art arda patlamaya başladı.

Müsademeler, atılımlar ve nispeten küçük çaplı aksilikler sonraki gün de sürdü. Bir Schwaben tümeninin kurmay binbaşılarından biri nokta birliğini teftiş sırasında bir demiryolu bendinde generalinin yanında oturuyordu. Çalılığa gizlenmiş bir Rus keskin nişancının attığı kurşunla anında öldü. Onları getiren arabanın sürücüsü de sol omzundan vuruldu. General piyadelere ve kundağı motorlu iki hücum topuna öç alma emrini verdikten sonra, kurmay subayının cesedini araca yerleştirdi ve "uğursuz yer"den ayrıldı.[2] O akşam karargâhın yemek çadırında, düşük rütbeli subaylar ani bir ölümün avantajlarını tartıştı. Bazıları binbaşının beklenmedik sonunu istenir bir durum, neredeyse bir askeri ideal sayarken, diğerleri bunu bir subayın canını mermi oyunu düzeyine indiren bir hayat çalma olarak gördükleri için üzgündü. Onu hedef alan kurşunla bir astının ölmesinden sarsıldığı besbelli olan general ise konuşmalar boyunca kızgın biçimde suskun kaldı.

Altıncı Ordu'nun ve Birinci Panzer Ordusu'nun 28 Haziran'da başlaması öngörülen Mavi Harekât için gerekli çıkış hattını sağlamasına karşın, ilgili bütün karargâhlar kafa karışıklığına düştü. 23. Panzer Tümeni'nin harekât subayı Binbaşı Reichel 19 Haziran'da bir Fieseler Storch hafif uçağıyla bir cephe hattı birliğini teftişe gitti. Bütün güvenlik prosedürlerine aykırı biçimde, harekâtın tamamına ilişkin ayrıntılı emirlerin yer aldığı bir dosyayı yanına almıştı. Storch Alman hatlarının hemen ötesinde vurulup düşürüldü. Cesetleri ve belgeleri almak üzere gönderilen bir devriye, Rusların olay yerine daha önce vardığını gördü. Hitler olayı duyunca öfkeyle zıvanadan çıktı. Reichel'in bağlı olduğu tümen komutanı ile kolordu komutanının divanıharbe verilmesini istedi.

Asıl büyük ironi ele geçirilmiş belgeler kendisine bildirildiğinde, bunları Stalin'in düzmece sayıp önemsememesiydi. Önceki yılın takıntılı inatçılığına dönerek, Hitler'in tekrar Moskova'ya saldıracağı yönündeki görüşüyle çelişen iddialara inanmaya bir türlü yanaşmadı. Güneybatı Cephesi karargâhı Reichel'in belgelerini uçakla Kremlin'e gönderdi; ama Stalin tehdit altındaki Bryansk Cephesi'nin komutanı General Golikov'la 26 Haziran'daki görüşmesinde, onun sahici olduğuna inandığı kâğıtları kızgınlıkla fırlatıp bir tarafa attı. Orel'i geri almaya yönelik hızlı bir önleyici saldırıya hazırlanmak üzere dosdoğru karargâhına dönen Golikov, kurmay heyetiyle birlikte bütün ertesi gün ve gecenin büyük bölümü boyunca bir taslak plan üzerinde çalıştı; ama emekleri boşuna gitti. Alman taarruzu birkaç saat sonra başladı.

2 Podewils, s. 29.

Kursk yakınında konuşlanmış İkinci Ordu ve Dördüncü Panzer Ordusu 28 Haziran'da, Stalin'in beklediği gibi kuzey yönünde Orel'e ve Moskova'ya doğru değil, doğu yönünde Voronej'e doğru saldırıya geçti. Luftwaffe'den genellikle iki astsubayın yardım ettiği bir teğmenden oluşan birer öncü hava kontrolör ekibi en son model telsiz takımlarından biriyle hava akınları için çağrıda bulunmaya hazır olacak şekilde, öncü panzer tümenlerinin karargâhlarına verildi. İlk yarma girişiminin başarıya ulaşması üzerine, Hoth'un panzer tümenleri hızla ilerledi; bu arada Richthofen'in Stukaları direniş noktalarını ya da tank yığınaklarını dümdüz etti.

Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'nun cepheyi yarması Moskova'da büyük telaş uyandırdı. Stalin hemen Golikov'un daha fazla tank isteğine uydu; Ştavka'nın yedeklerinden ve Timoşenko'nun Güneybatı Cephesi'nden birkaç tugayı oraya aktardı. Ama kötü muhabereden dolayı, bir karşı-saldırı için harekete geçmeleri zaman aldı. Bir yakın keşif filosundaki Focke-Wulf 189 yığınak alanlarını saptadı ve 4 Temmuz'da Richthofen'in VIII. Hava Kolordusu tekrar saldırıya geçti.

Paulus'un komutasındaki Altıncı Ordu 30 Haziran'da, Doneç Nehri'nin doğu yakasında hazırlanmış çıkış hattını aştı. Sol kanadında İkinci Macar Ordusu, sağ kanadında ise Birinci Panzer Ordusu vardı. Karşılaşılan direniş beklenenden daha güçlüydü; panzerlerin yanı sıra Stukalara karşı kamufle edilmiş T-34'ler ve tanksavar topları mevzilerinden ayrılmadı. Ne var ki, bu çarpışma tarzı Rus tank birliklerini dezavantajlı konuma düşürdü; çünkü çok daha tecrübeli Alman panzer birlikleri kolayca manevra üstünlüğü sağladı. Sovyet mürettebatları ya yerlerinden ayrılmadan sonuna kadar dövüştüler ya da son anda kaçma yoluna gittiler. "Rus tankları mevzilerinden kaplumbağalar gibi çıktılar" diye yazacaktı bir gözlemci. "Zikzaklar çizerek kaçmaya çalıştılar. Bazılarının üzerinde kamuflaj ağları yeşil peruklar gibi duruyordu hâlâ."[3]

Alman tümenleri uçsuz bucaksız ayçiçeği ya da mısır tarlalarını geçerek ilerlediler. Karşılarına çıkan başlıca tehlikelerden biri, hızlı ilerleyişle bağlantıları kopan Kızılordu askerlerinin arkadan veya kanattan saldırmasıydı. Birçok durumda Alman askerlerinin karşı ateşi üzerine, Kızılordu askerleri yere yıkılarak ölmüş numarası yapıyor ve kıpırdamadan yatıyordu. Daha sonra yoklamak için yaklaşan Almanları neredeyse son ana kadar bekleyerek "yakın menzilden vuruyordu."[4]

3 Podewils, s. 47-48.
4 ÇAMO 230/586/1, s. 78.

Amansız ilerleyişe rağmen, Alman kurmay subayları Binbaşı Reichel'in ele geçirilen planlarından dolayı hâlâ tedirgindi. Daha önce aralarındaki özel konuşmalarda tartışılan konu Harkov'un kesin bir zafer olup olmadığıydı; şimdi ise çekindikleri şey bir oyuna getirilmekti. Düşmanın sürpriz bir karşı-saldırı için yedek orduları mı hazırladığını, yoksa ikmal hatlarını muhaberenin yetersiz olduğu daha ötedeki geniş bölgelere uzatacak şekilde hinterlanda geri çekilmeyi mi tasarladığını bilmiyorlardı. Gelgelelim, o aşamada korkular büyük ölçüde abartılıydı. İletişimdeki aksama nedeniyle Sovyet tarafındaki kargaşa öylesine büyüktü ki, kurmay subaylar ve komutanlar kendi birliklerinin yerini saptama çabasıyla, Messerschmittlere yakalanmadan çift kanatlı uçaklarla dolaşmaya mecbur kalmışlardı.

Reichel olayı köklü bir etki bıraktı. Sinsi bir Rus tuzağı fikri Stalingrad Muharebesi'nden sonra gerek sağ kurtulanların birçoğu, gerekse, Stalin'in istiladan beri en büyük hatasının kuvvetlerine ricat izni vermemesi olduğu yolundaki gayet bariz bir gerçeği göz ardı eden Soğuk Savaş döneminin Alman tarihçileri tarafından kalıcılaştırılıp pekiştirildi. Kızılordu'nun Temmuz 1942'de Almanların önünde geri çekilmeye başlaması şeytani bir planın parçası değildi. Çok kolay bir biçimde Stalin komutanların çembere alınmaktan kaçınmasına izin vermenin akıllıca olduğunu nihayet kabul etmişti. Bunun bir sonucu olarak, Don'un batısındaki Alman kıskaç saldırısının kapanması bir işe yaramadı.

Ne var ki, Ştavka hayati bir ulaşım merkezi olan Voronej'in sonuna kadar savunulması konusunda kararlıydı. Ruslar orada tutunmamaları ve Almanların Yukarı Don boyunca ilerleyişini durdurmamaları halinde, Timoşenko'nun bütün Güneybatı Cephesi'nin arkadan sarılacağının farkındaydı.

Voronej önceki yıla kadar Wehrmacht'ın yegâne süvari tümeni olan ve mekanize yapıya daha yeni geçen 24. Panzer Tümeni açısından ilk büyük çaplı muharebe alanı olacaktı. Kanatlarda *Grossdeutschland* Tümeni'yle ve 16. Motorize Tümeni'yle desteklenen 24. Panzer Tümeni bodoslama Voronej'e saldırdı. Panzer ağır piyadeleri Don'a 3 Temmuz'da ulaştı ve uç tarafta bir köprübaşı elde etti. Ertesi akşam *Grossdeutschland* Tümeni'ne bağlı panzer ağır piyadelerinin gözü pek bir baskınla Rusları gafil avlaması sonucunda, Voronej'e giden ana yoldaki köprü ele geçirildi.

Hitler 3 Temmuz'da Feldmareşal von Bock'la görüşmek üzere bir kez daha maiyetiyle birlikte Poltava'ya uçtu. Sivastopol'un alınması nedeniyle yine zafer kazanmış bir havadaydı ve Manstein'ı bir süre önce feldmareşalliğe yükseltmişti. "Führer sohbet sırasında İngilizlerin işler ters gittiğinde bir generali elden çıkardıkları ve böylece orduda inisiyatifi ortadan kaldırdıkları fikrini ortaya atmaktan

büyük keyif aldı!" diye yazdı Bock güncesine.[5] Oradaki Alman generalleri dalkavukça kahkahalara katılmak zorunda kaldı. Führer açıkça coşkulu olmasına karşın, Sovyet ordularının, özellikle Voronej'in güneydoğusunda Don Nehri'nin büklümlerinde kalan orduların kaçışına izin vermeme konusunda da endişeliydi. Görünüşe bakılırsa kent hızla düşecekti.

Hitler ardından felakete yol açacak bir uzlaşma kararı aldı. Bock'un Voronej için muharebeyi zaten çarpışan tek panzer kolordusuyla sürdürmesine izin verirken, Hoth'un ordusunun kalan kısmını güneye gönderdi. Oysa geride bırakılan Alman kuvvetleri hızlı bir sonuç alacak güçten yoksundu. Sovyet savunucular şiddetli sokak çatışmalarında direnirken, Almanlar başlıca avantajlarını kaybettiler.

İzlenen stratejiden ziyade bir tesadüf eseri, Voronej'deki çarpışmalar Kızılordu'nun haritada çizilmiş keyfi hatları değil, kentleri savunmaya yoğunlaştığı bir evreye denk geldi. Yeni esneklik Timoşenko'nun komutasındaki orduların çembere alınmaktan kaçınarak geri çekilmesini saplamıştı; ama o sırada kötü hırpalandıkları için, 12 Temmuz'da Ştavka'nın direktifiyle yeni bir ordu grubu komutanlığı, yani Stalingrad Cephesi oluşturuldu. Kızılordu'nun Volga'ya kadar çekilmek zorunda kalabileceği yolundaki bozguncu görüşü hiç kimsenin dile getirmeye cesaret edememesine karşın, asıl muharebeyi orada yürütmek gerekeceğine dair bir kuşku belirmeye başladı. En önemli belirti beş alayı Urallar ve Sibirya'dan gelmiş NKVD 10. Tümeni'nin Saratov'a gönderilmesiydi. Tümen karargâhı bütün yerel NKVD birliklerinin ve milis kıtalarının komutanlığını üstlendi, bir zırhlı tren müfreze ile iki tank eğitim taburu oluşturdu ve Volga boyunca nehir trafiğini denetim altına aldı.

Alman cephe hattı alayları açısından şanlı günler yaşanıyor gibiydi. "Gözün alabildiği yere kadar," diye yazdı bir gözlemci, "zırhlı araçlar ve askeri araçlar step boyunca ilerliyor. Flamalar öğle sonrasının ışıltılı havasında dalgalanıyor."[6] Komutanlar yukarıya kalkmış bir kolla bölüklerine ilerleme işareti yaparak, tank taretlerinde korkusuzca dimdik duruyorlardı. Tank paletleri yerden kaldırdıkları tozu peşlerinde duman bulutları gibi dışarıya itiyorlardı.

O günler Rostov-on-Don'u geri almakta acele eden genç subaylar için özellikle baş döndürücüydü. İlkbahar havasıyla, yeni teçhizatla ve Harkov'daki büyük başarıyla morallerinin düzelmesi, önceki kış yaşanan kâbusu örtbas etmişti. 3. Panzer Tümeni'nin kısa bir süre sonra Meşe Yapraklı Şövalye Haçı alacak bir teğmeni olan Kont Clemens von Kageneck, "Sanki kafamızda iki kısım varmış

5 Bock güncesi, 3 Temmuz 1942, Paulus, s. 185.
6 Podewils, s. 47.

gibiydi" diye açıklamaktaydı. "Coşku içinde ileriye atılırken, bir yandan da düşmanın kış aylarında tekrar saldıracağını biliyorduk."[7] Çok geniş topraklarıyla, aşırı sert havasıyla ve kötü yollarıyla Rusya'nın ellerindeki modern makineleri ezme ve onları Birinci Dünya Savaşı'nın taktiklerine ve koşullarına zorla döndürme gücünü de yarı yarıya unutmuşlardı.

Harekâtın ilk aylarında piyadeler Barbarossa'nın başladığı sabah sınırı geçmelerinden beri ne kadar yürüdüklerini dikkatle hesaplamışlardı. Bir süre sonra bunu artık umursamaz hale geldiler. Yüzleri ter ve tozdan kavrulmuş halde ve motorize birliklere yetişme çabasıyla "On Kilometre Temposu"nda ileriye doğru taban teptiler. Panzer komutanları da çoğu Alman tümenindeki topların hâlâ mekanize olmadığını, hantal çeki atlarının toz bulutlarında sürekli öksürdüğünü ve top mürettebatlarının bellerindeki yorgunlukla sallanıp durduğunu unutmuş gibiydi. Ancak teknoloji ve stepin düzlüğü büyük bir avantaj sağladı. Düşmana yaklaşma girişimlerinde yaralananlar hava ambulansına çevrilmiş bir Junkers 52 olan "Sanitäts-Ju"yla hızlı biçimde taşınmaktaydı.

Sınırsız ufkun ve engin gökyüzünün uyandırdığı şaşkınlıkla ve belki de yol çukurlarına girip çıkan araçların şiddetli dalgalara kapılan gemiler gibi çılgınca sarsılmasının etkisiyle, hayal gücü daha geniş olanlar stepi meçhul bir deniz gibi gördüler. General Strecker bir mektubunda stepi "istilacıyı boğabilecek bir okyanus" olarak tasvir etti.[8] Köyler birer adaya denk düşüyordu. Güneşle kavrulan stepte su kaynağı bulma ihtimali en yüksek yerler de köylerdi. Ama bir panzer komutanının uzaktan gördüğü soğan kubbeli bir kiliseye varınca, yanı başında yerle bir edilmiş ve belki keresteleri hâlâ içten içe yanan bir köyün enkazını bulması mümkündü. Ayakta kalmış yapılar sadece tuğla bacalardı. Atların ve çiftlik hayvanlarının leşleri ortalıktaydı; sıcağın etkisiyle karınları şiştiğinden, bacakları tuhaf bir görünüşle havaya kalkıktı. Çoğu kez tek hayat belirtisi harabelerde miyavlayan zavallı kedilerdi.

Çarpışmalarla hasar görmemiş bir köye girildiğinde, yaşlı bir köylü tereddütle ortaya çıkabilir, ardından devrim öncesinde bir asilzade karşısındaymışçasına kepini çıkarabilir ve misafirlere su getirmek için koşturabilirdi. Bu arada bazı köylü kadınlar kazlarını gizlemek için yakındaki bir dere yatağına ya da çalılığa sürebilirdi; ama çok geçmeden Alman askerlerinin bir Komünist Parti müsadere ekibi kadar keskin burunlu oldukları ortaya çıktı.

Askerler tarlalardan sadece şalgam ve soğan almakla yetinmeyerek, yanından geçtikleri hemen her bostana ya da sebze bahçesine dadanıyorlardı. Ta-

7 Kageneck, söyleşi, 24 Ekim 1995.
8 Strecker, 19 Temmuz 1942, Haller, s. 44.

vuklar, ördekler ve kazlar gözde savaş ganimetleriydi; çünkü rahat taşınabilir ve kolay pişirilebilir şeylerdi. Altıncı Ordu'daki savaş muhabirlerinden Clemens Podewils, sert bir müsademenin ardından 30 Haziran'da güncesinde bir muharip grubun yol üstündeki köye girişini şöyle tasvir etti: "Tanklardan ve askeri araçlardan karaltılar aşağıya atlıyor. Kaşla göz arasında büyük bir infaz yürütülüyor. Boyun tüyleri kana bulanmış ve kanatlarını sarsılarak çırpan kümes hayvanları araçlara taşınıyor. Adamlar bir sıçrayışta yukarıya çıkıyor, tank paletleri dönerek toprağı eziyor ve araçlar tekrar yola koyuluyor."[9] O yaz civarda yaşayanlardan alma zahmetine girilmeyen tek şey, Alman askerlerinin şaka yolu "Rus çikolatası" adını taktığı ayçiçeği çekirdekleriydi.

Birçok anlatımda dehşet verici sahneler ile kişinin buna katılımı arasında hiçbir bağlantının kurulmadığı rahatsız edici bir kopukluk çıkar karşımıza. Yirmi yaşında bir ilahiyat öğrencisi, "Gerçekten küçük bir oğlan çocuğu yolumuza dikildi" diye yazmıştı bir mektubunda. "Yalvarmayı bir tarafa bırakıp dosdoğru '*Pan*, ekmek' diye mırıldandı. Bir çocuğun yüzünde bu kadar büyük hüzün, acı ve kayıtsızlık olması ürkütücüydü."[10] Kısa süre sonra askerliğe geçen aynı ilahiyat öğrencisi, ölümünden hemen önce 19. yüzyıl başlarının romantik bir şairine özgü lirizmi yazıya döktü: "Almanya, sana ilk defa böyle hitap ediyorum, büyük ve güçlü gönüllerin ülkesi. Sen benim yuvamsın. İnsanın hayatını senin için bir tohuma çevirmesine değer."[11]

Alman müttefikleri komünistlerden mal çalmanın doğru olması gerektiği yolundaki paradoksal ahlak anlayışlarıyla yağmalara giriştiler. "Bizim çocuklar üç güğüm süt çalmış" diye yazmıştı bir Macar onbaşı güncesine. "Kadınlar sütü bodrum katına indirirken, bizim çocuklar el bombalarıyla belirivermiş ve onları fırlatacak gibi yapmış. Kadınlar ürküp kaçınca, bizim çocuklar sütü almış. Tanrı'ya gelecekte de bize yardımcı olması için dua ettik."[12]

Temmuz ayında Hitler esasen kendi hatasından kaynaklanan gecikmelerden dolayı gittikçe sabırsızlaştı. Panzer tümenleri ani yarma hareketleriyle hızla ilerledikten sonra, can alıcı bir anda yakıtın tükenmesiyle durmaktaydı. Bu da gözleri sürekli Kafkasya'nın petrol yataklarıyla ilgili haritaya kayan Führer için iki misli dürtücü bir gecikme demekti.

Hummalı ruh hali onu en feci plan değişikliğine, aslında birliklerin yer kaydırmaları yüzünden zamanın ve değerli yakıtın daha fazla boşa harcanmasına

9 Podewils, s. 44.
10 5 Temmuz 1942, Bähr ve Bähr, s. 137.
11 Bähr ve Bähr, s. 139.
12 Onbaşı István Balogh, günce girişi, 24 Temmuz 1942, RÇHİDNİ 17/125/97.

yol açan bir değişikliğe yöneltti. Mavi Harekât'ın kilit aşaması Rostov'a ve Aşağı Don boyunca Kafkasya içlerine doğru saldırıya geçilmeden önce, Timoşenko'nun geri çekilen birliklerinin bağlantısını kesmek üzere Altıncı Ordu'nun ve Dördüncü Panzer Ordusu'nun hızlı bir ilerleyişle Stalingrad'a yönelmesi olarak öngörülmüştü. Ama Hitler Kafkasya içlerine saldırıyı hızlandırmaya can attığından, iki aşamayı eşzamanlı yürütmeye karar verdi. Bu haliyle kuvvet yığınağını büyük ölçüde azalttı. Halder'in tavsiyesine tamamen aykırı biçimde, Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'nun güneye kaydırılması ve Altıncı Ordu'nun ayrıca XL. Panzer Kolordusu'ndan yoksun bırakılması, Stalingrad'a ilerleyişi yavaş ve cepheden bir hücuma dönüştürdü.

Führer'in Mavi Harekât'ı iki aşamaya dayanan tutarlı bir bütünden çıkarıp tamamen ayrı iki kısma bölme yönündeki keyfî kararı karşısında, Feldmareşal von Bock kızgınlığını gizleyemedi. Hitler Güney Ordu Grubu'nu da ikiye ayırdı. Bavyeralı Feldmareşal List, A Ordu Grubu'nu Kafkasya içlerine götürürken, Feldmareşal Baron von Weichs en büyük birimi Altıncı Ordu olmak üzere B Ordu Grubu'na komuta edecekti. Führer bunu onaylamadığını gayet iyi bildiği Bock'u Voronej'deki gecikmeden dolayı suçlayarak görevden aldı. Böylece yalnız örgütsel yapıyı değil, Mavi Harekât'ın mantığını oluşturan zamanlamayı ve sırayı da değiştirdi. İki hafta sonraki ikinci adımı, mevcut kuvvetleri daha da azaltırken, harekâtın kapsamını hatırı sayılır ölçüde genişletmek oldu.

Rostov'un kuzeyine düşen stepte Timoşenko'nun kuvvetlerini kıstıracak büyük çaplı bir çembere alma muharebesinin işaretlerini sabırsızca beklerken, Führer'in dikkati Kafkasya'ya giden yollara sıkı sıkıya odaklıydı. Ama yegâne çember 17 Temmuz'da Millerovo'da XL. Panzer Kolordusu'nun nispeten küçük bir kuşatmasıyla kurulabildi. Panzer tümenleri zaman kaybetmeksizin Rus kuvvetlerini toplamak üzere diğer birliklerden ayrıldı. Güneydoğuya döndü ve nokta birlikleri ertesi gün Morozovsk kasabasına ve demiryolu istasyonuna ulaştı. Bir sonraki gün Aşağı Don'a varıldı; sadece üç günde 200 kilometrelik bir ilerleyişti bu.

Sovyet tutsaklarını bekleyen akıbet yine korkunçtu. 60. Süvari Tümeni'nin yazıcılarından Stepan İgnateviç Odinikçev 17 Temmuz'da Millerovo'da yakalananlardan biriydi. Diğer binlerce Rus tutsağıyla birlikte, Morozovsk'ta doğu yönünde Stalingrad'a ve batı yönünde Ukrayna'ya uzanan ana demiryolu hattının yanındaki derme çatma bir kodese konuldu. Bazı tutsaklar sonraki haftalarda alelacele kurulmuş diğer kamplara dağıtılırken, Odinikçev kendisini Golubaya köyünde dikenli telle çevrili başka bir açık kodeste buldu. "Açlıktan ölmeye terk edildik" diye anlattı üç ayı aşkın bir sonra Kızılordu birliklerince bulunduğunda. "En iyi günlerde haşlanmış suda biraz çavdar veriliyordu bize. Ölü bir atın

eti bizim için ziyafet demekti. Bazen sebepsiz yere olmak üzere tüfek dipçikleriyle sürekli dövülüyorduk. Her gün onlarca insan açlıktan ya da dayaktan ölüyordu."[13] NKVD'nin Almanlarca tutsak alınmış her Kızılordu askerine son derece kuşkuyla bakmasına karşın, Odinikçev'in sorgucusu hikâyesine inandı. Daktiloyla yazılmış raporun altına, "Bu adam sadece derisi kalmış bir iskelet gibi görünüyor" diye karaladı kurşunkalemle.

O sırada Alman ilerleyişi öylesine hızlıydı ki, bizzat Stalin 19 Temmuz'da Stalingrad Savunma Komitesi'ne kenti hemen savaşa hazırlama talimatını verdi. Ştavka Rostov'un daha fazla direnemeyeceği korkusu içindeydi. On Yedinci Ordu Karadeniz tarafında Don'u aşmaya hazırdı, Birinci Panzer Ordusu kuzeyden kente doğru ilerlemekteydi ve Dördüncü Panzer Ordusu'nun bir kısmı Don'u aşıp kentin doğusuna saldırmak üzereydi. SS *Wiking* Tümeni'ne bağlı panzer ağır piyadeleriyle desteklenen 13. Panzer Tümeni ve 22. Panzer Tümeni 23 Temmuz'da Don Köprüsü'nün başına kadar varmak üzere dosdoğru Rostov'un göbeğine saldırdı. Kent içindeki çarpışmalar, özellikle de NKVD birliklerinin kendi karargâhlarını savunuşu amansızdı; ama ertesi günün sonuna doğru binadan binaya yürütülen sistematik bir temizlik harekâtıyla son direniş çemberleri ezildi. Führer çok sevinçliydi. Rostov'un geri alınması önceki kışa dair kötü anılarını sildi.

Hitler Ukrayna'nın Vinniça kasabasındaki yeni ileri karargâhına 16 Temmuz'da varmıştı. Rastenburg'daki *Wolfsschanze*'ye bir alternatif olarak, buraya *Werwolf* kod adı verildi. (Adolf'un eski Almanca versiyonu olan *Wolf* [Kurt] kelimesi besbelli ki Führer'e atalarını hatırlatan bir heyecan vermekteydi.) Bir polis kıtasının önceki sonbaharda yürüttüğü toplu infazlarla Vinniça'nın *Judenrein* ("Yahudilerden temizlenmiş") olduğunu bilmesinden dolayı hiç kuşkusuz içi rahattı. Kasabanın Stalinist mezalime de sahne olduğu daha sonra anlaşıldı. NKVD birlikleri 1938'de 10.000 Ukraynalıyı katletmişti; ama Almanlar mezarları ancak 1943'te buldu.

Büyük ve konforlu kütük evlerden oluşan *Werwolf* kompleksi, kasabanın kuzeyindeki bir çam korusunda inşa edilmişti. Yanıltıcı ölçüde basit bir ad taşıyan "Führer evi" özel bir avluyla çevriliydi. Düşman topraklarında paranoyak kesilen Hitler için beton bir sığınak da yapılmıştı. Yakın koruması Rattenhuber savaşın bitiminden kısa bir süre sonra SMERŞ subaylarınca sorgulanırken, Vinniça'daki güvenlik tedbirlerini anlattı.[14] Hitler'le ilgili her kişisel ayrıntıya

13 ÇAMO 206/294/47, s. 147.
14 Rattenhuber'in 28 Kasım 1945'te SMERŞ tarafından sorgulanışı, *Voyennye Arhivi Rossiy*, No. 1, 1993, s. 357.

takıntılı bir merak duyan Stalin, SMERŞ şefi Abakumov'a özel bir rapor hazırlattı.

Führer'in ihtiyaçları ve güvenliği sağlanırken ayrıntılara dönük uğraş ve ligi bir Bizans sarayını hatırlatır nitelikteydi. Gestapo ekipleri onun gelişinden önce mikrofonlar ve patlayıcılar için duvarları arardı. Büyük bir sebze bahçesi Zeidenspiner adlı bir Alman bahçecilik firmasınca düzenlenmişti ve kazı işleri Todt Teşkilatı adlı mühendislik birimince yürütülmüştü. Hitler'in kişisel aşçısı olan Yüzbaşı Fater bizzat bahçeye gidip sebzeleri seçmek zorundaydı. Führer'in sofrasına gelecek diğer her türlü sebze özel olarak atanmış bir kuryenin gözetiminde koparılır ve daha sonra onun tarafından dosdoğru mutfağa getirilirdi. Bütün gıdalar pişirilmeden önce kimyasal analizden geçirilir ve sofraya getirilmeden önce her yemekten alınan örnekler bir çeşnici tarafından tadılırdı. İçme suyundan alınan örnekler de günde birkaç sefer denetimden geçirilirdi. Hitler'in içeceği madensuyu kuryelerin yanında şişelendikten sonra onlar tarafından getirilirdi. Çamaşırlar bile herhangi bir patlayıcının gizlenmediğine emin olmak için röntgen cihazıyla taranırdı. Sığınağın dışında oksijen tankları hava pompalamaya hazır halde tutulurdu; çünkü Hitler betonarmeden salınan zararlı buharlardan korkardı. Gestapo bu tankların doldurulmasını izler ve onları düzenli test ederdi.

Führer'in temmuzun ikinci yarısında sığınakta kalışı müthiş sıcak bir döneme denk geldi. Sıcaklık kırk dereceye yakındı. Çok terleyen Hitler özellikle Rostov'a ilerleyiş sırasındaki telaşlı sabırsızlık halinden son derece rahatsız oldu. Beklemeye dayanamadığı için, harekâtı hızlandırması konusunda Halder'i sıkıştırıp durdu. Kızılordu'nun artık çöküşün son aşamalarında olduğuna kendisini öylesine inandırmıştı ki, 23 Temmuz'da 45 No'lu Führer Direktifi'yle Mavi Harekât'a yeni bir yorum getirdi. "Doğu Cephesi'nin güney kanadı için ana hatlarını belirlediğim derin hedeflere üç haftadan biraz fazla süren bir harekâtla büyük çapta ulaşılmıştır. Sadece zayıf düşman kuvvetler çemberden kaçmayı ve Don'un uzak yakasına ulaşmayı başarmıştır."

Bütün planın dayandığı stratejik gerekçeyi çoktan göz ardı etmiş Hitler bir hamlede hedefleri yükseltti. Altıncı Ordu'nun Stalingrad'ı alıp işgal etmesini öngördü. İlk başta belirlenen sadece Volga'ya kadar ilerleme ve silah fabrikasını yok etme tasarısını artık yetersiz buldu. Paulus bu adımdan sonra motorize gruplarını Volga boyunca ilerlemek üzere Hazar Denizi kıyısındaki Astrahan'a göndermeliydi. Feldmareşal List komutasındaki A Ordu Grubu'na da Karadeniz'in doğu kıyı şeridinin tamamını ve geri kalan Kafkasya topraklarının büyük kısmını ele geçirme emri verildi.

List iki gün sonra eline geçen bu emre inanmaz gözlerle baktı. Varabildiği tek sonuç, Hitler'in elinde Kızılordu'nun çöküşünü teyit eden ve henüz ordulara aktarılmayan istihbarat bulunduğuydu. Ordu komutanları ayrıca Kırım'ın fethini tamamlayan Manstein'ın komutasındaki On Birinci Ordu'nun Leningrad Cephesi'ne doğru yola çıkmakta olduğunu, *Grossdeutschland* ve SS *Leibstandarte* panzer ağır piyade tümenlerinin tekrar Fransa'ya gönderileceğini duydu. "Düşmanın potansiyelinin sürekli küçümsenmesi gittikçe tuhaf bir biçime bürünüyor ve tehlikeli hale geliyor" diye yazdı Halder güncesine.[15]

Hitler bu yüksek riskli kumarı müttefiklerden takviye birliklerinin gelmekte olduğu gerekçesine dayandırmaya çalıştı. Rommel'in alaycı bir ifadeyle "güneş ışını tedavisi"[16] olarak nitelendirdiği doludizgin, moral yükseltici ve akıcı propaganda konuşmalarında son derece ikna edici olmasına karşın, Führer bu istisnai konuda çok az generali ikna edebildi. Üçüncü ve Dördüncü Rumen ordularından, İkinci Macar Ordusu'ndan ve Sekizinci İtalyan Ordusu'ndan tumturaklı ibarelerle söz ettiğinde, esas olarak tank saldırısına karşı savunma gücünden yoksunluktan dolayı, bunların bir Alman ordusu şöyle dursun, tam bir Alman kolordusuna bile asla denk olamayacağı hepsi tarafından gayet iyi bilinen bir şeydi. Feldmareşal von Rundstedt'in bu "katıksız Milletler Cemiyeti ordusu"ndaki Rumenler (ona göre subayları ve astsubayları "tarife sığmaz"), İtalyanlar ("korkunç insanlar") ve Macarlar ("tek dertleri çarçabuk eve dönmek") hakkında edindiği kanaat diğer Alman generallerince paylaşılmaktaydı.[17] O ve diğer Alman komutanları Slovaklar ("birinci sınıf, çok alçakgönüllü") ve Rumen dağ birlikleri gibi birkaç istisna dışında, bu birlikleri *Ostfront*'ta savaşmak için teçhizat, silah ve eğitim bakımından yetersiz ve tamamen hazırlıksız bulmaktaydı.

Küstahça ifade edilmiş olmakla birlikte, Rundstedt'in gözlemlerinden birçoğu başka kaynaklarca doğrulanmaktadır. Günceler, mektuplar ve Sovyet sorgulama raporları müttefik askerlerin ve astsubayların durumunu acı ve bazen dokunaklı bir biçimde ortaya koymaktadır. Onbaşı István Balogh, 18 Haziran'da "kana bulanmış Rusya topraklarına" gitmek üzere "suskun insanlar ve hüzünlü borazan sesleri arasında"[18] Budapeşte demiryolu istasyonundan yola çıkan Macar 1. Motorize Tugayı'na bağlıydı. Üç ay sonra Don Nehri yakasındaki cesedinden alınıp Moskova'ya gönderilen ayrıntılı bir güncede şunu yazmıştı: "Macaristan'ı koruyan Meryem Ana, bizim için dua et, bizi bütün günahlardan ve felaketlerden koru! Amin." Yola çıkan askerlerin ruh hali

15 Halder, 23 Temmuz 1942, s. 489.
16 Aktaran Stahlberg, s. 308.
17 Aktaran Messenger, s. 149.
18 RÇHİDNİ 17/125/97.

karışıktı; üzüntü, Rus stepinden duyulan kadim ürkküntü ve ateşli iyimserlik anları iç içeydi. Daha sonra sorgulanan başka bir Macar, bazı asker trenlerinde "şarkılar duyulduğunu" anlatacaktı. "Askerler ve subaylar şarap içiyorlardı ve bir şenlik havası vardı. Savaşın aslında nasıl bir şey olduğunu hiç kimse bilmiyordu."

Beş gün sonra Balogh'un treni önceki yılın bazı muharebe alanlarından geçti. "Her yerde ezilmiş Rus tanklar hâlâ görülebiliyor. Onlara baktığımızda, bu Kızıl cehennemin Macaristan'a yönelmesi ihtimalinden korkuyoruz. Böyle bir şeyin önüne geçildiği için Tanrı'ya şükürler olsun. Avrupa için Kızıl tehlikeyi ezeceğimize tamamen eminiz." 1 Temmuz'da İvanovka'da top ateşini ilk kez duydular. "Her yerde yanık Alman araçlarının enkazları görülebiliyor. Almanların askeri şansı dönmeye mi başlıyor yoksa? Bazı yenilgilere rağmen talihin yanımızda olması için Tanrı'ya inanmak gerekir."

Bütün müttefik askerlerinin büyük çoğunluğu acemiydi ve en az yarısı okuryazar değildi. Teknolojik ilerlemelerden haberdar olmamaları, onları tank ya da uçak saldırısına uğradıklarında paniğe kapılmaya yatkın kılıyordu. Tutsak düşen bir Rumen süvari teğmeninin itiraf ettiği üzere, asker yevmiyesi "ancak bir litre süt almaya yeterliydi."[19] Sıhhiye hizmetleri önceki yüzyıldan beri çok az değişmiş gibiydi.

Subayların askerlere davranışı Macar birliklerinde morali hiç de yükseltecek nitelikte değildi. Müttefik ordularındaki kıta cezasının keyfî, hatta kaotik hale gelmesi mümkündü. "Bir adam müfreze komutanından izin almaksızın silah arkadaşını görmeye gitti" diye yazmıştı güncesine Onbaşı Balogh 3 Temmuz'da. "Onu asmak istediler; ama cezası daha sonra sekiz saatlik gece nöbetine çevrildi ve bu da ertelendi. Başka üç asker ise asıldı. Üzülerek belirtmeliyim ki, hâlâ 14. yüzyılda yaşıyormuşuz gibi görünüyor."[20] Rumen askerlerinin subaylarınca kırbaç cezasına çarptırılması hâlâ görülebilen bir durumdu. Rumen kuvvetlerinin 1941 yazının sonlarında Odessa kuşatması sırasında 98.000 zayiat vermesinden sonra,[21] disiplin tedbirleri daha da gerekli hale geldi. Besarabya'nın geri alınmasından sonra, Dinyester'in doğusunda ilerleyişi hâlâ sürdürmenin sebebini çok azı anlamıştı.

Balkan insanının savaşa karşı tutumu başka bakımlardan da ilkeldi. Bazı askerler subaylarınca daha önce vaat edilen Rusya'daki avantaların azlığı karşısında yaşadıkları hayal kırıklıklarını belirtti. İçlerinden biri tutsak düştükten

19 Sorgulama, 26 Eylül 1942, ÇAMO 206/294/47, s. 561.
20 RÇHİDNİ 17/125/97.
21 Mark Axworthy, "The Romanian soldier at the siege of Odessa", Addison ve Calder, s. 227.

sonra, "Yağma alışkanlığı gerek Almanların, gerekse Macarların kanında vardır" diyerek safça itiraf edecekti NKVD sorgucusuna.[22]

Müttefik ordularının asıl zaafı ancak o sonbaharda sınamadan geçti. Hitler itiraf etmemekle birlikte, hatasını anladığında, felaketten kaçınmak için artık çok geçti. O aşamadaki neredeyse takıntılı aşırı iyimser hırsları üzerine düşünüldüğünde, Lev Tolstoy'un 1886'da yazdığı "Bir İnsanın Ne Kadar Toprağa İhtiyacı Vardır?" hikâyesini hiç okumadığı ya da okumuşsa bile sindirmediği açıkça görülür. Hikâyede Pahom adında zengin bir köylüye Volga'nın ötesindeki Başkır diyarının bereketli topraklarından söz edilir. Bu sade insanlardan istediği bütün arazileri pek sorun çıkmadan alabilecektir. Pahom oraya vardığında, Başkırlar ona bir günde yürüyebileceği kadar araziyi bin rubleye alabileceğini söylerler. Kurnazlıktan nasibini almamış bu insanlara horgörüyle bakan zengin adam büyük sevince kapılır. Çok geniş bir alanı kapatabileceğine emindir. Ne var ki, yola koyulur koyulmaz mülküne katmaya karar verdiği cazip yerlerle karşılaşır; oradaki gölcüğü, keten ekmeye uygun şuradaki arazi parçasını kaçırmamaya çalışır. Derken, güneşin batmaya yüz tuttuğunu fark eder. Her şeyi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anlayınca, zaman açığını kapatmak üzere gittikçe daha hızlı koşar. "Haddinden fazla şeyi kaptım ve bütün işi mahvettim," diye geçirir içinden. Harcadığı çaba canına mal olur. Bitiş noktasında ölür ve oraya gömülür. "Bütün ihtiyaç duyduğu şey, başından topuklarına kadar varacak altı kadem topraktı," sonucuna varır Tolstoy. Altmış yıla yakın bir süre sonra yaşanan benzer hikâyedeki farklılık tek bir adamın değil, onun adına hareket eden yüz binlerce insanın toprağa gömülmesiydi.

22 RÇHİDNİ 17/125/97.

7
"TEK ADIM GERİ ÇEKİLMEYECEĞİZ"

Hitler'in hâlâ Rostov'un alınışını kutladığı 28 Temmuz 1942'de, Stalin kriz anının yakın olduğunu sezdi. Paulus'un komutasındaki Altıncı Ordu önünde geri çekilen Sovyet kuvvetleri Don'un batısında imhayla karşı karşıya kaldı. Almanların ilerleyip 65 kilometre ötedeki Volga'yı aşmaları halinde, ülke ortadan ikiye ayrılacaktı. Konvoy PQ–17 kısa bir süre önce Barents Denizi'nde yok edilmişti ve İran'dan geçen yeni İngiliz-Amerikan ikmal hattı çok geçmeden tehdit altına girecekti. Sovyetler Birliği boğulmayla karşı karşıyaydı.

O gün Stalin Kremlin'deki makam odasında General Vasilevski'nin bir raporunu dinlerken, birden voltasını kesti. "Benim Ştavka emrimi unutmuşlar!" diye haykırdı.[1] Önceki ağustos ayında çıkarılan bu emirde şunlar belirtilmekteydi: "Muharebe sırasında rütbesini söküp teslim olan herkes kasıtlı bir firari sayılmalıdır; yeminini bozmuş ve anavatana ihanet etmiş bu kişinin ailesi tutuklanacaktır. Böyle firariler yakalandıkları anda kurşuna dizilecektir. Çembere alınan [...] ve teslim olmayı tercih eden askerler her türlü yolla yok edilirken, aileleri devletin bütün yardım ve desteklerinden mahrum bırakılacaktır."[2]

"Bunu unutmuşlar!" dedi Stalin tekrar. "Aynı doğrultuda yeni bir emir yaz."

"Yeni emri ne zaman bildirmemi istersiniz?" diye sordu Vasilevski.

"Bugün. Hazır olur olmaz yine yanıma gel."

Vasilevski o akşam daha çok "Tek Adım Geri Çekilmeyeceğiz" olarak bilinen 227 No'lu Emir metninin taslağıyla döndü. Stalin birçok değişiklik yaptıktan sonra emri imzaladı. Emir, Kızılordu'daki bütün birliklere okunacaktı. "Panik yaratıcılar ve korkaklar hemen orada yok edilmelidir. Ricat zihniyeti bertaraf edilmelidir. Mevzilerin keyfi olarak terk edilmesine göz yuman ordu komutanları görevden

1 ÇAMO 3/11 556/9, Volkogonov, s. 459.
2 16 Ağustos 1941 tarihli Emir 270, ÇAMO 298/2526/5a, aktaran Volkogonov, s. 427.

alınmalı ve hemen yargılanmak üzere askeri mahkemeye verilmelidir."[3] Teslim olan herkes "anavatana ihanet etmiş"[4] sayılacaktı. Her ordu kaçmaya kalkışan her askeri vuracak bir ikinci hat oluşturmak üzere "(her biri 200'e varacak mevcutla) iyi teçhizatlı üç ila beş müfreze" kurmalıydı. Jukov Batı Cephesi'nde emri on gün içinde uygulamaya geçirdi ve bu amaçla özel seçilmiş subayların görevlendirildiği tankları kullandı. Bir saldırının ilk dalgasını izleyen bu tanklar sendeleyen her askere ateş açarak "korkaklıkla mücadele"ye[5] hazır beklemekteydi.

Alman gözetiminden ya da çemberinden kaçan herkesi sorgulamak üzere üç kamp oluşturuldu. Geri çekilmeye izin veren komutanlar, rütbeleri sökülerek ceza bölüklerine ya da taburlarına gönderildi. Bu birliklerin ilki Stalingrad Cephesi'nde üç hafta sonra, Almanların Volga'ya ulaşmasından önceki gün olan 22 Ağustos'ta ortaya çıktı.

Ceza bölükleri (*ştrafroti*) bir saldırı sırasında mayın temizleme gibi yarı intihar niteliğindeki görevleri yerine getirmekle yükümlüydü. Toplam 422.700 Kızılordu mensubu[6] "anavatana karşı işledikleri suçların bedelini kanlarıyla ödemek" durumunda kalacaktı.[7] Fikir Sovyet yetkililerine öylesine cazip geldi ki, Gulag'dan sivil mahkûmlar *ştraf* birliklerine nakledildi; bazı kaynaklar bunların bir milyona yakın olduğunu belirtse de, rakam pekâlâ abartılı olabilir. Cesaret göstererek suçtan kurtulma vaatlerinin genellikle içi boş olduğu ortaya çıktı; bunun sebebi esas olarak bürokratik kayıtsızlıktı. Söz konusu kişiler katıldıkları birliklerde ölüme terk edildi. Stalingrad Cephesi'nde 51. Ordu'ya çemberden kaçmış olan subayların toplanması bildirildi. Toplam 58 subaydan oluşan ilk kafileye söylenen şey, yeni birliklere sevk edilmek üzere bir komisyonun önüne çıkarılacaklarıydı; oysa hiç kimse onları sorgulama zahmetine girmedi. Bunun yerine kendilerini yargısız ya da uyarısız biçimde ceza bölüklerinde buldular. İşlenen hata yaklaşık iki ay sonra ortaya çıktığında, hepsi "zaten yaralı ya da ölüydü".[8]

"Hainlerin, firarilerin ve korkakların" hakkından gelmek için önceki yıl yeniden oluşturulan NKVD özel dairelerine dayalı sistem güçlendirildi. OO (*Osobyi Otdel*) olarak bilinen özel dairelerin geçmişi Lenin'in ve Çeka Şefi Feliks Dzerjinski'nin silahlı kuvvetler üzerinde tam denetim kurmak istedikleri 1919'a kadar inmekteydi. Nisan 1943'te, yani Stalingrad Muharebesi'nin bitmesine iki aydan az bir süre kala, Viktor Abakumov'un yönetimindeki özel daireler, *Smert*

3 16 Ağustos 1942, ÇAMO 48/486/28, s. 8.
4 RÇHİDNİ 17/43/1774.
5 Jukov'dan Stalin'e, aktaran Volkogonov, s. 469.
6 Erickson, "Red Army battlefield performance", Addison ve Calder, s. 236.
7 ÇAMO 48/486/28, s. 15.
8 Dobronin'den Şçerbakov'a, 29 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 315.

Spiyonam'ın ("Casuslara Ölüm") kısaltılmış biçimiyle SMERŞ adı verilen yeni bir örgütsel yapıya dönüştürüldü.

Mekanize tümenlerde yirmiye yakın subayın yer aldığı birer NKVD özel daire kadrosu vardı; her kıtadan bir "harekât temsilcisi" sorumluydu ve yirmi ila otuz kişilik bir karargâh muhafız birliği savaş tutsaklarını gözetim altında tutmakla, "korkakları ve hainleri" cezalandırmakla görevliydi. Her özel daire subayı kendi ajanlarını ve muhbirlerini devşirirdi. Eski bir SMERŞ muhbirine göre, bağlı olduğu subay "soluk yüzlüydü, çünkü genellikle geceleri çalışmaktaydı" ve içtimada "her birimiz hakkında kötü bir şey biliyormuşçasına dik dik suratlarımıza bakardı."[9]

NKVD özel daireleri casusların ve hainlerin kökünü kurutma işini çok ciddiye almaktaydı. Brunni takma adını kullanan bir subay, yazar ve gazeteci İlya Ehrenburg'a bir mektup yazarak, gazetelerin özel daireleri övücü yazılara yeterince yer vermemesinden yakındı. "Tecrübeli bir faşist casusu ortaya çıkarmak çok zordur. Müthiş bir istihbaratı ve sağlam bir gözü gerektirir. Bir NKVD asker çok akıllı olmalıdır ve bu oyunun özel kurallarını bilmelidir. Basın Almanların yaptığı korkunç işlere dair epey habere yer veriyor, bu da gerekli bir şey. Ama askerlerimizin hainlerden nefret etmesini sağlamak da önemlidir."[10]

Wehrmacht bağlılık konusundaki Stalinist yaklaşımdan yararlanmaya çalıştı. Bir Alman talimatı, Sovyet tutsaklarının "Alman tutsak kamplarından kaçıp Kızılordu'ya dönmeyi" başarmaları halinde, "NKVD'nin elindeyken başlarına gelecek muamele" konusunda uyarılmaları gerektiğini sıkı biçimde tembih etmekteydi.[11]

Berya tarafından 1939 sonbaharında kurulan başka bir NKVD dairesi, düşman savaş tutsaklarıyla ilgilenmekteydi. Dairenin üstlendiği ilk büyük çaplı görev, Katin ormanında 4.000'i aşkın Polonyalı subayın tasfiyesi olmuştu. Ne var ki, 1942 yazında dairenin subayları yapacak yeterince iş bulamadı; çünkü Mihver ilerleyişi sırasında çok az Alman tutsak alınmıştı. Dördüncü Panzer Ordusu'na bağlı 29. Motorize Tümen'in küçük bir müfrezesinin her mensubu, Güneybatı Cephesi karargâhının siyasal işler dairesinden Teğmen Lepinskaya tarafından sorgulandı. Morallerini ölçmeye yönelik sorularından çıkan malzeme pek cesaret verici değildi. "Askerlerin çoğu sonuna kadar çarpışmak istiyor" diye bildirmek zorunda kaldı. "Firar ya da kasti yaralanma olayları yok. Subaylar katı ama adil."[12]

9 Nikolay Filin, "Kak i poçemu ya bil agentom SMERŞ", *Veçernyaya Moskva*, 25 Kasım 1995.
10 Ehrenburg belgeleri, RGALİ 1284/2/3466.
11 İkinci Panzer Ordusu'ndan talimat, 9 Şubat 1942, RÇHİDNİ 17/125/96.
12 10 Ağustos 1942, ÇAMO 48/453/13, s. 10.

Lepinskaya Rumen tutsaklar açısından daha şanslıydı. Bir subay, emrindeki askerlerin Mareşal Antonescu'ya karşı "anavatanı Almanya'ya sattığı" için nefret duyduklarını itiraf etti. Rumen askerleri daha da açık sözlüydü. "Almanlarla yumruklu kavgaların" hepsini, hatta silah arkadaşlarından ikisini vurmasından sonra bir Alman subayının öldürüldüğü kavgayı anlattılar. Başlarındaki subaylar onlara karşı "çok kaba"ydı ve sıklıkla onları dövmekteydi. Çok sayıda kasti yaralanma olayı vardı, hem de subayların böyle bir davranışın "anavatana ve Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günah"[13] olduğu yolundaki nutuklarına rağmen. Lepinskaya Rumenlerin açıkça "düşük bir siyasal moral içinde" olduğu sonucuna vardı. Hazırladığı rapor çarçabuk Moskova'ya gönderildi.

Don stepi boyunca ilerleyiş kış karlarından sonra Altıncı Ordu'ya birçok karışık duygu yaşattı. XI. Kolordu'nun komutanı General Strecker, stepi "koca toz bulutlarıyla Afrika kadar sıcak" buldu.[14] Kurmay başkanı Helmuth Groscurth 22 Temmuz'da "güneşin altında 53 dereceyi bulan" bir sıcaklık saptadı.

Yolları geçici olarak batağa çeviren ani yağmurlar, o dönemde Alman piyadesinin asıl derdi olan su kıtlığını çözmeye pek yaramadı. Kızılordu'nun geri çekilişi sırasında kuyular kirletilmiş, kolektif çiftlik binaları yıkılmış, traktörler ve davarlar cephe gerisine taşınmıştı. Hemen götürülemeyen malzemeler ise kullanılamaz hale getirilmişti. Bir onbaşı 10 Ağustos'ta eve yazdığı mektubunda "Rusların tahıl stoklarına benzin döktüğünü" belirtti.[15] "Sovyet bombardıman uçakları stepi ateşe vermek üzere geceleri fosfor bombaları atıyor" diye bildirdi bir panzer tümeni.[16] Ama ufukta görünen siyah duman bulutlarının birçoğu topçu mevzilerinin etrafındaki itici barut yanıklarının sonucuydu.

Şortlu Alman topçuları mermi kaldırmaktan adalelerle dolmuş bronz gövdeleriyle bir Nazi propaganda filmindeki sporcuları andırmaktaydı; ama koşullar göründüğü kadar sağlıklı değildi. Dizanteri, tifüs ve paratifüs vakaları artmaya başladı. Bir doktorun anlatımına göre, sahra ambulanslarının mutfaklarının ve özellikle hayvan kesim yerlerinin çevresinde "sineklerin istilası korkunçtu."[17] Sinekler tankçılarda oluşan yanıklar gibi açık yaralar için son derece tehlikeliydi. Sürekli ilerleyiş hastalara ve yaralılara bakımı çok güçleştirmekteydi. Bir "Sanitäts-Ju" hava ambulansıyla tahliye en iyisiydi; ama Hitler'in hız konusun-

13 ÇAMO 48/453/13, s. 4-7.
14 Mektup, 9 Temmuz 1942, aktaran Haller, s. 192; "güneşin altında 53 dereceyi bulan", Groscurth, s. 527.
15 Gefr. H. S., 389. Piy. Tüm., 10 Ağustos 1942, BZG-S.
16 BA-MA, RH27-16/42.
17 Dr. Günther Diez, aktaran Schneider-Janessen, s. 130.

daki ısrarı hemen her nakliye uçağının yolda kalan panzer tümenlerine yakıt ulaştırmaya tahsis edilmesini getirdi.

Altıncı Ordu'nun askerleri açısından 1942 yazı, savaşın son huzurlu anlarını sundu. Don Kazak kırsalında küçük kiraz bahçeleri ve söğütlerle çevrili, beyaz badanalı ve saz damlı evlerden oluşan köyler ve çayırlardaki atlar kolektif çiftliklerin elindeki köylerin alışılmış harap haliyle çarpıcı bir tezat oluşturmaktaydı. Komünistlerin boşaltma talimatlarına uymayarak yerlerinde kalan sivillerin çoğu dostça bir tutum içindeydi. Daha yaşlı erkeklerin birçoğu Rus İç Savaşı sırasında Bolşeviklere karşı çarpışmıştı. Daha önceki ilkbaharda, yani Alman istilasından birkaç hafta önce Kazaklar Rostov'un kuzeyine düşen Şahti'de başkaldırarak bağımsız bir cumhuriyet ilan etmişti. NKVD birlikleri bu ayaklanmayı çabucak ve öngörülebilir bir vahşetle bastırmıştı.

384. Piyade Tümeni'ndeki bir bölük komutanını şaşırtan bir şekilde, Kazaklar Alman askerlerinin yağmalarından sonra bile dostça tutumlarını sürdürdüler. Ona hediye olarak yumurta, süt, hıyar turşusu ve hatta tam but halinde jambon verdiler. Komutan kazların tanesi iki marktan satın alınmasını sağlayacak bir düzenleme getirdi. "Açık söylemek gerekirse, insanlara doğru davrandığınız zaman, ellerindeki her şeyi veriyorlar," diye yazdı güncesine. "Hayatımda hiç buradaki kadar bol yemek yemedim. Hasta düşene kadar kaşıklarla bal ve akşamları da haşlanmış jambon yiyoruz."[18]

Hızlı Alman ilerleyişleri sırasında, Stalin generallerini suçlamaya çalıştı. Acımasız bir yeni önderin direnişi canlandırabileceği ve durumu dönüştürebileceği gibi boş bir umut[19] komutanları değiştirip durdu. Hatta bir keresinde görevden alacağını bildirmek üzere aradığı ordu komutanına, daha sonra yerine geçecek kolordu komutanını telefona çağırmasını söyledi. Bir başarısızlık ve felaket duygusunun yayılması, Moskova önlerindeki muharebeden sonra kısmen yeniden kazanılmış güveni yok etti. Yılın başlarında Stalin'in vakitsiz taarruzlarından kaynaklanan sıkıntıları hâlâ çeken Kızılordu, eğitimli birliklerden, tecrübeli astsubaylar ve subaylardan yoksundu. Muharebeye alelacele sürülen acemi askerlerin çoğu ancak on beş gün, bazıları daha da az eğitim almıştı. Kolektif çiftliklerden askere alınan genç köylüler modern savaştan ve silahlardan acınacak ölçüde habersizdi. Bir süvari yerde gördüğü bir alüminyum boruyu at fırçası sapı olarak kullanabileceğini sanarak alınca, aslında bir yangın bombası olan boru elinde patladı.

18 19 Temmuz 1942, ÇAMO 206/294/48, s. 485.
19 ÇAMO 48/486/28, s. 15.

Rus komutanlarının kendi askerlerinin canlarına dönük hovardalığı Almanları hayrete düşürmeye devam etti. En feci örneklerden biri Don'un batısındaki savunma muharebelerinde yaşandı. Stajyer subaylardan oluşan üç tabur silahsız ve tayınsız olarak 16. Panzer Tümeni'nin üzerine sürüldü. Başlarında bulunan ve katliamdan sonra teslim olan komutanın anlattığına göre, "bu saçma iş"e karşı çıktığında, sarhoş olduğu besbelli ordu komutanı suratına bağırarak, işine bakmasını söylemişti.[20]

Kızılordu tasfiyeler döneminden kalma eski inisiyatif korkusundan hâlâ mustaripti. Ama Stalinist cadı kazanı körükleyicilerinin itibarını nihayet sarsan güneydeki en son felaketlerin yarattığı ortamda enerjik, acımasız, komiserlerden ve NKVD'den çok daha az korkan yeni bir komutan türü belirmeye başladı. Jukov'un başarıları kademelerde yükselen ve Kızılordu'nun rezaletlerine öfke duyan diğer birçok subaya gerekli ışığı ve umudu sağladı.

Kısa bir süre sonra Stalingrad'a ordu komutanı olarak atanacak olan General Vasili Çuykov, bu yeni kuşağın en acımasız temsilcilerinden biriydi. Asabi patlamaları Jukov'unkilere benzerdi. Sert köylü suratı ve gür saçları tipik Rus özellikleriydi. Ayrıca sağlam bir mizah duygusu ve altın kaplamalı dişlerini gösteren haydutça bir gülüşü vardı. Sovyet propagandası daha sonraları onu Ekim Devrimi'nin ideal ürünü olarak sunacaktı.

Çuykov Çin'de askeri ataşe olarak Çan Kay-şek'in yanında olduğu için, savaşın felaketlerle dolu ilk altı ayını kaçırmıştı. Sovyetler Birliği'ne çağrıldıktan sonra, Tula yakınındaki bir yedek ordunun vekil komutanlığına getirildi. Omurga zedelenmesine bağlı ağrıları hâlâ çektiği temmuz başlarında, 64. Ordu'nun eksik tümenlerini Don'un batısında Almanları durdurmak üzere harekete geçirme talimatını aldı.

Çuykov ordunun başkomiseri Konstantin Kirkoviç Abramov'la birlikte 16 Temmuz'da Stalingrad Cephesi karargâhına ulaştı. Düşmanın Don'a doğru hızla ilerlediğini duymuşlardı, ama hiç kimsenin ayrıntılı bilgisi yoktu. 62. Ordu Don'un doğu kavisinin yukarı kısmına yayılmıştı. Çuykov'un görevi tümenleriyle Çir Nehri'nin güneyine düşen aşağı kısmı tutmaktı. Solundaki ordunun morali konusunda anlaşılır sebeplerle endişeliydi; yanlarında yedek yakıt galonlarıyla izinsiz cephe gerisine kaçan subaylarla dolu bir kamyonu yakalamıştı.

Hemen sağında, Çir Nehri'nin yukarısında Avusturya 44. Piyade Tümeni 62. Ordu'nun üç tümeniyle şiddetli bir çarpışma içindeydi. Çarpışma son derece acımasızdı. Tutsak alınan bir onbaşı, sorgucusuna bir subayın kendisine "hen-

20 Podewils, s. 98.

dekte saklanırken" bulunan iki yaralı Kızılordu askerini vurma emrini verdiğini anlattı.[21] Daha kuzeyde ise Almanlar üstün kuvvetle cepheyi yarmış ve Kamenski'de Don Nehri'ne yaklaşırken birçok alayın bağlantılarını kesmişti.

Alman keşif uçakları Don boyunca zayıf noktaları ve Çuykov'un öncü tümenlerinin konuşlanışını çarçabuk saptadı. Almanlar 25 Temmuz'da güçlü bir saldırıya geçti. Gerek toz fırtınaları, gerekse asıl birliklerin hâlâ Tula'nın gerisinde çakılıp kalmış olması 64. Ordu'nun ateşle bu ilk imtihanını daha da zorlaştırdı. Ertesi sabah bir Alman zırhlı saldırısıyla karşılaşıldı. Panzerlerin hafif T-60 tanklarının mürettebatlarını dehşete düşürerek dere yataklarında gizlenmeye çalışmak zorunda bırakmasına karşın, mermileri ağır KV tanklarını pek etkilemedi.

"Onların daha uzun bir menzili vardı" diye açıkladı bir Alman panzer komutanı. "Onlara açık alanda saldıramazdık. Bu yüzden denizdeki gemiler gibi, tanklarımı görüş alanının dışına çıkardım, geniş bir yay çizdim ve onlara arkadan saldırdım." Rus ağır tankları dağıldı ve ortada paleti çıkmış tek bir tank kaldı sadece; travers donanımı sıkışan bu tankın tareti dönmüyordu. "Arka tarafına dizildik ve ateş açmaya başladık. İsabet eden atışlarımızı saydık, ama hiçbiri zırhı delemedi. Derken, tank kapağının hareket ettiğini gördüm. Teslim olmak istediklerini tahmin ettiğim için, telsizle bölüğüme ateşi kesmelerini bildirdim. Ardından Ruslar kapağı tamamen açtı ve dışarıya çıktı." Mürettebat tam anlamıyla şaşkın, sarsılmış ve sağırlaşmış haldeydi, ama hiçbiri yaralı değildi. "Tank toplarımızın ne kadar düşük düzeyde olduğunu kavramak üzücüydü."[22]

Almanların 62. Ordu'nun sağ kanadını yararak Don'a varması çok geçmeden kargaşa yarattı. Çuykov'un komutasındaki 64. Ordu'nun geri kademesinde 26 Temmuz'da, Alman tanklarının onları sarmak üzere olduğu yolunda bir söylenti yayıldı. Don üzerindeki dubalı köprüye doğru bir kaçışma başladı. Ardından panik cephe hattı birliklerine sıçradı. Çuykov düzeni sağlamak için kurmay subaylarını nehir kıyısına gönderdi; ama Alman uçakları karşılarına çıkan fırsatı çoktan fark etmişti. Richthofen'in Stukaları dalgalar halinde belirdi. Ölüler arasında Çuykov'un yüksek rütbeli subaylarından bazıları da vardı.

62. Ordu daha da kötü durumdaydı. Albay Aleksandr Utvenko komutasındaki 33. Muhafız Tümeni, iki Alman tümeninin saldırısıyla Don'un batı yakasında sıkışıp kaldı. Utvenko olaydan kısa bir süre sonra yazar Konstantin Simonov'a, "Kazdığımız derin siperler olmasa, işimizi çarçabuk bitireceklerdi" diye anlattı.[23] Mevcudu 3.000'e kadar inen tümeni, yaralıları geceleyin kağ-

21 31 Temmuz 1942, ÇAMO 206/294/47, s. 251.
22 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
23 Simonov, *Raznye dni voyni*, s. 180.

nılarla ve develerle cephe gerisine göndermek zorundaydı. Almanlar da ağır kayıplar vermekteydi. Sırf bir taburun mıntıkasında 513 Alman cesedi bir dere yatağının (*balka*) içine çekildi. Rusların mühimmat sıkıntısı öylesine büyüktü ki, düşman toplarını ve mühimmatını ele geçirmek üzere saldırmaları gerekti. Yiyecekleri o kadar azdı ki, çevredeki tarlalardan topladıkları buğdayı haşlayıp yediler. Tümenden geriye kalan birlikler 11 Ağustos'ta dövüşerek Don'u aşmak üzere küçük gruplara ayrıldı. "Kendim tabancamı beş sefer doldurdum" diye anlatacaktı Utvenko sonradan. "Birkaç komutan kendini vurdu. Bine yakın asker öldürüldü, ama hepsi hayatlarını pahalıya sattı. Bir adam cebinden ufak bir kitapçık çıkardı ve Almanlara doğru yürümeye başladı. Kurmay heyetimizdeki kadın tercüman Galya bağırdı: 'Şuna bakın! Yılan teslim olmaya gidiyor!' dedi ve onu tabancasıyla vurdu."

Tanksavar mühimmatı tükenen son direniş çemberi, Alman panzerlerince ezilip geçildi. Utvenko yanında kalan askerleriyle küçük bir yardan bir bataklığa atladı; orada bir top mermisi patlamasından seken şarapnelle ayaklarından yaralandı. Ancak sürünerek ilerleyebilen albay, ertesi günü yirmi kadar askerle birlikte bir ayçiçeği tarlasında saklanarak geçirdi. Grup o gece sağ kurtulan başka askerleri de topladı ve Don'u yüzerek aştı. Geçiş sırasında sekizi boğuldu. Utvenko'yu suyun içinde, eski bir jinekolog olan Hudobkin adlı emir subayı çekti ve karşı yakaya vardıktan hemen sonra bir sara nöbeti geçirdi. Utvenko daha sonra bu nöbete nehirde yakalanmamış olmasının bir talih olduğunu belirtti. "Eğer burada ölmezsek, savaştan sağ çıkacağız" diye karşılık verdi Hudobkin. Hayatta kalacağına inanmasının belirli bir sebebi vardı. Daha önce Kırım'dayken ağır yaralandığında, bu haberi alan annesi onun için bir kilise ayini yaptırmıştı. Rus batıl inancına göre, henüz sağken kendisi için anma töreni yapılan biri mezara pek erken girmezdi. Simonov o korkunç 1942 yazında bu fikrin bütün ülke için sembolik bir anlam taşıdığını açıkça sezdi.

Yetersiz muhabereden kaynaklanan felaketlere ve kargaşaya rağmen, Kızılordu birlikleri direnmeye devam ettiler. Gece akınlarından olabildiğince yararlandılar; çünkü gündüz yapılan bir saldırıya Luftwaffe'den hemen bir karşılık gelmekteydi. 384. Piyade Tümeni'nde bir günce tutan Alman bölük komutanı 2 Ağustos'ta şunu not düştü: "Ruslar sıkı direniyor. Bunlar zinde ve üstelik genç askerler." Ertesi günkü notu şöyleydi: "Ruslar sıkı direniyor. Sürekli takviye alıyorlar. İstihkâm bölüklerimizden biri muharebeden kaçındı. Çok utanç verici." Ardından kendi askerleri herhalde kirli su yüzünden berbat bir karın ağrısı çekti.

"Burada durum korkunç" diye yazdı birkaç gün sonra. "Geceler çok dehşet verici. Hepimiz gerginiz. İnsanın siniri bunu pek kaldırmıyor."[24]

Luftwaffe'nin hava üstünlüğüne karşı koyma çabasıyla, merkez ve kuzey cephelerinden alelacele Kızılordu hava kuvvetleri aktarıldı. Stalingrad Cephesi'ne destek vermek üzere yeni bir üsse ilk kez inen bir gece-avcı uçağı birliği, iniş pistinin basbayağı karpuz ekilmiş ve domates fideleriyle çevrili büyük bir tarladan ibaret olduğunu gördü; bölgedeki köylüler avcı uçakları inip kalkarken bile bunları toplamayı sürdürmekteydi. Birliğin varlığı çok geçmeden bir Focke-Wulf keşif uçağı tarafından saptandı ve tarama hücumuna geçen Messerschmittler yer seviyesine iyice yaklaştığında, piste bitişik köylü pazarı açılan ateşe yakalandı. Kırsal sahne anında tam bir kargaşaya büründü; ürken atlar araba dingillerine bağlı halde şaha kalkıyor, çocuklar çığlıklar atıyor, tenteler makineli tüfek kurşunlarıyla yırtılıyor, pazarcılar tezgâhlarındaki meyveler ve sebzeler arasında cansız yere seriliyordu. Daha az hasar gören gece-avcı uçağı birliği, yorucu bir sorti programını sürdürme zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı.[25] Çoğu kez pistin yanındaki sahra mutfağında yemek yemeye zaman yoktu; bu yüzden yer mürettebatı tabakları uçaklara götürerek dağıtıyor ve pilotlar yemeklerini kokpitlerinde yiyordu. Komiserlerin personeline sıkı sıkıya tembihlediği güvenlik kuralları öylesine kesindi ki, pistteki uçaklar asla sayılmıyor ve hatta kaç kişinin görevden dönemediği saptanmıyordu.

O sıradaki karmakarışık hava müsademelerinde, birliğin komutanı Binbaşı Kondraşov'un uçağı Alman hatlarının gerisinde vurulup düşürüldü. Daha sonra kaybedeceği sol bacağı düşüşte ezildi; ama yakında oturan bir köylü kadını onu enkazdan çıkarmayı başardı ve sürükleyerek götürdüğü evinde ona baktı. Düştüğü yer, birliğinin diğer pilotlarınca saptanmıştı ve şafaktan kısa bir süre sonra iki uçak evin yanına indi. Taşınarak dışarı çıkarılan Kondraşov, uçaklardan birinin arka koltuğuna bağlandı. Ardından pilot onu bir askeri hastaneye yetiştirdi.

Temmuz sonlarında ve Ağustos başlarında Don üzerindeki it dalaşları, aşağıdaki bütün muharebe alanının ilgisini çeken bir gelişmeydi. Alman piyadeleri ve panzer mürettebatları ellerini siper ederek güneşten korudukları gözlerini mavi gökyüzüne ve buhar izlerine dikerdi. Rus uçakları genellikle gün ortasında yer hedeflerine saldırırdı. Bu iş çok düzenli bir hal aldığından, Messerschmitt 109'lar çoğu kez üstlerine çullanmaya hazır olarak etrafta bulunmaya dikkat ederdi. Vurulan bir düşman uçağı duman salarak ve burgular yaparak yere çakılıp patladığında tezahürat yükselirdi. Yıldız avcı uçağı pilotlarının şöhreti Luftwaffe'nin yanı sıra Alman ordusunda da artmaya başladı.

24 2, 3, 5 ve 6 Ağustos 1942, ÇAMO 206/294/48, s. 486.
25 Sterman, söyleşi, 7 Kasım 1995.

Bu hareketli savaş ortamında panzer tümenlerinin ve motorize tümenlerin kurmay heyetleri karargâhlarını kamuflajla gizleme zahmetine nadiren girerlerdi. Gelişigüzel kurulmuş çadırlarda gece boyunca yeni talimatlar üzerinde çalışırken ya da mühimmat ve zayiat raporlarını gözden geçirirken, ispirto lambalarına düşman kurşunları değil, böcek sürüleri üşüşürdü. Bunun yol açtığı uyku açığını ise gündüz sonraki konaklama yerine hareket eden karargâh araçlarında başları öne arkaya ve sağa sola sallanarak giderirlerdi.

16. Panzer Tümeni'nin komutanı General Hans Hube muharebe ortasında kurmay heyetinin önünde şekerleme yapar ve böylece soğukkanlı tavrıyla güven aşılardı. Askerlerinin ona taktığı adla "Baba Hube"[26] güçlü ve metin yüz ifadesiyle ve Birinci Dünya Savaşı'nda bir kolunu kaybetmesinin yadigârı olan takma siyah eliyle karşısındakini derhal etki altında bırakırdı. Sıkı alışkanlıkları olan ve düzen konusunda özenli bir kişiydi. Muharebe olsun ya da olmasın, "çok fazla kalori ve vitamin yakmaktan" dolayı her üç saatte bir muntazaman yemek yemeye dikkat ederdi.[27] Onu iyi tanıyan birçok subayın kanaatine göre, bir entelektüel olmamakla birlikte "zeki, berrak düşünceli bir adamdı." Hitler bir asker olarak ona büyük hayranlık duyardı; ama içinden geçeni dosdoğru söyleyen gerçekçi biri olmasından dolayı bu "yaşlı kurdu"[28] Stalingrad Muharebesi'nin sonuna doğru "aşırı kötümser"[29] bulmaya başladı.

Hube'nin bir dizi panzer komutanı tankları açıkta durmuş vaziyette bırakan ve böylece onları Stukalar ya da yerden yere atışları ölümcül 88-mm'lik uçaksavar topları için mükemmel hedefler haline getiren düşmanın ahmaklığı konusunda küçümser yorumlar yapmaktaydı. Hepsi T-34'ün genelde Almanya'nın o zamana kadar ürettiklerinden çok daha iyi bir zırhlı savaş aracı olduğunun farkındaydı. Buna karşılık, top nişan düzeneği çok iyi değildi, çok az Rus komutanının doğru dürüst dürbünü vardı ve telsizi olan komutanların sayısı daha da azdı. Kızılordu'nun en büyük zaafı ise taktik fukarası olmasıydı. Rus tank kuvvetleri araziyi gereğince kullanamadığı gibi, ateş ve hareket ilkelerine pek aşina değildi; Çuykov'un içtenlikle itiraf ettiği üzere, Kızılordu hava kuvvetleriyle eşgüdümlü saldırılar yürütmekten âcizdi.

Kendini beğenmişlik bazen Almanların gevşeyerek tetiği elden bırakmalarına yol açtı. Karanlıktan yararlanarak yaklaşan bir grup T-34, 30 Temmuz'un ilk ışıklarıyla birlikte Hube'nin bir köydeki karargâhına baskın yaptı. Mermiler karargâh ve geri kademe araçları arasında patlarken, subaylar elbiselerini giy-

26 BA-MA, RH27-16/42.
27 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
28 Dohna-Schlobitten, söyleşi, 16 Ekim 1995.
29 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

meye uğraşıyorlardı. O sırada tümenle birlikte olan savaş muhabiri Podewils başını çadırdan dışarıya uzattı. "Hiç de iç açıcı olmayan bir görüntü" diye not düştü güncesine. "Her türden araç kargaşa içinde uzaklaşmak için olabildiğince hızla birbirini sollamaya çalışıyor!"[30] Almanlar önceki gün de Hube'nin soğuk mizah anlayışıyla bir "hafif süvari olayı" olarak nitelendirdiği başka bir beklenmedik müsademeyle baskına uğramıştı.

İlk şok çabuk atlatıldı. 2. Panzer Alayı'na bağlı bir bölük yetişti ve çok kısa sürede altı T-34 bataklık bir alçak alanda yanmaya başladı. T-34'lerden biri intihara dönük bir saldırıyla tümenin köydeki nakliye araçlarına yöneldi, ama ansızın karşısına çıkan bir Alman panzeri "yakın menzilde doğrudan bir atışla taretini basbayağı havaya uçurdu." Hube sabahın erken saatlerindeki çatışmayı gözledikten sonra Podewils'e şunu belirtti: "Cephe hattına gitmen daha iyi olur. Orası daha güvenli." Podewils ve rehberi öğleye doğru oradan ayrıldı. Araba bataklık üzerindeki ağaçlı yolda hızla ileriye atıldı. Kararmış T-34'lerden biri hâlâ için için yanıyordu. Tanktan "yanık et kokusu" yükseliyordu.

Podewils kolordu karargâhında son sekiz günde Kızılordu'nun Don'dan yaklaşık bin tank geçirdiğini öğrendi; güya bunların yarıdan biraz fazlası yok edilmişti. Verilen rakamlar büyük ölçüde abartılıydı. Kızılordu komutanının elinde sadece 550 tank vardı ve birçoğu Don Nehri'ni aşmayı başaramamıştı. Yanılgının kaynağı büyük çapta cepheden gelen aşırı iyimser raporlardı. Bir panzer tankçısının gözlemine göre, "bir Rus tankı isabet aldığında, muharebedeki hemen her panzer işinin bittiğini ileri sürmekteydi."[31] Bununla birlikte yok edilmiş birçok Rus tankının manzarası gören herkesi etkileyecek düzeydeydi. General von Seydlitz uzaktan bakılınca vurulmuş KV'lerin "koca bir fil sürüsü"nü andırdığını söyleyecekti.[32] İmha edilen tankların kesin sayısı her ne olursa olsun, birçok Alman tam zaferin herhalde yakın olduğu kanısına vardı. Çok başlı bu Rus yılanı koparılan her başın yerine yenisini çıkarmayı böyle sürdüremezdi artık.

Yavaş ilerleme yüzünden yine asabileşen Führer, Dördüncü Panzer Ordusu'nun Altıncı Ordu'ya Stalingrad'ı ele geçirmede yardımcı olmasını öngören ilk baştaki plana geri döndü. Zaman kaybı ve yakıt maliyeti bir yana bırakıldı. Hoth'un zırhlı tümenleri çarçabuk harekete geçti. Çok zayıf olan direnişi kırıp kuzeye ilerleyerek, Stalingrad'ın 150 kilometre kadar güneybatısına düşen Kotelnikovo'yu kısa sürede tehdit altına aldı. Ama asıl soru Hitler'in plan değişikliklerinin telafi

30 Podewils, s. 85.
31 Metelmann, söyleşi, 12 Nisan 1996.
32 Seydlitz, s. 158.

edilip edilemeyeceğiydi. General von Richthofen hava keşif raporlarına dayanarak, 2 Ağustos'ta güncesine şu notu düştü: "Ruslar her yönden Stalingrad'a doğru kuvvet sürüyor."[33]

Richthofen'e göre kendinden emin bir havadaki Paulus, 16. Panzer Tümeni ile 24. Panzer Tümeni'nin başını çektiği ve Richthofen'in Stukalarını desteklediği kıskaç saldırılarına girişti. İki gün süren çarpışmalardan sonra, Don'un batısında bırakılan sekiz tüfek tümeni ve bütün topçular sarıldı. Çembere alma nihayet Kalaç'ta başarıldı. İlk panzer mürettebatları "sakin Don"a yukarıdan bakan küçük bir yarın tepesinde, mor akşam ışığında Kalaç kasabasını boydan boya süzdü. Tankların arkasında batan güneş, uzun gölgelerini hemen önlerinde doğuya vuruyordu. Kalaç'ın ötesinde step Stalingrad'a doğru uzanıyordu. Kasabanın kendisi ise esas olarak küçük atölyelerden, harap bir demiryolu istasyonundan ve *höchst primitiv* ["son derece ilkel"][34] ahşap barakalardan ibaretti.

Elde ettikleri başarıdan sonra, panzer mürettebatları muharebe gerginliğini atlatmanın rahatlığı ve mutluluğu içinde şakalaştılar. Bazı tanklardan şarkılar yükseldi. Ama çok geçmeden komutanları onları tekrar "derin mevzili" savunma konumuna geçirdi. Karanlık çöktükten sonra, batı yakasında kıstırılmış ve dağınık haldeki Rus askeri saldırmaya başladı ve gecenin sessizliği makineli tüfek cayırtılarıyla, işaret fişekleriyle ve karşılıklı tüfek takırtılarıyla sürekli bozuldu.

Ertesi gün Almanlar koruları sistematik biçimde temizlemeye koyuldu; bir dizi subay bunu oldukça büyük bir geyik avlağına benzetti. Tutsak alınanlar arasında üst düzey bir muhabere subayı ve çoğu kadın olan personeli vardı. O gece Alman mevzileri çevresinde, bu sefer mehtap altında geçen başka bir muharebe koptu. Ertesi sabah Almanlar geri kalan Rusları korulardan sürmek üzere kuru çalıları ateşe verdi. Nihayet alan "düşmandan temizlenmiş" sayıldı. Çok az Rus askeri kaçabildi. 62. Ordu'ya bağlı 181. Mekanize Tümen'in mevcudu çarpışmaların başında 13.000 iken, Don'un öbür yakasına geçebilen asker sayısı sadece 105'ti.[35]

Çarpışma gerçekten sert geçmişti. Birçok Alman askeri Paulus'un kendinden eminliğini paylaşmadığı gibi, düşmanın işini bitik sayan Hitler'in kanaatine de katılmıyordu. İlk günde 371. Piyade Tümeni'nin tanksavar taburu yirmi üç kayıp verdi. Altıncı Ordu'nun 389. Piyade Tümeni gibi birliklerinin askerleri saldırıya geçen Sovyet piyadelerinin "*Hurra!*" narasını gittikçe daha sık duydu. Bir

33 Aktaran Paulus, s. 187.
34 Podewils, s. 95.
35 Söyleşi, Çigankov, 22 Kasım 1995.

asker eve yazdığı mektubunda, "dünden kalmış gibi yeni görünen çok, ama çok sayıda haçın ve mezarın"[36] ve bunun gelecek açısından işaret ettiği durumun kendisini son derece kederlendirdiğini belirtti. Diğer tümenlerdeki ağır kayıplar da moralleri çökertmiş gibiydi. 76. Piyade Tümeni defin ekipleri için ilave askerler görevlendirmek zorunda kaldı. Bu iş için seçilenlerden biri, bir ay sonra tutsak düştüğünde, Rus sorgucusuna kendisinin ve iki arkadaşının tek bir günde yetmiş iki cesedi defnetmek zorunda kaldıklarını anlatacaktı.[37] Buna karşılık, doğru dürüst mola vermeden yirmi dokuz saat çalışmak zorunda kalmış bir topçu onbaşı olan Wehrmacht açısından savaşın zaferle biteceğine hiç kuşku yoktu. "Ruslar bizden istedikleri kadar adam vursunlar, biz daha fazlasını vuracağız. Birkaç yüz Rus'un saldırması büyük bir zevk. Kundağı motorlu tek bir hücum topu hepsinin çil yavrusu gibi dağılmasına yeter."[38]

Bazı birlikler gösterdikleri çabadan dolayı ödül olarak verilen ilave çikolata ve sigara tayınlarının keyfini akşamın nispeten serin havasında çıkardılar. Zorlu bir çarpışma yaşanmıştı. "Tek tesellimiz şu ki, kışlak olarak belirlenen Stalingrad'da huzur ve sükûnet bulabileceğiz, o zaman bir bakarsınız, izin alma şansı da doğar" diye yazdı bir öncü asker evine.[39]

Stalin'in "Tek adım geri çekilmeyeceğiz!" emrinin en geçerli olduğu yer, yakın tehdit altında olan ve adını taşıyan kentti. Bu ad iç savaş sırasında hâlâ Çariçin (kökeni Tatarcada "Sarı Nehir" anlamına gelen Çariçe) olarak anılan kentteki muharebede Stalin'in önderliğiyle mücadelenin Beyaz ordular aleyhine döndüğü ve Ekim Devrimi'nin kurtulduğu yolundaki efsaneye atfen verilmişti. Bölge askeri komitesi kenti bir kaleye çevirmek için her türlü tedbire başvurmaktan geri kalmadı. Görev hiç de kolay değildi. Stalingrad suları yükselen Volga'nın batı yakası boyunca otuz kilometre kadar kıvrılarak uzanmaktaydı. Savunucuların arka tarafında bütün malzemelerin ve takviye birliklerinin getirilişinde aşılması gereken ve saldırıya açık geniş bir su şeridi kalacaktı.

Bölgenin tamamında halk seferber edildi. Yaşları on altı ila elli beş arasındaki bütün uygun erkekler ve kadınlar, yani yaklaşık 200.000 kişi silah altına alındı ve bölgesel parti komitelerince "işçi kıtaları"[40] olarak örgütlendi. Önceki yıl Moskova'da olduğu gibi, kent dışına çıkarılan başları örtülü kadınlara ve büyükçe çocuklara kumlu toprakta iki metreye yakın derinlikte tanksavar hendekleri

36 Er H. R., 9 Ağustos 1942, 389. Piy. Tüm., BZG-S.
37 24 Eylül 1942, ÇAMO 62/335/7.
38 Onbaşı W. V., 9 Ağustos 1942, 305. Piy. Tüm., BZG-S.
39 Er B. B., 389. Piy. Tüm., 14 Ağustos 1942, BZG-S.
40 RÇHİDNİ 17/43/1773.

kazmak üzere uzun saplı kürekler ve sepetler verildi. Kadınlar kazı işini tamamladığında, ordu istihkâmcıları batı yakasında ağır tanksavar mayınlarını döşedi.

Bu arada küçük öğrenciler Volga kıyılarındaki benzin depolama tankları çevresinde toprak duvarlar inşa etme işine koşuldular.[41] Öğretmenlerinin nezaretinde tahta sedyelerle toprak taşımaya başladılar. Ansızın bir Alman uçağı belirdi. Kızlar nereye saklanacaklarını bilemediler ve bir bombanın patlamasıyla on dört yaşında iki kız toprağa gömüldü. Toprağı kazarak onları çıkaran sınıf arkadaşları, Nina Grebennikova adlı kızın bir omurga kırığıyla felç olduğunu gördüler. Olayın şokuyla bir yandan gözyaşlarını tutamazken bir yandan temizledikleri bir tahta sedyeyle kızı Çariçe boğazının Volga'ya açıldığı yere yakın bir Stalingrad hastanesine taşıdılar.

Uçaksavar savunma yüksek bir önceliğe sahipti; ama birçok top henüz mermisizdi. Bataryaların çoğu genç kadınlardan, esas olarak da nisan ayında "Anavatanı savunmak istiyor musun?"[42] gibi kaçılamayacak kesin bir soruyla askere alınmış olan Komsomol üyelerinden oluşmaktaydı. Hemen güneye düşen Beketovka'daki elektrik santrali ve kentin kuzey kesimindeki büyük fabrikalar gibi kilit tesisleri savunmak üzere bataryalar Volga'nın her iki kıyısına konuşlandırıldı. T-34 tanklarını üretecek şekilde dönüştürülmüş olan Stalingrad traktör fabrikası gibi silah üretim hatlarında çalışan işçilere kaba bir askeri eğitim verildi.

Stalingrad Savunma Komitesi peş peşe kararnameler çıkardı. Kolektif çiftliklere tahıl stoklarını Kızılordu'ya devretmeleri bildirildi. Yurtseverlik ödevlerini yerine getirmeyenleri yargılamak üzere mahkemeler kuruldu. Askere yazılmayan ya da firar eden bir aile ferdini ihbar etmeyenler için öngörülen ceza on yıldı. On yedi yaşındaki öğrencilerinin altmış altısını yerel askeri komisyona göndermesi talimatı verilen bir lise müdürü, bunlardan otuz birinin yolda kaçması nedeniyle mahkemeye çıkarıldı.[43]

Mahkemeler çoğu işgal altındaki yerlerden gelen mültecilerce ihbar edilen sivil "firari"leri de gıyaben yargıladı. Suçlu ilan edilenler "Parti'ye ve Sovyet devletine"[44] ihanet gerekçesiyle cezalara çarptırıldı. Çoğu durumda suç zamanlamayla ilgiliydi. Köyü bombalandığında kaçan Y. S. "işyerini terk ettiği" gerekçesiyle altı aylık çalışma kampı cezası alırken, Almanların yaklaştığı sırada evinden ayrılmaya yanaşmayan A. S. gıyabında "anavatana ihanet etmiş biri" olarak mahkûm edildi. Onu bekleyen ceza bir Gulag çalışma kampında asgari on yıldı.

41 Nefyodova ve Grebennikova, söyleşi, 23 Kasım 1995.
42 Albert, söyleşi, 23 Kasım 1995.
43 RÇHİDNİ 17/43/1774.
44 RÇHİDNİ 17/43/1774.

Bir süre sonra Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi "Kızılordu tarafından 1941/2 kışında kurtarılmış Ukrayna bölgelerinden gelen erkek acemi askerlerin soruşturulmasına özel dikkat gösterdi."[45] Kasabalarını ve köylerini "boşaltmayı reddetmiş olanlar" tanım gereği "sistematik biçimde anti-Sovyet" ve Alman işbirlikçisi zannı altına girdi.

Moskova'nın din özgürlüğüyle ilgili bildirilerinin Stalingrad bölgesinde pek ağırlığı yoktu. Bir yörenin tarım bankasının başındaki kişi, Kızılordu'da subay olan kardeşine bazı dualar gönderip "muharebe öncesinde bunları okuma tavsiyesinde bulunduğu" için "Parti karşıtı faaliyette" bulunmakla suçlandı.[46] Siviller de Alman ilerleyişinin hızı ya da Rus savunma yetersizliği konusunda yorum yaparken çok dikkatli olmak zorundaydı. Bir Volga balık fabrikasında işçi olan A. M., iddiaya göre "Almanları övdüğü, Parti, Hükümet ve Kızılordu yöneticilerini karaladığı" için "siyasal ve ahlaki yozlaşma", "karşı-devrimci propaganda" suçlamasıyla karşı karşıya kaldı.[47]

Cephe gerisindeki panik ortamı konusunda uyarılan Stalin, bir kez daha komutanları değiştirme yoluna başvurdu. Timoşenko'yu yerine Vasilevski'nin gözetiminde General V. N. Gordov'u geçirmek üzere 21 Temmuz'da görevden aldıktan sonra, ağustos başlarında cepheyi iki komutanlığa ayırmaya karar verdi; buna göre cephenin güney kesimi Stalingrad'ın ortasındaki Çariçe'den (*bkz.* Harita 6) başlayıp Kalmık stepine doğru uzanacaktı. Bacağındaki yara henüz tam iyileşmemiş olan Korgeneral Andrey Yeremenko, güney kesimin komutanlığına atandığını öğrenince, Stalingrad'ın ortasından geçecek şekilde cephenin ikiye ayrılmasına karşı çıktı. Fakat bu tavrı sadece üst başkomutanı kızdırmaya yaradı.

Bir Douglas nakliye uçağıyla 4 Ağustos'ta cepheye giden Yeremenko, kentin kuzeybatı sınırındaki küçük havaalanına indi. Kendisini bir arabayla karşılayan Kruşçev'le birlikte karargâha gitti. Düşman hakkındaki bilgilerin azlığı karşısında canı sıkıldı. Stalin beş gün sonra cephe komutanlıklarını yeniden düzenledi ve her ikisinin başına Yeremenko'yu getirdi. Ama siniri hâlâ geçmediğinden, Jukov'u soruşturma yapıp rapor vermek üzere oraya gönderdi.

Yeremenko'nun çok geçmeden saptadığı üzere, başlıca tehlike Paulus'un Altıncı Ordusu'nun batıdan Don'u aşmasıyla ve Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'nun güneybatıdan harekete geçmesiyle girişilecek eşzamanlı bir saldırıydı. Aşağı Volga'nın tamamı tehlike altındaydı ve Alman bombardımanından sonra

45 Dobronin'den Şçerbakov'a, 18 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 240.
46 RÇHİDNİ 17/43/1774.
47 RÇHİDNİ 17/43/1774.

Astrahan'da panik vardı. Nehrin Hazar'a döküldüğü haliç yakınındaki petrol rafinerileri bir hafta boyunca yanarak, havaya kirli siyah bulutlar saldı. Sonraki hava akınları kargaşaya yol açtı; limanlar mültecilerle tıka basa doldu ve rıhtımlarda doğuya taşınacak fabrika makineleri yığıldı. Artık çöl dışındaki tek kaçış yolu Hazar Denizi'ni geçmekti.

Kuzeyden gelen Rusların "dünyanın ucu"[48] sandığı yarı kıraç Kalmık stepinde Hoth'un kuvvetlerine karşı koyabilecek çok az birlik vardı. Orada bir deniz piyadesi birliğine komuta eden Lev Lazarev'in yöreyle ilgili sözleri şöyleydi: "Burası Rusya değil, Asya. Böyle topraklar için dövüşmenin sebebini anlamak zordu; ancak orada ya direnmek ya da ölmek zorunda olduğumuzu hepimiz biliyorduk." Orduda verilebilecek asker olmadığı için, Sovyet askeri makamları donanmaya yöneldi. Uzakdoğu filosunun denizci tugayları Sibirya üzerinden demiryoluyla getirtildi. Subayları Leningrad'daki donanma akademisinden alınan ve kuşatmanın ilk aşamasında çarpışan on sekiz yaşındaki askeri öğrencilerdi. Uzakdoğu'dan getirtilen denizcilerin yolda olduğu ağustos ayında askeri öğrenciler Kalmık stepinde üç haftalık kıta eğitimi gördü. Komuta edecekleri zorlu denizcileri hafif ürpertiyle bekleyen bu delikanlıların yüzleri çarpışmalarda hiç de kızarmadı. Genç teğmenlerin zayiat oranı korkunçtu. Lazarev'in sınıfındaki yirmi bir askeri öğrenciden sadece ikisi ertesi yıla sağ girdi.

Bu arada Alman tarafında kazanılan zaferlere rağmen bir tedirginlik duygusu gelişti. 384. Piyade Tümeni'nde günce tutan bir bölük komutanı, "Don'dan sonra Volga'ya ilerleyeceğiz" diye yazdı.[49] Ama tehlikenin farkındaydı. Almanya "bütün cephe boyunca ileriye sürecek yeterli birliklerden" düpedüz yoksundu. Komutan savaşın kendi başına bir ivme kazandığı kuşkusuna kapıldı. Nihai hedef olarak öngörülen koca nehre ulaştıklarında bile son bulmayacaktı.

48 Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.
49 ÇAMO 206/294/48, s. 485.

8
"VOLGA'YA ULAŞILDI!"

General von Seydlitz'in komutasındaki LI. Kolordu'ya bağlı piyade bölükleri 21 Ağustos 1942'de şafak vakti Don'u şişme hücum botlarıyla geçti. Luçinski köyü yakınında hızla bir köprübaşı oluşturdu. Gittikçe artan sayıda bölükler geniş su şeridi üzerinde azgınca küreklere asıldı. Birkaç kilometre aşağıdaki Vertyaçi'de tam bir tabur Don'u gruplar halinde yetmiş dakikadan az bir sürede aştı.

Köprübaşları sağlama alındıktan sonra, öncü taburlar General von Wietersheim'ın komutasındaki XIV. Panzer Kolordusu'na ait tankların ve diğer araçların geçeceği dubalı köprüleri inşa etmeye koyuldu. "Sakin Don"un gizemli tezatlarını merakla izleyen Alman öncüleri hemen nehre sevecen bir yaklaşımla "dere" adını taktı. Altıncı Ordu'da bir dizi asker ve subay Don Kazak kırının bu kesimine tutulmuş gibiydi. Bazıları savaşın bitiminde orada bir çiftlik edinmenin düşünü kurdu.

22 Ağustos'un gün ortasından kısa bir süre sonra köprü hazırdı ve General Hube'nin komuta ettiği 16. Panzer Tümeni, askerlerin deyişiyle "kolordunun koçbaşı" geçmeye başladı. Tanklar, askeri araçlar, kundağı motorlu hücum topları, sekiz tekerlekli keşif araçları ve kamyonlar dubalı köprüde kulakları sağır eden bir gümbürtüyle ilerledi.

O gece ay doğar doğmaz, Rus uçakları bombardımana başladı. Her iki yakada vurulan araçların parlak alevlerle yanarak hedef alanı aydınlatmasına karşın, bombalar köprünün kendisini bir türlü tutturamadı. Hube'nin tümen karargâhı köprübaşının kenarlarında müsademe raporları aldı. "Stalin'in orgları"ndan fırlatılan Katyuşa roketlerinin çığlığa benzer ıslıklarını zaman zaman duymak mümkündü. Bu ses rahatsız edici olsa da, düşman bataryaları körlemesine ateş açmaktaydı. Piyade siperinin ardında korunan panzer birlikleri araçlarında son yoklamaları yaptılar ya da hafiften kestirdiler. Sabaha doğru saat dört buçukta

doğuda ışıklar yükselirken, Kont von Strachwitz'in 2. Panzer Alayı'na bağlı taburu, panzer ağır piyade bölükleriyle takviye edilmiş olarak Volga'ya doğru ilerledi. Tarihsel olayın bilincinde olan tankçıları bunu "çok neşeli bir an"[1] gibi gördü.

Don ve Volga arasındaki stepin yaz kuraklığında taş gibi sertleşmesi hızlı bir ilerleyişe olanak verdi. Toza karşı gözlükler takmış halde taretlerinde dikilen tank komutanları, sürücünün göremeyeceği gizli bir dere yatağını (*balka*) kaçırmamak için bir yandan ileriyi kollamak zorundaydı. İlk on kilometrede panzer mürettebatlarının gözüne çok az düşman ilişti. Kurumuş kaba otlarla kaplı ve hafif engebeli arazi tekinsiz biçimde boş gibiydi.

Güneş gökyüzünde henüz pek yükselmemişken, General Hube bir telsiz iletisi sağanağının akabinde karargâhını birdenbire durdurdu. Yakıt tasarrufu için motorlar kapatıldı. Araçlar kavurucu sıcakta bekledi. Bir süre sonra küçük bir uçağın homurtusu duyuldu. Bir Fieseler Storch irtibat uçağı belirdi. Daireler çizdikten sonra, zırhlı araçların yanına indi. İçinden çıkan pilot uzun adımlarla onlara doğru ilerledi. Gelen kişi General von Richthofen'di. Artık Dördüncü Hava Filosu'nun başkomutanı olan Richthofen, orduya karşı sabırsızlığını pek gizlemeye çalışmadı. "General Paulus sol kanat konusunda endişeli" diye not düşmüştü güncesine daha üç gün önce.[2] Ayrıca Luftwaffe'nin ana önceliğinin "tankları vurmak" olduğunun bildirilmesinden hoşnutsuzdu. Avcı uçağı pilotlarının gözünde, yer saldırısı bayağı ve gereksiz ölçüde tehlikeli bir işti. Hava çarpışması becerileriyle hiç ilgisi olmadığı gibi, sırtüstü uzanan Rus piyadelerinin tüfekleriyle açtıkları ateşte tesadüfi bir isabet alma riskini de taşımaktaydı.

Gömlekli olan Richthofen üniforma kepini tıraşlı kafasını kısmen açığa çıkaracak şekilde arkaya itmişti. Hube'yi terslercesine selamladı. Führer karargâhından gelen talimat uyarınca, "Rusları tamamen felce uğratmak"[3] üzere Dördüncü Hava Filosu'nun bütün olanakları Stalingrad Cephesi'ne kaydırılacaktı. "Bugün fırsatı kaçırmayın!" dedi Hube'ye. "Size 1.200 uçak destek verecek. Yarına daha fazlası için söz veremem."[4]

Öğleden sonra panzer mürettebatları güneş ışığından dolayı gözlerini kısıp yukarıya baktıklarında, Junkers 88 ve Heinkel 111 bombardıman uçaklarının yanı sıra Stuka filolarının "sıkıca kümeleşmiş"[5] dalgalar halinde Stalingrad'a doğru uçtuğunu gördüler. Bir gölge kütlesi step üzerinden geçti. Stuka pilotları geri dönerken, kente ilerleyen birlikleri selamlamak üzere "sirenlerini çaldı-

1 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
2 Richthofen güncesi, 20 Ağustos 1942, Paulus, s. 188.
3 Richthofen güncesi, 23 Ağustos 1942, Paulus, s. 188.
4 Podewils, s. 107.
5 BA-MA, RH27-16/42.

lar." Panzer mürettebatları coşkuyla el sallayarak karşılık verdi. Altıncı Ordu karargâhının aşırı propagandacı bir coşkuyla "Stalingrad, Stalin'in kenti, Kızıl devrimin başlangıç noktası"[6] olarak nitelendirdiği kentten yükselen duman bulutları uzaktan görülebiliyordu artık.

Stalingrad sakinleri için ise pazara denk gelen 23 Ağustos "asla unutulmayacak bir gündü."[7] Volga'nın batı yakası boyunca uzanan bahçeleriyle ve modern, kübist bir görüntü yaratan yüksek beyaz apartman binalarıyla gurur duydukları örnek kent bir cehenneme dönüşmüştü.

Caddelerdeki lamba direklerine iliştirilmiş hoparlörler şunu tekrarlamaya başladı: "Yoldaşlar, bir hava akını uyarısı bildirilmiştir. Dikkat, yoldaşlar, bir hava akını uyarısı..."[8] Halk aynı monoton sesle yapılan ve boşa çıkan hava akını uyarılarını o kadar çok duymuştu ki, bunu ilk başta çok az kimse ciddiye aldı. İnsanlar ancak uçaksavar bataryalarının ateş açmasından sonra sığınacak yer için koşuşturdular. Kent merkezine hâkim devasa Tatar höyüğü Mamayev Kurganı üstünde paniğe kapılanlar saldırıya en açık konumdaydı. Volga'ya paralel uzanan geniş caddelerde, çevre yörelerden gelmiş mülteciler kitlesi bir mahzene zamanında yetişemeyenler için blok komitelerince avlulara ve bahçelere kazdırılmış hendekler dışında başka saklanma alanı bulamadı.

Richthofen'in uçakları kafileler halinde kaplama bombardımanına girişti; o gün orada olan bir öğrenciye göre bombardıman "sadece sanayi hedeflerine değil, her şeye" yönelikti.[9] Tahrip gücü yüksek bombalar Heinkellerden art arda inerken nazlı bir sallantı içindeydi. Kentteki sahnelere ilişkin tasvirlere bakılırsa, mahzenler dışında herhangi bir kimsenin hayatta kalması mümkün değil gibiydi. Yangın bombaları kentin güneybatı kenarındaki ahşap evlerin üstüne sağanak gibi indi. Evler yanarak yerle bir oldu; ama tüten enkazın içinde ince ve uzun tuğla bacaları gerçeküstü bir mezarlığı andıracak sıralar halinde öylece dikili durmaktaydı. Koca nehrin kıyılarına daha yakın kesimlerde yüksek beyaz apartman bloklarının iskeletleri isabet aldıklarında bile ayakta kalırken, içeridekı katların çoğu çöktü. Birçok bina daha dümdüz oldu ya da tutuşup yandı. Anneler ölmüş bebeklerini kucakladı; çocuklar ise yanı başlarında can veren annelerini kaldırmaya uğraştı. Başka yüzlerce aile molozlara canlı canlı gömüldü.

Bir Alman pilotu, kadınlardan oluşan uçaksavar bataryalarından birinin uçağını vurduktan sonra atlamayı başardı; ama paraşütü açıldığında dosdoğru

6 BA-MA, RH20-6/216.
7 Gavriyelova, söyleşi, 22 Kasım 1995.
8 Nekrassov, s. 82.
9 Grigorev, söyleşi, 22 Kasım 1995.

bir yangının içine sürüklendi. Akıbetini gören Stalingrad sakinleri etraftaki kıyımla öylesine şoka uğramıştı ki, ilahi adaletin verdiği tatmin duygusunu bile tadamadı.

Volga kıyısındaki kocaman benzin depolama tankları da vuruldu. Gökyüzünde yaklaşık 450 metreye kadar bir alev topu yükseldi ve siyah duman bulutu sonraki günlerde 320 kilometreyi aşkın uzaklıktan görülebildi. Yanan petrol Volga boyunca yayıldı. Bombalar telefon santralini ve su şebekelerini yıktı. Stalingrad'ın ana hastanesi art arda düşen bombalarla sarsıldı. Camlar kırılıp içeriye düştü ve çocuklar yataklarından fırladı. Bunlardan biri de bir hafta önce benzin depolama tanklarının yakınına düşen bombayla omurgası kırılmış on dört yaşındaki Nina Grebennikova'ydı. Saldırının dehşetiyle kaçışan hastane personelinin kendi başına bıraktığı hastalardan bazıları beş gün yiyeceksiz ve bakımsız kaldı.

Açıkta yakalanan bir anne, mermi şokundan bacakları donan kızını bombardıman altında "düpedüz sürükleyerek eve götürmek zorunda kaldı."[10] Hiçbir sürücü yola çıkmaya kalkışmadı. Neredeyse bütün babalar cephede olduğundan veya seferberlik emrine alındığından, kadınlar saldırı sonrasındaki korkunç durumla başa çıkmada yapayalnız kaldı. Viktor Gonçarov'un karısı on bir yaşındaki oğlu Nikolay'ın yardımıyla, babasının cesedini doğrudan isabet alan apartman bloğunun avlusuna gömdü. "Mezarı doldurmadan önce başını aradık, ama bir türlü bulamadık" diye anlatacaktı sonradan oğlu.[11] Kadının kaynanası ve eski bir Kazak askerinin karısı olan Gonçarova kargaşada kayboldu. Beş ayı aşkın bir süre bir sığınakta her nasılsa barınarak sonraki muharebeden de sağ çıkan yaşlı kadının izi ancak savaşın sonunda, yani yaklaşık üç yıl sonra bulunabildi.

Stalingrad'a yönelik hava hücumu *Ostfront*'ta yaşanan en yoğun saldırı olarak, Richthofen'in Guernica sonrasındaki kariyerinin doğal uç noktası sayılırdı.* Dördüncü Hava Filosu'na bağlı uçaklar o gün sadece üç kayıpla toplam 1.600 sorti yaptı ve 1.000 ton bomba attı.[12] Bazı tahminlere göre, o sırada Stalingrad'da kalan yaklaşık 600.000 kişinin 40.000'i bombardımanın ilk haftasında öldürüldü.

* İspanyol İç Savaşı'nın başka yansımaları da oldu. La Pasionaria'nın oğlu Ruben Ruiz Ibarruri, Kotluban'ın güneyinde 35. Muhafız Tümeni'nin bir makineli tüfek bölüğüne komuta ederken öldürüldü. Sovyetler Birliği'nin Stalingrad Muharebesi'yle yakından bağlantılı sonraki mareşallerinin dördü (Voronov, Malinovski, Rokossovski ve Rodimçev) ve aynı şekilde 64. Ordu'nun komutanı General Şumilov daha önce İspanya'da Sovyet danışmanı olarak bulunmuştu. Voronov da Madrid kuşatması sırasında Franco'nun Afrika Ordusu'na karşı Cumhuriyetçi topçu birliklerini yönetmişti.

10 Nefyodova, söyleşi, 22 Kasım 1995.
11 Gonçarov, söyleşi, 23 Kasım 1995.
12 Plocher, s. 231.

Birçok kent sakininin ve mültecinin hâlâ Volga'nın batı yakasında kalması, rejimin tipik yaklaşımı yüzündendi. NKVD neredeyse bütün nehir taşıtlarına el koyarken, sivil halkın tahliye edilmesine çok düşük bir öncelik vermişti. Stalin paniğe hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiği kararını aldığından, Stalingrad sakinlerini Volga'nın öbür yakasına taşıtmaktan kaçındı. Bu durumun birlikleri, özellikle de yöreden toplanan milisleri kenti daha ölümüne savunmaya zorlayacağı kanısındaydı. Anneleriyle birlikte cephe gerisinde sıkışıp kalan oğlan çocuklardan biri, "Hiç kimse insanları umursamıyordu" saptamasında bulunacaktı daha sonraları. "Bizler topların önüne atılmış etlerden ibarettik."[13]

Richthofen'in bombardıman uçakları Stalingrad'ı döverken, 16. Panzer Tümeni'nin zırhlı öncü kolu neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan stepte yaklaşık 40 kilometre ilerledi. "Gumrak civarında düşman direnişi sertleşti ve Stalingrad'ın kuzeybatı köşesinden uçaksavar topları zırhlı araçlarımıza çılgınca ateş açmaya başladı" diye bildirdi tümen.[14]

Bu direnişin kaynağı liseyi daha yeni bitirmiş genç kadın gönüllülerin başında olduğu bataryalardı. Mühimmat sıkıntısından dolayı çok azı top ateşlemişti ve üstelik hiçbiri yerdeki hedeflere nişan almada eğitilmemişti. Mürettebatları "bir pazar gezintisine çıkmış havadaki"[15] panzerleri görünce, toplarının yönünü bombardıman uçaklarından kaydırdılar. Sovyet 37-mm'lik uçaksavar topları Bofors modelinin oldukça kaba kopyalarıydı. Genç topçular kabzaları hırsla çevirip namluları sıfır nişangâh açısına indirdiler ve en baştaki zırhlı araçlara döndürdüler.

Alman panzer mürettebatları ilk şaşkınlığı çarçabuk atlattı ve bazı bataryalara saldırmak üzere konuşlandı. Stukalar da çok geçmeden diğerlerine yüklenmek üzere yetişti. Bir Sovyet ağır havan taburunun komutanı olan Yüzbaşı Sarkisyan, denk olmayan güçler arasındaki bu muharebeyi kederle izledi ve gördüğü şeyleri daha sonra yazar Vasili Grossman'a anlattı. Uçaksavar toplarının her susuşunda Sarkisyan'dan şu feryat yükseldi: "Eyvah, şimdi işleri bitik! Tamamen yok edildiler!"[16] Ama her seferinde bir duraklamadan sonra toplar yeniden ateşlendi. "Stalingrad savunmasının ilk sayfası işte buydu" diye ilan etti Grossman.

Alman öncü kolu son birkaç kilometre için bastırdı. Öğleden sonra dört sularında tam ağustos güneşinin ışıkları yumuşarken, Stalingrad'ın kuzeyine dü-

13 Gonçarov, söyleşi, 23 Kasım 1995.
14 BA-MA, RH27-16/42.
15 Albert, söyleşi, 22 Kasım 1995.
16 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.

şen Rinok'a ulaşıldı ve orada "16. Panzer Tümeni'nin askerleri hemen gözlerinin önünde akan Volga'ya dalıp gittiler."[17] Bu iş inanılır gibi değildi. "Sabahın erken saatlerinde Don kıyısında yola koyulmuştuk ve derken kendimizi Volga kıyısında bulduk" diye anlatacaktı sonradan Strachwitz'in bölük komutanlarından biri.[18] Askerler taburdaki birinin getirdiği kamerayla, araçlarının arka tarafına dikilmiş olarak dürbünlerden karşı kıyıyı izleyen pozda birbirlerinin fotoğraflarını çektiler. Bunlar Altıncı Ordu karargâhının kayıtlarına "Volga'ya ulaşıldı!" altyazısıyla konuldu.[19] Kamerayı güneye çevirerek, başka hatıra fotoğrafları da çekildi. Luftwaffe akınları sonrasında yükselen duman bulutlarının görüldüğü bir fotoğraf, "Stalingrad'ın yanan dış mahallelerinden görüntü" notuyla kayıtlara girdi.

Öncü kolun varışından kısa bir süre sonra, avcı uçağı yıldızı Kurt Ebener ve "Udet" avcı uçağından bir arkadaşı Stalingrad'ın hemen kuzeyinde Volga üzerinde daireler çizdi. Pilotlar aşağıdaki tankları ve panzer ağır piyadelerini görünce, "yerdeki silah arkadaşlarının uyandırdığı çok yoğun bir sevinç ve rahatlama duygusu"[20] onları kutlama amacıyla zafer taklaları atmaya ve başka akrobasi numaraları yapmaya yöneltti.

Diğer panzer komutanları gibi, Yüzbaşı Freytag-Loringhoven de geniş nehrin öbür yakasını dürbünle izlemek üzere tankının üstünde dikildi. Çok daha yüksekte kalan batı yakasından manzara mükemmeldi. "Asya'ya doğru uzanan engin mi engin stepe bakakaldık ve şaşkına döndüm" diye anlatacaktı sonradan. "Ama bunu çok uzun düşünme fırsatım olmadı; çünkü bize ateş açmaya başlayan başka bir uçaksavar bataryasına saldırmamız gerekti."[21]

Uçaksavar bataryalarının mürettebatları şaşırtıcı ölçüde dayanıklı çıktı. Yüzbaşı Sarkisyan'ın anlattığına göre, "kızlar sığınaklara inmeyi reddettiler."[22] İçlerinden Maşa adlı birinin "dört gün boyunca yardım gelmeksizin yerinde kaldığı"[23] ve dokuz isabetli atış yaptığı rivayet edilir. O sırada verilen birçok bilgi gibi bu rakam abartılı olsa bile, 16. Panzer Tümeni'nin raporu onların cesareti konusunda hiç kuşkuya yer bırakmaz. "Kararlılıkla dövüşen kadınların tuttuğu otuz yedi düşman uçaksavar mevzisine karşı ikindiye kadar çarpıştık, ta ki hepsi yok edilinceye kadar."[24]

17 BA-MA, RH27-16/42.
18 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
19 BA-MA, RH20-6/216.
20 Langsdorff, s. 194.
21 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
22 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
23 Gonçarov, söyleşi, 22 Kasım 1995.
24 BA-MA, RH27-16/42.

Panzer birlikleri kadınlara ateş açmış olduklarını anlayınca dehşete düştüler.* Ruslar aynı günün öğleden sonrasında Richthofen'in bombardıman uçaklarının Stalingrad'da binlerce kadını ve çocuğu öldürmüş olmasından dolayı, bu duyarlılığı hâlâ garip biçimde mantıksız bulurlar. Stalingrad'da Alman subayların şövalyece hayallerden dolayı sıkıntı çekmesi pek uzun sürmedi. "Rus kadınlarını 'etekli askerler' olarak nitelendirmek tamamen yanlıştır" diye yazdı içlerinden biri daha sonraları. "Rus kadını uzun süreden beri muharebe görevlerini yerine getirmek ve bir kadının üstesinden gelebileceği her işteki boşluğu doldurmak üzere tam hazırlanmış bulunuyor. Rus askerleri böyle kadınlara son derece ihtiyatlı yaklaşıyor."[25]

Stalingrad'ın Sovyet savunucularının tehlikeli bir konumda olmasının sebebi, kısmen General Yeremenko'nun mevcut kuvvetlerinin büyük bölümünü güneybatıdan Stalingrad'a doğru ilerleyen Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'nu yavaşlatacak şekilde yığmasıydı. Paulus'a bağlı kuvvetlerin sağ kanadını böyle ansızın ve cüretle yarabileceği aklının ucundan bile geçmemişti.

Nikita Kruşçev onunla buluşmak için Çariçe boğazında derin bir tünelle girilen yeraltı karargâhına gitti. Karşılarındaki tehdit öylesine acildi ki, adamlarının Volga üzerindeki bir dubalı köprü inşasını bitirdiğini bildirmek üzere gelen iki istihkâm subayına bunu hemen yıkma emri verildi. İstihkâmcılar başkomutanlarına dehşete düşmüş bir inanmazlıkla baktılar. İtirazları sertçe susturuldu. Tam da Strachwitz'in yapmak istediği gibi, Almanların bir baskınla dosdoğru ilerleyerek Volga'nın doğu yakasında bir köprübaşı ele geçirmeleri halinde, Stalingrad'da yaşanacak paniği ve hele Moskova'da verilecek tepkiyi tahmin etmek zor değildi.

Stalin Alman birliklerinin Volga'ya ulaştığını öğrendiğinde küplere bindi. Fabrikaların mayınlanmasını, makinelerin taşınmasını ve "Stalingrad'ı teslim etme kararı olarak anlaşılabilecek" başka her türlü tedbire başvurulmasını yasakladı. Kent sonuna kadar savunulacaktı. Askeri Konsey bir kuşatma halini duyuran afişleri kentin her yanına astırdı: "Doğduğumuz kenti asla teslim etmeyeceğiz. Her sokakta barikatlar kuralım. Her semti, her bloku, her binayı zapt edilmez bir kaleye çevirelim."[26] Birçok kişi paniğe kapıldı; aralarında izinsiz "makamını terk eden"[27] ve doğu yakasına kaçan Stalingrad Komsomol Komitesi sekreteri bile vardı.

* Öyle anlaşılıyor ki, Altıncı Ordu'daki çok az asker Herodotos'a göre İskitlerin ve Amazonların karışımı bir soydan gelen ve kadınlarının savaşa katılmasına izin veren Aşağı Volga Sarmatlarını duymuştu.

25 BA-MA, RW4/V. 264.
26 ÇMVS.
27 RÇHİDNİ 17/43/1773.

Hemen kullanılacak silahların üretiminde doğrudan görev almayan işçiler seferber edildi ve NKVD 10. Tümeni'nin komutanı Albay Sarayev'e bağlı milis "özel tugayları" olarak örgütlendi. Mühimmat ve tüfekler dağıtıldı; ama birçok asker ancak bir yoldaşının can vermesinden sonra silah edinebildi. Kuzeydeki Spartakovka sanayi varoşunda, yetersiz teçhizatlı işçi milis kıtaları sonucu tahmin edilebilir bir kararla 16. Panzer Tümeni'nin üzerine gönderildi. Teknik Üniversite öğrencileri kentin kuzey kanadında siper kazma çalışmasını 16. Panzer Tümeni'nin doğrudan ateşi altında sürdürdü. Üniversitenin Stalingrad traktör fabrikasına yakın fakülte binaları ilk dalgalarda atılan bombalarla yok edilmişti. Öğretim kadrosu bir yerel savunma "imha kıtası"nın çekirdeğini oluşturmaya yardım etti. Profesörlerden biri bölük komutanıydı. Kıtanın komiseri ise T-34 imal edecek şekilde dönüştürülen traktör fabrikasının genç bir kadın makinistiydi. Gönüllüler henüz boyanmamış tankların içine atlamaktaydı. Fabrikada istif edilmiş mühimmat yüklenir yüklenmez, üretim hattından çıkan tanklar dosdoğru muharebeye sürülmekteydi. Bu tankların nişan alma düzenekleri olmadığından, neredeyse yakın menzilde yükleyicinin namlu ucunu gözlemesiyle ve topçunun tareti çevirmesiyle nişan almak mümkündü.

Hube motosiklet kıtasını kuzey kanadını yoklamaya gönderdi. "Dün demiryolu hattına ulaştık" diye yazdı bir onbaşı ertesi günkü mektubunda. "Henüz indirilmemiş silahlarla ve ikmal araçlarıyla yüklü bir treni ele geçirdik. Birçok tutsak da aldık. Aralarında birçok "etekli asker" vardı; suratları öylesine iğrenç ki, insan bakmaya bile zar zor katlanıyor. Umarım, bu harekât çok uzun sürmez."[28] Bağışla gelen Amerikan malzemelerinin gasp edilmesi çok rağbetteydi. 16. Panzer Tümeni'nin subayları özellikle üzerlerindeki Rusça işaretler yepyeni olan Amerikan ciplerini beğendiler; bunun kendi Ktibelwagenlerinden çok daha iyi bir araç olduğu kanısına vardılar.

Kızılordu hava kuvvetleri de 24 Ağustos'ta muharebeye sürüldü; ama bir Yak'ın bir Messerschmitt 109 karşısında ve (usta bir pilotun peşlerine düşmesi halinde, zırhlı alt kısımlarının vurulmaya son derece açık olmasına rağmen) Shturmovik avcı bombardıman uçakları karşısında pek şansı yoktu. Luftwaffe pilotları düşmanı "şık bir darbeyle"[29] (*mit Eleganz*) bertaraf ettiğinde, aşağıdaki Alman askerleri tezahürat tutturmaktaydı; hava savaşı yerdeki seyircilerin eğlenmesi için yapılan bir tür boğa güreşiydi sanki.

28 Onbaşı E. R. 16. Pan. Tüm., 25 Ağustos 1942, BZG-S.
29 Onbaşı B. G., 2 Eylül 1942, BZG-S.

Kente yönelik Alman hava akınları 25 Ağustos'un öğleden sonrasında başka bir "büyük çaplı hava saldırı"sıyla sürdü. Beketovka elektrik santrali ağır hasar gördü, ama kısa sürede onarıldı. Luftwaffe filoları kenti boydan boya dövmeye devam etti. Birçok insan bütün eşyalarını kaybetti; ama aileler elde kalanları kendiliğinden paylaştı. Ertesi gün aynı duruma düşebileceklerini gayet iyi biliyorlardı; gökten inen yıkım kadar özel mülkiyet anlayışını hızla azaltan hiçbir şey yoktu.

Stalingrad'daki kadınları ve çocukları NKVD'nin el koyduğu taşıtlarla doğu yakasına taşımaya nihayet izin verildi. Sadece birkaç vapur bunun dışında tutuldu; çünkü yaralıları tahliye etmede, kente mühimmat ve takviye birlikleri getirmede çoğuna ihtiyaç vardı. Luftwaffe'nin Volga üzerindeki teknelere saldırmayı sürdürmesinden dolayı, nehir yolculuğu kesinlikle batı yakasında kalmak kadar tehlikeliydi. Çariçe boğazının üst tarafındaki vapur iskelesi bir kez daha vuruldu ve hemen yukarısındaki Şanghay restoranı da isabet aldı. Nehir kıyısındaki bir park şeridinde yer alan ve barış zamanında gözde bir buluşma yeri olan restorandan geriye sadece bir iskelet kaldı. Nehirden geçen aileler kararmış cesetlerin yanık kütükler gibi yüzdüğünü gördüler; nehrin bazı kesimleri depolama tanklarından sızan petrolle hâlâ yanmaktaydı. Hastanede kalan ve bir sedyeye bağlı Nina Grebennikova'nın aralarında bulunduğu çocuklar Volga'nın öbür tarafına 28 Ağustos'ta taşındı ve doğu yakasındaki bir sahra hastanesine götürüldü.

16. Panzer Tümeni'nin ilk pazar akşamından beri işbaşında olan topları, bir yük vapurunu batırarak ve bir gambotu bombalayarak Volga kıyısındaki varlıklarını belli ettiler. Ayrıca demiryolu feribot iskelesini bombardımana tutarak enkaza çevirdiler ve vagonları yok ettiler; sonraki birkaç günde yedi nehir taşıtını batırdılar. Tank mürettebatları bunların "gambot"[30] olduğunu ileri sürdü ve sivillerin tahliye ediliyor olabileceğini anlamamış gibi göründü.

Alman panzerleri üçüncü akşam kadınları ve çocukları kentten doğu yakasına götüren bir yandan çarklı vapuru batırdı. Çığlıkları ve yardım bağırışlarını duyan askerler, başlarındaki komutana onları kurtarmak için öncülere ait şişme botlardan bazılarını kullanıp kullanamayacaklarını sordular. Ama teğmen buna yanaşmadı. "Düşmanın bu savaşı nasıl yürüttüğünü biliyoruz" diye karşılık verdi.[31] Gece karanlığı çöktükten sonra, panzer mürettebatları yükselen çığlıkları daha fazla duymamak için battaniyelerini başlarının üstüne çektiler. Bazı kadınlar yüzerek batı yakasına çıkmayı başardı; ama çoğu bir kumsala vardı ve ertesi günün tamamını orada geçirdi. Ertesi gece yeniden taşındıklarında, Almanlar bu

30 BA-MA, RH27-16/42.
31 Podewils, s. 117.

kez Ruslardan farklı olduklarını göstermek açısından ateş açmadılar. "Biz böyle bir şeye engel olmayız!"

Volga kıyısının en ön kısımdaki Alman mevzilerinin gerisinde bir tür yarı ekili park alanı vardı; meşe, ceviz, tatlı kestane ve zakkum ağaçlarının kenarında karpuz, kavun, domates, asma ve meyve ağaçlarının bulunduğu bahçeler uzanmaktaydı. Orada 16. Panzer Tümeni'nin öncü birlikleri bitki örtüsünü siper gibi kullanarak mevzilendi. Öncü kıtanın karargâhı büyük bir armut ağacının altında saklıydı. Ateşin kesildiği sakin anlarda panzer mürettebatları ve muharebe istihkâm kıtaları, keplerini ve miğferlerini birer sepet gibi kullanarak olgun meyveleri toplamaktaydı. Kurumuş stepte geçirilen haftalardan sonra, "sakin bir göle benzeyen"[32] geniş Volga'yı yaprak gölgeleri altında seyre dalmak, Avrupa sınırına doğru yolculuğun sonuna varmış olma hissini her nedense yoğunlaştırdı. Rusların direnmeyi sürdürmesi çok acıklı bir durum gibi göründü. Askerler Alman İmparatorluğu'nun yeni doğu ucuna ilk ayak basanlar arasında olmanın gururuyla, ilk fırsatta Volga'dan evlerine mektuplar yazdılar. Yüksek batı yakasındaki beyaz apartmanların görüntüsü, önceki yıl Balkan harekâtına katılmış birkaçına Atina'yı hatırlattı. Bu garip biçimde yersiz bağlantı, bazılarının Stalingrad'a "Akropol" adını takmasına yol açtı.

Altıncı Ordu'nun hâlâ Don'u geçmeyi bekleyen birlikleri, öncülerin yakaladığı şana hasetle bakmaktaydı. Bir uçaksavar topçusu evine şunu yazdı: "Yakında bizler de 'Orada Volga kıyısında bir asker dikiliyor' şarkısını söyleme hakkını elde edeceğiz."[33] Bir topçu da mektubunda Franz Lehar'ın bestelediği *Volga Türküsü* için şu yorumda bulundu: "Eser bizim açımızdan gerçeğe dönüşecek."[34]

Birçoğu zaferin uzak olmadığı kanısındaydı. 389. Piyade Tümeni'nden bir asker, "Sevimli motorize arkadaşlarımızın hızını hayal edemezsiniz" diye yazdı evine. "Luftwaffe'mizin gürleyen saldırıları da öyle. Pilotlarımız yukarıda belirince nasıl bir güvenlik duygusu yaşıyoruz bir bilseniz; çünkü bir Rus uçağı asla görülmüyor. Küçük bir umut sezgisini sizinle paylaşmak isterim. Stalingrad düşer düşmez, tümenimiz görevini tamamlamış olacak. O zaman Tanrı'nın izniyle bu yıl birbirimizi göreceğiz. Stalingrad düşerse, güneydeki Rus ordusu yok olur."[35]

Ne var ki, Hube'nin tümeni güvenli konumda olmaktan uzaktı. Volga'nın nehir trafiğine dönük tehdidin yanı sıra Kremlin'den gelen öfkeli telefonlar, Yeremenko

32 Podewils, s. 105.
33 Onbaşı B. G., 24 Ağustos 1942, BZG-S.
34 Astsubay W. W., 27 Ağustos 1942, BZG-S.
35 Er H.R., 389. Piy. Tüm., 28 Ağustos 1942, BZG-S.

açısından Almanların dar koridorunu ezmek üzere kuzey kanadından karşı-saldırı emrini vermenin ivediliğini artırdı. Rus topçuları ancak yedi kilometreye yakın genişlikteki bu şeride her iki taraftan ateş açabilecek durumdayken, Almanlar karşılık verecek konumda değildi. Sadece Hube'nin 16. Panzer Tümeni değil, Wietersheim'ın geri kalan kolordusu da neredeyse yakıtsız kalmak üzereydi.

Richthofen 25 Ağustos'ta uçağıyla 76. Piyade Tümeni karargâhında Paulus ve General von Seydlitz'le görüşmeye gitti. Paulus'un yüzünün sol tarafındaki asabi tik, baskı altında olduğunda daha da belirginleşirdi; ayrıca Almanların "Rus hastalığı" dediği dizanteriye ikide bir yakalanması rahatlamasına fırsat vermeyen bir etkendi. Hoşgörüsüz bir kişi olan Richthofen, Altıncı Ordu başkomutanının durumdan dolayı "çok sinirli"[36] olduğunu saptadı. Luftwaffe o gece Wietersheim'ın XIV. Panzer Kolordusu'na paraşütlerle malzeme indirdi; ama çoğu ara bölgeye düştü ya da düşmanın eline geçti. Ertesi sabah Alman hava keşif uçakları Sovyet zırhlı kuvvetlerinin kuzeye doğru toplandığını bildirdi.

Hitler gibi Richthofen de Stalingrad'da elde edilecek çabuk bir zaferin Kızılordu'nun nihai çöküşünü getirerek, fazla açılmış bir sol kanattan kaynaklanan sorunları tek bir hamlede çözeceği görüşüne katılmaktaydı. Şimdi zayıflık göstermek, ip üstünde sendelemek gibi en büyük tehlikeydi. Paulus böyle bir mantığın tamamen farkındaydı. Rus kuvvetlerinin bütünüyle bitirilmesi gerektiğini düşünen Hitler'in muhakeme gücüne inancını koruyarak dişlerini sıktı. Daha sonra XIV. Panzer Kolordusu'nun kısmen geri çekilmesini öneren General von Wietersheim'a kulak asmadı ve General Hube'yi onun yerine geçirdi.

Gelişmeler büyük bir ölçüde Dördüncü Panzer Ordusu'nun güneyden hızlı ilerleyişine bağlıydı; ama Hitler daha önce Hoth'u Kafkasya'da bir panzer kolordusu bırakmaya mecbur etmişti. Bu yüzden Hoth'un elinde sadece XLVIII. Panzer Kolordusu ve IV. Kolordu vardı. Dahası, General Strecker'in o sırada gözlemlediği üzere, "Alman saldırısı kente yaklaştıkça, günlük kazanımlar daha da azalmaktaydı."[37] Hatların gerisinde daha da sert bir savunma hazırlanmaktaydı. Stalingrad Savunma Komitesi şu talimatı yayımladı: "Kentimizi Almanlara terk etmeyeceğiz! Hepiniz tugaylar örgütleyin, barikatlar kurun. Her sokağı çarçabuk barikatlarla donatın ki, [...] Stalingrad'ı savunan askerler düşmanı amansızca yok etsin!"[38]

27 Ağustos'ta beş haftadan sonra ilk kez yağmur düştü; ama Hoth'un sağ kanadındaki gecikmenin gerçek sebebi Sarpa Gölü civarında ve Stalingrad'ın

36 Richthofen güncesi, Paulus, s. 188.
37 Strecker, Haller, s. 89.
38 26 Ağustos 1942, ÇMVS.

aşağısında Volga büklümünün güneyine düşen Tundutovo yakınındaki tepelerde Sovyet birliklerinin gösterdiği direnişti. Örneğin, o gün 91. Mekanize Tümen'e bağlı ceza bölüğü üstün düşman kuvvetlerinin sayısız saldırısını püskürttü. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi daha sonra Şçerbakov'a şunu bildirdi: "Birçok asker cesaretiyle geçmişteki hatalarını telafi etti; bu yüzden itibarlarını geri vermek ve onları yeniden alaylarına göndermek gerekir."[39] Ama bir kez daha gereken yapılıncaya kadar çoğu zaten öldü.

Hoth'un birdenbire XLVIII. Panzer Kolordusu'nu Kalmık stepindeki sol kanada kaydırmasıyla, iki gün sonra ilerleyiş daha iyi gitmeye başladı. Alman ordusunun başlıca avantajı panzer tümeni ile Luftwaffe arasındaki sıkı işbirliğinde yatmaktaydı. Hatların sürekli değiştiği muharebede, Alman piyadeleri kendi uçaklarınca bombalanmamak için, yerdeki işaret bezi olarak gamalı haç bulunan kırmızı bayrak kullanmaktaydı. Ama Stukaların yanlışlıkla kendi kara birliklerine saldırması bakımından asıl tehlike hızla yürütülen zırhlı birlik harekâtlarında söz konusuydu.

Küçük bir Luftwaffe öncü hava denetim kısmının komutanı olan Teğmen Max Plakolb, 24. Panzer Tümeni karargâhına bağlıydı. 14. Panzer Tümeni, 24. Panzer Tümeni ve 29. Motorize Piyade Tümeni'nin Stalingrad'ın güneybatı çemberini dönmeye başladığı sırada telsizin başına geçti. 24. Panzer Tümeni'nin nokta birlikleri yan taraftaki tümenden çok daha hızlı ilerlemişti. Plakolb birdenbire telsizden bir temas raporu duydu: "Düşman araçları yığınağı..."[40] Ardından pilot 24. Panzer Tümeni'nin konumunu vermeye girişti. Stukaların yaklaşmasından sonraki "en büyük alarmla", Plakolb "Bonzo" şifresini kullanarak bizzat filoyu aradı ve saldırıyı durdurmaya tam zamanında ikna etti.

XLVIII. Panzer Kolordusu'nun güneyden ilerleyişi öylesine hızlıydı ki, nokta birlikleri 31 Ağustos akşamı Stalingrad-Morozovsk demiryolu hattına ulaştı. Bir anda Sovyet 62. Ordu ve 64. Ordu kalıntılarının bağlantılarını kesmeyi sağlayacak bir fırsat doğmuş gibi göründü. Paulus'un Don'dan doğuya doğru yavaşça ilerleyen piyade tümenlerinin Rus cephe gerisini arkadan dolanması asla mümkün değildi. Ordu Grubu karargâhının sıkça ısrar ettiği üzere, kapanı tamamlamak için tek şans, XIV. Panzer Kolordusu'nu Rinok koridorundan aşağıya göndermekti. Bu hatırı sayılır bir kumar demekti ve Paulus plana karşı çıkmaya karar verdi. Hube'nin yeterince ikmal almayan panzerlerinin dönmesi, süren çatışmalardan kaçınması ve o sırada kuzeye yığınak yapan düşman ordularını göz ardı etmesi gerekecekti. Tehlikeye karşı tetikte olan Yeremenko, geri kalan kuvvetlerini kapanın dışına çekti.

39 Dobronin'den Şçerbakov'a, 29 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 308.
40 ÖStA-KA B/1540.

Bazı durumlarda ricatı dayatan şey tasarıdan ziyade panikti. 64. Ordu'da 748. Uçaksavar Bataryası'nın mürettebatları toplarını bırakarak kaçtılar. Bu olay komiserlerin kuşkuyla bakan gözlerinde hızla bir tertip meselesine dönüştü; bir batarya mensubu yan taraftaki 204. Mekanize Tümen'e karşı bir saldırıda "bir Alman hafif makineli tüfek kıtasının başını çekmek"le suçlandı.[41]

Paulus'un kuzey kanadında XIV. Panzer Kolordusu pek boş durmadı. Ruslar koridorun her iki tarafında sürekli dikkat dağıtmaya yönelik saldırılara giriştiler. General Hube'nin eşgüdümlü olmaktan uzak bu hamlelere karşılığı sert ve başarılı oldu. Karargâhını 28 Ağustos'ta, gittikçe daralan ve gece hava saldırılarına karşı daha iyi koruma sağlayan bir derin vadiye taşıdı. Tankının altındaki saman döşenen bir çukurda uyuyarak, geceyi rahatça dinlenerek geçirdi.

Rus bombardıman uçakları Volga üzerinde alçaktan uçarak, gecenin yanı sıra gündüz de saldırmaya başladı. Alman uçaksavar toplarından yükselen siyah dumanlar, sabah semasında yaklaşmakta olduklarının işaretiydi. Bir keresinde bir Alman avcı uçağı Hube'nin kaldığı vadinin yukarısında yer seviyesinde gürledikten sonra, berrak gökyüzünde bombardıman uçaklarına saldırmak üzere yukarıya çıktı. Karargâhtan seyredenler için, görüntü parlak zırh içindeki bir havacı Töton şövalyesinin büyülü hayalini sunar gibiydi. Orada bulunanlardan biri, "Nehir üzerinde doğuya kıvrılarak düşman topraklarına dalan bu gümüş şimşek bir kristaldi, şafağın bir habercisiydi" diye yazdı güncesine apaçık heyecanla.[42]

Rus avcı uçakları 28 Ağustos'ta Kalaç yakınındaki yeni Luftwaffe üssüne de saldırmaya çalıştı; ama bir Messerschmitt 109 avcı uçağı grubu onları kovaladı. Kazandıkları zaferden gurur duyan bronz tenli genç avcı uçağı pilotları rapor vermek üzere toplanınca, katedraldeki Ortaçağ heykelini andırmasından dolayı "Prens" olarak anılan haşin bakışlı komutan onları kutlamadı. Bunun yerine Richthofen'i çok kızdırmış olan emri aktardı. "Beyler, eğlence için uçmayı ve kimin en fazla düşman makinesi düşüreceği konusunda yarışmayı bırakın artık. Her makine, her yakıt damlası, her uçuş saati yeri doldurulamaz bir şeydir. Sürdüğümüz kolay yer hayatı tamamen sorumsuzcadır; havada bu daha da geçerlidir. Havada vurulacak hedef yoksa, her mermi piyadeye yardımcı olmaya harcanmalıdır."[43] Komutanın sözleri kırgın bir uğultuyla karşılandı.

Ağustos sonunda çoğu kez görüldüğü gibi, hava birdenbire değişti. Cumartesiye denk gelen 29 Ağustos'ta yağmur neredeyse gece gündüz yağdı. Askerler

41 Dobronin'den Şçerbakov'a, 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 78.
42 Podewils, s. 119.
43 Einsiedel, s. 12.

ıslandı ve siperler suyla doldu. O sırada eve gönderilen mektuplarda "bu boklu Rusya"[44] ibaresi yaygın bir tepkiydi. Neredeyse dört ay boyunca dinlenmeden sürdürülen bir ilerleyişten sonra nihai hedef sandıkları şeye çok yaklaşmış gibiydiler.

Volga kıyısındaki Rinok'ta bulunan 16. Panzer Tümeni'nde önceki coşkulu iyimserlik havasından artık eser yoktu. Araçlarını gizledikleri bahçeler ve bostanlar Sovyet top ateşiyle dümdüz edilmişti; geride mermi kraterleri ve şarapnellerle parçalanmış ağaçlar vardı. Askerlerin hepsi kuzeyde artan yığınaktan endişeliydi. Frolovo'daki Rus garının cepheye daha yakın olması ve Sovyet piyadelerinin daha çabuk sevk edilebilmesi halinde, Hube daha erken ağır bir baskı altına girmiş olacaktı. 24. Ordu bir karşı-saldırıya hazırlanan 66. Ordu'ya ve 1. Muhafız Ordusu'na katıldı. Birlikler trenlerden indikten sonra, farklı yönlere yürütüldü; ama o kargaşada hiç kimse nerede olduğunu bilmiyor gibiydi. 221. Mekanize Tümen hangi orduya bağlı olduğunu dahi bilmiyordu ve komutanı da düşmanın mevzileri ya da gücü konusunda herhangi bir bilgiye sahip değildi.

Komutan 1 Eylül'de keşif bölüğüne Almanların nerede olduğunu saptamak üzere gruplar halinde yola çıkma emrini verdi. Yöre halkından aldıkları atlara binen askerler, Stalingrad-Saratov demiryolu hattı boyunca güneye doğru ilerledi. Tümen topluca peşlerinden gitti. Kente yönelik bir akından dönen Alman uçakları ilerleyen kuvveti birdenbire gördü. İki motorlu Messerschmitt 110'lardan bazıları bombardıman için alçalırken, diğer uçaklar bomba yüklemek üzere üsse döndü. Ama gün ortasında geri geldiklerinde, tümen mevzilenmişti ve ayartıcı hedef artık dağınık haldeydi.

Keşif grupları bazı Alman birliklerinin yerini saptamış olarak döndüler; ama komutana bir cephe hattı çizmeyi beceremediler. Böyle belirgin bir hat basbayağı yoktu. Rus komutanları "endişeli ve kızgındı."[45] Piyadelerin sayıca karşıdaki Alman birliklerinden çok üstün olmasına karşın, hiçbir tank ve topçu birliği henüz gelmemişti ve ellerinde çok az tanksavar topu vardı.

Cephe gerisinde toplanmakta olan 64. Mekanize Tümen açısından durum daha da feciydi. Moralleri çökerten Alman hava saldırıları, sahra hastanesini de yok ederek birçok doktorun ve hemşirenin ölmesine yol açtı. Cephe gerisine taşınan yaralıların anlattığı dehşet hikâyeleri, ileriye sürülmek üzere yedekte bekleyen acemi askerlerin sinirlerini bozdu. Askerler önce tek tek, ardından topluca firar etmeye başladı. Tümen komutanı en zayıf birlikleri içtimaya çağırdı. Anavatana hizmetten böyle korkakça kaçtıkları için onları azarladı ve küfürler

44 Astsubay H. T., 71. Piy. Tüm., 30 Ağustos 1942, BZG-S.
45 Gliçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.

savurdu. Daha sonra Roma tarzı ceza verme yoluna gitti. Tabancasını çekmiş halde, yüksek bir sesle sayarak saf boyunca yürüdü. Şarjörü boşalıncaya kadar, her onuncu adamı yakın menzilden doğruca yüzüne ateş açarak vurdu.

Kısa bir süre önce Stalin'in hemen altında olmak üzere Üst Komutan Yardımcısı olarak atanmış olan Jukov, harekâtı teftiş etmek üzere 29 Ağustos'ta Stalingrad'a vardı. Harekât için ayrılmış üç ordunun yetersiz teçhizatlı olduğunu, yaşla yedeklerle doldurulduğunu ve mühimmatın yanı sıra topçu sıkıntısı çektiğini hemen saptadı. Dinlenmesi engellenmiş Moskova telefon hattı üzerinden, Stalin'i saldırının bir hafta ertelenmesi gerektiğine ikna etti. Stalin buna razı oldu; kentin batı sınırına doğru Alman ilerleyişiyle Seydlitz'in kolordusunun Dördüncü Panzer Ordusu'yla bağlantıya girmesi onu 3 Eylül'de tekrar telaşlandırdı. Kurmay başkanı General Vasilevski'ye telefon ederek, durumu tam olarak öğrenmek istedi. Vasilevski'nin Alman tanklarının varoşlara ulaştığını itiraf etmesiyle birlikte, Jukov'a ve diğer generallere öfkesi patladı. "Bunların nesi var yahu, Stalingrad'ı teslim edersek, ülkenin güney kesiminin merkezden kopacağını ve muhtemelen kendisini savunamayacağını anlamıyorlar mı? Bunun sadece Stalingrad için bir felaket olmayacağının farkında değiller mi? Ana suyolumuzu ve çok geçmeden petrolümüzü de kaybedeceğiz!"[46]

"Savaşabilecek herkesi tehdit altındaki yerlere yerleştiriyoruz" diye karşılık verdi Vasilevski olabildiğince sakin biçimde. "Sanırım, kenti kaybetmeme yönünde bir şansımız hâlâ var."

Stalin kısa bir süre sonra tekrar telefon ederek, Jukov'a gönderilecek bir mesajı yazdırdı. Bütün tümenler sevk edilmiş ve topçu desteği almış olsun ya da olmasın, saldırıya hemen geçilmesi gerektiği emrini verdi. "Şu anda gecikme suça denktir" diye ısrarla belirtti.[47] Stalingrad hemen ertesi gün düşebilirdi. Uzun ve tartışmalı bir telefon görüşmesinden sonra, Jukov sonunda onu iki gün daha beklemeye ikna etti.

Stalin'in ne kadar haklı olduğunu ve Jukov'un ne kadar yanıldığını kestirmek zordur. Paulus XIV. Panzer Kolordusu'nu takviye etmek için zaman buldu ve Luftwaffe açık stepteki hedeflere karşı gücünden tam anlamıyla yararlandı. 1. Muhafız Ordusu ancak birkaç kilometre ilerlemeyi başarırken, 24. Ordu dosdoğru çıkış hattına dönmek zorunda kaldı. Ama bu başarısız taarruz en azından Paulus'u en kritik anda, sendeleyen 62. Ordu ve 64. Ordu kalıntılarının kent kenarına püskürtüldüğü anda yedeklerini başka tarafa kaydırmak zorunda bıraktı.

46 Volkogonov, s. 461.
47 Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 384.

Almanlar ayrıca o yaz en ağır zayiatlardan birini verdi. Tek bir günde en az altı tabur komutanı öldürüldü ve bir dizi bölüğün mevcudu kırk ya da elli adama indi.[48] (*Ostfront*'taki toplam zayiat o sırada bir buçuk milyonu aşmıştı.) Sovyet tutsakların sorgulanması Almanların nasıl bir kararlılıkla karşı karşıya olduğunu gösterdi. "Bir bölükten geriye sadece beş adam sağ kalmış; onlara Stalingrad'ın asla bırakılmayacağı emri verilmiş" diye belirtildi bir raporda.

Kızılordu askerleri muharebenin ilk on gününde sıkı ve iyi çarpıştıkları kanısındaydı. "Merhaba, sevgili canlarım!" diye yazdı bir asker ailesine. "Zalim ve kurnaz bir düşmanla 23 Ağustos'tan beri sürekli sıkı çarpışma içindeyiz. Müfreze komutanı ve komiseri ağır yaralandı. Komutayı üstlenmek zorunda kaldım. Yaklaşık yetmiş tank üzerimize geldi. Yoldaşlar arasında durumu tartıştık ve kanımızın son damlasına kadar çarpışmaya kadar verdik. Tanklar siperleri aşıp geçince, onlara el bombaları ve benzin dolu şişeler fırlattık."[49] Çok kısa bir zaman diliminde Rus askerlerinin çoğu Stalingrad'daki dövüşten müthiş gururlanır hale geldi. Düşünceleriyle bütün ülkenin yanlarında olduğunu biliyorlardı. Buna karşılık, onları bekleyen kıyasıya çarpışma konusunda öngörüleri çok zayıftı. Stalingrad'da o sırada Altıncı Ordu'ya ve Dördüncü Panzer Ordusu'na karşı koyacak 40.000'den az savunucu vardı. Hiçbir komutan "Volga'nın Urallar'dan önceki son savunma hattı olduğunu"[50] aklından çıkarmadı.

Almanlar eylülün o ilk haftasında güven doluydu. Bir asker eve yazdığı mektupta, çarpışmanın sert geçmesine rağmen, "Stalingrad'ın sonraki birkaç günde düşeceğini" belirtti.[51] 305. Piyade Tümeni'nden bir topçu da "Subaylarımızın bize anlattığına göre, Stalingrad kesinlikle düşecek" diye yazdı.[52] Altıncı Ordu karargâhındaki zafer duygusu 3 Eylül'de, bir kurmay subayın LI. Kolordu'nun güney kanadı ile Dördüncü Panzer Ordusu'nun sol kanadı arasında bağlantı kurulduğunu bildirmesiyle iyice açığa çıktı. "Stalingrad çevresindeki çember Volga'nın batı yakasında kapanmış bulunuyor!"[53] Altıncı Ordu Don Nehri'nden geçişin başladığı 23 Ağustos'tan 8 Eylül'e kadar "26.500 tutsak aldığını, 350 top ve 830 tank yok ettiğini" ileri sürdü.

Paulus hastalık izniyle Almanya'da bulunan ve böyle bir tarihsel ana tanık olamayışına acı biçimde hayıflanan kurmay subaylarından Albay Wilhelm Adam'dan bir mektup aldı. "Burada herkes Stalingrad'ın düşüşünü bekliyor"

48 BA-MA, RH27-16/43.
49 V. M. Kovalov, 2 Eylül 1942, AMPSB 258/ 4904.
50 Gliçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.
51 Onbaşı B. G., 3 Eylül 1942, BZG-S.
52 Er W. W., 305. Piy. Tüm., 2 Eylül 1942, BZG-S.
53 BA-MA, RH20-6/216.

diye yazdı başkomutanına. "Bunun savaşta bir dönüm noktası olmasını umuyor insan."[54] Oysa Stalingrad kenarında geceler birdenbire soğudu; öyle ki, sabahları yerde kırağı örtüsü ve atların su içtiği branda kovalarda ince bir buz tabakası görülür oldu. Rus kışı yakında yine Almanların üstüne çökecekti.

Ne var ki, Altıncı Ordu'nun karşısına dikilecek en berbat engeli öngören çok az kişi vardı. Richthofen'in yoğun hava akınları düşmanın iradesini kırmayı başaramadığı gibi, bizzat yıkımın şiddeti Stalingrad'ı Rusların Almanlara karşı kullanacağı kusursuz bir ölüm sahasına çevirmişti.

54 Mektup, 23 Ağustos 1942, aktaran Paulus, s. 169.

Kısım Üç

"KADERİ BELİRLEYECEK KENT"*

* Mektup, 3 Aralık 1942, Groscurth, s. 530.

9

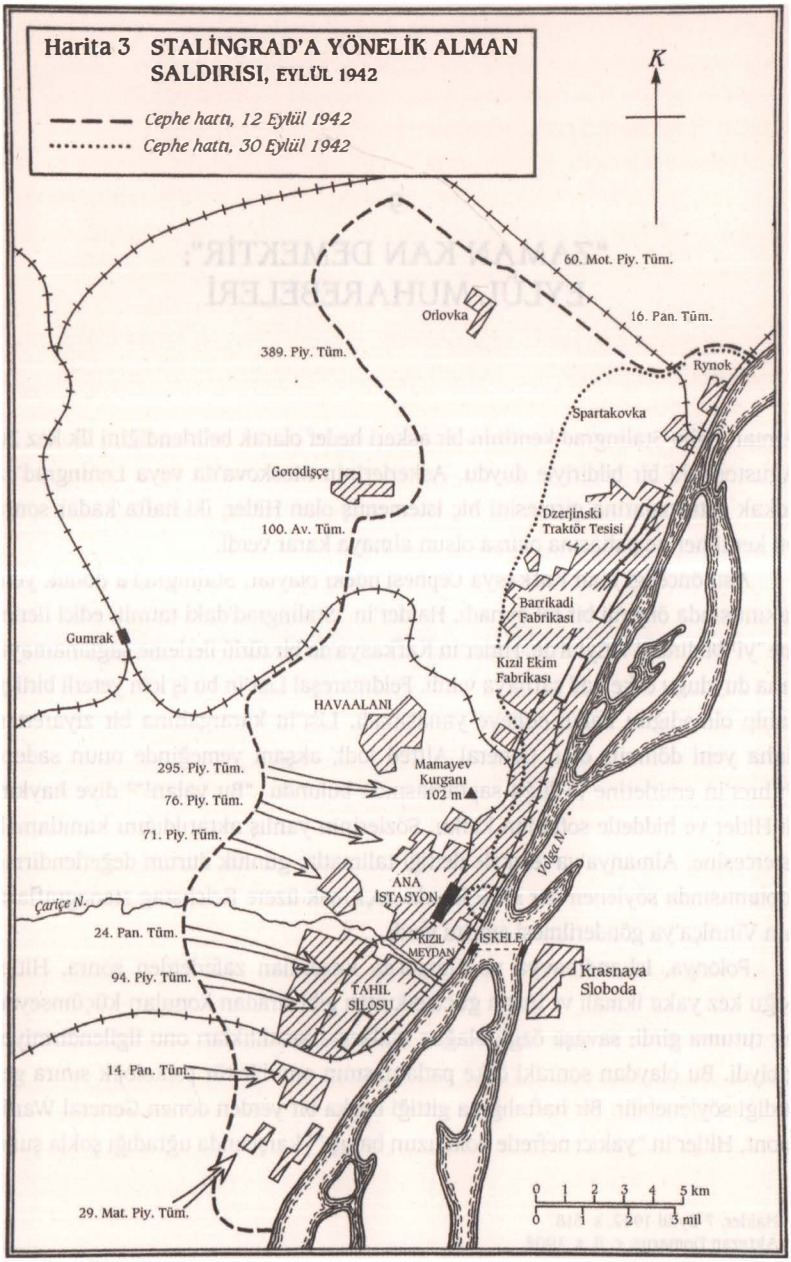
"ZAMAN KAN DEMEKTİR": EYLÜL MUHAREBELERİ

Alman halkı Stalingrad kentinin bir askeri hedef olarak belirlendiğini ilk kez 20 Ağustos'taki bir bildiriyle duydu. Askerlerinin Moskova'da veya Leningrad'da sokak çatışmalarına girmesini hiç istememiş olan Hitler, iki hafta kadar sonra bu kenti her ne pahasına olursa olsun almaya karar verdi.

Asıl önceliği olan Kafkasya Cephesi'ndeki olaylar, Stalingrad'a dönük yeni takıntısında önemli bir rol oynadı. Halder'in "Stalingrad'daki tatmin edici ilerleme"yi[1] bildirdiği 7 Eylül'de, Hitler'in Kafkasya'da bir türlü ilerleme sağlanamayışına duyduğu öfke had safhaya vardı. Feldmareşal List'in bu iş için yeterli birliğe sahip olmadığını kabul etmeye yanaşmadı. List'in karargâhına bir ziyaretten daha yeni dönmüş olan General Alfred Jodl, akşam yemeğinde onun sadece Führer'in emirlerine uyduğu saptamasında bulundu. "Bu yalan!"[2] diye haykırdı Hitler ve hiddetle sofradan kalktı. Sözlerinin yanlış aktarıldığını kanıtlamak istercesine, Almanya'ya teleksle ilettiği talimatla, günlük durum değerlendirme toplantısında söylenen her sözü kayda geçirmek üzere Reichstag stenografların Vinniça'ya gönderilmesi emrini verdi.

Polonya, İskandinavya ve Fransa'da kazanılan zaferlerden sonra, Hitler çoğu kez yakıt ikmali ve insan gücü sıkıntısı gibi sıradan konuları küçümseyen bir tutuma girdi; savaşa özgü olağan malzeme kısıtlılıkları onu ilgilendirmiyor gibiydi. Bu olaydan sonraki öfke patlamasının onu bir tür psikolojik sınıra getirdiği söylenebilir. Bir haftalığına gittiği başka bir yerden dönen General Warlimont, Hitler'in "yakıcı nefretle dolu uzun bakışı"[3] karşısında uğradığı şokla şunu

1 Halder, 7 Eylül 1942, s. 518.
2 Aktaran Domarus, c. ii, s. 1908.
3 Warlimont, s. 269.

Harita 3 STALİNGRAD'A YÖNELİK ALMAN SALDIRISI, EYLÜL 1942
Cephe hattı, 12 Eylül 1942
Cephe hattı, 30 Eylül 1942
K
60. Mot. Piy. Tüm.
16. Pan. Tüm.
Orlovka
389. Piy. Tüm.
Rynok
Spartakovka
Gorodişçe
100. Av. Tüm.
Dzerjinski Traktör Tesisi
Barrikadi Fabrikası
Gumrak
Kızıl Ekim Fabrikası
HAVAALANI
295. Piy. Tüm.
Mamayev Kurganı 102 m
76. Piy. Tüm.
71. Piy. Tüm.
Volga N.
ANA İSTASYON
Çariçe N.
24. Pan. Tüm.
KIZIL MEYDAN
İSKELE
94. Piy. Tüm.
Krasnaya Sloboda
TAHIL SİLOSU
14. Pan. Tüm.
29. Mat. Piy. Tüm.
0 1 2 3 4 5 km
0 1 2 3 mil

düşündü: "Bu adamın süngüsü düşmüş; tehlikeli kumarının sonuna geldiğini, Sovyet Rusya'nın bu ikinci girişimde alt edilemeyeceğini anlamış." Führer'in Luftwaffe emir subayı Nicolaus von Below da dönüşünde "tamamen yeni bir durum"la karşılaştı. "Hitler'in bütün maiyeti aynı ölçüde sıkıntılı bir izlenim verdi bana. Hitler birdenbire tamamen içe kapandı."[4]

Hitler muhtemelen gerçeği sezmiş, ama hâlâ kabullenememişti; ne de olsa, geçmişte generallerine Kafkasya'yı alamamanın savaşı sona erdirme anlamına geleceğini söyleyen oydu. Volga yarılmış ve Stalingrad'ın savaş sanayileri adeta yok edilmişti, yani Mavi Harekât'ta tanımlanan her iki hedefe de ulaşılmıştı; ancak şimdi Stalin'in adını taşıyan kenti ele geçirmek zorundaydı. Sanki başlı başına bu adım, düşmana başka yollardan boyun eğdirmeyi sağlayacaktı. Tehlikeli hayalperestçe bir telafi için sembolik zafere yönelmişti.

Alman kudretinin üstünlüğünü kanıtlama açısından Stalingrad'ın zorlu bir deneme olacağı hayalini sürdürmek için bir ya da iki çarpıcı başarıya gerek vardı. Kuzey cephesinde süren çarpışmalarda 16. Panzer Tümeni'nin yıldız komutanı Kont von Strachwitz, sürüncemeli bir tank muharebesinde başarının sakin kafaya, doğru hedefe ve ateş hızına bağlı olduğunu göstermişti. Ruslar T-34'leri ve bağış Amerikan tanklarını dalga dalga gönderdiler. Daha yüksek profilli ve daha ince korumalı Amerikan araçlarının kolayca devrilebileceği ortaya çıktı. İçlerindeki Sovyet mürettebatları ise öyle kolay yere serilmedi. Tutsak düşen bir sürücünün verdiği bilgi şöyleydi: "Tanklar bir işe yaramıyor. Valflar dağılıyor, motor aşırı ısınıyor ve vites kullanışlı değil."[5]

"Ruslar bir tepeyi aşıp saldırdı, bizler de öbür taraftaki yamaçtaydık" diye anlatacaktı Freytag-Loringhoven. "İki gün boyunca tamamen aynı şekilde, ufuk çizgisinde kendilerini hedef göstererek gelmeyi sürdürdüler."[6] Böylece yüzden fazlası yok edildi. Bir öncü onbaşının eve mektubunda belirttiğine göre, "gözün alabildiği yere kadar vurulmuş ve yanmış sayısız tank vardı."[7] Kırk dokuz yaşındaki Strachwitz, taşıdığı Şövalye Haçı'na Meşe Yaprakları'nın eklenmesinden kısa bir süre sonra yaş haddi gerekçesiyle Almanya'ya postalandı. Gidişinde komutayı Freytag-Loringhoven'a devretti.

O aşamadaki Rus saldırıları belki şaşırtıcı ölçüde boşuna ve yetersizdi; ama Stalingrad'ı her ne pahasına olursa olsun savunma kararlılığı konusunda hiç kuşkuya yer yoktu. İstilacı kararlılığını fazlasıyla aşan bir azimdi bu. Rusya'nın

4 Below, s. 315.
5 BA-MA, RH27-16/43 E24.
6 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
7 Onbaşı O. K., 13 Eylül 1942.

varlığının hayati tehlikede göründüğü anda Anna Ahmatova'nın yazdığı şiir "Cesaret saati gelip çattı..." diye başlamaktaydı.

Rostov'un düşüşünden beri direnişi canlandırmanın her türlü yolu mubah hale gelmişti. Stalingrad Cephesi'nin gazetesi *Stalinskoye Znamya*'da 8 Eylül'de çıkan bir fotoğrafta ürkmüş ve eli kolu bağlı bir kız görünmekteydi. Altyazıda ise "Sevgili kızınız faşistlerce böyle bağlanırsa ne olur?" sorusu vardı. "Önce ona arsızca tecavüz ederler, ardından bir tankın altına atarlar. İleri atıl savaşçı. Vur düşmanı. Görevin saldırganın kızına tecavüzünü önlemektir."[8] Konstantin Simonov'un "Öldür Onu!" şiirindeki temanın neredeyse bir tekrarı olan bu tür propaganda hiç kuşkusuz kabaydı; ancak sembolizmi dönemin ruh halini yakından yansıtmaktaydı. Aleksey Surkov'un "Nefret Ediyorum" şiiri aynı ölçüde vahşiydi. Anavatana dönük Alman tecavüzünün lekesi ancak kanlı intikamla silinebilirdi.* Dördüncü Panzer Ordusu'na bağlı bir öncü birlik 9 Eylül'de Kızılordu'nun yayın organı *Krasnaya Zvezda*'nın nüshalarına rastladı. Orada İlya Ehrenburg'un Sovyet askerlerine çağrısı şu sözlerle bitmekteydi: "Günleri sayma; kilometreleri sayma. Sadece öldürdüğün Almanları say. Öldür Alman'ı –ananın yakarışı bu. Öldür Alman'ı– Rus toprağının çağrısı bu. Sendeleme. Gevşeme. Öldür."[9]

Yeremenko ve Kruşçev açısından, bu kriz anındaki asıl önemli karar Stalingrad'in direnebileceğine açıkça inanmayan 62. Ordu komutanının yerine geçecek bir kişiyi seçmekti. 62. Ordu 10 Eylül'de çarpışarak dosdoğru kentin içine çekildi. Ardından 29. Motorize Piyade Tümeni'nin güney uçtaki Kuporosnoye'de Volga'yı aşmasıyla, güneydeki 64. Ordu'yla bağlantısı koptu. Yeremenko'nun Çariçe boğazındaki karargâhı 11 Eylül'de yoğun ateş altına girdi. Konstantin Simonov kente o sırada vardı. Hâlâ içten içe yanan Stalingrad'a girmek üzere Volga'dan geçerken, "yanık demirin berbat kokusu"[10] onu sarstı. Havasız sığınakta Kruşçev "mahzun haldeydi ve tek heceli kelimelerle karşılık vermekteydi; [...] cebinden bir sigara paketi çıkardı ve art arda kibritler çakarak birini yakmaya çalıştı, ama tüneldeki havalandırma çok kötü olduğundan her seferinde alev hemen söndü."

Simonov ve rehberi tünel sisteminin Çariçe girişine yakın bir köşesinde paltolarının üstüne kıvrılıp uyudu. Ertesi sabah uyandıklarında, sığınak terk edilmişti. "Ortalıkta tek bir kurmay subay yoktu, tek bir daktilo yoktu, hiç kimse

* 1942 yazının sonlarındaki "tecavüz" propagandasının 1944 sonlarında ve 1945'te Alman topraklarında ilerleyişi sırasında Kızılordu'nun giriştiği toplu tecavüzlere önemli katkıda bulunduğuna pek kuşku yoktur.

8 *Stalinskoye znamya*, 8 Eylül 1942.

9 Zayas, s. 169.

10 Simonov, *Raznye dni voyni*, c. ii, s. 175-176.

yoktu." Sonunda bir muhabereciyi son tel rulosunu toplarken buldular. Cephe karargâhının geceleyin Volga'nın öbür yakasına taşındığını öğrendiler. Bombardıman sırasında kara hatlarının sürekli kesilmesi, Yeremenko'yu ve Kruşçev'i komuta merkezlerini nehrin diğer tarafına çekmek için Stalin'den izin istemeye yöneltmişti. Batı yakasında bırakılan tek önemli karargâh 62. Ordu'nun karargâhıydı.

Ertesi sabah General Çuykov'a Stalingrad ve Güneybatı cephelerinin ortak askeri konseyinin Yami'deki yeni karargâhına gitmesi yönünde bir çağrı ulaştı. Volga'yı aşıp yeri bulması bütün gündüzü ve gecenin büyük bölümünü aldı. Stalingrad'da yanan binaların ışıltısı öylesine güçlüydü ki, geniş Volga'nın doğu yakasında bile bağış Amerikan cipinin farlarını yakmaya gerek yoktu.

Çuykov'un ertesi sabah nihayet gördüğü Kruşçev ve Yeremenko, ona durumu anlattı. Almanlar kenti her ne pahasına olursa olsun almaya hazırlanmaktaydı. Teslim olmak söz konusu değildi. Ricat edilecek bir yer yoktu. Çuykov Stalingrad'daki yeni ordu komutanı olarak önerilmişti.

"Yoldaş Çuykov" dedi Kruşçev. "Görevini nasıl yorumluyorsun?"

"Ya kenti savunacağız ya da bunun için uğraşırken öleceğiz" diye karşılık verdi Çuykov. Yeremenko ve Kruşçev ona baktılar ve görevini doğru anladığını söylediler.[11]

Çuykov o akşam iki T-34 tankıyla birlikte Krasnaya Sloboda'dan bir feribotla Çariçe boğazının hemen yukarısındaki ana iskeleye geçti. Aracın kıyıya yaklaşmasıyla birlikte, kentten kaçmayı uman sivillerin ağırlıkta olduğu yüzlerce insan mermi kraterlerinden sessizce çıktı. Bazıları da yaralıları feribota taşımak için hazırlandı. Çuykov ve yanındakiler karargâhı bulmak üzere yola koyuldu.

Birçok yanlış yol tarifinden sonra, bir istihkâm birliğinin komiseri onları Mamayev Kurganı'na, Tepe 102 olarak da bilinen devasa Tatar höyüğüne götürdü. Çuykov orada 62. Ordu karargâhını buldu ve kurmay başkanı General Nikolay İvanoviç Krilov'la tanıştı. Analizci akla sahip titiz bir adam olan Krilov, haşin ve pervasız Çuykov'dan çok farklıydı; ancak ikisi de birbirini ve durumu anlayacak güçteydi. Direnmenin tek yolu vardı. Bedel canlarla ödenmeliydi. Çuykov'un daha sonraları acımasız yalınlıkla belirttiği gibi "zaman kan demekti".[12]

Krilov'un ve kafası tıraşlı, kaşları kalın ve kem gözlü ordu komiseri Kuzma Akimoviç Gurov'un desteğiyle, Çuykov ricat fikrini aklının ucundan bile geçiren bütün komutanlara dehşet saçmaya başladı. Bazı yüksek rütbeli subaylar askerlerini yüzüstü bırakıp nehrin öbür yakasına sıvışma yoluna gitmişti; Çuykov'un

11 Çuykov, s. 84.
12 Çuykov, s. 89.

farkına vardığı üzere, askerlerin çoğu da "Volga'yı olabildiğince çabuk aşıp bu cehennemden çıkma" peşindeydi.[13] Çuykov NKVD birliklerinin her iskeleyi ve rıhtımı sıkı denetim altına almasını sağladı. Rütbeleri ne olursa olsun, firariler yargısız idam edilecekti.

Askerlerin güvenilirliği konusunda endişe uyandırıcı başka birçok rapor vardı. O günün erken saatlerinde 6. Muhafız Tank Tugayı'nda bir kıdemli çavuş bölük komutanını öldürdü, ardından sürücüyü ve telsiz operatörünü tabancasıyla tehdit ederek dışarı attı. Onların çıkmasıyla birlikte, tankı Alman 76. Piyade Tümeni'nin mevzilerine doğru sürdü. Çavuşun taretten dışarıya uzatmak üzere bir beyaz bayrağı hazır tutması nedeniyle, soruşturmacılar bu "pişkin hain"in önceden "iğrenç tertibini bütün ayrıntılarıyla planladığı" sonucuna vardı.[14] Tanktan zorla çıkarılan iki asker de "korkaklık sergilemiş" sayıldı. Daha sonra askeri mahkemeye çıkarıldı ve muhtemelen kurşuna dizildi.

O aşamada 62. Ordu'nun mevcudu 20.000 askere kadar inmişti. Elinde altmıştan az tank vardı. Birçoğu sadece sabit atış noktalarında işe yarayacak durumdaydı. Buna karşılık 700'ü aşkın havanı ve topu olan Çuykov, bütün ağır topçuların doğu yakasına çekilmesini istedi. Asıl uğraşı Luftwaffe'nin ezici hava üstünlüğünün etkisini azaltmaktı. Alman askerlerinin özellikle karanlık saatlerde yakın muharebeye girmedeki isteksizliğini önceden saptamıştı. Onları yıpratmak açısından, "her Alman'a bir Rus topunun namlusu altında yaşadığı hissettirilmeliydi".[15]

Çuykov'un en acil meselesi tam Almanların ilk büyük çaplı saldırıya girişeceği sırada, tanımadığı karmakarışık birlikleri henüz teftiş etmediği mevzilerde tutmaktı. Gördüğü eğreti savunma hatları bir kamyon tamponuyla yıkılıp devrilebilecek barikatları ancak biraz aşan sağlamlıktaydı. Buna karşılık, Altıncı Ordu karargâhının "derin sığınaklardan ve beton tabyalardan oluşmuş sağlam mevziler"[16] olduğu yönündeki raporlardan dolayı, aksi yönde abartılı bir bakışı vardı. Çok geçmeden farkına vardıkları üzere, saldırıya geçen birliklerin önündeki asıl engel kentin harap halinde yatmaktaydı.

Paulus aynı gün, yani 12 Eylül'de General Halder ve B Ordu Grubu'nun başkomutanı General von Weichs'le birlikte Hitler'in Vinniça'daki *Werwolf* karargâhındaydı. Görüşmelere ilişkin anlatımlar farklıdır. Paulus anılarında Don boyunca ta Voronej'e kadar açılmış sol kanat sorunu ve İtalyan, Macar ve Rumen

13 Çuykov, s. 93.
14 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 77.
15 Çuykov, s. 80.
16 BA-MA, RH20-6/216.

ordularının "korse" desteği vermeyişini gündeme getirdiğini ileri sürer. Ona göre, Hitler'in planları Rusların kaynaklarını tüketmeye yaklaştığı ve Don kanadının daha fazla müttefik birliğiyle güçlendirileceği varsayımı üzerine kuruluydu. Sadece Stalingrad'la ilgilenen Hitler ise kentin ne zaman düşeceğini öğrenmek istedi. Paulus büyük olasılıkla önceki gün Halder'e bildirdiği tahmini tekrarladı: On gün çarpışma, "ardından on dört gün yeniden toplanma."[17]

Alman saldırısının ilk evresi ertesi sabah Alman saatiyle beşe çeyrek kala, Rus saatiyle yediye çeyrek kala başladı. (Hitler Rusya'da harekât yürüten Wehrmacht'ın Doğu Prusya'daki *Wolfsschanze* karargâhıyla aynı zaman dilimini kullanmasında hâlâ ısrarcıydı.) LI. Kolordu'nun sol kanadında 295. Piyade Tümeni Mamayev Kurganı'na yönelirken, sağ kanadında 76. Piyade Tümeni ve 71. Piyade Tümeni ana demiryolu istasyonuna ve Volga kıyısındaki ana iskeleye doğru saldırıya geçti. 295. Piyade Tümeni'nin subayları, askerlerini Volga'ya bir hamlede ulaşacakları fikriyle ateşlemişti.

Önceki gün Sovyet mevzilerine yönelik topçu ve hava hücumu yoğundu. 389. Piyade Tümeni'nden bir onbaşı, "Bir sürü Stuka üzerimizden geçti" diye yazdı. "Onların saldırısından sonra bir farenin bile sağ kalmış olacağına inanmak zordu."[18] Bombardıman 13 Eylül günü boyunca da sürdü. Çuykov bunu Mamayev Kurganı'ndaki komuta noktasından periskop dürbünüyle izledi. Parçalanan taşlardan yükselen bir toz örtüsü gökyüzünü soluk bir kül rengine çevirdi. Patlamaların etkisiyle yer sürekli sarsıldı. Sığınağın içinde alçak tavanı oluşturan direkler arasından aşağıya ince toprak sanki bir kum saatinden dökülüyormuşçasına yavaş yavaş aktı. Kurmay subayların ve muhaberecilerin üstü başı toprakla doldu. Mermiler ve bombalar sahra telefon kablolarını da kopardı. Arızaları bulup onarmak üzere dışarıya gönderilen hat teknisyenlerinin açıkta çalışma şansı pek yoktu. Kopmalar öylesine sıktı ki, genç santral memurelerinin bile tehlikeyi göze alarak dışarıya çıkması gerekti. Çuykov gün içinde cephe gerisi hattından Yeremenko'ya sadece bir kez ulaşabildi ve ikindiye doğru batı yakasındaki tümenlerle irtibatı tamamen kesildi. Başvurmak zorunda kaldığı koşucu ulakların mermi yağan kentten geçerken sağ kalma şansı, hat teknisyenlerininkinden bile azdı.

Almanların kentin batı kenarında ilerleme sağlayarak küçük havaalanını ve kışlayı ele geçirmelerine karşın, kuzey çıkıntısını yarma girişimleri sonuçsuz kaldı. Çarpışmalar beklenenden çok daha sertti. Birçok Alman o kışı Stalingrad'da geçirebileceğini anladı.

17 Halder, s. 521.
18 Onbaşı H. S., 389. ID., BZG-S.

Çuykov o gece Çariçe boğazından başlayan ve Volga kıyısına yakın Puşkinskaya Uliça adlı caddeye bir arka çıkışı bulunan eski karargâh tüneline taşınmaya karar verdi. Çariçe boğazı hattı aynı zamanda Paulus ve Hoth'un iki ordu arasındaki sınır için açık tercihiydi. Seydlitz'in kuzeydeki tümenleri Mamayev Kurganı'na ve ana demiryolu istasyonuna doğru bastırırken, güneyde Hoth'un komuta ettiği 14. Panzer Tümeni, 24. Panzer Tümeni ve 94. Piyade Tümeni Stalingrad'ın siluetine hâkim dikdörtgen beton tahıl silosuna saldırmaya hazır şekilde ilerledi.

Çariçe'nin hemen kuzeyinde 71. Piyade Tümeni'nin Stalingrad merkezine ilerlediği yolundaki haber Führer karargâhında müthiş sevinçle karşılandı. Aynı bilgi Kremlin'e o akşam ulaştı. Stalin'in Jukov ve Vasilevski'yle Stalingrad'da büyük çaplı bir stratejik karşı-darbe olasılığını görüştüğü sırada, sekreteryasının şefi Poskrebişev içeriye girerek Yeremenko'nun telefonda olduğunu söyledi. Stalin onunla konuştuktan sonra, iki generale haberi verdi. "Yeremenko düşmanın tank kuvvetlerini kentin yakınına getirmekte olduğunu söylüyor. Yarın bir saldırı bekliyor." Ardından Vasilevski'ye döndü. "Rodimçev'in 13. Muhafız Tümeni'nin Volga'yı geçmesi için hemen talimat ver ve oraya başka ne gönderebileceğine bir bak."[19] Jukov bir saat sonra Stalingrad'a dönmek üzere uçaktaydı.

Çuykov ve kurmay heyeti 14 Eylül'de sabaha doğru harap kenti güney yönünde geçerek Çariçe sığınağına varmak üzere iki araçla yola koyuldu. Molozların saçıldığı caddeler zar zor geçilebilecek durumdaydı ve kısa yolculuk sıklıkla aksadı. Çuykov'un sabırsızlığının sebebi bir karşı-saldırı emri vermiş olmasıydı; bunun için yeni karargâhta hazır olmalıydı. Birlikleri Almanları birkaç yerde şaşkınlığa uğrattı, ama gündoğumunda Luftwaffe'nin Stuka filolarının devreye girmesiyle püskürtüldü. O sabah aldığı yegâne cesaret verici haber, 13. Muhafız Tümeni'nin nehri o gece geçecek olmasıydı. Ama düşmanın o günkü ilerleyişi öylesine güçlü ve hızlıydı ki, birçok subay Rodimçev'in birliklerinin batı yakasına çıkabileceğinden kuşku duymaya başladı.

Alman 295. Piyade Tümeni çarpışarak Mamayev Kurganı'nın öbür yamacına giden bir yol açtı; ama Stalingrad'a yönelik en yakın tehdit hemen güneyden geldi. Altıncı Ordu'nun aşırı iyimser raporu şöyleydi: "Her iki tümen de [71. ve 76.] bir sıkıştırma harekâtıyla öğleyin ana istasyona varmayı başardı ve su şebekesini ele geçirdikten sonra saat üçü çeyrek geçe Volga kıyısına ulaştı!"[20] Ana

19 Jukov, s. 143.
20 BA-MA, RH20-6/216.

istasyon aslında sabahleyin iki saat içinde üç sefer el değiştirdi ve öğleden sonra bir NKVD taburunca geri alındı.

Öğleden hemen sonra Çuykov'un karargâhına varan General Aleksandr Rodimçev'in üniforması kir pas içindeydi. Volga'nın batı yakasına ayak basmasından beri, sürekli hava saldırıları onu korunmak için ikide bir kraterlere dalmak zorunda bırakmıştı. Nükteli olmakla birlikte heyecanlı bir öğrencinin gergin havasını taşıyan Rodimçev, bir Kızılordu generalinden ve Sovyetler Birliği kahramanından ziyade bir Moskovalı aydını andırmaktaydı. Erken kırlaşmış saçlarını yanlardan kısa kestirip tepede uzun bir tutam bıraktığı için, başı uzunmuş gibi görünmekteydi. Otuz yedi yaşındaki Rodimçev tehlikeyi sahiden küçük gördüğü söylenebilecek o küçük azınlıktan biriydi. "Pablito" takma adıyla katıldığı İspanyol İç Savaşı sırasında, İspanyol Cumhuriyetçilerinin 1937'de Mussolini'nin sefer kolordusunu püskürtüp önüne kattığı Guadalajara Muharebesi'nde kilit bir Sovyet danışman olarak görev yapmıştı. En büyük korkularının göreve hazırken yaralandıklarında, başka bir birliğe nakledilmek olduğunu söyleyen askerlerinin gözünde bir kahramandı.

Çuykov içinde bulundukları tehlikeyi hiç kuşkuya yer bırakmadan Rodimçev'e anlattı. Elindeki son yedeği, bir zırhlı tugaydan kalan on dokuz tankı daha yeni muharebeye sürmüştü. Rodimçev'e bütün ağır teçhizatı geride bırakmasını tavsiye etti. Adamlarının sadece kişisel silahlara, makineli tüfeklere, tanksavar tüfeklerine ve taşıyabilecekleri kadar el bombasına ihtiyacı olacaktı.

Çuykov NKVD 10. Tümeni'nin komutanı ve ayrıca Stalingrad garnizonunun komutanı olan Albay A. A. Sarayev'i çağırdı. Beş NKVD alayıyla (7.500'ün biraz üzerinde askerle) birlikte temmuzdan beri Stalingrad'da olan Sarayev, yetki alanını büyük ölçüde genişletmişti. Volga'nın her iki kıyısında 15.000'i aşkın mevcudu olan bir özel ordu yaratmıştı. Geçiş yerleri ve nehir trafiği de onun denetimindeydi. Böyle bir anda artık pek kaybedecek şeyi olmayan Çuykov, vereceği emirlere uymaması halinde derhal cephe karargâhını arayacağı tehdidinde bulundu. Berya'nın daha önce Kafkasya'da NKVD birliklerinin ordu komutasına girmesi imasında bile bulunan bir komutanın "belini kıracağı" yolundaki gözdağına karşın, Sarayev bu durumda itaat etmenin daha akıllıca olacağını fark etti. Kremlin'den esen rüzgâr ordunun lehine dönmeye başlamıştı.

Sarayev'in komutasındaki milis kıtalarına kilit binaları işgal etme ve sonuna kadar savunma emri verildi. Bir nizami NKVD taburu Mamayev Kurganı'na gönderilirken, iki alay düşmanın nehre ilerleyişinin önünü kesmekle görevlendirildi. Rodimçev'e bağlı muhafızların karaya çıkması mutlaka sağlanmalıydı. NKVD askerleri cesurca dövüşerek ağır zayiat verdi; tümen daha sonra Lenin Nişanı ve "Stalingradski" unvanı aldı. Sarayev çarpışmalar sırasında görevinin

başında kaldı, ama çok geçmeden derebeyliğini kaybetti. Yerine NKVD kuvvetlerinin komutanı olarak atanan Tuğgeneral Rogatin, ekimin ikinci haftasında doğu yakasında kurulmuş yeni bir karargâhla görevi devraldı.

Başka bir tatsız karşılaşma o akşam yaşandı. Volga'nın öbür yakasında Stalin'in sivil temsilcisi Geyorgi Malenkov, 8. Hava Ordusu yüksek rütbeli subaylarını cephe karargâhına çağırmıştı. İçeriye girerken muhtemelen madalya verilmek üzere çağrıldıklarını sanıyorlardı. Yeremenko ile Jukov arka tarafta ayakta bekliyorlardı. Savaşın daha ilk gününde Amiral Kuzneçov'un Sivastopol'e yönelik Alman hava akınına dair raporuna inanmayan Malenkov, hoşnutsuzluğunu bu sefer Kızılordu hava kuvvetlerinin subaylarına yöneltti. Hangi birliklerin hangi günlerde göreve çıktığını öğrenmek istedi ve ardından onları yetersizlikle suçladı. Komutanlara verilecek divanıharp cezalarını yazdırdı. Gücünü göstermek için bir subaya, kısa boylu, arkaya taranmış koyu saçlı ve rahatına düşkünlüğünü yansıtan oldukça şişkin suratlı bir binbaşıya öne çıkmasını söyledi. "Binbaşı Stalin" dedi İyosif Vissaryonoviç'in oğluna,* "Pilotlarının muharebe performansı berbat. Son muharebede emrindeki yirmi dört avcı uçağından biri bile tek bir Alman uçağını düşüremedi. Bu ne iş? Çarpışmayı mı unuttunuz? Bundan ne anlamalıyız?"[21] Malenkov ardından 8. Hava Ordusu'nun komutanı General Hryukin'i azarlayıp aşağıladı. Sorgu faslı ancak Jukov'un müdahalesiyle son buldu. Jukov oradakilere Rodimçev'in tümeninin Volga'yı geçmek üzere olduğunu hatırlattı. Onları korumakla görevli avcı uçağı birliğinin tek bir Alman bombasının atılmasına fırsat vermemesini sağlamanın daha iyi olacağını belirtti. Konuşamayacak kadar sarsılmış hava subayları tek sıra halinde dışarıya çıktılar.

Ştavka 13. Muhafız Tümeni'ne Stalingrad'a gitme emrini üç gün önce vermişti. Mevcudun 10.000'i aşmasına karşın, askerlerden onda birinin silahı yoktu. Tümen dağınık haldeydi ve doğu yakasında Krasnaya Sloboda civarının karaağaçları, Ukrayna kavakları ve söğütleri altında Alman hava keşif uçaklarının görüş alanı dışındaydı. Kamişin'den güneye yolculuktan sonra, tümene hazırlanmak için çok az zaman verildi. Rodimçev durumun aciliyetini bildiği için, komutanlarını yol boyunca sıkıştırıp durmuştu. Kamyon radyatörleri su kaynatmış, yük develeri asabileşmiş ve araçlardan kalkan toz tabakası "telgraf

* Diğer Sovyet yöneticilerinden Vladimir Mikoyan'ın ve Leonid Kruşçev'in oğulları da Stalingrad'daki Kızılordu hava kuvvetlerinde askerlik yaptılar. Eğlence düşkünlüğü daha ağır basan Vasili Stalin çok geçmeden hava kuvvetleri üzerine bir propaganda filmi yapma bahanesiyle muharebe görevlerinden kaytardı.

21 S. D. Luganskl, "Malenkov", Bialer, s. 455.

direklerine tünemiş çaylakları kül rengine büründürecek"[22] kalınlığa ulaşmıştı. Birkaç defa birlikler sarı burunlu Messerschmittlerin bombardıman için alçak irtifada gürleyip geçmesi üzerine dağılmıştı.

Tümenin Volga'ya yaklaşmasıyla kavrulmuş ve tozlu step sona erdi; akçaağaçlar suyun yakın olduğunun habercisiydi. Bir ağaca çakılmış oklu tabelada "İskele" diye tek kelime vardı. Askerlerin gözüne ilerideki yoğun siyah duman ilişince, herkes yanındakini dürttü. Koca nehrin öbür yakasında onları bekleyen muharebenin ilk belirtisi buydu.

Nehir kıyısında askerlere çarçabuk mühimmat, el bombaları ve tayınlar dağıtıldı; tayında ekmek, sosis ve ayrıca çaya konulacak şeker vardı. Çuykov'la görüşmesinden sonra, Rodimçev karanlığın tamamen çökmesini beklememeye karar verdi. İlk muhafız dalgası alacakaranlıkta dağınık bir görüntü oluşturan Volga filosu gambotlarına ve el konulmuş sivil taşıtlara (römorkörler, sandallar, mavnalar, balıkçı barkaları, hatta kayıklar) doğru atıldı. Doğu yakasında sıralarını bekleyen askerler, teknelerin kendilerini almak üzere ne zaman döneceğini hesaplamaya çalıştı.

Kayıklarda olanlar için geçiş muhtemelen en ürkütücü biçime büründü; sular baş tarafı hafifçe tokatlarken, ıskarmozlar aynı anda gıcırdıyordu. Uzaktan gelen tüfek atışlarının takırtısı ve mermi patlamalarının gümbürtüsü nehir boyunca yankılanıyordu. Derken Alman topları, havanları ve kıyıya yeterince yakın makineli tüfekleri nehri hedef almaya başladı. Nehrin ortasından fışkıran sular, teknelerde bulunanları sırılsıklam etti. Sersemleyen balıkların gümüşümsü karınları bir süre sonra yüzeyde parıltılar oluşturdu. Volga filosundaki gambotların biri doğrudan isabet aldı ve içindeki müfrezeden yirmi kişi öldü. Bazı askerler tıpkı aşağıya bakmaktan kaçınan bir dağcı gibi, karşı kıyıya bakmamak için gözlerini sulara diktiler. Diğerleri ise çelik miğferli başları içgüdüyle omuzlarına gömülmüş halde, batı sahilinde yanmakta olan binalara göz atıp durdular. Bir cehennem görüntüsünün içine gönderiliyorlardı. Hava iyice kararınca, devasa alevler üst tarafta kalan yüksek binaların iskeletlerini birer siluet halinde ortaya çıkardı ve tuhaf gölgelerini nehre yansıttı. Gece semasında kıvılcımlar uçuşuyordu. İlerideki nehir kıyısı "yanık makinelerle ve sahile vurmuş yıkık mavnalarla karmakarışık bir görüntü" içindeydi. Sahile yaklaşan askerlerin burunlarına kömürleşmiş binaların is kokusu ve molozların altında çürüyen cesetlerin bayıltıcı pis kokusu çarptı.

Rodimçev'in ilk dalgadaki muhafızları süngü takmadılar. Teknelerin kenarlarından sığ sulara atladılar ve dosdoğru sarp, kumlu kıyıya yöneldiler. Bir yerde

22 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.

Almanlar ancak yüz metre kadar uzaktaydı. Muhafızlara ne kadar oyalanırlarsa, ölme ihtimallerinin o kadar yüksek olacağını kimsenin söylemesine gerek yoktu. Bereket versin ki, Almanlar siper kazmaya ya da mevzi hazırlamaya zaman bulamamışlardı. Sol kanatta 42. Muhafız Alayı'nın bir taburu NKVD birliklerine katıldı ve Almanları ana istasyon civarına püskürttü. Sağ kanatta 39. Muhafız Alayı kırmızı tuğlalı büyük bir atölyeye hücum etti ve (kurşunlarla delik deşik olmuş haliyle günümüze kadar hatıra olarak korunan) atölyeyi amansız bir yakın muharebeyle Almanlardan temizledi. İkinci dalganın varmasıyla birlikte, takviye edilmiş alay Mamayev Kurganı eteğinden geçen demiryolu hattına doğru ilerledi.

13. Muhafız Tümeni ilk yirmi dört saatte yüzde 30 zayiat verdi; ama nehir kıyısı kurtarıldı. Stalingrad Muharebesi'nin sonunda ilk baştaki 10.000'lik mevcuttan geriye sadece 320 asker kaldı. Onların yemin ederek belirttiklerine göre, sergilenen kararlılık "Rodimçev kaynaklı"ydı.[23] Askerler onu örnek alarak şu sözü vermişlerdi: "Volga'nın ardında bize barınacak yer yok."

Almanlar ilk başta Rodimçev'in karşı-saldırısını geçici bir aksiliğin ötesine pek geçmeyecekmiş gibi gördü. Kent merkezine ilerleyişin tersine çevrilemeyeceği yönünde bir kanaat vardı. "Dünden beri kent merkezinin üzerinde Üçüncü Reich bayrağı dalgalanıyor" diye yazdı 29. Motorize Piyade Tümeni'nin bir mensubu ertesi gün. "Merkez ve [ana] istasyon civarı Alman denetiminde. Haberi nasıl sevinçle karşıladığımızı tahmin edemezsiniz." Ama gittikçe soğuyan havada titreyen askerler "akkorlaşmış Hindenburg sobaların ve sevgili yuvalardan gelen bir sürü mektubun ışık saçtığı yeraltı kışlaklarının düşünü" kurmaya başladılar.[24]

Alman piyade bölükleri Çariçe boğazına kadar ilerlemişti. Böylece 62. Ordu karargâhının girişi doğrudan ateş altında kaldı ve Çariçin sığınağı yaralılarla doldu. Bir süre sonra ılık nemli hava solunamaz hale geldi. Kurmay subaylar oksijen azlığından bayılmaktaydı. Çuykov karargâh yerini bir kez daha değiştirmeye karar verdi; bu sefer nehri geçip kuzeye yöneldikten sonra tekrar batı yakasına döndü.

Mamayev Kurganı için mücadele arttı. Almanların burayı ele geçirmesi halinde, topları Volga'yı kontrol altına alabilirdi. NKVD alaylarından biri 16 Eylül şafağından önce Rodimçev'in 42. Muhafız Alayı'ndan ve başka bir tümenden kalan askerlerle takviye edilinceye dek tepenin küçük bir kısmını tutmayı başardı. Yeni gelenler o sabahın erken saatlerinde zirveye ve tepe sırtlarına saldırdı. Mamayev Kurganı birkaç hafta önce sevgililerin gezindiği park olmaktan artık

23 Söyleşi, Kidyarov, 22 Kasım 1995.
24 Duyuru, 29. Piy. Tüm. (mot.), 15 Eylül 1942, BZG-S.

çıkmış durumdaydı. Mermi, bomba ve el bombası parçalarının saçıldığı toprakta tek bir ot kalmamıştı. Bütün tepe yamacı dövülmüş, amansız saldırı ve karşı-saldırı dövüşlerinde hazır siper işlevini gören çukurlarla dolmuştu. Kentya adlı kadın muhafız 295. Piyade Tümeni askerlerince zirveye dikilmiş Alman bayrağını yırtıp aşağı indirerek üstünde tepinmesiyle nam saldı. Korkaklık olayları ise çok daha az dile düştü. Söylenenlere göre, Mamayev Kurganı'ndaki bir Rus batarya komutanının firar etmesinin sebebi, "muharebedeki korkaklığından dolayı hesap sorulacağından çekinmesiydi."[25] Bir grup Alman piyadesi, mevzileri yarıp bataryaya saldırınca, top mürettebatı paniğe kapılıp kaçmıştı. Kıdemli Teğmen M. "kararsızlık" sergilemiş ve öyle bir anda idamlık suç sayılacak bir davranışla Almanları öldürmekten kaçınmıştı.

Sekiz kilometre kadar kuzeydeki 112. Tümen'de bir müfreze komutanı olan Teğmen K., 16 Eylül gecesi saat on birde dört askerin ve başlarındaki astsubayın kayıp olduğunu fark etti. "Onları bulmak için gerekli tedbirleri almak ve bu ihanet davranışının önüne geçmek yerine, yapabildiği tek şey durumu bölük komutanına bildirmek oldu."[26] Gece yarısı saat birde Komiser Kolabanov soruşturma için müfrezeye gitti. Siperlere yaklaşırken, Alman mevzilerinden Rusça bir sesleniş duydu. Müfrezedeki askerlere ismen hitap eden ses, onları öbür tarafa geçmeleri için sıkıştırmaktaydı: "Hepiniz firar etmelisiniz; sizi iyi besleyecekler ve size iyi davranacaklar. Rus tarafında her ne olursa olsun öleceksiniz." Ardından komiser Alman tarafına doğru ara bölgeyi geçmekte olan birkaç karaltıyı seçti. Müfrezenin diğer mensuplarının onlara ateş açmadığını büyük bir öfkeyle izledi. Çavuş da dahil on adamın gittiğini saptadı. Müfreze komutanı tutuklandı ve divanıharbe verildi. Herhalde idam ya da bir *ştraf* bölüğünde görevlendirilmek olan cezası kayıtlarda geçmemektedir. Anlatılanlara göre, aynı tümende bir yüzbaşı başka iki subayı kendisiyle birlikte firara ikna etmeye çalıştı, ama subaylardan biri "bunu kabul etmeyerek haini öldürdü".[27] Yine de olayın bu aktarılış biçiminin kişisel bir kavgayı örtmeye yönelik olup olmadığı tam kestirilemez.

Almanlar sonraki günlerde defalarca karşı-saldırıya geçti, ama Rodimçev'in muhafızları ve NKVD alayının kalıntıları Mamayev Kurganı'nda tutunmayı başardı. Yerine çakılıp kalan 295. Piyade Tümeni'nin kayıpları öylesine ağırdı ki, yarım yamalak bölükler birleştirildi. Büyük ölçüde Rus keskin nişancıları yüzünden, subay zayiatı özellikle yüksekti. Mevzide geçirilen iki haftadan az bir

25 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 77.
26 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 77.
27 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 78.

sürede, 295. Piyade Tümeni'nde Albay Korfes'in alayına bağlı bir bölük üçüncü komutan kademesindeki genç bir teğmene kaldı.

Mamayev Kurganı'nda "ölümüne müsademeler" devam etti ve Alman ağır topçuları sonraki iki ay boyunca Sovyet mevzilerini bombardımana tuttu. Yazar Vasili Grossman mermilerin yerden toprak kaldırıp havaya uçuruşunu gözlemledi. "Bu toz bulutları havada yerçekiminin etkisine girer girmez, daha ağır parçalar dosdoğru yere düşerken, tozlar gökyüzüne yükselmekteydi."[28] Muharebe sonrasında kararmış yamaçların içinde kalan cesetler topraktan çıkarılmakta ve daha sonra aralıksız, sarsıcı top ateşi altında tekrar gömülmekteydi. Savaştan yıllar sonra, alan temizliği çalışmaları sırasında bir Alman ve bir Rus askerinin topraktan çıkarıldığı söylenir. Görünüşe bakılırsa, birbirlerini ölümüne süngüledikten hemen sonra, iki ceset bir mermi patlamasıyla toprağa gömülmüştü.

Jukov'un bilinçli olarak hafife alan ifadesiyle, "Stalingrad için çok zorlu günler"den geçilmekteydi. Moskova'da ABD büyükelçiliği görevlileri kentin işinin bitik olduğuna emindi ve Kremlin'deki hava son derece tedirgindi. Poskrebişev 16 Eylül akşamı, yemekten hemen sonra sessizce Stalin'in çalışma odasına girdi ve masasına genelkurmay ana istihbarat dairesinden gelmiş bir yazının suretini koydu. Ele geçirilen Berlin mahreçli bir telsiz mesajının metniydi. "Stalingrad görkemli Alman kuvvetlerince alınmış bulunuyor. Kuzey ve güney olarak ikiye ayrılan Rusya çok geçmeden ölüm sancılarıyla çökecektir."[29] Stalin mesajı birkaç kez okuduktan sonra, pencerenin önünde bir süre dikildi. Poskrebişev'e kendisini Ştavka'ya bağlamasını istedi. Telefonda Yeremenko ve Kruşçev'e iletilecek bir mesaj yazdırdı: "Stalingrad'da neler olup bittiği hakkında anlaşılır bilgi verin. Stalingrad'ın Almanlarca ele geçirildiği doğru mu? Düz ve dürüst bir cevap verin. Derhal karşılık vermenizi bekliyorum."

Aslına bakılırsa, acil kriz artık atlatılmıştı. Rodimçev'in tümeni tam zamanında varmıştı. Daha o gün, Alman komutanları Gorişni'nin emrindeki 95. Tümen ve Çariçe'nin güneyindeki oldukça zayıflamış 35. Muhafız Tümeni'ne destek vermekle görevli bir deniz piyade tugayı gibi takviye birliklerinin nehri geçtiğinin farkındaydı. Luftwaffe de 8. Hava Ordusu tarafından üzerlerine sürülen uçak sayısında bir artış saptadı. Bununla birlikte Sovyet avcı uçağı pilotlarının düşman karşısındaki içgüdüsel korkusu hâlâ sürmekteydi. Bir komiserin raporunda şu yakınma vardı: "Ne zaman bir Me-109 görünse, herkesin kıçını kurtarmaya çalıştığı bir harala gürele başlıyor."[30]

28 Grossman, *Life and Fate*, s. 35.
29 ÇAMO 3/11 556/10, aktaran Volkogonov, s. 474-475.
30 4 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 48.

Luftwaffe personelinin en önemli gözlemi, uçaksavar ateşindeki yoğunlaşmaydı. "Stuka filoları görünür görünmez, gökyüzünü sayısız uçaksavar ateşinden kaynaklanan kapkara bir duman bulutu kapladı" diye bildirdi 24. Panzer Tümeni'ndeki irtibat subayı.[31] Nefret edilen Stukalardan biri havada duman salarak patlayınca ve yanan enkaz parçaları yere düşünce, aşağıdaki Rus mevzilerinden müthiş sevinç çığlıkları yükselmekteydi. Çok daha hızlı avcı uçakları bile Volga boyunca gittikçe yoğun ateşe maruz kaldı. Jürgen Kalb adlı bir Luftwaffe astsubayı 16 Eylül'de vurulan Me-109 uçağından Volga'ya atlamak zorunda kaldı. Paraşütle indiği nehirde yüzüp kıyıya vardığında, kendisini bekleyen Kızılordu askerleriyle karşılaştı.

Luftwaffe bombardıman uçağı mürettebatları dinlenmeye çok az fırsat buldu. Varagele bombardımanı için her uçağa gerek vardı. Bir pilot 19 Eylül'de, son üç ayda 228 uçuş görevine çıktığını hesapladı; bu sayı önceki üç yıl boyunca "Polonya, Fransa, İngiltere, Yugoslavya ve Rusya üzerindeki toplam uçuşları" kadardı. O ve mürettebatı günde altı saat havadaydı.

Çoğunlukla step ortasındaki eğreti havaalanlarını üs edinen pilotların yerdeki yaşamı yemeklerin alelacele atıştırıldığı, kavgalı saha telefon görüşmelerinin yapıldığı ve harekât çadırında haritaların ve hava keşif fotoğraflarını sıkıca incelendiği bir koşturmaca biçimindeydi. Uçakla tekrar havalandıklarında ise, aşağıda "inanılmaz yıkım ve yangın kaosunun" sürdüğü ve yanan petrol tanklarından çıkan siyah, yağlı duman bulutlarının genişleyerek, 3.000 metre irtifaya kadar güneşi kapattığı bir ortamda hedefleri saptamak hiç de kolay değildi.

Ordudan görev istekleri sürekli gelmekteydi: "A 11 hedef alanına, kuzeybatı mıntıkasına, büyük ev bloğuna saldırın, orada yoğun düşman direnişi var."[32] Ne var ki, Luftwaffe pilotları "paçavraya çevrilmiş" bir çorak alanı, "tek bir duvarın ayakta kalmadığı yanık fabrika barakalarını" un ufak etmeyi sürdürmekle pek fazla şey başarıldığı kanısında değildi.

Yer mürettebatları, yani "günde üç, dört, beş defa" uçakları kalkışa hazırlayan "teknisyenler – silah, bomba ve telsiz uzmanları" için soluklanma fırsatı yoktu. Hava mürettebatları için yegâne huzur anları günbatımıyla ve gündoğumuyla gelmekteydi; ama o zamanlar bile havaalanının yanında bu "uçsuz bucaksız ülke"nin üzerindeki gökyüzünü seyretmek için öyle uzun kalmaları mümkün değildi. Daha eylülün üçüncü haftasına girilirken ayazlar sertleşti. Hava 17 Eylül'de birdenbire soğudu. Askerler çoğu durumda zaten parçalanmış ceketlerinin altında yün elbiseler giymeye başladılar. "Askerlerin giysileri öyle-

31 Max Plakolb, ÖStA-KA B/1540; Kalb sorgulaması, ÇAMO 48/453/13, s. 70.
32 Herbert Pabst, mektuplar, aktaran Bähr ve Bähr, s. 186-188.

sine yıpranmış durumdaydı ki, sıklıkla Rus üniformasına ait parçaları giymeye mecbur kalıyorlardı" diye belirtecekti bir doktor.[33]

Mamayev Kurganı için amansız kavga sürerken, nehir kıyısındaki devasa beton tahıl silo için aynı ölçüde acımasız bir çatışma ortaya çıktı. Hoth'un XLVIII. Panzer Kolordusu'nun hızlı ilerleyişi bu doğal kalenin bağlantılarını neredeyse kesmişti. 35. Muhafız Tümeni'ne bağlı savunucular 17 Eylül gecesi takviye için Teğmen Andrey Hozyanov komutasındaki bir deniz piyade müfrezenin gelişini sevinç çığlıklarıyla ve şakalarla karşıladı. Ellerinde iki eski Maxim makineli tüfeği ve iki uzun Rus tanksavar tüfeği vardı; teslim olmalarını istemek üzere bir ateşkes bayrağıyla ortaya çıkan bir subayın ve tercümanın bulunduğu Alman tankına ateş açmak için bunları kullandılar. Ardından Alman topçuları kocaman yapıyı hedef alarak, sembolü Meissen porseleninden çapraz kılıçlar olan Sakson 94. Piyade Tümeni için zemin hazırladı.

Elli küsur karşı-savunma hücumu 18 Eylül'de püskürttü. Rus askerleri ikmalin gelemeyeceğini bildikleri için, ellerindeki mühimmatı, tayınlar ve suyu idareli kullandılar. Sonraki iki gün çarpışmayı sürdürdükleri şartlar korkunçtu. Toza dumana boğulmuş durumdaydılar; silodaki tahıl bile ateş almıştı ve bir süre sonra içecek suları hemen hiç kalmadı. Maxim makineli tüfeklerinin namlu mahfazalarına konulacak suda da sıkıntıları vardı. (Birinci Dünya Savaşı'nda çoğu kez başvurulan yöntemle, deniz piyadeleri de muhtemelen bu iş için idrarlarını kullandılar; ama Sovyet anlatımları böyle ayrıntılara girmekten kaçınır.)

İşlerini bitirmek üzere 20 Eylül'de başka Alman tankları geldiğinde, bütün el bombalarını ve tanksavar mermilerini harcamışlardı. Her iki Maxim de saf dışı edildi. Silonun içinde duman ve tozdan birbirlerini göremeyen savunucular, kavrulmuş gırtlaklarıyla birbirlerine bağırarak haberleşmekteydi. Almanlar içeriye girdiklerinde cisimlere değil, seslere ateş açtılar. Sağ kalanlar o gece sadece bir avuç mühimmatla çarpışıp dışarıya çıktı. Yaralılar mecburen içeride bırakıldı. Sert bir kavga olmasına karşın, bunun Almanlar açısından çarpıcı bir zafer olduğu pek söylenemezdi; yine de Paulus zaferin anısına ordu karargâhında hazırlattığı kol brövesinde Stalingrad'ın sembolü olarak devasa tahıl silosunu seçti.

Kent merkezindeki yarı tahkimli binaların inatçı savunma hatları benzer biçimde Almanlara birçok can kaybına mal oldu. Farklı tümenlerden Kızılordu askerlerinin bu "garnizon"ları korkunç susuzluk ve açlık çekmekle birlikte cüretkâr bir direniş gösterdi. Kızıl Meydan'da bulunan ve 42. Muhafız Alayı'na

33 Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, s. 130.

bağlı 1. Tabur'un karargâhı işlevini gören Univermag bonmarşesi için şiddetli bir çatışmaya girildi. "Çivi fabrikası" olarak bilinen küçük bir depo başka bir tahkimli mevziyi oluşturdu. Oradan çok uzak olmayan üç katlı bir binada, muhafızlar burunları ve kavrulmuş gırtlakları un ufak olan duvarların tuğla tozuyla dolmuş halde beş gün boyunca dövüştüler. Yaralılar başlarındaki genç hemşirenin göğsünden aldığı yaraya yenik düşmesiyle bakımsız kalınca mahzenlerde can verdi. İlk başta bir yarım tabura denk kuvvetten geriye kalan altı asker, Alman tanklarının nihayet duvarları yıkıp içeriye girdiği son anda kaçtı.

Kent merkezindeki Alman kazanımları içinde, Kızılordu açısından en ciddi olanı ana iskeleye doğru ilerleyişti. Bu hamle Almanların magnezyum paraşüt fişeklerinin ışığı altında ateşlenen toplarla, Nebelwerfer roket fırlatıcılarıyla ve makineli tüfeklerle başlıca gece geçiş noktalarını vurmalarına olanak verdi. Almanlar savunuculara takviye birliklerinin ve ikmal malzemelerinin ulaşmasını önlemeye kararlıydı.

Beş günde on beş defa el değiştiren ana istasyon, sonunda harabeye dönmüş halde Almanların işgaline girdi. Çuykov'un politikası doğrultusunda, Rodimçev Alman topçularının ve hava birliklerinin işini zorlaştırmak açısından, cephe hattının her zaman Almanlara en az elli metre yakın kurulması emrini verdi. Tümenindeki askerler için nişancılık özel bir gurur kaynağıydı. "Her muhafız bir keskin nişancı gibi ateş açıyordu" ve böylece "Almanları yürümek yerine sürünmek zorunda bırakıyordu."[34]

Sıkı çarpışmaların getirdiği bitkinlikle gözleri kızaran ve tahmin ettiklerinden daha fazla silah arkadaşı için yas tutan Alman askerleri, daha bir hafta önceki zafer havasını kaybetmişlerdi. Her şey rahatsız edici derecede farklı görünmekteydi. Top ateşi bir kent içinde onlara çok daha ürkütücü gelmekteydi. Tek tehlike sırf mermi patlaması değildi. Ne zaman bir yüksek bina vurulsa, yukarıdan şarapneller ve taşlar yağmaktaydı. *Landser* harabelerden ve molozlardan oluşan yıkık manzarasıyla bu yabancı dünyada zaman kavramını artık yitirmişti. Sürekli toz sisinden dolayı öğle ışığının bile garip, hayaletimsi bir niteliği vardı.

Böyle sıkışık bir alanda, yüksek binalardaki keskin nişancıların yarattığı tehlike yüzünden, bir asker her üç boyutuyla savaş haline daha duyarlı olmak zorundaydı. Ayrıca gökyüzünü de kollamalıydı. Luftwaffe akınları devreye girdiğinde, bir *Landser* tıpkı bir Rus askeri gibi yere kapaklanmaktaydı. Alman mevzilerinin tanınması için serilen kırmızı, beyaz ve siyah gamalı haç bayraklarının Stukalar tarafından seçilememesi korkusu hep vardı. Yer belirtmek için

34 Söyleşi, Kidyarov, 22 Kasım 1995.

çoğu kez işaret fişekleri atılmaktaydı. Rus bombardıman uçakları da alçak irtifada dalmaktaydı; kuyruktaki kızıl yıldızın görünmesine kesinlikle yetecek bir irtifaydı bu. Göğün çok daha yüksek kesimlerinde avcı uçakları güneş ışıklarıyla parlamaktaydı. Bir gözlemciye göre, kıvrılmaları ve dönüşleri havadaki kuşlardan çok, denizdeki balıklar gibiydi.

Gürültü sinirleri sürekli bozan bir şeydi. Bir panzer subayı bunu şöyle anlatmıştı: "Hava dalışa geçen Stukaların cehennemi uğultusuyla, uçaksavarların ve topların gümbürtüsüyle, motorların homurtusuyla, tank paletlerinin takırtısıyla, rampaların ve Stalin orglarının çığlıklarıyla, yarı otomatik tüfeklerin karşılıklı cayırtısıyla dolu. Her noktasında yanan bir kentin sıcaklığını sürekli hissediyor insan."[35] Askerleri en çok etkileyen ise yaralıların feryatlarıydı. Bir Alman "Bu bir insan sesi değil" diye yazmıştı güncesine. "Acı çeken bir yabani hayvanın donuk bağırışı basbayağı."[36]

Böyle koşullarda yurt özlemi haliyle ağırlaştı. Bir Alman askerinin mektubunda, "Memleket çok uzakta – Ah, güzel memleket!" gibi efkârlı bir satır vardı. "Onun ne kadar harika olduğunu ancak şimdi anlıyoruz."[37] Buna karşılık Rus savunucular açıkça sıla hasretini kaldırılamayacak bir lüks saymaktaydı. "Merhaba, sevgili Palina!" diye yazdı bir meçhul asker 17 Eylül'de karısına. "İyiyim ve sağlığım yerinde. Hiç kimse ne olacağını bilmiyor, ama yaşayıp göreceğiz. Savaş sıkı. Haber bültenlerinden cephede olup bitenler hakkında bilgin vardır. Her askerin görevi basit: Olabildiğince çok Fritz'i yok etmek ve ardından onları batıya doğru püskürtmek. Seni çok özlüyorum, ama aramızda binlerce kilometre varken yapacak hiçbir şey yok."[38] Sergey adlı bir asker 23 Eylül'de karısı Lyolya'ya şu yalın mesajı yazdı: "Almanlar bize karşı koyamayacak."[39] Mektubunda ev bahsi hiç yoktu.

Kuzey cephesinde üç Sovyet ordusunun Altıncı Ordu'nun sol kanadına saldırmaya dönük yeni bir girişimi 18 Eylül'de başarısızlığa uğradı. Tehdide karşı Luftwaffe filolarının hızla sevk edilmesi ve beraberinde XIV. Panzer Kolordusu'nun karşı-saldırılar düzenlemesi açık stepte fazlasıyla etkili oldu. Ertesi gün ikinci bir girişim boşa çıktı. Her üç ordunun büyük can kaybıyla başarabildiği tek şey, 62. Ordu'yu iki günden daha az bir süre Luftwaffe saldırısından korumaktı.

35 BA-MA, RH27-16/42.
36 Podewils, s. 115.
37 Herbert Pabst, aktaran Bähr ve Bähr, s. 184.
38 AMPSB 22789.
39 AMPSB 752-/5.481.

Bir gevşeme olmayacağını anlayan Çuykov, Albay Batyuk'un komuta ettiği ve ağırlıklı olarak Sibiryalılardan oluşan 284. Mekanize Tümen'i Volga'nın öbür tarafına geçirmeye başladı. Almanların ana iskele civarına sağlamca yerleşmesi ve daha sonra Rus kuvvetlerini arkadan sarmaya dönük bir girişimle nehir kıyısı boyunca kuzeye hücum etmesi ihtimaline karşı, onları Mamayev Kurganı'nın aşağısında yedekte tuttu. 23 Eylül sabahı, Batyuk'un son Sibiryalı kafilesinin Volga'nın batı yakasına ulaşmasından birkaç saat sonra, Almanları ana iskeleden temizlemeye ve Çariçe'nin güneyinde yalnız kalmış Sovyet birlikleriyle bağlantıyı sağlamaya dönük bir girişimle tümen hücuma kaldırıldı. Ama Alman tümenler ağır kayıplar vermekle birlikte onları püskürttü. Tesadüfen Paulus'un elli ikinci yaş gününe denk gelen o günde, Almanlar Çariçe boğazının güneyinde kıstırılmış 62. Ordu'nun sol kanadını bağlantısız bırakan geniş koridoru nihayet elde etti.

Stalingrad'ın güney kesimindeki direnişi ezmeye yönelik Alman girişimi kestirilebilir bir titizlikle sürdü. İki gün sonra bir yarma harekâtı başarıldı. Bu durum zaten neredeyse yiyeceksiz ve cephanesiz kalmış iki milis tugayında paniğe yol açtı. Ne var ki, Stalingrad Cephesi karargâhının Moskova'daki Şçerbakov'a bildirdiği üzere, çöküş tepede başladı. 42. Özel Tugay'ın komutanı "ordunun kurmay heyetine danışmaya gideceği bahanesiyle savunma hattından ayrıldı."[40] Deniz piyadeleriyle takviye edilmesine karşın, aynı şey 92. Özel Tugay'ın da başına geldi. Komutan ve komiser, onların ardından kurmay heyeti 26 Eylül'de askerleri yüzüstü bıraktı. Aynı şekilde "daha yüksek komuta kademesiyle durumu görüşmeye gitme gerekçesini" bildirmelerine karşın, kendilerini sağlama almak için Volga'nın ortasındaki büyük Golodni adasına çekildiler. Ertesi sabah "komutanlarınca terk edildiklerini öğrenen askerlerin çoğu apar topar Volga kıyısına gidip sallar hazırlamaya girişti." Bazıları ağaç gövdeleri ve sürüklenmiş odun parçaları üstünde, bazıları da dosdoğru yüzerek Golodni adasına varmaya çalıştı. Bu can havliyle kaçış girişimlerini belirleyen düşman, havanlarla ve toplarla ateş açarak birçoğunu suda öldürdü.

"Makineli tüfek taburunun komutanı ve tugayın batı yakasında kalmış en yüksek rütbeli subayı olan Binbaşı Yakovlev, tugay komutanının kaçtığını ve askerler arasında panik tohumları ektiğini öğrenince komutanlığı üstlendi." Adaya kaçanlar arasında muhaberecilerin de olması nedeniyle, iletişiminin koptuğunu çok geçmeden anladı. Teğmen Soluçev'in yardımıyla geri kalan askerleri toparlayarak oluşturduğu savunma hattı, adam ve cephane sıkıntısına rağmen, sonraki yirmi dört saat boyunca yedi saldırıya direndi. Bu arada tugay komu-

40 Dobronin'den Stalingrad Cephesi Askeri Konseyi'ne, 3 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 9, 30-32.

tanı adada kaldı. Geride bıraktığı savunuculara mühimmat göndermeye bile çalışmadı. Olup bitenleri gizleme çabasıyla, 62. Ordu karargâhına çarpışmalarla ilgili uydurma raporlar gönderdi. Bunlar onu kurtarmaya yetmedi. Çuykov'un kurmay heyeti kuşkulanmaya başladı. Tutuklanan komutan "227 No'lu Emir'e ağır itaatsizlik"le suçlandı. NKVD mahkemesince açıklanan cezaya ilişkin olarak Moskova'ya gönderilen raporda ayrıntıların verilmemesine karşın, ona yumuşak davranıldığını sanmak zordur.

10
FARELERİN SAVAŞI

Hitler Kafkasya'da ve Stalingrad'da başarıya ulaşılamamasından kaynaklanan hüsranlarının had safhaya vardığı 24 Eylül'de, General Halder'i ordu genelkurmay başkanlığı görevinden aldı. Karşılıklı bir tür asabi bezginlik her ikisini de yormuştu. Halder bir amatörün kararsız ve takıntılı müdahaleleri olarak gördüğü durumdan usanmış haldeyken, Führer önderliğine yönelik her türlü örtük eleştiriyi kendi zafer iradesini paylaşmayan gerici generallerin hıncına bağlama eğilimindeydi. Halder'in o gece güncesine düştüğü nota göre, Hitler'in asıl derdi "ülküye bağnaz inancı genelkurmaya aşılama gereği"ydi.[1] Genelkurmaya boyun eğdirmeye yönelik bu uğraş başlı başına bir rol çalma mücadelesine dönüştü. Sonuçları tahmin etmek zor değildi. Tehlikeli bir durum kolayca bir felakete dönüşebilirdi.

Jodl ve List'le ağız dalaşının ardından, Paulus kendisinin Jodl'un yerine Wehrmacht komuta kurmay heyetinin başına getirileceğini duydu. General von Seydlitz de Altıncı Ordu komutanı olarak yerine geçmesi beklenen güçlü adaydı. Ne var ki, Hitler iyi tanıdığı simalarla yola devam etme kararı aldı. Jodl tekrar görevine getirilirken, şakşakçı Feldmareşal Keitel yerinde kaldı. Keitel'den beklenen şey Führer'in askeri dehasına güvenini tazeleme ve orduyu Nazileştirmeye yardımcı olmaktı. Mesleğine düşkün subaylar ona "baş sallayan eşek" anlamında "Lakeitel" adını takmışlardı; ama başka birçok generali de manevi korkaklıktan dolayı aşağılayan bir tutum içindeydiler. Groscurth daha sonra Temmuz Tertibi'nin başını çekecek olan General Beck'e, "Genelkurmay dosdoğru kendi yıkımına ilerliyor" diye yazdı. "Onda artık onurun zerresi yok."[2] Groscurth'un tek tesellisi XI. Kolordu komutanı General Strecker'in ve karargâhtaki kurmay subayların kendisiyle aynı kanaatte olmasıydı. "Böyle insanlarla birlikte olmak gerçek bir keyif."

1 Halder, s. 528.
2 19 Ağustos 1942, Groscurth, s. 548.

Halder'in görevden alınması genelkurmayın bağımsız bir planlama organı olmaktan çıkışının belirtisi olduğu gibi, Paulus'u kritik bir anda yegâne hamisinden yoksun bıraktı. Paulus yeni bir atama şansını kaçırmış olmaktan dolayı herhalde içten içe üzülmüş olmalıdır. Hitler daha önce Altıncı Ordu'yla gökte fırtına gibi esebileceğini söylemişti; oysa Stalingrad hâlâ düşmüş değildi. Propaganda bakanlığından bir ekip "bayrakların göndere çekilişini görüntülemeye hazır"[3] bir şekilde kentin alınmasını beklemekteydi. Basın "*Stalingrad Gefallen!*" manşetini atmaya izin verilmesi için yalvarmaktaydı; çünkü bizzat Paulus'un karargâhı 26 Eylül'de "Reich'ın muharebe bayrağı Stalingrad'daki parti binası üzerinde dalgalanıyor!" diye duyurmuştu.[4] Goebbels bile Alman basınının olayları "fazlasıyla tozpembe bir açıdan"[5] yansıtmasından endişe duymaya başladı. Editörlere çarpışmaların sertliğini ve karmaşıklığını vurgulama talimatı verildi. Fakat Goebbels bir hafta sonra "Stalingrad'ın düşüşünün kesinlikle beklenebileceğinden" emin hale geldi; derken üç gün sonra ruh hali bir kez daha değişti ve başka konuların öne çıkarılması gerektiğini bildirdi.

Paulus Stalingrad'ı alamamış olmaktan dolayı "sabahtan akşama" maruz kaldığı baskılar ve eleştiriler yüzünden, Groscurth'un ifadesiyle "son derece asabi" hale geldi.[6] Sıkıntı nükseden dizanterisini azdırdı. Kurmay subaylar yüzünün sol tarafındaki tikinin daha belirginleştiğini fark etti. Don'un batı yakasındaki Golubinski köyünde bulunan Altıncı Ordu karargâhında, Paulus'un gözleri Stalingrad'ın ayrıntılı ve büyük ölçekli haritasına dikiliydi. Kentin büyük bir kısmı alınmıştı ve istihbarat personelinin tahminine göre, Sovyet zayiat oranı Alman tarafının aşağı yukarı iki misli düzeyindeydi. Paulus'un tek umudu düşmanın stoklarının her an tükenebileceğini söyleyen Hitler'in haklı çıkmasıydı. Kendisi de elindeki kaynakları hızla harcamaktaydı ve düşmanın şaşırtıcı azmi herkesin canını sıkmaktaydı.

Ona yöneltilen eleştirilerin büyük bir bölümü Dördüncü Panzer Ordusu'ndan iki kolorduyla desteklenen Altıncı Ordu'nun 330.000'e yaklaşan mevcuduyla Alman ordusundaki en büyük askeri birliği oluşturmasına dayanmaktaydı. Dışarıdan bakan ve muharebe tecrübesi olmayan kişilerin sorunu anlaması mümkün değildi. Paulus'un elindeki birlikleri daha iyi kullanabileceği kesinlikle ileri sürülebilirdi; ama muarızlarının unutmuş gibi göründüğü bir nokta vardı. O da elindeki tümenlerden yaklaşık sekizinin kentteki çarpışmalarda yer almasına karşın, öteki on bir tümenin büyük ve küçük Don büklümleri boyunca ve ardından Rinok'un kuzeyinde stepi aşıp Volga'ya kadar uzanan, ayrıca Stalingrad'ın güne-

3 Dohna-Schlobitten, s. 246.
4 BA-MA, RH20-6/216, s. 51.
5 Aktaran Boelcke, s. 365.
6 29 Ağustos 1942, Groscurth, s. 550.

yinde Beketovka'nın karşısındaki bir şeridi kapsayan yaklaşık 210 kilometrelik cephede mevzilendiğiydi. (*Bkz.* Harita 4.) Yedekte ise sadece tek bir tümen vardı.

Gittikçe çıplaklaşan stepteki kuzey kanadında, Strecker komutasındaki XI. Kolordu, General Walther Heitz komutasındaki VIII. Kolordu ve Hube komutasındaki XIV. Panzer Kolordusu kent üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalışan dört Sovyet ordusunun sürekli saldırılarıyla karşı karşıyaydı. Sağ kanatta General Şumilov komutasındaki 64. Ordu karşısında duran General Jaenecke komutasındaki IV. Kolordu zayıf Rumen Dördüncü Ordusu'yla birleşerek, Kuzey Kafkasya içlerine varacak kadar aşırı açılmış bir savunma hattı oluşturmaktaydı. Yeremenko'ya bağlı birlikler ise Çuykov'un komuta ettiği 62. Ordu'yu, Beketovka civarındaki 64. Ordu'yu, Sarpa Gölü'nün ötesine kadar yayılan 57. Ordu'yu, geri kalan göller hattını 51. Ordu'yu ve Kalmık stepinin boşluğuna doğru uzanan 28. Ordu'yu kapsamaktaydı.

Güney kanadındaki Alman, Rumen ve Rus orduları açısından savaş esas itibariyle Birinci Dünya Savaşı gibiydi; aradaki tek fark silahların daha iyi olması ve ara sıra modern uçakların görünmesiydi. Kanadın her iki tarafına yerleştirilmiş zırhlı birlikler açısından, daha birkaç hafta önce savaş gemileri gibi tam hızla hücuma kalktıkları güneşten kavrulmuş ovalar artık son derece bunaltıcı bir hal almıştı. Manzarada ağaçların ve dağların olmayışı Güney Almanya'dan ve Avusturya'dan gelmiş askerlerde sıla hasreti uyandırdı. Bölgeye özgü *rasputiça* yağmurları sefalet koşullarına yol açtı. Yeraltı sığınaklarında yağmur şırıltısını dinleyen ve su seviyesinin dirsek hizasına kadar yükseldiğini gören askerler, ayak kangreni ihtimalini düşünmekten ve ara bölgede cesetleri kemiren ıslak fareleri izlemekten kendilerini alamadılar. Keşif devriyeleri, baskınlar ve yoklama saldırıları her iki tarafı harekete geçiren yegâne vesilelerdi. Küçük gruplar sürünerek düşman hattına doğru ilerledikten sonra, siperlerin içine el bombaları atıyorlardı. Tek değişiklik 25 Eylül'de Stalingrad'ın güneyinde 51. Ordu ve 57. Ordu'nun tuzlu göller hattı boyunca Rumen tümenlerine saldırmasıyla ve onları biraz geriletmesiyle yaşandı; ama bu hamle Alman tümenlerinin dikkatini kentten uzaklaştırmayı sağlayamadı.

Bizzat Stalingrad'daki çarpışmaların daha farklı seyre bürünmesi mümkün değildi. Sivil yaşam alanlarının yıkıntılarında yoğunlaşan yeni bir savaş biçimi vardı artık. Savaştan kalan döküntüler (yanmış tanklar, kovanlar, muharebe telleri ve el bombası kutuları) bina enkazlarındaki eşyalarla (demir karyolalar, lambalar ve ev aletleri) iç içe geçmiş durumdaydı. Vasili Grossman'ın anlatımıyla "tuğlalar saçılmış, yarı yıkık odalarda ve koridorlarda çarpışmaların"[7] sürdüğü apartman bloklarında, solmuş çiçeklerin bulunduğu bir vazoyla ya da bir çocu-

7 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.

ğun masada açık duran ödev defteriyle karşılaşmak hâlâ mümkündü. Yıkık bir binanın üst tarafındaki bir gözetleme noktasında, periskoplu bir topçu gözcüsü bir mutfak iskemlesinde oturmuş hedefi duvardaki uygun bir mermi deliğinden izleyebilmekteydi.

Ev ev çarpışma Alman piyadelerinin hoşlanmadığı bir şeydi. Alışılmış askeri sınırları ve boyutları aşan böyle yakın muharebe, onlar için psikolojik bakımdan kafa karıştırıcıydı. Eylül muharebelerinin son evresinde, her iki taraf Volga kıyısında tuğladan yapılmış büyük bir depoyu almak için kavgaya tutuştu. Çariçe ağzına yakın olan binanın nehir kıyısına bakan dört ve karaya bakan üç katı vardı. Bir ara bina "katmanlı bir pasta gibi"[8] oldu; Almanlar üst katta, Ruslar ara katta ve başka Almanlar en alt kattaydı. Bütün üniformaların aynı boz renkli toza bulanmış olması nedeniyle, çoğu kez düşmanı tanımak mümkün değildi.

Alman generalleri yıkık kentte tümenlerini bekleyen durumu kestirmekten uzak gibiydiler. Müthiş *Blitzkrieg* avantajlarından mahrum kaldılar ve birçok bakımdan Birinci Dünya Savaşı'nın tekniklerine savruldular; oysa kendi askeri teorisyenleri siper savaşının aslında "savaş sanatından bir sapma"[9] olduğunu ileri sürmüşlerdi. Örneğin, Altıncı Ordu Sovyet taktiklerine ilk kez Ocak 1918'de uygulanmış "baskın sıkıştırma"ları tekrar devreye sokarak karşılık vermek durumunda kaldı. Sığınakları, mahzenleri ve kanalizasyonları temizlemek için çoğu kez bir makineli tüfek, hafif havan ve lav silahlarıyla donanmış hücum kıtaları oluşturuldu.

Yürütülüş tarzıyla Stalingrad'daki çarpışmalar Verdun'daki toplu kıyımdan daha da dehşet vericiydi. Alman askerleri yıkık binalarda, sığınaklarda, mahzenlerde ve kanalizasyonlarda yakın muharebeye geçmeye "Farelerin Savaşı" (*Rattenkrieg*) adını taktı. Bunun vahşice bir kişisellik taşıması, olayların kontrolünü hızla yitirdikleri kanısına varan Alman generallerini ürküttü. "Düşman görünmez bir varlık" diye yazdı General Strecker bir dostuna. "Bodrumlardan, duvar kalıntılarından, gizli sığınaklardan ve fabrika yıkıntılarından çıkıp düzenlenen pusular birliklerimizde ağır zayiata yol açıyor."[10]

Alman komutanlarının kamuflajdaki Rus uzmanlığını açıkça kabul etmesine karşın, savunucular için ideal koşulları yaratanın kendi uçakları olduğunu çok azı teslim etti. "Tek bir ev ayakta kalmış değil" diye yazdı bir teğmen eve mektubunda. "Yanmış bir metruk arazi, neredeyse aşılmaz molozlardan ve harabelerden oluşmuş bir ıssız ortam var sadece."[11] Kentin güney ucunda 24. Panzer Tümeni'nde görevli Luftwaffe irtibat subayı şunu yazdı: "Savunucular kentin

8 Gonçarov, söyleşi, 25 Kasım 1995.
9 Förster, "Evolution and development of German doctrine", s. 2.
10 Strecker, Haller, s. 90.
11 Teğmen Anselm Radbruch, mektup, 26 Eylül 1942, Bähr ve Bähr, s. 174.

saldırılarımızla karşı karşıya olan kesimlerinde yığınak ve tahkimat yapmış durumda. Parklarda mevzilenmiş tanklar ya da tank taretleri var ve mahzenlerde saklı tanksavar topları öncü tanklarımızın ilerleyişini çok zorlaştırıyor."[12]

Çuykov'un planı Alman toplu hücumlarını "dalgakıran"larla dağıtıp parçalamaktı. Tanksavar tüfekleri ve makineli tüfekleri olan piyadelerin yerleştirildiği takviyeli binalar, saldırıya geçen birlikleri saptırarak, kamuflajlı T-34 tanklarının ve tanksavar toplarının arkadaki molozlara yarı yarıya gömülmüş halde beklediği mecralara yöneltecekti. Alman tankları piyadelerle birlikte saldırdığında, savunucuların ana önceliği onları ayırmaktı. Ruslar piyadeleri ürkütüp kaçırmak üzere tankların hemen arkasına bombalar fırlatacak siper havanlarını kullanırken, tanksavar topçuları dosdoğru tankların üzerine gitmekteydi. Mecralara ayrılmış giriş yolları önceden istihkâmcılarca mayınlanmaktaydı; zayiat oranı en yüksek uzman sınıf onlardı. Kendi aralarındaki düsturları şuydu: "Bir hata yaptın mı, akşam yemeğini görmezsin."[13] Karların başlamasından sonra kamuflaj elbiseleri giyen istihkâmcılar, tanksavar mayınlarını döşeyip gizlemek için geceleri sürünerek dışarıya çıkmaktaydı. Tecrübeli bir istihkâmcının bir gecede otuz mayın döşemesi mümkündü. İstihkâmcılara şöhret kazandıran bir başka taktik, ilerleyen bir Alman tankının önüne mayın atmak üzere koruma altında siperden koşup çıkmaktı.

Hedef büyük çaplı saldırılardan ziyade amansız ve vurucu küçük çatışmalara girişmekti. Çarpışmayı genellikle "Stalingrad Sokak Çatışmaları Akademisi"ni bitirmiş altı ya da sekiz kişilik hücum mangaları yürütmekteydi. Bunlar yarı otomatik tüfeklerin ve el bombalarının yanı sıra, sessizce öldürmeye dönük kasaturalarla ve keskinleştirilmiş küreklerle donanırlardı. (Kürek çok zor bulunduğu için, her asker kendi adını sapına kazır ve çalınmaması için başını kürek ağzına dayayarak uyurdu.) Kanalizasyonların içine gönderilen hücum mangaları lav silahlarıyla ve patlayıcı yükü taşıyan istihkâmcılarla takviye edilirdi. Rodimçev'in muhafız tümeninden altı istihkâmcı bir Alman müstahkem mevzisinin altında bir kuyu bularak, bunu 135 kilo patlayıcıyla havaya uçurmayı bile başardı.

Alman ordularının yedek sıkıntısı çektiğinin anlaşılmasıyla birlikte, daha genel bir taktik geliştirildi. Çuykov gece saldırılarına ağırlık verilmesi emrini verdi; bunun ardında esas olarak Luftwaffe'nin geceleyin karşılık vermemesi gibi bir pratik sebebin yanı sıra, Almanların karanlık saatlerde daha çok korktuğu ve gece çatışmalarında iyice yorgun düşeceği kanaati de yatmaktaydı. Alman piyadesi Albay Batyuk'un 284. Mekanize Tümeni'nde bulunan ve her şeyin pe-

12 Max Plakolb, ÖStA-KA B/1540.
13 Smirnov, söyleşi, 22 Kasım 1995.

şine düşebilecek doğal avcılar sayılan Sibiryalı askerlerden özel bir korku duyar hale geldi. Bir Alman askeri Rusların eline geçen mektubunda, "Dehşetin nasıl bir şey olduğunu keşke anlasanız" diye yazmıştı. "En ufak hışırtıda tetiği çekiyorum ve makineli tüfekle izli mermileri art arda yağmur gibi boşaltıyorum."[14] Geceleyin hareket eden her türlü şeye ateş açma dürtüsü, çoğu kez bütün bir mevzi boyunca aynı ölçüde tedirgin nöbetçilerin yaylım ateşini harekete geçirdiğinden, haliyle Almanların tek başına Eylül ayında 25 milyonu aşkın kurşun harcamasına katkıda bulundu.[15] Ruslar zaman zaman yakın bir saldırı izlenimi uyandırmak üzere geceleyin gökyüzüne işaret fişekleri atarak da gerginliği canlı tuttular. Kızılordu hava kuvvetleri kısmen gündüzleri Messerschmitt'lerden kaçınmak açısından, Alman mevzilerine her gece art arda amansız akınlara girişmeyi sürdürdüler. Bu yöntem aynı zamanda Almanları yormaya ve sinirlerini germeye yönelik yıpratma sürecinin bir başka unsuruydu.

Ruslar cephedeki her Alman uçaksavar bataryasını ateş açmaya yönelten iki motorlu gece bombardıman uçaklarının yanı sıra, gece akınlarında küçük bombalar atan, manevra yeteneği yüksek ve küçük U-2 çift kanatlı uçakları da kullandılar. Bir öncü onbaşı eve yazdığı mektubunda, "Şu Rus herifler gece boyunca sürekli başımızın üstünde vızıldıyor" diye yazmıştı.[16] İşin en kötü tarafı sesteki tuhaf değişiklikti. U-2 uzaktayken çok sayıda takma adından biri olan "dikiş makinesi" gibi ses çıkarıyordu. Ardından hedefine yaklaşan pilot, avcı bir kuş gibi süzülmek üzere motoru kapatıyordu. Bomba düşene kadar duyulan tek ses motor kaputundan geçen havanın ıslığıydı. Bomba yükünün ancak 400 kilo olmasına karşın, uçağın psikolojik etkisi epeyce yüksekti. "Deliklerimizde bitkin halde uzanarak onları bekliyoruz," diye yazmıştı başka bir asker.[17] U-2'ye Stalingrad'daki makinelerin ya da silahların hepsinden daha fazla takma ad yakıştırıldı. Diğer takma adları arasında habersizce pat diye ortaya çıkmasından dolayı "görevli astsubay", "gece yarısı bombardıman uçağı", "kahve makinesi" ve "demiryolu horozu" vardı. Altıncı Ordu sonunda Ordu Grubu karargâhından gün boyu saldırılarla Rus havaalanları üzerindeki Luftwaffe baskısını sürdürmesini istedi. "Rusların geceleri tartışmasız hava üstünlüğü katlanılmaz bir düzeye varmış bulunuyor. Askerler dinlenme fırsatı bulamıyor ve bu gidişle takatleri çok geçmeden tamamen tükenecek."[18]

Günümüze ulaşan dosyalarda muharebe stresine ilişkin vakalara açık bir değinme yoktu. Alman sıhhiye makamları tıpkı İngilizler gibi örtmece "bitkinlik" terimini kullanmaya eğilimliydi; ama uyguladıkları reçete Kızılordu'nun acımasız ya-

14 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/100.
15 BA-MA, RH20-6/216, s. 58.
16 Onbaşı O. K., 45. Ön. Tab., 16 Eylül 1942, BZG-S.
17 Klaus, s. 20.
18 Altıncı Ordu savaş güncesi, 15 Kasım 1942, BA-MA, RH20-6/221.

lınlığına daha yakındı. Alman ordusu böyle bir durumun varlığını bile kabul etmeye yanaşmadı. Daha 1926'da, yani Hitler'in iktidara gelişinden yaklaşık yedi yıl önce savaş nevrozu teşhisi, bunun beraberinde getirdiği emekliye ayrılma hükmüyle birlikte basbayağı yürürlükten kaldırıldı. Bu anlayışa göre, hastalık yok sayıldığında, cephe hattından ayrılma gerekçesi de son bulacaktı. Sinir bozukluğu korkaklık sayıldı ve böylece idamlık bir suç olmasının yolu açıldı. Bu bakımdan Stalingrad'da her iki tarafta disiplin suçlarına, özellikle de firar olaylarına muharebe şokunun ve genel gerginliğin ne ölçüde yol açtığını kestirebilmek imkânsızdır. Benzer durumlara ilişkin araştırmalara dayanarak kesin biçimde söylenebilecek tek şey, muharebe şokuna bağlı zayiat oranının eylülde hareketli savaşın neredeyse durağan bir imha savaşına dönüşmesiyle birlikte hızla yükselmeye başlamış olması gerektiğidir. Anzio'da ve Normandiya'da yaşanan muharebe şoku vakaları üzerine İngiliz araştırmalarına bakılırsa, birliklerin kıstırılmasıyla ya da sarılmasıyla birlikte psikolojik durumdan kaynaklanan zayiat herhalde tırmanışa geçmiş olmalıdır.

Çuykov'un cephe karargâhındaki yüksek rütbeli subaylarla başlıca anlaşmazlığı tümen, ordu ve cephe düzeyinde topçu birliklerinin mevzilenişiyle ilgiliydi. Elindeki birlikler için batı yakasında yeterince düzlük olmamasından dolayı, topçuların doğu yakasında üslenmesi gerektiği yolundaki savını sonunda kabul ettirdi. Ayrıca yeterli miktarda top mermisini Volga'dan geçirmek gittikçe zorlaşacaktı ve "Stalingrad'da mermiler olmadığında bir sahra topunun hiçbir yararı yoktu."[19]

Vasili Grossman kente varışından hemen sonra, "Bir ev Rusların elinde, öbür ev Almanların elinde" diye karaladı not defterine. "Böyle bir muharebede ağır toplar nasıl kullanılabilir?" Çok geçmeden cevabı buldu. Çuykov'un ısrarı doğrultusunda Volga'nın öbür yakasına yığılan Sovyet topları, Alman cephe hattı mevzilerini bombalama çabası içinde değildi. Asıl amaç düşman ulaşım hatlarını dövmek ve öncelikle de bir saldırı için oluşturulan kıtaları dağıtmaktı. Bu amaçla onlarca Sovyet topçu gözetleme subayı yıkık binaların tepesine keskin nişancılar gibi gizlenmişti. Bunun nasıl bir tehlike yarattığının epey farkında olan Almanlar, onları kendi keskin nişancıları ya da tanksavar topları için yüksek öncelikli hedefler olarak gördüler.

Bir Alman birlik yığınağı belirlendiğinde ve hedef koordinatlar doğu yakasındaki bataryalara telsizle ya da sahra telefonuyla iletildiğinde, ateşin ulaştığı çap yıkıcıydı. "Volga'nın öbür tarafında bütün kâinat ağır topların muazzam gümbürtüsüyle sarsılıyor gibiydi" diye yazdı Grossman. "Yer titriyordu."[20]

19 Çigankov, söyleşi, 22 Kasım 1995.
20 Grossman belgeleri, RGALİ 681/2/108.

Batı yakasında kalan yegâne topçu bataryaları, kamyonlara monte edilmiş Katyuşa roket rampalarıydı. Yüksek Volga kıyısının ardında saklanan kamyonlar neredeyse su kenarına kadar gidip damperlerini kente çeviriyor, on altı roketi art arda hızla ateşliyor ve daha sonra tekrar içeri çekiliyordu. Çok sayıda roket atan Sovyet rampası Kızılordu'nun daha uzun menzilli silahları içinde psikolojik bakımdan en etkili olanıydı. Her biri yaklaşık bir buçuk metre uzunluğundaki 130-mm'lik on altı roketin art arda hızla ateşlenmesi yürek hoplatan bir gürültü çıkarıyordu. Bir Katyuşa salvosuyla ilk kez karşılaşanların birçoğu hava saldırısına uğradığını sanıyordu. Kızılordu askerleri rokete Katyuşa adını savaş boyunca en revaçtaki Rus şarkısı olan aynı adlı ezgide sesin gittikçe yükselmesine atfen vermişlerdi. Şarkının sözlerinde Katyuşa nişanlısına cephede anavatanı savunduğu sürece aralarındaki aşkı canlı tutacağına söz verir.

Rus askerleri Katyuşa'nın Alman dengini, Nebelwerfer olarak bilinen altı namlulu havanı hor gören bir tavır takındılar. Ona "aylak", anırmaya benzer bir gürültü çıkarmasından dolayı "eşek" ya da (tıpkı Katya'ya takılan küçültme ekiyle türetilmiş Katyuşa gibi küçük İvan anlamında) "Vanyuşa" adını verdiler. 62. Ordu'da "Vanyuşa'nın Katyuşa'yla evlenmeye kalkışması"[21] halinde ne olacağını anlatan bir fıkra vardı.*

Çuykov bir süre sonra Stalingrad'da kilit piyade silahlarının yarı otomatik tüfek, el bombası ve keskin nişancı tüfeği olacağını kavradı. Hareket halinde ateş açan kayaklı Fin askerlerinin yıkıcı saldırılarda bulunduğu Kış Savaşı'ndan sonra, Kızılordu gerektiğinde bir T-34 üstünde muharebeye sürmek üzere tasarlanmış sekiz kişilik yarı otomatik tüfek mangaları fikrini benimsemişti. Stalingrad'ın sokak çatışmalarında bu büyüklükte bir manganın yakın muharebe için ideal olduğu ortaya çıktı. Ev ve sığınak temizlemede el bombası temel bir önem kazandı. Kızılordu askerleri ona "cep topu" adını taktı. Ayrıca savunmada da etkili olduğu görüldü. Çuykov'un talimatı üzerine, el bombaları her siperin yanına kazılmış gizli bölmeden çıkarılmaya hazır halde stoklandı. Eğitimsiz askerlerin yol açtığı birçok kazanın yaşanması şaşırtıcı değildi. Yeni gelmiş bir aceminin bir el bombasını yanlış kullanması yüzünden, bir bölüğün komutan yardımcısı öldü ve birkaç asker ağır yaralandı. Ağırlıklı olarak Orta Asya'dan gelmiş askerlerin ele geçirilmiş Alman fünyelerini kendi el bombalarına yerleştirmeye çalışmaları başka can kayıplarına yol açtı. Siyasal işler dairesi şefi Stalingrad Cephesi askeri konseyine "daha kapsamlı silah eğitiminin gerekli olduğunu" bildirdi.[22]

* Takma adlar ve argo kelimeler listesi neredeyse sonu gelmez uzunluktaydı. Kurşunlar "ayçiçeği çekirdeği", mayınlar "hıyar" olarak anılırdı. Sorgulama amacıyla ele geçirilmiş bir düşman nöbetçisine "dil" denirdi.

21 Çigankov, söyleşi, 22 Kasım 1995.

22 3 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 10.

Çoğu kez hedefteki kurbanlar kadar onu kullanan için de tehlikeli olan başka bir silah, kanalizasyon tünellerini, mahzenleri ve girilmesi zor saklanma yerlerini temizlerken müthiş dehşet saçan lav silahıydı. Operatör karşıdaki düşman tarafından görülür görülmez, kurşunlarının ilk hedefi olacağını bilirdi.

Almanları öldürecek marifetli aletler icat etmek Kızılordu askerlerinin hoşlandığı bir şeydi. Her biri görünüşte bir öncekinden daha dâhice ve sonuçları bakımından öngörülemez yeni bubi tuzakları tasarlandı. Bir tabur komutanı olan Yüzbaşı İlgaçkin, Stuka saldırılarını püskürtmede âciz kalmanın verdiği öfkeyle, Repa adlı bir askeriyle beraber bir tür uçaksavar topu yapmaya karar verdi. Bir atlı araba tekerleğinin parmaklarına tutturdukları bir tanksavar tüfeğini yere çakılmış uzun bir direğe monte ettiler. İlgaçkin topun ilk hızına ve dalış yapan bir uçağın tahmini hızına dayanan çapraşık hesaplamalar yaptı. "Sıska ve melankolik"[23] Repa'nın bu rakamlara pek aldırış edip etmediği ayrı bir konu olsa da, kurulan mekanizma sonuçta belli bir başarıya ulaştı; Repa üç Stuka'yı yere indirmeyi becerdi.

Gerçek uçaksavar bataryaları da taktiklere yenilikler kattı. Stukalar 1.200 ila 1.500 metre arasında bir irtifada geldikten sonra, yaklaşık yetmiş derecelik bir açıda ve sirenlerini açmış halde dalışa geçmek üzere yarım yatık pozisyon almaktaydı. Dalıştan ise 600 metrenin biraz altında bir irtifada çıkmaktaydı. Uçaksavar topçuları onları dalışa geçme ya da dalıştan çıkma noktasında vuracak bir ateş perdesini ayarlamayı öğrendiler. İniş sırasında onlara ateş açmak sadece bir mühimmat israfıydı.

Başka bir düzenek çok geçmeden Stalingrad ordusunda en meşhur keskin nişancı haline gelen Vasili İvanoviç Zayçev tarafından tasarlandı. Zayçev keskin nişancı tüfeğinden çıkardığı dürbünlü nişan tertibatını, gözetleme deliğine dosdoğru bir mermi sürme yoluyla makineli tüfek yuvasına benzeyecek şekilde bir tanksavar topuna taktı. Ama seri üretilmiş mermilerdeki barutun hassas atışa elverecek kadar insicamlı olmadığını bir süre sonra gördü. Konvansiyonel silahlarla bile şöhrete ulaşmak mümkündü. Batyuk'un tümeninin yıldız havancısı Bezdiko, seri olarak ateşlenen altı bombanın aynı anda havada ilerlemesini sağlamasıyla nam saldı. Bu hikâyelerden her askere işin erbabı olma kültünü aşılama çabasında yararlanıldı. 62. Ordu'nun sloganı şuydu: "Silahına gözün gibi bak."[24]

Çuykov'un stratejisinde kilit yere sahip tahkimli binaları tutan ve aralarında genç kadın sıhhiye erlerinin ya da muhaberecilerin de bulunduğu "garnizonlar" günlerce bağlantılarının kesildiği her seferde büyük yokluklar çektiler. Toza, dumana,

23 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
24 ÇAMO 48/486/39, s. 21.

açlığa ve en kötüsü de susuzluğa dayanmak zorundaydılar. Ağustos akınlarında pompalama istasyonunun yıkılmasından beri kent temiz sudan mahrumdu. Çaresiz kalan askerler kirli su içmenin sonuçlarını bildikleri için, birkaç damla çekme umuduyla su borularını kurşunlayıp delme yoluna gittiler.

İleri mevzilere yiyecek ikmali sürekli yaşanan bir sorundu. Bir tanksavar müfrezesinin Kazan Tatarı olan aşçısı, çayla ya da çorbayla doldurduğu büyük bir ordu termosunu sırtına bağladıktan sonra, ateş altında emekleyerek cephe hattı mevzilerine ulaşma yöntemini geliştirmişti. Termos şarapnel ya da kurşun isabeti aldığında, zavallı aşçı sırılsıklam olmaktaydı. Daha sonraları don olayları cidden sertleştiğinde, çorbanın ya da çayın donması nedeniyle "dönüşünde buz salkımlarıyla kaplı"[25] hale geldi.

Cephe hatlarının belirsiz olması ve bazı yerlerde savunma derinliğinin en fazla birkaç yüz metre olması yüzünden, komuta noktaları neredeyse ileri mevziler kadar saldırıya açıktı. 62. Ordu'nun topçu tümeni komutanı Albay Timofey Naumoviç Vişnevski yattığı hastaneden bir dostuna, "Komuta noktamız üzerinde mermilerin patlaması sıkça karşılaşılan bir durumdu" diye yazdı. "Sığınaktan çıktığımda, her yandan gelen yarı otomatik tüfek ateşini duyabiliyordum. Bazen Almanlar her taraftan bizi sarmış gibi bir izlenime kapılıyorduk."[26] Bir Alman tankı dosdoğru sığınağının girişine gelmiş ve "gövdesi tek çıkış yolunu kapatmıştı." Vişnevski ve emrindeki subaylar öbür taraftaki dere yatağına kaçarak canlarını kurtarmak için tünel kazmak zorunda kalmıştı. Albay ağır yaralandı. "Yüzümün şekli tamamen bozuldu" diye yazdı dostuna. "Dolayısıyla artık kadınlara en aşağılık yaratık gibi görüneceğim."

Alman komuta sığınakları Eylül ve Ekim aylarında baskına uğrama riskiyle çok az karşılaştı ve tahta kirişlerin üstündeki bir metrelik standart toprak örtüsü Katyuşalara karşı yeterli koruma işlevini gördü. Asıl tehlike Volga'nın öbür yakasındaki ağır toplardan isabet almaktı. Tümen ve alay komutanları kullanışlılık kadar kişisel rahatlarına da düşkündü. Fransa'dan getirilmiş bir konyak ya da şarap kasasının yanında çoğu kez elle çevrilen bir gramofon dururdu. Bazı subaylar sığınaklarının rutubetli ve ağır havasında kalırken spor pantolonlar, hatta tenis şortları giymeyi alışkanlık edinmişlerdi; çünkü muharebe giysileri bitlerle doluydu.

Alman askerleri açısından daha çok tepetaklak bir dünyadan söz edilebilirdi. Tehlikeli karanlık saatler nedeniyle, uyumaya giderken birbirlerine "iyi geceler" yerine "sakin geceler" diliyorlardı. Ayazlı sabahlarda bütün eklemleri kaskatı kesilmiş halde kalkıyor, kızgın güneş ışınlarını emen kertenkeleler gibi

25 Çigankov, söyleşi, 22 Kasım 1995.
26 Albay Vişnevski, 17 Kasım 1942, AMPSB 602/10343.

siperin dibinde güneşli bir yer arıyorlardı. Gündüz cesaretleri yerine geldiği için, cephe hatlarından bağırarak hakaretler ve tehditler savuruyorlardı: "Rus yavruları! Eceliniz geldi!" ya da "Teslim olun, yoksa ağzınızdan baloncuklar uçar!" ibaresinin melez Rusça karşılığıyla "*Hey, Rus, bul-bul, sdavaysa!*". Volga'ya püskürtülecek Sovyet askerlerinin ürkerek kaçan bir sürü gibi boğulacağı yolundaki bu son ima sürekli bir nakarat haline geldi.

Çarpışmaların sakinleştiği anlarda Rus askerleri de düşman keskin nişancılarının ateş menzili dışında güneşli alanlar aramaya koyuluyordu. Kimi zaman siperler bir "tamirci atölyesi" görüntüsüne bürünüyordu; mermi kovanlarından bir çaput parçasının fitil olarak yerleştirildiği kandiller yapılıyor ve fişek kovanları çakmaklara çevriliyordu. Sert *mahorka* tütün tayınının varlığı ya da yokluğu sürekli bir meşguliyet konusuydu. İşin erbabı olanlara göre, *mahorka* tütününü sarıp dolgun ve kabarık sigara haline getirirken süslü kâğıt değil, sadece gazete kâğıdı kullanılmalıydı. Güya matbaa mürekkebi sigaraya lezzet katan bir şeydi. Rus askerleri muharebede sürekli sigara içiyordu. "Çarpışırken sigara içmeye izin var" diye anlatmıştı bir tanksavar tüfekçisi Simonov'a. "Hoş görülmeyen şey hedefi vuramamak; bir kere ıskaladın mı, artık hiç sigara yakamazsın."

Tütünden de daha önemli şey, kâğıt üzerinde günde 100 gram olan votka tayınıydı. Votka ortaya çıktığında askerler suspus oluyor, herkes gözünü şişeye dikiyordu. Muharebe gerginliği öylesine büyüktü ki, tayın asla yeterli sayılmıyordu ve askerler ihtiyaçlarını karşılamak için olmadık çarelere başvurmaktan kaçınmıyordu. Ameliyat ispirtosunun resmi amacı doğrultusunda kullanılması nadirdi. Endüstriyel alkolün ve hatta antifrizin bir gaz maskesinin çalıştırılan karbon filtresinden geçirildikten sonra içildiği oluyordu. Birçok asker önceki yılın ricatları sırasında gaz maskesini atmıştı; bu yüzden maskesini elinde tutanlar pazarlığa girişebiliyordu. Gaz maskesinden alkol içmenin sonuçları berbat bir baş ağrısından çok daha kötü olabiliyordu. Çoğu asker genç ve sağlıklı olduğu ve buna sıklıkla başvurmadığı için toparlanabiliyordu ama bunu çok sık deneyenler çoğu kez kör oluyordu.

Stepte kalan ordularda askerler kışın günde çoğu kez bir litreye kadar ispirto içiyordu. Resmi tayın üzerindeki açık, zayiat bildirmekten kaçınma ve ölenlerin tahsisatını paylaşma ya da hatların gerisindeki köylülerle üniforma ya da teçhizat parçaları takasına girme yoluyla kapatılıyordu. Kalmık stepinde bu yolla edinilen ev yapımı içkiler arasında "akla gelebilecek her türlü alkol, hatta sütten yapılan bir ispirto"[27] vardı. Böyle bir ticaret askerlerden ziyade siviller için tehlikeliydi. Bir "NKVD kuvvetleri askeri mahkemesi"[28] iki kadını iç çamaşır için

27 Lazar İliç Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.
28 RÇHİDNİ 17/43/1773.

kullanılacak paraşüt ipeği karşılığında alkol ve tütün vermekten dolayı Gulag'da onar yıl çalışma cezasına çarptırdı.

Kızılordu'da sıhhiye hizmetleri komutanlar tarafından nadiren yüksek öncelikte görülüyordu. Ciddi yara alan bir asker muharebe dışı kaldığında, yüksek rütbeli subaylar onun yerini doldurma konusuyla daha fazla ilgilenirdi. Yine de bu tutum Stalingrad muharebe alanındaki en cesur kişileri, yani sıhhiye hizmetlilerini çalışmaktan alıkoymamaktaydı; bunlar ağırlıklı olarak sadece en temel ilkyardım eğitimini almış kız öğrenciler ya da lise mezunlarıydı.

62. Ordu'nun yüz kişilik sıhhiye bölüğünün komutanı Zinayda Geyorgevna Gavriyelova on sekiz yaşında bir tıp öğrencisiydi; bir süre önce askerlik yaptığı süvari alayının sıkı tavsiyesi üzerine bu göreve getirilmişti. Ona bağlı olan ve çok azı ondan yaşça büyük olan sıhhiye hizmetlileri, yaralılara ulaşmak için çoğu kez yoğun ateş altında korkularını alt edip ileriye doğru emeklemek zorundaydı. Ardından onları sırtlarında taşıyacakları güvenli bir yere varıncaya kadar sürükleyerek çekerlerdi. Başlarındaki komutanın ifadesiyle, "bedensel ve ruhsal açıdan güçlü"[29] olmaları şarttı.

Sıhhiye personelinin muharip sınıf dışından olmasında bir sorun yoktu. Moskovalı tanınmış bir edebiyatçı aileden gelen, yirmi yaşındaki güzel Gulya Koroleva, kundaktaki oğlunu başkentte bırakmış ve gönüllü olarak hemşire yazılmıştı. Kuzey kanadındaki 24. Ordu'ya bağlı 214. Mekanize Tümen'de görev yaparken, anlatılanlara göre "cephe hattından yüzü aşkın yaralı askeri sırtında taşıyıp getirmiş ve bizzat on beş faşisti öldürmüştü." Öldükten sonra Kızıl Sancak Nişanı'na layık görüldü. Daha önce Moskova'da tiyatro öğrencisi olan ve Muhafız Alayı'nda hemşire olarak görev yapan Natalya Kaçnevskaya, tek bir günde yirmi yaralı askeri taşımış ve "Almanlara el bombaları atmıştı."[30] Stalingrad Cephesi karargâhı cepheye gönüllü yazılan ve yirmiden fazla askeri taşıyıp ateş hattı dışına çıkaran Koçnevskaya adlı başka bir kadın hizmetlinin de cesaretini (ölümünden sonra) takdir etti.[31] Bu hademe iki kez yaralanmasına karşın, subayları ve askerleri taşıyıp yaralarını sarmayı sürdürmüştü.*

Bu sıhhiye hizmetlilerinin fedakârlıkları, getirdikleri kişilere daha sonra reva görülen muameleyle çoğu kez boşa gitti. Volga kenarına taşıdıkları ya da sürükledikleri yaralılar akşam karanlığından epey sonraya kadar bakımsız kal-

29 Gavriyelova, söyleşi, 22 Kasım 1995.
30 ÇMVS.
31 Koçnevskaya, 21 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 268.

makta, ardından dönüş yolunda boş olan ikmal teknelerine patates çuvalları gibi yüklenmekteydi. Doğu yakasında indirilen yaralıların karşılaştığı koşullar, bir havacı kadının tanık olduğu üzere daha da kötüydü.

Terhis edilen bir hava birliğinin sağ kalmış mensupları, geceyi Volga'nın doğusundaki korularda uyuyarak geçirdikten sonra şafakta garip seslerle uyandılar. Seslerin nereden geldiğini anlamak için, şaşkınlık içinde ağaçlar arasında sürünerek nehir kıyısına doğru gittiler. Orada geceleyin Volga üzerinden tekneyle getirildikten sonra kumsallara bırakılmış "binlerce yaralıyı gözün alabildiği yere kadar yatar halde" buldular. Yaralılar su istiyor ya da "kaybedilmiş kollar ya da bacaklar yüzünden feryat edip ağlıyordu."[32] Yer mürettebatı personeli onlara ellerinden geldiğince yardım etti. Eski bir doğum hemşiresi olan Klavdya Sterman, Moskova'ya varır varmaz bir cephe hattı sıhhiye birliğine gönderilmek için başvurmaya yemin etti.

Volga'nın doğu yakasındaki yirmi kadar sahra hastanesinden birine varıldığında bile hayatta kalma garantisi pek yoktu. En iyi Rus doktorlarından bazılarının varlığına karşın, Kızılordu hastaneleri içinde bulundukları koşullardan dolayı daha çok bir et işleme fabrikası görünümündeydi. Kentin on kilometre kadar dışındaki Balaşçov'un kollar ve bacaklar konusunda uzman sahra hastanesi çok kısıtlı donanıma sahipti. Normal hastane yatakları yerine üç katlı ranzaları vardı. Hastaneye yeni gelmiş genç bir kadın cerrah, yaralıların sadece fiziksel durumu konusunda endişeli değildi. "Çoğu kez içlerine kapanıyorlardı ve hiç kimseyle iletişime geçmek istemiyorlardı."[33] İlk başta Stalingrad "cehennem"inden çıkarılıp Volga üzerinden getirilen yaralı askerlerin asla oraya dönmeyi istemeyeceklerini sanmıştı. "Aksine, askerlerin ve subayların cepheye dönmek istedikleri ortaya çıktı." Uzuvları kesilmiş olanlarda artık çarpışmalara girmeyecek olmanın getirmesi gereken bir rahatlama duygusunun belirtileri kesinlikle yoktu. Aslında, malul duruma düşenlerin ya da yüzü şarapnellerle parçalanmış topçu albayı gibi kalıcı yara izleri taşıyanların çoğunda artık gerçek bir adam olmadıkları kanısı hâkimdi.

* Nam salmış bir tank mürettebatı mensubu olan Yekaterina Petlyuk dışında çok az kadın kentte muharip asker olarak görev yaptı. Buna karşılık, Stalingrad Cephesi'ne destek veren hava ordularında ünlü havacı Marina Raskova'nın başında olduğu bir kadın bombardıman uçağı birliği vardı. Simonov onunla Kamişin hangarında tanıştıktan sonra, "Onu hiç yakından görmemiştim," diye yazdı güncesine. "Çok genç ve çok güzel olduğunun da farkına varamadım. Onu bu kadar iyi hatırlamamın sebebi belki de kısa bir süre sonra öldürüldüğünü duymuş olmam."

32 Sterman, söyleşi, 7 Kasım 1995.

33 Profesör Krimskaya, aktaran Schneider-Janessen, s. 134.

Kötü tayınlar da toparlanmaya ya da moral kazanmaya engeldi. Grossman o andaki ruh haliyle bunun Rusya'nın kaderi olduğunu açıkça varsaydı. Not defterine şunu yazdı: "Hastanede yaralılara hemşirelerce büyük özenle dilimlenmiş salamura ringadan çok küçük birer parça veriliyor. Bu sefalettir."[34] Henüz gözlerinin açılmadığı o günlerde işin aslını kavrayamıyor gibiydi. Sovyet mantığı en iyi tayınların çarpışan askerlere verilmesini acımasızca dayatmaktaydı. Yaralılar şanslı olmaları halinde, günde üç porsiyon karabuğday lapası (*kaşa*) almaktaydı; bunun dışında hiçbir şey yoktu. Grossman'ın gördüğü salamura ringa alışılmamış bir ikramdı.

Stalingrad Cephesi'ndeki sıhhiye hizmetlerine yön veren zihniyetin daha açık bir ipucu, Moskova'daki Şçerbakov'a rapor edilen hastanelerdeki "sosyalist yarışma"nın[35] sonuçlarıydı. İaşeciler birinci, cerrahlar ikinci ve sürücüler üçüncü sıradaydı. Bu uygulamada esas alınan ölçütlerin hepsi bazen bir akşamda iki kez olmak üzere kan nakli için çokça kan verdikleri için sıklıkla düşüp bayılan sıhhiyecilerin içten fedakârlığını son derece küçültmekteydi. "Eğer onlar kan vermezse, askerler ölür" diye açıklanmaktaydı bir raporda.[36]

Yaşanan büyük yıpratma muharebesinde, doğu yakasına yaralı sevkıyatını Volga üzerinden kente götürülen taze "top yemi"yle dengelemek zorunluydu. Ştavka asker mevcudu darmadağın olan 62. Ordu'yu takviye tümenler göndererek serumla besleyip durdu. Yeni taburlar NKVD birliklerinin gözetiminde teknelere bindirilmek üzere akşam karanlığında kıyıya yürütülüyordu. Yangınların aydınlattığı siluetiyle karşıdaki kenti süzerken, yapabilecekleri tek şey yanık kokusunu duymazlıktan gelmekti. Nehrin bazı kısımları sızan petrolle hâlâ yanıyordu. Gemilerin birçoğunda batı yakasındaki akıbetten kaçmaya yönelik son bir girişimle suya atlayanları vurmaya hazır NKVD müfrezeleri de vardı. Nehre düşen Alman mermilerinin patlamaları askerlerden birçoğunun kendisini kaybetmesine yeterliydi. Paniğe kapılan biri çıktığında, bir çavuş ya da subay tarafından anında vuruluyor ve cesedi yuvarlanıp aşağıya atılıyordu.

Askerlerin bindirildiği tekneler geçiş sırasındaki tehlikelerin her belirtisini taşıyordu. Volga filosu için bir donanma taşıtı olarak yeniden teçhiz edilen itfaiye çatanalarından birinde, anlatılanlara göre bir gidiş geliş yolculuğundan sonra 436 kurşun ve mermi deliği oluşmuştu; gövdenin sadece bir metrekarelik kısmı hasarsızdı.

Alman topları açısından en kolay hedefler, sığınaklar için kereste gibi ağır malzemeleri nehirden geçirip kente ulaştırmak üzere istihkâm birliklerince kul-

34 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/100.
35 Dobronin'den Şçerbakov'a, 28 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 297-298.
36 4 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 47.

lanılan sallardı. Bu sallardan birinin batı yakasına sürüklendiğini gören askerler yük indirmeye yardımcı olmak için oraya koşunca, bir istihkâmcı teğmen ve üç askerini makineli tüfek ateşiyle delik deşik edilmiş olarak buldu; "ıslak salın kütüklerine ve bu insan bedenlerine sanki demir dişler vahşice geçirilmiş gibiydi."[37]

Altıncı Ordu karargâhı kışın yaklaşmasından dolayı kaybedilecek zaman olmadığının bilincindeydi. Daha Kızıl Meydan'ı ve Çariçe'nin güneyindeki tahıl silolarını ele geçirmeden önce, kentin sanayi kuruluşlarıyla dolu kuzey yarısına bir çökertici darbe indirmeye hazırlandı.

Çuykov 18 Eylül sabahının erken saatlerinde Volga kıyısında, Kızıl Ekim metal fabrikasının bir kilometre kadar kuzeyine düşen yeni karargâhına taşınmıştı. Kurmay subayları ise boş olduğunu sandıkları kocaman bir petrol depolama tankının hemen aşağısındaki korunaklı olmayan bir yeri seçmişlerdi.

Geceleyin daha fazla mühimmat ve malzemenin yanı sıra takviye birliklerini nehirden geçirmek için büyük çaba gösterildi; bunlar Kızıl Ekim ve Barrikadi tesislerinin arkasındaki kıyıya çıkarıldı. Başka yerlerde daha iyi kullanılabilecek önemsiz personel tahliye edildi. Stalingrad elektrik santrali çevresindeki uçaksavar savunma hatlarının çoğu vurulmuş ve mühimmat deposu yıkılmıştı; bu nedenle elde kalan top mürettebatlarındaki genç kadınlar 25 Eylül'de Volga'dan geçirildi ve doğu yakasındaki başka bataryalarda görevlendirildi.

Pazar'a denk gelen 27 Eylül sabahı Alman saatiyle altıda, taarruz yoğun Stuka bombardımanıyla başladı. Stukalar teker teker inişe geçip canhıraş sirenleriyle saldırı konumunu aldığında, martı kanatlı şekilleri sonbahar şafağında siyah siluetler görünümüne büründü. Yerde de toplam iki panzer tümeni ve beş piyade tümeni Volga kıyısından batıya doğru uzanan ana üçgen çıkıntıyı ezmek üzere ilerledi.

62. Ordu Alman harekâtının Mamayev Kurganı'nın kuzeyindeki asıl hamlesini, güney taraftaki birkaç bozucu saldırıyla önceden karşıladı. Bu durum bazı Alman kurmay subaylarının Rus muhaberecilerin kendi alanlarına gizlice sızdığı ve sabit telefon hatlarını dinlediği yolundaki marazi kuşkularını doğrular gibiydi. Girişilen saldırıyla ilgili hazırlıkların bu kadar bariz oluşunu kabul etmeyi içlerine sindiremediler.

Asıl Sovyet uğraşı Mamayev Kurganı'ndan kuzeye doğru sekiz kilometre boyunca uzanan ana fabrikaların, yani Lazur ("Gökmavisi") kimya tesisi, Kızıl

37 Binbaşı V. Veliçko, "62. Ordu", SSCB, *Stalingrad*, s. 148.

Ekim metal fabrikası, Barrikadi silah fabrikası ve Stalingrad traktör fabrikasının önünde tanksavar engelleri ve yoğun mayınlı alanlar hazırlamak olmuştu.

Ağır teçhizatlı Alman piyadeleri bombardıman sırasında taarruz çıkış hatlarına doğru ileriye atıldılar; molozlarla döküntü yamaçlarına dönüşmüş *balka*'ların kenarlarına tırmanıp aşağıya indiler. Bu zahmetli ilerleyişte solukları kesildiği gibi, yakındaki muharebenin korkulu beklentisiyle ağızları da kurumuştu. Sol tarafta 389. Piyade Tümeni'nin bir kısmı Barrikadi işçi konutlarına doğru ilerlemeye hazırlandı. Bir gözlemcinin tasviriyle bu konutlar "simetrik beyaz bina blokları ve oluklu teneke çatıları parlayan küçük evler" biçimindeydi.[38] Hava bombardımanı çok geçmeden alevler içinde kalmalarına yol açtı. Orta kısımda 24. Panzer Tümeni küçük havaalanından harekete geçti. Avusturya 100. Avcı Tümeni Kızıl Ekim işçi konutlarına saldırdı. Bu arada aynı kanadın dibinde Mamayev Kurganı zirvesi hava ve topçu bombardımanıyla ezilmiş olan Gorişni komutasındaki 95. Mekanize Tümen'den geri alındı.

Kızılordu Rus sivillere karşı acımasızlığını bir kez daha gösterdi. Barrikadi işçi konutları için çarpışmalar sırasında, 389. Piyade Tümeni'nin (daha önce Darmstadt'ta eski bir polis komiser muavini olan) bir çavuşu "eşya denkleriyle evlerinden çıkan ve Alman tarafından gelen ateşe karşı sığınak arayan Rus kadınlarının Rus makineli tüfek ateşiyle arkadan biçildiğini" gördü.[39]

Düşman saldırısı öylesine sıkıydı ki, Çuykov kendi kendine şunu söyledi: "Böyle bir muharebe daha olursa, kendimizi Volga'da buluruz."[40] Biraz sonra Kruşçev moralin yerinde olduğuna emin olmak için cephe karargâhından telefonla aradı. Çuykov hiç kuşkusuz Mamayev Kurganı'ndaki 95. Mekanize Tümen'in akıbetini düşünerek, asıl endişelerinin Alman hava gücü olduğu karşılığını verdi. Kruşçev ordu komiseri Gurov'la da konuşarak, onu daha fazla çaba göstermesi için sıkıştırdı.

Ertesi sabah, yani Pazartesi'ye denk gelen 28 Eylül'de Luftwaffe 62. Ordu'nun can damarını yok etmek üzere saldırılarını batı yakası ve Volga'daki tekne ulaşımı üzerinde yoğunlaştırdı. Volga filosunun uçaksavar topları o dönemde sürekli kullanıldığından, yivleri hızla aşınıp düzleşmişti. Altı ikmal teknesinden beşi ciddi hasar gördü. Çuykov Luftwaffe'yi uzak tutmak için 8. Hava Ordusu'na daha fazla destek için yalvarırken, Mamayev Kurganı zirvesini geri almak için ilave birlikleri karşı-saldırıya geçirdi. Sonuçta Almanlar geriletildi, ama zirvenin kendisi iki taraf arasında bir tampon bölge olarak kaldı. Çuykov

38 Nekrassov, s. 82.
39 Astsubay Hans Urban, BA-MA, RW4/V. 264, s. 89.
40 Çuykov, s. 167.

açısından hayati görev Almanların burayı Stalingrad'ın kuzey kesiminin ve nehir geçişlerinin kontrol edilebileceği bir top ateşi üssüne çevirmesini önlemekti. O akşam Çuykov ve kurmay heyeti en kötü sonucun bertaraf edilmiş olmasından dolayı biraz rahatlama duydu; ama hepsi tekne ulaşımından yoksun kalmanın ciddi bir durum olduğunun farkındaydı. Binlerce yaralı tahliye edilmeksizin nehir kıyısında yatmaktaydı ve cephe hattı birliklerinin mühimmatı ve tayınları çok geçmeden tükenecekti.

Salı'ya denk gelen 29 Eylül'de Almanlar geri kalan Sovyet üçgeninin tepe kısmını bastırmaya başladı. Orlovka köyü batıdan 389. Piyade Tümeni'nin bir kısmının, kuzeydoğudan da 60. Motorize Piyade Tümeni'nin saldırısına uğradı. Sayıca az Sovyet askerlerinin can havliyle sergilediği direniş nedeniyle, 389. Piyade Tümeni'nden bir onbaşı eve mektubunda şunu yazdı: "Stalingrad'ı nasıl savunduklarını tahmin edemezsiniz – tıpkı köpekler gibi."[41]

Kuzeydeki Sovyet orduları 30 Eylül'de XIV. Panzer Kolordusu'na tekrar saldırdı. 60. Motorize Piyade Tümeni ve 16. Panzer Tümeni en az iki Sovyet mekanize tümenine ve üç tank tugayına karşı "önemli bir savunma başarısı" göstererek, birlikte yetmiş iki tankı yok ettiklerini ileri sürdüler. Don Cephesi'nin pahalıya mal olan saldırısı Orlovka ya da sanayi tesisleri üzerindeki baskıyı pek azaltmadı, ama Orlovka çıkıntısının bertaraf edilmesini yavaşlatmaya katkıda bulundu; bu süreç sonunda Almanların yaklaşık on gününü aldı.

24. Panzer Tümeni, 389. Piyade Tümeni'nin büyük bölümü ve 100. Avcı Tümeni Kızıl Ekim metal fabrikasına ve Barrikadi top fabrikasına doğru ilerledi. Bir avcı askerin devasa kompleksi tarif edişiyle "tamamen yıkık bir fabrika alanının karışık kördüğümü"nde hemen her pencere ve çatı bombardımanla darmadağın edilmiş, paslı makineler tanınmayacak derecede çarpık çurpuk hale gelmişti. "Arkadaşlarımız arasında ilk düşüşler başladı. Sıhhiye erleri için bağırışlar arttı. Yoğunlaşan ateş sadece önden değil, her iki taraftan gelmekteydi."[42] Rus topçu mermileri ve havan patlamaları da şarapnellerin yanı sıra molozlardan dökülen taş parçalarıyla ağır zayiata yol açtı.

Paulus ertesi gün Kızıl Ekim kompleksine yönelik saldırıyı hızlandırmak üzere, kent güney kesimindeki 94. Piyade Tümeni'ni ve 14. Panzer Tümeni'ni oraya kaydırdı. Rus tarafında sıkışan 62. Ordu da çok ihtiyaç duyduğu takviye desteğini General Stepan Guryev komutasındaki 39. Muhafız Mekanize Tümeni'nin Volga'yı geçmesiyle bir ölçüde aldı. Bu kuvvet dosdoğru Kızıl Ekim fabrikasının sağ tarafındaki hattı güçlendirmeye gönderildi. Ağırlıklı olarak Si-

41 Onbaşı H. S., 389. Piy. Tüm., BZG-S.
42 Viktor Kainzer, 54. Avcı Alayı, *Stalingradbund Österreich*, Mayıs 1984.

biryalı askerlerden oluşan başka bir zinde tümen, Albay Gurtyev komutasındaki 308. Mekanize Tümen de Volga'yı geçmeye başladı. Ama bu ek birlikler o zamana kadar verilmiş kayıpları zar zor kapatabildi.

Çuykov bir süre sonra beklenmedik bir tehlikeyle karşılaştı. 295. Piyade Tümeni 1 Ekim'de Rodimçev'in sağ kanadındaki dere yataklarına sızdı. Rus muhafızlar kıran kırana bir karşılık vererek, yarı otomatik tüfeklerle ve el bombalarıyla onları sıkışık bir alanda pusuya düşürdü. Ama geceleyin büyük bir Alman piyade grubu Krutoy dere yatağına dökülen ana akaçtan yukarıya tırmandı ve Volga kıyısına ulaştı. Daha sonra güneye dönerek, Rodimçev'in tümenine arkadan saldırdı. Bu baskın sağ kanattaki başka bir yarma girişimiyle çakıştı. Çabuk tepki veren Rodimçev hattan ayırabildiği her bölüğü gelişigüzel karşı-saldırılara geçirdi ve böylece vaziyeti kurtardı.

Almanlar 2 Ekim'de nehir kıyısında, Çuykov'un karargâhının hemen yukarısında yer alan petrol depolama tanklarına saldırdı. Tanklar sanıldığı gibi boş değildi; Alman bombalarının ya da mermilerinin doğrudan isabetleriyle tutuştu. Yanan petrol tepeden aşağıya dökülerek karargâhın her tarafını sardı ve nehre kadar yayıldı. Sadece telsiz vericisi çalışmaktaydı. Stalingrad Cephesi karargâhı defalarca "Neredesiniz?" diye mesaj iletti. Cevap sonunda geldi: "Dumanın ve alevlerin en yoğun olduğu yerdeyiz."[43]

Ekimin ilk haftasında Çuykov hızla daralan nehir kıyı şeridini tutmayı başarıp başaramayacaklarını merak etmeye açıkça başlamıştı. Her şey Volga'dan geçişe bağlıydı. Ağır şekilde hırpalanan birliklerinin Almanlara ağır zayiat verdirdiğinin farkındaydı; ama muharebenin neticesinde imkânlar kadar cesaret de belirleyiciydi. 62. Ordu'nun sloganına sıkı sıkıya sarılmaktan başka alternatif yoktu: "Stalingrad'ın savunucularına Volga'nın öbür yakasında yer yok."[44] Bu sözler birçok asker için gerçekten kutsal bir ant haline gelmişti. O sırada en şanlı cesaret eylemlerinden biri fabrikalar semtinin güney kesiminde meydana geldi. Alman tankları 193. Mekanize Tümen'e bağlı deniz piyadelerinden oluşan bir müfrezenin bir okul harabesinde savunduğu bir mevzinin üzerine gitti. Müfrezenin tanksavar el bombaları bittiği için, Mihail Panikako adlı denizci iki molotof kokteylini kaptı. İlkini tam atmaya hazırlandığı sırada, tesadüfi bir Alman kurşununun elindeki şişeyi parçalaması sonucunda alevlerle sarıldı. Fırlayıp son metreyi aştı ve kendisini tankın yan tarafına doğru atarken, diğer molotof kokteylini bir ateş topu halinde taretin arkasındaki motor kısmına savurdu.

43 Çuykov, s. 184.
44 17 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 216.

Alman komutanlar da telaş içindeydi. Askerleri bitkindi ve moraller bozuktu. Örneğin, 389. Piyade Tümeni'ndeki askerler verdikleri ağır zayiattan dolayı Fransa'ya tekrar gönderilme durumunda kalacakları yolundaki umutlarını gizlemiyorlardı. Hatların gerisindeki Alman savaş mezarlıkları her gün büyüyordu. Hitler'in 30 Eylül'de Berlin Spor Sarayı'ndan yaptığı konuşmayı radyodan duyanlar, Almanya'nın atılımlarının, en başta da Don'dan Volga'ya ilerleyişinin Müttefik kuvvetlerince kavranamamasıyla övünmesinden cesaret almadılar. Hitler bir kez daha kadere meydan okuyarak, "Hiç kimse bizi bu noktadan kıpırdatamayacak" diye ısrarla belirtti.[45]

45 Aktaran Domarus, c. ii, s. 1914, 1916.

11
HAİNLER VE DOSTLAR

"Biz Ruslar Stalingrad Muharebesi'ne ideolojik bakımdan hazırlıklıydık." Bu sözler eski bir muharip subaya ait. "Her şeyden önce, bedel konusunda hayallerimiz yoktu ve bunu ödemeye hazırdık."[1] Sovyet devletinin ve askerlerden çoğunun pek az hayale kapıldığını söylemek doğru olur. Dehşet verici muharebe gerginliğine katlanmayan ya da katlanamayan azınlığı da hatırlamak, çoğunluğun sergilediği cesareti aşağılamaz, aksine doğrular.

Sovyet yetkilileri acımasızdı. "Yanan kentte korkaklara müsamaha etmedik; onlara bırakacak yerimiz yoktu" diye yazacaktı Çuykov.[2] Gerek askerler, gerekse siviller Stalin'in Lenin'den yaptığı alıntıyla uyarıldı: "Kızılordu'ya her bakımdan yardım etmeyenler, düzenine ve disiplinine destek vermeyenler haindir ve hiç acımadan öldürülmelidir."[3] Her türlü "duygusallık" reddedildi. Topyekûn savaşta askeri adalet bakımından hatalar olması kaçınılmazdı, tıpkı cephe hattı birliklerinin kendi topları ya da uçakları tarafından öldürülme riskiyle karşılaşmasında olduğu gibi.

Sert bir disiplin sağlamak ilk başta zordu. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi Moskova'ya "bozguncu havanın neredeyse bertaraf edildiği ve ihanet olaylarının sayıca azaldığı"[4] tespitini ancak 8 Ekim'de bildirme gücünü bulabildi. Sovyet rejiminin kendi askerlerine karşı neredeyse düşmana karşı sergilenen düzeyde bağışlamaz tutum takındığının göstergesi, Stalingrad Muharebesi sırasında yargısız ve yargılı olmak üzere toplam idam sayısının 13.500'ü bulmasıdır. Emir almaksızın geri çekilmekten kasti yaralanma, firar, düşman safına geçiş, yolsuzluk ve anti-Sovyet faaliyetlere kadar olmak üzere komiser-

1 Smirnov, söyleşi, 22 Kasım 1995.
2 Çuykov, s. 223.
3 *Stalinskoye znamya*, 4 Eylül 1942.
4 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 74.

lerce "olağandışı olaylar" olarak sınıflandırılan bütün suçlar bu kapsamdaydı. Kızılordu askerleri firar etmeye ya da düşmana teslim olmaya çalışırken gördükleri silah arkadaşlarını derhal vurmaktan kaçındıklarında da suçlu sayılmaktaydı. Eylül sonlarındaki bir olayda, bir grup Sovyet askeri teslim olunca, onları kendi hatlarından açılan ateşten korumak üzere Alman tankları hızla ileriye atıldı.[5]

Çuykov'un en zayıf birlikleri esas olarak Stalingrad'ın kuzey kesimindeki fabrikalardan getirilen işçilerin oluşturduğu milis özel tugaylarıydı. Ricatı önlemek için onların arkasına sağlam teçhizatlı Komsomol gönüllülerinden veya NKVD müfrezelerinden oluşan yol kesme grupları yerleştirilmişti. Siyah deri ceketli ve tabancalı komiserler yazar Konstantin Simonov'a 1918'deki Kızıl Muhafızlar'ı hatırlatmaktaydı. Hatların gerisindeki yol kesme gruplarının varlığı, Rinok'ta 16. Panzer Tümeni'nin karşısında duran 124. Özel Tugay'ın baskıya dayanamayıp çözülen askerlerini düşman saflarına kaçmak zorunda bıraktı.[6] Dobronin 25 Eylül'de Kruşçev'e, aralarında iki astsubayın da bulunduğu bir grup firarinin Alman saflarına geçtiğini bildirdi. Ertesi gece başka beş asker gizlice sıvıştı. İlk firari grubunun sorgulanmasına ilişkin Alman raporuna göre, bağlı oldukları bölüğün mevcudu elli beş adama inmişti. "Ağır kayıplar verdikleri 18 Eylül'deki son saldırıdan beri onlara artık görev verilmemiş. Cephe hattının arkasında ağır makineli tüfeklerle ve makineli tabancalarla donatılmış Parti ve Komsomol üyelerinin tuttuğu ikinci bir hat var."[7]

Smolenskli bir Sovyet kıdemli teğmeni farklı bir sebeple firar etti. Ağustos ayında Don büklümü için yapılan muharebede tutsak düşmüş, ama kısa bir süre sonra Alman gözetiminden kaçmayı başarmıştı. Kızılordu'daki görevine dönmek üzere başvurduğunda, "Stalin'in emri uyarınca firari sayılıp tutuklandı"[8] ve 149. Özel Tugay kesimindeki bir ceza bölüğüne gönderildi.

Diğerlerinin firar sebepleri Almanları sahte bir iyimserliğe yöneltti. 79. Piyade Tümeni'nden bir astsubay, "Rus saflarında moraller gerçekten kötü" diye yazdı evine. "Firarilerin çoğu açlık yüzünden bize geliyor. Rusların bu kış bir kıtlık çekmesi mümkün görünüyor."[9]

•

5 ÇAMO 48/486/24, s. 20.
6 124. Özel Tugay'dan firarlar, 3 Ekim 1942, Dobronin'den Stalingrad Cephesi Askeri Konseyi'ne, ÇAMO 48/486/24, s. 8.
7 BA-MA, RH27-16/43.
8 BA-MA, RH27-16/43.
9 Astsubay J. Sch., 79. Piy. Tüm., 22 Eylül 1942, BZG-S.

Sovyet kayıtları dönemin zihniyetiyle ilgili epeyce şeyi açığa vurur. 178. Yedek Mekanize Alay'dan üç asker firar edince, bir teğmene açığı kapatmak üzere asker ya da sivil üç adam kapıp getirme emri verildi.[10] Firarilerin çoğu olmasa bile bir kısmı asker mevcudunu tamamlamak üzere silah altına alınan sivil takviye kafilelerindendi. Örneğin, 15. Muhafız Mekanize Tümeni'ndeki 93 firarinin büyük bir kısmını "Krasnoyarmeysk'e tahliye edilen Stalingrad sakinleri"[11] oluşturmaktaydı. "Bu adamlar tamamen eğitimsizdi ve bazılarının üniformaları yoktu. Seferberlik telaşı içinde birçoğundan seyahat belgeleri alınmamıştı." Moskova'ya verilen raporda kabul edildiği üzere, bu ciddi bir hataydı. "Sivil giysiler içinde oldukları ve ellerinde seyahat belgeleri bulunduğu için, Volga'nın öbür yakasına tekrar dönmeyi kolayca başardılar. Bütün askerlerden seyahat belgelerini almak gerekli ve acil bir tedbirdir."

Almanların memleketleri işgal edilmiş Rus ve Ukraynalı firarilere evlerine gitme izni verdiği yolundaki söylentiler Kızılordu komiserlerini kızdırdı. "Siyasal eğitim eksikliğinden istifade eden Alman ajanları kararsız askerleri, özellikle de aileleri geçici Alman işgaline girmiş topraklarda kalanları firara ikna etmeye çalışarak yozlaştırma uğraşlarını yürütüyor."[12] Alman ilerleyişinden kaçarak orduya yazılanlar geride bıraktıkları ailelerinin ve evlerinin akıbetinden haberdar değildi.

Bazen firariler bağlı oldukları tümenden birkaç yüz askerin önünde kurşuna dizilmekteydi. Daha genel uygulama ise mahkûm edilen kişinin NKVD özel dairesi muhafız müfrezesine bağlı bir manga tarafından hatların gerisinde uygun bir yere götürülmesiydi. Orada üniformasının ve postallarının daha sonra kullanılabilmesi için ona soyunması bildirilirdi. Fakat böylesine apaçık bir görev bile her zaman plana göre gitmezdi. Örneğin, 45. Mekanize Tümen'deki bir idamdan sonra, bir sıhhiye eri kuşkuya kapılarak mahkûmun yanına gittiğinde, nabzının hâlâ attığını gördü. Yardım için tam bağıracağı sırada, bir düşman topçu bombardımanı başladı. İnfaz edilmiş asker doğruldu, ayağa kalktı ve sendeleyerek Alman hatlarına doğru ilerledi. Moskova'ya gönderilen raporda, "Sağ kalıp kalmadığını anlamak mümkün olmadı" diye belirtildi.[13]

Anlaşıldığı kadarıyla 45. Mekanize Tümen özel dairesinde nişancılığı alışılmamış ölçüde kötü kişiler bulunmuş olsa gerek; doğrusu fazladan bir votka tayınıyla işlerine teşvik edildikleri ihtimali de insanın aklından geçmiyor değil.

10 Dobronin'den Şçerbakov'a, 21 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 239.
11 13 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 162; 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 77.
12 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 77.
13 26 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 317-318.

Başka bir olayda mangaya kasti yaralanmadan mahkûm edilmiş bir askeri infaz etme emri verildi. Her zamanki gibi üniforması çıkarıldı, kurşuna dizildi ve ardından bir mermi çukuruna atıldı. Cesedinin üzerine biraz toprak serpildi ve manga tümen karargâhına döndü. İki saat sonra, güya idam edilmiş asker kana ve çamura bulanmış iç çamaşırıyla sendeleyerek taburunun yolunu tuttu. Tekrar kurşuna dizilmesi için aynı infaz mangasını çağırmak gerekti.

Birçok durumda firarinin yaşadığı yerin resmi makamlarına da bilgi verilirdi. Sonrasında aileye 270 No'lu Emir uyarınca ilave bir ceza verilebilirdi; ama öncelikle başvurulan yol bir uyarıda bulunmaktı. Stalingrad Cephesi'nin komiserlerine ve özel daire subaylarına göre, yakın akrabalara yönelik misillemeler kaçmaya yeltenebilecek başkalarını caydırmak açısından kesinlikle şarttı.

NKVD özel daireleri firar vakalarını soruştururken, başkalarını ele vermesi için bir zanlıya hiç kuşkusuz yoğun baskı uygulardı. 51. Ordu'ya bağlı 302. Mekanize Tümen'e yeni katılmış bir asker, bir silah arkadaşı tarafından şu sözü söylemekle suçlandı: "Eğer cephe hattına gönderilirsem, Alman tarafına geçen ilk kişi olacağım."[14] İddiaya göre, daha sonra "sorgulama sırasında" beş kişiyi daha kendisine katılmak için kandırdığını itiraf etti ve onların adlarını "verdi"; ama NKVD tarafından asla olmayan bir tertibi uydurmaya pekâlâ zorlanmış olabilir.

Komiserler birlikte firar olunca, suçu "subayların dikkatsizliğine ve yufka yürekliliğine" yıkardı.[15] Ama subayların "fiili hizmet sırasında ancak bir Kızılordu askerinin verilen emri yerine getirmekten kaçınması ya da muharebe alanından geri çekilmesi halinde başvurulacak bir sert tedbir"[16] olarak tanınan silah çekip vurma hakkını kullandığı sayısız örnekler de vardı. Ne var ki, az rastlanır bir olayda, yetkililer ilgili subayların aşırı sert davrandığı kanaatine vardı. "17/18 Ekim gecesi [64. Ordu'ya bağlı 204. Mekanize Tümen'den] iki asker kayboldu. Alay komutanı ve komiseri bölük komutanına firar eden adamların mensup olduğu müfrezenin komutanını infaz etme emrini verdi."[17] On dokuz yaşındaki bu kıdemsiz teğmen alaya daha beş gün önce katılmıştı ve müfrezesindeki iki fariyi pek tanımıyordu. "Bölük komutanı emre uydu. Teğmenin bulunduğu sipere gitti ve komiserin önünde onu vurup öldürdü."

•

14 16 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 209.
15 13 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 165.
16 15 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 201.
17 13 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 165.

Sovyetler Birliği'nin herkesi kucaklayıcı niteliğiyle övünmek isteyen komiserler, 62. Ordu'daki askerlerin neredeyse yarısının Rus olmadığı gerçeğine işaret edebilirdi. Ancak propaganda kısımlarının bu konuda suskun kalmalarının haklı sebepleri vardı. Orta Asya'daki genel seferberlikten beklentiler fazlasıyla yüksekti. Oysa bir makineli tüfek müfrezesine komuta etmekle görevlendirilen bir Rus teğmeni şunu saptadı: "Söylenenleri anlamakta güçlük çektikleri gibi, onlarla birlikte çalışmak da çok zor."[18] Modern teknolojiye aşina olmamalarının getirdiği bir başka sonuç, bir hava saldırısı karşısında şaşırmaya ve dehşete düşmeye daha yatkın olmalarıydı. Dil güçlükleri ve buna bağlı yanlış anlamalar doğal olarak işleri daha da kötüleştirmekteydi. Çoğunlukla Kazak, Özbek ve Tatar askerlerden oluşan 196. Mekanize Tümen "öylesine ağır kayıplar verdi ki, yeniden düzenlenmek üzere cepheden geri çekilmesi gerekti."[19]

Komiserler işlerin son derece ters gittiğinin farkındaydı, ama akıllarına gelen tek çare tahmin edilebilir şeydi: "Rus olmayan askerlere ve subaylara SSCB halklarının en yüce soylu amaçlarını aşılamak, ettikleri askeri yemini ve anavatana ihaneti cezalandırmaya ilişkin yasayı açıklamak."[20] Bu beyin yıkama pek başarılı olamazdı; çünkü birçoğu besbelli savaşın niçin yapıldığından pek haberdar değildi. 284. Mekanize Tümen'den bir Tatar çarpışmaya artık dayanamadığından, firar etmeye karar verdi. Karanlıkta hiç kimseye görünmeksizin sürünerek mevzisinden çıktı, ama ara bölgede yolunu şaşırdı. Farkında olmadan geriye dönerek, 685. Mekanize Alay'ın tuttuğu kesime geçti. Gördüğü bir komuta sığınağına girdi. Hedefine ulaştığına inandığı için, onu süzen subayların herhalde bir tür kılık değişikliği için Rus üniforması giymiş Alman subayları olduklarını sandı. İlgili raporda aktarıldığına göre, "teslim olmaya geldiğini bildiren hain idam edildi."[21]

Komiserler bürokratik bir sorunla da karşılaştı. Cephe siyasal işler dairesi "Olağandışı olayları sınıflandırmak çok zor" diye açıkladı Moskova'daki Şçerbakov'a.[22] "Çünkü birçok durumda bir askerin firar mı ettiğini, yoksa düşman safına mı geçtiğini kestiremiyoruz." Dairenin başka bir vesileyle ilettiği raporda şu saptama vardı: "Muharebe şartlarında belirli askerlerin ya da asker gruplarının başına ne geldiğini kesin belirlemek her zaman mümkün değil. 38. Mekanize Tümen'de bağlı oldukları bölüğün tayınlarını almaya giden bir çavuştan ve bir askerden daha sonra hiç haber alınamadı. Başlarına ne geldi-

18 11 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 138-139.
19 14 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 183.
20 14 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 185.
21 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 176.
22 13 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 163.

ğini hiç kimse bilmiyordu. Koca bir mermiyle toprağa gömülmüş olabilecekleri gibi, firar da etmiş olabilirlerdi. Görgü tanıkları olmadıkça, ancak şüpheyle bakabiliriz."[23]

Subayların sayımından sonraya asker sayımını düzgün yapamaması işleri zorlaştıran bir etkendi. Hain olarak listeye alınan bazı eksiklerin ağır yaralardan dolayı bir sahra hastanesine sevk edildiğinin sonradan anlaşıldığı durumlar vardı. Hastaneden taburcu olarak birliğine dönen bir askerin firari sayılıp mahkûm edildiğini öğrenmesi bile mümkündü. Kimi durumlarda subayların dikkatsizliği kasıtlıydı. Daha fazla tayın almak amacıyla asker ölümleri bazen bildirilmemekteydi; nizami ordular kadar eski olan bu uygulama artık "askeri yoklamada cezayı gerektirecek bozukluk"[24] olarak tanımlanır oldu.

Eylül ayındaki toplam 446 firara bakılırken, Dobronin'in istatistiksel güçlükleri kabul edişi kesinlikle akılda tutulmalıdır.[25] Kayıtlarda "düşman safına geçiş" başlıklı diğer kategoriye hiç değinme yoktur. Bununla birlikte bizzat Stalingrad Cephesi'nin toplu firarlara ilişkin raporları ciddi bir sorunun varlığına işaret eder. Örneğin, üç gece art arda tek bir taburdan yirmi üç askerin firar etmesinden sonra, "cephe hattının önünde ... bir engelleyici alan oluşturuldu" ve subaylar "yirmi dört saatlik bir nöbet" düzeni getirdi.[26]

Kasti yaralanmalar onursuzca firar sayılmaktaydı. Rodimçev'in 13. Muhafız Mekanize Tümeni'nden bir asker kendisini elinden vurduğu kuşkusuyla tıbbi yardım istasyonuna muhafız eşliğinde gönderildi. O sırada Alman topçusunun ateş açması üzerine karanlıkta kaçmaya çalıştı, ama yakalanıp yerde sürüklenerek geri getirildi. Onu muayene eden doktor heyeti, kendi kendini yaraladığını bildirdi. Ardından tutuklu bağlı olduğu taburdan çağrılan bir grup asker önünde idam edildi. Subayların bile kasti yaralanma ithamıyla karşılaştığı durumlar vardı. 196. Mekanize Tümen'den on dokuz yaşında bir teğmen, bir yarı otomatik tüfekle sol avucuna ateş açmakla suçlandığı için, birliğine mensup bir grup subayın önünde kurşuna dizildi. Olayla ilgili raporda, inandırıcılıktan uzak bir mantıkla, suçunun bariz olduğu, çünkü "bir bandajla elini sararak işi gizlemeye çalıştığı"[27] ima edildi.

Hasta numarası yapanlar aynı kategoride görülmekteydi. "Bir sahra hastanesine sağır ve dilsiz numarası yapan on bir asker yatmıştı" diye aktaran Dobronin, daha sonra gaddar bir zevkle şunu ekledi: "Ama sağlık heyetinin askerliğe

23 ÇAMO 48/486/24, s. 79.
24 23 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 292.
25 ÇAMO 48/486/29, s. 49.
26 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 187.
27 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 82.

uygun olduklarına karar vermesiyle ve evraklarının askeri mahkemeye sevk edilmesiyle birlikte konuşmaya başladılar."[28]

Uç noktaya varan kasti yaralanma intihardı. Tıpkı Wehrmacht gibi Sovyet askeri makamları da bunu "bir korkaklık belirtisi" ya da "sağlıksız ruh hali"nin sonucu olarak tanımlamaktaydı.[29] Korkaklık tanımının bile birçok biçime bürünmesi mümkündü. Yanan uçağından atlayan bir pilot, Alman hatlarının gerisine düştüğünü sandığından, inişten hemen sonra Komünist Parti aday üye kartını yırtmıştı. Üsse dönmesi üzerine, Sovyet propagandasında Almanların komünistleri yakalar yakalamaz vurduklarının öne çıkarılmasına karşın, komiser onu Stalin'in çıkardığı 270 No'lu Emir uyarınca korkaklıkla suçladı.

NKVD ve Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi "anti-Sovyet" faaliyete dair her türlü ipucu konusunda çok sıkı işbirliği içindeydi. Örneğin, "yanlarında Alman bildirileriyle yakalananlar NKVD'ye teslim edilmekteydi."[30] *Mahorka* tütününden bir sigara sarmak için bile olsa, böyle bir bildiriyi almak tehlikeliydi. Sinirlenip bir subay amirine kendisi ve Kızılordu hakkındaki düşüncelerini açıkça söyleyen bir asker, "karşı-devrimci propaganda" ya da "zafere inançsızlık" ithamıyla karşı karşıya kalabilirdi. 204. Mekanize Tümen'den Onbaşı K., "Kızılordu liderlerinin itibarını sarsmaktan ve birlik komutanına teröristçe tehditler savurmaktan" dolayı idam edildi.[31] 51. Ordu'daki iki askerin yaptığı gibi, rejimi eleştirenler de NKVD'ye teslim edilmekteydi. Askerlerden biri "kolektif çiftlik işçilerinin köle gibi çalıştırıldığı yolunda faşist açıklamalar yaymıştı", diğeri ise "Sovyet propagandasının orduda morali yükseltmek için yalanlar attığını" söylemişti.

Çoğu kez "anavatana ihanet" suçuyla eşanlamlı sayılan "anti-Sovyet faaliyet" vakaları görünüşe bakılırsa cephe hattında nispeten çok azdı. Subaylar 1812'deki Rus ordusunun gayriresmi öğüdüne genellikle uymaktaydı: "Askerler homurdanınca, subaylar kulak asmamalıdır."[32] Çoğu subay savaşta ölümle yüz yüze gelen askerlerin içlerinden geçeni söyleme ihtiyacı duyduğunun farkındaydı. Cephe hattının silah arkadaşlığı ortamında, askerler Komünist Parti görevlilerinin yetersizliğini, yozlaşmışlığını ve zorbalığını eleştirmekten çekinmemekteydi. Her an öldürülme yönündeki sürekli risk, onlarda komiserleri ve özel daire muhbirlerini umursamaz bir tutum yaratmaktaydı. Siperleri Almanlara çok yakın olduğundan, bir düşman kurşunu ile Sovyet devletinin vereceği son tayın, yani NKVD'nin "dokuz gramlık kurşunu"[33] arasında çok az fark var gibiydi.

28 25 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 259.
29 7 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 106.
30 18 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 240.
31 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 82-83.
32 Nikolay Filiri, "Kak i poçemu ya bil agentom SMERŞ", *Veçernyaya Moskva*, 25 Kasım 1995.
33 ÇAMO 48/486/24, s. 162.

Rapor edilen anti-Sovyet faaliyet vakalarının çoğu hatların gerisinde meydana gelmekteydi. Yeni gelip söylenen acemilerin tertiplerince ihmal edilme olasılığı daha yüksekti. 178. Eğitim Taburu'nda Stalingrad'dan gelmiş bir sivil, kış bastırdığında donacaklarını ve açlıktan öleceklerini söylemeyi göze alınca, "K. ve İ. adlı acemi erlerin siyasal bilinci sayesinde"[34] derhal tutuklandı. NKVD paranoyası Volga'nın doğu yakasındaki Stalingrad Cephesi ulaşım ve istihkâm müfrezelerine kadar uzandı. Ekim ayında on iki asker ve ikisi yüksek rütbeli beş subay "bozguncu mahiyette anti-Sovyet faaliyet" gerekçesiyle tutuklandı. Haklarında verilen raporda "tutuklananların çoğunlukla işgal altındaki topraklardan geldikleri" belirtilerek, ayrıca "anavatana ihanet edip düşmana katılma" yönünde bir plan kurdukları ileri sürüldü.

Cephedeki askerlerin (*frontoviki*) siperlerinde Yoldaş Stalin'in kahramanca önderliğini hararetle konuştuğu ve çarpışmalarda *Za Stalina!* ("Stalin İçin") narasıyla saldırıya geçtiği yolundaki gazete haberleri sırf propagandadan ibaretti. Asker şair Yuri Belaş bir ara şu mısraları yazmıştı:

> Doğrusunu söylemek gerekirse –
> siperlerde düşündüğümüz son şey
> Stalin'di.[35]

Sovyet basını kişisel kahramanlık hikâyelerini ne kadar abartırsa abartsın, resmi makamların bireye saygıdan tamamen yoksun oluşu Stalingrad'daki propagandayla doğrulanmaktaydı. Gazeteler anlaşıldığı kadarıyla Çuykov'un bir askeri konsey toplantısındaki şu sözlerini sloganlaştırdılar: "Her asker kentteki taşlardan biri haline gelmelidir." Çuykov'un subaylarından biri hayran bir tavırla, 62. Ordu'nun "Stalin'den ilham alan kentin taşlarını güçlü bir beton gibi sağlamlaştırdığını" ekledi.[36] Bu tema savaş sonrasında Mamayev Kurganı'na dikilen ve harabeler arasındaki asker figürlerinin bilinçli bir yaklaşımla tuğla örgülü bir yarı kabartma biçiminde tasvir edildiği azman anıtta en uç ifadesine ulaştı. Askerler yerine Sovyetler Birliği'ne adanmış bu anıt, onları basbayağı Çin imparatorlarının mezarlarındaki pişmiş topraktan bir orduya çevirir.

Günlük idari politika bile askerlerin kullanılıp atılabilir eşya gibi görüldüğünü teyit etmekteydi. Yeni postallar, üniformalar ve teçhizat cephe gerisinde oluşturulan yeni ordulara mahsustu. Stalingrad'daki cephe hattı askerleri için yedek malzeme kaynağı levazım deposu değil, ölen yoldaşların cesetleriydi. De-

34 Dobronin'den Şçerbakov'a, 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 76; 18 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 236.
35 Aktaran Garrard ve Garrard, s. 155.
36 Binbaşı V. Veliçko, "62. Ordu", SSCB, *Stalingrad*, s. 145.

fin sırasında hiçbir şey boşa gitmezdi. Cesetleri iç çamaşırlarına kadar soymak üzere, askerlerin geceleri ara bölgeye gönderildiği bile olurdu. Ölmüş silah arkadaşlarının ortalıktaki yarı çıplak görüntüsü birçok kişiyi isyan ettirdi. Kış var gücüyle bastırdığında, kar kamuflajı elbiseleri özellikle değerli hale geldi. Bir yaralı asker beyaz tulumunu kana bulanmadan önce çıkarmaya çalışırdı. Kar kamuflajı elbisesini çıkaramayacak kadar ağır yaralı olan bir askerin, elbiseyi ondan alanlardan lekeler için özür dilemesi çok rastlanan bir olaydı.

Grossman Stalingrad'daki vatandaşlarını yakından gözlemlemiş biri olarak, onların kayıtsızlığa varacak derecede tamamen gaddarlaştığı fikrine karşı çıktı. "Bir Rus için hayat kolay değil" diye yazdı. "Ama gönlünde bunun kaçınılmaz olduğunu hissetmez. Cephedeki savaş devam ederken olaylar karşısında sadece iki duyguyu gözlemledim: Ya inanılmaz bir iyimserlik ya da tam bir hüzün. Hiç kimse savaşın uzun süreceği düşüncesine katlanamıyor ve ancak aylarca verilecek sıkı uğraşla zafere ulaşılacağını söyleyen birine inanmıyor."[37] İşin doğrusu şu ki, böyle korkunç bir muharebede o günün ve hatta o saatin kalan kısmında hayatta kalmayı düşünebiliyordu insan sadece. Bunun ötesinde bir noktaya bakmak tehlikeli hülyalara dalmaktı.

Askerlerin hayata tutunmasını sağlayacak en azından bir tür amaç ve oldukça düzenli tayın vardı. Stalingrad'da kısılıp kalan sivillerin hemen hiçbir şeyi yoktu. Bini çocuk olmak üzere on bini aşkın sivilin beş aydan fazla süren muharebeden sonra harabelerde hâlâ sağ olması, bütün Stalingrad hikâyesinin en şaşırtıcı kısmı olarak duruyor.

Sovyet kaynakları ilk hava akınlarından sonraki gün olan ve Stalingrad sakinlerinin Volga'yı geçmesine nihayet izin verilen 24 Ağustos'tan 10 Eylül'e kadar 300.000 sivilin doğu yakasına taşındığını ileri sürmektedir. Kentin şişmiş nüfusu göz önünde tutulduğunda, bu sayı az gözükmektedir. O sırada itiraf edilmeyen şey, 50.000'in epey üzerinde sivilin kısmen NKVD'nin nehir geçişini kontrol etmesi yüzünden batı yakasında kısılıp kaldığıydı.

Son resmi tahliye kaotik ve trajikti. Kalabalık muazzamdı. Aralarında çoğu kez sağlam bir sebep olmaksızın son ana kadar ayrılmalarına izin verilmemiş birçok aile vardı. Vapur tehlikeli biçimde aşırı yüklendiği için, başka kişilerin binmesine izin verilmedi. İskelede bırakılanlar ayakta dikilmiş olarak, vapurun ayrılışını izlediler. Kendilerinden artık umudu kestiler; derken vapur "iskeleden henüz elli metre uzaklaşmışken, bir bombayla vuruldu"[38] ve gözlerinin önünde batarak yandı.

Birçok sivil Altıncı Ordu'nun hızlı ilerleyişiyle Alman hatlarının gerisinde kapana kısıldığından nehir kenarına yaklaşamadı bile. Hitler 2 Eylül'de Stalingrad'ın

37 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/100.
38 Gonçarov, söyleşi, 24 Kasım 1995.

sivillerden arındırılmasını emretmişti; ancak kent dışına ilk çıkış düzenli bir girişimden çok kendiliğinden gelişti. Büyük bir mülteci kafilesi 14 Eylül'de Alman işgali altındaki topraklara gitmek üzere batıya doğru yola çıktı; yanlarında bombardımandan geriye kalan el arabalarına istif ettikleri ya da karton kutulara koydukları az sayıda eşya vardı. Bir Alman muhabiri top ateşine yakalanan sivillerin kanlı bir ceset ve parçalanmış giysi yığınına dönüştüğünü gördü; kopuk bir el yukarıdaki telgraf tellerine takılıp kalmıştı. Güvenlik için kaçıp Alman bölgesine geçenlerin ise yiyecek bulma umudu çok azdı. Altıncı Ordu'ya bağlı müfrezeler Alman askerlerince tüketilmek üzere civardaki her türlü mahsulü zorla almak ve toplamak için çoktan işbaşındaydı. Bazıları eski Beyaz Muhafız olan ve Almanları ekmek-tuz ikramıyla kurtarıcı olarak karşılayan Kazak çiftçilerin elinden bile bütün hayvanları ve tahıl stokları alındı.

Mültecilerin görüntüsü garip düşünce karışıklıklarına yol açtı. 295. Piyade Tümeni'nden kıdemli bir astsubay eve yazdığı bir mektubunda bunu farkında olmadan açığa vurdu. "Bugün Stalingrad'dan gelen birçok mülteci gördüm. Tarif edilemeyecek bir sefalet sahnesiydi bu. Çocuklar, kadınlar, dede denebilecek kocamış yaşlılar yol kenarında hafif giysilerle ve soğuğa karşı bir koruma olmaksızın yatıyor. Her ne kadar düşmanımız olsalar da, görüntüleri derinden sarsıcıydı. Bu bakımdan, yurdumuzun böyle feci bir perişanlığa düşmemesinden dolayı Führerimize ve Yüce Rabbimize ne kadar şükran duysak azdır. Bu savaşta şimdiye kadar epeyce sefalete tanık oldum. Ama Rusya hepsini aşıyor, tabii en başta da Stalingrad. Bunu anlamanız zor, insanın kendi gözleriyle görmesi gerekir."[39]

Kentte bırakılan binlerce kadın ve çocuk harabelerdeki mahzenlere, kanalizasyonlara ve sarp kıyı tarlarına kazılmış mağaralara sığındı. Çarpışmaların en şiddetli evresinde anlaşıldığı kadarıyla Mamayev Kurganı'ndaki mermi çukurlarına sinip kalan siviller bile vardı. Birçoğu haliyle sağ kurtulamadı. Simonov kente ilk gidişinde şaşkınlığa uğradı. "Kenti kesen dere yataklarından birinin üzerindeki köprüyü geçtik. Karşıma çıkan sahneyi asla unutmayacağım. Soluma ve sağıma doğru uzanan bu dere yatağı hayat doluydu, tıpkı mağaraların iç içe geçtiği bir karınca yuvası gibi. Bütün sokaklar çift taraflı kazılmıştı. Mağara ağızları kararmış kalaslarla ve çaputlarla kaplıydı. Kadınlar işe yarayabilecek her şeyi kullanmanın yolunu bulmuştu."[40]

Simonov önce Stalingrad'da kalan asker ya da sivil herkesin çektiği "neredeyse inanılmaz" acıları yazdı; ama ardından her türlü duygusal yaklaşımı çarçabuk bir tarafa attı. "Böyle durumlarda elden hiçbir şey gelmez: Burada ölüm

39 Astsubay H. D., 295. Piy. Tüm., 6 Kasım 1942, BZG-S.
40 Simonov, 25 Eylül 1942, SSCB, *Stalingrad*, s. 60.

kalım mücadelesi veriliyor."[41] Daha sonra boğulmuş bir kadının yanık bir kütüğe "kavrulmuş ve eciş bücüş parmaklarla" tutunmuş halde Volga sahiline vuran cesedini anlatmaya koyuldu. "Suratı darmadağın olmuş. Can vermeden önce çektiği acılar herhalde dayanılmaz hale gelmiş olmalı. Almanlar bu işi yaptı, hem de gözlerimizin önünde. Böyle bir şeye tanık olanlardan aman dilemesinler artık. Stalingrad'dan sonra aman tanımayacağız."

Öncelikleri barınma olmasına karşın, siviller yiyecek ve su bulmanın neredeyse imkânsızlaştığı bir durumla da karşı karşıya kaldı. Bombardımanların dindiği her seferde, kadınlar ve çocuklar sokak köpeklerinin ve farelerin sıyırıp iskelete çevirmesinden önce ölü atlardan et parçaları koparmak üzere yerdeki çukurlardan dışarıya fırlıyordu. Yiyecek aramaya çıkanların başında çocuklar geliyordu. Daha genç, daha ufak tefek ve daha çevik olduklarından, hedef olmaya daha az yatkındılar. Çariçe'nin güneyinde feci biçimde yanan ve Almanların sonunda ele geçirdiği tahıl silosuna geceleri gizlice süzülüp giriyorlardı. Orada çuvalları ya da çantaları yanık buğdayla doldurmayı çoğu kez başarıyor ve tüyüyorlardı; ama ordunun tüketimi için siloyu koruyan Alman nöbetçilerin vurduğu birçok çocuk vardı. Gerek Stalingrad'da, gerekse cephe gerisi alanlarda Alman ordusunun tayın kutularını çalmaya kalkışanlar da yakalanır yakalanmaz vuruluyordu.

Alman askerleri Stalingrad öksüzlerinden yararlanma yoluna da gittiler. Mataraları doldurma gibi günlük işler, Rus keskin nişancıları her hareketi izlemek için pusuda beklerken tehlikeliydi. Bu yüzden bir kuru ekmek parçası vaadiyle, Rus oğlanlarının ve kızlarının mataraları alıp Volga kenarında doldurmaya gitmeleri sağlandı. Sovyet tarafı işin aslını anlayınca, Kızılordu askerleri böyle görevlere koşturulan çocukları vurmaya başladı. Leningrad kuşatmasının ilk aşamalarında sivillerin Alman askerlerince bir kalkan olarak kullanılması üzerine, böyle bir acımasızlık için emsal oluşmuştu. Stalin hemen Kızılordu birliklerine, baskı altında bile olsa Alman emirlerine uyan bütün sivilleri öldürme talimatını vermişti. Bu talimat Stalingrad'da da uygulandı. Örneğin, 37. Muhafız Tüfek Tümeni bir raporunda şunu bildirdi: "Düşman ölen Alman askerlerini ve subaylarını sürükleyip getirmek üzere sivilleri ileri sürdü. Askerlerimiz faşist cesetleri taşımaya çalışanların kim olduklarına bakmaksızın ateş açtı."[42] Sovyet birliklerine ve karargâhına katılan diğer çocuklar çok daha şanslıydı. Birçoğu ulak, izci ya da casus olarak kullanıldı; ama bazları dört ya da beş yaşında olan daha küçük öksüzler sadece maskot olarak tutuldu.

41 Simonov, 25 Eylül 1942, SSCB, *Stalingrad*, s. 64.
42 5 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 63.

Altıncı Ordu karargâhı kentin orta ve kuzey kesimi ile Çariçe'nin güney kesimi için ayrı birer *Kommandantur* ["komutanlık"] oluşturdu. Her birinin başka şeylerin yanı sıra sabotajları kollamaktan ve sivilleri kayda geçirip tahliye etmekten sorumlu bir Feldgendarmerie bölüğü vardı. Verilen talimat kayıt yaptırmaktan kaçınan herkesin vurulması yönündeydi. Yahudilere giysi kollarına bir sarı yıldız takmaları bildirildi. Feldgendarmerie bu işlerde Komiser Wilhelm Möritz'e bağlı Gizli Sahra Polisi'yle yakın işbirliği yaptı. Muharebeden sonra tutsak düşen bir *Kommandantur* subayı, sorgulaması sırasında görevlerinin Almanya'da zorla çalıştırılacak "uygun"[43] sivillerin seçilmesini ve Komünist militanlar ile Yahudilerin SD'ye teslim edilmesini de kapsadığını itiraf etti. Sovyet kaynakları Almanların çarpışmalar sırasında 3.000'i aşkın sivili idam ettiğini ve Hitler'in emri doğrultusunda Stalingrad'dan 60.000'in üzerinde sivilin köle işçi olarak Alman topraklarına nakledildiğini ileri sürmektedir. Altıncı Ordu'ya bağlı Feldgendarmerie tarafından tutuklanıp SS'e teslim edilen Yahudilerin ve komünistlerin sayısı verilmemektedir. Sonderkommando 4a Altıncı Ordu'nun ileri harekâtının ardından 25 Ağustos'ta XXIV. Panzer Kolordusu'nun peşi sıra Nijne-Çirskaya'ya varmış ve "çoğunluğu altı ila on iki yaş arasında"[44] iki kamyon dolusu çocuğu derhal katletmişti. Ayrıca "kulak" aileleri rejimden büyük baskı görmüş Kazaklarca ihbar edilen bir dizi komünist görevliyi ve NKVD muhbirini de kurşuna dizmişti. Sonderkommando eylülün dördüncü haftasına kadar Stalingrad yöresinde kaldı.

Büyük çaplı bir sivil tahliyesi 5 Ekim'de, son tahliye de Kasım başında gerçekleşti. Cephe gerisindeki garlarda davar kamyonlarına yüklenecek siviller seçilerek belirlendi. Mültecilerin sefaleti son derece açıktı. Uyanık olanlar sonraki haftalarda yiyecek için takas etmek üzere taşıyabilecekleri kadar battaniyeyi yanlarına almışlardı. Bu Stalingrad sivilleri önce Voroponovo (şimdi Gorkovski) köyüne yakın derme çatma bir kampa, ardından Marinovka, Kalaç ve Nijne-Çirskaya'daki başka kamplara yürütüldü.

Gördükleri muamele tutsak alınan Rus askerlerinki kadar kötü değildi henüz. Gumrak yakınındaki kodeste 11 Eylül itibariyle birçoğu işçi milis kıtalarına mensup iki bini aşkın savaş tutsağı vardı. Dikenli teller üzerinden yiyecekler fırlatılıp atılırken, Sovyet subayları gerektiğinde yumruklarla döverek düzeni sağlamak üzere tutsakların başına dikilmekteydi. Sunulan hiçbir sağlık hizmeti yoktu. Bir Sovyet doktoru yaralılar için elinden geleni yaptı; ama "umutsuz vakalarda yapabileceği tek şey onları acılarından kurtarmaktı."[45]

43 VOÇDNİ, 113/14/306L, aktaran Epifanov, s. 136.
44 Mihail Bulanov sorgulaması, 3 Aralık 1943, aktaran Klee ve Dressen (ed.), s. 95.
45 Podewils, s. 131.

Sonraki sivil tahliyeleri daha zalimceydi. Derken "kapkara bir büyük güruh"[46] düşen ilk karlara doğru zorla sürüldü. Bu son ve en büyük Stalingrad sivil topluluğu Karpovka'ya ve diğer kamplara yürütüldü. Şartlar korkunçtu. Bunlara "kamp" demek bile iyimser bir yaklaşımdı; çünkü hepsi açık stepte dikenli tellerle çevrilmiş geniş birer alandan ibaretti. Barakalar yoktu. Tutsaklar ısırıcı rüzgârlardan kaçmak ve birbirlerine sıkıca sokulup ısınmak için çıplak ellerle yere çukurlar kazmaya çalıştılar. Devrimin yıldönümü olan 7 Kasım, aynı günün akşamı aralarında sessizce okudukları şarkılarla kutlandı; ama o gece şiddetli bir yağmur başladı. Sabaha doğru havanın hızla soğuması sert bir don getirdi ve tutsaklar ıslak elbiseleri içinde dizginlenemeyen bir titremeyle üşüdü. Birçoğu öldü. Bir çukurda Valentina Nefyodova'nın yanı başındaki anne henüz bebek yaştaki oğlunu ve kızını sıkıca kucaklamış olarak oturmaktaydı. Kız hayatta kalırken, oğlan kolları arasında can verdi. Nefyodova'nın ergenlik çağındaki kuzeni de o gece donarak öldü.

Bu kamplardaki muhafızlar çoğunlukla Alman üniformalı Ukraynalılardı.* Birçoğu Taras Bulba'ya atfen verilen adla *bulboviçi*, yani aşırı sağ eğilimli milliyetçilerdi; kurbanlarına karşı davranışları feciydi. Fakat muhafızların hepsi zalim değildi. Bazıları gözetimleri altındaki kişilerin kaçmasına rüşvet karşılığında göz yumdu. Ama kaçaklar açık stepte Feldgendarmerie tarafından kısa sürede kıstırılıp yakalandı. Morozovsk kampında anne, nine ve iki çocuktan oluşan Gonçarov ailesi bir Alman doktorun iyilikseverliği sayesinde kurtuldu; doktor on bir yaşındaki Nikolay'ın çok kötü bir donma olayı geçirmesi nedeniyle ailenin yakındaki bir çiftliğe taşınmalarını sağladı.

Kentten toplu tahliyelerden kaçmayı başaran ve molozlar altında "kimsenin nasıl olduğunu anlayamadığı"[47] biçimde ilkel bir yaşam süren binlerce kişinin hemen hepsi gıda zehirlenmesinden veya kirli sudan hasta düştü. Kentin dış mahallelerinde çocuklar geceleyin bitki kökleri ve yaban böğürtlenleri aramak üzere vahşi hayvanlar gibi sürünerek dışarıya çıkmaktaydı. Birçoğu bulunduğu cephe hattına bağlı olarak bir Alman ya da Rus asker tarafından verilen bir parça bayat ekmekle üç ya da dört gün idare etmekteydi. Kadınlar çoğu kez hayatta kalmak ya da bebeklerini beslemek için sıska bedenlerini sunmak zorundaydı.

* Tutsak kamplarından 31 Ocak 1942 itibariyle 270.000 kadar Ukraynalı askere alınmıştı.[48] Diğerleri sivil gönüllülerdi. Bir NKVD raporuna göre, Stalingrad'daki *Stadtkommandantur*'un emrinde nöbet ve eskort görevlerinde kullanılan silahlı ve üniformalı 800 Ukraynalı genç vardı.[49]

46 Nefyodova, söyleşi, 23 Kasım 1995.
47 Gonçarov, söyleşi, 24 Kasım 1995.
48 270.000 Ukraynalı, BA-MA Wi ID/33, Sergey Kudryaşov, "The hidden dimension", Erickson ve Dilks, s. 242.
49 800 Ukraynalı genç, VOÇDNİ, 113/14/306, s. 75-90, Epifanov, s. 153.

Harabelerde eğreti kerhaneler oluştuğuna dair haberler bile vardı. Bazı durumlarda umutsuz ortamın etkisiyle Rus kadınları ve Alman askerleri arasında bir tür aşk doğdu. Bunlar neredeyse şaşmaz biçimde ölümle biten yasak aşklardı. "Düşmana beyaz bir mendil sallayarak işaret vermekle" suçlanan bir kadının mahzeninde "üç faşisti sakladığı" saptandı.[50] Yakalanıp NKVD'ye teslim edildi. Üç Alman asker ise hemen orada vuruldu.

Sovyet askeri istihbaratının daha incelikli çalışmaya başlamasıyla birlikte, kentin ötesindeki kesimlerde daha az Alman tutsağının yakalanır yakalanmaz öldürüldüğü söylenebilir. Jukov'un ve kurmay heyetinin büyük karşı-darbeyi planladığı Ekim ayında, tutsaklardan doğru bilgi elde etme ihtiyacı hızla arttı.

Alman savaş tutsaklarının genellikle yakalanmadan sonraki günde Sovyet yetkililerince yürütülen sorgulanışı oldukça oturmuş bir düzeni izlerdi. Başlıca hedef tutsağın bağlı olduğu birliği saptamak ve birliğin mevcudunu, ikmal durumunu ve moral düzeyini belirlemekti. Alman tutsaklara ayrıca şöyle sorular yöneltilirdi: Daha önce Hitler Gençliği'nin üyesi miydin? Kimyasal savaşa dönük hazırlıklar hakkında ne biliyorsun? Ne tür partizan eylemlerini duydun ya da bizzat gördün? Sovyet propaganda bildirileri ne kadar etkili oluyor? Subaylar size komünistler hakkında ne anlatıyor? Haziran 1941'den beri tümenin nasıl bir ilerleme rotası izledi? (Bu soru tümenin geçtiği yerlerde bildirilen savaş suçlarıyla bir bağlantısının olup olmadığını anlamaya yönelikti.) Tutsak bir çiftçi aileden olduğunda yöneltilen ek sorular şunlardı: Evde yanınızda çalışan Rus savaş tutsağı var mıydı? Adları neydi?[51] Almanya'da sivil halkın moral durumuna ilişkin belirtileri içerebileceği düşüncesiyle, evden gelmiş mektuplara el konulurdu. RAF'ın "bin bombardıman uçaklı akınları"ndan sonra, 1942'nin yaz sonları ve sonbaharı boyunca sorgucular özellikle bunların sivil halkın morali ve cephedeki askerler üzerinde yarattığı etkilerle ilgilendi. Daha sonraları birçok Sovyet yurttaşının, esas olarak da eski Kızılordu askerlerinin Alman ordusuna katıldığını öğrenmek NKVD'yi sarsınca, sorgucular tutsaklardan her bölükte bunların kaç kişi olduğunu öğrenmeye çalıştı.

Kendini koruma içgüdüsüyle tutsaklar çoğu kez Rusların duymayı beklediği şeyleri söylemekteydi. Bazı durumlarda bunlar doğru da çıkmaktaydı. Bir onbaşının ifadesi şöyleydi: "Yaşça daha büyük askerler Goebbels'in kafalarımıza tıkıştırdığı propagandaya inanmıyorlar. Bizler 1918'in unutulmaz derslerini hatırlıyoruz."[52] Eylül ortalarına varıldığında, tutsak Alman askerleri Rus sorgu-

50 Dobronin'den Stalingrad Cephesi Askeri Konseyi'ne, 3 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 9, 32.
51 Stalingrad harekâtında Alman ve müttefik savaş tutsaklarının sorgulamaları, ÇAMO 62/335/7, 48/453/13, 206/294/12, 206/294/47, 206/294/48, 226/335/7.
52 Tutsak düşme tarihi 16 Eylül 1942, ÇAMO 48/453/13, s. 36.

Sonbahar 1941. Sovyet savaş tutsaklarının topluca cephe gerisine götürülüşü.

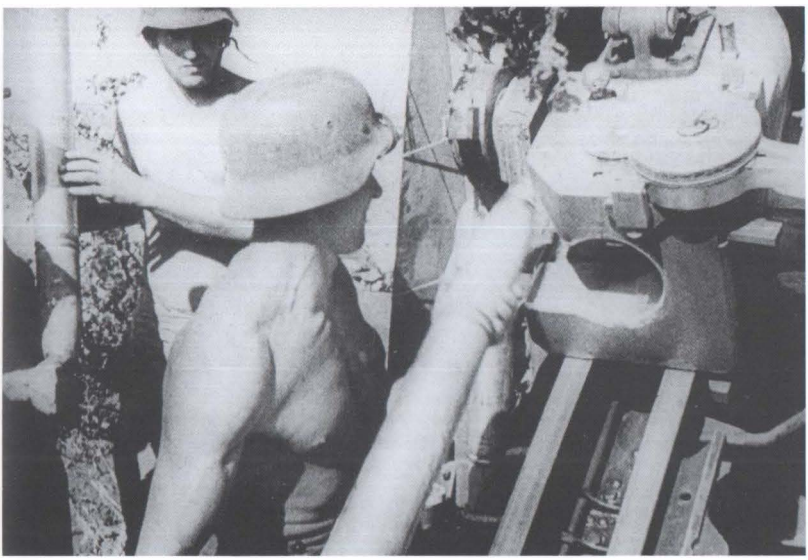
Temmuz 1942. Alman piyadelerinin Stalingrad'a doğru yürüyüşü.

İleri harekâtta yıkılan bir köy.

Alman tankları Don stepinde.

Ağustos 1942. Alman topçuları Stalingrad dışında.

297. Piyade Tümeni'nin papazı Dr. Alois Beck yaralılar için mektup yazarken.

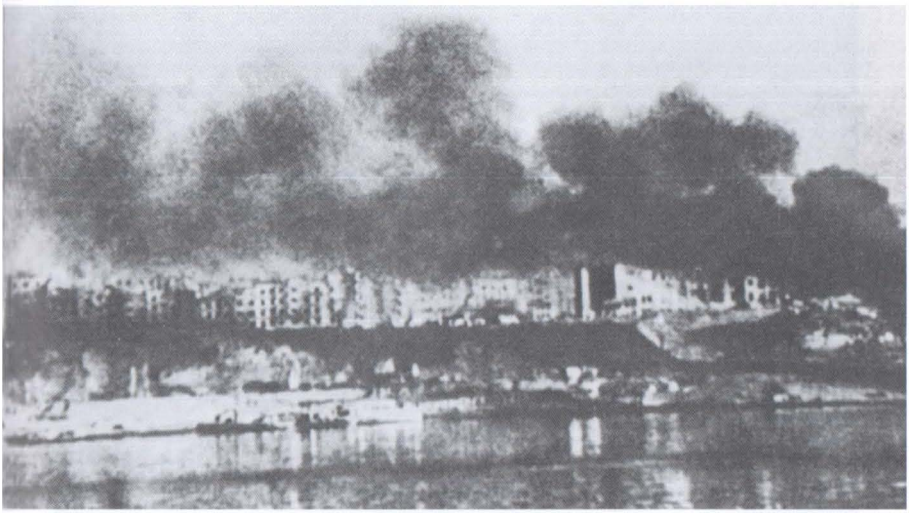
Paulus, Hitler, Keitel, Halder ve Brauchitsch, Rastenburg yakınındaki Wolfsschanze'de.

Eylül 1942. 24. Panzer Tümeni'ne ait tankların Stalingrad'ın dış mahallelerine ilerleyişi.

Eylül 1942. Kızılordu tank birlikleri muharebeye gitmeden önce, Kruşçev'in bir konuşmasını dinlerken.

Muharebeye katılmak üzere Volga'yı geçmeye hazırlanan Rus takviye birliklerinin karşılaştığı manzara.

Stalingrad'ın kuzey kesiminde fabrika binalarına saldıran Alman subayı ve askerleri.

Savunmadaki Rus piyadeleri.

Ekim 1942. Stalingrad'daki sivillerin toplanışı.

62. Ordu karargâhı, Krilov, Çuykov, Gurov ve Rodimçev.

"Stalingrad Sokak Çatışmaları Akademisi"nde eğitim gören bir Kızılordu hücum mangası.

culara kendilerinin ve silah arkadaşlarının "yaklaşan kıştan korktuklarını" artık açıkça itiraf ediyorlardı.

Tutsaklarla görüşmelerin birçoğunu NKVD'den Yüzbaşı N. D. Dyatlenko, Stalingrad Cephesi'nin yedinci dairesine nakledilmiş bir Alman spiker yürütmekteydi. Öte yandan 62. Ordu'nun istihbarat şefi yardımcısı Yarbay Kaplan tercümanı Derkaçev aracılığıyla tutsakları sorgulamakla görevliydi. Besbelli ki işe koyulduğunda pek fazla zaman harcamayan biriydi. Ağır yaralı bir onbaşının 24. Panzer Tümeni'nin elinde on altı tank kaldığını itiraf etmesinden sonra, Kaplan'ın sayfa dibine düştüğü not şöyleydi: "Sorgulama tamamlanamadı, çünkü adam yaralarından dolayı kısa sürede öldü."[53]

Alman ve Rumen orduları arasındaki gerginlikleri önceden bilen Kaplan, Wehrmacht içindeki gergin ilişkilere de meraklıydı. Avusturyalı tutsaklar belki daha iyi muamele görme umuduyla, kendilerine karşı ayrımcılık yapan Alman subaylarının davranışından yakınmaktaydı. 24. Panzer Tümeni'nde görevli olan ve 28 Eylül'de tutsak alınan otuz iki yaşında bir Çek asker, Sovyetler Birliği için çarpışmaya bile gönüllü oldu. Ne var ki, Kızılordu istihbaratının o sıradaki ana önceliği Almanların Don Cephesi boyunca ve Kalmık stepinde müttefik tümenlerine bağımlılık düzeyine ilişkin doğru bir değerlendirmeye varmaktı.

Bu arada bir dizi Alman alay komutanı, gönderilen takviye birlikleri karşısında dehşete düştü. 14. Panzer Tümeni'ndeki albaylardan biri, onlardaki "irade gücü ve cesaret yokluğunu" ıslah etmek için "çok enerjik tedbirlere" gerek olduğunu yazdı.[54]

Yine de en büyük zayıflık, Hitler'in durum haritasında eksiksiz ordular gibi gösterilen birliklerdi. İtalyan, Rumen ve Macar askerlerin morali, cepheye giden trenlere yönelik tekil partizan baskınlarıyla sarsılmıştı. Bir süre sonra da çok az zayiat verilmesine karşın, Rus hava saldırısıyla daha da bozulmaya yüz tuttu. Bir "Stalin orgu"ndan fırlatılan Katyuşa roketleri eşliğindeki bir Rus kara saldırısıyla karşılaşan askerler orada işlerinin ne olduğunu düşünmeye başladılar.

Sovyet uçakları bu askerlere Almanlar için boşuna ölmemelerini anlatan Macarca, İtalyanca ve Rumence bildiriler bıraktı. Bu propaganda en fazla ulusal azınlıklar üzerinde etkili oldu. Macar kuvvetlerine alınmış Sırplar ve Rutenler firar etmeye en yatkın olanlardı. "Macar olmayanlara nasıl güvenebiliriz ki?" diye yazdı Onbaşı Balogh güncesine.[55] Kızılordu istihbaratı Moskova'ya bir dizi

53 Kaplan sorgulamaları, ÇAMO 48/453/13, s. 75, 46, 48.
54 7 Ağustos 1942, 14. Pan. Tüm., RÇHİDNİ 17/125/96.
55 RÇHİDNİ 17/125/97.

küçük grubun daha cepheye varmadan birlikte firar etmeye dönük planlar yaptığını bildirdi. Ruslar saldırıya geçtiğinde, bu gruplar siperlerine saklandılar ve teslim olmayı beklediler.

NKVD'nin görüştüğü başka bir alaya mensup bir Rutenyalı firari, silah arkadaşlarından çoğunun "bütün gün siperlerinde oturur" halde "Tanrım canımı bağışla" diye dua ettiklerini aktardı.[56] "Askerlerin çoğu çarpışmak istemiyor, ama firar etmekten korkuyor; çünkü Rusların onları işkenceden geçirip vuracağı yolunda subayların anlattığı hikâyelere inanıyor."

Bu ordular açısından en büyük sorunlardan biri kafa karışıklığıydı. Cephe hattı birlikleri sürekli kendi müttefiklerinin mermilerine ya da bombalarına maruz kalmaktaydı. "Tanrım, bize yardımcı ol ve bu muharebenin kısa sürmesini sağla" diye yazdı Onbaşı Balogh. "Herkes bize bomba ve mermi savuruyor."[57] Daha bir hafta dolmadan düştüğü not şöyleydi: "Ah Tanrım, bu korkunç savaşa son ver. Çok daha uzun süre bu işin içinde kalırsak, sinirlerimiz bozulacak. [...] Acaba bir kez daha evde hoş bir pazar günü geçirebilecek miyiz? Kapılarımıza şöyle bir yaslanma fırsatını bir daha bulacak mıyız? Memlekette bizi hatırlayacaklar mı?" Moraller öylesine bozuktu ki, Macar askeri makamları Budapeşte'de ciddi huzursuzluğa yol açacağı düşüncesiyle, askerlerin eve mektup yazmalarını yasakladı. Rüşvetle kandırma çabası bile işe yaramadı. Her saldırı öncesinde askerler "mümkün olan en iyi öğünle, yani çikolata dilimleri, reçel, domuz yağı, şeker ve gulaş verilerek" teşvik edilmekteydi; ama "böyle bir öğüne alışık olmamaları" nedeniyle, çoğu daha sonra feci bir karın ağrısı çekmekteydi.

"Rusların olağanüstü nişancıları var" diye yazdı Balogh 15 Eylül'de. "Tanrım, onlara hedef olmama izin verme." Durumdan pek haberdar olmadığını belli eden şu sözleri ekledi: "En iyi Rus birlikleriyle karşı karşıyayız, Timoşenko'nun komutasındaki Sibiryalı tüfekliler bunlar. Üşüyoruz, oysa henüz kış gelmedi. Burada bırakılırsak, kışın başımıza ne gelecek? Meryem Ana, memlekete dönmemiz için bize yardımcı ol." Balogh'un güncesindeki son not ertesi gün "Tanrı'ya ve Meryem Ana'ya" başka bir yakarışı içeren sözleriydi. Don kıyısı yakınında cesedinden çıkan bu günce, birkaç gün sonra General Vatutin'in Güneybatı Cephesi karargâhında Rusçaya çevrildi ve Moskova'ya gönderildi.

Macarlar ve Rumen Üçüncü Ordusu arasında Don kanadını tutan İtalyan Sekizinci Ordusu, Almanlarda Ağustos sonlarından beri endişe yaratmıştı. Führer karargâhı İtalyan savunma hattını güçlendirmek için XXIX. Kolordu'yu kullan-

56 RÇHİDNİ 17/125/97.
57 RÇHİDNİ 17/125/97.

mak gerektiğini kabul etmek zorunda kaldı. Kurmay heyeti irtibat subaylarına şu tembihte bulundu: "Onlara nazik davranmalısınız, bir siyasal ve psikolojik anlayış gerekli. [...] İtalya'daki iklim ve ortam bir İtalyan askerini bir Alman askerinden farklı kılar. İtalyanlar bir yandan daha kolay yorulurken, diğer yandan daha taşkın olurlar. Bize yardımcı olmak için sert ve alışılmadık koşullara korkusuzca gelmiş olan İtalyan müttefiklerimize karşı üstünlük taslamamalısınız. Onlara yakışıksız adlar takmayın ve onlarla dalaşmayın."[58] Anlayış göstermek İtalyanların savaş konusundaki bariz heyecan eksikliğini artırmaya pek yaramadı. Bir çavuş taburunun niçin tek kurşun sıkmadan topluca teslim olduğu bir Sovyet tercüman aracılığıyla sorulunca, sağlam bir sivil mantıkla şu karşılığı verdi: "Ateş açmadık, çünkü bunun bir hata olacağını düşündük."[59]

Bir anti-Komintern birlik gösterisi çerçevesinde, Altıncı Ordu'nun Avusturya 100. Avcı Tümeni'ne bağlı 369. Hırvat Alayı'ndan oluşan bir birlik bile vardı. Hırvatistan'ın *poglavnik* unvanlı faşist lideri Dr. Ante Pavelić birliklerini teftiş etmek ve madalyalar takmak üzere 24 Eylül'de uçakla cepheye vardı. General Paulus ve Luftwaffe yer birliklerinin sağladığı bir şeref kıtası tarafından karşılandı.

Stratejik bakımdan en önemli birlikler, Paulus komutasındaki Altıncı Ordu'nun kanatlarında yer alan iki Rumen ordusuydu. Bu ordular teçhizat açısından yetersiz olduğu gibi, gerekli mevcuda ulaşmaktan da uzaktı. Hitler'in daha fazla asker gönderilmesi yönündeki baskısı altında, Rumen rejimi ırza tecavüz, yağma ve cinayetten hükümlü iki bini aşkın sivili askere almıştı. Bunların yarısı 991. Özel Piyade Taburu'na verildi; ama düşmanla ilk karşılamada birçok asker firar ettiği için, birlik dağıtıldı ve geri kalanlar Don Cephesi'nde Serafimoviç'in karşısında konuşlanan 5. Piyade Tümeni'ne aktarıldı.[60]

Anlaşıldığı kadarıyla Rumen subayları düşmanın cephe gerisine sızması konusunda alışılmamış bir paranoya içindeydi. Dizanteri salgınları fazla kuşkuyla karşılandı. 1. Rumen Piyade Tümeni bir uyarı genelgesinde şunları bildirdi: "Rus ajanları birliklerimize zayiat verdirmek için cephe gerisinde bir süredir toplu zehirlemeler uyguluyor. Bir gramı bile insanı öldürmeye yeten arsenik kullanıyor."[61] Güya zehir kibrit kutularında saklanıyordu ve "ajanlar" bu işi "gıda tedarikiyle bağlantılı kadın, aşçı ve yamak" kisvesine bürünerek yapıyorlardı.

Onlarla irtibata giren her rütbeden Alman, Rumen subaylarının kendi askerlerine davranışı karşısında çoğu kez dehşet içinde kalmaktaydı. "Efendi ve

58 30 Temmuz 1942, ÇAMO 206/294/48, s. 466.
59 ÇAMO 206/294/47, s. 251.
60 RÇHİDNİ 17/125/97.
61 ÇAMO 48/453/21, s. 96.

köle"[62] ilişkisine özgü bir tutum vardı. Bir Avusturya kontu olan Teğmen Kont Stolberg şu gözlemde bulundu: "Her şeyden önce subaylar işe yaramaz tiplerdi; [...] askerleri umurlarında değildi."[63] 305. Piyade Tümeni'nden bir öncü onbaşı, Rumen sahra mutfaklarının üç ayrı yemek çıkardığını fark etti – "biri subaylar, biri astsubaylar ve biri de çok az yiyecek verilen askerler için."[64]

İki müttefik güç arasındaki ilişkiler sıkça yaşanan kavgalarla dışa vuruldu. "Dostlukları muharebe alanında ortak dava uğruna dökülen kanlarla pekişmiş Rumen ve Alman askerleri arasında daha sonra esef edilecek olaylardan ve yanlış anlamalardan kaçınmak açısından" Rumen Üçüncü Ordusu'nun başkomutanı, "Rumen ve Alman birliklerinin daha sıkı bir manevi bağ kurmasını sağlayacak ziyaretler, yemekler, partiler, küçük şenlikler vb." düzenlenmesi önerisinde bulundu.[65]

Kızılordu istihbarat subayları 1942 sonbaharının başlarında, Wehrmacht'ın "gönüllü yardımcı" anlamındaki "Hilfswillige" ibaresinin kısaltılmış biçimiyle "Hiwiler"den destek aldığını ancak sezecek ipuçlarına sahipti. Bunlardan bir kısmı sahici gönüllülerken, çoğu insan gücü açığını kapatmak için kamplardan alınan Sovyet savaş tutsaklarıydı; önceleri daha çok işçi olarak kullanılan tutsaklara zamanla muharebe görevleri de verildi.

Büyük Don büklümündeki XI. Kolordu'nun kurmay başkanı Albay Groscurth, General Beck'e yazdığı bir mektupta şu gözlemini aktardı: "Muharip birliklerimizi daha şimdiden birer topçu kesilen Rus savaş tutsaklarıyla güçlendirmeye mecbur kalmamız insanı rahatsız ediyor. Daha önce çarpıştığımız "canavar"ların şimdi bizimle son derece uyumlu bir şekilde yaşaması tuhaf bir durum."[66] Altıncı Ordu'nun cephe hattı tümenlerine bağlı ve mevcudunun dörtte birinden fazlasını oluşturan 50.000'i aşkın Rus yedeği vardı.[67] Kasım ortalarına varıldığında, 71. ve 76. piyade tümenleri 8.000'in üzerinde Hiwi barındırmaktaydı; bu sayı toplam Alman mevcutlarıyla aşağı yukarı aynıydı. (Altıncı Ordu'nun geri kalan tümenlerine ve diğer destek birliklerine bağlı Hiwilerin sayısı konusunda bir bilgi yoktur; bazı tahminlere göre, bunların eklenmesi toplam sayıyı 70.000'in üzerine çıkarır.)

Tutsak düşen bir Hiwi, "Alman ordusundaki Ruslar üç kategoriye ayrılabilir" diye anlattı NKVD sorgucusuna. "Birincisi, Alman birliklerince seferber

62 Klaus, s. 23.
63 Stolberg raporu, BA-MA, RW4/V. 264, s. 161.
64 BA-MA, RW4/V. 264, s. 156.
65 19 Eylül 1941, 3. Rumen Ordusu'ndan 13. Rumen Piyade Tümeni'ne, RÇHİDNİ, 171/125/96.
66 25 Ekim 1942, Groscurth, s. 552.
67 Kehrig, s. 662-663; ayrıca *bkz.* Rüdiger Overmans, "Das andere Gesicht des Krieges", Förster (ed.), *Stalingrad*, s. 441.

edilen askerler, yani Alman tümenlerine bağlı olan sözde Kazak mangaları. İkincisi, yerel insanlar, gönüllü Rus tutsaklar ve Almanlara katılmak üzere firar etmiş Kızılordu askerleri. Bu kategoriye girenler kendilerine mahsus rütbelerle ve brövelerle tam Alman üniforması giyerler. Alman askerleri gibi yemek yerler ve Alman alaylarına bağlı olarak görev yaparlar. Üçüncüsü, mutfak, ahır ve benzer yerlerde kirli işleri yapan Rus tutsaklar var. Bu üç kategoriye farklı şekillerde davranılır; en iyi muameleyi haliyle gönüllüler görür. Sıradan askerlerin bize davranışı iyiydi; en kötü muameleyi bir Avusturya tümenindeki subaylardan ve astsubaylardan gördük."[68]

Söz konusu Hiwi, Kasım 1941 sonunda Alman ordusu için çalışmak üzere Novo-Aleksandrovsk'taki kamptan alınmış on bir Rus tutsaktan biriydi. İçlerinden sekizi yürüyüş sırasında açlıktan düşüp bayılınca vurulmuştu. Sağ kalan adamımız önce bir piyade alayının sahra mutfağına verilmiş ve orada patates soymuştu. Daha sonra atlara bakma işine aktarılmıştı. İfadesine göre, partizanlara karşı mücadele etmek ve cephe gerisini baskı altında tutmak için oluşturulan sözde Kazak birliklerinin birçoğu yüksek oranda Ukraynalı ve Rus barındırmaktaydı. Alman üniformaları içindeki *Untermensch* ["Aşağı Irktan"] Slavlar fikri Hitler'in hoşuna gitmediğinden, onları daha makbul sayılan bir ırkın mensupları olarak "Kazak" diye tanımlama yoluna gidilmişti. Bu durum Slavlara tam boyun eğdirmeyi takıntı haline getirmiş Nazi hiyerarşisi ile tek başarı umudunun Rusya'yı komünizmden kurtarma rolünü üstlenmede olduğuna inanan profesyonel ordu subayları arasındaki temel anlaşmazlığı yansıtmaktaydı. Daha 1941 sonbaharında Alman ordu istihbaratı Wehrmacht'ın istilayı yeni bir iç savaşa dönüştürmedikçe, Rusya'da asla üstün gelemeyeceği sonucuna varmıştı.

Vaatler yoluyla tutsak kampından çıkıp gönüllü asker yazılmaya yöneltilen Hiwiler çok geçmeden istismar edildi. Rutenyalı firari sorgulaması sırasında, bir köyde su ararken karşılaştığı bazı Hiwileri anlattı. Bunlar memlekete dönüp ailelerine kavuşma umuduyla Alman saflarından firar etmiş Ukraynalı askerlerdi. "Atılan bildirilere inandık," diye anlattılar ona. "Tekrar eşlerimizin yanına gitmek istiyorduk."[69] Bunun yerine Alman üniforması giyerek Alman subaylarınca eğitilmekle karşı karşıya kalmışlardı. Acımasız bir disiplin vardı. Yol yürüyüşlerinde geride kalma gibi "en ufak hatada" vurulmaları mümkündü. Bir süre sonra cepheye gönderileceklerdi. "Yani, kendi insanlarınızı mı öldüreceksiniz?" diye sordu Ruten. "Başka ne yapabiliriz ki?" diye karşılık verdiler. "Tekrar Rusların

68 4 Mart 1943, ÇAMO 226/335/7, s. 364.
69 RÇHİDNİ 17/125/97.

yanına kaçarsak, hain muamelesi göreceğiz. Çarpışmayı reddedersek, Almanlar bizi vuracak."

Cephe hattındaki Alman birliklerinin kısmen acıma dolu bir aşağılamayla da olsa, yanlarındaki Hiwilere iyi davrandıkları söylenebilir. Don'un batısındaki 22. Panzer Tümeni'ne bağlı bir tanksavar top müfrezesi bir köyde kafa çekmeye giderken, haliyle "İvan"[70] olarak adlandırılan birliğin Hiwi'sine tanksavar topunu koruması için bir parka ve tüfek vermeyi alışkanlık edinmişti. Bir keresinde onu kurtarmak için koşup dönmeleri gerekti; çünkü bir grup Rumen askeri asıl kimliğini öğrenince, onu oracıkta vurmak istemişti.

Sovyet yetkilileri açısından, eski Kızılordu askerlerinin Wehrmacht'a hizmet etmesi açıkça rahatsız ediciydi. Bu durumdan tasfiyelerin ve özel dairelerce yürütülen çalışmaların yeterince kapsamlı olmadığı sonucunu hemen çıkardılar. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi ve NKVD, iç taraflara sızıp Rus hatlarına saldırmada Hiwilerin kullanılması konusunda takıntılıydı. "Cephenin bazı kesimlerinde Kızılordu üniforması giymiş eski Rusların keşif yapmak, ayrıca sorgulamak için subay ve asker tutsak almak üzere mevzilerimize sızdığı olaylar saptanmıştır" diye bildirildi Şçerbakov'a.[71] 64. Ordu'ya bağlı 38. Mekanize Tümeni'nin tuttuğu kesimde 22 Eylül gecesi bir Sovyet keşif devriyesi bir Alman devriyesiyle karşılaştı. Kızılordu askerleri dönüşlerinde, Almanların yanında en az bir "eski Rus" bulunduğunu bildirdi.

SMERŞ'in Stalin için can alıcı önem taşıyan ihanet sorununa yoğunlaşmasıyla birlikte, "Eski Rus" ibaresi sonraki üç yılda yüz binlerce kişi için ölüm cezasına gerekçe oluşturacaktı. Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda Sovyetler Birliği, muhalifleri ve karşı safa geçenleri yargısız biçimde ulusal kimliklerinden mahrum bırakarak, her türlü hoşnutsuzluk emaresini bastırmaya girişti.

70 "İvan", söyleşi, Henry Metelmann, 12 Nisan 1996.
71 8 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 81.

12
MOLOZDAN VE DEMİRDEN KALELER

"Stalingrad ikinci bir Verdun'a dönüşecek mi?" diye yazdı Albay Groscurth 4 Ekim'de. "Burada büyük endişeyle sorulan şey bu."[1] Hitler'in dört gün önce Berlin Spor Sarayı'ndaki konuşmasında, hiç kimsenin kendilerini Volga kıyısındaki mevzilerden kıpırdatamayacağını ileri sürmesinden sonra, Groscurth ve diğerleri her ne pahasına olursa olsun, Altıncı Ordu'nun bu muharebeyi durdurmasına izin verilmeyeceğini sezdi. "Hatta bu durum, Hitler ve Stalin arasında bir prestij meselesi haline gelmiş bulunuyor."

Stalingrad'ın kuzey kesimindeki fabrikalar semtine yönelik büyük Alman hücumu 27 Eylül'de iyi başlamıştı; ama ikinci günün sonuna doğru Alman tümenleri en sert kavgaya sürüklendiklerinin farkına vardılar. Kızıl Ekim kompleksi ve Barrikadi top fabrikası Verdun'dakiler kadar ölüm saçan kalelere dönüştürülmüştü. Üstelik Sovyet alaylarının çok iyi gizlenmiş olması nedeniyle daha tehlikeliydi.

Gurtyev'in Sibiryalı askerlerden oluşan 308. Mekanize Tümen'deki subaylar Barrikadi fabrikasına ve demiryolu manevra hatlarına ulaşınca, "karanlık ve yüksek bir kütle görünümündeki tamir atölyelerini, bazı yerlerde pas tutmaya başlamış ıslak ve parıltılı rayları, parçalanmış yük vagonları kaosunu, bir kent meydanı kadar büyük bir avluya karmakarışık halde saçılmış çelik kiriş yığınlarını, kömür ve akkora dönüşmüş cüruf öbeklerini, Alman mermilerinin birçok yerden delik deşik ettiği bacaları" süzdüler.[2]

Gurtyev tesisi savunacak iki alay ile çoktan alevlere bürünmüş işçi konutlarından başlayıp tesisin içinden Volga'ya kadar uzanan derin vadiyi de kapsamak üzere kanadı tutacak üçüncü bir alay belirledi. Vadiye çok geçmeden "Ölüm Ya-

1 Kardeşine mektup, Groscurth, s. 528.
2 Grossman belgeleri, RGALİ, 628/2/108.

tağı" adı verildi. Sibiryalılar hiç vakit kaybetmedi. "Öfkeli bir suskunluk içinde taş gibi toprağı kazmalarıyla kazdılar, atölyelerin duvarlarında mazgallar açtılar, yeraltı sığınakları, koruganlar ve irtibat hendekleri yaptılar." Kocaman barakaların altında uzanan kenarları betondan bir peronda komuta noktası oluşturuldu. Gurtyev askerlere sıkı talim yaptırmasıyla nam salmış biriydi. Volga'nın doğusunda yedek güç olarak beklerken, onlara siperler kazdırdıktan sonra, üzerlerinden geçirmek için tanklar getirtmişti. Bu şekilde "ütüleme", askerlere derin kazmayı öğretmenin en iyi yoluydu.

Neyse ki, Stukalar oraya vardığında Sibiryalıların siperleri hazırdı. Rusların iniltili sirenleri nedeniyle "feryat koparan" ya da "çalgıcı" adını taktığı pike bombardıman uçakları her zamankinden daha az zayiata yol açtı. Sibiryalılar bomba parçalarına daha az hedef olmak için siperlerini dar tutmuşlardı; ama bomba patlamalarından kaynaklanan sürekli şok dalgaları bir deprem olmuşçasına yeri sarstı ve midelerde bir bulantı sancısı yarattı. Sert çarpmalar herkesi geçici olarak sağırlaştırdı. Kimi zaman şok dalgaları camları parçalayacak ve telsiz takımlarını bozacak yoğunluğa ulaştı.

"Eve taşınma partileri" olarak bilinen bu yumuşatıcı hava saldırıları günün büyük bölümünde sürdü. Ertesi sabah Barrikadi avluları Heinkel 111 filolarının kaplama bombardımanına maruz kaldı; toplarla ve havanlarla yeniden dövüldü. Birdenbire Alman topları ateşi kesti. Sibiryalılar bu tedirgin duraklamanın neye işaret olduğunu gayet iyi bildikleri için, daha "Hazır ol!" uyarısı gelmeden hazırlandılar. Çok kısa bir süre sonra molozların üstünde ilerleyen tank paletlerinin gıcırtılı ve metalik çığlıklarını duydular.

Alman piyadeleri Gurtyev'in Sibirya tümeninin onları oturarak beklemediğini sonraki birkaç günde anladı. 100. Avcı Tümeni'nden bir astsubay, "Ruslar her gün ilk ve son ışıkta saldırıya geçiyorlar" diye bildirdi.[3] Çuykov'un sürekli karşı-saldırılara dayanan dehşet verici düzeyde insan harcama politikası Alman generalleri şaşırttı; ancak bunun kendi birliklerini yıprattığını teslim etmek zorunda bıraktı. En başarılı savunma tedbiri ise atış planlarının eşgüdümlü hale gelmesiyle birlikte, Volga'nın doğu yakasındaki ağır toplardı.

Kızıl Ekim tesisinde 414. Tanksavar Tümeni'ne bağlı müfrezeler, ıskarta metal yığınlarını kamuflaj ve koruma amacıyla kullanarak, 45-mm'lik ve 96-mm'lik toplarını molozların arasına saklamışlardı. Toplar 150 metreden ya da daha kısa menzillerden ateş açacak konumdaydı. 28 Eylül şafağına doğru 193. Mekanize Tümen'e bağlı iki alay da Volga'yı aşmış ve hızla mevziler hazırla-

3 Astsubay Philipp Westrich, 100. Avcı Tümeni, BA-MA, RW4/V. 264, s. 86.

mıştı. Onların "eve taşınma partisi" ertesi gün toplu Stuka saldırılarıyla kutlandı. Alman ilerleyişi başka takviye birliklerini acil bir ihtiyaç haline getirdi. Asıl mevcudunun üçte birine inmiş olmasına karşın, 39. Muhafız Mekanize Tümeni de karşıya geçirildi.

Ekime girilirken, özellikle 94. Piyade Tümeni'nin ve 14. Panzer Tümeni'nin yanı sıra uçaklarla özel olarak getirtilen beş muharebe istihkâm taburunun sağladığı takviyeyle Alman saldırıları ağırlaştı. Sovyet tarafında birlikler tamamen dağınık ve çoğu kez bütün muhabere kesikti; ama kişiler ve gruplar emir almaksızın dövüştüler. Barrikadi kesiminde Kossiçenko adlı istihkâmcı ve adı bilinmeyen bir tank sürücüsü, birer kolları parçalanmış halde el bombalarının pimlerini dişleriyle çektiler. Geceleyin istihkâmcılar giriş yollarının molozlarına gömmek üzere her seferinde "koltukaltlarında somun gibi taşıdıkları" ikişer tanksavar mayınıyla sürekli ileriye atılmaktaydı. Grossman'ın yazdığına göre, Alman saldırıları "kararlı ve çetin Sibirya inatçılığı"[4] karşısında zamanla tavsadı. Bir Alman öncü taburu tek bir saldırıda yüzde 40 zayiat verdi. Askerlerini yoklamaya giden tabur komutanı dönüşünde taş kesilmiş yüzüyle suskundu.

Çuykov'un tümenleri ağır biçimde hırpalandı, yoruldu ve mühimmat sıkıntısına düştü. Bununla birlikte Yeremenko'nun yardımcısı General Golikov, kentin mutlaka elde tutulmasını ve Almanlarca işgal edilmiş kesimlerin geri alınmasını isteyen Stalin'in emrini aktarmak üzere 5 Ekim'de nehri geçti. Çuykov yerine getirilmesi imkânsız olan bu talimata kulak asmadı. Tek direniş şansının nehrin öbür yakasından yoğun topçu bombardımanına bağlı olduğunun farkındaydı. Almanlar çok geçmeden Yeremenko'nun sıkıştırmalarının anlamsızlığını gösterdiler. Nispeten sakin geçen bir günün ardından 6 Ekim'de, güneybatıdan 14. Panzer Tümeni'ni ve batıdan 60. Motorize Tümen'i harekete geçirerek Stalingrad traktör fabrikasına yönelik yoğun bir hücum başlattılar. Azami menzilden açılan Katyuşa salvoları 60. Motorize Tümen'in bir taburunu neredeyse yok etti. Rampa kamyonlarının arka tekerlekleri sarp Volga kıyısı üzerinde asılı kalacak şekilde geriye çekilmesi ilave irtifa sağladı. Bu arada 16. Panzer Tümeni'nin bir kısmı kuzeydeki sanayi varoşu Spartakovka'ya saldırarak, 112. Mekanize Tümen'den ve 124. Özel Tugay'dan kalan birlikleri geriletti. Çuykov'un batı yakasında büyük ölçüde daralmış bir alana sıkışan ordusu, amansız biçimde nehre itilmekte olduğunu fark etti.

Volga geçişleri 62. Ordu çeperinin son derece daralmasıyla gittikçe saldırıya açık hale geldi. Karaya çıkış noktaları Alman bataryalarının ve hatta makineli

4 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.

tüfeklerinin doğrudan ateş menzili içine girdi. Yaroslavl'dan getirtilen bir Volga kayıkçı kıtası, Zayçevski adasından batı yakasına doğru dar bir dubalı köprü inşa etmişti. Bu köprü, taşıyıcıların karanlıkta ardı arkası kesilmeyen bir karınca sürüsü gibi tayın ve mühimmat taşımasını sağlamaktaydı. Köprünün küçük olması hedefi daraltsa da, her iki yanda nehre düşüp patlayan mermiler sürekli hareket eden kalaslar üstünde ilerleyen için yolculuğu dehşet verici kılmaktaydı. Daha havaleli ve ağır malzemelerin yanı sıra yaralıların tahliyesi için yük teknelerine hâlâ ihtiyaç vardı. Yeni tanklar nehirden mavnalarla geçirilmekteydi. "Gün kararır kararmaz, nehir geçişlerinde görevli adamlar yeraltı sığınaklarından, koruganlardan, siperlerden ve gizli barınaklardan çıkıyor" diye yazdı Grossman.[5]

Doğu yakasındaki karaya çıkış noktalarına yakın sığınaklarda sahra fırınları, termos kaplarda sıcak yemek sunan yeraltı mutfakları ve hatta hamamlar vardı. Bu tür nispi konforlara rağmen, doğu yakasındaki düzen neredeyse kentteki kadar sıkıydı. Yük tekneleri ve 71. Özel Hizmet Bölüğü'ne bağlanan mürettebatları, Nehir Mıntıkası askeri dairesinin de başında olan yeni NKVD komutanı Tuğgeneral Rogatin'in doğrudan denetimi altındaydı.

Nehir teknesi (*riverboat*) mürettebatlarının zayiat oranı cephe hattı taburlarınınkine denkti. Örneğin, *Lastoçka* ("Kuğu") vapuru (*steamer*) yaralıları tahliye ederken, tek bir geçişte tam on isabet aldı. Mürettebatın sağ kalan mensupları gündüz vakti delikleri onararak, vapuru ertesi gece tekrar sulara açılmaya hazır hale getirdi. Baskı altında ortaya çıkan kazalara bağlı kayıplar da bazen ağırdı. Aşırı yüklü bir tekne 6 Ekim'de alabora oldu ve yirmi bir kişiden on altısı boğuldu.[6] Kısa süre sonra, başka bir taşıt karanlıkta yanlış yere yanaştı ve otuz dört kişi mayınlı bir alanda can verdi. Biraz geç de olsa, bu olay yetkilileri "mayınlı alanları dikenli tellerle çevirmeye"[7] yöneltti.

Çalışmaya bağlı gerginlik çoğu kez fırsat çıktıkça bir içki âlemine dalmayı getirdi. Firarileri arayan NKVD birlikleri 12 Ekim'de nehir kıyısındaki Tumak köyünün evlerini yoklarken "utanç verici bir sahne"yle karşılaştı. Bir yüzbaşı, bir komiser, bir depo çavuşu, Volga filosundan bir onbaşı ve Komünist Parti'nin yerel sekreteri, olayla ilgili rapordaki ifadeye göre "kendilerinden geçene kadar içki içmiş" ve yerde "kadınlarla sarmaş dolaş yatar vaziyette"[8] bulundu. Hâlâ katıksız sarhoş haldeyken hepsi yaka paça götürülerek, "Stalingrad'daki NKVD birliklerinin şefi Tuğgeneral Rogatin"in karşısına çıkarıldı.

5 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
6 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 162.
7 ÇAMO 48/486/25, s. 66.
8 ÇAMO 48/486/39, s. 22.

İç kesimde de tuhaf rezaletler vardı. Stalingrad traktör fabrikası için yoğun çarpışmaların sürdüğü 11 Ekim'de, 84. Tank Tugayı'na ait T-34'ler 37. Muhafız Mekanize Tümeni'nin taretlere ve motor güvertelerine tutunmuş askerleriyle birlikte, tesisin güneybatı kenarındaki 14. Panzer Tümeni'ne bir karşı-saldırı düzenledi. Her iki Sovyet birliği de batı yakasına daha yeni geçmişti. Bir tank sürücüsü kapak vizöründen göremediği bir mermi çukuruna daldı. Olayla ilgili rapora göre, "sarhoş olan piyade bölüğü komutanı"[9] sarsıntı yüzünden küplere binip aşağıya atladı. "Koşup tankın önüne geçti, kapağı açtı ve iki el ateş açarak sürücüyü öldürdü."

Ekimin ikinci haftasında, çarpışmalar biraz yatışır gibi oldu. Çuykov haklı olarak Almanların muhtemelen takviye birlikleriyle daha da büyük bir saldırıya hazırlandığı kuşkusuna kapıldı.

Çuykov'un Stalin tarafından sıkıştırılmasına yakın bir düzeyde, Paulus da Hitler'in baskısı altındaydı. B Ordu Grubu 8 Ekim'de Führer karargâhından gelen emir üzerine, Altıncı Ordu'ya en geç 14 Ekim'de başlamak üzere Stalingrad'ın kuzey kesimine büyük çaplı yeni bir taarruza hazırlanma talimatını vermişti. Paulus ve karargâh kurmay heyeti uğranan kayıplar yüzünden dehşet içindeydi. Bir subay savaş güncesinde, 94. Piyade Tümeni'nin cephe hattındaki mevcudunun 535'e düştüğünü belirterek, "Bu da piyade taburu başına üç subay, on bir astsubay ve altmış iki erden oluşan ortalama bir muharebe gücü anlamına gelir!"[10] notunu düştü. Ayrıca 76. Piyade Tümeni'ni "gücünü tüketmiş" olarak nitelendirdi. Halihazırda muharebeye sürülmüş birlikleri güçlendirmek üzere Altıncı Ordu içinde sadece 305. Piyade Tümeni'ni ayırmak mümkündü; bu tümen Konstanz Gölü'nün kuzey sahillerinden toplanmış askerlerden oluşmaktaydı.

Almanlar yüksek sesli sataşmalarla ve dağıttıkları bildirilerle hazırlıklarını açığa vurdular. Tek soru kesin hedefin ne olduğuydu. Sovyet tümenlerine bağlı keşif kolları olabildiğince çok "dil" yakalamak için her gece devriyedeydi. Şanssız nöbetçiler ya da tayın taşıyıcıları yoğun sorgulama için yaka paça mevzilere götürüldü; genellikle Bolşevik yöntemlerine ilişkin Nazi propagandasının yarattığı dehşetten dolayı tutsaklar çözülmeye zaten fazlasıyla yatkındı. 62. Ordu karargâhının istihbarat dairesi çok geçmeden bir dizi kaynağa dayanarak, asıl hücumun traktör fabrikasına yöneltileceği sonucuna vardı. Orada ve Barrikadi'de çarpışmalar sürerken bile tankları ve tanksavar toplarını tamir işlerinde çalışmış olan son işçiler silah altına alınıp cephe hattı taburlarına

9 Dobronin'den Şçerbakov'a, 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 188 ve 48/486/28, s. 216.
10 Altıncı Ordu savaş güncesi, 10 Ekim 1942, BA-MA, RH20-6/221.

katıldı ya da uzman eleman olmaları durumunda, Volga'nın öbür yakasına taşındı.

62. Ordu açısından talihli bir gelişmeyle, istihbarat analizinin doğru olduğu ortaya çıktı. Alman hedefleri traktör fabrikasını ve güney kenarındaki tuğla fabrikasını temizlemek, ardından bastırıp Volga kıyısına ilerlemekti. Çuykov'un Mamayev Kurganı'ndan kuzey kesime alaylar getirtme yönündeki riskli kararı işe yaradı. Ne var ki, Stalingrad Cephesi'nin top mühimmatı tahsisatının Ştavka tarafından kısıldığını öğrenince dehşete düştü. Bu büyük çaplı bir karşı-saldırı hazırlığının ilk ipucuydu. Karışık duygularla birdenbire Stalingrad'ın artık çok büyük bir tuzağın yemi haline geldiğini kavradı.

Pazartesi'ye denk gelen 14 Ekim'de Alman saatiyle sabah altıda, Altıncı Ordu'nun taarruzu General von Richthofen komutasındaki Dördüncü Hava Filosu'nun mevcut her Stuka uçağının havalanmasıyla dar bir cephede başladı. Saldırıya geçmek için bekleyen 389. Piyade Tümeni'nden bir asker o anla ilgili olarak şunu yazacaktı: "Gökyüzü baştan başa uçakla doluydu. Uçaksavar topları ateşleniyor, bombalar gümbürdüyor, uçaklar düşüyordu; bu muazzam tiyatro sahnesini siperlerimizden çok karışık duygularla izliyorduk."[11] Alman top ve havan ateşi yeraltı sığınaklarını yerle bir ederken, fosfor mermileri her türlü yanıcı malzemeyi tutuşturuyordu.

"Çarpışma akla gelebilecek bütün ölçüleri aşan müthiş boyutlara vardı" diye yazdı sonradan Çuykov'un subaylarından biri. "İrtibat hendeklerindeki askerler fırtınaya tutulan bir gemi güvertesindeymiş gibi sendeleyip düşüyordu."[12] Komiserler besbelli ki şairane duygulara kapılmaktan kendilerini alamadılar. Dobronin'in Moskova'daki Şçerbakov'a raporundaki bir ifade şöyleydi: "Şu günlerde Stalingrad'ın karanlık gökyüzünü görenlerimiz böyle bir manzarayı asla unutmayacak. Mor alevlerin gökyüzünü yalaması korkutucu ve haşin bir görüntü yaratıyor."[13]

Muharebe güneybatıdan traktör fabrikasına yönelik ana saldırıyla başladı. Gün ortasından XIV. Panzer Kolordusu'nun bir kısmı kuzeyden bastırdı. Çuykov duraksamadı. Başlıca zırhlı kuvveti olan 84. Tank Tugayı'nı 14. Panzer Tümeni'nin başını çektiği üç piyade tümeninin büyük çaplı hücumunun karşısına dikti. "Ağır silahlardan aldığımız destek alışılmamış ölçüde sağlamdı" diye yazacaktı 305. Piyade Tümeni'nden bir astsubay. "Birkaç Nebelwerfer batarya-

11 Onbaşı H. S., 389. Piy. Tüm., 14 Ekim 1942, BZG-S.
12 Binbaşı V. Veliçko, "62. Ordu", SSCB, *Stalingrad*, s. 149.
13 Dobronin'den Şçerbakov'a, 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 189.

sının, varagele bombardımanına geçen Stukaların ve daha önce hiç görülmemiş sayıdaki kundağı motorlu hücum toplarının dövdüğü Ruslar bildik bağnazlıklarıyla muazzam bir direniş gösterdiler."[14]

14. Panzer Tümeni'nden bir subay şunları yazdı: "Yerin üstünde ve altında, harabelerde, mahzenlerde ve fabrika kanalizasyonlarında korkunç ve zahmetli bir muharebeydi bu. Tanklar moloz ve hurda tümseklerine tırmanıyor, yıkılıp darmadağın olmuş atölyelerin içinde gıcırdayarak ilerliyor ve dar avlularda yakın menzilden ateş açıyordu. Patlayan bir düşman mayınının etkisiyle birçok tank sarsıldı ya da parçalandı."[15] Fabrika atölyelerinde sağlam demir tesisata çarpan mermiler toz ve dumanda görülebilen kıvılcım sağanaklarına yol açıyordu.

Sovyet askerlerinin dayanıklılığı sahiden inanılmazdı; ama saldırının merkez noktasındaki kuvvete düpedüz karşı koyamadılar. Daha ilk sabahta Alman panzerleri karşı mevzileri yararak, Joludev'in komuta ettiği 37. Muhafız Tümeni'nin ve 112. Mekanize Tümen'in bağlantılarını kesti. General Joludev bir patlamayla sığınağına canlı canlı gömüldü; o korkunç günde sık karşılaşılan bir akıbetti bu. Askerler toprağı kazıp onu çıkardıktan sonra ordu karargâhına taşıdı. Diğerleri ölenlerin silahlarını kapıp çarpışmaya devam etti. Tozla kaplı Alman panzerleri tarihöncesinin canavarları gibi önlerine çıkan her şeyi ezip traktör fabrikasının devasa barakalarına dosdoğru dalarak, her tarafa makineli tüfek ateşi saçtılar ve parçalanmış tavan pencerelerinden inen cam kırıklarını paletlerinin altında un ufak ettiler. Bunu izleyen yakın muharebede artık belirgin cephe hatları yoktu. Yanlarından geçilmiş olan Joludev'in muhafızları gruplar halinde ansızın ortaya çıkıp saldırıyorlardı. Bu şartlarda akıllı bir Alman sıhhiye subayı bir döküm fırını içinde öncü tıbbi yardım istasyonunu kurdu.

Taarruzun ikinci günü olan 15 Ekim'de, Altıncı Ordu karargâhı şu kaydı düşebilecek duruma geldi: "Traktör fabrikasının büyük kısmı elimizde. Cephemizin gerisinde sadece bazı ufak direniş alanları kalmış bulunuyor."[16] 305. Piyade Tümeni Rusları tuğla fabrikasında da demiryolu hatlarının ötesine geriletti. O gece 14. Panzer Tümeni'nin bir yarma harekâtıyla traktör fabrikasının içine girmesinden sonra, 103. Panzer Ağır Piyade Alayı cüretli bir hamleyle Volga kıyısına ilerledi ve dere yataklarından çıkıp saldıran Sovyet piyadelerinin tacizi altında petrol tanklarının yakınına ulaştı. Muhaberenin çok kötü olduğu gerekçesiyle Çuykov'un karargâhının taşımaya razı edilmesi 62. Ordu açısından talihli bir

14 Astsubay H. G., 305. Piy. Tüm., 24 Ekim 1942, BZG-S.
15 Gram, s. 54.
16 Altıncı Ordu savaş güncesi, BA-MA, RH20-6/221.

gelişmeydi. Çarpışmalar pek tavsamış değildi. 84. Tank Tugayı sadece on sekiz kayıp vererek, "faşistlerin otuzdan fazla orta ve ağır tankını"[17] yok ettiğini ileri sürdü. İki gün sonra rapor iletildiğinde, tugayın can kaybının "hâlâ hesaplanmakta olduğu" bildirildi. Alman tanklarına ilişkin sayının iyimser bir tahmin olduğunun neredeyse kesin olmasına karşın, tugayın alt kademe komutanları o gün ilham verici bir cesaret sergilemişlerdi.

Hafif topçu alaylarından birinin komiseri olan Babaçenko, bir bataryanın kuşatılması sırasında gösterdiği cesaret nedeniyle Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildi. Savunucuların karargâha ulaşan telsiz veda mesajı şöyleydi: "Toplar yok edildi. Batarya kuşatıldı. Dövüşüyoruz ve teslim olmayacağız. Herkese selam."[18] Yine de topçular el bombaları, tüfekler ve yarı otomatik tüfeklerle düşman çemberini kırdı ve yeni bir direniş başlatarak, o kesimdeki savunma hattının toparlanmasını sağladı.

Sıradan askerlerin takdir görmeyen cesaretinin, yani komiserlerin ifadesiyle "gerçek kitle kahramanlığı"nın[19] sayısız örneği vardı. Ayrıca tantanayla duyurulan bireysel cesaret olayları da yaşandı; 37. Muhafız Mekanize Tümeni'nin bölük komutanlarından Teğmen Goniçar'ın düşmandan ele geçirilen bir makineli tüfek ve sadece dört askerle kritik bir anda saldırıya geçen bir Alman kuvvetini dağıtması bunlardan biriydi. Hiç kimse o gün kaç Kızılordu askerinin öldüğünü saptayamadı; ama aynı gece 3.500 yaralı Volga'nın öbür yakasına taşındı. Aşırı çalıştırılan sıhhiye erleri öylesine çok zayiat verdi ki, birçok yaralı sürünerek kendi başına nehir kıyısına ulaştı.

Stepteki Alman komutanları kentteki ilerlemeyle ilgili haberleri sürekli istemekteydi. "Bombaların yarattığı fırtına altında fabrika duvarları, montaj hatları, bütün üstyapı çöküyor" diye yazdı General Strecker bir arkadaşına. "Ama düşman basbayağı yeniden ortaya çıkıyor ve oluşturulan bu yeni harabelerden savunma mevzilerini pekiştirmek için yararlanıyor."[20] Bazı Alman taburlarının mevcudu elliye kadar inmişti. Silah arkadaşlarının cesetleri defnedilmek üzere geceleyin cephe gerisine gönderilmekteydi. Alman saflarında komuta kademesi hakkında kaçınılmaz olarak belli bir alaycı tutum ortaya çıktı. 389. Piyade Tümeni'nden bir asker eve mektubunda şunu yazdı: "Jeneke [Jaenecke] denen generalimiz önceki gün Şövalye Haçı aldı. Böylece muradına erdi."[21]

17 ÇAMO 48/486/35, s. 212-213.
18 ÇAMO 48/486/35, s. 214.
19 ÇAMO 48/486/24, s. 200.
20 Strecker, aktaran Haller, s. 90.
21 Er H. R., 389. Piy. Tüm., 14 Ekim 1942, BZG-S.

Luftwaffe 14 Ekim'den itibaren altı günlük çarpışma boyunca vardiyalı havalanan uçaklarıyla nehir geçişlerine ve birliklere saldırdı. Yukarıda bir Alman uçağı sesinin duyulmadığı an pek yoktu. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesinin Kızılordu hava kuvvetlerini eleştirmek üzere Moskova'ya gönderdiği şifreli bir mesajda, "Avcı uçağı kuvvetimizin yardımına ihtiyaç var" diye bildirildi.[22] Aslında, 8. Hava Ordusu'nun toplam makine sayısı 200'ün altına inmişti ve bunlardan sadece iki düzine kadarı avcı uçağıydı. Bununla birlikte Stalingrad'ın Rus savunucularının muhtemelen alt edilemeyeceği yönünde kara birlikleri arasında gittikçe güçlenen kuşkuyu Luftwaffe pilotları dahi paylaşmaktaydı. İçlerinden biri eve yazdığı mektupta şunları diyordu: "İnsanların böyle bir cehennemde nasıl sağ kalabildiğini anlayamıyorum. Gelgelelim, Ruslar harabelerde, çukurlarda, mahzenlerde ve bir zamanlar fabrika olan darmadağın bir çelik iskelet yığınında sapasağlam duruyorlar."[23] Bu pilotlar günlerin kısalması ve hava şartlarının bozulmasıyla, savaştaki etkilerinin hızla azalacağının da farkındaydı.

Stalingrad traktör fabrikasının hemen aşağısında, Volga'ya doğru başarılı Alman hücumu, kuzeyde ve batıda XIV. Panzer Kolordusu'nun karşısında duran 112. Mekanize Tümen'den ve milis tugaylarından kalan birliklerin bağlantısını tamamen kopardı. Joludev'in 37. Muhafız Mekanize Tümeni'nin çembere alınan birliklerinin traktör fabrikasında çarpışmaları sürdürmesine karşın, diğer birliklerin kalıntıları güneye doğru sıkıştırıldı. 62. Ordu açısından asıl büyük tehdit, nehir kıyısında Gorişni'ye bağlı tümenin cephe gerisiyle bağlantısını kesecek bir Alman hücumuydu.

Çuykov'un yeni karargâhı sürekli tehlike altındaydı. Yakın savunma grubu sıklıkla çarpışmaların içine çekilmekteydi. 62. Ordu muhabere bağlantısı sıklıkla kesildiği için, Çuykov askeri konseyin tamamını da kapsamak üzere bir ileri grubu doğu yakasında bırakırken, bir cephe gerisi karargâh grubunu sol yakaya geçirmek için izin istedi. Stalin'in tepkisinin ne olacağını gayet iyi bilen Yeremenko ve Kruşçev bunu kesin dille reddetti.

Yine 16 Ekim'de Almanlar traktör fabrikasından Barrikadi fabrikasına doğru bastırdı; ama molozlara gömülü Rus tanklarının direnişi ve nehir kıyısından ateşlenen Katyuşa roketlerinin çığlık çığlığa salvoları saldırıyı bertaraf etti. O gece Lyudnikov'un 138. Mekanize Tümen'in geri kalan kısmı Volga'nın öbür yakasından getirtildi. Bu askerler karaya çıkış noktasından ileriye doğru yürür-

22 ÇAMO 48/486/35, s. 212.
23 Herbert Pabst, 18 Ekim 1942, Bähr ve Bähr, s. 188.

ken, "iskeleye doğru sürünmekte olan yüzlerce yaralı"nın[24] üstünden atlayarak geçmek zorunda kaldı. Zinde birlikler Barrikadi fabrikasının hemen kuzeyinde verev bir savunma hattına yerleştirildi.

General Yeremenko da durumu bizzat değerlendirmek üzere o gece nehri geçti. Önceki yılın yaralarından dolayı bastonuna sıkıca yaslanmış halde, kıyıdan yukarıya aksak adımlarla çıkarak 62. Ordu karargâhının aşırı kalabalık sığınaklarına vardı. Yeraltı sığınaklarında oluşmuş çukurlar ve doğrudan isabet alıp parçalanmış keresteler durumu apaçık göstermekteydi. Eşyalar ve insanlar toz ve külle kaplıydı. General Joludev gözyaşlarına boğularak, tümenin traktör fabrikasında yok edilişini anlattı. Bununla birlikte ertesi gün Yeremenko'nun dönüşünden sonra, cephe karargâhı Çuykov'u daha da az mühimmat verileceği konusunda uyardı.

Almanların Stalingrad'ın kuzey kesimindeki traktör fabrikasında bulunan Sovyet kuvvetlerini 15 Ekim gecesi sarmasından sonra, Çuykov onlardan pek cesaret verici olmayan haberler aldı; 112. Mekanize Tümen ve 115. Özel Tugay karargâhlarından ulaşan mesajlar, Volga'nın öbür yakasına çekilme izninin verilmesi yönünde "birçok rica"dan ibaretti. Her iki karargâh da alaylarının neredeyse yok olduğunu ileri sürerken, besbelli ki "yanlış bilgi" vermekteydi. Stalin'in emrine ihanet anlamını taşıyan geri çekilme istekleri reddedildi. Çuykov birkaç gün sonra çarpışmaların bir ara hafiflemesi üzerine, Albay Kaminin'i alayların durumunu yoklamak üzere savaş hattına gönderdi. Kaminin 112. Mekanize Tümen'in 598 askerinin, 115. Özel Tugay'ın ise 890 askerinin hâlâ sağ olduğunu saptadı. Verdiği rapora göre, kıdemli komiser "aktif bir savunmayı örgütlemek yerine, [...] sığınağından bile çıkmamış ve komutanı Volga'nın öbür yakasına geri çekilmeye ikna etmek için telaşlı bir çabaya girmişti." Raporda "Stalingrad'ın savunulmasına ihanet"le ve "olağanüstü korkaklık"la[25] suçlanan yüksek rütbeli subaylar ve komiserler daha sonra 62. Ordu askeri konseyi tarafından divanıharbe verildi. Akıbetlerinin kayıtlara geçmemesine karşın, Çuykov'dan merhamet görmüş olmaları pek beklenemez.

Kuzeybatıdaki Don Cephesi ve güneydeki 64. Ordu 19 Ekim'de oyalama taarruzlarına girişti. Bu çabalar 62. Ordu üzerindeki baskıyı sadece birkaç günlüğüne kaldırdı; ama soluklanma süresi dağılmış olan alayları Volga'nın öbür yakasına çekerek takviye birliklerle yeniden düzenlemeyi mümkün kıldı. Manevi yardım ise garip bir biçimde geldi. Bizzat Yoldaş Stalin'in kentte görüldüğüne

24 Çuykov, s. 203.
25 Koşçeyev'den Şçerbakov'a, 9 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 117.

dair söylentiler yayıldı. Çariçin kuşatmasında çarpışmış yaşlı bir Bolşevik, Büyük Önder'in önceki karargâhında görüldüğünü bile iddia etti. Aziz Yakup'un Mağribilerle çarpışan İspanyol ordusuna mucizevi görünüşünü hatırlatan bu ziyaret kesinlikle mesnetsiz bir uydurmaydı.

Ne var ki, tanınmış bir sivil o sırada batı yakasını ziyaret etmeye özellikle hevesliydi. Bu kişi, Almanya'yla ilişkilerden sorumlu Komintern gediklisi Dmitri Manuyilski'ydi. Lenin'in ölümünden önce Ekim 1923'te ikinci bir Alman devrimi başlatmak üzere Karl Radek'le birlikte sonuçsuz kalacağı baştan belli bir girişimde bulunmuştu. Kendi de Ukraynalı olmakla birlikte, Stalin'in 1933'te Ukrayna'da yol açtığı yıkımdan büyük ölçüde sorumluydu. Manuyilski'nin daha sonra ortaya çıkacak olan özel bir ilgisi vardı; ama batı yakasına uğrama istekleri Çuykov tarafından sıkı biçimde geri çevrildi.

Bu arada Berlin'de Goebbels yine sallantılı bir ruh hali içindeydi. Şövalye Haçı almış herkesin basınla mülakatlar için getirtilmesi yolunda 19 Ekim'da verdiği talimattan anlaşıldığı üzere, bazen Stalingrad'ın düşüşünün yakın olduğu kanısına kapıldı. Bazen ise temkinli tavır takındı. Alman halkının yavaş ilerleme karşısında hayal kırıklığına uğrayabileceği endişesiyle, Alman ordularının sadece on altı ayda ne kadar çok ilerlediğini hatırlatma gereğini duydu. Alman kentlerinde Stalingrad'a uzaklığı gösteren tabelalar konulması emrini verdi. Üç gün sonra da sıkı çarpışmaları anlatan haberlerde, "komünizm mikrobu bulaşmış çevreler"e[26] cesaret vereceği gerekçesiyle, Kızıl Ekim ve Kızıl Barikat gibi adları vermekten her ne pahasına olursa olsun kaçınılmasını bildirdi.

Kentin kuzeydeki sanayi kesimine yönelik çarpışmalar sırasında, merkez semtlerde yerel saldırılar ve karşı-saldırılar biçimindeki ev çatışmaları sürmüştü. Stalingrad Muharebesi'nin en meşhur olaylarından biri tam elli sekiz gün süren "Pavlov'un evi" savunmasıydı.

Eylül sonunda 42. Muhafız Alayı'na bağlı bir nehir kıyısından 300 metre kadar içerideki bir meydana bakan dört katlı bir binayı ele geçirdi. Müfrezenin başındaki Teğmen Afanasev'in daha çarpışmanın başında gözlerini kaybetmesi üzerine, komutayı Çavuş Jakob Pavlov devraldı. Bodrumda bulunan birkaç sivil çarpışma boyunca binada kaldı. İçlerinden Mariya Ulyanova savunmada aktif bir rol üstlendi. Pavlov'un adamları daha iyi haberleşmek için mahzen duvarlarını yıktı; makineli tüfekleri ve uzun namlulu tanksavar tüfekleri için daha iyi ateşleme noktaları oluşturmak üzere duvarlarda delikler açtı. Panzerler yaklaş-

26 Boelcke, s. 384.

tığında Pavlov'un adamları mahzene ya da üst kata dağılarak, yakın menzilden çarpışma olanağını buluyordu. Panzer mürettebatları ise yeterince karşılık vermek için namlularını hareket ettiremiyorlardı. Çuykov daha sonraları Pavlov'un adamlarının öldürdüğü düşman asker sayısının Almanların Paris'i ele geçirirken verdiği kayıptan fazla olduğunu söylemekten büyük keyif alacaktı. (Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edilen Jakob Pavlov daha sonra eski adı Zagorsk olan Sergiyevo'daki manastırda Kirill adıyla başkeşiş oldu; Stalingrad'daki şöhretiyle hiçbir alakası olmayan dindarlık yönüyle geniş mürit kitlesi edindi. Çok güçsüz düşmüş olmakla birlikte halen hayatta.)

Daha ziyade mektuplardan çıkarılmış sınırlı bilgilere dayalı başka bir hikâye, 384. Topçu Alayı'na mensup bir topçu gözcüsü olan Teğmen Çarnosov'la ilgilidir. Gözetleme noktası mermilerle harap olmuş bir binanın üstündeydi; top ateşi açılacak yerleri oradan aşağıya bildirmekteydi. Karısına son mektubunda şunlar yazılıydı: "Merhaba, Şura! İki minik kuşumuz Slavik ve Lidusya'ya öpücükler gönderiyorum. Sağlığım iyi. Gerçi iki defa yaralandım, bunlar sadece birer sıyrık; yani bataryama doğru biçimde yön vermeyi hâlâ başarıyorum. Sevgili önderimizin kenti, Stalin'in kenti için sıkı çarpışma vakti geldi. Sıkı çarpışmayla geçen gündüzleri sevgili memleketim Smolensk'in öcünü alıyorum, ama geceleri bodruma inip sarışın iki çocuğu kucağıma oturtuyorum. Bana Slavik'i ve Lida'yı hatırlatıyorlar."[27] Ölünce cesedinde karısının önceki mektubu bulundu. "Bu kadar iyi çarpışmana çok sevindim" diye yazmıştı. "Tabii bir madalyayla ödüllendirilmene de. Kanının son damlasına kadar çarpış ve sakın ellerine sağ geçme, çünkü tutsak kampı ölümden daha beter."

Yaşanan dönem açısından örnek verici olduğu kadar tipik de sayılan bu karşılıklı mektuplar pekâlâ sahici olabilir; ama diğer birçok mektup gibi, onlar da sadece kısmi bir gerçeği açığa vurur. Askerler bir siperin ya da kötü aydınlatılmış mahzenin köşesine oturup eve mektup yazmaya koyulduklarında, çoğu kez kendilerini ifade etmekte sıkıntı çekerlerdi. Hiç zarf olmadığından, katlanarak bir kâğıt gemi gibi üçgen hale getirilmesi gereken tek yaprak, içlerini dökmeleri için hem fazlasıyla büyük hem de fazlasıyla küçük görünürdü. Bunun bir sonucu olarak, yazılan mektup üç ana temaya sıkışıp kalırdı: Memleketteki aileyle ilgili hal hatır sormalar, iç rahatlatmaya dönük sözler ("Durumum çok iyi – hâlâ sağım")[28] ve muharebeyle meşguliyeti yansıtan sözler ("Onların insan gücünü ve teçhizatını sürekli yok ediyoruz", "Onlara ne gündüz ne de gece huzur vereceğiz").[29] Sta-

27 RGALİ 1284/2/3466.
28 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
29 12 Ekim 1942, AMPSB 7555/13530.

lingrad'daki Kızılordu askerleri bütün ülkede gözlerin üzerlerinde olduğunu gayet iyi biliyorlardı; ama özel dairelerin titiz sansürü bilindiğinden, birçoğu herhalde mektuplarının bazı kısımlarını uygun bulunacak dille yazmış olmalıdır.

Eşe ya da sevgiliye mektup yazarken sıyrılmak isteseler bile muharebe hep onlarla birlikteydi; bunun sebebi kısmen bir askerin değerinin silah arkadaşlarının ve komutanının kanaatiyle belirlenmesiydi. Kolya adında bir asker şöyle yazmıştı: "Mariya, sanırım, birlikte geçirdiğimiz son akşamı hatırlayacaksın. Zira ayrılışımız üzerinden şimdi, şu anda tam bir yıl geçmiş bulunuyor. Sana elveda demek bana çok zor gelmişti. Çok hazin olsa da, ayrılmak zorundaydık, çünkü anavatanımızın emriydi bu. Bu emri elimizden geldiğince yerine getirmeye çalışıyoruz. Anavatan bu şehri savunan bizlerden sonuna kadar direnmemizi istiyor. Biz de bu emri yerine getireceğiz."[30]

Görünüşe bakılırsa, Rus askerlerin çoğu kişisel duygularını Büyük Yurtseverlik Savaşı davasının içine gömmüştü. Alman askerlerine nazaran sansürden daha fazla korkmuş olabilirler; Stalinist rejim tarafından beyinleri daha etkili biçimde yıkanmış olabilir. Yine de mektuplarda fedakârlık kavramı bir ideolojik sloganın çok ötesine geçen yoğunlukla karşımıza çıkar. Neredeyse istilacı karşısında atalardan kalma, manevi bir dürtü gibi görünür. Stalingrad'daki bir Kızılordu teğmeni birkaç haftalık karısına şunu yazmıştı: "Niçin senin uğruna çarpıştığımı açıkladığım bu mektubu okuduklarında, insanlar serzenişte bulunabilir. Ama senin nerede bittiğini, anavatanın nerede başladığını ayıramıyorum. Benim için sen ve o birsiniz."[31]

Her iki taraftaki subayların ve askerlerin memlekete yazdıkları mektupların karşılaştırmalı bir bakışla incelenmesi son derece öğreticidir. O dönemde Stalingrad'daki Almanlardan gelen mektupların birçoğunda, sanki savaş artık başlangıçtakinden ayrı bir şeye dönüşmüşçesine bir kırılma, rüyadan çıkma, hatta inanmama havası vardır. "Bütün bu acıların ne uğruna olduğunu sıklıkla soruyorum kendime" diye yazmıştı bir Alman teğmeni karısına. "İnsanoğlu çıldırdı mı? Bu korkunç zaman birçoğumuza ilelebet damgasını vuracak."[32] Üstelik memlekette zaferin yakın olduğuna dair iyimser propagandaya rağmen, birçok eş işin aslını sezmekteydi: "Endişe etmekten kendimi alamıyorum. Sürekli çarpıştığını biliyorum. Her zaman sadık karın olarak kalacağım. Hayatım sana ve bizim dünyamıza ait."[33]

30 23 Ekim 1942, AMPSB 7555/13530.
31 AMPSB, aktaran Volgograd Üniversitesi Tarih Bölümü projesi.
32 Teğmen Otten, AMPSB, aktaran Volgograd Üniversitesi Tarih Bölümü projesi.
33 Josef Joffner'den Nürnberg'deki karısına, AMPSB N45079A.

Mektupların sansürden geçtiğini unutan ya da artık bunu umursamayacak kadar kederli olan hoşnutsuz Rus askerlerin sayısı da şaşırtıcı düzeydeydi. Birçoğu tayınlardan şikâyet etmekteydi. "Lyuba Hala," diye yazmıştı genç bir asker, "lütfen bana biraz yiyecek gönder. Senden bunu istediğim için utanıyorum, ama açlık beni buna mecbur ediyor."[34] Birçok asker çöplerde yiyecek arama düzeyine düşürüldüklerini itiraf ederken, bazıları da ailelerine askerlerin "kötü yemekler ve sağlıksız koşullar yüzünden" hasta düştüğünü anlatmaktaydı. Dizanteriden mustarip bir askerin yazdıkları şöyleydi: "Durum böyle giderse, salgından kurtulmak mümkün olmayacak. Ayrıca üstümüzde hastalıkların birinci kaynağı olan bitler var." Askerin öngörüsü kısa sürede doğru çıktı. Hastane 4169'da tifüse yakalanan askerler çarçabuk tecrit edildi. Doktorlar "yaralıların hastaneye getirilirken yöredeki insanlardan tifüs kaptığı ve hastalığın oradan yayıldığı" kanısındaydı.[35]

Kötü yemekler ve koşullarla ilgili şikâyetlerin yanı sıra, bozgunculuğun güçlü izleri hâlâ açığa çıkmaktaydı. Stalinist gecede kendi gölgelerinin üzerine her zaman atlamaya hazır komiserler, NKVD posta sansürünün sonuçları karşısında açıkça tedirgin oldular. "Tek başına 62. Ordu'da ekimin ilk yarısında 12.747 mektupta askeri sırlar ifşa edilmiş bulunuyor" diye bildirdi siyasal işler dairesi Moskova'ya. "Bazı mektuplar faşist orduyu öven ve Kızılordu'nun zaferine inanmaya yanaşmayan bariz anti-Sovyet beyanlar içeriyor."[36] Verilen birkaç örnek vardı. "Her gün yüzlerce ve binlerce insan ölüyor" diye yazmıştı bir asker karısına. "Şimdi her şey öylesine zor ki, bir çıkış yolu göremiyorum. Stalingrad'ı neredeyse teslim olmuş sayabiliriz." Çoğu Rus sivilin ısırgan otundan ve başka yabani otlardan çorbalardan ancak biraz fazlasıyla kıt kanaat yaşadığı bir sırada, 245. Mekanize Alay'dan bir askerin ailesine yazdığı şey şuydu: "Cephe gerisinde herhalde her şeyin cephe için olması gerektiğini bağırarak söylüyorlardır; oysa cephede hiçbir şeyimiz yok. Yemekler kötü ve üstelik az veriliyor. Söyledikleri şeyler doğru değil." Eve yazılmış bir mektupta hemen her türlü açık sözlülük vahimdi. "Alman uçakları çok iyi, [...] bizim uçaksavarcılar çok azını düşürebiliyor" diye yazan bir teğmen hain olarak damgalandı.

Tehlike sırf sansürcülerle sınırlı değildi. Rodimçev'in tümenine takviye askerlerden biri olarak katılan on sekiz yaşındaki çok toy bir Ukraynalı, asker arkadaşlarına düşman hakkında anlatılan her şeye inanmamaları gerektiğini söyledi. "Babam ve bir kız kardeşim işgal altındaki topraklarda yaşıyor. Orada Almanlar kimseyi öldürmüyor ya da soymuyor. İnsanlara iyi davranıyorlar. Kız kardeşim bir süredir Almanların yanında çalışıyor."[37] Silah arkadaşları bu askeri

34 11 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 139.
35 7 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 117.
36 11 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 138-139.
37 11 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 151.

hemen tutukladılar. Moskova'ya gönderilen rapor "Soruşturma halen sürüyor" sözleriyle bağlanmaktaydı.

O sırada Kızılordu içinde siyasal baskının bir biçimi aslında gevşemekteydi. Stalin moralleri yükseltmeye dönük bilinçli bir politikayla, Kutuzov Nişanı ve Suvorov Nişanı gibi kesinlikle devrime aykırı çağrışım içeren ödüllerin konulduğunu daha önce duyurmuştu. En açık reformu ise 9 Ekim'de duyurulan ve tek komuta sistemine dönülmesini sağlayan 307 No'lu Kararname'ydi. Böylece komiserler danışman ve "eğitici" konumuna indirildi.

Komiserler Kızılordu subaylarının kendilerine ne kadar nefretle ve küçümseyerek baktıklarını öğrenince şaşkına döndüler. Anlatılanlara göre, hava birliklerindeki subaylar özellikle aşağılayıcı bir tavır içindeydi. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi ortaya çıkan "kesinlikle yanlış tutum"a[38] esef etti. Bir alay komutanı yanındaki komisere şunu söylemişti: "İznim olmadan odama girme ve benimle konuşma hakkın yok."[39] Bazı komiserler "askerlerle aynı karavanadan yemeye zorlandıkları" için "yaşam standartlarının düştüğü" kanısındaydı. Kıdemsiz teğmenler bile komiserlerin subay maaşı almaları için bir sebep görmediklerini belirtmeye cüret edebilmekteydi. "Ne de olsa, artık bir şeyden sorumlu değiller; bir gazete okuduktan sonra çekip uyumaya gidiyorlar."[40] Siyasal işler daireleri artık "gereksiz bir eklenti" sayılmaktaydı. Dobronin destek aramaya dönük açık bir girişimle Şçerbakov'a yazdığı mektupta, komiserlerin işinin bittiğini söylemenin "karşı-devrimci bir ifade"[41] olduğunu belirtti. Daha önce de duygularını açık etmiş ve Ekim başlarında bir askerin şu sözlerini eleştiride bulunmaksızın aktarmıştı: "Kutuzov ve Suvorov nişanları uydurdular. Şimdi Aziz Nikolay ve Aziz Geyorgi madalyaları da vermeleri gerekir ki, Sovyetler Birliği'nin sonu gelsin."[42]

Başta gelen komünist ödüller (Sovyetler Birliği Kahramanı, Kızıl Sancak Nişanı, Kızıl Yıldız Nişanı) elbette siyasal makamlarca hâlâ çok ciddiye alınsa da, Kızıl Yıldız Nişanı bir Alman tankı yok eden her askere Stahanov tayını gibi verilen bir şeye dönüşmüştü. 64. Ordu'nun insan gücü dairesi şefinin 26 Ekim gecesi Volga'yı geçmek için tekne beklerken, kırk adet Kızıl Sancak Nişanı'nın bulunduğu bir valizi kaybetmesinin ardından müthiş bir afallama yaşandı. Neredeyse Stalingrad Cephesi'nin tamamıyla ilgili savunma planları kaybedilmiş gibi bir hava vardı. Nihayet valiz ertesi gün üç kilometre kadar ötede bir yerde bulundu. Tek bir madal-

38 14 Kasım 1942, Koşçeyev'den Şçerbakov'a, ÇAMO 48/486/25, s. 179.
39 Koşçeyev'den Şçerbakov'a, 21 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 262.
40 14 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 179-180.
41 Dobronin'den Şçerbakov'a, 18 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 249.
42 Dobronin'den Şçerbakov'a, 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 162.

ya eksikti. Onu da birkaç içki kadehinden sonra kafayı bulunca, cephedeki çabalarının yeterince takdir edilmediğine karar veren bir asker pekâlâ almış olabilirdi. İnsan gücü dairesinin şefi "ağır ihmal"[43] ithamıyla askeri mahkemeye çıkarıldı.

Askerlerin ise bu cesaret sembollerine karşı çok daha sağlıklı bir tutumu vardı. İçlerinden biri nişan aldığında, silah arkadaşları bunu bir votka maşrapasına atardı; askerin de votkayı içerek, son damlaları yutkunurken madalyayı dişleriyle kapması gerekirdi.[44]

62. Ordu'nun gerçek Stahanov yıldızları aslında tank imha edenler değil, keskin nişancılardı. Yeni bir "keskin nişancılık" kültü başlatıldı ve Ekim Devrimi'nin yirmi beşinci yıldönümü yaklaşırken, bu büyü etrafındaki propaganda "en çok Fritz öldürmeye dönük yeni bir sosyalist yarışma dalgasıyla"[45] bir çılgınlığa dönüştü. Buna göre kırk kelleye ulaşan bir keskin "Cesaret" madalyası ve "soylu keskin nişancı"[46] unvanı alacaktı.

En yüksek sayıya ulaşmamakla birlikte en ünlü keskin nişancı, Batyuk'un tümeninde bulunan ve Ekim Devrimi kutlamaları sırasında kelle sayısını 149'a çıkaran Zayçev'di. (Ulaşmaya söz verdiği 150 kellenin sadece bir gerisinde kalmıştı.) Kayıtlara sadece "Zikan" olarak geçen en yüksek kelle sahibinin öldürdüğü Almanların sayısı 20 Kasım itibariyle 224'tü. Urallar'ın eteklerinden gelme bir çoban olan suskun mizaçlı Zayçev, 62. Ordu için bir av kahramanının çok ötesinde öneme sahipti. Kelle sayısına yeni eklerine ilişkin haberler cephe boyunca dilden dile dolaşmaktaydı.

Rusçada adı "tavşan" anlamına gelen Zayçev, genç keskin nişancıları eğitmekle görevlendirildi ve öğrencileri "tavşan yavruları" anlamında *zayçata* olarak anılmaya başladı. Bu da 62. Ordu'daki "keskin nişancı akımı"na yol açtı. "Keskin nişancılık" doktrinini yaymak ve teknikle ilgili fikir alışverişini sağlamak üzere konferanslar düzenlendi. Don ve Güneybatı cepheleri de "keskin nişancı akımı"nı benimsedi ve 21. Ordu'dan Çavuş Passar gibi yıldızlar ortaya çıkardı. Özellikle düşmanı kafadan vurmasıyla gururlanan bu keskin nişancıya atfedilen kelle sayısı 103'tü.

Rus olmayan keskin nişancılar, övgülerde ayrı bir yere sahipti. Kuçerenko adında bir Ukraynalı asker üç gün içinde on dokuz, 169. Mekanize Tümen'den bir Özbek asker de beş Alman öldürdü. 64. Ordu'da Kovbasa (Ukrayna dilinde "Sosis") adı takılan keskin nişancı en az üç siperden oluşan bir şebekede iş görmesiyle ünlüydü; hepsi birbiriyle bağlantılı olan siperlerden biri uyumak, ikisi ise

43 15 Ekim 1942, ÇAMO 48/486/24, s. 344.
44 Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.
45 4 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 176-177.
46 10 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 122.

ateş açmak içindi. Ayrıca yakındaki müfrezelerin önünde yan tarafa doğru sahte mevziler kazmıştı. Buralarda beyaz bayraklar iliştirdiği manivelaları uzaktan kablolarla hareket ettirirdi. Gururla aktardığına göre, bir Alman küçük beyaz bayraklardan birini sallanırken görür görmez, daha iyi görmek ve "*Rus, komm, komm!*"[47] diye bağırmak üzere siperde hafifçe doğrulmaktan kendini alamazdı. Kovbasa da uygun bir açı bularak onu aşağı indirirdi. 161. Mekanize Alay'dan Danyelovin de sahte bir siper kazdı ve içine Kızılordu teçhizat parçaları iliştirdiği korkuluklar dikti. Ardından acemi Alman askerlerinin bunlara ateş açmasını bekledi. Bu tuzağına dört asker düştü. 13. Muhafız Mekanize Tümeni'nde Kıdemli Çavuş Dolimin üslendiği bir tavan arasından, bir düşman makineli tüfeğinin ve bir sahra topunun mürettebatını teker teker vurdu. En değerli hedefler ise Alman topçu gözcüleriydi. "[Onbaşı Studentov] iki gün boyunca bir gözetleme subayını izledi ve onu ilk atışta öldürdü." Bu asker 124 olan Alman kelle sayısını Ekim Devrimi'nin yıldönümüne kadar 170'e çıkarmaya yemin etmişti.

Bütün yıldız keskin nişancıların kendilerine özgü teknikleri ve gözde saklanma yerleri vardı. Kelle hanesinde "185 Fritz" yazılı olan "soylu keskin nişancı" İlin, saklanmak için bazen eski bir fıçıyı ya da boruyu kullanırdı. Bir muhafız mekanize alayında komiserdi ve Kızıl Ekim kesiminde görevliydi. "Faşistler Sovyet süper adamlarının ellerindeki silahların gücünü anlamalı"[48] diye bildirerek, diğer keskin nişancıları eğitmeye söz verdi.

Bazı Sovyet kaynakları Almanların Zayçev'i avlamak için keskin nişancı okulunun birincisini getirttiğini, ama Zayçev'in onu alt ettiğini ileri sürer. Anlatılanlara göre, Zayçev birkaç gün peşinde dolaştıktan sonra, oluklu bir demir levha altındaki saklanma yerini saptadı ve onu vurarak öldürdü. Avının tüfeğine ait olduğu söylenen ve Zayçev'in en değerli ganimeti sayılan dürbünlü nişan tertibatı Moskova silahlı kuvvetler müzesinde hâlâ sergilenmektedir; ama bu dramatik hikâye esas itibariyle inandırıcı olmaktan uzaktır. O dönemde "keskin nişancılık"la ilgili hemen her şeyin zevkle bildirilmesine karşın, Şçerbakov'a gönderilen raporların hiçbirinde bu olaya değinilmediğini belirtmekte yarar vardır.

Grossman keskin nişancıların mizacına ve yaşam tarzına hayran kaldı. Zayçev'le ve aralarında Anatoli Çekov'un da bulunduğu başka birkaç keskin nişancıyla yakından tanışıklığı vardı. Çekov ayyaş bir adam olan babasının yolundan giderek, önce bir kimya tesisinde çalışmıştı. Çocukluğundan beri "hayatın karanlık yanlarını öğrenmiş",[49] ama içindeki coğrafya sevdasının da farkına

47 6 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 76-77.
48 4 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 58.
49 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.

varmıştı. Bir kurbanın ortaya çıkmasını beklerken günlerce saklandığı yerlerde, artık dünyanın farklı kesimleriyle ilgili düşler kurmaktaydı. Savaşın öldürme yönündeki doğal yeteneklerini ortaya çıkardığı kişilerden biriydi. Keskin nişancı okulunda sivrilmişti ve yirmi yaşındayken gönderildiği Stalingrad'da "tıpkı yükseklerden korkmayan kartal gibi" korku diye bir şey bilmiyor gibiydi. Yüksek binaların tepesindeki saklanma yerlerini kamufle etmede ender bir beceriye sahipti. Namlu alevinin yerini ele vermesini önlemek için, namlusunun ucuna takacak parıltı gizleyici bir düzenek uydurmuştu ve kötü ışıkta asla ateş açmazdı. Alevin görünürlüğünü azaltacak bir ek tedbir olarak, bir beyaz duvar önünde mevzilenmeye çalışırdı.

Bir gün Grossman'ı yanına aldı. En kolay ve en muntazam hedefler, cephe hattı mevzilerine karavana götüren askerlerdi. Tayında görevli bir piyadenin belirmesi çok zaman almadı. Çekov dürbünlü nişan tertibatıyla, adamın burnunun ucunun beş santim yukarısına nişan aldı. Sırtüstü devrilen Alman askerin elindeki karavana yere düştü. Çekov heyecanla titredi. İkinci bir asker belirdi. Çekov onu vurdu. Derken üçüncü bir Alman öne doğru süründü. Çekov onu da öldürdü. "Üç" diye mırıldandı kendi kendine. Tam sayı daha sonra kayda geçecekti. En büyük başarısı iki günde on yedi kelleydi. Çekov'un belirttiğine göre, mataralar taşıyan bir adamı vurmanın ek bir yararı vardı; çünkü diğer askerleri kirli su içmeye zorlardı. Grossman bunları anlattığı yazısında yabancı diyarları düşleyen ve "başka zaman bir sinekçiği incitmeyecek olan" bu delikanlının "Yurtseverlik Savaşı'nın bir azizi" olup olmadığı sorusunu ortaya attı.*

Keskin nişancı kültü farklı silahları kullanan taklitçiler yarattı. 95. Mekanize Tümen'den Manenkov, uzun ve hantal PTR (tanksavar) tüfekle nam saldı.[50] Barrikadi top fabrikası civarındaki çarpışmalarda altı tankı imha ettikten sonra bir Sovyetler Birliği Kahramanı oldu. 149. Topçu Tümeni'nden Teğmen Vinogradov en iyi el bombası atıcısı olarak şöhrete ulaştı. Yanındaki yirmi altı askerle birlikte üç gün boyunca yiyeceksiz olarak kuşatılmış halde kalırken, ilettiği ilk mesaj tayın değil, el bombası gönderilmesi isteğiydi. Yaralı ve sağırken bile "hâlâ en sıkı Fritz avcısı"ydı.[51] Bir keresinde düşman mevzilerine gizlice sokularak, bir Alman bölük komutanını öldürmeyi ve üstündeki evrakı almayı başardı.

* Görünüşe bakılırsa, Grossman o sırada Kızılordu askerini yarı-Tolstoy tarzında gören bir manevi idealleştirme döneminden geçmekteydi. Başka bir defterine şunları yazmıştı: "Savaşta Rus insanı ruhuna bir beyaz mintan giydirir. Günahkâr olarak yaşar, ama bir azlz olarak ölür. Cephede birçok askerin zihni ve ruhu saftır; hatta keşişinkine benzer bir tevazu taşır."[52]

50 17 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 216.
51 12 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 144.
52 Grossman belgeleri, RGALİ, 1710/1/100.

Alman tümenlerinin traktör fabrikasından güneye doğru bastırıp Barrikadi fabrikasındaki savunma hattına ilerlemesi üzerine, Çuykov 17 Ekim gecesi karargâhını bir kez daha değiştirdi. Mamayev Kurganı'yla aynı hizadaki nehir kıyısında karar kıldı. Sıkı bir Alman kuvveti ertesi gün hatları yarıp Volga'ya ulaştı, ama bir karşı-saldırıyla püskürtüldü.

İç rahatlatıcı tek haber traktör fabrikasının kuzeyinde, Rinok ve Spartakovka'daki direniş alanına gönderilen Albay Kaminin'den geldi. Durum eski haline dönmüştü ve askerler genelde cesurca çarpışmaktaydı. Ne var ki, milis tugaylarıyla ilgili sorunlar hâlâ vardı. 25 Ekim gecesi 124. Özel Tugay'ın "Stalingrad traktör fabrikasındaki eski işçilerden oluşan"[53] bir kıtası topluca Alman saflarına geçmek için yola koyuldu. Sadece tek bir nöbetçi bu fikre karşı çıkmış, ama tehdit edilince onlara katılmayı kabul etmişti. Ara bölgede ayak keçesinde bir sorun varmış gibi yaparak durdu. Ötekilerden kaçma fırsatını bulur bulmaz, gerisingeriye Rus hatlarına koştu. Firariler ona ateş açtı, ama isabet ettiremedi. Kayıtlarda Asker D. olarak geçen nöbetçi, birliğine sağ salim ulaştı; ama daha sonra tutuklandı ve "işlenecek suç konusunda komutanlarını haberdar edecek ve hainlerin firar etmesini önleyecek kararlı tedbirlere başvurmadığı" gerekçesiyle divanıharbe verildi.

Barrikadi ve Kızıl Ekim fabrikaları civarında saldırılarla ve karşı-saldırılarla yıpratma muharebesi sürdü. Subaylardan birine göre, 305. Piyade Tümeni'nin bir tabur komuta noktası "düşmana o kadar yakındı ki, alay komutanı telefonun diğer ucundaki Rusça "Hurra!" seslerini duyabiliyordu."[54] Bir Rus alay komutanı ise çarpışmaların tam ortasındaydı. Karargâhı ele geçirilince, dosdoğru bulunduğu yere bir Katyuşa atılması için telsizle mesaj verdi.

Alman askerleri "itlerin aslanlar gibi dövüştüğünü"[55] teslim etmek zorunda kaldı. Alman zayiatı hızla artmaktaydı. Yaralılardan yükselen *"Sani! Hilfe!"* bağırışları neredeyse patlamalardan ve molozlardan seken kurşunların sesleri kadar sahnenin bir parçasıydı. Bununla birlikte 62. Ordu, batı yakasında birkaç yüz metre derinliği aşmayan birkaç köprübaşına sıkıştırılmıştı. Sokaklar alınmış, Sovyet mevzileri Volga'nın daha yakınına itilmiş ve Barrikadi top fabrikası kısmen ele geçirilmişti. 62. Ordu'nun son geçiş noktası doğrudan makineli tüfek ateşi altındaydı ve bu kesimi kurtarmak için bütün takviye birliklerini ileriye sürmeye gerek vardı. Sovyet tümenlerinin her biri birkaç yüz kişilik mevcuda

53 4 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 52.
54 Yüzbaşı Kempter, aktaran Hauck, s. 74-75.
55 Onbaşı H. S., 389. Piy. Tüm., 5 Kasım 1942, BZG-S.

inmekle birlikte, geceleyin hâlâ karşı koyarak çarpışmaktaydı. "Karanlıkta kendimizi rahat hissediyoruz" diye yazdı Çuykov.[56]

Bir Alman onbaşının eve gönderdiği bir mektupta şunlar yazılıydı: "Baba, bana hep şunu söylerdin: 'Kendi standardına bağlı kalırsan kazanırsın.' Bu sözleri unutmuş olamazsın; çünkü Almanya'da aklı başında her insanın bu savaştaki çılgınlığa lanet okumasının zamanı gelmiş bulunuyor. Burada olup bitenleri tarif etmeye imkân yok. Stalingrad'da başı ve elleri hâlâ sağlam duran herkes, erkekler kadar kadınlar da çarpışmaya devam ediyor."[57] Başka bir Alman askerinin eve yazdığı şeyler buruk bir havadaydı: "Endişe etmeyin, tedirgin olmayın, çünkü yerin altına ne kadar düşersem, çektiğim acılar o ölçüde azalır. Çoğu kez Rusya'nın teslim olması gerektiğini düşünüyoruz; ama bu cahil insanlar durumu kavrayamayacak kadar ahmak."[58] Üçüncü bir asker etrafındaki harabelerin kendisinde uyandırdığı düşünceyi şöyle aktarmaktaydı. "Burada İncil'den bir deyiş sıklıkla aklıma geliyor: Taş üstünde taş kalmayacak. Yaşadığımız hakikat işte bu."[59]

56 Çuykov, s. 211.
57 Gefreiter Gelman'dan ailesine, AMPSB, aktaran Volgograd Üniversitesi tarih bölümü projesi.
58 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/100.
59 Er K. H. 113. Piy. Tüm., 27 Ekim 1942, BZG-S.

13
PAULUS'UN SON HÜCUMU

Açık stepteki Alman tümenlerinin rutin işleri kentteki çarpışmalardan çok farklıydı. Tutulması gereken savunma hatları ve püskürtülmesi gereken yoklama saldırıları vardı; ama hayat özellikle cepheden dönenler için çok daha alışılmış bir varoluş tarzını sunmaktaydı. Pazar'a denk gelen 25 Ekim'de, Bavyera 376. Piyade Tümeni'ndeki bir alayın subayları, tümen komutanı olan General Edler von Daniels'i bir Münih *Oktoberfest* ["Ekim Şenliği"] atış yarışmasına davet etti.[1]

O sıradaki başlıca uğraş sağlam bir kışlağa hazırlıktı. 113. Piyade Tümeni'nden bir asker, "Buraların öyle cazip bir görüntüsü yok" diye yazdı evine. "Çevrede bir köy, bir koru görünmüyor, ne ağaca ne de çalıya rastlanıyor, tek bir damla su yok."[2] Rus tutsaklar ve Hiwiler sığınak ve siper kazma işine koşulmuştu. "Bu adamlardan iyi yararlanmaya gerçekten ihtiyacımız var, çünkü elimizdeki askerler çok az" diye yazdı bir kıdemli astsubay.[3] Ağaçsız stepte piyade tümenleri sığınakların çatıları için, yok edilmiş evlerin molozlardan kirişler getirtmek üzere Stalingrad'a kamyonlar ve çalışma ekipleri göndermek zorunda kaldı. Stalingrad'ın güneyinde 297. Piyade Tümeni ahırlar, depolar ve zamanla eksiksiz bir sahra hastanesi oluşturmak için *balka*'ların yamaçlarına insan yapımı mağaralar kazdı; bunlar için gerekli bütün donanım demiryoluyla Almanya'dan gelmekteydi. Ekim başlarının ve ortalarının pastırma yazında, Almanlar kalacakları *Haus*'u ["yuva"] hazırlama derdindeydi. Yaşça en küçük askerler bile kazma işlerinin ne anlama geldiğinin farkındaydı: Bütün kış orada kalacaklardı.

Hitler kışla ilgili talimatlarını bildirdi. Beklediği şey "son derece *aktif* bir

1 Münih *Oktoberfest*, BA-MA, N395/9.
2 Er K. H., 113. Piy. Tüm., 27 Ekim 1942, BZG-S.
3 Astsubay H. D., 295. Piy. Tüm., 6 Kasım 1942, BZG-S.

savunma" ve "mağrur bir zafer duygusu"ydu.[4] Tanklar soğuktan ve bombardımandan özel olarak inşa edilmiş beton sığınaklarda korunacaktı; ama gerekli malzemeler hiç ulaşmadığından, araçlar öylece açıkta kaldı. Altıncı Ordu karargâhı da kış için etraflı planlar hazırladı. *Açık Alanda Bir Sauna Kurma Yolu* adlı bir Fin eğitim filmi bile izletildi;[5] ama bu hazırlıkların hiçbiri pek inandırıcı değildi. "Führer mevzilerimizi son adama kadar savunmayı emretmiş bulunuyor" diye yazdı Groscurth memlekete. "Bu kendi isteğimizle yapacağımız bir şey, zira bir mevzi kaybında durumu toparlamak zorlaşacaktır. Açık stepte barınaksız mahsur kaldığımızda başımıza neler geleceğini biliyoruz."[6]

Führer karargâhı ayrıca Altıncı Ordu'ya ait ağır yük hayvanlarından çoğunu cephenin 160 kilometre kadar gerisine göndermek gerektiğini kararlaştırdı. Bu tedbir çok büyük miktarda yem getirtmek için gerekli ikmal trenlerinde tasarruf sağlayacaktı. Don ve Volga arasında toplam 150.000 kadar at, ayrıca bir dizi öküz ve hatta deve yığılmıştı. Motorlu araçlar ve onarım birlikleri de cephe gerisine taşındı. Böyle bir taşımanın ardındaki sebepler tamamen lojistik bir bakış açısından anlaşılır bir şeydi, ama bir kriz halinde ciddi bir hataya dönüşecekti. Altıncı Ordu, özellikle de topçu ve sıhhiye birliklerinin büyük çoğunluğu hareketlilik açısından neredeyse tamamen atlara bağımlıydı.

Moraller 371. Piyade Tümeni'nden bir başçavuşun ifadesiyle "gelen postanın miktarına göre inişli çıkışlı"[7] bir seyir izliyordu. Hemen herkes ağır bir hasret acısı çekiyor gibiydi. 60. Motorize Piyade Tümeni bir kıdemli astsubay, "Burada insanın tamamen farklı bir kişi olması gerekiyor" diye yazdı. "Bu da pek kolay değil. Sanki başka bir dünyada yaşıyoruz. Posta geldiğinde, herkes 'küçük ev'inden fırlayıp çıkıyor – onları durdurmak mümkün değil. Şimdilik kenarda durup anlayışlı bir gülümsemeyle izlemek zorundayım."[8]

Düşünceler artık Noel'e, "bütün yılın en güzel yortusu"na dönüktü.[9] Askerler memleketteki eşleriyle hediyeleri görüşmeye başladı. Bir tümen 3 Kasım'da "ihtiyaçlar listesine müzik aletleri, parti oyunları, Noel ağacı süsleri ve mumlar" koydu.[10]

İzin çizelgelerinin planlanması, umutların ve hayal kırıklıklarını her şeyden daha fazla kızıştıran bir konu oldu. Paulus "Haziran 1941'den beri aralıksız doğu

4 14 Ekim 1942, BA-MA, RH20-6/220.
5 BA-MA, RH20-6/238, s. 197.
6 7 Kasım 1942, Groscurth, s. 529.
7 Başçavuş W. B. 371. Piy. Tüm., 26 Ekim 1942, BZG-S.
8 Astsubay A. R., 60. Piy. Tüm. (mot.), 19 Kasım 1942, BZG-S.
9 Astsubay H. B., 371. LD., 28 Ekim 1942, BZG-S.
10 3 Kasım 1942, BA-MA, RH27-24/3.

cephesinde bulunmuş"[11] askerlere öncelik verilmesinde ısrar etti. Uzun yolculuğa çıkan şanslılar açısından, zaman bir gerçekdışılık duygusu içinden akıp gitti. Memleket artık daha önceki bir varoluşa özgü rüyamsı bir mahiyet kazanmış gibiydi. Ailelerinin yanına dönen askerler yaşadıkları şeyleri anlatmanın imkânsız olduğunu gördüler. Birçoğu pek az sivilin olup bitenleri kavraması karşısında dehşete düştü. En kötüsü, eşlerin büsbütün daha fazla acı çekmesini getirmesi halinde, onları aydınlatmanın anlamsız ölçüde bir zalimlik olacağı ortaya çıktı. Artık yegâne gerçeklik bir türlü kaçamadıkları kâbus ortamıydı sanki. Firar fikrine kapılmak insanca bir şeydi, ama çok azı bunu ciddiye aldı. İzin süresinin en canlı anısı veda etmekti. Bu birçoğu için son vedaydı. Stalingrad'a giden ana yoldaki şu tabelayı geçtiklerinde, cehenneme yeniden girdiklerini biliyorlardı: "Kente giriş yasaktır. Seyirci kalanlar kendilerinin ve silah arkadaşlarının hayatını tehlikeye sokmuş olurlar." Birçoğu bunun bir şaka olup olmadığına karar vermekte zorlandı.

Yeni kış elbiseleri ekim sonunda dağıtılmaya başlandı. "İki taraflı kullanılabilen kurşuni ve beyaz pantolon ve ceketle tipik bir Alman işi" diye not düştü bir subay.[12] Oysa susuz stepteki askerler gittikçe bitlenmekteydi. "Şu anda yıkanmayı düşünmenin bile bir anlamı yok. Bugün sekiz bitten oluşan ilk partimi öldürdüm."[13] Önceleri "küçük partizanlar" hakkında yapılan şakalar çok geçmeden tavsadı. Bazı Rus Hiwiler Alman arkadaşlarına bitlerden kurtulmayı sağlayan bir kocakarı ilacını anlattı. Bunun esası her giyim eşyasını sadece bir köşesi açıkta kalacak şekilde toprağa gömmekti. Buralara yönelen bitler yakılarak bertaraf edilebilirdi.

Birlik doktorları bu dönemde askerlerin genel sağlığı konusunda gittikçe endişe duymaya başladılar. Altıncı Ordu'daki ölümlere ilişkin tıbbi rapor, ertesi ocak ayının sonlarında Berlin'de danışmanlarca tartışıldığında dizanteri, tifüs ve paratifüs gibi bulaşıcı hastalıklara bağlı ölüm oranındaki baş döndürücü artış hızını çizelgelerle ortaya koydular.* Bu *Fieberkurve* ["humma eğrisi"] daha temmuzda yükselişe geçmişti. Toplam hasta sayısının önceki yılın düzeyiyle aşağı yukarı aynı olmasına karşın, Berlin uzmanları hastalıklara yenik düşen askerlerin beş kat artmış olması karşısında hayrete düştüler.

* Sarılık kayıtlara ayrıca geçirilmekteydi. "Burada sarılık özellikle ağır basıyor" diye yazdı bir subay. "Sarılığın tezkere anlamına gelmesi nedeniyle, herkes buna yakalanmak istiyor."[14] Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, tenlerinin sarıya dönmesi için mermilerdeki pikrik asidi yiyen askerlerle ilgili kayda geçmiş örnekler anlaşıldığı kadarıyla yoktur.

11 AOK 6, 29 Ekim 1942, BA-MA, RH20-6/220.
12 Pabst, s. 121.
13 Astsubay A. R., 60. Piy. Tüm. (mot.), 19 Kasım 1942, BZG-S.
14 Klaus, s. 21.

Bizzat Ruslar hasta Almanların sayısını şaşkınlıkla saptamış ve bunu bir "Alman hastalığı"na bağlamıştı. Berlin'deki doktorlar ancak "askerlerdeki direnç azalması"nın biriken stresten ve yetersiz tayınlardan kaynaklandığı gibi bir muhakeme yürütebildi.[15] Görünüşe bakılırsa, en zayıf olanlar on yedi ila yirmi iki yaş arasındaki en genç askerlerdi. Tek başına bu kesimin ölümlerdeki payı yüzde 55'i bulmaktaydı. Tam sebep ne olursa olsun, Altıncı Ordu'nun sağlık durumunun Kasım başlarında, yani en kötü ihtimalin basbayağı kar altındaki sığınaklarda başka bir kış gibi göründüğü sırada, artık ciddi bir endişe konusu olduğuna hiç kuşku yoktur.

Sovyet tarafında 64. Ordu Stalingrad'dan bazı Alman birliklerini çekmek için saldırılara girişirken, 57. Ordu da Rumen 20. Piyade Tümeni ve 2. Piyade Tümeni arasındaki hâkim bir tepeyi ele geçirdi. Daha ötede Kalmık stepinde 51. Ordu Rumen mevzilerine yönelik baskınlar düzenledi. Bir gece Kıdemli Teğmen Aleksandr Nevski ve yarı otomatik tüfeklilerden oluşan bölüğü sızarak savunma hattını geçti; cephe gerisindeki bir köyde bulunan 1. Rumen Piyade Tümeni karargâhına yönelik baskın kargaşaya yol açtı. Nevski çatışmada iki kez ağır yaralandı. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesi, Rus tarihini hatırlatmaya dönük yeni parti çizgisi doğrultusunda, Nevski'nin şanlı adaşının soyundan gelmiş olması gerektiğine karar verdi. "Atasının şanını her bakımdan miras almış korkusuz komutan"[16] Kızıl Sancak Nişanı'yla ödüllendirildi.

Kentte büyük Alman taarruzu daha ekim sonunda bitkinlik ve mühimmat eksikliği yüzünden tavsamaya yüz tutmuştu. 79. Piyade Tümeni'nin Kızıl Ekim fabrikasına yönelik son saldırısı Volga'nın öbür yakasından ağır topların ateşi sonucunda 1 Kasım'da boşa çıktı. "Yoğun düşman topçusunun etkisi, tümenin saldırı gücünü kesin biçimde zayıflatmış bulunuyor" diye saptadı Altıncı Ordu karargâhı.[17] Spartakovka'daki kuzey çemberine saldıran 94. Piyade Tümeni de çıkmaza girdi.

Moskova'ya 6 Kasım'da gönderilen bir raporda şu bilgi verildi: "Düşman son iki günde taktiklerini değiştirmiş bulunuyor. Muhtemelen son üç haftadaki büyük kayıplardan dolayı artık büyük birlikler kullanmıyor."[18] Kızıl Ekim kesiminde Almanlar "[Rus] birlikleri arasındaki zayıf noktaları yoklamaya dönük cebri keşif" manevralarına geçmişti. Ama bu yeni "ani saldırılar" daha önce ağır bombardımanla girişilenlere nazaran daha başarılı sonuç alamamaktaydı.

15 Dr. Dormanns, 28 Ocak 1943, aktaran Schneider-Janessen, s. 132.
16 Koşçeyev'den Şçerbakov'a, 4 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 61-62.
17 KTB AOK 6, BA-MA, RH20-6/221.
18 6 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 69.

Yine kasımın ilk haftasında Almanlar atılan el bombalarının sekip düşmesi için, tahkimli evlerinin "pencereleri ve mermi delikleri üzerine tel örgü geçirmeye" başladı.[19] Örgüyü kırmak için, 62. Ordu'nun küçük kalibreli toplara ihtiyacı vardı; ama bunlar zaten az olduğu gibi, Volga'dan herhangi bir şey taşımak gittikçe zorlaşmaktaydı. Kızılordu askerleri örgüye saplanıp kalmalarını sağlamak üzere el bombalarına kancalar takma yoluna gittiler.

Sovyet kuvvetleri Kasım başlarında ellerinden geldiğince misillemelerde bulundular. Bazılarının ön güvertesine yedek T-34 tank taretleri monte edilmiş Volga filosu gambotları, Rinok'taki 16. Panzer Tümeni'ni bombardımana tuttu. "Düşmanın geceleyin giriştiği yoğun bombalı saldırılar"[20] Alman askerlerinin dayanıklılığını yıpratmaya devam etti.

Groscurth 7 Kasım'da kardeşine, "Doğu Cephesi'nin tamamı boyunca bugün Ekim Devrimi'nin yıldönümü anısına bir genel taarruz bekliyoruz" diye yazdı.[21] Oysa yirmi beşinci yıldönümü töreni yerel düzeyde sadece "sosyalist yarışmada Fritz'leri yok etme konusunda verdikleri sosyalist sözleri aşan"[22] Sovyet askerleriyle sınırlı tutuldu. Özellikle Komsomol üyelerinden öldürdükleri kişilerin doğru bir çetelesini tutmaları beklenmekteydi. Örneğin, 57. Ordu'da siyasal işler dairesinin başındaki subay "1.697 Komsomol üyesinden 678'inin henüz bir Alman öldürmediğini" bildirdi.[23] Bekleneni veremeyen bu kişilerin icabına muhtemelen bakıldı.

Bazı Ekim Devrimi kutlamaları resmi makamlardan onay almadı. 45. Mekanize Tümen için takviye birlikleri götüren bir tabur komutanı ve yardımcısı "barut oldu" ve "on üç saat boyunca kayıplara karıştı."[24] Tabur Volga'nın doğu yakasında amaçsızca dolaşır halde bırakıldı. Stalingrad Cephesi'nde bir dizi tümenin elinde kutlama yapacak çok az şey vardı; bunun sebebi özel votka tayınının verilmemesi ya da çok geç gelmesiydi. Bazı birlikler o gün yemek tayınını bile alamadı.

Votkadan mahrum kalan birçok asker çaresizlikten ikamelerine başvurdu. En kötü durum ise etkilerinin hemen ortaya çıkmamasıydı. Yıldönümü kutlamasını izleyen gece 248. Mekanize Tümen'den yirmi sekiz asker Kalmık stepinde bir yaklaşma yürüyüşü sırasında öldü. Hiçbir tıbbi destek istenmedi ve hiç kimse

19 7 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 101.
20 Altıncı Ordu savaş güncesi, 1 Kasım 1942, BA-MA, RH20-6/221.
21 7 Kasım 1942, Groscurth, s. 529.
22 6 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 70.
23 ÇAMO 48/486/10, s. 275.
24 11 Kasım 1942 tarihli rapor, ÇAMO 48/486/25, s. 142.

işin aslını bildiğini belli etmedi. Subaylar onların yürüyüş sırasında soğuktan ve aşırı güç harcamaktan öldüklerini düşünüyormuş gibi göründüler. Ne var ki, NKVD özel dairesinin olaya kuşkuyla bakması üzerine, cesetlerden yirmi dördüne otopsi yapıldı. Ölümlere aşırı "anti-kimyasal sıvı"[25] tüketiminin yol açtığı saptandı. Askerler bir gaz saldırısı halinde çok az miktarda alınması öngörülen bir çözeltiyi çok miktarda içmişlerdi. Bu zehirli sıvı besbelli ki biraz alkol içermekteydi. Sağ kalanlardan biriyle hastanede görüşüldü. Bu asker içlerinden birinin sıvının "bir tür şarap" olduğunu ortaya attığını itiraf etti. NKVD bunun doğrudan bir ordu malzemesi hırsızlığı ve ayyaşlık olayı olduğunu kabul etmeye yanaşmadı. Olay "askerleri zehirlemeye dönük bir sabotaj eylemi" sayıldı.

Hitler 8 Kasım'da, yani Ekim Devrimi'nin yıldönümünden bir gün sonra Münih'te Bürgerbraukeller adlı birahanede Nazi "Eski Muharipler" önünde uzun bir konuşma yaptı. Radyodan yayınlanan konuşmayı Altıncı Ordu'da da birçok kişi dinledi. "Volga'ya ulaşmak istedim" diye belirtti ironiyle, "tam olarak belirli bir noktada belirli bir kentte". "Bir tesadüf eseri kent bizzat Stalin'in adını taşımaktaydı. Ama sanmayın ki, oraya sırf bu sebepten yürüdüm; asıl sebep kentin çok önemli bir konumda olmasıydı. [...] Orayı ele geçirmek istedim ve şunu bilmelisiniz ki, oldukça memnunuz, kenti neredeyse almış durumdayız! Geriye sadece birkaç küçük kısım kaldı. Bazıları diyor ki, 'Çarpışma niçin daha hızlı ilerlemiyor?' Evet, doğru, çünkü ikinci bir Verdun istemiyorum ve bunun yerine işi küçük hücum gruplarıyla yapmayı tercih ediyorum. Zamanın önemi yok. Volga üzerinden artık hiç gemi gelmiyor. Asıl belirleyici nokta da bu!"[26]

Bu konuşma kibrin tarihteki en büyük örneklerinden biriydi. Rommel'in Afrika Kolordusu o sırada el-Alameyn'den Libya içlerine çekilmiş durumdaydı ve İngiliz-Amerikan kuvvetleri Meşale Harekâtı çerçevesinde bir süre önce Kuzey Afrika kıyılarına çıkarma yapmıştı. Ribbentrop bu fırsattan istifadeyle, Stockholm'deki Sovyet büyükelçiliği aracılığıyla Stalin'in nabzını yoklamayı önerdi. Luftwaffe emir subayının anlatımına göre, "Hitler bunu yekten reddetti. Bir zayıflık anının bir düşmanla pazarlığa oturmak için doğru zaman olmadığını söyledi."[27] Bu karşı çıkışın hemen ardından Hitler'in Stalingrad'la ilgili ahmakça böbürlenmeleri sırf belaya davetten ibaret değildi. Onu felakete doğru giden bir kapana kıstıracaktı. Siyasal demagog militarist diktatöre kelepçe vurmuştu. Ribbentrop'un Barbarossa arifesindeki en feci korkuları çok geçmeden doğrulanacaktı.

25 23 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 291-293.
26 Aktaran Domarus, c. ii, s. 1937-1938.
27 Below, s. 322.

Stalingrad'da gerçek kış havası ertesi gün sıcaklığın eksi on sekiz dereceye inmesiyle bastırdı. Büyüklüğünden dolayı Rusya'nın en geç donan nehirlerinden biri olan Volga ulaşıma elverişsiz hale gelmeye başladı. "Buz kütleleri çarpışıyor ve parçalanıp dağılıyor" diye not düştü Grossman. "Kayan kumların sesine benzeyen hışırtı kıyıdan epeyce içeride duyulabiliyor."[28] Kentteki askerler için ürkütücü bir sesti bu.

General Çuykov'un öteden beri çekindiği şey, yani kendi ifadesiyle iki cephede savaş gelip çatmıştı: Arkada hasmane Volga, önde, kıyıda ise Rusların elinde dar şeride saldıran düşman. Altıncı Ordu karargâhı Rusların karşı karşıya kaldığı sorunları bildiğinden, ateşi tekrar Volga geçişleri üzerinde yoğunlaştırdı. Volga filosunun karşıya top ve mühimmat taşıyan bir buharlı gemisi vuruldu ve kumsal sığ sulara saplandı.[29] Başka bir tekne ona yanaştı ve bütün yük yoğun ateş altında karaya aktarıldı. Dondurucu sularda çalışan denizcilerin can verme ihtimali, bir yüzyılı aşkın süre önce Berezina üzerinde köprü inşa eden Fransız istihkâmcılarınkinden (*pontonniers*) aşağı değildi.

"Mavnaların küt ve geniş pruvaları alttaki beyaz buzları yavaşça ezip kırıyor ve arkada bırakılan kapkara su şeritleri kısa sürede ince bir buz tabakasıyla kaplanıyor." Tekneler buzun baskısı altında gıcırdıyor ve gerilen halatlar çatırdıyordu. Nehri geçmek "bir kutup keşif gezisi" haline bürünmüştü.

Kasımın ilk on gününde Alman baskısı bazen tankların kullanıldığı aralıksız ve küçük ölçekli saldırılarla sürdü. Çarpışmalar daha küçük gruplarla yürütülse de, hâlâ eskisi kadar sertti. 347. Mekanize Alay'ın Volga'dan ancak iki yüz metre kadar ileride mevzilenmiş bir bölüğü 6 Kasım'da baskına uğradığında dokuz kişiye inmişti; ama bölüğün başındaki Teğmen Andreyev sağ kalan askerleri toparladı ve yarı otomatik tüfeklerle karşı-saldırıya geçirdi.[30] Tam zamanında bir takviye grubu Almanların önünü kesti ve 62. Ordu'nun kuzey geçiş noktasını kurtardı. Ruslar işaret fişeklerine dayalı Alman haberleşme sistemini dikkatle izlediler ve ele geçirilen fişeklerle onların renk bileşimlerini uyarlayarak bunu kendi lehlerine çevirdiler.[31] Anlatılanlara göre, bir müfreze komutanı kritik bir anda Alman topçularını bu şekilde kandırarak, ateşi kendi birlikleri üzerine kaydırmalarını sağlamıştı.

Ara bölgenin böyle dar şeritlere dönüşmesiyle birlikte, firar son kaçış çaresi olarak kaldı; ama artık Alman askerlerinin karşı safa geçmeye çalıştığı durumlar vardı. 13. Muhafız Mekanize Tümeni'nin bulunduğu kesimin ortasında, bir

28 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
29 Grossman belgeleri, RGALİ 618/12/21.
30 7 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 101.
31 10 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 122.

Alman askeri savunulan evlerin birinden gizlice çıkıp Rusların elindeki bir binaya doğru koştu. Girişiminin bazı silah arkadaşlarınca desteklendiği apaçıktı, çünkü "Rus! Ateş açma!" diye bağırdılar.[32] Ama adam ara bölgenin ortasına vardığında, yeni gelmiş bir Rus askeri bir ikinci kat penceresinden ateş açıp onu vurdu. Yaralı Alman yerde emeklerken, bir yandan da feryatla bağırdı: "Rus! Ateş açma!" Rus askeri tekrar ateş açtı ve bu sefer onu öldürdü. Cesedi gün içinde öylece orada kaldı. O gece bir Rus devriyesi sürünerek oraya doğru gitti; ama Almanların askere ait silahı ve belgeleri almak üzere önceden bir ekip gönderdiğini gördü. Sovyet yetkilileri "askerlere firarileri derhal vurmamaları gerektiğini anlatmak" üzere "daha açıklayıcı çalışmalara" gerek olduğuna karar verdi. Birliklere iyi muameleyle düşman saflarındaki firarileri teşvik etmeyi öngören 55 No'lu Emir hatırlatıldı. Aynı kesimde "Alman askerlerinin yaralanmak amacıyla ellerini siperden yukarıya kaldırdıkları saptandı."[33] Siyasal işler dairesine hemen radyo yayınlarıyla ve bildirilerle propaganda faaliyetlerini hızlandırma talimatı verildi.

•

Son Alman hücumu 11 Kasım'da şafaktan hemen önce başladı. Alman 71., 79., 100., 295., 305. ve 389. piyade tümenlerinden yeni düzenlenmiş olan muharebe grupları, dört zinde öncü taburla takviye edilmiş olarak, geri kalan Rus direniş çemberlerine saldırdı. Çoğu tümenin mevcudu yakın dönemdeki çarpışmalarla ciddi biçimde azalmış olsa bile, yine de büyük çaplı bir yığınaktı bu.

Yine VIII. Hava Kolordusu'nun Stukaları yolu hazırladı; ama General von Richthofen'in "ordu gelenekçiliği"[34] olarak gördüğü tavra karşı sabrı neredeyse tükenmişti. Ayın başında Paulus ve Seydlitz'le bir toplantıda "topçunun ateş açmamasından ve piyadenin bombalı saldırılardan yararlanmamasından" yakınmıştı. Luftwaffe'nin 11 Kasım'daki en çarpıcı başarısı fabrika bacalarını alaşağı etmekti; ama 62. Ordu'yu siperleri, sığınakları ve mahzenleri içinde ezmeyi bir kez daha başaramadı.

Batyuk'un Sibiryalı askerleri Mamayev Kurganı'ndaki tutunma noktasında kalmak için kıyasıya dövüştü; ama düşman taarruzunun ana doğrultusu bir kilometre kadar kuzeyde, Lazur kimya fabrikasına ve şeklinden dolayı "tenis raketi" olarak anılan bir demiryolu hattı kuşağına yönelikti. Bu saldırı için seçilen

32 7 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 115.
33 10 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 122.
34 Richthofen güncesi, 1 Kasım 1942, Paulus, s. 190.

ana kuvvet 305. Piyade Tümeni'ydi ve taarruzu takviye etmek için öncü taburların çoğu da ileri sürüldü. Kilit binalar ele geçirildiyse de, Ruslar tarafından sıkı bir çarpışmayla geri alındı. Ertesi gün bu saldırı durma noktasına geldi.

Daha kuzeyde Lyudnikov komutasındaki 138. Mekanize Tümen'in Barrikadi fabrikasının arkasında sırtları Volga'ya dönük biçimde kıstırılmış olan askerleri sert direniş gösterdi. Her tüfek ve yarı otomatik tüfek için kurşun tahsisatı ortalama otuz civarındaydı, günlük tayın ise elli gramdan az kuru ekmekti. Geceleyin U-2 çift kanatlı uçakları mühimmat ve yiyecek torbalarını indirmeye çalıştı; ama çarpmanın etkisiyle çoğu hasara uğrayan kurşunlar silahların içinde sıkışıp kaldı.

62. Ordu 11 Kasım gecesi Barrikadi fabrikasının güneydoğusundaki 95. Mekanize Tümen'in de katıldığı saldırılara girişti. Şçerbakov'a 15 Kasım'da gönderilen rapora göre, maksat Almanların kanatlarını korumak üzere birliklerini geri çekmelerini önlemekti. Bu ifade Çuykov'un anılarındaki anlatımıyla çelişir; Çuykov kendisinin ve kurmay heyetinin Stalingrad Cephesi karargâhınca önceki akşam haber verilinceye kadar, 19 Kasım'da başlatılacak büyük karşı-taarruza dair bilgi sahibi olmadığını ileri sürer.

Ne var ki, saldırıya geçen Sovyet birlikleri Alman bombardımanının ağırlığı karşısında neredeyse anında durdu ve siper almak zorunda kaldı. 12 Kasım sabahı saat beşten itibaren bir buçuk saat süren bir "ateş kasırgası" yaşandı. Ardından sıkı bir Alman piyade kuvveti saldırıya geçerek, iki Rus mekanize alayı arasına bir kama gibi sokulmayı başardı. Almanlar sabah saat ona on kala daha fazla birlik gönderdi; bunların bir kısmı Volga kıyısındaki petrol tanklarına doğru ilerledi. Sovyet mekanize alaylarından biri ana saldırıyı geciktirmeyi başarırken, diğer hücum grupları hattı yarmış Alman yarı otomatik tüfeklilerini sarıp kıstırdı. Kıyasıya çarpışmada üç Alman tankı da ateşe verildi. Alayın birinci taburunun mevcudu on beşe indi. Ama bu askerler başka bir tabur yetişinceye kadar, Volga kıyısının yetmiş metre kadar ilerisindeki bir hatta tutunmayı bir şekilde başardı.

Alay komuta noktasını koruyan deniz piyadelerinden sadece biri sağ kaldı. Sağ eli ezildiği için, artık ateş açabilecek durumda değildi. Sığınağa indi ve hiçbir yedek asker kalmadığını öğrenince, kepini el bombalarıyla doldurdu. "Bunları sol elimle atabilirim" diye açıkladı. Hemen yakında başka bir alaya mensup bir müfreze dört kişi kalıncaya ve mühimmatı tükeninceye kadar dövüştü. Bir yaralı asker şu mesajı iletmek üzere gönderildi: "Mevzimizi bombalamaya başlayın. Önümüzde kalabalık bir faşist grubu var. Elveda yoldaşlar, ricat etmediğimizi bilin."[35]

35 15 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 197-198.

62. Ordu'nun ikmal durumu Volga'ya inen buz kütleleri yüzünden daha da vahimleşti. Nehirde donmanın başladığı ilk yer olan kıyılarda buzkıranlara ihtiyaç vardı. *Spartakoveç* adlı buharlı gemi 14 Kasım'da 400 askeri ve 40 ton ikmal malzemesini sağ yakada Kızıl Ekim fabrikasının hemen arka tarafına ulaştırdı ve dönüşünde 350 yaralıyı ateş altında diğer tarafa taşıdı. Fakat nehri aşabilen diğer taşıtlar çok azdı. Kurtarma ekipleri buzda sıkışan ve böylece Alman topları için kolay bir hedef haline gelen teknelere yardım etmek üzere gece boyunca tetikte kaldı. Richthofen acı bir şekilde şu saptamada bulundu: "Volga'nın buz tuttuğu ve Stalingrad'daki Rusların ciddi sıkıntılara düştüğü bir ortamda işi bitiremiyorlarsa, asla başarılı olmayacaklar demektir. Dahası, günler sürekli kısalıyor ve hava da gittikçe bozuluyor."[36]

Paulus çok gergindi. Doktoru hiç dinlenmeden çalışmayı sürdürmesi halinde çökeceği uyarısında bulundu. "Hitler Stalingrad'ın sembolik önemi konusunda takıntılıydı" diye açıkladı Paulus'un kurmay subaylarından biri. "Kasımda son birkaç direniş noktasını temizlemek üzere, son bir hamle için tank sürücülerinin bile piyade hizmetine alınması emrini verdi."[37] Panzer komutanları böyle çılgınca bir insan harcama karşısında dehşete düştüler, ama Paulus'un emri geçersiz kılmasını sağlayamadılar. Sonunda tümenlerini harekât içinde tutmak amacıyla, yeterince sayıda yedek sürücüyü, aşçıyı, sıhhiye erini ve muharebe personelini, yani aslında hiçbiri tecrübeli tank mürettebatı olmayacak adamları bir araya getirmeye çalıştılar. Panzer alaylarındaki çok ağır kayıpların ciddi ve hatta feci sonuçlar doğuracağı birkaç günde ortaya çıkacaktı.

General von Seydlitz son derece endişeliydi. Kasım ortalarına doğru Altıncı Ordu karargâhı "taburların yüzde 42'sinin gücünü tüketmiş sayılması gerektiği" kararına vardı."[38] Çoğu piyade bölüğünün mevcudu ellinin altındaydı ve birleştirilmelerine gerek vardı. Seydlitz kaçınılmaz Sovyet kış taarruzuna hazırlık için yeniden teçhiz edilmesi gereken 14. Panzer Tümeni ve 24. Panzer Tümeni açısından da endişe içindeydi. Ona göre, çarpışmalar yılın çok geç vaktine kadar sürdürülmüştü. Bizzat Hitler Rastenburg'daki yemek sırasında ona, Alman birliklerinin "Rus kışının bütün çilelerine"[39] Ekim başından itibaren hazırlanması gerektiğini itiraf etmişti. Stalingrad'daki birlikler kış savunma hatlarını hazırlama yönündeki talimatın dışında özellikle tutulmuştu ve üstelik Münih'teki Hitler zamanın hiç önemi olmadığını böbürlenerek belirtmişti.

36 Richthofen güncesi, 16 Kasım 1942, Paulus, s. 191.
37 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
38 Philippi ve Heim, s. 177.
39 Seydlitz, s. 164.

En kötü zayiat tecrübeli subaylar ve astsubaylardaydı. Her iki tarafta da ilk muhariplerin sadece küçük bir azınlığı geride kalmıştı. "Bunlar Ağustos ayında dövüştüğümüz Almanlardan farklı" diye işaret edecekti bir Sovyet eski muharibi. "Biz de farklıyız."[40] Her iki taraftaki cephe hattı askerleri en iyi ve en cesur olanların daima en başta öldüğünü seziyor gibiydi.

Alman kurmay subayları sonraki ilkbahar için de kaygılıydı. Basit hesaplamalar Almanya'nın böyle bir zayiatı çok uzun süre kaldıramayacağını göstermekteydi. Her türlü kahramanca macera anlayışı acı sonuçlar getirmişti. Herkesin içinde güçlü bir önsezi doğdu. Öç alma kararlılığının bir sembolü olarak Stalingrad'da benimsenen yeni Kızılordu âdeti, çok saygın bir komutanın ölümünü selamlarken "havaya değil, Almanlara"[41] bir yaylım ya da salvo ateşi açmaktı.

40 Gilçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.
41 13 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 155.

14
"HER ŞEY CEPHE İÇİN!"

Altıncı Ordu'ya yönelik büyük Sovyet karşı-darbesine, yani Uranüs Harekâtı'na ilişkin plan, Stalin'in önceki kışta sergilediği feci sabırsızlık göz önünde tutulursa, alışılmamış ölçüde uzun bir düşünme aşamasına dayanmaktaydı. Bu sefer intikam arzusu Stalin'in aceleciliğini kontrol etmesine yaradı.

Fikrin ilk ortaya atılışı Cumartesi'ye denk gelen 12 Eylül'e kadar iner. Paulus'un Vinniça'da Hitler'le görüştüğü o gün, Jukov Alman kuzey kanadına yönelik başarısız saldırıların ardından Kremlin'e çağrıldı. Genelkurmay Başkanı Vasilevski de toplantıda hazırdı. Stalin'in makam odasına 18. yüzyılda Türklerin baş belası Aleksandr Suvorov'un ve Napoléon'un inatçı hasmı Mihail Kutuzov'un yeni asılmış portreleri hâkimdi. Jukov'dan nelerin ters gittiğini açıklaması istendi. Jukov yetersiz mevcutla saldırıya geçirilen üç ordunun top ve tank eksikliğine yoğunlaştı.

Stalin nelere ihtiyaç duyulduğunu öğrenmek istedi. Jukov bir tank kolordusu, üç zırhlı tugay ve en az 400 obüs tarafından desteklenmek üzere tam mevcutlu yeni bir orduya ve bunların hepsini koruyacak bir hava ordusuna gerek olduğu karşılığını verdi. Vasilevski bu görüşe katıldı. Stalin hiçbir şey söylemedi. Ştavka yedeklerinin işaretlendiği haritayı eline aldı ve tek başına incelemeye başladı. Jukov ve Vasilevski odanın bir köşesine çekildi. Karşılıklı mırıldanarak sorunu görüştüler. Başka bir çözümün bulunması gerektiğini kararlaştırdılar.

Stalin'in işitme yetisi önceki tecrübelerle bildiklerinden daha keskindi. "Peki, şu 'başka bir' çözüm neymiş bakalım?" diye seslendi onlara doğru. İki general afalladı. "Genelkurmayın yanına gidin" dedi Stalin onlara. "Stalingrad yöresinde gerçekten ne yapılması gerektiğini çok dikkatle düşünüp taşının."[1]

1 Jukov, s. 140; Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 389.

Jukov ve Vasilevski ertesi akşam döndü. Stalin zaman kaybetmedi. İki generali pek beklemedikleri bir havada iş görüşmesi tokalaşmalarıyla karşıladı.

"Pekâlâ, ne karara vardınız?" diye sordu. "Raporu kim verecek?"

"İkimizden biri olabilir" cevabını verdi Vasilevski. "Aynı kanaatteyiz."

İki general bütün günü Ştavka'da geçirerek, olasılıkları incelemiş ve sonraki iki ay içinde yeni ordular ve zırhlı kolordular oluşturulmasını öngörmüştü. Saldırıya açık iki kanadıyla Alman çıkıntısının haritasına baktıkça, üzerinde durulmaya değer tek çözümün "güneydeki stratejik durumu kesin biçimde değiştirecek"[2] çözüm olduğu yönündeki kanaatleri daha da pekişmişti. Jukov'a göre, Stalingrad kenti sadece savunmayı canlı tutmaya yetecek birlikler kullanılarak bir yıpratma muharebesiyle savunulmalıydı. Volga'nın batı yakasının tamamen düşmanın eline geçmesini önlemek için mutlaka gerekmedikçe, hiçbir birlik küçük karşı-saldırılarla boşa harcanmamalıydı. Ardından Almanlar tamamen kenti ele geçirmeye odaklanmışken, Ştavka tepe noktasının epey gerisinde derin bindirmelerle girişilecek büyük çaplı bir çembere alma harekâtı için hatların gerisinde zinde orduları gizlice toplamalıydı.

Stalin ilk başta pek coşku göstermedi. Hemen bir şey yapılmadığı takdirde, Stalingrad'ı kaybetme ve küçük düşürücü yeni bir darbe ihtimalinden çekinmekteydi. Saldırı noktalarını kentin çok daha yakınına taşımaya dayanan bir ara yol önerdi; ama Jukov Altıncı Ordu'nun ana gövdesinin de çok daha yakın olacağı ve saldırıya geçen kuvvetlere karşı yeni mevzilere kaydırılabileceği cevabını verdi. Sonunda Stalin çok daha iddialı bir harekâtın avantajını gördü.

Stalin'in Hitler karşısındaki büyük avantajı ideolojik mahcubiyetten yoksun olmasıydı. 1941'deki felaketlerden sonra, 1920'lerde ve 1930'ların başlarında geçerliyken gözden düşen askeri düşünce tarzının diriltilmesinden dolayı en ufak alınganlık göstermedi. Düşmanı imha etmeye yönelik mekanize "şok ordular"la "derin harekâtlar"a[3] girişme teorisinin bir sapkın kült gibi yeraltında kalmasına artık gerek yoktu. Stalin derin harekâtlar öngören bu plana 13 Eylül gecesi tam destek verdi. İki adama "en sıkı gizlilik rejimi"ni[4] devreye sokma talimatını verdi. "Üçümüz dışında konuyu şimdilik kimse bilmeyecek." Taarruza Uranüs Harekâtı adı verilecekti.

Jukov sadece iyi bir planlamacı değil, planların en iyi uygulayıcısıydı da. Stalin bile onun bir hedefin peşine düşmedeki acımasızlığına hayrandı. Jukov Eylül başlarında Stalingrad'ın kuzey kesiminde yetersiz eğitimli ve teçhizatlı

2 Jukov, s. 140.
3 Erickson, "The development of Soviet military doctrine", s. 5.
4 Vasilevski, s. 189.

birliklerle girişilen saldırılardaki hatalara tekrar düşmek niyetinde değildi. Eğitim işinde yapılacak çok şey vardı. Jukov ve Vasilevski yedek ordu tümenlerini kurulur kurulmaz, ateş altında eğitim için cephenin nispeten sakin kesimlerine gönderdi. Bunun Alman askeri istihbaratının kafasını karıştırma gibi önceden tasarlanmayan bir yararı da oldu. Fremde Heere Ost ["Doğu Yabancı Orduları"] adlı istihbarat örgütünün son derece enerjik ama aşırı abartılmış şefi Albay Reinhard Gehlen, Kızılordu'nun Merkez Ordu Grubu'na karşı büyük bir oyalama taarruzu planladığından kuşku duymaya başladı. Nitekim gelişmeler de öyle olduğunu ortaya çıkardı.

Keşif raporları ve tutsak sorgulamaları Uranüs Harekâtı'nın Altıncı Ordu'nun her kanadındaki Rumen kesimlerini hedef alacağı yönündeki ilk önseziyi doğruladı. Eylülün üçüncü haftasında Jukov en büyük gizlilik içinde Alman çıkıntısının kuzey kanadına dönük bir tura çıktı. 221. Mekanize Tümen'in keşif bölüğünden Aleksandr Gliçov adlı bir teğmene bir gece tümen karargâhına gitme emri verildi. Orada iki Willys makam arabası gördü. Bir albay onunla görüştükten sonra, hafif makineli tüfeğini teslim etmesini ve makam arabalarından birinin şoför mahalline oturmasını söyledi. Görevi cephe boyunca yüksek rütbeli bir subaya rehberlik etmekti.

Gliçov gece yarısına kadar beklemek zorunda kaldı. Derken çok uzun olmayan ve yakın korumalarının yanından neredeyse cüce gibi görünen tıknaz bir kişi karargâh sığınağından çıktı. Bu yüksek rütbeli subay tek söz etmeksizin arabanın arka koltuğuna geçti. Gliçov talimatlar doğrultusunda sürücüyü cephe boyunca bir birlik komuta noktasından ötekine yönlendirdi. Şafaktan kısa bir süre önce döndüklerinde, yarı otomatik tüfeği geri verildi ve görevinin tamamlandığı mesajıyla tümenine dönmesi bildirildi. Teğmen savaştan yıllar sonra eski birlik komutanından, o gece bazen Alman hatlarına iki yüz metre kadar yaklaşarak eşlik ettiği yüksek rütbeli subayın Jukov olduğunu öğrendi. Üst Komutan Yardımcısı'nın sahadaki durum ve karşıdaki kuvvetler üzerine her birlik komutanıyla bizzat görüşmesine belki gerek yoktu, "ama işte Jukov Jukov'du."[5]

Jukov kuzey kanadı boyunca gizli teftişini yaparken, Vasilevski de Stalingrad'ın güneyindeki 64., 57. ve 51. orduları ziyaret etmişti. Vasilevski'nin bu ziyarette ısrarla istediği şey, stepteki tuzlu göller hattının hemen ötesine bir ilerlemeydi. İsteğinin Uranüs Harekâtı için korunaklı bir taarruz mevzilenmesi alanı oluşturmak olan asıl sebebini ise söylemedi.

5 Gliçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.

Gizlilik ve aldatma planları hazırlıkları kamufle etmede hayati öneme sahipti; ancak Kızılordu'nun lehinde daha da etkili iki avantaj vardı. Birincisi Hitler'in Sovyetler Birliği'nin derin harekâtlar için gerekli büyük tank kolları şöyle dursun, yedek ordulara sahip olduğuna bile inanmaya yanaşmamasıydı. Jukov tarafından hiçbir zaman kabul edilmemesine karşın, Almanların ikinci yanlış kanaati daha fazla işe yaradı. Stalingrad yakınındaki kuzey kanadında XIV. Panzer Kolordusu'na karşı girişilen bütün etkisiz saldırılar, Kızılordu'nun bölgede tehlikeli bir taarruza, hele Altıncı Ordu'nun tamamına karşı çabuk ve büyük çaplı bir çembere alma harekâtına kalkışmaktan âciz görünmesine yol açmıştı.

General Halder yazın Almanya'nın ayda yaklaşık 500 tank ürettiği sırada, Hitler'e Sovyetler Birliği'nin ayda 1.200 tank ürettiğini bildirmişti. Führer elini masaya vurmuş ve bunun düpedüz mümkün olmadığını söylemişti. Oysa bu rakam bile aslında çok düşüktü. 1942'de Sovyet tank üretimi ilk altı ayda 11.000 iken, yılın ikinci yarısında 13.600 düzeyine çıktı ve böylece ayda 2.200'ü geçen bir ortalamaya ulaşıldı. Uçak üretimi de yılın ilk altı ayında 9.600 iken, ikinci altı ayda 15.800'e çıktı.[6]

Önemli sanayi bölgelerinden mahrum kalan Sovyetler Birliği'nin üretimde Nazi Almanyası'nı geçebildiğinin ima edilmesi bile Hitler'in öfkeli bir inanmazlığa kapılmasına yetti. Nazi liderleri Rus yurtseverlik duygusunun gücünü kabul etmeye hiçbir zaman yanaşmamışlardı. Sanayi kuruluşlarını Urallar'a taşıma ve işgücünü askerileştirme yönündeki acımasız programı da küçümsemişlerdi. Sovyetler Birliği'nin batı bölgelerinden Volga'nın gerisine, özellikle de Urallar'a 1.500'den fazla fabrika taşındı ve kış boyunca köle gibi çalıştırılan teknisyen ordularınca yeniden monte edildi. Çok az fabrikanın ısıtma sistemi vardı. İlk başta birçoğunun pencereleri ya da doğru dürüst çatıları yoktu. Üretim hatları faaliyete geçtikten sonra, arızaların, elektrik kesintilerinin ya da belirli parça sıkıntılarının yol açtığı aksamalar dışında hiç durmadı. İnsan gücünde pek sorun yaşanmadı. Sovyet yetkilileri basbayağı yeni işçi topluluklarını askerlik görevine çağırdılar. Sovyet bürokrasisi tıpkı askeri planlamacıların askerler karşısında sergilediği kayıtsızlıkla sivil insanların zamanını ve yeteneklerini çarçur etti ve sanayi kazalarıyla hayatlarını boşa harcadı; bununla birlikte kısmen zorunlu, kısmen gönüllü kolektif fedakârlık müthiş çarpıcı bir başarıyı getirdi.

Hitler'in Alman kadınlarının fabrikalarda çalışması fikrini uygun görmeye hâlâ yanaşmadığı bir dönemde, Sovyet üretimi annelerin ve kızların kitlesel seferberliğine dayandı. Üretim hatlarında tank taretlerini kaldıraçlar üstünde

6 Sovyet tank üretim rakamları, Erickson, *The Road to Stalingrad*, s. 375.

döndüren ya da tornaların başında hamaratça çalışan on binlerce kadın, yani "tulumlu savaşçılar"[7] erkeklere yardım etmek için yaptıklarına tutkuyla inanmaktaydı. Afişler onlara üstlendikleri rolü hatırlatmaktan hiç geri kalmadı: "Cepheye Hangi Yardımın Oldu?"[8]

Urallar'daki savaş sanayilerinin büyük merkezi Çelyabinsk zamanla Tankograd olarak anılmaya başladı. Bir süre sonra fabrikaların yakınında tank eğitim okulları açıldı. Parti, işçiler ile askeri birlikler arasındaki bağları örgütlerken, fabrikalar daha fazla tank için aralarında para topladılar. Minakov adlı bir tank topçusu Ural üretim hatlarının hayal gücünü yansıtan bir şiir yazdı:

> Düşmanları öldürmek için
> Dostları sevindirmek için
> Hiç olur mu daha iyi araç
> Bizim T-34'ümüzden!

Biri daha sonra üretim hattı işçilerinin ilk Ural gönüllü tank alayını oluşturması gerektiği görüşünü ortaya attı. Bu işe önayak olanlar ilk afişin asılmasını izleyen otuz altı saat içinde "tank alayına katılmak için 1.253'ü kadın olmak üzere 4.363 başvuru" aldıklarını ileri sürdüler.[9]

Köle emeğine dayanan ve cephane üretimiyle görevlendirilen kamplar bile Almanya'daki denklerinden çok daha yüksek bir üretim düzeyine ulaştı. Ayrıca sabotaj olayları daha azdı. Gulag tutukluları istilacının yenilgiye uğratılacağına hâlâ inanmaktaydı.

Sovyet anlatımlarında propaganda vesilesi olmaması açısından nadiren değinilmesine karşın, Müttefik yardımlarının Kızılordu'yu 1942 sonbaharında çarpışır durumda tutmadaki katkısı göz ardı edilmemelidir. Stalin bir görüşmede Jukov'a, Churchill tarafından önerilen Hurricane avcı uçaklarının kalitesi konusunda yakınmıştı; sağlanan İngiliz ve Amerikan tankları T-34'le karşılaştırılabilecek düzeyde değildi. İngilizlerin postal ve parka sevkıyatları kış savaşında işe yaramadıkları için Sovyet askerlerince aynı ölçüde hoşnutsuzlukla karşılandı. Ama başta Ford, Willys ve Studebaker kamyonları ve cipleri olmak üzere Amerikan araçları ve gerek Amerikan kartalı damgası vurulmuş beyaz çuvallar içindeki milyonlarca ton buğday, gerekse Chicago'dan gönderilen jambon ya da sığır eti konserveleri biçimindeki gıda yardımları Sovyetler Birliği'nin direnme gücünde (açıkça kabul edilmese bile) muazzam bir farklılık yarattı.

7 Aktaran John Erickson, "Soviet women at war", Garrard ve Garrard, s. 50.
8 ÇMVS.
9 Ehrenburg belgeleri, RGALİ 1204/2/3453.

Jukov mekanize savaş için doğru komutanları iş başına getirmenin önemli olduğunun farkındaydı. Eylül sonunda Stalin'i eski bir NKVD mağduru olan General Konstantin Rokossovski'yi Stalingrad'ın kuzey ucundan batıya doğru büyük Don büklümünün hemen ötesindeki Kleçkaya'ya kadar uzanan Don Cephesi'nin komutanlığına atamaya ikna etti. Rokossovski'nin sağ kanadında yer alan ve Rumen Üçüncü Ordusu'nun karşısına düşen yeni Güneybatı Cephesi'nin başına da Tümgeneral Nikolay Vatutin getirildi.

Don Cephesi karargâhı 17 Ekim'de, "cephe hattına yirmi beş kilometre mesafe içindeki"[10] bütün sivillerin 29 Ekim'e kadar tahliye edilmesi emrini verdi. Güvenlik mülahazalarının yanı sıra, askeri makamlar yaklaşma yürüyüşleri sırasında birliklerin gündüzleri köylerde saklanmasını sağlamak istedi. Tahliye işlemi hatırı sayılır bir harekâttı; çünkü tahliye edilenler "kendi davarlarını, koyunlarını, domuzlarını, tavuklarını ve bir aya yetecek erzaklarını" yanlarına alacaklardı. İnekler çeki hayvanı olarak kullanılacaktı ve kolektif çiftliklerin bütün traktörleri, biçerdöverleri ve diğer değerli makineleri geri çekilecekti. Saratov-Kamişin-Stalingrad güzergâhı ve cepheye giden bütün diğer güzergâhlar boyunca yolları ve köprüleri onarmakla görevli 100.000'i aşkın mevcutlu bir inşaat kolordusunun hizmetine birkaç bin sivil de alındı.

Yeni döşenen Saratov-Astrahan demiryolundan, Ştavka yedeklerinin cephe gerisindeki yığınak alanlarına yöneltilmeden önce indirileceği garlara hatlar çekildi. Üç cepheye günde 1.300 vagonun hareket ettiği Sovyet demiryolları sistemi üzerindeki yük muazzamdı. Karışıklık kaçınılmazdı. Bir tümen Özbekistan'daki yan hatlarda yaklaşık iki buçuk ay asker trenlerinde tıkılı kaldı.

Uranüs Harekâtı'na ilişkin plan basit olmakla birlikte, kapsam bakımından cüretkârca iddialıydı. Stalingrad'ın 160 kilometre kadar batısındaki ana hücum Serafimoviç köprübaşından, Don'un güneyinde Rumen Üçüncü Ordusu'nun işgal edecek güce sahip olmadığı 65 kilometrelik bir şerit boyunca güneydoğu yönünde başlatılacaktı. Bu saldırı noktası Altıncı Ordu'nun o kadar cephe gerisindeydi ki, Stalingrad içindeki ve çevresindeki Alman mekanize kuvvetleri gidişi değiştirecek bir zamanda oraya ulaşamayacaktı. Bu arada daha iç kesimde harekete geçen bir kuvvet Don'un güneyinde Kleçkaya'daki başka bir köprübaşından ilerleyerek, Strecker'in büyük ve küçük Don büklümleri boyunca yayılmış XI. Kolordusuna arkadan saldıracaktı. Son olarak, Stalingrad'ın güneyinden başka bir zırhlı kuvvet kuzeybatı yönünde saldırıya geçerek Kalaç civarında ana

10 RÇHİDNİ 17/43/1773.

hücum koluyla buluşacaktı. Böylece Paulus komutasındaki Altıncı Ordu ve Hoth komutasındaki Dördüncü Panzer Ordusu'nun bir kısmı çembere alınmış olacaktı. Kızılordu'nun bütün tank gücünün yaklaşık yüzde 60'ı Uranüs Harekâtı'nın hizmetine verildi.

Wehrmacht'ın elinden geçen Kızılordu tutsaklarının ve firarilerinin sayısı göz önünde tutulduğunda, Sovyet güvenliğinin beklenebileceğinden daha iyi olduğu ortaya çıktı. Alman istihbaratı 1942 yazında (her biri aşağı yukarı bir panzer kolordusuna denk) beş yeni tank ordusunun ve (her biri güçlü bir panzer tümenine denk) on beş tank kolordusunun oluşturulduğunu saptayamadı. İntikam anı yaklaştıkça, Kızılordu telsiz trafiği hacmini büyük ölçüde azaltarak, *maskirovka* terimiyle ifade edilen aldatma, kamuflaj ve harekât güvenliği tedbirlerine büyük özen gösterdi. Emirler yazılı olarak değil, şahsen verildi. Etkili aldatma tedbirlerinden biri Moskova civarındaki hareketliliği hızlandırmaktı. Bu arada güneyde Uranüs Harekâtı için hayati önemdeki kesimler boyunca konuşlanmış cephe hattı tümenlerine Alman hava keşfince saptanmaya açık savunma hatları inşa etmeleri bildirildi. Bunun dışında tutulan Voronej Cephesi ise bir taarruza girişecekmiş gibi köprü donanımı ve tekneler hazırlama talimatı verildi.

Birliklerin diğer kesimlerdeki hareketliliği, bir taarruza dönük planların tam aksi izlenim verecek savunma hatlarının inşasıyla gizlendi. Uranüs Harekâtı'na katılacak birliklerin yaklaşma yürüyüşleri geceleri sürdürüldü. Askerlerin gündüzleri çıplak stepte saklanmaları zor bir işti, ama Kızılordu kamuflaj teknikleri olağanüstü etkiliydi. Luftwaffe'nin dikkatini 5. Tank Ordusu'nun, 4. Tank Kolordusu'nun, iki süvari kolordusunun ve sayısız tüfek tümeninin geçeceği beş gerçek köprüden uzaklaştırmak amacıyla, Don üzerinde en az on yedi sahte köprü kuruldu.

Stalingrad'ın güneyinde 13. Mekanize Kolordu, 4. Mekanize Kolordu, 4. Süvari Kolordusu ve destek birlikleri, yani toplam 160.000'i aşkın asker, 430 tank, 550 top, 14.000 araç ve 10.000'i aşkın at geceleri kafileler halinde Aşağı Volga'dan geçirildi. Yukarı çığırdan buz kütlelerinin nehre inmesinden dolayı zorlu ve tehlikeli bir harekâttı bu. Kafilelerin şafaktan önce kamufle edilmesi şarttı. Kızılordu'nun yakındaki harekâtı tamamen gizlemesi haliyle beklenemezdi; ama bir tarihçinin ifadesiyle "en büyük becerisi taarruzun çapını örtbas etmek" oldu.[11]

Almanlar Dokuzuncu Ordu'nun tuttuğu Rjev çıkıntısını bir Sovyet saldırısının yöneleceği en muhtemel alan olarak belirlediler. En azından bu konuda

11 Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War*, s. 113.

yanılmadılar. Moskova'ya yönelik yeni bir saldırıdan hâlâ korkan Stalin'in emri üzerine, Jukov Mars kod adıyla Kalinin ve Batı cephelerince girişilecek başka bir harekât hazırlamıştı. Mars'ın Uranüs'e yardımcı olacak büyük çaplı bir oyalama manevrası olarak mı, yoksa Uranüs'ün başarısızlığa uğraması halinde başvurulacak bir alternatif taarruz olarak mı tasarlandığı konusunda hâlâ belirsizlik vardır. Bu saldırı sonunda 25 Kasım'da, yani Uranüs'ten bir hafta sonra 667.000 askerle başlatıldı. Ama top başına mühimmat tahsisatının Stalingrad çemberi için yüzde 80 daha yüksek olması, büyük ihtimalle Mars Harekâtı'nın eşit ağırlık verilen bir taarruzdan ziyade bir oyalama olduğuna işaret eder. Jukov'un Mars'a nazaran Uranüs'e çok daha fazla planlama zamanı ayırması da güçlü bir göstergedir. Jukov'un güncesi 1 Eylül'den 19 Kasım'a kadar on dokuz günü Moskova'da, sadece sekiz buçuk günü Kalinin Cephesi'nden ve en az elli iki buçuk günü Stalingrad ekseninde geçirdiğini gösterir.[12]

1942 sonbaharının başlarında Alman generallerinin çoğu artık Kızılordu'nun işinin bittiğini söyleyen Hitler'in kanaatini paylaşmamakla birlikte, Kızılordu'yu kesinlikle bitkin düşmeye yakın görmekteydi. Buna karşılık kurmay subaylar daha kuşkucu bir görüşü benimseme eğilimindeydi. Afrika Kolordusu'nun bol nişanlı bir subayı olan Yüzbaşı Winrich Behr Altıncı Ordu karargâhına katıldığında, istihbarat şefi Yarbay Niemeyer ilk görüşmede onu beklediğinden çok daha karamsar bir değerlendirmeyle karşıladı. "Aziz dostum, gel de durum haritasına bak şöyle" dedi ona. "Bütün kırmızı işaretlere bak. Ruslar kuzeyin burasına, güneyin de şurasına yığınak yapmaya başlıyor."[13] Niemeyer, yüksek rütbeli subayların ulaşım hatlarına yönelik bir tehditten kaygı duymakla birlikte, çembere alınma tehlikesini ciddiye almadıkları kanısındaydı.

Niemeyer'in bütün raporlarını gören Paulus ve Schmidt, endişesinin abartılı olduğunu düşündü. Her iki general de top ve tanklarla oldukça yoğun saldırılar beklerken, bizzat Almanların *Schwerpunkt* ["ağırlık merkezi"] taktikleriyle cephe gerisinin içlerine karşı girişilecek büyük çaplı bir taarruzu beklememekteydi. (İş olup bittikten sonra, görünüşe bakılırsa Paulus kendisini asıl tehlikeyi başından beri gördüğüne inandırma gibi çok insani hataya düştü. Schmidt ise düşmanın gücünü vahim biçimde küçümsedikleri yolundaki itirafında oldukça samimiydi.) Öte yandan General Hoth anlaşıldığı kadarıyla Stalingrad'ın güneyinden bir saldırının yaratacağı tehdit konusunda çok daha net bir görüşe sahipti.

12 Jukov'un hareketleri, İsayev, S. İ., "Vehi frontovogo puti", *VİJ*, 10, Ekim 1991, s. 22-25.
13 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.

Almanya'daki generallerin çoğu Sovyetler Birliği'nin aynı anda iki taarruza girişmekten âciz olduğu kanısındaydı. Albay Gehlen'in değerlendirmeleri bilinçli olarak her türlü ihtimali kapsayan kaçamak bir anlatım taşımakla birlikte, ana kış taarruzu için en muhtemel alan olarak Merkez Ordu Grubu'na yönelik bir saldırıya dikkat çekmeye devam etti. Başında bulunduğu örgüt Don Cephesi'nde Rumenlerin karşısındaki 5. Tank Ordusu'nun varlığını saptayamamıştı. Sadece taarruzdan kısa bir süre önce ele geçirilen bir mesaj bu ordunun devrede olduğuna işaret etti.

Bu dönemin en çarpıcı özelliklerinden biri, Paulus ve Schmidt'in esas aldığı şu apaçık varsayımdı: Altıncı Ordu kurmay heyetinin raporlarını iletmesinden başka hiçbir şey yapılamazdı; çünkü tehdit altındaki kesimler onların sorumluluk alanı dışındaydı. Bu pasiflik, emirleri beklemeye ve kendi başına düşünmekten kaçınmaya dayalı ataleti bir komutanda bağışlanmaz kusur sayan Prusya geleneğine tamamen aykırıydı. Hitler haliyle generallerinde böyle bir bağımsızlık eğilimini ezmeye çoktan koyulmuştu ve mizacı gereği bir kıta komutanından ziyade bir kurmay subay olan Paulus buna razı olmuştu.

Paulus'a daha sonraları sıklıkla yöneltilen bir suçlama, felaketin çapı açıkça ortaya çıktıktan sonra Hitler'in emirlerine uymama yoluna gitmemesiydi; oysa bir komutan olarak asıl başarısızlığı, tehdidi karşılamak için hazırlık yapmaktan geri kalmasıydı. Tehdit altında olan kendi ordusuydu. Yapması gereken tek şey, hızla tepki verecek sıkı bir mekanize kuvveti hazırlamak üzere tanklarının çoğunu kentteki beyhude muharebeden geri çekmekti. Araçları hemen harekete geçirmeye hazır tutmak açısından, ikmal ve mühimmat yığınakları yeniden düzenlenmeliydi. Bu nispeten küçük çaplı hazırlık düzeyi (ve bir de Führer karargâhını dinlememe) Altıncı Ordu'yu can alıcı anda kendisini savunacak bir konumda tutacaktı.

Hitler 30 Haziran'da birliklerin diğer yakın birliklerle irtibata girmemesini öngören bir Führer talimatı yayımlamıştı. Buna rağmen General Schmidt karargâh kurmay heyetince bu emre kulak asmamaya ikna edildi. Altıncı Ordu'dan telsiz takımlı bir subay kuzeybatıdaki Rumenlerin yanına verildi. Bu irtibat subayı 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nda cirit atmada altın madalya almış olan Teğmen Gerhard Stock'tu. General Strecker de XI. Kolordu'dan bir irtibat subayı gönderilmesini sağladı.

Don kanadında bir yığınağa ilişkin ilk uyarılar Ekim sonlarında gelmişti. Rumen Üçüncü Ordusu'nun başkomutanı General Dumitrescu, kendi kesiminin ancak bütün kıyının bizzat Don Nehri'ni önemli bir tanksavar engeli gibi kulla-

namaya elverecek şekilde tutulmasıyla savunulabileceğini öteden beri ileri sürmekteydi. Eylül sonunda güney yakasının geri kalan kısmının ele geçirilmesini tavsiye etmiş, ama B Ordu Grubu onun gerekçesini kabul etmekle birlikte, bütün yedek birlikleri hâlâ düşüşünün yakın olduğu varsayılan Stalingrad'a yığmak gerektiği açıklamasında bulunmuştu.

Rumenler düşman yığınağının farkına varınca, gittikçe endişelenmeye başladılar. Her biri ancak yedi taburdan oluşan tümenleri, yirmi kilometrelik bir cepheyi tutmak zorundaydı. En büyük eksiklikleri ise etkili tanksavar silahlarının azlığıydı. Ellerinde atla çekilen 37-mm'lik bazı Pak tanksavar topları vardı sadece; Ruslar bunlara mermilerinin T-34 zırhını delememesi nedeniyle "kapı tokmağı" adını takmıştı. Rumen topçu bataryalarının mühimmat sıkıntısı da ciddiydi, çünkü öncelik Altıncı Ordu'ya verilmişti.

Dumitrescu'nun kurmay heyeti endişelerini 29 Ekim'de Ordu Grubu karargâhına bildirdi ve Mareşal Antonescu da birliklerinin karşı karşıya olduğu tehlikeli duruma Hitler'in dikkatini çekti. Ama Stalingrad'ın kesin düşüşü haberinin hemen her an gelebileceğini hâlâ bekleyen Hitler'in de ilgisi başka mühim olaylara dönüktü. Rommel'in el-Alameyn'deki muharebeden ricatını bir süre sonra İngiliz-Amerikan istila filosunun Kuzey Afrika'ya yöneldiği yolundaki uyarılar izledi. Meşale Harekâtı çerçevesindeki çıkarmalar da Hitler'in dikkatini Fransa'ya odakladı. Fransa'daki Alman kuvvetlerinin işgal edilmemiş bölgeye 11 Kasım'da girişi, Paulus'un Stalingrad'da son hücumunu başlatmasıyla aynı güne denk geldi.

O sırada çıkıntıya yönelik bir Sovyet taarruzuna ilişkin uyarılar hızla birikmeye başlamıştı. İrtibat subayı 7 Kasım'da "Rumen Üçüncü Ordusu'nun Kleçkaya-Raspopinskaya kesiminde 8 Kasım'da tanklarla güçlü bir düşman saldırısı beklediğini" bildirdi.[14] Tek sıkıntı Rumenlerin sonraki yirmi dört saatte Rus taarruzunun başlamasını sürekli beklemesiydi; her seferinde hiçbir şey çıkmayınca, özellikle Ekim Devrimi'nin olaysız geçen yirmi beşinci yıldönümünden sonra, bu beklenti "yalancı çoban" etkisi yaratır oldu.

Öte yandan, General von Richthofen'in aynı yöndeki kanaati hava keşif filolarının bulgularıyla gittikçe kesinleşmekteydi. Paulus'un 11 Kasım'daki hücumu sırasında bile, VIII. Hava Kolordusu'nun bir kısmını Rumen Üçüncü Ordusu'nun karşısındaki Rus yığınaklarına saldırmaya gönderdi. Ertesi gün güncesine şunları yazdı: "Ruslar Don kıyısında Rumenlere karşı bir taarruz için hazırlıklarını kararlı biçimde yürütüyor. VIII. Hava Kolordusu, Dördüncü Hava Filosu'nun ta-

14 Altıncı Ordu savaş güncesi, BA-MA, RH20-6/221.

mamı ve Rumen hava kuvveti onlara aralıksız saldırmaya devam ediyor. Yedekleri artık yığılmış durumda. Merak ettiğim şey, saldırının ne zaman geleceği!"[15]

Richthofen'in 14 Kasım'da düştüğü not şöyleydi: "Hava sürekli bozuluyor, sisler kanat buzlanmasına ve dondurucu soğuk da yağmur fırtınalarına yol açıyor. Stalingrad Cephesi'nde her şey sakin görünüyor. Bombardıman uçaklarımız Stalingrad'ın doğusunda demiryollarına başarılı akınlar düzenleyerek, takviye birliklerinin ve ikmal malzemelerinin akışını aksatmış bulunuyor. Avcı uçakları ve avcı bombardıman uçakları Don'a doğru Rus yaklaşma yürüyüşünü dağıtmaya yoğunlaşmış durumda."[16]

Sovyet cephe gerisi alanları üzerindeki Alman hava taramaları Don'u geçmekte olan 5. Tank Ordusu'nun bir kısmını yakaladı ve iki önemli zayiat verdirmenin eşiğine kadar geldi. Alman uçaklarının Svetli-Yar üzerinde görünmesi Kruşçev ve Yeremenko'yu şaşkınlığa uğrattı.[17] İkili orada Özbekistan'dan Stalingrad savunucuları için şarap, sigara, kurutulmuş kavun, pirinç, elma, armut ve et gibi armağanlarla dolu otuz yedi vagonu getiren bir heyeti karşılamaktaydı.

Çeşitli komuta kademelerinin (Führer karargâhı, B Ordu Grubu karargâhı ve Altıncı Ordu karargâhı) tehdide tepkisi çok cılız olduğu gibi, çok geçti de. Bunda Hitler'in bulaşıcı hayallerinin de payı vardı. Rumenlerin Alman birlikleriyle ve mayınlı alanlarla takviye edilmesi yönünde emirler yağdırıp durmanın arkasına sığındı; ama elde gerekli kaynakların ve yeterli birliklerin bulunmadığını kabul etmeye yanaşmadı.

Tehdit altındaki kuzey kanadını güçlendirmek için ayrılabilecek yegâne kuvvet, Paulus'un eski kurmay başkanı Tümgeneral Ferdinand Heim komutasındaki XXXXVIII. Panzer Kolordusu'ydu. Kâğıt üzerinde 14. Panzer Tümeni, 22. Panzer Tümeni ve Rumen 1. Panzer Tümeni'nin yanı sıra bir tanksavar taburunu ve bir motorize topçu taburunu kapsayan bu birlik güçlü görünmekteydi; ama yakından incelendiğinde gücü çok daha az çarpıcıydı. Bütün panzer kolordusunun elinde üç tümene dağılmış olarak, yüzün altında kullanışlı modern tank vardı.

Epeydir Stalingrad'da çakılıp kalmış olan 14. Panzer Tümeni'ne yeniden teçhiz edilme fırsatı verilmemişti. Rumen birliği Çekoslovakya'dan getirtilen Škoda hafif tanklarıyla donanmıştı; bunların Rus T-34'leri karşısında tutunma şansı yoktu. Bir yedek birlik olan 22. Panzer Tümeni yeterli yakıttan mahrumdu ve uzun hareketsizlik döneminde tanklarının içi soğuktan kaçan farelerle dolmuştu. Fareler elektrik kablolarının yalıtım kaplamalarını kemirmişti

15 Richthofen güncesi, 12 Kasım 1942, Paulus, s. 191.
16 Richthofen güncesi, 14 Kasım 1942, Paulus, s. 191.
17 Kruşçev ve Yeremenko Svetli-Yar'da, 18 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 230.

ve yedek parçalar hemen temin edilebilecek durumda değildi. Bu arada tümendeki diğer alaylar Rumen birliklerinden gelen yardım çağrılarına yetişmek üzere sürekli bölünüp sağa sola gönderilmekteydi. Rumenleri sakinleştirmek için, birkaç tanktan ve bir çift tanksavar topundan oluşacak kadar küçük müfrezeler gittikçe inandırıcılığını yitiren bir gösteri ordusu gibi "boşuna bir koşuşturmayla"[18] bir kesimden ötekine sevk edildi. Führer'in Luftwaffe emir subayı Nicolaus von Below'a göre, "Hitler'e bu panzer kolordusunun mahiyeti konusunda yanlış bilgi verilmişti";[19] ama bu iddia doğru olsa bile, karargâh kurmay heyetinin rahatsız edici gerçekleri bildirmekten kaçınmasına yol açan ortamı yaratan Hitler'in kendisiydi.

Stalingrad'ın güneyinde Rumen VI. Kolordusu'nun arkasındaki tek yedek birlik 29. Motorize Piyade Tümeni'ydi; ama 10 Kasım'da bu tümene "şifreli 'Hubertusjagd' mesajını alır almaz, Rumen Üçüncü Ordusu kesimindeki Perelazovski'ye doğru mümkün olan en kısa sürede yola çıkacağı" bildirildi.[20] Perelazovski XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nun odak noktasıydı. General Hoth'un bütün uyarılarına rağmen, güney kanadına yönelik tehdit ciddiye alınmadı.

Kasımın birinci yarısında hava şartları Sovyet birlikleri için yaklaşma yürüyüşünü zorlaştırdı. Dondurucu yağmurları ani ve sert donlar izledi. Uranüs Harekâtı'na hazırlık telaşı içinde birçok birliğe kış üniformaları verilmemişti. Sadece eldiven ve başlıkta değil, Kızılordu'da çorap yerine giyilen standart ayak keçesi gibi temel parçalarda da bir sıkıntı vardı.

4. Süvari Kolordusu'na bağlı 81. Süvari Tümeni güney kanadına doğru Kalmık stepini geçmekte olduğu 7 Kasım'da, çoğu Özbek ve Türkmen olmak üzere, kış üniforması verilmemiş on dört asker "komutanların sorumsuz tutumu yüzünden" donarak öldü.[21] Subaylar arkada neler olup bittiğini fark etmeksizin, atlarını sürüp gittiler. Donmuş askerler artık tutunamadıkları için atlarından düştüler; ne yapacaklarını bilemeyen astsubayların onları öylece kağnılara atması donarak can vermelerine yol açtı. Sadece bir müfrezede otuz beş at kaybedildi. Bazı askerler önlerindeki muharebeden kaytarma yollarını aradı. Yaklaşma yürüyüşü sırasında 93. Tüfek Tümeni'nde yedi kasti yaralanma vakası yaşandı ve iki firari yakalandı. Stalingrad Cephesi Şçerbakov'a şunu bildirdi: "Önümüzdeki

18 Metelmann, söyleşi, 12 Nisan 1996.
19 Below, s. 322.
20 Altıncı Ordu savaş güncesi, BA-MA, RH20-6/221.
21 81. Süvari Tümeni, 10 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 123 ve 21 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 279.

birkaç günde diğer hainler de yargılanacak; aralarında nöbetteyken kendisini sol elinden vuran bir Komünist Parti üyesi var."[22]

Jukov'un Uranüs Harekâtı'nı on günlük bir ertelemeyle 19 Kasım'a bırakmak gerektiği konusunda Stalin'i uyarma gibi tatsız bir görevi üstlenmesinden beri, Kremlin'deki ortam gittikçe asabi bir hal almıştı. Ulaşım güçlükleri, esas olarak da kamyon sıkıntısı saldırı birliklerinin yakıt ve mühimmat tahsisatını zamanında alamamasını getirdi. Düşmanın neler döndüğünü sezmesinden ve böylece tuzağı atlatmasından korkmasına karşın, Stalin'ın razı olmaktan başka seçeneği yoktu. Altıncı Ordu'nun tertibatındaki her türlü değişikliği öğrenmek için Ştavka'yı sıkıştırıp durdu. Derken 11 Kasım'da Luftwaffe'yi savuşturmaya yetecek sayıda uçak olmamasından dolayı tedirginliğe kapıldı. Ama Jukov'un planlarının kapsamlı ve ayrıntılı oluşu sonunda içini rahatlattı. Bu sefer sonunda intikam alınacağı kanısına vardı.

Jukov ve Vasilevski 13 Kasım'da ona brifing vermek üzere Moskova'ya uçakla döndü. "Memnun olduğunu halinden anladık" diye yazacaktı sonradan Jukov. "Çünkü piposunu acele etmeden çekiyor, bıyığını sıvazlıyor ve sözümüzü kesmeden bizi dinliyordu."[23]

Kızılordu istihbaratı ilk kez çeşitli kaynaklar arasında eşgüdümü sağlamaya yönelik kararlı bir girişimde bulunmuştu. Büyük çapta Stalin'in önüne konulan her türlü doğru malzemeyi tamamen hiçe sayan takıntılı önyargılarından kaynaklanan önceki felaketlerden sonra kendisini kanıtlayacağı ilk gerçek fırsattı bu. İstihbaratın büyük kısmı keşif devriyelerinin yakaladığı "dil"lerden, yoklama saldırılarından ve hava keşiflerinden gelmekteydi. Telsiz birliklerinin sağladığı muharebe istihbaratı da bir dizi Alman birliğinin kimliğini teyit etmeye yardımcı oldu. Topçu keşif kolları oldukça iyi çalıştı; General Voronov kilit kesimlerdeki alayların yığınaklarını bizzat denetledi. Bu arada istihkâmcılar dost ve düşman mayınlı alanlarının haritalarını önceden çıkarmaya koyuldu. Asıl sorun General von Richthofen'in de acı biçimde yakındığı dondurucu sisti.

12 Kasım'da ilk şiddetli kar bir dizi keşif göreviyle çakıştı. Beyaz kamuflaj elbiseleri dağıtıldı ve tutsak yakalamaya gönderilen kollara, yarma girişimi için hedef alınan kesimlere yeni birlikler taşınıp taşınmadığını kontrol etmeleri bildirildi.

* İstihbarat birimi görev yapmanın tehlikeli olduğu bir daireydi. 22 Kasım'da, yani büyük taarruzun başlamasından üç gün sonra 62. Ordu'nun istihbarat şefi "bozguncu ve karşı-devrimci fikirler" taşımakla ve düşman hakkında yanlış bilgi vermekle suçlandı.[24] Söz konusu subayın siyasal suçlardan mı, yoksa kendisine ya da bir amirinin günah keçisi yapılmasına bağlı yetersizlikten mi sorumlu tutulduğunu kestirmek imkânsızdır.

22 10 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 129.
23 Jukov, s. 169.
24 Koşçeyev'den Şçerbakov'a, 28 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 355-356.

173. Mekanize Tümen'in keşif bölüğü Almanların beton sığınaklar hazırlamakta olduğunu ilk kez saptadı. Cephe boyunca baskın müfrezelerince alınan diğer tutsaklar bir süre sonra beton sığınak inşası için emir verilmesine karşın, yeni birliklerin gelmediğini doğruladı. Rumen Üçüncü Ordusu'nun bulunduğu kesimde yüksek rütbeli subayların öncelikle cephe gerisindeki karargâhı sağlamlaştırmak için bütün malzemelere el koyduğu ve birinci hat mevzileri için hiç malzeme kalmadığı öğrenildi. Taarruzun yapılacağı bu kesimlere konuşlandırılan Rus askerleri "bir şeyin olacağını fark etmekle birlikte, bunun tam olarak ne olduğunu bilmiyordu."[25]

O sırada Moskova'daki başlıca endişe Altıncı Ordu'nun moral durumuna ilişkin güvenilir bilgilerin azlığıydı. Stalingrad çevresindeki çarpışmalar boyunca o zamana kadar tek bir alay karargâhı bile tam olarak ele geçirilmemişti; bu nedenle alt kademede ele geçirilmiş tek tük mektuplar ve emirler dışında esas alınacak çok az şey vardı. Nihayet 9 Kasım'da Kızılordu istihbaratının başındaki Tuğgeneral Ratov'a küçük Don büklümünün karşısında Saksonya ve Avusturya alaylarından oluşan 384. Piyade Tümeni'nden ele geçirilmiş bir belge aktarıldı. Ratov beklenen kanıtlara sonunda ulaşıldığını hemen anladı. Metnin tercüme edilerek çıkarılan nüshaları Stalin, Berya, Molotov, Malenkov, Voroşilov, Vasilevski, Jukov, Propaganda ve Ajitasyon Dairesi'nin şefi Aleksandrov'a derhal gönderildi. General Ratov metin içeriğinin Büyük Önder'in gönlünde uyandıracağı sevinci hiç kuşkusuz tahmin edebildi. Dresden'den gelen bu birliğin Stalingrad'daki sokak çatışmalarına katılmamış olması metni iki misli yüreklendirici kılmaktaydı.

"Tümenin ne durumda olduğunun gayet farkındayım" diye yazmıştı General Baron von Gablenz 384. Piyade Tümeni'ndeki bütün komutanlara. "Hiç gücünün kalmadığını biliyorum. Bu şaşırtıcı değil ve tümenin durumunu düzeltmek için her türlü çabayı göstereceğim; ama çarpışmalar acımasız ve üstelik her geçen gün daha acımasız hale geliyor. Durum değiştirmeye imkân yok. Askerlerden çoğunun uyuşukluğu aktif önderlikle giderilmelidir. Komutanlar daha ciddi olmalıdır. 3 Eylül 1942 tarihli ve 187–42 numaralı emrinde bulunduğu yerden firar edenlerin divanıharbe verileceğini öngörmüştüm. [...] Yasanın gerektirdiği bütün ciddiyetle davranacağım. Cephe hattındaki mevzilerinde uyuyakalanlar ölümle cezalandırılmalıdır. Bu konuda hiçbir kuşku olmamalıdır. Silah, beden, giyim, at ve mekanize teçhizat bakımından özensizlikte kendini dışa vuran [...] itaatsizlik de aynı kategoriye girmektedir."[26] Subaylar

25 Gliçov, 6 Kasım 1995.
26 RÇHİDNİ 17/125/96.

emirlerindeki askerleri "bütün kış Rusya'da kalacaklarını hesaba katmaları gerektiği" yönünde uyarmalıydı.

Hatların epey gerisinde kamufle edilmiş olan Sovyet mekanize birlikleri çıkış hattı mevzilerine doğru ilerledi. Don'u aşıp köprübaşlarına varışlarını gizlemek için havaya duman perdeleri salındı; cephe hattının hemen gerisinde propaganda bölüklerinin hoparlörlerinden motor sesini bastıracak müzik parçaları ve siyasal mesajlar bangır bangır yükseldi.

Üç "Stalingrad ekseni" cephesinde bir milyonun biraz üzerinde asker toplanmıştı. Sıhhiye hizmetleri şefi General Smirnov'un emrinde yaralılar için hazır 62.000 yataklı 119 sahra hastanesi vardı.[27] Emirler saldırıdan üç saat önce verildi. Kızılordu birliklerine düşmanın cephe gerisine derin bir akına girişecekleri bildirildi. Çembere almadan söz edilmedi. Askerler Almanların başlarına inecek darbeden haberdar olmadıkları düşüncesiyle müthiş heyecan içindeydi. Bu daha direnişin ilk adımıydı. Araçlar defalarca gözden geçirildi. Önlerinde alacakları çok uzun yol vardı. Motorlara "bir hekimin kalp atışlarını dinlemesine benzer biçimde"[28] kulak verildi. Mektup yazma, tıraş olma, ayak bandajlarını yıkama ve satranç ya da domino oynama vakti dolmuştu. "Askerlere ve komutanlara dinlenme emri verilmişti, ama hepsi çok gergindi. Herkesin kafası gerekli her şeyin gerçekten yapılıp yapılmadığını tartmakla meşguldü."

Muharebe arifesinde Almanlar sonraki günün farklı olacağını sezmedi. Altıncı Ordu'nun günlük raporu kısaydı: "Bütün cephe boyunca büyük bir değişiklik yok. Volga'daki yüzer buzlar önceki güne nazaran daha zayıf görünüyor."[29] O gece izin özlemi içindeki bir asker, eve yazdığı mektupta "Alman sınırından 2.053 mil uzak" olduğu gerçeği üzerinde durdu.[30]

27 119 sahra hastanesi, Schneider-Janessen, s. 135.
28 A. Rodin, SSCB, *Stalingrad*, s. 109.
29 BA-MA, RH20-6/221.
30 Golovçanski, s. 133.

Kısım Dört

JUKOV'UN TUZAĞI

15
URANÜS HAREKÂTI

Perşembe'ye denk gelen 19 Kasım sabahı saat beşi biraz geçe, Altıncı Ordu karargâhındaki telefon çaldı. Harekât kurmay subayı, Don Nehri'ne sağ yakasında büyük bir Kazak köyü olan Golubinski'de kalmaktaydı. Dışarıda yağmaya başlayan kar dondurucu sisle birlikte nöbetçilerin birkaç metreden daha ötesini görmesini engellemekteydi.

Telefonla arayan kişi, Kleçkaya kesimindeki Rumen IV. Kolordusu'nda irtibat subayı olarak bulunan altın madalyalı cirit atıcısı Teğmen Gerhard Stock'tu. Verdiği mesaj savaş güncesine şöyle kaydedildi: "Rumen 1. Süvari Tümeni'nin alanında yakalanan bir Rus subayının ifadesine göre, beklenen saldırı bugün saat beşte başlaması gerekiyor."[1] Taarruzun başladığına dair hâlâ başka bir belirti olmadığı ve saat beşi geçtiği için, görevli subay ordu kurmay başkanını uyandırmadı. General Schmidt yanlış bir alarmla rahatsız edildiğinde küplere binen biriydi ve kuzeybatıdaki Rumen tümenlerden yakın zamanda böyle alarmlar epeyce gelmişti.

Aslında bütün gece boyunca beyaz kamuflaj elbiseleri içindeki Sovyet istihkâmcıları karda sürünüp ilerleyerek, tanksavar mayınlarını temizlemişti. Yığınak yapmış Rus top ve havan bataryaları sabah Rus saatiyle yediyi yirmi geçe, Alman saatiyle beşi yirmi geçe "Siren" şifresini alınca mermileri yükledi. Bir Sovyet generalinin ifadesiyle dondurucu beyaz sis "süt kadar koyuydu."[2] Cephe karargâhı görüş mesafesinin kötü olması nedeniyle yeni bir ertelemeyi görüştü, ama bu yola gitmemekte karar kıldı. On dakika sonra top, obüs ve Katyuşa birlikleri ateş açmaya hazırlanma emrini aldı. Sinyal karşıdaki Rumen askerlerinin açık seçik duyduğu borazanlarla verildi.

1 BA-MA, RH20-6/221.
2 A. Rodin, SSCB, *Stalingrad*, s. 110.

Altıncı Ordu karargâhında telefon bir daha çaldı. Stock telefonu açan Yüzbaşı Behr'e, lafı fazla uzatmadan, borazan seslerinin büyük çaplı bir bombardımana başlama sinyalini verdiğini söyledi. "Edindiğim izlenim Rumenlerin direnemeyeceği yönünde, ama sizi haberdar etmeye devam edeceğim."[3] Behr bu sefer General Schmidt'i uyandırmakta tereddüt etmedi.

Kuzeyden taarruz için seçilen iki ana kesimde, bir düzine piyade tümenine, üç tank kolordusuna ve iki süvari kolordusuna bombalamayla yol açmak üzere 3.500 kadar top ve ağır havan yığılmıştı. İlk salvolar durgun havada ani gök gürlemeleri gibi ses çıkardı. İleri gözetleme subaylarının hiçbir şey seçemediği bir pusa doğru ateş açan top ve Katyuşa bataryaları herhangi bir nişan düzeltmesi yapabilecek durumda değildi; ama birkaç gün önce menziller ayarlandığından, açılan ateş isabetli oldu.

Yer düşük şiddette bir deprem olmuşçasına sarsılmaya başladı. Su birikintilerindeki buzlar birer eski ayna gibi çatırdadı. Bombardıman öylesine şiddetliydi ki, elli kilometre kadar güneydeki 22. Panzer Tümeni'nin sıhhiye subayları "yer sarsıldığı için"[4] ağır bir uykudan uyandılar. Emir gelmesini beklemediler. "Durum apaçıktı." Cepheye gitmeye hazır olacak şekilde araçlarını yakıtla doldurdular.

Don ve Stalingrad cephelerindeki Rus askerleri de uzaktan gelen top gümbürtüsünü duydular ve subaylarına ne olup bittiğini sordular. Komutanlar şu cevabı vermek zorundaydı: "Bilmiyorum."[5] Gizlilik takıntısı öylesine büyüktü ki, muharebeye girileceği iyice belli oluncaya ve sahiden kesinleşinceye kadar hiçbir duyuruda bulunulmadı. Çoğu asker durumu tahmin etti ve heyecanını pek tutamadı. Stalin on iki gün önce Ekim Devrimi'nin yirmi beşinci yıldönümü vesilesiyle yaptığı konuşmada, "Sokaklarımızda bir bayram da olacak"[6] sözleriyle büyük bir karşı-saldırıya dair genel bir çıtlatmada bulunmuştu.

Bir saat sonra Sovyet mekanize tümenleri tank desteği olmaksızın ilerledi. Hâlâ körlemesine ateş açan top ve Katyuşa bataryaları, Rumen ikinci hattını ve topçu birliklerini vurmak için menzillerini genişlettiler. Yetersiz teçhizatlı Rumen piyadeleri ağır bombardımanla sarsılmalarına karşın, siperlerinde doğruldular ve cesurca karşı koydular. 13. Rumen Piyade Tümeni'nde bulunan bir Alman subayı, "Saldırı püskürtüldü" diye bildirdi.[7] Bu sefer tank desteğiyle girişilen ikinci bir hücum da alt edildi. Sonunda yeni bir bombalama faslının ardından, Sovyet

3 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
4 Dr. Hans Heinz Schrombgens, aktaran Schneider-Janessen, s. 135.
5 Gliçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.
6 Aktaran Çuykov, s. 235.
7 Yüzbaşı Krauss, BA-MA, RH19 VI/n, s. 251.

topları ansızın ateşi kesti. Sis sessizliği daha da koyulaştırıyor gibiydi. Derken Rumenler tank motorlarının sesini duydu.

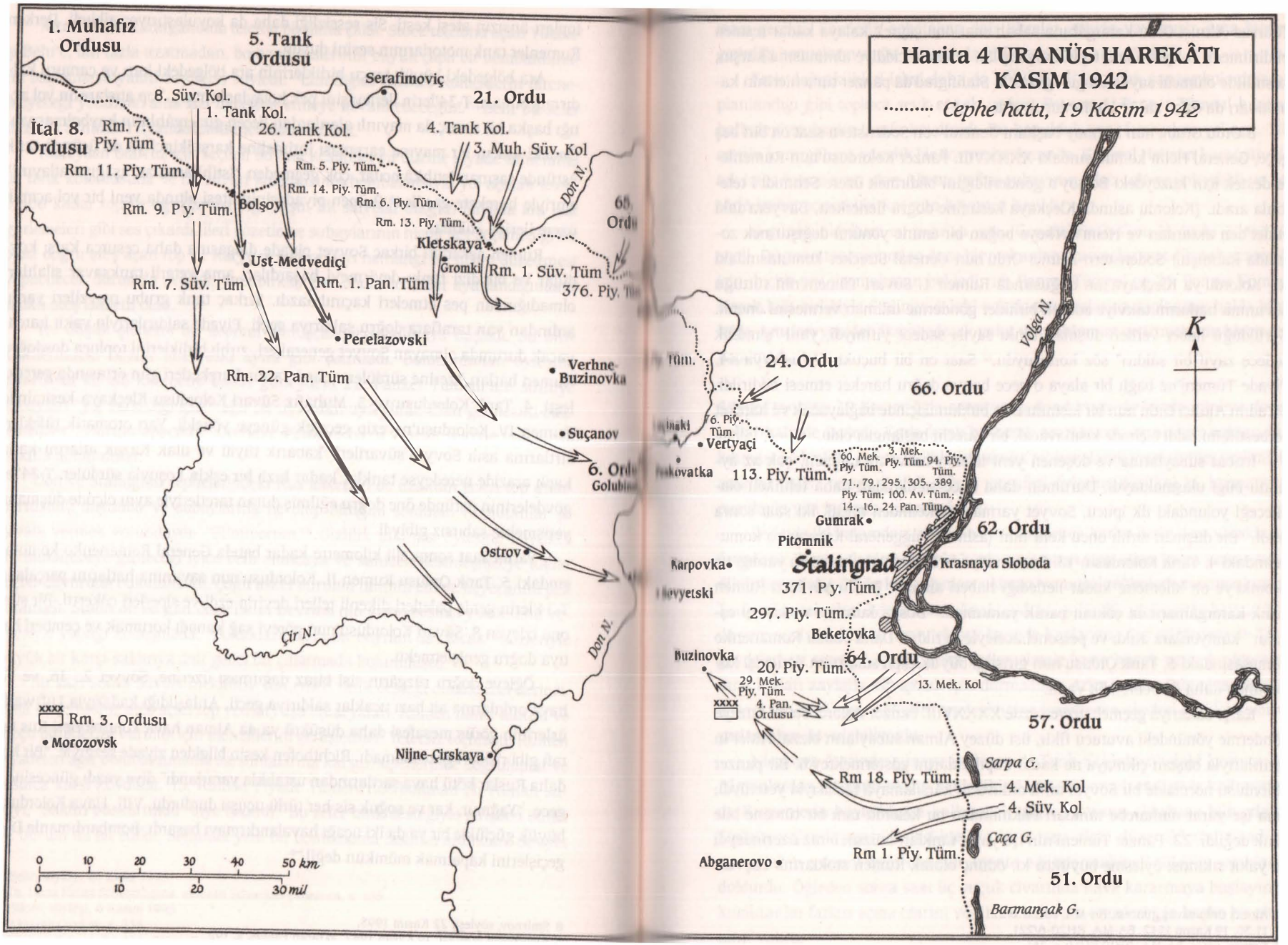
Ara bölgedeki büyük topçu birliklerinin ara bölgedeki karı ve çamuru kaldırmış olması, T-34'lerin ilerleyişini pek kolaylaştırmadı. Top atışlarının yol açtığı başka bir sonuç da mayınlı alanlardan geçen güzergâhların kaybolmasıydı. Öndeki aracın bir mayına çarpması ihtimaline karşı ikinci ya da üçüncü tank üstünde taşınan istihkâmcılar, çok geçmeden "İstihkâmcılar, aşağıya atlayın!" emriyle harekete geçtiler.[8] Rumen piyadesinin ateşi altında yeni bir yol açmak üzere ileriye atıldılar.

Rumen askerleri birkaç Sovyet piyade dalgasına daha cesurca karşı koydular ve bir dizi tankı devirmeyi başardılar; ama yeterli tanksavar silahları olmadığından pes etmeleri kaçınılmazdı. Birkaç tank grubu mevzileri yardı, ardından yan taraflara doğru saldırıya geçti. Piyade saldırılarıyla vakit harcayacak durumda olmayan Sovyet generalleri, zırhlı birliklerini topluca dosdoğru Rumen hatları üzerine sürdüler ve asıl yarma hareketleri gün ortasında gerçekleşti. 4. Tank Kolordusu ve 3. Muhafız Süvari Kolordusu Kleçkaya kesiminde Rumen IV. Kolordusu'nu ezip geçerek güneye yöneldi. Yarı otomatik tüfekleri sırtlarına asılı Sovyet süvarileri, kabarık tüylü ve ufak Kazak atlarını karla kaplı arazide neredeyse tanklar kadar hızlı bir eşkin koşuyla sürdüler. T-34'ler gövdelerinin üstünde öne doğru eğilmiş duran taretleriyle aynı ölçüde düşmana yetişmekte sabırsız gibiydi.

Yarım saat sonra elli kilometre kadar batıda General Romanenko komutasındaki 5. Tank Ordusu Rumen II. Kolordusu'nun savunma hatlarını parçaladı. T-34'lerin geniş paletleri dikenli telleri devirip ezdi ve siperleri çökertti. Bir süre onu izleyen 8. Süvari Kolordusu'nun görevi sağ kanadı korumak ve çemberi batıya doğru genişletmekti.

Öğleye doğru rüzgârın sisi biraz dağıtması üzerine, Sovyet 2., 16. ve 17. hava ordularına ait bazı uçaklar saldırıya geçti. Anlaşıldığı kadarıyla Luftwaffe üslerinin görüş mesafesi daha düşüktü ya da Alman hava kontrolörleri Rus tarafı gibi riskleri göze alamadı. Richthofen kesin bilgiden ziyade sezgiyle, "Bir kez daha Ruslar kötü hava şartlarından ustalıkla yararlandı" diye yazdı güncesine o gece. "Yağmur, kar ve soğuk sis her türlü uçuşu durdurdu. VIII. Hava Kolordusu büyük güçlükle bir ya da iki uçağı havalandırmayı başardı. Bombardımanla Don geçişlerini kapatmak mümkün değil."[9]

8 Smirnov, söyleşi, 22 Kasım 1995.
9 Richthofen güncesi, 19 Kasım 1942, aktaran Paulus, s. 192.

Harita 4 URANÜS HAREKÂTI
KASIM 1942
Cephe hattı, 19 Kasım 1942
1. Muhafız Ordusu
5. Tank Ordusu
21. Ordu
İtal. 8. Ordusu
Serafimoviç
8. Süv. Kol.
1. Tank Kol.
26. Tank Kol.
4. Tank Kol.
3. Muh. Süv. Kol
Rm. 7. Piy. Tüm
Rm. 11. Piy. Tüm.
Rm. 5. Piy. Tüm.
Rm. 14. Piy. Tüm.
Rm. 6. Piy. Tüm.
Rm. 13. Piy. Tüm.
Rm. 9. Piy. Tüm.
Bolşoy
Don N.
65. Ordu
Kletskaya
Gromki
Rm. 1. Süv. Tüm
376. Piy. Tüm
Ust-Medvediçi
Rm. 7. Süv. Tüm
Rm. 1. Pan. Tüm
Perelazovski
Verhne-Buzinovka
Rm. 22. Pan. Tüm
Suçanov
6. Ordu
Golubinski
Ostrov
Çir N.
Don N.
Rm. 3. Ordusu
Morozovsk
Nijne-Çirskaya
0 10 20 30 40 50 km
0 10 20 30 mil
Volga N.
K
24. Ordu
66. Ordu
6. Piy. Tüm.
Vertyaçi
Peskovatka
113. Piy. Tüm.
60. Mek. Piy. Tüm.
3. Mek. Piy. Tüm.
94. Piy. Tüm.
71., 79., 295., 305., 389. Piy. Tüm; 100. Av. Tüm.; 14., 16., 24. Pan. Tüm.
Gumrak
62. Ordu
Pitomnik
Karpovka
Stalingrad
Krasnaya Sloboda
371. Piy. Tüm.
297. Piy. Tüm.
Beketovka
Buzinovka
64. Ordu
20. Piy. Tüm.
13. Mek. Kol
29. Mek. Piy. Tüm.
4. Pan. Ordusu
57. Ordu
Sarpa G.
Rm 18. Piy. Tüm.
4. Mek. Kol
4. Süv. Kol
Çaça G.
Rm 1. Piy. Tüm.
Abganerovo
51. Ordu
Barmançak G.

Taarruz Altıncı Ordu karargâhına sabah saat ona çeyrek kalaya kadar resmen bildirilmedi. O aşamadaki tepki karşılaşılan tehdidin ciddiye alınmasına karşın, kesinlikle ölümcül sayılmadığını gösterir. Stalingrad'da panzer tümenlerinin katıldıkları da dahil saldırılar durdurulmadı.

B Ordu Grubu'nun kurmay başkanı General von Sodenstern saat on biri beş geçe, General Heim komutasındaki XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nun Rumenlere destek için kuzeydeki Bolşoy'a gönderildiğini bildirmek üzere Schmidt'i telefonla aradı. (Kolordu aslında Kleçkaya kesimine doğru ilerlerken, Bavyera'daki Hitler'den aktarılan ve Heim'ı öfkeye boğan bir emirle yönünü değiştirmek zorunda kalmıştı.) Sodenstern Altıncı Ordu'nun General Strecker komutasındaki XI. Kolordu'ya Kleçkaya'nın doğusunda Rumen 1. Süvari Tümeni'nin tuttuğu savunma hatlarını takviye edecek birlikler gönderme talimatı vermesini önerdi. Görüldüğü haber verilen düşman tankı sayısı sadece yirmiydi, yani "şimdilik sadece zayıf bir saldırı" söz konusuydu.[10] Saat on bir buçukta Avusturya 44. Piyade Tümeni'ne bağlı bir alaya o gece batıya doğru hareket etmesi bildirildi. Bu adım Altıncı Ordu'nun bir kısmını Don büklümü içinde bağlayacak ve hareket serbestliğini ciddi biçimde kısıtlayacak bir sürecin başlangıcı oldu.

İrtibat subaylarına ve döşenen yeni telefon hatlarına rağmen, çok az ayrıntılı bilgi ulaşmaktaydı. Durumun daha önce sanılandan daha tehlikeli olabileceği yolundaki ilk ipucu, Sovyet yarma hareketinden ancak iki saat sonra geldi. "Bir düşman zırhlı öncü kolu"nun (aslında Tuğgeneral Kravçenko komutasındaki 4. Tank Kolordusu) 13. Rumen Piyade Tümeni'nin hatlarını yardığı ve Gromki'ye on kilometre kadar ilerlediği haberi alındı.[11] Bu durum bazı Rumen birlik karargâhlarında çoktan panik yaratmıştı. "Dosya kutuları ve kişisel eşyalar" kamyonlara atıldı ve personel aceleyle ayrıldı.[12] Daha batıda Romanenko komutasındaki 5. Tank Ordusu'nun giriştiği büyük çaplı saldırının ilerleyişi konusunda daha da belirsizlik vardı.

Karşı-saldırıya geçmek üzere sözde XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nu kuzeye gönderme yönündeki avutucu fikir, üst düzey Alman subayların bizzat Hitler'in sanrılarıyla baştan çıkmaya ne kadar kapıldıklarını göstermekteydi. Bir panzer kolordusu normalde bir Sovyet tank ordusunu karşılamaya fazlasıyla yeterliydi; ama işe yarar muharebe tankları bakımından bu kolordu tam bir tümene bile denk değildi. 22. Panzer Tümeni'nin işe yarar tankları otuzun biraz üzerindeydi ve yakıt sıkıntısı öylesine büyüktü ki, ödünç olarak Rumen stoklarına başvur-

10 Altıncı Ordu savaş güncesi, BA-MA, RH20-6/221.
11 11.30, 19 Kasım 1942, BA-MA, RH20-6/221.
12 Krauss, rapor, BA-MA, RH19 VI/11, s. 251.

ması gerekti. Farelerin sabotajına dair fıkralar orduda yayılmıştı, ama bunun getirdiği sonuçların açığa çıkmasıyla birlikte çok az kişi gülebildi.

Emir değişiklikleri işleri daha da kötüleştirdi. Heim'ın panzer kolordusunu planlandığı gibi topluca sevk etmek yerine, Rumen 1. Panzer Tümeni hareket halindeyken başka tarafa kaydırıldı. Bu kopukluk yeni felaketlere yol açtı. Tümenin karargâhına yönelik bir Sovyet baskınında, General Heim'ın karargâhıyla tek haberleşme aracı olan Alman irtibat subayının telsiz takımı yok edildi ve her türlü irtibat sonraki birkaç gün boyunca kesildi.

O günkü olayların en şaşırtıcı yanı, General Paulus'tan bir tepki gelmemesiydi. Düşman taarruzundan önce bir mekanize vurucu kuvvet düzenleyemediği için, hiçbir şey yapmaksızın bekledi. 16. Panzer Tümeni ve 24. Panzer Tümeni birçok kilit birliğiyle Stalingrad'daki sokak çatışmalarına saplanmış halde bırakıldı. Araçları yeniden ikmal edecek yakıt ve mühimmat getirtmek için hiçbir şey yapılmadı.

Sovyet tankları 19 Kasım öğle sonrasında dondurucu sis içinde güneye doğru kollar halinde ilerledi. Karla kaplı bu çorak arazide çok az nirengi noktası bulunması nedeniyle, nokta birliklerin yanına rehber olarak yerel siviller verilmişti; ama bu tedbir yeterli değildi. Görüş mesafesi öylesine düşüktü ki, komutanlar pusulayla yön bulmak zorunda kaldı.

İlerleyiş iki bakımdan tehlikeliydi. Sürüklenen karlar derin dere yataklarını örtmüştü. Bazı yerlerde kırağıyla kaplanmış uzun step otları karın yukarısında dikilirken, daha ötede kar yığınları aldatıcı yumuşak eğimlerle uzanmaktaydı. Tank mürettebatları öylesine sarsılmaktaydı ki, onları bir yere çarpıp baygın halde yere serilmekten kurtaran tek şey keçeyle kaplanmış deri miğferleriydi. Tank gövdeleri ve taretleri içinde başta kollar olmak üzere birçok uzuv kırıldı; ama tank kolları zayiatla uğraşmak için durmadılar. Arka tarafta Rus piyadelerinin birinci ve ikinci siper hatlarını temizlediğine işaret eden alevleri görülebiliyor ve patlamaları duyulabiliyordu.

Kleçkaya ötesinde güneye ilerleyen 4. Tank Kolordusu'ndaki komutanlar Almanlardan bir karşı-saldırı bekledikleri için sol kanadı endişeyle kolluyorlardı. Rumenlerin böyle bir işe kalkışacak güçten yoksun olduğunu biliyorlardı. Tipinin yoğunlaşmasıyla birlikte, karlar nişan alma düzeneklerini tıkadı ve ana silahın yanına aynı eksende monte edilmiş makineli tüfeğin yarıklarını doldurdu. Öğleden sonra saat üç buçuk civarında hava kararmaya başlayınca, komutanlar farları açma emrini verdi. Yola devam etmeleri için başka bir alternatif yoktu.

Batıdaki yarma hareketi sırasında General Rodin'in 26. Tank Kolordusu önde büyük yangınlar gördü. Alevler Almanların binaları ateşe verdikten sonra hızla terk ettiği bir kolektif çiftlikten yükseliyordu. Besbelli ki, düşman gelen kolordunun farkındaydı. Alman topçusunun ateş açması üzerine, tank sürücüleri farlarını kapattı.

Sağ tarafta yer alan Butkov komutasındaki 1. Tank Kolordusu, ciddi biçimde zayıflamış olan XXXXVIII. Panzer Kolordusu'yla nihayet karşılaştı. Alman tankları hâlâ elektrik sorunları yaşıyordu ve dar paletleri kararmış buz üstünde kayıyordu. Bastıran karanlıktaki çarpışmalar kaotikti. Taktik beceriye ve eşgüdüme dayalı bildik Alman avantajları tamamen ortadan kalkmıştı.

Ordu Grubu karargâhının Kleçkaya yakınındaki yıkık baraj yolunu XI. Kolordu'nun ve 14. Panzer Tümeni'nin bir kısmıyla kapatma yönündeki emri verildiğinde iş işten geçmişti. B Ordu Grubu ve Altıncı Ordu karargâhları kesin bilgi alamamaktan dolayı körleşmiş haldeydi. "Hava keşfiyle genel bir durum değerlendirmesine varmak bile mümkün değil" diye yazdı General von Richthofen güncesine.[13] Ruslar Altıncı Ordu'nun neredeyse bütün cephe kesimleri boyunca saldırılara girişmekle tabloyu daha da karışık hale getirmeyi başarmıştı.

Kravçenko'nun 4. Tank Kolordusu'nun otuz beş kilometre kadar ilerlemiş olduğu akşamüstü saat beşte, General Strecker komutasındaki XI. Kolordu'ya Altıncı Ordu'nun arka tarafını korumak üzere güneye doğru uzanan yeni bir savunma hattı oluşturma emri verildi. Ama Richthofen dahil Alman komutanları hâlâ Kızılordu'nun hedefini tahmin edebilecek durumda değildi. "Bereket versin ki," diye yazdı Richthofen, "Ruslar demiryolu hattına, ikmalimizin geçtiği ana artere ulaşmayacaklar."[14] Rusların Altıncı Ordu'yu tam bir çembere almaya çalıştığı hâlâ Almanların aklının ucundan geçmemekteydi.

Akşam saat altıda General von Seydlitz'in karargâhı 24. Panzer Tümeni'nin Stalingrad'daki çarpışmalara katılmamış birliklerinin Don geçişleri yakınındaki Peskovatka ve Vertyaçi yöresine doğru yola çıkarılması talimatını aldı. Korgeneral von Weichs'ın Stalingrad'daki çarpışmalara son verme yönündeki kesin emri ise Altıncı Ordu'ya ancak o gece saat onda, yani taarruzun başlamasından on yedi saat sonra ulaştı. "Rumen Üçüncü Ordusu kesimindeki durum değişikliği Altıncı Ordu'nun arka kanadını korumak ve ulaşım hatlarını güvenceye almak üzere kuvvetleri olabildiğince hızlı harekete geçirme hedefine dönük köklü ted-

13 Richthofen güncesi, 19 Kasım 1942, aktaran Paulus, s. 192.
14 General von Richthofen güncesi, 19 Kasım 1942, Paulus, s. 192.

birleri zorunlu kılıyor."[15] Stalingrad'daki bütün taarruz faaliyetleri "derhal sonuç alınacak şekilde durdurulmalıydı." Panzer birlikleri ve motorize birlikler olabildiğince çabuk batıya gönderilecekti. Böyle bir ihtimale karşı hiç hazırlık yapılmadığından, emrin yerine getirilmesi hiç de hızlı olmadı. Tahmin edilebileceği üzere, Çuykov'un 62. Ordu'su da, Almanların kentteki çarpışmalardan çekilmesini önlemeye yönelik sıkı saldırılara girişti.

"Büyük boşlukları kapatmak üzere saflarına birçok Rus Hiwi'si katılmış olan" 16. Panzer Tümeni'ne de batı yönünde Don'a doğru gitme emri verildi.[16] Tıpkı 24. Panzer Tümeni gibi, o da yol üstündeki stok depolarından ikmal yapmak durumundaydı; çünkü Stalingrad'ın yakın çevresinde yeterli yakıt yoktu. Ama öncelikle tümenin Rinok civarındaki çarpışmalardan paçayı kurtarması şarttı. Bu da tümenin bir kısmının ertesi akşam batıya doğru harekete geçmesine karşın, 2. Panzer Alayı'na ait bazı tankların ancak 21 Kasım sabahı saat üçte, yani Sovyet saldırısının başlamasından kırk altı saat sonra "çık" emri almasını getirdi.[17]

Sovyet saldırılarının Altıncı Ordu'nun gerisinde ve sorumluluk alanı dışında yürütülmesi nedeniyle, Paulus yukarıdan gelecek emirleri beklemek zorundaydı. Bu arada B Ordu Grubu, Berchtesgaden'deki Führer'den aktarılacak emirlere göre hareket etmek durumundaydı. Hitler'in gelişmeleri kontrol altında tutma kararlılığı en büyük hıza ihtiyaç duyulan bir anda feci bir atalete yol açmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, hiç kimse oturup düşmanın niyetlerini yeniden değerlendirme yoluna gitmedi. Altıncı Ordu'daki çoğu panzer birliğinin sol arka kanadı savunmak üzere gerisingeriye Don'a gönderilmesiyle bütün esneklik kayboldu. En kötüsü de sol güney kanadı açıkta kaldı.

Dördüncü Panzer Ordusu'nun Stalingrad'ın güneyine bakan cephesinde, Alman birlikleri 19 Kasım sabahı yüz kilometre kadar ötede kuzeybatıdan gelen topçu salvosu seslerini duydu. Büyük saldırının başladığını tahmin ettiler, ama hiç kimse neler olup bittiğini onlara anlatmadı. Sağ kanadı Rumen Dördüncü Ordusu'yla bitişik olan 297. Piyade Tümeni'nde bir piyade taburuna komuta eden Binbaşı Bruno Gebele "hiçbir özel endişeye" kapılmadı.[18] Birliğinin bulunduğu kesimi gün boyunca sakin kaldı.

Toprak donarak sertleşmişti; güneyden esen rüzgâr ufak, kuru kar tanelerini beyaz toz gibi savurup havalandırdığı için, stepin son derece soğuk bir görün-

15 22.00, 19 Kasım 1942, BA-MA, RH20-6/221.
16 BA-MA, RH27-16/42.
17 Onbaşı Joachim Grunow, 2. Panzer Alayı, rapor, 1 Ağustos 1943, BA-MA, RH27-16/43.
18 Aktaran Beck, s. 169-170.

tüsü vardı. Hemen sol taraftaki 371. Piyade Tümeni'nin askerleri Volga üstündeki buz kütlelerinin çarpışıp gıcırdayışını duyabiliyordu. O gece tümen karargâhı Stalingrad'da Altıncı Ordu'nun bütün saldırılarının durdurulduğu haberini aldı.

Ertesi sabah dondurucu sis yine yoğundu. Stalingrad Cephesi'nin komutanı Yeremenko, Moskova'dan gelen asabi telefonlara rağmen, açılış bombardımanını ertelemeye karar verdi. Nihayet sabah saat onda top ve Katyuşa birlikleri ateş açtı. Kırk beş dakika sonra, kara birlikleri mayınlı alanlardaki geceleyin istihkâmcılarca temizlenmiş yolları izleyerek ileriye atıldı. Beketovka'nın güneyinde 64. Ordu ve 57. Ordu, 13. Mekanize Kolordu'nun saldırısına destek verdi. Kırk kilometre güneyde, Sarpa ve Çaça gölleri çevresinde 4. Mekanize Kolordu'nun ve 4. Süvari Kolordusu'nun açtığı yolda 51. Ordu saldırıya geçti.

20. Rumen Piyade Tümeni'ne yakın Alman birlikleri "daha önce hiç görülmemiş sayıda Sovyet tank yığınlarının ve piyade dalgalarının Rumenlere doğru ilerleyişini" seyretti.[19] Gebele, bitişikteki Rumen alayının daha önce Avusturya-Macaristan ordusunda askerlik yapmış ve Almancayı iyi konuşan komutanı Albay Gross'la yakın temastaydı. Gross'un elinde bütün kesimi savunmak için atla çekilen ve 37-mm'lik tek bir Pak tanksavarı vardı; ama kendi başlarına bırakılmış olan köylü Rumen askerleri cesurca dövüştüler. Subaylar ve kıdemli astsubaylar "cephede asla görünmezlerdi; bunun yerine arka taraftaki çeşitli binalarda müzik dinleyerek ve içki içerek vakit geçirirlerdi." Sovyet raporlarında Rumen savunma hatları aslında olduğundan çok daha donanımlıymış gibi gösterildi. 13. Tank Tugayı'nın cephe hattını yaran ilk tankının en az dört tanksavar topunu paletleri altında ezdiği ve üç atış noktasını yok ettiği bildirildi.[20]

Gebele saldırıyı kendi kesimindeki bir gözetleme noktasından izledi. "Rumenler cesurca dövüştüler, ama Sovyet saldırı dalgaları karşısında uzun süre direnme şansları yoktu."[21] Sovyet saldırısının yürütülüşü "bir talim alanı" görüntüsü vermekteydi: "Ateş – ilerle – ateş – ilerle." Bununla birlikte, her biri beyaz kamuflaj elbiseleri içindeki sekiz kişilik bir hücum grubu taşıyan T-34 tanklarının paletlerinden kar püskürterek hızla ilerleyişini yansıtan haber filmi görüntüleri, sıklıkla karşılaşılan feci eksiklikleri gizler nitelikteydi. Stalingrad'ın güneyindeki saldırı birlikleri, neredeyse buzla kaplı Volga üzerinden malzeme taşıma güçlüğünden dolayı, son derece ikmal sıkıntısı içindeydi. Tümenlerin erzak stoku taarruzun ikinci gününde tükenmeye başladı. Üçüncü güne varıldığında, 157. Mekanize Tümen'de ne et ne de ekmek vardı.[22] Sorunu gidermek için, 64. Ordu'nun daha önce ambu-

19 Gebele, aktaran Beck, s. 170.
20 13. Tank Tugayı, 64. Ordu, ÇAMO 48/486/25, s. 303.
21 Gebele, aktaran Beck, s. 170.
22 23 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 290.

lans işlevini görmüş olanlar da dahil bütün araçları ileri kola erzak sağlama işine kaydırıldı. Yaralılar düpedüz arkada karlar içinde bırakılmaktaydı.[23]

Saldırıya geçen askerlerden çoğunun coşkusu apaçıktı. Bunu tarihsel bir an olarak görüyorlardı. 157. Mekanize Tümen'de bir hat teknisyeni olan Fomkin, mayınlı alanda yol göstermek üzere tankların önünde yürümeye gönüllü oldu. Stalingrad Cephesi siyasal işler dairesinin raporunda yer alan, "eşlerin, çocukların, askerlerin ve subayların dökülen kanlarına karşılık Stalingrad savunucularının düşmanın kanını akıtmak için uzun süredir bekledikleri saatin gelmiş olmasından dolayı"[24] askerlerin duyduğu mutluluğa dair saptama bile kuşku duyulamayacak kadar doğruydu. Katılanlar açısından bu saldırı, Almanların Berlin'deki nihai teslim oluşu da dahil "bütün savaşın en mutlu günüydü."[25]

Her ne kadar ceremeyi çeken Alman değil, Rumen tümenleri olsa da, ırzına geçilen anavatanın öcü nihayet alınmaktaydı. Rumen piyadeleri General Hoth'un kurmay başkanının ifadesiyle "panzer korkusu"ndan mustaripti.[26] Sovyet raporlarına göre, birçok Rumen askeri tank görünce derhal silahını yere bırakmakta ve ellerini havaya kaldırarak "*Antonescu kaputt!*" diye bağırmaktaydı.[27] Kızılordu askerleri de anlaşıldığı kadarıyla kendisini sol elinden yaraladıktan sonra, iltihap kapmasını önlemek üzere yarayı ekmek içi bastırıp saran birçok kişiyle karşılaşmıştı. Rumen tutsaklar toplanıp kollar halinde sıraya konuldu; ama kamplara doğru yürütülmeden önce birçoğu, belki yüzlercesi kendi başına hareket eden Kızılordu askerlerince vuruldu. Bir Rumen karargâhında uzuvları kesilmiş Sovyet subaylarına ait cesetlerin bulunduğu yolunda haberler vardı; ama kendiliğinden girişilen cinayetlerin tetikleyicisi muhtemelen bu olay değildi.

Güneydoğudaki yarma girişimlerinin hızla sonuca ulaşmasına karşın, saldırı plana göre gelişmedi. "Çelişkili emirler" yüzünden "öncü birliklerde kargaşa vakaları" yaşandı.[28] Bu ifade Tuğgeneral Volski'nin temkinliliği ve emrindeki kolları kontrol edemeyişi için bir örtmece gibi görünmektedir; 4. Mekanize Kolordu'ya bağlı bu kollar göller hattından batıya doğru ilerlerken birbirine karıştı.*

* Volski zaten neredeyse herkesin diş bilediği biriydi. Saldırıdan hemen önce, Stalin'e "dürüst bir komünist" olarak kişisel bir mektup yazmış ve taarruzun başarısızlığa uğrayacağı uyarısında bulunmuştu. Gerek Jukov, gerekse Vasilevski bu mektup üzerine 17 Kasım'da Moskova'ya uçakla dönmek zorunda kaldı. Onların savlarını dinleyen Stalin, Kremlin'den Volski'ye telefon açtı. Volski mektubundaki görüşlerinden geri adım attı. Stalin garip biçimde olayı sakince karşıladı. Bunun ileride Uranüs Harekâtı'nın başarısızlığa uğraması halinde, Jukov'a ve Vasilevski'ye karşı Stalin'in kullanacağı bir ihtiyati manevra olması ihtimali gözden uzak tutulamaz.

23 25 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 303.
24 20 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/28, s. 275.
25 Lazarev, söyleşi, 7 Kasım 1995.
26 Aktaran Kehrig, s. 148.
27 23 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 287.
28 ÇAMO 48/486/25, s. 287.

Volski'nin kuzeyinde Albay Tanaşçişin'in 13. Mekanize Kolordu'yla yaşadığı ilk sorun, emrindeki piyadelerin tanklarla aynı hızda ilerlemesini sağlayacak kamyonların azlığıydı. Ardından Rumenlere nazaran çok daha sert direnişle karşılaştı. Cephenin o kesimindeki tek Alman yedek gücü olan General Leyser komutasındaki 29. Motorize Piyade Tümeni, Beketovka'nın on beş kilometre kadar güneyinde Tanaşçişin'in kolordusunun önünü kesmek üzere ilerledi. Leyser'in tümeninin Sovyet kollarını keskin bir geri dönüşe zorlamasına karşın, General Hoth Altıncı Ordu'nun güney kanadını korumak üzere geri çekilme emri aldı. Rumen VI. Kolordusu neredeyse çökmüştü, yeni bir savunma hattı kurma şansı yok denecek kadar azdı ve hatta Hoth'un karargâhı bile tehdit altındaydı. Güney Rus zırhlı birliklerinin ilerleyişi ve Don Nehri arasında kalan yegâne güç 6. Rumen Süvari Alayı'ydı.

Leyser'in saldırısında sağlanan başarı, Paulus'un taarruzdan önce sağlam bir seyyar yedek güç oluşturması halinde, bununla güneye yirmi beş kilometre kadar ilerlemiş ve çemberin aşağı kolunu oldukça kolay biçimde dağıtmış olabileceğine işaret eder. Ardından ertesi gün aynı gücü kuzey taarruzundan gelen ana tehdidi karşılamak üzere Kalaç yönünde kuzeybatıya gönderme fırsatını bulabilirdi. Ama bunun için gerçek tehlikeye ilişkin berrak bir kavrayış şarttı; oysa gerek Paulus, gerekse Schmidt böyle bir kavrayıştan yoksundu.

Cuma'ya denk gelen 20 Kasım sabahı, Stalingrad'ın güneyinde bombardımanların başlamasıyla aşağı yukarı aynı sıralarda, Strecker'in XI. Kolordu'sunun ötesinde cephe gerisine yaklaşık kırk kilometre sarkmış olan Kravçenko komutasındaki 4. Tank Kolordusu, ilerleyişini güneydoğuya kaydırdı. Bu arada 3. Muhafız Süvari Kolordusu da XI. Kolordu'ya arkadan saldırmaya yöneldi. Strecker bütün ordunun arkasındaki bu açıklığı korumak üzere, büyük Don büklümünden güneye uzanan bir savunma hattı oluşturma çabası içindeydi. Öte yandan kolordusunun ana kısmı kuzeydeki 65. Ordu'yla karşı karşıya geldi; bu Sovyet birlikleri yeni mevzilenmeleri engellemeye yönelik aralıksız saldırılarla baskıyı sürdürdü.

Rumenlerin "çoğunlukla silahlarını bırakıp çılgınca kaçması"[29] üzerine, 376. Piyade Tümeni yüzünü batıya çevirmek için toparlanırken, bir yandan da 14. Panzer Tümeni'nin hemen güneyinde kalan kısmıyla irtibat kurmaya çalışmak zorunda kaldı. Avusturya 44. Piyade Tümeni'nin de yeniden konuşlanması şarttı; ama "yakıt sıkıntısı yüzünden taşınamadığı için epeyce malzeme kaybedildi."[30]

29 Yüzbaşı Gürtler'in raporu, BA-MA, RW4/V. 264, s. 85.
30 Rapor, Teğmen Kont Stolberg, 17 Şubat 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 157.

Onların güneyinde 14. Panzer Tümeni'ne bağlı panzer alayı düşmanın yaklaşma yönü konusunda hâlâ berrak bir fikre sahip değildi. Batıya doğru on kilometreden fazla ilerledikten sonra, öğleden sonra tekrar Verhne-Buzinovka'ya geri çekildi. Yolda rastladığı 3. Muhafız Süvari Kolordusu'nun bir kanat alayını neredeyse imha etti. İlk iki günde yok ettiği Sovyet tanklarının sayısı otuz beşe ulaştı. Buna karşılık, "seksen sekizlik"lerini tanksavar topları olarak kullanmak zorunda kalan savunmasız bir uçaksavar müfrezesi bir Rus saldırısıyla bertaraf edildi.

"Feci yakıt durumu"[31] bu yeni cepheyi takviye etmek üzere Stalingrad'dan batıya doğru hareket etmeye başlayan diğer panzer tümenlerini ve motorize tümenleri kösteklemeye devam etti. Hitler'in eldeki her askerin Stalingrad'a piyade olarak gönderilmesi emrinden sonra ortaya çıkan tank mürettebatı sıkıntısı da bu birliklerin başına dert açtı. Acı pişmanlık duymayı getiren bir başka karar Altıncı Ordu'ya ait atların batıya çekilmesiydi. Rusların ansızın dayattığı yeni hareketli savaş, Alman piyade tümenlerini toplarını terk etmek zorunda bıraktı.

Sovyet öncü birliklerinin daha içlere girmesiyle birlikte Rumen çöküşü hızlandı. Cephe gerisindeki destek birliklerinin çok azı çarpışmak üzere eğitilmişti ve kurmay subaylar karargâhlarını bırakıp kaçtı. İlerleyen tankların peşinden giden bir Sovyet gazeteci şunları yazdı: "Yol düşman cesetleriyle dolu; terk edilmiş toplar yanlış tarafa bakıyor. Atlar yem bulmak için dere yataklarında dolanıyor; kopmuş koşum kayışları peşleri sıra yerde sürükleniyor; top ateşiyle tahrip edilmiş kamyonlardan külrengi duman demetleri kıvrılarak yükseliyor; çelik miğferler, el bombaları ve tüfek fişekleri yola saçılmış durumda."[32] Birbirinden kopuk Rumen grupları eski cephe hattının bazı kesimlerinde direnmeyi sürdürmüştü; ama 5. Tank Ordusu'na ve 21. Ordu'ya mensup Sovyet mekanize tümenleri çok geçmeden onları ezdi. General Rodin'e göre, Perelazovski'deki Rumen kolordu karargâhı öylesine aceleyle terk edilmişti ki, 26. Tank Kolordusu "yerde sağa sola saçılmış kurmay belgelerini ve subayların askıda duran kürk astarlı parkalarını" buldu.[33] Parkaların sahipleri dondurucu gecede kaçıp karanlığa karışmıştı. Sovyet mekanize kolu açısından daha önemli sonuç, yakıt deposunun sağ salim ele geçirilmesiydi.

Bu arada, 1. Tank Kolordusu'nun T-34'lerine direnemeyen 22. Panzer Tümeni geri çekildi. Ertesi gün kuzeydoğuya doğru saldırıya geçmek için bir girişimde bulundu, ama kısa sürede sarıldı. Bir tank bölüğünü ancak biraz geçen bir güce inince, çarpışarak kuşatmayı kırdı ve peşinden gelen Sovyet 8. Süvari Kolordusu'na güneybatıya yöneldi.

31 22 Kasım 1942, 24. Pan. Tüm., RH27-24/5.
32 Grossman belgeleri, RGALİ 618/2/108.
33 SSCB, *Stalingrad*, s. 112.

Aynı sıralarda Rodin komutasındaki 26. Tank Kolordusu önüne çıkan Rumen 1. Panzer Tümeni'ne bağlı birlikleri dağıttıktan sonra, açık stepte güneydoğuya doğru ilerlemeye başladı. Sovyet kollarına arkada kalan düşmanı bir tarafa bırakmaları ve hedefe yoğunlaşmaları bildirilmişti. Luftwaffe hava keşif uçakları 20 Kasım öğle sonrasında üç tank kolordusunun aşağı yukarı paralel gidişlerini saptayabilmiş olsaydı, Altıncı Ordu karargâhında alarm zilleri daha erken çalabilirdi.

Fiilen çarpışmayı hâlâ sürdüren ana Rumen birliği "Lascar Grubu", gözü pek Tümgeneral Mihail Lascar'ın iki büyük Sovyet zırhlı saldırısı arasında sıkışınca toparladığı V. Kolordu kalıntılarından oluşmaktaydı. Sivastopol'da Şövalye Haçı'yla ödüllendirilmiş olan Lascar, Almanların gerçekten saygı duyduğu az sayıdaki üst düzey Rumen subaylarından biriydi. XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nun yardımına gelmekte olduğu varsayımıyla direndi.

Kalaç'ın yirmi kilometre kadar kuzeyindeki Golubinski'de bulunan Altıncı Ordu karargâhı, Cumartesi'ye denk gelen 21 Kasım sabahına nispeten iyimser bir ruh haliyle başladı. Sabah saat sekize yirmi kala, B Ordu Grubu'na "olumsuz sayılmayacak bir durum açıklaması" gönderildi.[34] Strecker'in sol kanadına yönelik 3. Muhafız Süvari Kolordusu saldırılarını hâlâ asıl tehdit olarak gören Paulus ve Schmidt, besbelli ki Stalingrad'dan batıya doğru çekilen kuvvetlerin durumu değiştireceği düşüncesindeydi.

Ne var ki, o sabahın ilerleyen saatlerinde bu ikili bir dizi tatsız şoka uğradı. Farklı yerlerden gelen sinyallerin hepsi aynı sonuca işaret etmekteydi. B Ordu Grubu onları Altıncı Ordu'nun güney kanadının artık her iki taraftan tehdit altına girdiği konusunda uyardı. Büyük bir zırhlı kolun (aslında Kravçenko'nun 4. Tank Kolordusu'nun bir kısmı) otuz beş kilometre kadar batıda olduğuna dair bir rapor geldi. Bu kol Alman askeri mühendisliğinin harika örneği sayılan ve hayati öneme sahip nehir şeridi üzerindeki köprülerin çoğunu birbirine bağlayan Don Karayolu'na yönelmekteydi. Altıncı Ordu'nun o yörede tehdidi karşılayabilecek güçte birlikleri yoktu. Bu da yetmezmiş gibi, Altıncı Ordu'nun tamir üslerinin ve ikmal depolarının birçoğu saldırıya açık durumdaydı. Paulus ve Schmidt düşmanın tam bir kuşatmayı amaçladığını nihayet kavradı. Kuzeybatıdan ve güneydoğudan çapraz Sovyet hamlelerinin Kalaç'ı ve köprüsünü hedef aldığı neredeyse kesindi.

Uranüs Harekâtı karşısındaki feci Alman tepkileri sadece Hitler'in artık Rus yedek birliklerinin kalmadığı yolundaki inancını değil, çoğu generalin küstah varsayımlarını da çürütmüştü. Altıncı Ordu karargâhında görevli bir subay, "Paulus ve Schmidt bir saldırı beklemişlerdi" diye açıklayacaktı daha sonra.

34 Kehrig, s. 160.

"Ama bekledikleri şey böyle bir saldırı değildi. Ruslar ilk kez tankları bizim gibi kullanmaktaydı."[35] Richthofen bile düşman taarruzunun "kendisi açısından şaşırtıcı ölçüde başarılı bir yarma hareketi"[36] olduğunu yazarken, aynı şeyi örtük biçimde itiraf etti. Buna karşılık, Feldmareşal von Manstein (belki olaylara sonradan bakışla) Altıncı Ordu karargâhının tepki vermede çok yavaş davrandığı ve Kalaç'a, yani iki yarma hareketi arasında kaldığı apaçık olan Don geçişine yönelik tehdidi kestirememede son derece ihmalkâr olduğu kanısındaydı.

Öğleden hemen sonra Paulus'un karargâh kurmay heyetinin çoğu, Altıncı Ordu'nun ana kısmına yakın olması için doğuda Stalingrad'a on üç kilometre uzaklıktaki Gumrak demiryolu kavşağına gönderildi. Bu arada Paulus ve Schmidt iki Fieseler Storch hafif uçağıyla Nijne-Çirskaya'ya gitti; General Hoth ertesi gün bir toplantı için onlara katıldı. Golubinski'den ayrılırken geride yanan dosyalardan ve depolardan dondurucu havaya yükselen duman bulutları, ayrıca ateşe verilmiş olan bitişikteki pistte işe yaramaz birkaç keşif uçağı bırakmışlardı. Apar topar ayrılış sırasında, B Ordu Grubu tarafından öğleden sonra saat üçü yirmi beş geçe aktarılan bir "Führer kararı"ndan da haberdar olamamışlardı. Yazı şöyle başlamaktaydı: "Geçici olarak çembere alınma tehlikesine rağmen, Altıncı Ordu sıkı dursun."[37]

Mevzileri tutma umudu 21 Kasım öğle sonrasında çok azdı. 16. Panzer Tümeni'ne bağlı panzer alayını harekete geçirmedeki gecikmelerin birikmesi, Strecker komutasındaki XI. Kolordu'nun ve yeni bir savunma hattı oluşturmaya çalışan diğer çeşitli grupların aşağısında bir boşluk bırakmıştı. Sovyet 3. Muhafız Süvari Kolordusu ve 4. Mekanize Kolordu bunu hızla değerlendirdi. Strecker'in gittikçe kuzey ve kuzeydoğudan da tehdit altına giren tümenlerinin Don'a doğru çekilmeye başlamaktan başka seçeneği yoktu. Altıncı Ordu'nun panzer alaylarını batıya gönderme yönündeki düşüncesizce planının tehlikeli bir şaşırtmaca olduğu artık ortaya çıktı.

Üç Sovyet tank kolordusunun başlıca hedefi olan Kalaç, saldırıya en açık noktalardan biriydi. Orada düzenli bir savunma değil, esas olarak ikmal ve bakım birliklerinden, küçük bir Feldgendarmerie müfrezesinden ve bir Luftwaffe uçaksavar bataryasından oluşan uyumsuz bir altbirim yığını vardı sadece.

16. Panzer Tümeni'nin ulaşım bölüğü ve atölyeleri kış için Kalaç'a daha önce yerleşmişti. Onlara "durumdaki değişikliğe ilişkin ilk haber"[38] ancak 21 Kasım sabahı saat onda ulaştı. Ardından kuzeybatıda Rumen hatlarını yarmış olan Rus

35 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
36 Richthofen güncesi, 23 Kasım 1942, Paulus, s. 225.
37 15:25, 21 Kasım 1942, Kehrig, s. 163.
38 Yüzbaşı Wassermann'ın raporu, 16. Pan. Tüm., 2 Ağustos 1943, RH27-16/43.

tank kollarının şimdi bulundukları Don kesimine doğru ilerlediği haberi geldi. Stalingrad'ın güneyindeki yarma hareketi ilk kez akşamüstü saat beş sularında öğrenildi. Yeremenko'yu kızdıran bütün duraksamalara rağmen, Volski'nin mekanize kolordusunun sadece elli kilometre güneydoğudaki eski Dördüncü Panzer Ordusu karargâhına yaklaştığından ise hiç haberleri yoktu.

Kalaç'taki savunma hatları bu görev için her bakımdan yetersiz olduğu gibi, kötü de yönetildi. Batı yakasında Don'a bakan tepelerde dört Luftwaffe uçaksavar mevzisi, doğu yakasında ise iki tane daha uçaksavar topu vardı. Köprünün acil güvenliği için sadece Todt Teşkilatı'ndan yirmi beş kişilik bir grup görevlendirilirken, cephe gerisi birliklerden oluşan derme çatma tabur doğu yakasındaki kasabada kaldı.

26. Tank Kolordusu'nun komutanı Tuğgeneral Rodin, Kalaç'taki köprüyü ele geçirme görevini 19. Tank Tugayı'nın komutanı Yarbay G. N. Filippov'a verdi. Ostrov'dan gece yarısı yola çıkan Filippov'un kolu 22 Kasım sabahının erken saatlerinde doğudaki Kalaç'a doğru ilerledi. Daha önce ele geçirilmiş iki Alman tankı ve bir keşif aracı, kuşkuları gidermek için farları açılmış halde sabah saat altıyı çeyrek geçe Don üzerindeki geçici köprüye yöneldi ve muhafızlara ateş açtı. Bu arada on altı Sovyet tankı onları korumak üzere nehrin yukarısındaki tepelerde bulunan gür çalıların arasına daldı. Burası Alman panzerlerinin 2 Ağustos'ta kasabayı yukarıdan seyrettiği noktaydı.

Birkaç Sovyet tankı isabet alıp yandı, ama Filippov'un gözü pek girişimi sonuç verdi. Köprüyü koruyan müfreze püskürtüldü ve köprüyü havaya uçurma yönündeki gecikmiş girişimleri savuşturmak üzere yeterince sayıda T-34 karşı tarafa geçti. Don tepelerinde Rus motorize piyadeleri, ardından başka bir tank grubu belirdi. Bunu nehrin öbür yakasındaki Don tepelerinden top ve havan desteğindeki iki saldırı daha izledi. Sovyet piyadeleri öğleye doğru hatları yarıp kasabaya girdi. Birliklerinden kopmuş başıboş Rumen askerleriyle dolu sokaklarda kargaşa vardı. Derme çatma taburun az sayıdaki ağır silahının mühimmatsız ya da devre dışı kalması çok uzun sürmedi. Buna karşılık az zayiat veren sürücüler ve makinistler atölyelerini havaya uçurduktan sonra kasabadan çekildiler, kamyonlara atladılar ve Stalingrad'daki tümenlerini bulmak üzere yola koyuldular. Kuzey kanadından gelen 4. Tank Kolordusu ve 26. Tank Kolordusu ile Stalingrad'ın güneyinden gelen Volski komutasındaki 4. Mekanize Kolordu'nun bağlantıya girmesinin yolu ertesi gün açılmış oldu.

Aralıklarla havaya ateşlenen yeşil tanıtma fişeklerinin yol göstericiliğinde, Rus öncü kolları Sovyetski yakınındaki açık stepte çok sıcak kucaklaşmalarla buluştu; aynı sahne daha sonraki bir tarihte Sovyet propagandası için haber fil-

mi kameralarının önünde tekrar canlandırıldı. Tank mürettebatlarının buluşma anında kutlamaya dönük karşılıklı votka ve sosis ikramları filme çekilmedi, ama çok daha sahiciydi.

Alman tarafında haber "Sarıldık!" ibaresiyle hızlı biçimde yayıldı.[39] Pazar'a denk gelen 22 Kasım Protestanlar için ölüleri anma günüydü. 16. Panzer Tümeni'nde doktorluk yapan Kurt Reuber adlı bir rahip, "Endişe, korku ve dehşet dolu, kasvetli bir Totensonntag 1942" diye yazdı.[40] Bununla birlikte birçok kişi haberi ilk duyduğunda fazla kaygılanmadı. Önceki kış da çemberlerle karşılaşılmış ve hepsi kırılmıştı; ama gelişmelerden daha fazla haberdar olan subaylar daha etraflı düşününce, bu sefer kendilerini çarçabuk kurtaracak yedekler olmadığını kavramaya başladılar. "Nasıl bir tehlike içinde olduğumuzun farkına çok iyi vardık" diye anlatacaktı sonradan Freytag-Loringhoven. "Asya'nın kenarındaki Rusya'nın bu kadar içlerinde kıstırılmayla karşı karşıyaydık."[41]

Altmış beş kilometre kadar batıda son Rumen direnişi bitmek üzereydi. General Lascar o günün ilk saatlerinde Kızılordu'nun teslim olması yönündeki isteğini geri çevirdi. "Teslim olma düşüncesini aklımızdan geçirmeksizin çarpışmaya devam edeceğiz" diye bildirdi; ama askerleri cesurca direnmekle birlikte, ikmalsizdi ve mühimmat sıkıntısı içindeydi.[42]

Sovyet birliklerinin Kalaç'taki geçişi kuzeydeki XI. Kolordu'yu hemen ciddi tehlikeyle karşı karşıya bıraktı. Söylentilerin ağırlaştırdığı bir belirsizlik ve kaos ortamında neredeyse üç tarafta bir savunma muharebesi yürütmüştü. Bu kafa karışıklığı bir Alman topçu subayının cesedinden çıkan bir güncenin bölük pörçük cümlelerine şöyle yansıdı:

> 20.11. [...] taarruz sona mı eriyor acaba??!! Kuzey yönünde mevzi değişikliği. Elimizde tek top kaldı. Diğerlerinin hepsi devre dışı.
>
> Cumartesi, 21.11. Düşman tankları erkenden [...] Cephe gerisine mevzi değişikliği. Ruslar artık son derece yakın bize. Yakın koruma için piyadelerimiz (motosikletliler ve öncüler) çağrıldı. Bugün daha da fazla Rumen hiç durmaksızın yanımızdan geçti. Geri çekiliyoruz. Şimdiden iki tarafta Rusların baskısı altındayız. Yeni atış mevzii. Sadece kısa bir süre, ardından cephe gerisinde başka bir mevzi değişikliği. Bir sığınak inşası.

39 Gram, s. 58.
40 Mektup, 3 Aralık 1942, Bähr ve Bähr, s. 189.
41 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
42 Aktaran Axworthy, s. 96.

> Pazar, 22.11. Sabah doğru saat üç buçukta alarm. Piyadeler darmadağınık! Ruslar yaklaşıyor. Rumenler çekiliyor. Bu mevziyi tek başımıza tutamayız. Mevzi değiştirmek için yeni bir emri endişeyle bekliyoruz.[43]

Bu ricat sırasında, Alman piyade tümenleri bir subayın ifadesiyle "sanki 1870'e dönülmüş gibi"[44] süvari saldırılarına açıkta karşı koyma durumuna düştü. En büyük sorun esas olarak at sıkıntısından dolayı ulaşımdı. Bazı durumlarda benimsenen çözüm vahşice basitti. Bir astsubay açlıktan ölümün eşiğine gelmiş Rus savaş tutsaklarını ağır yük hayvanlarının işlevini görmek üzere kafeslerinden çekip çıkardı. "20 Kasım'da ricat başlayınca" diye anlatacaktı sonradan bir Rus savaş tutsağı, "mühimmat ve erzak yüklü arabaları çekmek üzere atların yerine koşulduk. Arabaları uzman çavuşun istediği kadar çabuk çekemeyen tutsaklar hemen orada vurulup öldürüldü. Böylece arabaları dört gün boyunca neredeyse hiç dinlenmeksizin çekmek zorunda bırakıldık. Hiçbir barınağın bulunmadığı ve dikenli tellerle çevrili Vertyaçi tutsak kampında, Almanlar sağlığı en az bozuk tutsakları seçtiler ve yanlarına alıp götürdüler."[45] Geri kalanlar, yani en hasta tutsaklar orada karlar içinde açlığa ve donmaya terk edildi. 65. Ordu'ya bağlı bir öncü birlik onları bulduğunda, "doksan sekiz kişiden sadece ikisi hâlâ sağdı."[46] Korkunç sahneyi kayda geçirmek için fotoğrafçılar çağrıldı. Fotoğraflar basında çıktı ve Sovyet hükümeti Alman komuta heyetini bir savaş suçu işlemekle resmen itham etti.

376. Piyade Tümeni, başındaki General Edler von Daniels'e göre "olağanüstü hızlı" Rus saldırısına en açık birlikti.[47] XI. Kolordu'yla birlikte 22 Kasım'da güneydoğuya doğru çekilirken, Don'un batı yakasında kıstırıldığında mevcudu 4.200'e inmişti. İki gün sonra sabahın erken saatlerinde nehri Vertyaçi'deki köprüden geçti.

Bu arada ilerleyişini sürdüren 16. Panzer Tümeni'ne bağlı tank alayı nihayet 22 Kasım gecesi XI. Kolordu'ya destek vermek üzere Don'u aştı. Yolda Peskovatka'daki zırhlı atölyelerine uğrayarak, oradaki bazı yeni ve tamirden henüz çıkmış tankları almayı başarmıştı. Don kavisinde Alman köprübaşının güney tarafında mevzilenen panzer alayı 23 Kasım'da yoğun sis altında Suçanov yönünde bir karşı-saldırıya girişti; ama beyaz kamuflaj elbiseleri içindeki ve tanksavar tüfekleriyle donanmış Sovyet piyadelerince pusuya düşürüldü. Düşmanın gücü

43 (Orijinali Almanca), Ehrenburg belgeleri, RGALİ 1207/2/3477.
44 Stolberg, 17 Şubat 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 157.
45 ÇAMO 206/294/47, s. 147.
46 Werth, *The Year of Stalingrad*, s. 369.
47 BA-MA, N395/11.

karşısında ve vahim yakıt sıkıntısı yüzünden, 16. Panzer Tümeni geri çekildi. Ricatı korumaya hazır şekilde mevzi aldı; ama muhabere öylesine kötüydü ki, neredeyse bütün emirleri ulaklarla göndermek gerekti.

Wehrmacht'ın geri kalan kesiminden kopacak şekilde doğuya doğru Don'un öbür yakasına ve ardından ta Stalingrad'a kadar Alman ricati, önceki Aralık ayında Moskova önündeki ricattan birçok yönüyle daha kötüydü. Sertleşip kurumuş olan ince kar step boyunca savrulurken, rüzgârdan korunmaya çalışan askerler yakalarını ne kadar yukarıya kaldırırlarsa kaldırsınlar, yüzlerine kamçı gibi çarpmaktaydı. Önceki yılın acı derslerine karşın, birçok askere kışlık üniforma hâlâ verilmemişti; ricat hatları çıkarılıp atılmış silahlar, mığferler ve teçhizatla doluydu. Çoğu Rumen askerinin üstünde kahverengi üniforma dışında pek fazla şey yoktu. Geri çekilirken çelik mığferlerini atmışlardı. Ağırlıklı olarak subaylardan oluşan daha talihliler koyun postu Balkan kepleri giymekteydi. İsabet alıp yanan araçlar yol kenarına itilmiş ya da bentten aşağıya yuvarlanmıştı. Bir yerde namlusu patlamanın etkisiyle parçalanıp geriye kıvrılmış ve egzotik bir çiçek görünümü almış bir uçaksavar topu durmaktaydı. Don üzerindeki köprülerin daha yakınında kamyonların, makam arabalarının, can havliyle aradan geçmeye çalışan atlı ulakların, çiftlik kağnılarının ve bitkin, sıska atlar tarafından çekilen tuhaf sahra toplarının yarattığı yoğun trafik sıkışıklıkları vardı. Zaman zaman "Rus tankları!" bağırışlarıyla panik dalgaları yaşanmaktaydı. Sovyet 16. Tank Kolordusu, 76. Piyade Tümeni'nin hatlarını yararak Vertyaçi'ye doğru saldırmasıyla, Don'un batısında kalan Alman birliklerinin kuşatma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

En çirkin sahnelerden bazıları Akimovski'deki köprüye varış yollarında ortaya çıktı; askerler doğu yakasına geçmek için bağırıyor, itişiyor ve hatta kavga ediyordu. Zayıflar ve yaralılar ayaklar altında kalıyordu. Bazen subaylar kendi askerlerine önce geçiş izni vermedikleri için birbirlerine tehditler savuruyorlardı. Yarı otomatik tüfeklerle donanmış Feldgendarmerie müfrezesi bile bir ölçüde düzen sağlayamadı. Epeyce asker kargaşadan ve sıkışıklıktan kurtulmak için, donmuş nehri yaya geçmeye kalkıştı. Kıyılarda buzun kalın ve sağlam olmasına karşın, ortalarda zayıf alanlar vardı. Kırılan buzdan aşağıya düşenlerin akıbeti kaçınılmazdı. Hiç kimse onların imdadına koşmayı düşünecek durumda değildi. Berezina'yla mukayese edildiğinde çoğu insanın zihninde ilk sıradaydı.

Bu ricat hatlarında etrafındaki askerler gibi tıraşsız bir subayın çözülmenin önüne geçmeyi görev saydığı durumlar ara sıra görülmekteydi. Başvurulan yol tabanca çekip birkaç başıboş askeri topladıktan sonra, onları bir nüve gibi kullanarak, çığ gibi büyüyene kadar diğerlerini saflara katılmaya zorlamaktı. Derme çatma bir muharebe grubu oluşturmak üzere ağır silahlara ve top mürettebatla-

rına el konulduğu durumlar da vardı. Bu gelişigüzel kuvvetler değişen ölçülerde zorlamalarla mevzilere geçmekte ve Sovyet tanklarının ya da süvarilerinin buz gibi soğuk siste ortaya çıkmasını beklemekteydi.

Don'un doğu yakasında her köy, birliklerini kaybetmiş Alman askerleriyle doluydu; hepsi yiyecek ve korkunç soğuğa karşı barınak arayışı içindeydi. Bir haftayı aşkın süredir geri çekilmekte olan yorgun ve yarı aç Rumenler, müttefiklerinden pek az yakınlık gördüler. Bir subayın gözlemine göre, "çok sayıda Rumen açık havada gecelemek zorunda kaldı."[48] Ricat hatları üzerinde ikmal depolarının bulunması sadece kargaşayı artırmaya yaradı. Bir panzer subayının Peskovatka'daki kargaşa üzerine daha sonra verdiği rapora göre, "özellikle çıldırmış ve asabi davranış sergileyen bir Luftwaffe uçaksavar birliği" depoları ve ulaşım araçlarını "çılgınca bir şekilde" havaya uçurma, yakma ve yıkma yoluna gitti.[49] Yoldan geçen askerler karşılaştıkları her erzak deposunu yağmalıyorlardı. Konserve kutusu yığınlarından sırt çantalarını ve ceplerini iyice şişinceye kadar dolduruyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla hiç kimsenin yanında açacak olmadığı için, süngülerini sabırsızlıkla ve çoğu kez kutunun içinde ne olduğunu bilmeksizin kullanıyorlardı. Kutudan kahve çekirdeği çıkınca, bunu bir çelik miğferin içine döküyor ve havan sokulmuş tokmak gibi süngü kabzasıyla dövüyorlardı. Kış giysilerini hiç alamamış askerler levazımcıların yeni elbiseleri ateşe attıklarını görünce, alevlerin içinden birkaç tane kapmak üzere fırlayıp atılıyorlardı. Bu arada Feldpostamt, mektupları ve birçoğu evden gönderilmiş yiyeceklerin olduğu kolileri yakıyordu.

Sahra hastanelerinde yaşanan sahneler çok daha korkunçtu. Peskovatka'daki bir tamir deposunda görevli olan ve ağır sarılık geçiren bir astsubay, "Burada her yer dolup taşmış durumda" diye aktaracaktı. "Hafif yaralılar ve hastalar başlarının çaresine bakmak zorunda."[50] Bir geceyi karda geçiren astsubaya nazaran, diğerlerinin çektikleri sıkıntılar çok daha büyüktü. Sargılı başlarıyla ve bacaklarıyla yaralıların hâlâ içinde bulunduğu kamyonlar, avlunun donmuş çamurunda park etmiş halde durmaktaydı. Sürücüler kayıplara karışmıştı ve cesetler içeriden çıkarılmamıştı. Hiç kimse sağ olanlara yiyecek ya da içecek vermemişti. İçerideki hasta bakıcılar ve doktorlar çok meşguldü ve kamyonların yanından geçen askerler yardım feryatlarına aldırmayan bir tutum içindeydi. Hasta numarası yapanlar ya da yaralı halde yürüyerek sahra hastanesine girmeye çalışanlar, başıboş askerleri derme çatma bölüklere katmak üzere toplamakla

48 Dohna-Schlobitten, s. 256.
49 Teğmen Walter Ohme, 2. Panzer Alayı, rapor, 28 Temmuz 1943, BA-MA, RH27-16/43.
50 Astsubay Romer, rapor, 23 Mayıs 1943, BA-MA, RH27-16/43.

görevli bir astsubaya havale edilmekteydi. Çok ağır vakalar dışında, soğuktan yanma (*frosbite*) sonucunda yaralanmış olanlar da merhem sürüldükten ve bandaj yapıldıktan sonra göreve gönderilmekteydi.

İçeride hastalar cansız halde uyuklamaktaydı. Ağır ve rutubetli havada çok az oksijen kalmıştı, ama içerisi en azından sıcaktı. Hasta bakıcılar birçoğunda gri bitlerin kaynaştığı sahra bandajlarını söküyor, yaraları temizliyor, tetanos iğnesi yapıyor ve yeni bandajlar sarıyordu. Bir askerin hayatta kalma şansı esas itibariyle yaranın çeşidine ve yerine bağlıydı. İster mermi kıymığı, ister el bombası parçası, isterse de kurşun olsun, vücuda saplanan cisimden çok vücuda giriş noktası önemliydi. Hastaları sınıflandırma basitti. Ağır kafa ve karın yaraları olanlar bir tarafa ayrılıp ölüme terk edilmekteydi; çünkü böyle ameliyatlar eksiksiz bir cerrah ekibinin bir buçuk ila iki saatini almaktaydı ve iki hastadan sadece biri kurtulmaktaydı. Yürüyebilen yaralılara öncelik verilmesinin sebebi, tekrar muharebeye gönderilmelerinin mümkün olmasıydı. Sedyeler çok fazla yer tuttuğu gibi, çok fazla insan gücünü de gerektirmekteydi. Parçalanan uzuvların icabına da çarçabuk bakılmaktaydı. Çift çift çalışan muşamba önlüklü, neşterli ve testereli cerrahlar, birkaç hasta bakıcı tarafından sıkıca tutulan uzuvları hızla kesip almaktaydı. Stokun daha uzun süre yetmesi için eter tahsisatı kısılmıştı. Kesilen parçalar kovalara atılmaktaydı. Ameliyat masalarının çevresindeki zemin, ara sıra saplı bir bezle alelacele silinmesine karşın, kandan kayganlaşmıştı. Mide bulandırıcı bir koku karışımı, sahra hastanesinin bildik fenollü havasının her türlü izini bastırmaktaydı. Cerrahi üretim hattının sonu gelmez gibiydi.

Don'un batı yakasında kalan askerlerin kafası hâlâ kaçışla meşguldü. Topçu subayının "Doğruca Don yolundayız" diye başlayan günce notları şöyle sürmekteydi. "Her şey yolunda gidecek mi? Büyük çemberi yarabilecek miyiz? Köprü hâlâ ayakta mı? Saatlerce süren belirsizlik ve endişe. Yolun sağında ve solunda savunma birlikleri. Çoğu kez yolun kendisi cephe hattına dönüşüyor. Nihayet Don'dayız! Köprü sağlam. Bağrımızdan bir taş kalkıyor sanki! Kıyıda bir atış mevzii alınıyor. Ruslar şimdiden bastırıyor. Güneyimizde süvariler Don'u aştı."[51]

"Birçok tankı havaya uçurmak gerekti" diye anlatacaktı bir onbaşı sonradan. "Çünkü zamanında yakıt alamadık."[52] 14. Panzer Tümeni'nin elinde tamir edilmeye uygun sadece yirmi dört tank kaldığı için, boştaki mürettebatlar karabina tüfeklerle ve otomatik tabancalarla donatılmış bir piyade bölüğü olarak yeniden düzenlendi. Yüksek rütbeli subaylar umutsuzluğa düşmeye yakındı. XIV.

51 (Orijinali Almanca), Ehrenburg belgeleri, RGALİ 1207/2/347.
52 Onbaşı Joachim Grunow, 2. Panzer Alayı, rapor, 1 Ağustos 1943, BA-MA, RH27-16/43.

Panzer Kolordusu'nun istihbarat subayı Prens zu Dohna-Schlobitten 25 Kasım sabahının erken saatlerinde, General Hube ile kurmay başkanı Albay Thunert arasındaki bir konuşmaya kulak misafiri oldu. Konuşmada "son çare" ve "kafaya sıkılacak bir kurşun" gibi ibareler geçmekteydi.[53]

Sıcaklık büyük ölçüde düştü. Zeminin katılaşması havan ateşine bağlı zayiat oranının çok daha yükseğe çıkmasını beraberinde getirdi; ama ricati olumsuz etkileyen şey donmuş topraktan ziyade donmuş suydu. Çarpıcı don yüzünden nehir yakında düşmanın kolayca aşabileceği hale gelecekti. Ertesi gece Sovyet piyadeleri Peskovatka yakınında Don'u geçebildi. Sabaha doğru sahra hastanesindeki hastalar havan ve makineli tüfek ateşinin sesiyle uyandı. Sarılık teşhisiyle gittiği hastanede yer bulamayınca geceyi dışarıda geçiren tamir deposu astsubayı, "Herkes başı kesik tavuklar gibi sağa sola koşuyordu" diye anlatacaktı sonradan. "Yolda art arda dizilmiş araç kuyrukları beklerken, havan bombaları her tarafa düşüyordu. Arada bir araçlardan biri isabet alıp yanıyordu. Kamyon azlığından dolayı ağır yaralılar taşınamıyordu. Çeşitli birliklerden alelacele derlenmiş bir bölük asker, Rusları sahra hastanesine varmalarına az kala püskürtmeyi başardı."[54]

O akşam XIV. Panzer Kolordusu karargâhının kurmay heyeti "kesinlikle gerekli olan bütün teçhizat parçalarını, dosyaları ve araçları" imha etme emrini aldı.[55] Kolordu Don'u aşıp Stalingrad'a doğru geri çekilecekti. Ertesi gün, yani 26 Kasım'da 16. Panzer Tümeni ve 44. Piyade Tümeni'nin bir kısmı, Altıncı Ordu'nun batı yakasında kalan son birlikleri arasındaydı. O gece onlar da Luçinski'deki köprüden nehrin Stalingrad tarafına geçti. 16. Panzer Tümeni açısından bu "on iki hafta önce Volga kıyısındaki kente yönelik ilk saldırıda geçilen köprünün ta kendisiydi."[56]

64. Panzer Ağır Piyade Alayı'na bağlı bir bölük Teğmen von Mutius komutasında, öteki birliklerin geri çekilişinde gerekli korumayı sağladı. Onlara verilen görev başıboş askerlerin sabah saat üç buçuğa kadar geçişine izin vererek köprüyü savunmaktı; ardından Don üzerindeki üç yüz metrelik bu köprü havaya uçurulacaktı. Saat üçü on geçe, ateşli genç Mutius bölüğünün başçavuşu Wallrawe'ye, "Wehrmacht'ın bu köprüden geçecek son subayı" olmaktan dolayı "çok gururlu" olduğunu itiraf etti.[57] Wallrawe hiçbir yorum yapmadı. Yirmi dakika sonra panzer ağır piyadelerinin de doğu yakasına geçmesi üzerine,

53 Dohna-Schlobitten, s. 253.
54 Astsubay Romer, rapor, 23 Mayıs 1943, BA-MA, RH27-16/43.
55 Dohna-Schlobitten, s. 255.
56 II. Panzer Kolordusu, 64. Ağır Piyade Alayı, BA-MA, RH27-16/43.
57 Rapor, Başçavuş Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.

istihkâmcılar köprüyü havaya uçurdu. Altıncı Ordu artık Don ve Volga arasına sıkışmıştı.

Zafer Kızılordu askerlerinin düşmana karşı tutumunu yumuşatmadı. Bir asker 26 Kasım'da karısına yazdığı mektupta, "Kendimi çok daha iyi hissediyorum, çünkü Almanları yok etmeye başladık" diye belirtti. "Yılanları alt etmemizin başlangıcı o andı. Bolca tutsak alıyoruz. Onları tutsak kamplarına sevk etmek için pek fazla zamanımız yok. Akıttıkları kanımızın, halkımızca dökülen gözyaşlarının, hakaretlerin ve soygunculuğun bedelini ödüyorlar artık. Kışlık üniformamı aldım, dolayısıyla benim için endişe etme. Burada işler iyi gidiyor. Yakında zaferden sonra eve dönmüş olacağım. Sana 500 ruble gönderiyorum."[58] Daha önceki yaralarının iyileşmesi için hâlâ hastanede olanlar, çarpışmaları kaçırmaktan dolayı buruk bir üzüntü içindeydi. "Muharebeler şu anda sert ve iyi gidiyor" diye yazdı bir Rus asker memleketteki karısına. "Ben de bütün bunları özleyerek yatıyorum."[59]

Alman mezalimi üzerine değerlendirilmesi zor olan sayısız Sovyet iddiası vardı. Bazıları hiç kuşkusuz propaganda amaçlı abartılar ya da uydurmalar olsa da, diğerleri esas itibariyle doğruydu. İlerleyen Sovyet birlikleri Alman ordusunca evlerinden çıkarılmış olan ve eşyalarını küçük kızaklarda taşıyan kadınlar, çocuklar ve yaşlı erkeklerle karşılaştılar. Birçoğunun elinden kışlık giysileri alınmıştı. Vasili Grossman ileri harekâtın güney ekseninden benzer hikâyeleri bildirdi. Yakaladıkları tutsakları arayan Kızılordu askerlerinin birçoğunda köylü evlerindeki hazin talanın izlerini bulunca öfkeye kapıldıklarını yazdı. "Bunlar arasında yaşlı kadın eşarpları ve küpeleri, iç çamaşırlar ve etekler, kundak bezleri ve parlak renkli kız bluzları vardı. Bir asker çantasından yirmi iki çift yün çorap çıktı."[60] Bir deri bir kemik kalmış siviller Alman işgali altında çektikleri acıları anlatmak için hemen ortaya atılmaktaydı. Buldukları her ineğe, her tavuğa ve her tahıl çuvalına el koymuşlardı. Yaşlı erkekler tahılın saklandığı yeri açıklayıncaya kadar kırbaçlanmıştı. Çiftlikler yakılmış, birçok sivil köle işgücü olarak alınıp götürülmüş ve geri kalanlar açlıktan ya da donarak ölmeye terk edilmişti. İntikam çoğu kez ele geçirilen Almanlardan küçük Rus asker gruplarınca özellikle sarhoşken alındı. Bu arada NKVD mangaları kurtarılan köylere çullanarak, 450 işbirlikçiyi tutukladı.[61] En kapsamlı adam toplama bir ay kadar sonra, Kazakların geçmişte NKVD görevlilerini Alman Gizli Sahra Polisi'ne ihbar

58 Dmitri Venkutov, 26 Kasım 1942, AMPSB 11480.
59 AMPSB 602/10343.
60 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/101.
61 VOÇDNİ 113/14/306, s. 94, aktaran Epifanov, s. 142.

ettiği Nijne-Çirskaya'da gerçekleşti. Üç yüzü Ukraynalı olan yaklaşık dört yüz kamp muhafızı da idam edildi.

Grossman muhafız eşliğinde cephe gerisine götürülen Alman savaş tutsaklarını gözlemledi. Birçoğunun üstünde parka yerine paçavraya dönmüş battaniye vardı. Ellerin bağlanmasında kayış yerine sicim ya da tel kullanılmaktaydı. "Bu uçsuz bucaksız, dümdüz ve çıplak stepte onları çok uzaktan seçebiliyor insan. İki ila üç yüz kişilik kollar, bazen de yirmi ila elli kişilik daha küçük kafileler halinde geçiyorlar. Uzunluğu birkaç kilometreyi bulan bir kol, yoldaki her kıvrıma ve dönemece uyum sağlayarak yavaşça ilerliyor. Bazı Almanlar biraz Rusça biliyorlar. 'Savaş istemiyoruz' diye bağırıyorlar. 'Eve gitmek istiyoruz. Hitler'in canı cehenneme!' Muhafızları ise 'Şimdi tanklarımız onları sardığı için, savaş istememe konusunda atıp tutturmaya hazırlar; oysa daha önce bu düşünce akıllarına hiç gelmezdi' diye alaycı yorumlarda bulunuyorlar." Tutsaklar Volga'dan römorkörlerin çektiği mavnalarla geçirildi. "Güvertede birbirlerine sokulmuş olarak ayakta dikiliyorlar, üstlerinde yırtık pırtık kurşuni parkalar var, ayaklarıyla yeri dövüyorlar ve donmuş parmaklarına üflüyorlar." Onları seyreden bir denizci zalimce bir keyifle şu saptamada bulundu: "Volga manzarası neymiş, şimdi görüyorlar."

Abganerovo'da Sovyet piyadeleri demiryolu kavşağının terk edilmiş yük vagonlarıyla tıklım tıklım olduğunu gördüler; üstlerindeki işaretlere bakılırsa, bunlar işgal altındaki Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelmişti. Fransa, Belçika ve Polonya yapımı otomobiller öylece durmaktaydı; hepsine Üçüncü Reich'ın siyah kartal ve gamalı haç damgası vurulmuştu. Erzakla dolu vagonlar Ruslar için beklenmedik bir Noel gibiydi. Koca Alman ordusunu haksız yollarla ele geçirdiği şeylerden mahrum bırakma duygusu iki misli keyifliydi; ama yarı kronik alkolizme bağlı eski sorunlar yine ortaya çıktı. Güney kanadındaki bir bölüğün komutanı, komutan yardımcısı ve on sekiz askeri ele geçirilen bir Alman antifriz stokunu içince zayiat listesine girdi. Üçü ölürken, geri kalan on yedisi "durumları ağır olarak bir sahra hastanesine" kaldırıldı.[62] Kuzey kanadında tutsak düşen bir Rus subayı, Prens Dohna'ya tayın sıkıntıları yüzünden yarı aç olan taburunun bir Rumen erzak deposunu ele geçirmesinden sonra, 150 askerin "aşırı yemekten dolayı" öldüğünü anlattı.[63]

Bu arada Stalingrad'da ise 62. Ordu garip bir konumla karşı karşıya kaldı. Altıncı Ordu'yu çembere alan yeni harekât içinde yer almasına karşın, erzak sıkıntısı çeken ve yaralılarını tahliye edemeyen Volga'nın doğu yakasıyla bağlantı kopukluğu sürdü. Bir teknenin tehlikeli buz kütlelerinde geçişi göze aldığı her

62 25 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 304.
63 Dohna-Schlobitten, s. 258.

seferde, Alman topçusu ateş açmaktaydı. Bununla birlikte saldırıda bulunanların artık kuşatma altında olması nedeniyle ortam değişmişti. 62. Ordu'nun askerleri dönüm noktasının geldiğine hâlâ tam inanamıyordu. Volga'nın kaskatı donmasına kadar tütün tedarik etme ihtimalinin kalmadığını gören Rus askerleri, düşüncelerini nikotin hasretinden uzaklaştırmak için şarkı söylüyorlardı. Almanlar sığınaklarından onları dinlerken, artık yüksek sesli küfürler savuramıyorlardı.

Gelgelelim, Uranüs Harekâtı'ndaki büyük Sovyet zaferi Rjev çıkıntısına yönelik Mars Harekâtı'nda yaşanan faciayla gölgelendi. Alman Dokuzuncu Ordusu kendini savunma bakımından Stalingrad'daki Altıncı Ordu'ya nazaran çok daha iyi bir konumda olduğu için, hızlı ve sert tepki verdi. Büyük çaplı yenilgi elli altı yıl boyunca sır olarak tutulduktan sonra, Kızılordu'nun 70.374 ölü ve 145.300 yaralı verdiği ortaya çıktı.[64]

64 Mars Harekâtı'nda Sovyet zayiatı, Glantz, *Zhukov's Greatest Defeat*, s. 304, 318-319 ve 379.

16
HİTLER'İN TAKINTISI

Führer'e 19 Kasım'daki büyük çaplı Sovyet yarma hareketini bildirme görevi, ordu kurmay başkanı olan ve Doğu Prusya'da kalan General Zeitzler'e düştü. Hitler o sırada Berchtesgaden'ın yukarısındaki Bérghof'taydı; burası Stalin'in Ağustos 1939'da Nazi-Sovyet paktını kabul ettiğine dair haberi aldığı yerdi. O olayda maiyetindeki hanımları şaşırtan bir şekilde, zafer edasıyla yumruğunu yemek masasına vurmuştu. Ayağa fırlayarak "Onları avucuma aldım!" diye bağırmıştı. "Onları avucuma aldım!"[1] Bu sefer anlaşıldığı kadarıyla tepkisi tedirgin bir kızgınlıktı.

Wehrmacht Yüksek Komutanlığı savaş güncesinde bu gelişmeyi ele verici bir riyakârlıkla "Führer'in uzun süredir beklediği Rus taarruzuna ilişkin endişe verici haber" ibaresiyle değinildi.[2] Hitler'in XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nun o günkü başarısız karşı-saldırısına tepkisi daha da anlamlıydı. Sakarca müdahalesinin Rumen çöküşünü durduramamasından sonra bir günah keçisi istedi ve General Heim'ın tutuklanmasını emretti.

Hitler açıkça itiraf etmese bile, Güney Rusya'daki bütün Alman varlığının artık risk altında olduğunun farkına vardı. Taarruzun ikinci gününde, Feldmareşal von Manstein'a Vitebsk'ten güneye dönerek, yeni bir Don Ordu Grubu oluşturma emrini verdi. Manstein Alman ordusunda en çok takdir edilen strateji uzmanıydı ve Kırım'da Rumen kuvvetleriyle başarılı bir işbirliği yapmıştı.

Führer'in fiziksel yokluğunda, Wehrmacht Yüksek Komutanlığı felce uğramış durumdaydı. Paulus ve Schmidt'in bir Sovyet tank kolunun tehdidi üzerine Golubinski'deki karargâhı terk ettiği 21 Kasım'da, Hitler'in baş emir subayı General Schmundt, "subayların ve Wehrmacht görevlilerinin üniformalarında yapılacak değişikliklerle" meşguldü.[3]

1 Albert Speer, aktaran Sereny, s. 207.
2 19 Kasım 1942, KTB-OKW, c. ii, 1942, s. 988.
3 Bradley ve Schulze-Kossens (ed.), s. 22.

Führer'in "geçici olarak çembere alınma"[4] tehdidine rağmen, Altıncı Ordu'nun sıkı durması yönündeki emri Paulus'a nihayet Nijne-Çirskaya'ya vardığı sırada ulaştı. Paulus'a aynca Stalingrad'ın güneyinde bulunan Hoth'un bütün birliklerini ve Rumen VI. Kolordusu'ndan kalan birlikleri komutası altına alması bildirildi. Kilit kısım şuydu: "Demiryolu hatlarını olabildiğince uzun süre açık tutun. Hava yoluyla yeniden ikmal konusuna ilişkin emirler daha sonra bildirilecek." B Ordu Grubu'nun geri kalan kısmıyla birleşmek üzere Volga'dan çekilmeyi düşünme yönünde bir sezgi içinde olan Paulus, genel durumu daha iyi anlayıncaya kadar bu ani talimat doğrultusunda hareket etmeye son derece isteksizdi.

Uçakla Nijne-Çirskaya'ya geçmesinin sebebi, kış için orada hazırlanan karargâhın B Ordu Grubu'yla ve Rastenburg yakınındaki *Wolfsschanze*'yle güvenli iletişiminin olmasıydı. Ama Hitler oraya gittiğini duyunca, Rusların yanına kaçmak istediğinden kuşkulandı. Ona çember içindeki Gumrak'ta kalan kurmay heyetine katılmak üzere derhal uçakla dönme emrini verdi. General Hoth 22 Kasım sabahının erken saatlerinde Paulus'la buluştuğunda, Hitler'in sonuçta kendi askerlerini yüzüstü bıraktığı imasından dolayı kızgın ve rahatsız olduğunu gördü. Paulus'un kurmay başkanı General Schmidt telefonda konuştuğu VIII. Hava Kolordusu komutanı General Martin Fiebig'e, Altıncı Ordu'nun çemberi kırmak için acilen yakıta ve mühimmata ihtiyaç duyduğunu bir kez daha vurgulayarak aktardı. Fiebig önceki öğleden sonra söylediği şeyi tekrarladı: "Bütün bir orduya havadan ikmal sağlamak imkânsız. Luftwaffe'nin elinde yeterli nakliye uçağı yok."[5]

Üç general sabahın büyük bölümünü Altıncı Ordu'nun içine düştüğü zor durumu değerlendirerek geçirdi. Konuşan daha çok Schmidt'ti. B Ordu Grubu'ndaki General von Sodenstern önceki akşam görüşmüş ve Perelazovski'den güneydoğuya doğru Sovyet ilerleyişinin ayrıntılarını öğrenmişti. Sodenstern'in ona dosdoğru söylediği şey şuydu: "Elimizde onları durduracak hiçbir şey yok. Kendi başınızın çaresine bakmalısınız."[6]

Görüşme sırasında Luftwaffe 9. Uçaksavar Tümeni komutanı Tuğgeneral Wolfgang Pickert içeriye girdi. Onun harp akademisinden sınıf arkadaşı olan Schmidt, oturduğu yerden hocalarının gözde ifadesiyle seslendi: "Sebepleriyle birlikte karar, lütfen!"[7] Pickert hiç duraksamadan tümenini hemen geri çekmeyi tasarladığı cevabını verdi.

4 BA-MA, RH20–6/241.
5 General von Richthofen güncesi, Paulus, s. 224.
6 BA-MA, N60i/v. 4, s. 3.
7 BA-MA, N60i/v. 3, s. 12, 13. Kurguya dayalı bu konuşma, Schmidt ve Pickert'in hafızalarını tazelemek üzere eldeki bütün belgelere baktıktan sonra 7 Ocak 1963'te birlikte hazırlayıp mutabık kaldıkları bir metindir.

"Biz de çekip gitmek istiyoruz" dedi Schmidt. "Ama öncelikle Rusların saldırdığı güney tarafta bir savunma hattı oluşturmak üzere geniş kapsamlı bir savunma hazırlamalıyız." Ardından Don'un batı yakasında tümenlerin terk edilemeyeceğini ve Altıncı Ordu'nun beş ila altı gün içinde çemberi kıracak konumda olacağını ekledi. Harekâtın bir başarı şansı olması için, "Luftwaffe'nin taşıyacağı yakıta ve mühimmata ihtiyaç vardı." General Hube az önce telsizle tanklarının durmak üzere olduğunu bildirmişti.

"Bu hiçbir şeyi değiştirmez" diye hemen cevap yetiştirdi Pickert. Bütün silahlarıyla birlikte bir uçaksavar tümeninin tamamını kaybetmeye niyeti yoktu. "Kıpırdamadan durursak, Altıncı Ordu havadan ikmal edilemez." Schmidt ona hak verdi, ama genel duruma ilişkin yeterince fikir edinemediklerine, ayrıca daha üst komuta kademesinin verebileceği yedekleri bilmediklerine işaret etti. Yakıt ve at azlığının "10.000'den fazla yaralının, ağır silahların ve araçların büyük kısmının geride bırakılması" sonucunu doğuracağını vurguladı. "Bu bir Napoléon akıbeti olur."

Paulus'un 1812 harekâtını inceledikten sonra, dağılan ordusunun karla kaplı stepte kaçmaya çalışırken paramparça olacağı düşüncesini bir türlü aklından çıkaramadığı besbelliydi. Bütün zamanların en büyük askeri felaketinin sorumlusu general olarak tarihe geçmeyi istemiyordu. Ayrıca hiç de bağımsız düşünen biri olarak tanınmayan Paulus, Feldmareşal von Manstein'ın komutayı devralmak üzere olduğunu artık bildiğinden, siyasal ve stratejik bakımdan tehlikeli kararları erteleme yönünde doğal bir dürtü duymuş olsa gerek. Ama hava şartları nedeniyle kuzeyden uçakla gelemeyen Manstein, partizan eylemlerinin geciktirdiği karargâh trenine tıkılıp kalmış durumdaydı.

Paulus tehlikeye göre davranması gereken bir muharebe grubu liderinin değil, bir kurmay subayın içgüdülerine sahipti. Gereğince hazırlanıp ikmal edilmediği ve daha üst komuta kademesince onaylanmış bir genel planın parçasını oluşturmadığı sürece, bir yarma girişimini uygun bulamazdı. Ne o ne de Schmidt hızın belirleyici etken olduğunu kavramış gibiydi. Daha kurulmadan önce çemberi dağıtmanın yegâne umudunu sunacak yoğun seyyar kuvveti hazırlamaktan düpedüz geri kalmışlardı. Şimdi kavrayamadıkları nokta ise Kızılordu'nun konumunu pekiştirmesinden sonra, başta hava durumu olmak üzere hemen her etkenin gittikçe aleyhlerine döneceğiydi.

Tank alaylarını Don'dan geçirip cephe gerisine göndermekle zaten epeyce zaman kaybedilmişti. O sabah Kalaç'ın elden çıktığının teyit edilmesiyle birlikte, Strecker'in XI. Kolordusu'na ve Hube'nin XIV. Panzer Kolordusu'na Altıncı Ordu'nun geri kalan kısmıyla birleşmek üzere doğu yakasına tekrar çekilmeye

Führer'in "geçici olarak çembere alınma"[4] tehdidine rağmen, Altıncı Ordu'nun sıkı durması yönündeki emri Paulus'a nihayet Nijne-Çirskaya'ya vardığı sırada ulaştı. Paulus'a ayrıca Stalingrad'ın güneyinde bulunan Hoth'un bütün birliklerini ve Rumen VI. Kolordusu'ndan kalan birlikleri komutası altına alması bildirildi. Kilit kısım şuydu: "Demiryolu hatlarını olabildiğince uzun süre açık tutun. Hava yoluyla yeniden ikmal konusuna ilişkin emirler daha sonra bildirilecek." B Ordu Grubu'nun geri kalan kısmıyla birleşmek üzere Volga'dan çekilmeyi düşünme yönünde bir sezgi içinde olan Paulus, genel durumu daha iyi anlayıncaya kadar bu ani talimat doğrultusunda hareket etmeye son derece isteksizdi.

Uçakla Nijne-Çirskaya'ya geçmesinin sebebi, kış için orada hazırlanan karargâhın B Ordu Grubu'yla ve Rastenburg yakınındaki *Wolfsschanze*'yle güvenli iletişiminin olmasıydı. Ama Hitler oraya gittiğini duyunca, Rusların yanına kaçmak istediğinden kuşkulandı. Ona çember içindeki Gumrak'ta kalan kurmay heyetine katılmak üzere derhal uçakla dönme emrini verdi. General Hoth 22 Kasım sabahının erken saatlerinde Paulus'la buluştuğunda, Hitler'in sonuçta kendi askerlerini yüzüstü bıraktığı imasından dolayı kızgın ve rahatsız olduğunu gördü. Paulus'un kurmay başkanı General Schmidt telefonda konuştuğu VIII. Hava Kolordusu komutanı General Martin Fiebig'e, Altıncı Ordu'nun çemberi kırmak için acilen yakıta ve mühimmata ihtiyaç duyduğunu bir kez daha vurgulayarak aktardı. Fiebig önceki öğleden sonra söylediği şeyi tekrarladı: "Bütün bir orduya havadan ikmal sağlamak imkânsız. Luftwaffe'nin elinde yeterli nakliye uçağı yok."[5]

Üç general sabahın büyük bölümünü Altıncı Ordu'nun içine düştüğü zor durumu değerlendirerek geçirdi. Konuşan daha çok Schmidt'ti. B Ordu Grubu'ndaki General von Sodenstern önceki akşam görüşmüş ve Perelazovski'den güneydoğuya doğru Sovyet ilerleyişinin ayrıntılarını öğrenmişti. Sodenstern'in ona dosdoğru söylediği şey şuydu: "Elimizde onları durduracak hiçbir şey yok. Kendi başınızın çaresine bakmalısınız."[6]

Görüşme sırasında Luftwaffe 9. Uçaksavar Tümeni komutanı Tuğgeneral Wolfgang Pickert içeriye girdi. Onun harp akademisinden sınıf arkadaşı olan Schmidt, oturduğu yerden hocalarının gözde ifadesiyle seslendi: "Sebepleriyle birlikte karar, lütfen!"[7] Pickert hiç duraksamadan tümenini hemen geri çekmeyi tasarladığı cevabını verdi.

4 BA-MA, RH20–6/241.
5 General von Richthofen güncesi, Paulus, s. 224.
6 BA-MA, N60i/v. 4, s. 3.
7 BA-MA, N60i/v. 3, s. 12, 13. Kurguya dayalı bu konuşma, Schmidt ve Pickert'in hafızalarını tazelemek üzere eldeki bütün belgelere baktıktan sonra 7 Ocak 1963'te birlikte hazırlayıp mutabık kaldıkları bir metindir.

"Biz de çekip gitmek istiyoruz" dedi Schmidt. "Ama öncelikle Rusların saldırdığı güney tarafta bir savunma hattı oluşturmak üzere geniş kapsamlı bir savunma hazırlamalıyız." Ardından Don'un batı yakasında tümenlerin terk edilemeyeceğini ve Altıncı Ordu'nun beş ila altı gün içinde çemberi kıracak konumda olacağını ekledi. Harekâtın bir başarı şansı olması için, "Luftwaffe'nin taşıyacağı yakıta ve mühimmata ihtiyaç vardı." General Hube az önce telsizle tanklarının durmak üzere olduğunu bildirmişti.

"Bu hiçbir şeyi değiştirmez" diye hemen cevap yetiştirdi Pickert. Bütün silahlarıyla birlikte bir uçaksavar tümeninin tamamını kaybetmeye niyeti yoktu. "Kıpırdamadan durursak, Altıncı Ordu havadan ikmal edilemez." Schmidt ona hak verdi, ama genel duruma ilişkin yeterince fikir edinemediklerine, ayrıca daha üst komuta kademesinin verebileceği yedekleri bilmediklerine işaret etti. Yakıt ve at azlığının "10.000'den fazla yaralının, ağır silahların ve araçların büyük kısmının geride bırakılması" sonucunu doğuracağını vurguladı. "Bu bir Napoléon akıbeti olur."

Paulus'un 1812 harekâtını inceledikten sonra, dağılan ordusunun karla kaplı stepte kaçmaya çalışırken paramparça olacağı düşüncesini bir türlü aklından çıkaramadığı besbelliydi. Bütün zamanların en büyük askeri felaketinin sorumlusu general olarak tarihe geçmeyi istemiyordu. Ayrıca hiç de bağımsız düşünen biri olarak tanınmayan Paulus, Feldmareşal von Manstein'ın komutayı devralmak üzere olduğunu artık bildiğinden, siyasal ve stratejik bakımdan tehlikeli kararları erteleme yönünde doğal bir dürtü duymuş olsa gerek. Ama hava şartları nedeniyle kuzeyden uçakla gelemeyen Manstein, partizan eylemlerinin geciktirdiği karargâh trenine tıkılıp kalmış durumdaydı.

Paulus tehlikeye göre davranması gereken bir muharebe grubu liderinin değil, bir kurmay subayın içgüdülerine sahipti. Gereğince hazırlanıp ikmal edilmediği ve daha üst komuta kademesince onaylanmış bir genel planın parçasını oluşturmadığı sürece, bir yarma girişimini uygun bulamazdı. Ne o ne de Schmidt hızın belirleyici etken olduğunu kavramış gibiydi. Daha kurulmadan önce çemberi dağıtmanın yegâne umudunu sunacak yoğun seyyar kuvveti hazırlamaktan düpedüz geri kalmışlardı. Şimdi kavrayamadıkları nokta ise Kızılordu'nun konumunu pekiştirmesinden sonra, başta hava durumu olmak üzere hemen her etkenin gittikçe aleyhlerine döneceğiydi.

Tank alaylarını Don'dan geçirip cephe gerisine göndermekle zaten epeyce zaman kaybedilmişti. O sabah Kalaç'ın elden çıktığının teyit edilmesiyle birlikte, Strecker'in XI. Kolordusu'na ve Hube'nin XIV. Panzer Kolordusu'na Altıncı Ordu'nun geri kalan kısmıyla birleşmek üzere doğu yakasına tekrar çekilmeye

hazırlanmalarını bildirmeye gerek vardı. Öğleye doğru, Schmidt ilgili emirleri General Hube'ye ve Strecker'in kurmay başkanı Albay Groscurth'a iletti.

Öğleden sonra saat ikide, Paulus ve Schmidt *Kessel*'e, yani çevrilmiş alan içinde kalan Gumrak'taki yeni karargâha uçakla döndü. Paulus yanında bir halis kırmızı şarap ve Veuve-Cliquot şampanyası stoku götürdü;[8] güya çarçabuk çekip gitmeyi kafasına koyan biri için garip bir tercihti bu. Gumrak demiryolu istasyonuna yakın yeni Altıncı Ordu karargâhına varır varmaz, kolordu komutanlarıyla irtibat kurmaya başladı. Führer'in o akşam yenilenen ve "derin mevzili" bir savunmaya geçip sonraki talimatları beklemeyi öngören emri konusundaki görüşlerini öğrenmek istedi. "Hepsi güneye doğru bir yarma girişiminin gerekli olduğu yolundaki görüşümüzü paylaştı" diye yazacaktı Schmidt sonradan.[9] En açık sözlü olanı ise karargâhı sadece yüz metre ötede olan General von Seydlitz'ti.

Paulus'un akşam saat yedideki mesajı karamsar bir tablo çizmekteydi. Halkanın henüz kapatılmamış olmasına karşın, metin "Ordu sarıldı" sözleriyle başlamaktaydı.[10] Doğru kalıbı izlemeyen, zayıf ifadeli ve kötü düzenlenmiş bir mesajdı bu. En can alıcı nokta ise, Paulus'un sıkı bir hareket tarzı önermekten kaçınmasıydı. "Güney kanadında geniş kapsamlı savunmaya geçmenin imkânsız olması halinde hareket serbestliği" yoluna gidilmesini istemekteydi.

Paulus o akşam saat onu çeyrek geçe Führer'den bir telsiz mesajı aldı. "Altıncı Ordu Rus kuvvetlerince geçici olarak sarılmış durumda. Altıncı Ordu'yu ve başkomutanını tanıyorum, bu zor durumda cesurca direneceğine hiç kuşkum yok. Altıncı Ordu şunu bilmeli ki, onları kurtarmak için gerekli her şeyi yapıyorum. Zamanı gelince talimatları ileteceğim. Adolf Hitler."[11] Paulus ve Schmidt bu mesaja rağmen, Hitler'in çok geçmeden akıl yolunu görerek, güneybatıya doğru bir yarma girişimine dönük planları hazırlamaya başlayacağı kanısındaydı. Hitler 22 Kasım akşamı yanında Keitel ve Jodl olmak üzere özel treniyle Berchtesgaden'den Leipzig'e doğru yola çıktı; oradan bir uçak onu Rastenburg'a götürecekti. Kuzeye yolculuk sırasında, Zeitzler'le konuşmak üzere birkaç saatte bir treni durdurdu. Paulus'a geri çekilme izninin verilmeyeceğinden emin olmak istiyordu. Bu konuşmaların birinde Zeitzler'e şunu söyledi: "Başka bir çıkış yolu bulduk."[12] Özel trene bindikten sonra Luftwaffe kurmay başkanı General Hans Jeschonnek'le bir daha konuştuğundan söz etmedi; Richthofen'den gelen uyarı-

8 Söyleşi, Behr ve BA-MA, N395/12.
9 Schmidt, BA-MA, N60i/v. 4, s. 7.
10 Aktaran Kehrig, s. 559-60.
11 BA-MA, RH20-6/238.
12 Zeitzler, Kehrig, s. 196.

lara rağmen, Jeschonnek daha önce Altıncı Ordu'ya ikmal sağlayacak bir hava köprüsünün geçici bir temelde mümkün olabileceğini belirtmişti.

Führer'in ne istediğini öğrenen Mareşal Goering, emrindeki ulaşım subaylarını hemen bir toplantıya çağırdı. Onlara günde 500 tona ihtiyaç olduğunu bildirdi. (Altıncı Ordu'nun 700 ton yönündeki tahmini bir yana bırakıldı.) Subaylar azami düzeyin 350 tonu bulacağı ve bunun da ancak kısa bir süre için mümkün olacağı karşılığını verdiler. Goering müthiş bir sorumsuzlukla, Hitler'e Luftwaffe'nin Altıncı Ordu'ya mevcut konumunda havadan ikmal sağlayabileceği teminatını derhal verdi. En düşük sayı açısından bile, kötü hava şartlarını, işe yaramaz uçakları ya da düşman müdahalesini gözeten bir pay bırakılmamıştı.

Ertesi gün, yani 24 Kasım'da Altıncı Ordu'nun kaderinden sorumlu bütün generallerin umutları kesin biçimde kırıldı. Paulus'un karargâhına sabah saat sekiz buçukta ulaşan başka bir Führer kararında, Hitler'in artık "Stalingrad Kalesi" olarak ifade ettiği alanın sınırları açık seçik belirlendi. Volga kıyısındaki cephe "şartlar ne olursa olsun" savunulacaktı.[13]

Zeitzler önceki akşam Hitler'in aklını başına topladığından emindi. Oysa Führer bu yeni kararıyla Stalingrad harekâtından sorumlu bütün generallerin kanaatini hiçe saydığını şüphe götürmez biçimde ortaya koymaktaydı. Richthofen'in güncesine yazdığı ifadeyle artık "yüksek maaşlı astsubaylar"ın[14] ötesine geçmeyen bir konuma düşürüldükleri yolundaki saptaması hepsinin duygularını özetlemekteydi. Hitler'in irade gücü anlayışı askeri mantıktan tamamen kopmuştu. Altıncı Ordu'nun Stalingrad'dan çekilmesi halinde, Wehrmacht'ın oraya asla dönemeyeceği kafasına sabit bir fikir olarak yerleşmişti. Bunun Üçüncü Reich için doruk noktası olduğunu sezmişti. Ayrıca, böyle bir benmerkezcilik vakasında oldukça geçerli bir durum olarak, iki haftadan az bir süre önce Münih'teki Bierkeller konuşmasında Stalin'in kentiyle ilgili böbürlenmelerinden sonra kişisel gururunun kırılması söz konusuydu.

Böyle bir koşullar bileşiminin acı ironi anları yaratması belki de kaçınılmazdı. Führer kararının bildirilmesinden hemen önce, Stalingrad'daki LI. Kolordu'nun komutanı General von Seydlitz tepe noktaya sıçramaya karar vermişti. Yirmi iki tümene sahip bir ordunun "geniş kapsamlı savunmaya geçmesi ve böylece kendisini her türlü hareket serbestliğinden mahrum bırakması" ona göre "tamamen akıl almaz" bir şeydi.[15] Altıncı Ordu karargâhına göndermek üzere konuya ilişkin

13 Kehrig, s. 562.
14 25 Kasım 1942, Paulus, s. 227.
15 Seydlitz, s. 193.

uzun bir tezkere hazırladı. "Son birkaç gündeki küçük çaplı savunma muharebeleri daha şimdiden mühimmat stoklarımızı tüketmiş bulunuyor" diye bildirdi.[16] İkmal durumu belirleyiciydi. Kıpırdamadan durma yönündeki feci emri dinlememeleri onlara düşen bir görevdi.

Seydlitz 23 Kasım akşamı 60. Motorize Piyade Tümeni'ne ve 94. Piyade Tümeni'ne depolarını yaktıktan ve mevzilerini havaya uçurduktan sonra, Stalingrad'ın kuzey tarafına çekilme emri verdi. 94. Piyade Tümeni'nin levazım subayı olayı sonradan şöyle aktaracaktı: "Çabucak yakılan binlerce ateşte gıda malzemelerinin yanı sıra paltoları, üniformaları, postalları, evrakları, haritaları ve daktiloları yaktık. Bizzat general bütün teçhizatını yaktı."[17] Patlamalar ve alevler üzerine alarma geçen Kızılordu, zaten zayıflamış olan tümeni Spartakovka'dan çekilirken açık alanda yakaladı ve yaklaşık bin zayiat verdirdi. Stalingrad traktör fabrikasında bulunan yakındaki 389. Piyade Tümeni de karışıklıktan nasibini aldı.

Bu geri çekilmeyi duyan Hitler, küplere binerek Paulus'u suçladı. Emirlerine başka itaatsizlikleri önlemek için, *Kessel*'deki komutayı ikiye bölme gibi olağanüstü bir karar aldı. Bir direniş tutkunu olduğuna inandığı General von Seydlitz'i, bizzat Stalingrad'ı kapsamak üzere *Kessel*'in kuzeydoğu kesiminin başkomutanlığına getirdi. Mesaj 25 Kasım sabahı saat altıda ulaştı. Paulus kısa bir süre sonra Yüzbaşı Behr'i yanına alarak, Seydlitz'in yakındaki karargâhına gitti. Don Ordu Grubu'ndan aktarılan mesajı Seydlitz'e verdi. "Artık komuta elinde olduğuna göre," dedi anlamlı bir dokundurmayla, "yarma hareketine girişebilirsin."[18] Seydlitz mahcubiyetini gizleyemedi. Komutayı ikiye bölme fikri karşısında dehşete düşen Manstein, daha az saçma bir şekilde yeniden tanımlanmasını sağladı.

Paulus'un General von Seydlitz'le buluşması, Stalingrad'ın çembere alınmasını izleyen tek müşkül görüşme değildi. Mareşal Antonescu *Wolfsschanze*'de Führer'in felaketten Rumen ordularını sorumlu tuttuğu uzun bir nutkuna maruz kaldı. Hitler'in en sadık müttefiklerinden biri olarak, o da duygu yüklü bir karşılık verdi. Her iki diktatör de bozulamayacak bir ittifakı kenara atmaya cesaret edemediğinden daha sonra sakinleşti. Ama barışmaları alt kademelerdeki ilişkilere yansımadı.

Rumen subayları bütün uyarılarının, özellikle de tanksavar savunma hatlarının azlığına ilişkin uyarılarının Alman üst komuta heyetince kulak arkası

16 25 Kasım 1942, BA-MA, N372/12, s. 2.
17 Toepke, s. 44.
18 Söyleşi, 25 Ekim 1995.

edilmesinden dolayı çok öfkeliydi. Bu arada Rumen kayıplarından habersiz olan Alman askerleri, müttefiklerini kaçarak felakete yol açmakla suçladı. Her iki taraftaki asker grupları arasında birçok tatsız olay yaşandı. Antonescu'yla hırçın görüşmesinden sonra, Hitler bile müttefikler arasındaki ilişkileri düzeltecek bazı girişimlerde bulunmak gerektiğini kabul etmek zorunda kaldı. Altıncı Ordu karargâhı kolordu komutanlarına şunu bildirdi: "Gelen bir Führer kararnamesi uyarınca, Rumen subaylarının ve askerlerinin kusurlarına ilişkin eleştirilere son verilecektir."[19] Müttefikler arasındaki gerginliği tahmin etmekte pek zorlanmayan Sovyet yetkilileri, Rumence yazılmış 150.000 propaganda bildirisinin uçaklardan atılmasını derhal örgütledi.[20]

Hitler XXXXVIII. Panzer Kolordusu'nun komutanı General Heim'dan öç alma arzusundaki acımasızlığını korudu. Onun *Wolfsschanze*'ye dönüşünden hemen sonra, General Schmundt güncesine, "Führer General Heim'ın derhal komutanlıktan alınması emrini verdi" diye not düştü. "Bu konuda sonraki bütün askeri disiplin tedbirlerine bizzat Führer karar verecek."[21]

Birçok yüksek rütbeli subay Hitler'in sadece Heim'ı değil, bütün subay kadrosunu felaketin günah keçisi yapmak istediği şüphesi içindeydi. Hitler'in geniş şeritli golf pantolonlar giymiş genelkurmay subayları sınıfının karşısındaki zaferini ilan ettiği radyo konuşmasından kısa bir süre sonra, Groscurth "muzaffer Parti'nin minnettar ordusu" diye yazdı dokunaklı bir ifadeyle.[22] Diğer Nazi karşıtı subaylardan Henning von Tresckow gibi, o da genelkurmayın Hitler'e ödlekçe boyun eğmesinden dolayı artık adına yakışır olmadığı kanısındaydı. Ne var ki, subay kadrosu hâlâ totaliter bir devlete karşı koyabilecek güçteki yegâne kesimdi.

Tresckow'un kanaatine göre, orduda Hitler'e kafa tutmaya hazır ve çok saygın bir komutanın kilit bir mevkide bulunması kaydıyla, ciddi bir felaket değişimi tetikleyebilirdi. Feldmareşal von Manstein'ın kesinlikle gerekli itibara sahip olmasından dolayı, bulduğu ilk fırsatta, genç kuzeni Alexander Stahlberg'in yeni emir subayı olarak onun yanına verilmesini sağladı. Zamanlama görünüşte uygundu. Stahlberg 18 Kasım'da, yani Hitler'in yeni Don Ordu Grubu'nun başkomutanı olarak Manstein'ı seçmesinden iki gün önce göreve başladı.

Manstein'ın askeri vasıfları ve zekâsı tartışmasızdı; ama cesaret verici tezahürlere rağmen, siyasal içgüdüleri çok daha az öngörülebilirdi. Goering'i aşağılayan ve Himmler'den hoşlanmayan biriydi. En güvendiği meslektaşlarına, soyunda Yahudi kanı olduğunu itiraf ederdi. Hitler hakkında iğneleyici tavırlar

19 Altıncı Ordu, 6 Aralık 1942, BA-MA, RH20-6/239, s. 135.
20 23 Kasım 1942, ÇAMO 48/486/25, s. 277.
21 Bradley ve Schulze-Kossens, s. 26.
22 Mektup, 15 Kasım 1942, Groscurth, s. 530.

takındığı da olurdu. Bir şaka olarak, Knirps ["Bücür"] adlı mastı köpeğine "*Heil Hitler!*" komutuyla selam vermek üzere patisini yukarıya kaldırmayı öğretmişti. Öte yandan, karısı büyük bir Hitler hayranıydı ve bundan da önemlisi, daha önce belirtildiği üzere, Manstein'ın kendisi birliklerine "Yahudilere karşı sert tedbirlerin gerekliliğinden" söz eden bir emir yayımlamıştı.

Manstein'ın yataklı vagonlardan oluşan ve Yugoslavya kraliçesinden kalma bir misafir kompartımanı bulunan lüks karargâh treni, güneye dolambaçlı yolculuğunda Smolensk'te durdu. Orada Merkez Ordu Grubu başkomutanı Feldmareşal Hans Günther von Kluge, Güney Rusya'daki durum üzerine Manstein'a gayriresmi brifing vermek üzere trene bindi. Bir tertibe katılmaya hazır az sayıdaki muvazzaf feldmareşalden biri de Tresckow'un etkilediği Kluge'ydi. Manstein'a Hitler'in Altıncı Ordu'yu savunulamaz bir konuma düşürdüğünü anlattı. Vagonda açılan durum haritası tehlikeyi açıkça göstermekteydi.

Kluge küçük bir tavsiyede bulunarak Manstein'ı etkilemeye çalıştı. Führer'in hareketleri tabur düzeyine kadar kontrol etme girişimlerinin önüne daha baştan geçilmeliydi. "Ve sana bir uyarı" diye ekledi Kluge vurgu yaparak. "Führer geçen kışın büyük krizinde Doğu Ordusu'nun ayakta kalmasını askerlerimizin moraline ve bizim bütün sıkı çalışmalarımıza değil, sırf kendi becerisine bağlıyor."[23] Bu görüşmeden çok kısa bir süre sonra, Kızılordu Alman komutanlığının Stalingrad çemberini kırmak üzere birlikler sevk etmesini önlemek amacıyla Merkez Ordu Grubu'na karşı bir taarruza girişti.

Kızışmış tren kışın ilk karlarıyla kaplı Rus manzarası içinde yoluna devam etti. Manstein ve kurmay subayları müzik, ortak arkadaşlar ve akrabalar üzerine sohbet etmekte, satranç ve briç oynamakta, siyaset konularına girmekten kaçınmaktaydı. Manstein'ın müteveffa cumhurbaşkanı Hindenburg'un akrabası olduğunu öğrenen Teğmen Stahlberg, topyekûn yenilgi halinde bu savaştaki feldmareşallerden hangisinin "anavatanın kurtarıcısı" olabileceği sorusunu ortaya attı. "Kesinlikle ben değil" diye çarçabuk karşılık verdi Manstein.

Feldmareşalin elli beşinci yaş günü B Ordu Grubu karargâhına vardıkları 24 Kasım'a denk geldi. Manstein'a güncellenmiş harekât haritasını gösteren General von Weichs, durumun ciddiyetini gizlemedi. Führer karargâhından Altıncı Ordu'ya Stalingrad Kalesi'ni tutma ve havadan ikmali bekleme emrini veren mesaj daha yeni gelmişti. Emir subayına göre, Manstein şaşırtıcı biçimde iyimser görünmekteydi. Stalingrad çemberinin güney tarafındaki Alman birlikleri ile Kafkasya'daki A Ordu Grubu arasında 250 kilometreye yakın bir mesafe bulun-

23 Stahlberg, s. 212.

ması bile, Manstein'ı Don Kazaklarının eski başkenti Novoçerkassk'ı karargâh olarak seçmekten caydırmadı. Karargâhın ana girişinde koyun postundan başlıklar takmış ve Wehrmacht üniformaları giymiş Don Kazakları nöbet beklemekteydi. Yaverin anlatımına göre, subayların "konağa giriş çıkışları sırasında, bunlar bizzat çar hazretleri geçiyormuşçasına göğüslerini kabartıp esas duruşa geçmekteydi."[24]

Hitler Stalingrad'daki çembere ilişkin haberlerin Alman halkından gizlenmesi için sıkı talimat verdi. 22 Kasım tarihli resmi duyuruda kuzey cephesine yönelik bir saldırı olduğu açıkça belirtilmişti. Ertesi gün Altıncı Ordu'nun tam çembere alınmasından hemen sonra, sadece karşı-saldırılardan ve düşman zayiatından söz edildi. Sonraki bir açıklama Sovyet saldırılarının ağır kayıplar verdirilerek püskürtüldüğü gibi bir izlenim verdi. Nihayet 8 Aralık'ta, yani olaydan üç hafta sonra Stalingrad'ın güneyinde bir saldırı olduğu kabul edildi; ama Altıncı Ordu'nun sarıldığına dair bir ipucu hâlâ yoktu. Uydurma hikâye "Stalingrad yöresindeki birlikler"[25] gibi muğlak bir ifadeyle Ocak başlarına kadar sürdürüldü.

Nazi yetkilileri söylentilerin özellikle ordu içinde hızla yayılmasının önüne haliyle geçemedi. "Bir sahra hastanesinde yatan bir asker olaydan neredeyse hemen sonra hastane papazından, "Altıncı Ordu'nun tamamı sarılmış" sözlerini duydu. "Bu, sonun başlangıcı demektir."[26] Disiplin tedbirleriyle askerleri ve subayları susturma girişimleri ters tepti ve açık sözlülükten kaçınma Almanya'daki tedirginlik duygusunu artırmaya yaradı sadece. Çembere alınmayı izleyen birkaç gün içinde, siviller cepheye yazdıkları mektuplarda söylentilerin doğru olup olmadığını sormaya başladı. "Dün ve bugün insanlar sizin bulunduğunuz bölgede bir yarma hareketi olduğundan söz ediyor?!" diye yazdı bir veznedar Bernburg'dan.[27]

Nazi yetkilileri Stalingrad'a varacak bir yardım kuvvetinin hazırlanmasına kadar her şeyin baskı altına alınacağını sanıyordu. Bu arada Paulus Altıncı Ordu'ya havadan ikmal sağlanacağı yolunda Goering'in verdiği teminattan herhalde derin kuşku duymaya başlamış olsa gerek; ama en azından Hitler'in onları kurtaracak bir yarma hareketinin gerçekleşeceğine söz verdiği Aralık başlarına kadar direnebilecekleri yolunda kurmay başkanının ileri sürdüğü savları hiçe sayma gücünü bulamadı kendisinde.

Paulus'un karşı karşıya kaldığı şey, Strecker'in ifadesiyle "her asker için en zor vicdan sorusuydu: Durumu en sağlam gördüğü yoldan ele almak amacıy-

24 Stahlberg, s. 217.
25 BA-MA, RW4/V. 264.
26 Henry Holze, Kruse, s. 14.
27 26 Kasım 1942, BA-MA, RW4/V. 264.

la üstünün emirlerine uymaması doğru olur muydu?"[28] Rejimden hoşlanmayan ve aralarındaki özel konuşmalarda Führer'e taktıkları adla GRÖFAZ'dan ("Bütün Zamanların En Büyük Komutanı") nefret eden subaylar, Paulus'un bu çılgınlığa karşı çıkacağını ve ordu içinde bir tepkiyi tetikleyeceğini ummaktaydı.* Akıllarından geçen şey General Hans Yorck von Wartenburg'un Aralık 1812'de Tauroggen'deki başkaldırısıydı. Bu komutan Napoléon'un emrinde çarpışmayı artık reddedince, Almanya'da bir yurtseverlik dalgası yükselmişti. Birçok kimse mukayeseye inanmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla General von Seydlitz bir yarma hareketine ikna etmeye çalıştığı Paulus'la konuşmasında bu olayı hatırlattı; Altıncı Ordu'nun istihkâm birlikleri komutanı Albay Selle de aynı şeyi çıtlattı. Buna karşılık Schmidt'in görüşü şuydu: "Emirlere karşı böyle bir davranış siyasal eğilimler taşıyan bir isyan olur."[29]

Paulus'un Selle'ye cevabı sahiden kaderci gibiydi: "Savaş tarihinin daha şimdiden hakkımda hüküm biçtiğini biliyorum."[30] Bununla birlikte Tauroggen mukayesesine karşı çıkmakta haklıydı. Haberleşmenin sınırlı olması nedeniyle, Yorck komutanlıktan alınma tehlikesi olmaksızın Prusya kralı adına hareket etme iddiasında bulunabilecek durumdaydı. Ama her karargâhın telsiz, kurye ve teleksle sürekli irtibat halinde olduğu bir çağda, bir komutanın tutuklanması emri hemen iletilebilirdi. Tresckow ve Stauffenberg'in kavradığı gibi, bu dramda Yorck rolünü oynayabilecek yegâne aktör Manstein'dı; ama onun da böyle tehlikeli bir rolü üstlenmeye niyetli olmadığını öğreneceklerdi. Merkez Ordu Grubu'nun bir temsilcisi nabzını yokladığında, Yorck geleneğine kesinlikle ters düşen bir tavırla, "Prusya feldmareşalleri isyan etmez" diyecekti ertesi yıl.[31]

Birçok tarihçi Altıncı Ordu'daki hemen her subayın Rus çemberini yarmak için hemen bir girişimin gerekliliğine inandığı izlenimini de verir. Bu yanıltıcıdır. Kolordu komutanları, tümen komutanları ve kurmay subayları kararlı bir biçimde, bir yarma hareketinden yanaydı; ama özellikle piyadede alay ve tabur komutanları o kadar emin değildi. Emirlerindeki birlikler, özellikle de sığınaklara yerleşmiş olanlar açıkta Rus saldırısına maruz kalacakları "karlar içine yürü-

* Onlara göre, Hitler yüksek rütbeli subaylarca başkomutanlıktan çekilmeye ikna edilebilirdi. Ardından Kasım 1918'deki korkunç kargaşa ve isyan ortamına düşülmeden bir rejim değişikliği sağlanabilirdi. Bu yaklaşım Hitler'in mizacı konusunda şaşırtıcı denecek kadar toyca bir bakıştı. En ufak muhalefetin ürkütücü bir kıyımı tetiklemesi ihtimali daha yüksekti. Hitler'in ancak suikastla bertaraf edilebileceğini kavrayanlar ise Tresckow ve Stauffenberg gibi daha genç subaylardı.

28 Strecker, aktaran Haller, s. 96.

29 BA-MA, N601/v. 4, s. 13.

30 Paulus, s. 83.

31 Rudolph-Christoph Freiherr von Gersdorff, *Soldat im Untergang: Lebensbilder*, s. 134.

mek" üzere mevzilerini ve ağır silahlarını terk etmek istemiyorlardı.[32] Askerlerin kıpırdamakta isteksiz oluşunun bir başka sebebi, onları kurtarmaya yönelik güçlü bir karşı-saldırı vaadine inanmalarıydı. Paulus'un 27 Kasım tarihli emrinin sonunda bunu destekler yöndeki slogan ("Direnin! Führer bizi buradan çıkaracak!")[33] çok etkili olmuştu. (Schmidt daha sonraları bu ibarenin Altıncı Ordu karargâhından kaynaklandığını inkâr etmeye çalışacak ve hatta alt kademedeki bir komutanca uydurulduğunu ileri sürecekti.)[34]

Kessel'deki askerler "Direnin!" sloganının sağlam bir söz olduğuna inanmaya eğilimliydi. Birçok subay da bu tavır içindeydi, ama diğerleri gerçek durumu içgüdüyle tahmin etmekteydi. İçlerinden birinin sonradan anlattığına göre, panzer ağır piyadesinden bir teğmen arkadaşı haberi alınca, durumu baş başa görüşebilmeleri için ona kendi aracına gelmesini kaş gözle işaret etmişti.

"Buradan asla çıkamayacağız" demişti. "Ruslar böyle benzersiz bir fırsatı asla kaçırmazlar."

"Sen gerçekten kötümser birisin" diye karşılık vermişti diğer subay. "Ben Hitler'e inanıyorum. Söylediği şeyi yapacaktır, bu işin peşini bırakmaz."[35]

32 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
33 Paulus, emir, 27 Kasım 1942, BA-MA, RH20-6/238.
34 BA-MA N601/v. 10, s. 12.
35 Klaus, s. 35.

eğitilmemiş" sözleri pek açıklayıcı olmayan başka bir gözlemdi. Siperlerin kazılmaması "Alman tanklarının ve uçaklarının yeri doldurulamaz kayıplar verdirmesine" yol açtı. Raporda zeminin donarak sertleştiğine ve siper kazma aletleri stokunun çok yetersiz olduğuna dair bir değinme yoktu.

Hatların gerisinde NKVD subayları ve tercümanları, ilk firarilerin yanı sıra keşif bölüklerince ele geçirilmiş "diller" dahil Alman tutsakları sorgulamak için gece yarılarına kadar çalışmaktaydı. Avusturya 44. Hoch- und Deutsch-meister Piyade Tümeni'nden bir teğmen, "Bolşevikler çoğu kez bizden tutsaklar almaktaydı" diye aktaracaktı sonradan.[3] Don Cephesi istihbaratı morali bozuk ve dolayısıyla saldırıların yoğunlaştırılması gereken tümenleri saptamaya çalışmaktaydı. Çok geçmeden her ikisi de Don'u geçerek geri çekilmiş olan 44. Piyade Tümeni'nin ve 376. Piyade Tümeni'nin düzgün sığınaklar kazamadığını gözlemledi. Havanın sert dondan yağmura ve tekrar sert dona döndüğü bu dönemde askerlerin çoğu yere kazılmış ve muşambayla örtülmüş çukurlarda kalmaktaydı. NKVD özellikle her türlü ulusal hınç belirtilerini bulmaya meraklıydı. Yüzbaşı Dyatlenko tarafından 10 Aralık'ta sorgulanan Teğmen Heinrich Boberg, "Avusturyalı askerlerin iyi dövüşmediği söyleniyor" karşılığını vermişti böyle bir soruya. "Bunda bir hakikat payı var, ama 44. Piyade Tümeni için geçerli olduğunu söyleyemem. Avusturyalıların Prusyalılar kadar katı olmamaları için tarihsel sebepleri var. Ayrıca Avusturyalılar diğer milliyetlerle iyi geçinmeye alışkın olduklarından, Prusyalılardaki gibi bir ulusal gurur taşımazlar."[4] Avusturya için Nazilerin kullandığı "Ostmark" ülkenin ele geçirilmesiyle birlikte, bir Avusturyalı'nın sözcük dağarcığında dikkat çekici bir çabuklukla silinmiş gibiydi.

Aralık başlarının büyük çaplı saldırılarının kesilmesi üzerine, Don Cephesi Şturmovik yer saldırısı uçaklarının kullanıldığı akınlarla 44. Piyade Tümeni'nin üzerindeki baskıyı sürdürdü. Ancak Altıncı Ordu'da moral genelde oldukça sağlam kaldı. 16. Panzer Tümeni'nden başka bir kıdemli teğmen daha sonraları, o aşamada "muharebede olumlu bir sonuç alınmayacağı yolunda kuşkuların açıkça ortaya çıkmadığını" aktaracaktı.[5] Özellikle karla kaplı stepte kalan Alman piyadeleri, "çatısız kale" hakkında şakalar yapmaktaydı. Totaliter bir sistemde eğitim görmüş olan gençlerin çoğu, içinde oldukları berbat durumun ardındaki sebeplerin anlatılmasını beklememekteydi. Führer'in teminatı onlar için asla kırılmayacak bir sözdü.

3 Stolberg, rapor, BA-MA, RW4/V. 264, s. 159.
4 ÇAMO 206/294/47, s. 108.
5 Obit. v.d. Sode, 16. Panzer Tümeni, rapor, 12 Ağustos 1943, BA-MA, RH27-16/43.

Tayınlar bir süre sonra ciddi biçimde kısıldıysa da, subaylar ve astsubaylar onlara bu durumun pek uzun sürmeyeceği teminatını verdi. Luftwaffe ihtiyaç duydukları her şeyi getirecekti ve ardından Feldmareşal von Manstein komutasındaki büyük bir yardım kuvveti güneybatıdan ilerleyerek çemberi kıracaktı. Birçok asker kendisini Noel'e doğru oradan çıkacağına inandırdı ya da belki hayal gücü daha sınırlı subaylar onlara böyle anlattı. 376. Piyade Tümeni'nden bir asker, "22 Kasım'dan beri sarılmış durumdayız" diye yazdı evine. "İşin en kötü kısmı geride kaldı. Hepimiz Noel'den önce *Kessel*'den çıkacağımızı umuyoruz. [...] Bu kuşatma muharebesi sona erdiğinde, Rusya'daki savaş bitmiş olacak."[6] Bazıları hemen izin alacaklarına ve aslında Noel'i evde aileleriyle birlikte geçireceklerine inandırıldı.

Havadan ikmal harekâtını idare etmekten sorumlu olanlar bu iyimserlikten çok uzaktı. Altıncı Ordu'nun baş levazım subayı 7 Aralık'ta şu mesajı iletti: "Ordunun 18 Aralık'a kadar dayanması için tayınlar üçte bir ila yarı yarıya kısılacak. Yem azlığından dolayı atların büyük kısmının Ocak ortalarına kadar kesilmesi gerekecek."[7]

9. Uçaksavar Tümeni'nden alınan Pitomnik havaalanından sorumlu Luftwaffe subayları hiç hayal beslemiyorlardı. Altıncı Ordu'nun eski muharebe kapasitesine tekrar kavuşması için günde asgari 300 uçuşa gerek olduğunu ve bu hedefe ulaşmanın söz konusu olmadığını biliyorlardı. Her halükârda, büyük ölçüde güçlendirilen ve daha cüretli hale gelen Kızılordu hava kuvvetlerinin yanı sıra *Kessel* etrafındaki uçaksavar ateşi, üç motorlu hantal Junkers 52'ler için çetin bir güçlük demekti. Jeschonnek ve Goering havaalanlarının Sovyet ağır toplarının menzili içinde kalabileceğini hesaba katmamıştı. En kötüsü, önceki kış yaşananlardan sonra bile, hava durumunu gözeten bir pay bırakmamıştı. Görüş mesafesinin sıfıra indiği ve sıcaklığın aşırı düşmesiyle birlikte, uçak motorlarını altlarında ateş yakıldığında bile çalıştırmanın neredeyse imkânsız hale geldiği birçok gün yaşanacaktı. Ne var ki, Richthofen bir yana bırakılırsa, *Kessel*'in gerek içinde, gerekse dışında hiçbir Luftwaffe subayı açık konuşmaya cesaret edemedi. "Kuşkuları dile getirmek bozgunculuk sayılmaktaydı" diye anlatacaktı içlerinden biri sonradan.[8]

Uçaklar (kâğıt üzerinde her Junkers 52 başına iki ton ve her Heinkel 111 başına çok daha az miktarda) yakıt, mühimmat ve gıda getirmenin yanı sıra, dönüşte Pitomnik havaalanının yanındaki genel sahra hastanesinden yaralı-

6 Er K. P., 376. Piy. Tüm., 14 Aralık 1942, BZG-S.
7 BA-MA, RH20-6/237.
8 İsimsiz söyleşi.

ları taşıyacaktı. Subaylardaki kötümserliğin belki de en açık göstergesi, Rusların eline asla geçmemelerini sağlamak açısından bütün Alman hemşirelerinin çoğu yaralıdan önce bile gönderilmesi yolundaki gizli karardı. Bu sırrı saklamak için büyük çabaların gösterilmesine karşın, Hırvat 369. Piyade Alayı'nın subayları bunu duydular ve kendi metreslerini hemşire kılığında uzaklaştırmak için Luftwaffe içinde kulis çalışmalarına giriştiler. Başvurdukları teğmen Hırvatlara asker yönleriyle oldukça hayrandı ve yardım sözü verdi. Başındaki albay ise yüksek bir ahlaki tavır takındı. "Ama onların Hırvat orospuları mı, yoksa hemşirelik yapan kardeşlerimiz ya da başka bir şey mi oldukları kesinlikle önem taşımaz" diye karşılık verdi teğmen. "Onları Ruslardan kurtarmamız için buradan çıkarmamız gerekir."[9] Albay yine de reddetti. Teğmenin tahminine göre, Hırvatlar bunun üzerine kadınlarını kaçak yollardan uçaklara bindirme yolunu buldular.

Havaalanının yanında kamp yerleri, sığınaklar ve çadırlar uzanmaktaydı. Genel sahra hastanesinin yanı sıra telsiz anten direkleriyle ve araçlarıyla çok sayıda karargâhı ve muhabere müfrezesi vardı. Pitomnik kısa sürede Sovyet avcı ve bombardıman uçağı birliklerinin ana odağı haline geldi. Sovyet uçakları 10, 11 ve 12 Aralık'ta kırk iki hava akını düzenledi.[10]

Ruslar *Kessel*'in üzerindeki bütün hava faaliyetine rağmen, ne kadar büyük bir kuvveti sardıklarını hâlâ kavramış değillerdi. Don Cephesi karargâhındaki Kızılordu istihbarat şefi Albay Vinogradov, Uranüs Harekâtı'nın yaklaşık 86.000 kişiyi kapana kıstırdığını tahmin etmekteydi. Bağlaşıklar ve Hiwiler dahil muhtemel rakam yaklaşık üç buçuk kattı, yani 290.000 kişiye yakındı. Bağlaşıklar arasında iki Rumen tümeninin kalıntıları, 100. Avcı Tümeni'ne bağlı Hırvat alayı ve Stalingrad harabelerinde tahta aramak için kötü bir zamanı seçmiş olan bir İtalyan motorlu nakliye kolu vardı.*

Don'un batısındaki ve kuzey kanadındaki çarpışmalarda, Strecker komutasındaki XI. Kolordu en fazla hasara uğradı. Avusturya 44. Piyade Tümeni yaklaşık 2.000, 376. Piyade Tümeni 1.600 ve 384. Piyade Tümeni 900'ün üzerinde kayıp verdi. Altıncı Ordu genelinde subaylar karlar atındaki toprak sığınaklarda derme çatma masaların başlarına geçerek, ölenlerin en yakın akrabalarına şöyle

* O sıradaki ve yakın dönemdeki anlatımlarda verilen rakamlar büyük değişkenlik gösterir ve bazen söz konusu milliyetlerin tanımlanmadığı görülür. En önemli fark kasım ortalarında tümenlerde 51.700 Hiwi bulunduğuna dair rapor ile 6 Aralık'ta Altıncı Ordu tayın taleplerinde verilen 20.300 kişilik liste arasındadır. Bunun ağır zayiattan mı, kasım sonlarındaki ricatlarda Hiwilerin fırsat bulup kaçmasından mı, yoksa Rusların tümen muharebe güçlerine örtük yollarla katılmasından mı kaynaklandığını kestirmek zordur. Daha ayrıntılı bilgi Ek B'de bulunabilir.

9 İsimsiz söyleşi.

10 Romer, rapor, 23 Mayıs 1943, BA-MA, RH27-16/43.

başlayan mektupları mum ışığında yazmak zorunda kaldılar: "Aldığım üzücü görev gereğince size bildirmeliyim ki..."

Altıncı Ordu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndakine çok benzer koşullara düşmesi üzerine, daha yaşlı askerler Batı Cephesi'nde hayata tutunma çabasını ve bunun beraberinde getirdiği kara mizahı hatırlamaktan kendilerini alamadılar. Kasım ortalarındaki soğuğun ardından buzların çözüldüğü bir ıslak döneme girildi; kısa bir süre yeniden beliren "General Çamur" daha sonra yerini yine "General Kış"a bıraktı. Bazıları siper yaşamının nöbetten dönünce katılaşmış çamuru yıkayıp ellerinden temizlemek için malum tek sıcak sıvı kaynağına başvurma gibi eski alışkanlıklarına döndü.

Siperlerin ve sığınakların inşası her tümenin koşullarına göre değişmekteydi. Geri çekilmek ya da yeni mevzilere girmek zorunda kalanlar, her ne kadar işlerin büyük bir kısmı Hiwilere ve diğer Rus tutsaklara verilse de, zahmetli bir çalışmayla karşı karşıya kaldı. Almanlar Stalingrad'daki sokak çatışmalarından gerekli dersleri çıkarmışlardı. Sığınakları devre dışı kalmış tankların altına kazdılar ve böylece mevcut akşamlardan daha iyi yararlandılar. Ama kuşatmayı izleyen ilk günlerde zemin hâlâ donmuş haldeydi ve hatta yakılan ateşler kazma işleminden önce toprağı yumuşatmada pek fazla işe yaramadı. Açık stepte en büyük sıkıntı hem yakacak odun hem de toprak sığınakları örtecek kirişler açısından tahta malzemede yaşandı. Cephe hattına yakın köylü evleri pek uzun süre ayakta kalamadı. Kışa karşı yalıtım için evlerinin etrafına saman yığdıktan sonra üzerine bir kalas ve kütük tabakasıyla örtmüş sakinler bir süre sonra evlerinden çıkarıldılar. Kalmakta ısrar edenler ise, Alman askerlerinin yeraltı sığınaklarını sağlamlaştırmak üzere kalasları, kirişleri, kapıları ve hatta pencereleri alışıyla evlerinin hızla sökülüp parçalanmasına tanık oldular.

Sivillere ait evleri yıkan askerler bir içgüdüsel arzuyla kendi yeraltı sığınaklarını birer yeni eve dönüştürmeye yöneldiler. Sığınaklara girişlerin çevresindeki kaplamalı irtibat hendekleri ve metrisler içeride karşılaşılabilecek manzaraya dair bir izlenim vermemekteydi. Resimli kartpostallar ya da değer verilen şipşak fotoğraflar için çerçeveler uydurulmuştu. Bazı şeylere her zaman saygı vardı. Hiçbir asker bir silah arkadaşının karısına ya da çocuklarına ait fotoğrafa dokunmaz ya da aşağılayıcı laf atmazdı. Subaylar sığınaklarında ranza, peyke ve bir masa bulunmasına özen gösterirlerdi. 376. Piyade Tümeni'nin komutanı General Edler von Daniels'in, güneybatı kanadındaki yeni mevzilere taşındıktan sonra kurmaylarından birine kusursuz mimari planlarla yaptırdığı bir sığınak kompleksi vardı. 16. Panzer Tümeni'ne doktor olarak hizmet veren Dr. Kurt Reuber adlı rahibin birlik komutanı, başka bir tümenin terk ettiği bir piyanonun

koyulabilmesi için özellikle büyük bir sığınak kazdırmıştı. Orada, toprak duvarların sesi boğması nedeniyle yukarıdan duyulmayan yeraltında Bach, Handel, Mozart ve Beethoven'in acıklı sonatlarını çalardı. Yorumu güzeldi, ama anlaşıldığı kadarıyla takıntılıydı da. "Birlik komutanı duvarlar bombardımanlarla titrediğinde ve yukarıdan toprak döküldüğünde bile çalmaya devam ederdi."[11] Subaylar dışarıdaki çarpışmalarla ilgili rapor vermek üzere içeriye girdiğinde dahi piyanosunu bırakmazdı.

Bazı birlikler eski mevzilerinde kalacak kadar talihliydi. Stalingrad'ın güneyinde 297. Piyade Tümeni, dört başı mamur yeraltı sanatoryumunu Rus taarruzundan önce tamamlamıştı. Buranın Almanya'dan trenle getirtilmiş bütün hastane donanımıyla, yataklarıyla ve sofra takımlarıyla elden çıkma ihtimali korktukları bir şeydi. Ama *Kessel*'in yeni cephe hattı oluşturulduğunda değerli hastanelerinin hâlâ birkaç kilometre geride kalması içlerini rahatlattı.

Birçok asker kuşatmadan önce hâlâ uygun kışlık elbise alamadığı için, değişen derecelerde başarıya ulaşan geçici önlemlere başvurdu. Üniformalarının altına Sovyet üniformasına ait parçaları giyenlerin sayısı gittikçe arttı: Düğmesiz tunik mintanlar, bol kapitone pantolonlar ve çok değer verilen kapitone ceketler. Sert donlarda çelik miğfer bir dondurucu bölmeye dönüştüğü için, yalıtım için başların etrafına dolaklar, atkılar ve hatta Rus ayak bandajları sarma yoluna gidildi. Kürk eldiven için her şeyi göze alma eğilimi, askerleri başıboş köpekleri öldürüp derilerini yüzmeye yöneltti. Hatta bazıları kasaptan alınıp amatörce tütsülenmiş at derilerinden tunikler yapmaya çalıştı; ama rüşvetle eski bir plancıdan ya da köşkerden yardım alınmadıkça, bu eşyaların çoğu rahatsız edecek ölçüde kaba sabaydı.

En sağlıksız koşullar genelde Sovyet saldırılarıyla yeni oluşan *Kessel*'in batı ucundaki açık stepte yeni mevzilere geçmek zorunda kalan birliklerde ortaya çıkmaktaydı. Don'un öbür yakasından çekilmiş olan topçu subayı, "Geceleyin buz kestim" diye yazdı güncesine. "Böyle açık havada daha ne kadar uyumamız bekleniyor? Vücut buna çok fazla dayanamaz. Üstüne üstlük pislik ve bitler!!!"[12] Böyle bir ortamda irtibat hendekleri ve helalar kazma fırsatı bulunamamıştı. Askerler yerde bir muşambayla örtülü çukurlarda sardalyeler gibi istiflenmiş olarak uyumaktaydı. Bulaşıcı hastalıklar hızla yayıldı. Dizanteri kısa sürede takatten düşürücü ve moral bozucu bir etki yaratmaktaydı; zayıf düşen askerler siperlerindeki küreklerin üstünde çömelmekte, daha sonra hacetlerini parapetin üzerinden dışarıya atmaktaydı.

11 Kurt Reuber, mektup, 18 Aralık 1942, Bähr ve Bähr, s. 192.
12 (Orijinali Almanca), Ehrenburg belgeleri, RGALİ, 1207/2/3477.

Mektup yazanlar sürdürdükleri hayatın iğrençliğini akrabalarına tam anlatmaktan genellikle kaçınmaktaydı. Buna aldırmayanlar da vardı. "Stepteki bir dere yatağının kenarına kazılmış bir çukura hacetimizi birlikte yapıyoruz" diye yazdı Kurt Reuber. "En yetersiz ve en kötü donanımlı yeraltı sığınağındayız. Toz ve kil. Bundan hiçbir şey yapmak mümkün değil. Sığınaklar için tahta zar zor bulunuyor. Hazin, monoton ve melankolik bir manzarayla çevriliyiz. Kış havası değişen derecelerde soğuk. Kar, şiddetli yağmur, don, ardından bir anda buzların çözülüşü. Geceleyin sıçanlar yüzümüzde dolaşıyor."[13]

Giysilerin gittikçe haşere istilasına uğraması aslında kuşatmanın sürekli hareket etmeyi gerektiren kaotik günlerinde başladı. Bir panzer alayının onbaşısı, "Bit istilası korkunçtu" diye yazacaktı sonradan. "Çünkü yıkanmaya, elbise değiştirmeye ya da bitleri ayıklamaya fırsat yoktu. Miğferimde bu vefalı ufak yaratıklardan yaklaşık iki yüz tane buldum."[14] Bir meçhul asker gözde bir şarkının yeni bir versiyonunu yazmaktan kendini alamadı:

Fanusun dibinde
küçücük bir evde
Oturuyorum her akşam
bir bit yakalamak bütün çabam...[15]

Rus kışının uzun gecelerinde memleket üzerine, Rusya'ya gelmeden önce hayatın çok daha güzel olduğu üzerine konuşmak için bolca fırsat vardı. 376. Piyade Tümeni'nde kafeleri, ucuz şarapları ve Fransız kızlarını arkada bırakarak Angoulême'den *Ostfront*'a doğru yola çıkış sızlanmalarla anlatılan bir konuydu. Bazı düşünceler çok daha geriye, 1940 yazında memlekette zafer havası içinde karşılanmaya kadar gitmekteydi. El sallayan kalabalıkların, öpücüklerin ve aşırı övgülerin ardında yatan şey büyük ölçüde çarpışmaların neredeyse bitmek üzere olduğu kanısıydı. Ülkenin büyük çoğunluğu onlara zaferle biten kısa bir savaşı bu kadar az zayiatla sunduğu için Hitler'e alkış tutmuştu.

Düşüncelerin memlekete döndüğü çoğu durumda ağız mızıkalarıyla sığınakta duygusal ezgiler çalındı. Talihin böylesine dramatik biçimde tersine dönmesinden sonra, askerler sürekli sorularla ve yetersiz bilgiye dayalı tahminlerle söylentilere her zamankinden daha fazla kanar hale geldi. Subaylar bile gerçek durumdan pek haberdar değildi. Oradan çıkma olasılığıyla bağlantılı başka bir

13 Reuber, mektup, 3 Aralık 1942, aktaran Bähr ve Bähr, s. 190.
14 Rapor, OGefr. Heinrich, 2. Panzer Alayı, 28 Temmuz 1943, BA-MA, RH27-16/43.
15 (Orijinali Almanca), ÇAMO 206/294/48, s. 452.

konu, kötürüm bırakmayacak ya da çok fazla acı vermeyecek, ama hava yoluyla tahliye edilmeyi sağlayacak kusursuz bir yaraydı. Kuşatmadan hemen önce izne gitmiş olan silah arkadaşlarına hayranlık dolu gıptayla bakılırken, izinden yeni dönmüş olanlar ise sadece takılmaya dönük, ama hiç kuşkusuz son derece kışkırtıcı şakalara maruz kalmaktaydı. Kör talihinden asla yakınmayan kişilerden biri Kurt Reuber'di. Birliğine *Kessel*'in kapanmasından iki gün önce dönmüştü. Doktorun mu, yoksa rahibin mi hizmetine daha çok gerek duyulacağını kestirmek kısa bir süre sonra zorlaşacaktı.

Kuşatma altındaki Almanlar karşı tarafta bulunan Kızılordu askerlerinin gerek tayın, gerekse sıcak tutan giysi konusunda çok az mahrumiyet çektiğini sanmaktaydı; oysa bu görüntü çoğu kez doğru değildi. "Yetersiz ulaşımdan dolayı, cephedeki askerlere erzak zamanında getirilemiyor" diye belirtilmekteydi Don Cephesi raporlarının birinde.[16] Başka bir rapordaki saptama şöyleydi: "Subayların ve komiserlerin askerleri sıcak tutmak için sığınakları kullanamayışı, birçok kişinin çoğunlukla ayaklardaki donma yüzünden hastaneye sevk edilmesine yol açmış bulunuyor."[17]

En iyi donanımlı Sovyet askerleri keskin nişancılardı. Onlardan esirgenen şeyler çok azdı. Stepin karlı alanların da beyaz kamuflaj elbiseleri içinde, biri dürbünlü, diğeri uzun menzilli iki tüfekle iş görüyorlardı. Geceleyin sürünerek ara bölgeye geçiyor, orada etrafı izleyip ateş açmak üzere kar çukurları kazıp gizleniyorlardı. Zayiat oranları kentteki askerlere nazaran çok daha yüksekti; çünkü gizlenme ve kaçış yolları bakımından daha az seçenekleri vardı. Bununla birlikte "keskin nişancı akımı" eğitilebilecek ya da kullanılabilecek düzeyden daha fazla gönüllüyü hâlâ çekmekteydi.

Moralle ilgili süren sorunlar genellikle Sovyet yetkililerinin birey düzeyinde askere kayıtsızlığını yansıtmaktaydı. Uranüs Harekâtı'nda doğrudan yer alanlara gizlilik takıntısı nedeniyle asıl hedef çarpışmaların başlamasından ancak beş gün sonra anlatılmıştı. İlk bakışta, bu zafer anının en şaşırtıcı yönü Kızılordu'daki firarilerin sayısıydı; Rus askerleri hatları aşıp kuşatma altındaki Alman ordusu saflarına geçmeyi sürdürdüler ve böylece bir tuzağa düştüler. Görünüşe bakılırsa, böyle bir paradoks esas olarak bilgisizliğin ve güvensizliğin bir araya gelmesiyle açıklanabilirdi. NKVD'nin ince kültürlü ve Alman subayları kazanmakla görevli subayı Albay Tulpanov, yıldız tutsaklarından biri olan avcı

16 ÇAMO 48/486/13, s. 472.
17 ÇAMO 48/486/13, s. 472.

uçağı pilotu Kont Heinrich von Einsiedl'e bunu oldukça açık biçimde itiraf etmişti: "Ruslar kendi propagandalarında işledikleri hikâyenin aynısını Almanlardan duyunca son derece şaşırıyorlardı. Almanların çembere alındığına bir türlü inanamamışlardı."[18]

Jukov Altıncı Ordu'nun çembere alınmasını "askerlerimizin zafere ulaşması için muazzam bir eğitim"[19] olarak nitelendirirken, kendine has yaklaşımıyla meselenin bam teline dokunmaktaydı. Grossman da şu sözlerinde haklıydı: "Askerlerin morali hiç bu kadar yüksek olmadı."[20] (İşin ilginç tarafı, her iki gözlemin de "Bir ordunun morali savunduğu toplumun sosyal bakımdan hakça ve ilerici bir düzene dayanmasına bağlıdır" şeklindeki resmi Sovyet propaganda anlayışını tam doğrulamamasıydı.)

Kızılordu askerleri bir süre öncesine kadar kendilerini alaya alan düşmana alaycı sataşmalarda bulunmaktan kestirilebilir bir keyif almaya başladı. Bazı bölükler geceleyin bir devriyeyi Hitler gibi giydirilmiş bir korkulukla öne sürüyordu. Devriye bunu ara bölgeye dikiyor ve üstüne Alman piyadelerini ateş açmaya çağıran bir yafta asıyordu. Bir Alman subayın ertesi gece korkuluğu kaldırmak üzere bir devriye çıkarması ihtimaline karşı, yakına birkaç el bombasıyla bubi tuzağı yerleştiriliyordu. Daha örgütlü bir temeldeki girişim ise NKVD propaganda bölüklerinin cephe hattına kurduğu hoparlörlerdi. Duruma uygun meşum bir hava ileteceği öngörülen bir tango müziği hoparlörlerden saatlerce çalınıyor, kuşatılmış askerlere içinde bulundukları çaresiz durumu hatırlatmak üzere gramofon plaklara kaydedilmiş mesajlar araya serpiştiriliyordu. İlk başta bu uğraşların çok az etkisi oldu; ama daha sonraları Almanlarını umutlarının tükenmeye yüz tutmasıyla birlikte, etki birikerek arttı.

Almanların uçakla bolca getirilemeyecek kadar ağır olan top mermilerini tasarruflu kullanmak zorunda kaldığının farkına varan Kızılordu, karşılık verilmesini kışkırtmak üzere yoklama saldırılarına girişti. O sırada en çok çalıştırılan askerler, bu akınlar için kılavuz işlevini gören tümen keşif bölükleriydi. İlk başta 114 mevcutlu bölükten sağ kalmış beş kişiden biri olan bir subay, "Tıpkı Çingeneler gibi bir gün bir yerde, ertesi gün başka bir yerdeydik" diye anlatacaktı sonradan.[21] Genellikle beş ya da altı kişilik devriyeler *Kessel*'in içine sızıyor ve kar elbiseleri içinde yolların kenarlarına gizlenerek, araç trafiğini ve birliklerin hareketlerini izliyorlardı. Dönüşlerinde de sorgulama için bir "dil"i yanlarında getiriyorlardı.

18 Einsiedel, *Tagebuch der Versuchung*, s. 110.
19 Jukov, s. 151.
20 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/101.
21 Gliçov, söyleşi, 6 Kasım 1995.

Devriye faaliyeti özellikle *Kessel*'in güneybatı kanatlarında yoğundu. Sovyet komutanları Almanların bir yarma girişiminde bulunacağına emindi ve buna karşı tetikteydi. Dümdüz ve karla kaplı step, keşif devriyeleri için tehlikeliydi; makineli tüfek noktalarının ateş sahaları genişti. Aralık başlarında bir baskın grubunun önünde giden bir keşif kolu, gizlice karşıdaki siperlere yaklaştığında boş olduklarını gördü. Almanlar gerideki daha sıcak sığınaklara çekilmişlerdi. İlk Rus piyadelerinin siperleri yoklamasından ve rahatça sığınaklara ateş açmasından sonra, keşif kolunun komutanı ele geçirilen eşyaları inceledi. Eşyalar arasında koyun postundan uzun bir palto da vardı. Derken sahra telefonunun yanında "içine gül konulmuş bir beyaz kupa" komutanın gözüne ilişti.[22] Kupa ona benzersiz ölçüde güzel göründü; çünkü tamamen sivil bir nesneyi uzun süredir görmemişti. Oraya gelen bölük komutanı böyle küçük bir kuvvet açısından aşırı hırslı sayılacak bir kararla, daha fazla alanı ele geçirmeye kalkıştı. Askerlerin ilerlemesiyle birlikte, her şey çarçabuk tersine döndü. Almanlar tanklarla karşılık verirken, Rus topçusu uygun komuta zinciri içinde bir emir almadığı gerekçesiyle destek ateşi açmaya yanaşmadı. Bunu çok dağınık bir çarpışma izledi; keşif kolunun geriye çekilmesi sırasında, genç komutan bir mermi patlamasıyla bacağından ciddi bir yara aldı. Karda yere yatmış haldeyken beyaz kamuflaj elbisesindeki kana bakınca, gül konulmuş kupa geldi aklına.

Bazen Rus ve Alman keşif kolları geceleyin ara bölgede yakın mesafeden geçerken, birbirlerini görmemiş gibi davranırlardı. Her iki tarafa da verilen kesin emir, bir silahlı çatışmayla görevin aksamasına yol açmamaktı. Ancak küçük kollar bodoslama karşılaştığında, kavga çoğu kez kasaturalarla ya da keskinleştirilmiş süngülerle ölümcül sessizlikte yürütülürdü. Deniz piyadesi olan bir Rus keşif müfrezesi komutanı, "Bir Alman askerini ilk kez bir kasaturayla öldürdüğümde, üç hafta boyunca onu rüyalarımda gördüm" diye anlatacaktı sonradan.[23] En büyük tehlikelerden biri ise kendi cephe hattına beklenen yerin çok uzağında dönmekti.

Rus askerleri açısından talihli bir gelişme, Uranüs Harekâtı'nın başarıyla tamamlanmasından sonra, ciddi boyuttaki kışlık elbise açıklarının kapatılmasıydı. Askerlerin hemen hepsine tavşan kürkünden eldivenler, kapitone ceketler, koyun postundan yelekler ve yazlık kepteki kızıl yıldızın çıkarılıp takıldığı gri kürk *uşanka*'lar verildi.

Yeni asker kafilelerinin azar azar gelmesiyle, tümenler tam mevcuda ulaştı. Toy bir delikanlı için muharebede pişmiş askerlerden oluşan bir müfrezeye

22 Gliçov, söyleşi, 14 Kasım 1995.
23 Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.

katılmak her zaman göz korkutucuydu; ama onların tecrübelerinden yararlanmak, sınanmamış bir birliğe katılmaya nazaran hayatta kalma açısından daha fazla şans sağlardı. Yeni asker sağ kalmanın mutlak değil, görece olduğunu benimsediğinde, dakikası dakikasına yaşamayı öğrenir ve böylece gerginlik azalırdı.

Genç bir Sovyet yurttaşı açısından en sarsıcı deneyim askeri kabalık değil, *frontoviki*'lerin siyasal konularda açık sözlü konuşmalarıydı. Birçoğunun kendini ifade ediş tarzı, yeni gelenleri telaşla omuzları üzerinden arkaya bakmaya yöneltiyordu. Cephenin eski askerleri savaştan sonra hayatın farklı olması gerektiğini açıkça dile getiriyorlardı. Kolektif çiftliklerde ve fabrikalarda çalışanların berbat yaşam koşulları düzeltilmeli, *nomenklatura*'nın ayrıcalıkları kısıtlanmalıydı.

Savaşın o aşamasında cephede ihbar edilme riski sahiden oldukça düşüktü. Eski muhariplerden birinin ifadesiyle, "bedelini kanıyla ödemiş bir asker serbest konuşma hakkına sahip olduğunu sezerdi."[24] Bir sahra hastanesine sevk edildiğinde ise çok daha dikkatli olması gerekirdi; çünkü orada muhbirler ve siyasal subaylar rejime dönük her türlü eleştiri için tetikteydi. (Savaşın sonuna doğru Almanya içlerine ilerleyiş sırasında aynı tehlike cepheye döndü. Ordunun görevi neredeyse bitmişti ve o sırada SMERŞ adını alan NKVD özel daireleri Stalinist terörü tekrar dayatmak için hiç vakit kaybetmediler.)

Askerlerin iştahını kabartmada evlerdeki yemekler üzerine konuşmalar kadar gündüz dalınan hayallerin de payı vardı. Bazı müfrezeler modern peri masalları uyduran yetenekli bir hikâye anlatıcısı barındıracak kadar talihliydi. Bir başka meşgale (resmen yasak olmasına karşın) iskambil ve satranç oynamaktı. Askerler kısa bir süreliğine sabit mevzilere çakılıp kaldıkları için, eldeki malzemeleri oyarak satranç taşları yapmakta ve bir tahta uydurmakta yarar vardı. En çok benimsenen uğraş ise hatıraları anmaktı. Moskovalıların sürekli şehirlerinden bahsetmeleri taşradan gelmiş silah arkadaşlarını etkileme çabasından ziyade, step boşluğundaki sahici bir sıla hasretinin sonucuydu.

Deniz piyadesi yüzbaşısının itiraf ettiği üzere, gerçeği anlatmanın "imkânsız" olması yüzünden eve mektup yazmak "çok zor" bir işti. "Cephedeki askerler kötü haberleri asla eve bildirmezlerdi."[25] Yüzbaşı anne babasının sakladığı bütün mektuplarını savaştan sonra yeniden okuyunca, kayda değer bir bilgi içermediklerini görecekti. Eve yazılmış bir mektup genellikle anneleri avutmaya yönelik "Hayattayım, sağlığım yerinde ve iyi yiyorum" gibisinden bir fasılla başlardı;

24 Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.
25 Lazarev, söyleşi, 13 Kasım 1995.

ama daha sonra herkesin anavatan için canını feda etmeye hazır olduğu mealindeki sözler bunun etkisini epeyce dağıtırdı.

Müfrezeler içinde fıkralar, şakalar ve takılmalar gırlaydı; ama anlaşıldığı kadarıyla bunlar eşit rütbedekiler arasında nadiren acımasızlığa ulaşırdı. Ayrıca kabalıkta şaşırtıcı ölçüde bir azalma vardı. Kızlardan "sadece özel bir havadayken" söz edilirdi; bu havayla kastedilen şey genellikle votka tayınının ya da belli şarkıların duygusallığı harekete geçirdiği anlardı. Her bölükte moral vermek amacıyla en az bir akordeon bulunması öngörülmüştü. Stalingrad çevresinde 1942'nin son birkaç haftasında Kızılordu'nun gözde şarkısı, benzer kıvrak melodisiyle *Lili Marlene*'in bir Rusça dengi olan *Zemlyanka*'ydı ("Yeraltı Sığınağı"). Aleksey Surkov'un önceki kış bestelediği ve en meşhur mısraından dolayı bazen "Dört Adım Var Ölüme" olarak da bilinen bu unutulmaz şarkı, "aşırı kötümser" havası nedeniyle ilk başta ideolojik bakımdan marazi sayılıp mahkûm edildi. Ama *Zemlyanka* cephe hattı birlikleri arasında öylesine tutuldu ki, komiserler duruma başka bir açıdan bakmak zorunda kaldı.

Daracık sobadaki ateş titreşiyor
Odundaki sakız gözyaşı gibi sızıyor
Ve sığınakta çalınan akordeon bana
Senin gülücüğünü ve gözlerini çalıyor.

Moskova'ya yakın kar beyazı bir tarlada
Çalılar senden bir haber fısıldadı bana;
Diri çıkan sesim ne kadar hazin
En çok bunu duymanı isterim.

Şimdi sen çok uzaklardasın ya
Engin karlar var artık aramızda
Öylesine zorken sana gelmem,
Burada dört adım var ölüme.

Çal akordeon, kar fırtınasına inat çal
Yolunu şaşırmış mutluluğu çağır buraya
Senin tükenmez aşkın sayesinde
Soğuk sığınakta ısınıyor içim.

Kessel'in içinde Altıncı Ordu disiplini sıkı sıkıya korunmaktaydı. Bu arada Hitler bağlılığı sağlamaya dönük tipik bir çabayla terfilerde ve madalyalarda cömert davranmaya başladı. Paulus da korgeneral rütbesine yükseltildi.

Askerler açısından başlıca avuntu kaynağı Führer'in oradan çıkmaları için her şeyi yapacağına dair sözüydü. Nitekim General Strecker askerlerin kısa bir süre sonra kurtarılacakları inancıyla, tayınlardaki sıkı kısıtlama karşısında hayret edilecek kadar az yakındıkları kanısındaydı. Cephe hattı teftişlerinin birinde, bir nöbetçi uzaktan gelen top ateşi sesini duyunca elini yukarıya kaldırdı. "Dinleyin, Sayın General" dedi. "Yaklaşan kurtarıcılarımızın sesi olmalı bu herhalde." Strecker derinden etkilendi. "Sıradan bir Alman askerinin bu inancı insanın içini ısıtıyor" diye not düştü.[26]

Nazi karşıtı subaylar bile Hitler'in Altıncı Ordu'yu yüzüstü bırakmaya cesaret edeceğine inanmamaktaydı. Dayandıkları gerekçe bunun rejime ve Almanya'da halkın moraline çok büyük darbe vuracağıydı. Ayrıca Noel'in ve yılbaşının yaklaşması, gidişin daha iyiye doğru değişmesinin kaçınılmaz olduğu anlayışını canlandırdı. Kuşkucu Groscurth bile daha iyimserdi. "İşler biraz daha az iç karartıcı görünüyor" diye yazdı. "Zor durumdan kurtulacağımızı artık umabiliriz."[27] Ama Stalingrad'ı hâlâ "kaderi belirleyecek kent" anlamında *Schicksalsstadf* sözcüğüyle anmaktaydı.

26 Strecker, aktaran Haller, s. 97.
27 Groscurth, 3 Aralık 1942, s. 530.

18
"DER MANSTEIN KOMMT!"

Aralık ayının ilk haftasının sonunda yoğun kar başladı. Kar birikintilerinin dere yataklarını doldurması, yamaçlarına kazılmış mağaralarda kalanları kar örtüsünü küreyerek dışarıya çıkmak zorunda bıraktı. Araçlara konulacak çok az yakıt vardı ve tayın arabalarını çeken atlar açlıktan öylesine bitkindi ki, en küçük tepede yüklerini indirmek gerekmekteydi. 113. Piyade Tümeni'nin papazı Altmann zorlu bir at yolculuğundan sonra şunu aktardı: "Eyerde duramıyorum, çünkü at öylesine az beslenmiş ki, en ufak zorlanmaya gelemiyor."[1]

Altmann'ı ziyaret ettiği alayda en çok sarsan şey, askerlerin içler acısı gençliğiydi. Yönelttikleri ilk soru tamamen kestirilebilir bir şeydi: "Ne zaman daha fazla yemek yiyebileceğiz?" Henüz aralığın ikinci haftasında olunmasına rağmen, "bu ağaçsız stepin ortasındaki perişan sığınaklarda şimdiden Noel süslerinin bulunmasıydı." Tabur karargâhındayken, Noel'le hiç alakası olmayan bir görev için telefonla haber verildi kendisine. "Yarın sabah gündoğumunda bir Alman askerin (on dokuz yaşında, kasti yaralanma) idamı var."

Bütün askerlerin son derece açlık çekmesine karşın, Altıncı Ordu'nun karşı karşıya olduğu erzak sorununun boyutundan çoğunun hâlâ haberi yoktu. Paulus'a yerinde kalması emrini verdiğinde, Hitler yüzden fazla Junkers 52 nakliye uçağının malzeme getireceği sözünü vermişti; oysa hava köprüsü harekâtının 23 Kasım'da başlayan ilk haftasında taşıma kapasitesi günde ortalama otuz uçuşa bile ulaşamadı. 24 Kasım'da düşman müdahalesi ve kazalar sonucunda yirmi iki nakliye uçağı kaybedildi; ertesi gün dokuz tanesi daha vurulup düşürüldü. Kayıpların yerini doldurmak için beyhude bir çabayla Heinkel 111'leri bombardıman görevlerinden çekmek gerekti. Richthofen üç sefer Jeschonnek'i

1 11 Aralık 1942, BA-MA, RW4/V. 264, s. 212.

telefonla arayarak, Altıncı Ordu'ya havadan ikmal için yeterli uçağın bulunmadığına onu inandırmaya çalıştı. Goering'le bir türlü irtibat kurulamıyordu. Ülkeden ayrılıp Paris'e gitmişti.

Hava köprüsü söz verilen günlük asgari 300 ton düzeyini yakalamak şöyle dursun, bütün hafta boyunca ancak 350 tona ulaştı. Bu 350 tonun içinde, o sırada 275.000'e inmiş olan asker mevcudunun tayını için sadece 14 ton erzak vardı. Toplam yükün dörtte üçü yakıttan oluşmaktaydı; bunun bir kısmı da nakliye uçaklarını Rus avcı uçaklarından korumak üzere Pitomnik'te üslenen Luftwaffe'nin uçakları içindi. Üstelik Pitomnik'teki Messerschmittler çoğu kez dehşet verici uçuş koşullarının yanı sıra, ürkütücü kapışmalarla da karşı karşıyaydı artık. Ele geçirilen bir Alman pilotu NKVD sorgucusuna, eskort görevi için Pitomnik'ten havalandıktan sonra, Me-109'unun yolunu kesen altı Rus avcı uçağının saldırısına uğradığını anlattı.[2]

6 Aralık'a kadar olan ikinci haftada, günde ortalama kırk dört nakliye uçağıyla taşınmak üzere 512 tona ulaşıldı; bu miktar hâlâ asgari düzeyin dörtte birinin altındaydı. Yükün sadece 24 tonu gıda malzemesiydi. Açığı kapatmak için, gittikçe daha fazla sayıda çeki hayvanını kesmek gerekti. Askerler tayınlarının hızla azaldığını görmekle birlikte, kendilerini bu durumun uzun sürmeyeceğine inandırdılar. Luftwaffe mürettebatlarının cesaretine hayran kaldılar ve "Tante Ju"lara, yani yaralı silah arkadaşlarını ve kendi mektuplarını Almanya'ya götüren üç motorlu Junkers uçaklarına büyük bir sevgi duydular. Memleketteki ailelerinin içini rahatlatmak için, "İyiyim ve sağlığım yerinde" diye yazdılar Aralık ayı boyunca. "Hiçbir şey daha kötü olamaz" sözleri sürekli yazılan başka bir nakarattı. "Benim için endişelenmeyin, yakında sağ salim evde olacağım." Askerler bir Noel mucizesini hâlâ bekliyorlardı.

Bu arada Stalin Altıncı Ordu'nun çembere alınmasından neredeyse hemen sonra ikinci bir kesin darbe indirileceğini ummuştu. Uranüs Harekâtı Ştavka'da ustaca bir stratejinin birinci kısmı olarak görülmüştü. İkinci ve en iddialı evre Satürn Harekâtı olacaktı. Bu plan Güneybatı ve Voronej cephelerindeki orduların ani bir taarruza geçerek, İtalyan Sekizinci Ordusu'nu dağıttıktan sonra Rostov'un güneyine ilerlemeyi öngörmekteydi. Amaç Don Ordu Grubu'nun geri kalan kısmını sarmak, böylece Kafkasya'daki Birinci Panzer Ordusu'nu ve On Yedinci Ordu'yu kapana kıstırmaktı.

Altıncı Ordu'nun Don ve Volga arasındaki stepte mevziler kurmaya başlamasından önce Vasilevski, Güneybatı ve Voronej cephelerinin komutanlarıyla sonra-

2 Kıdemli Onbaşı Paul German (kaynakta böyle), ÇAMO 48/453/ 13, s. 261.

ki aşamayı tartışmıştı. İlk tasarısını Stalin'e 26 Kasım gecesi sundu. Satürn için yeniden sevk ve takviye sürecini gözeten bir payla belirlenmiş tahmini başlangıç tarihi 10 Aralık'tı. Stalin tasarıyı uygun gördü ve Vasilevski'ye işe koyulmasını bildirdi. Ne var ki, önce daha acil bir endişe üzerinde durmaya gerek vardı. Bu da Manstein'ın Altıncı Ordu'yu kurtarmak için nasıl bir tepki vereceği sorusuydu.

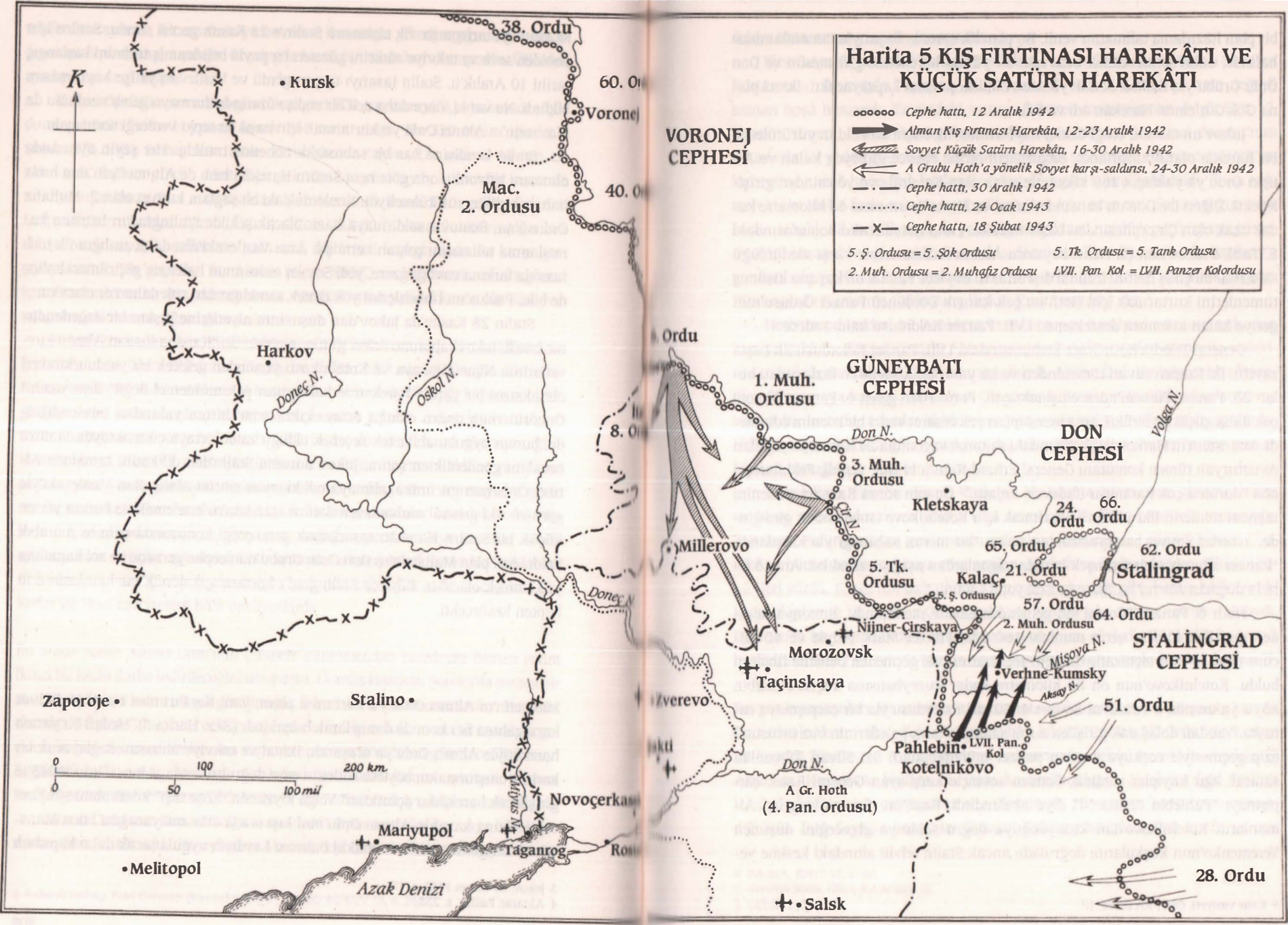
Stalin kendisine has bir sabırsızlık nöbetine tutuldu. Her şeyin aynı anda olmasını istiyordu; ona göre hem Satürn Harekâtı hem de Altıncı Ordu'nun hızla imhası birlikte yürütülmeliydi. Kızılordu'daki en sağlam kuvvet olan 2. Muhafız Ordusu'na, Rostov'a saldırmaya hazır olacak şekilde Stalingrad'ın batısına konuşlanma talimatını çoktan vermişti. Ama Vasilevski'nin daha aralığın ilk haftasında farkına vardığı üzere, yedi Sovyet ordusunun harekete geçirilmesi halinde bile, Paulus'un tümenlerini yok etmek sanıldığından çok daha zor olacaktı.

Stalin 28 Kasım'da Jukov'dan düşmanın niyetlerine ilişkin bir değerlendirme istedi. Jukov raporunu ertesi gün ona gönderdi. "Kapana kısılan Alman kuvvetlerinin Nijne-Çirskaya ve Kotelnikovo yönünden gelecek bir yardım kuvveti olmaksızın bir yarma hareketine kalkışması pek muhtemel değil" diye yazdı.[3] Öngörülerinin doğru olduğu ortaya çıktı; ama durum yakından incelendiğinde, bunun uygulanabilir tek seçenek olduğu zaten ortaya çıkmaktaydı. Stalin'e cevabını gönderdikten sonra, Jukov durumu Stalin'den dikkatini tamamen Altıncı Ordu'nun gücünü azaltmaya odaklaması emrini almış olan Vasilevski'yle görüştü. İki general muhtemelen Satürn Harekâtı'nı ertelemek ve bunun yerine küçük bir Satürn Harekâtı tasarlamak gerekeceği konusunda şahsen mutabık kaldı. Asıl plan Manstein'ın Don Ordu Grubu'nun cephe gerisine ve sol kanadına yüklenmek olacaktı. Böylece Stalingrad'ı kurtarmaya dönük bir hamlenin önü hepten kesilecekti.

*

Manstein'ın Altıncı Ordu'yu kurtarma planı, yani Kış Fırtınası Harekâtı Führer karargâhına her konuda danışılarak hazırlandı (*Bkz.* Harita 5). Hedefi bir yarma hareketiyle Altıncı Ordu'ya ulaşarak, ikmal ve takviye almasını sağlayacak bir koridor oluşturmaktı; böylece Hitler'in emri doğrultusunda, Altıncı Ordu "1943'te girişilecek harekâtlar açısından" Volga kıyısında "köşe taşı" konumunu sürdürecekti.[4] Buna karşılık, Altıncı Ordu'nun kışı orada atlatamayacağını bilen Manstein, karargâhına Hitler'in makul bulması kaydıyla uygulanacak daha kapsamlı

3 Jukov, 29 Kasım 1942, s. 178.
4 Aktaran Paulus, s. 235.

Harita 5 KIŞ FIRTINASI HAREKÂTI VE KÜÇÜK SATÜRN HAREKÂTI
Cephe hattı, 12 Aralık 1942
Alman Kış Fırtınası Harekâtı, 12-23 Aralık 1942
Sovyet Küçük Satürn Harekâtı, 16-30 Aralık 1942
A Grubu Hoth'a yönelik Sovyet karşı-saldırısı, 24-30 Aralık 1942
Cephe hattı, 30 Aralık 1942
Cephe hattı, 24 Ocak 1943
Cephe hattı, 18 Şubat 1943
5. Ş. Ordusu = 5. Şok Ordusu
5. Tk. Ordusu = 5. Tank Ordusu
2. Muh. Ordusu = 2. Muhafız Ordusu
LVII. Pan. Kol. = LVII. Panzer Kolordusu
K
38. Ordu
60. Or
Kursk
Voronej
40. Or
Mac.
2. Ordusu
VORONEJ
CEPHESİ
Harkov
Donec N.
Oskol N.
8. Or
GÜNEYBATI
CEPHESİ
1. Muh.
Ordusu
Don N.
3. Muh.
Ordusu
Çir N.
Kletskaya
DON
CEPHESİ
Volga N.
24.
Ordu
66.
Ordu
65. Ordu
62. Ordu
Millerovo
5. Tk.
Ordusu
Kalaç
21. Ordu
Stalingrad
5. Ş. Ordusu
57. Ordu
64. Ordu
Donec N.
Nijner-Çirskaya
2. Muh. Ordusu
STALİNGRAD
CEPHESİ
Morozovsk
Taçinskaya
Mişova N.
Verhne-Kumsky
Aksay N.
Zaporoje
Stalino
Zverevo
51. Ordu
LVII. Pan.
Kol
Pahlebin
Kotelnikovo
Don N.
A Gr. Hoth
(4. Pan. Ordusu)
0
100
200 km
0
50
100 mil
Novoçerkask
Mariyupol
Taganrog
Melitopol
Azak Denizi
28. Ordu
Salsk

bir plan hazırlama talimatını verdi. Bu plan ilk evrenin başarıyla tamamlanması halinde, daha sonra Altıncı Ordu'nun bir yarma hareketine girişmesini ve Don Ordu Grubu'yla fiziksel olarak yeniden bütünleşmesini kapsayacaktı. İkinci plana Gök Gürlemesi Harekâtı adı verildi.

Jukov'un tahmin ettiği üzere, Kış Fırtınası ilk başta iki koldan yürütülecek bir harekât olarak tasarlandı. Saldırıların birine epeyce güneyde kalan ve Altıncı Ordu'ya yaklaşık 160 kilometre uzak olan Kotelnikovo yöresinden girişilecekti. Diğeri ise Don'un batısında kalan ve *Kessel*'in sınırına 65 kilometre kadar uzak olan Çir cephesinden başlatılacaktı. Ama Romanenko komutasındaki 5. Tank Ordusu'nun Çir Nehri boyunca Alman müfrezelerine karşı sürdürdüğü saldırılar bu çıkış hattını ihtimal dışı bıraktı. Böylece Paulus'un kapana kısılmış tümenlerini kurtarmak için Hoth'un çok karışık Dördüncü Panzer Ordusu'nun geriye kalan kısmınca desteklenen LVII. Panzer Kolordusu kaldı sadece.

General Friedrich Kirchner komutasındaki LVII. Panzer Kolordusu ilk başta zayıftı. İki Rumen süvari tümeninden ve işe yarar tank sayısı en fazla otuzu bulan 23. Panzer Tümeni'nden oluşmaktaydı. Fransa'dan gelen 6. Panzer Tümeni çok daha güçlü bir birlikti, ama mensupları pek cesaret verici bir izlenim edinmedi. Mainstein'ın Harkov istasyonundaki saltanat vagonuna 24 Kasım'da çağrılan Avusturyalı tümen komutanı General Erhard Raus'a brifing verildi. Feldmareşal ona "durumu çok karamsar ifadelerle anlattı."[5] Üç gün sonra Raus'un tümenini taşıyan trenlerin ilki yükünü boşaltmak için Kotelnikovo istasyonuna girdiğinde, askerler Sovyet bataryalarından açılan "bir mermi sağanağı"yla karşılandı. "Panzer ağır piyadeleri şimşek hızıyla vagonlardan aşağıya atladılar. Ama o sırada düşman *Hurra!* naralarıyla istasyona saldırdı."

Hoth 6. Panzer Tümeni'nin gelişinden elbette memnundu. Bretonya'da elden geçirilen tümen, uzun namlulu 160 adet Panzer Mark IV'iyle ve 40 hücum topuyla tam teçhizatlıydı. Yeni teçhizatını çok geçmeden deneme fırsatını buldu. Kotelnikovo'nun on iki kilometre kadar kuzeybatısına düşen Pahlebin köyü yakınında 3 Aralık'ta Sovyet 4. Süvari Kolordusu'yla bir çarpışmaya tutuştu. Yandan dolaşarak girişilen zırhlı saldırıda tank paletlerinin buz örtüsünü ezip geçmesiyle coşkuya kapılan panzer mürettebatları, 81. Süvari Tümeni'ni sararak ağır kayıplar verdirdi. Sonucu sevinçle karşılayan General Raus, çarpışmayı "Pahlebin Cannae'si" diye nitelendirdi. Raus'un tümeninin gelişi Almanların Kotelnikovo'dan kuzeydoğuya doğru saldırıya geçeceğini düşünen Yeremenko'nun kuşkularını doğruladı; ancak Stalin tehdit altındaki kesime ye-

5 Raus vasiyeti, ÖStA-KA B/186: III.

dekler aktarmaya yine de yanaşmadı.

Yine 3 Aralık'ta Hoth "Maksat: Dördüncü Panzer Ordusu'nun Altıncı Ordu'yu Kurtarması" ibaresiyle başlayan "Kış Fırtınası" önerisini sundu;[6] ama değerli zaman boşa harcandı. Emrindeki vurucu kuvveti tamamlaması öngörülen 17. Panzer Tümeni, Führer karargâhının talimatıyla İtalyan Sekizinci Ordusu'nun arkasında bir yedek güç olarak durmak üzere geri çekilmişti. Bu yüzden Hoth'un kuvvetine ancak harekâtın başlamasından dört gün sonra katılabildi. Buna rağmen Hitler daha fazla zaman kaybedilmemesi için ısrar etti. Sabırsızlığının bir başka sebebi, 88-mm'lik topuyla yeni Tiger tankının nasıl bir performans göstereceğini bir an önce görmekti. Bu tankla donatılan ilk tabur alelacele *Ostfront*'a gönderilmiş ve Kirchner'in kuvvetine katılmıştı. Komutanlar 10 Aralık akşamı "Stalingrad'ı Kurtarma Saldırısına İlişkin Emir" metnini aldı.[7]

Hoth'un panzerleri 12 Aralık'ta kısa bir topçu bombardımanının ardından kuzeye saldırdı. *Kessel* içindeki Alman askerleri uzaktan gelen çarpışma seslerini can kulağıyla dinledi. Güven sınırsız gibiydi. Altıncı Ordu'da heyecanlı söylentiler dolaşamaya başladı. Neredeyse Ortodoks Kilisesi'nin Paskalya kutlamasına benzer bir havada, askerler birbirlerine "Manstein geliyor!" diye seslenip durdu. Hitler'e bağlı olanlara göre, uzaktan duyulan top sesleri Führer'in her zaman sözünü tuttuğunun yeni bir kanıtıydı.

Gelgelelim, Hitler'in Altıncı Ordu'ya bir yarma hareketine girişme iznini vermeye zerre kadar niyeti yoktu. Gün ortasında *Wolfsschanze*'deki toplantıda, Zeitzler'e Stalingrad'dan çekilmenin mümkün olmadığını, çünkü bunun "harekâtın bütün anlamını" boşa çıkaracağını söyledi ve fazlasıyla kan döküldüğünü ileri sürdü. Kluge'nin daha önce Manstein'ı uyardığı gibi, kafası hâlâ önceki kışın olaylarına ve Merkez Ordu Grubu'na verdiği sıkı durma emrine takılıydı. Ders veren bir tavırla ordu kurmay başkanına şunu söyledi: "Bir birlik kaçmaya başladı mı, kaçış sürecinde kanun ve nizam bağları çarçabuk ortadan kalkar."[8]

Sovyet komutanları Manstein'ın taarruzunu bu kadar çabuk beklememekteydi. Bu nedenle Yeremenko, *Kessel*'in güneybatı köşesini tutan 57. Ordu için korkuya kapıldı. Vasilevski Alman saldırısı haberinin bir telsiz mesajıyla alındığı 12 Aralık'ta, Kruşçev'le birlikte 51. Ordu karargâhındaydı. Moskova'daki Stalin'e telefonla konuşmaya çalıştı, ama ona ulaşamadı. Hiç zaman kaybetmek istemediği için, Don Cephesi komutanı General Rokossovski'yle irtibat kurdu ve ona

6 BA-MA, RH19 VI, s. 60.
7 General Raus, ÖStA-KA B/186: III.
8 Gilbert (ed.), s. 17.

Manstein'ın taarruzunun önünü kesmek için, General Rodion Malinovski'nin 2. Muhafız Ordusu'nu Stalingrad Cephesi'nin komutasına vermesini istediğini söyledi. Rokossovski buna sertçe karşı çıktı ve o akşam telefonla Kremlin'e nihayet ulaşan Vasilevski'nin başına korktuğu şey geldi. Stalin kendisini bir karar almaya zorlama girişimi olarak gördüğü durum karşısında öfkeliydi. Bir cevap vermeye yanaşmadı ve Vasilevski'yi çok tedirgin bir gece geçirmek durumunda bıraktı.

Bu arada Yeremenko 4. Mekanize Kolordu'ya ve 13. Tank Kolordusu'na Alman zırhlılarının bodoslama ilerleyişini engelleme emrini vermişti. 6. Panzer Tümeni ilk yirmi dört saatte elli kilometre kadar ilerleyerek Aksay Nehri'ni aştı. Kremlin'de ertesi sabahın ilk saatlerine kadar süren görüşmelerin ve Vasilevski'yle yapılan bir dizi telefon konuşmasının ardından, Stalin nihayet 2. Muhafız Ordusu'nu iki gün sonra oraya sevk etmeyi kabul etti.

6. Panzer Tümeni taarruzun ikinci gününde Verhne-Kumski'ye ulaştı. Yağan sağanak kısa süreli bir buz çözülmesinin habercisiydi. Köyün etrafındaki yüksek alanda General Raus'un "devasa bir güreş karşılaşması"[9] olarak tasvir ettiği muharebe başladı. İki taraf arasında "dönerek" üç gün süren bu şiddetli muharebenin bedeli ağır oldu. Bölgesel bir başarı sağlandı; 17. Panzer Tümeni'nin devreye girmesi ve Richthofen'in azami hava desteğini vermesiyle Hoth'un tümenleri ve Tiger tankları Mişkova hattına vardı. Ama oradaki olayların Altıncı Ordu'nun akıbeti açısından önem taşımadığı kısa sürede ortaya çıktı. Asıl belirleyici gelişme 200 kilometre kadar kuzeybatıda yaşanmaktaydı.

Stalin aslında Jukov ve Vasilevski'nin haklı olduğunu hızlı kavradı. Paulus'un ordusunu kurtarmaya yönelik girişimi tamamen boşa çıkarmanın en etkili yolu, Hoth'un Mişkova'ya doğru ilerleyişin önünü keserken, başka bir yerde kesin darbe indirmekti. Stalin bu doğrultuda Satürn Harekâtı'nda uyarlamalar yapılması fikrini benimsedi. Verhne-Kumski'deki çarpışmaların ilk gününde belirlenen plan uyarınca, Voronej ve Güneybatı cephelerinin komutanlarına harekâtın Küçük Satürn olarak anılan yeni versiyonunu başlatmaya hazırlanmaları için talimat verildi. Planın esası Rostov'a saldırmak yerine, İtalyan Sekizinci Ordusu'nu dağıtıp geçerek Don Ordu Grubu'nu arkadan kıstırmaktı. Rus orduları üç gün içinde saldırıya hazır olacaktı.

Yeremenko hâlâ tedirgindi. Hoth komutasındaki Panzer Kolordusu Mişkova Nehri hattındayken ve 6. Panzer Tümeni *Kessel*'in kenarına altmış beş kilometreden az bir uzaklıktayken, yeniden bastıran tipilerle geciken 2. Muhafız

9 Raus, ÖStA-KA B/186: III.

Ordusu karşı-saldırı için ancak 19 Aralık'ta tam konuşlanabilecekti. Yeremenko Altıncı Ordu'ya bağlı panzer kuvvetlerinin *Kessel*'in güneybatısından bir yarma hareketine her an girişmesini beklemekteydi; ama Hitler'in hâlâ buna izin vermediğinden ve Paulus'un elinde kalan yetmiş tankın ancak on-on beş kilometre ilerlemeye yetecek kadar yakıtı olduğundan haberi yoktu.

Feldmareşal von Manstein istihbarat subayı Binbaşı Eismann'ı 19 Aralık'ta uçakla *Kessel*'e gönderdi. Sonradan iddia ettiğine göre, ona verdiği görev Paulus ve Schmidt'e Altıncı Ordu'yu Gök Gürlemesi Harekâtı'na hazırlamaları için gerekli bilgileri aktarmaktı. Bu görüşmede neler konuşulduğuna dair farklı anlatımlar ve farklı yorumlar düğümü asla çözülemeyecektir. Bununla birlikte, Manstein'ın hâlâ Hitler'i dinlememenin sorumluluğunu üstlenmekten kaçındığı açıktı. Paulus'a açıkça yol vermediği gibi, konuyu yüz yüze görüşmek için *Kessel*'e bizzat gitmeye (hiç kuşkusuz sağlam güvenlik gerekçelerine dayanarak) yanaşmadı. Oysa komuta zincirine sıkı biçimde bağlı olan Paulus'un üst komuta kademesinin resmi emri olmaksızın yarma hareketine kalkışmayacağını daha baştan bilmiş olması gerekirdi. Manstein'ın anılarında Altıncı Ordu'nun akıbeti konusundaki her türlü kusurdan kendisini sıyırma çabaları tuhaf denecek kadar abartılı olmanın yanı sıra, Paulus'a haksızlık eden bir yaklaşım içerir. Anlaşıldığı kadarıyla hiç kimse tarafından suçlanmamasına karşın, bir vicdan azabı çekmiş olsa gerek.

•

Hoth'un taarruzunun dördüncü gününde, yani 16 Aralık'ta 1. Muhafız Ordusu ve 3. Muhafız Ordusu'nun yanı sıra, Don'un yukarı kısmındaki Sovyet 6. Ordusu güneye saldırdı. Yoğun ve dondurucu siste tank kollarının yanlışlıkla mayınlı alanlara girmesi yüzünden yavaşlayan Sovyet harekâtı iyi bir başlangıç yapamadı. Ne var ki, İtalyan Sekizinci Ordusu biraz sert direniş gösterdikten sonra iki gün içinde çöktü. O sırada 17. Panzer Tümeni'nin Hoth'un Don Nehri'nin doğu yakasındaki harekâtına katılmış olması nedeniyle karşı-saldırıya geçecek hazır yedek birlikler yoktu; böylece Sovyet tank kolları hatları yararak, karla kaplı açık stepte güneye doğru ilerledi. Bölgede 16 Aralık'ta başlayan büyük donma, T-34 tugaylarının Don Ordu Grubu'na arkadan saldırısını pek yavaşlatmadı. Alman destek birliklerinin kaçarken teçhizatla dolu vagonları ateşe vermesinden hemen sonra demiryolu kavşakları ve istasyonları ele geçirildi.

Almanlar için en ciddi tehdit Tuğgeneral Vasili Mihayloviç Badanov komutasındaki 24. Tank Kolordusu'nun 230 kilometrelik ilerleyişiydi. Bu kolordu 23

Aralık öğle sonrasında, Stalingrad için ana Junkers 52 üssü olan Taçinskaya'nın hemen kuzeyindeki Skassirskaya'ya daldı. General Fiebig Führer karargâhından uçaklarının top ateşi altına girinceye kadar havaalanından ayrılmaması yönünde bir emir almıştı. Görünüşe bakılırsa, Hitler'in maiyetindeki hiç kimse bir zırhlı kolun bu havaalanının kenarına kadar vardıktan sonra ateş açması ihtimalini hesaba katmamıştı.

Fiebig ve subayları öfkeden kudurmuştu. Bir havaalanı her zaman geri alınabilirdi; ama nakliye uçaklarının kaybedilmesi Altıncı Ordu'nun da kaybedilmesi demekti. Almanların Luftwaffe tarafından verilen adla "Tazi"yi savunacak kara birlikleri yoktu. Yapabildikleri tek şey yedi uçaksavar topuyla yolu tutmak ve bütün işe yarar uçakları sabahın erken saatlerinde havalanmaya hazırlamaktı. Çok sayıda uçak olması nedeniyle, bu iş pek kolay olmadı. Richthofen'in orada bulunan kurmay başkanı, "Pistin etrafı bir kaosa girmiş gibiydi" diye not düştü. "Motorlar çalışırken, söylenen tek bir sözü bile anlamak mümkün değildi."[10] Bu da yetmezmiş gibi, oldukça yoğun bir sis vardı; bulutlar otuz metreye kadar inmişti ve hafif bir kar yağmaktaydı.

Sabah saat beşi yirmi geçe ilk mermiler patladı. Sovyet tanklarının büyük kısmı yoldan değil, kor arazisinden gelmişti. İki Junkers 52 vurulup ateş aldığında bile, birçok pilot havaalanındaki gürültü ve kargaşa yüzünden, neler olup bittiğini ilk başta kavrayamadı. Bizzat Fiebig telsizden "Hemen havalanıp Novoçerkassk'a gidin!" diye emir verdi. Pilotlar hiç zaman kaybetmedi. "Taçinskaya'dan kaçış" başlamıştı. Daha önceki karışıklık göz önünde tutulduğunda, panik şaşırtıcı ölçüde azdı. Gittikçe artan bir zayiata rağmen, uçaklar düzenli bir akış içinde havalandı. Rus T-34'leri açısından, bir panayır alanının atış poligonuna benzer bir hava vardı. Bazı Sovyet tankları kar üstünde ilerlerken çılgınca ateş açtı. Hatta bir tanesi kalkış için pistte manevra yapan üç motorlu bir Junkers'e tosladı. Patlama ve ateş topu her ikisini de yuttu. Başka birçok uçak pistte çarpıştı ya da top ateşiyle yok edildi. Görüş mesafesi her geçen dakika kötüleşmekteydi ve geri kalan uçaklar kaçmak için yanan enkazları aşmak zorundaydı. Nihayet sabah saat altıyı çeyrek geçe, General Fiebig de kalkan son uçaklardan biriyle havalandı. Toplam 108 adet üç motorlu Ju-52 uçağı ve 16 adet Ju-86 eğitim uçağı kurtarıldı; ama kaybedilen 72 uçak Luftwaffe'nin toplam nakliye filosunun aşağı yukarı yüzde 10'una denkti.

Badanov bu cüretli baskından sonra beş gün boyunca bağlantısız kaldı, feci biçimde hırpalandı ve mühimmat sıkıntısına düştü. Stalin takdirini cömertçe

10 Rohden, s. 46.

gösterdi. Birliğin adı 2. Muhafız Tank Kolordusu olarak değiştirildi ve Badanov yeni Suvorov Nişanı'nı alan ilk asker oldu. Kızılordu propagandası Rus tanklarının toplam 431 uçağı imha ettiğini ileri sürdü; ama bu sayı her zamanki gibi aşırı abartılıydı. Ancak asıl önemli sonuç, Taçinskaya'nın nakliye işlerinde bir daha kullanılamamasıydı. Luftwaffe daha da ötede her bakımdan derme çatma bir havaalanına taşınmak zorunda kaldı.

Hoth'un kurtarma girişiminin akıbeti çoktan belli olmuştu. Don Ordu Grubu'nun sol kanadına yönelik tehdit ve (20 Aralık'ta yakalanan 3. Muhafız Ordusu kurmay başkanının sorgusunda anlaşıldığı kadarıyla doğrulanan) Rostov'a doğru bir yarma hareketi olasılığı, Manstein'ı içinde bulunduğu durumu etraflıca gözden geçirmek zorunda bıraktı. Mişkova kıyısındaki panzer tümenleri de yoğun biçimde dövülmekteydi; 6. Panzer Tümeni tek bir günde 1.100 asker kaybetti. Hoth'un panzer kolordusuna 23 Aralık akşamı hiçbir açıklama yapılmaksızın geri çekilme emri verildi. "Bunun Stalingrad'da yenilgiye işaret olduğu en düşük kademedeki askere kadar herkes için kesinlikle açıktı" diye yazdı General Raus.[11] "Emrin arkasındaki sebepleri henüz hiç kimsenin bilmemesine karşın, subaylarda ve askerlerde mutlaka nahoş bir şeyin yaşanmış olması gerektiği yönünde güçlü bir sezgi vardı."

Aynı gece Paulus ve Manstein teleksle yapılan bir görüşmede durumu tartıştı. Manstein 4. Panzer Ordusu'nun sert bir direnişle karşılaştığı ve kuzey kanadındaki İtalyan birliklerinin çöktüğü uyarısında bulundu. Paulus artık Altıncı Ordu'nun yarma hareketine girişmesine izin verilip verilmediğini sordu. Manstein cevaben üst karargâhtan henüz mutabakat almadığını bildirdi. Ayrıntılara girmekten kaçındı. Paulus'a harekât haritasını güncellemesini sağlayacak yeterli bilgi verilmiş olsaydı, Altıncı Ordu'nun yardım edilemez durumda olduğunu görmüş olacaktı.

16 Aralık'ta kuzeydoğuda sert ve keskin bir rüzgâr esmeye başladı. Her şey donla kaplıydı: Telgraf hatları, bodur ağaçlar, savaş molozları. Zemin öylesine donup katılaştı ki, atılan her adımda metal üstünde yürümeye benzer çınlama sesi yükseliyordu. Canlı bir kızıl günbatımının ardından gece bastırdığında, beyaz manzara bir süreliğine kutup mavisine dönüyordu. Stalingrad'ı savunan Ruslar soğuğu doğal ve sağlıklı bir şey olarak karşıladılar. Bir asker "Burada dün ve bugün kış gerçekten başladı" diye yazdı karısına. "Güzelim kırağıyla kaplandı her yer. Hayatım gayet iyi sürüyor, ama senden hiç mektup gelmiyor."[12]

11 General Raus, ÖStA-KA B/186: III.
12 Kolya Batyuk, 18 Aralık 1942, AMPSB 488/7955(5).

Hiç kimse Çuykov'un Stalingrad'daki 62. Ordusu'nun mensupları kadar mutlu olamazdı. Beş hafta boyunca neredeyse ulaşıma kapalı Volga'da sürtünen buz kütlelerinin korkunç gıcırtısını dinlemişlerdi; on iki ton çikolatadan oluşan acil durum stokuyla ve çift kanatlı U-2 uçaklarının attığı ufak erzak paketleriyle idare etmişlerdi. Nehir 16 Aralık gecesi bir buz kütlesi yığının ezilip sımsıkı yapışmasıyla nihayet donup kaskatı kesildi. Önce buz üstünde kalaslarla bir yaya geçidi yapıldı. Ardından yere serilen ağaç dallarının üstüne dökülen suyun donup yüzeyi sertleştirmesiyle motorlu karayolları inşa edildi. Sonraki yedi haftada paletli araçlar, 18.000 kamyon ve 17.000 başka vasıta Volga'dan geçti. Artık her yaralıyı buz üstünde arabalarla taşıyıp sahra hastanesine götürmek mümkündü. Batı yakasına tekerlekli taşıtlarla geçirilen toplar arasında, Kızıl Ekim fabrikasındaki çıkmazı kırmak için gereken 122-mm'lik bir obüs de vardı. Asgari irtifaya indirilip kısa menzilde kullanılan bu obüsle, Almanların bir kaleye çevirmiş olduğu ana idare binası bombalandı.

62. Ordu açısından en talihli gelişme, Alman topçularının mermi sıkıntısı yüzünden Volga geçiş noktalarını sürekli bombalamalarının artık imkânsız hale gelmesiydi. Kıyı şeridinde bile çoğu kez sakin bir ortam vardı. Burası çukurlar üstündeki derme çatma barakalarıyla ve muşambayla kaplı barınaklarıyla ücra bir köşede yeni kurulmuş bir maden kasabasını andırmaktaydı. Askerler kütükleri yararken ya da testereyle tahta keserken, sırtında deri posta çantasıyla donuk güneş ışığı altında yanlarından geçerek karargâha yönelen bir alay postacısı bakır semaverden bir kupa sıcak çay içme umuduyla doluydu. Yoldan geçen diğer askerlerin ellerinde ileri mevzilerdeki birliklere götürülecek sıcak yemeklerle dolu termos kaplar vardı. Askerlerin geceleyin temiz ve bitlerden arınmış olarak yatmak üzere, nehrin doğu yakasında kurulmuş saunalara doğru buz üstünde kafileler halinde yürümeleri artık mümkündü.

19 Aralık'ta General Çuykov karargâhını değiştirdiği Ekim ayından beri Volga'nın doğu yakasına ilk kez geçti. Buz tutmuş nehri yaya aşıp öbür tarafa vardığında, ordusunun savunduğu harabelere göz atmak için şöyle bir döndü. Ziyaretinin sebebi Çeka'ya bağlı özel dairenin kuruluşunun yirmi dördüncü yıldönümü onuruna NKVD birlikleri komutanı Tuğgeneral Rogatin'in verdiği bir partiye katılmaktı. Çok sarhoş halde dönen Çuykov buz örtüsündeki bir delikten aşağıya düştü ve dondurucu sudan bir balık gibi çekilip çıkarıldı. Böylece 62. Ordu komutanı rezilce ve beklenmedik bir ölümün eşiğinden dönmüş oldu.

Ruslar soğuyan havayı sevinçle karşılarken, Paulus'un ordusundaki doktorlar çeşitli sebeplerle korku içindeydi. Baktıkları hastaların ve yaralıların direnci düşmekteydi. Bir açık yaranın donması hızla ölümcül sonuç doğurabilirdi. Görünüşe bakılırsa, karşılaştıkları karın yaralarındaki büyük artışın tek açıklaması mermilerin, Katyuşa roketlerinin ve havan bombalarının sertleşmiş zemine çarparak patlayışıydı. Aralık ortalarından itibaren "ciddi donma vakalarının sayısında düzenli bir artış" görüldü.[13] Ayakların şişip morarması merhemle tedaviden ve bandajdan sonra göreve dönmeye elverecek bir durumdu; ama siyahlaşma kangren tehlikesi taşıdığından, çoğu kez ayakların çarçabuk kesilmesini gerektirmekteydi.

Daha Aralık ayının ikinci haftasında, doktorlar daha rahatsız edici bir olgunun farkına varmaya başladı. Gittikçe artan sayıda asker "bir yara almaksızın ya da teşhis edilebilir bir hastalığa yakalanmaksızın" birdenbire öldü.[14] Tayınların ciddi biçimde kısıldığı doğruydu; ama doktorlara göre, açlıktan ölüm vakaları için henüz çok erkendi. Olayı soruşturmakla görevlendirilen patolog, "Kuşku duyulan sebepler arasında soğuk havada kalma, 'bitkinlik' [*Kessel*'deki yaklaşık 600 doktordan hiçbirinin belirtmeye kalkışmadığı açlığın yerini tutan ifade] ve hepsinden önemlisi şimdiye kadar belirlenememiş bir hastalık sayılabilir" diye yazdı.[15]

Altıncı Ordu patoloğu Dr. Girgensohn, Taçinskaya havaalanı yakınındaki hastanede çalışırken, 15 Aralık'ta *Kessel*'e ertesi gün uçakla dönme emri aldı. Ertesi sabah şafakta onu almaya gelen pilot "Sizin için maalesef yedek bir paraşütümüz yok" diye bildirdi; ama hava şartları yüzünden yoldan dönmek zorunda kaldılar. Nihayet 17 Aralık'ta *Kessel*'e vardılar. Pilotun Pitomnik üzerinde olduklarını söylemesi üzerine, Girgensohn küçük camdan aşağıya bakınca, "beyaz kar örtüsü içinde kraterleşmiş kahverengi bir arazi" gördü.

Girgensohn'un havaalanı kenarında yere kazılmış bir çukurdaki demiryolu vagonunda görüştüğü baş sıhhiye subayı General Doktor Renoldi, hangi görevle geldiğini hiç bilmiyormuş gibi davrandı; zira Leipzig Üniversitesi'nde bir dahiliye uzmanı olan Dr. Seggel'in bu yöndeki isteğini o aşamada abartılı bulmuştu.*

* General Doktor Renoldi daha sonraları konuyla yakından ilgilendi. Demiryolu vagonundan oldukça soğuk bir tavırla, *Kessel*'deki askerlerin sağlığında görülen çöküşü "açlığın etkilerini anlamaya dönük büyük çaplı bir deney" olarak nitelendirdi.[16]

13 Wolfgang Eckart, "Von der Agonie einer missbrauchten Armee", Wette ve Ueberschar (ed.), s. 109.

14 Profesör Dr. Hans Girgensohn, "Der Hungertod in Stalingrad: Die Geschichte seiner Entdeckung", özel yayın, 1992.

15 Girgensohn, "Der Hungertod in Stalingrad: ..."

16 6 Ocak 1943, BA-MA, RH20-6/796.

Pitomnik'ten sonra, Girgensohn bu sefer Gumrak istasyonunun yanı başında ve Paulus'un karargâhına yakın olan ordu sahra hastanesine götürüldü. Kalacağı yer bir *balka*'nın sarp yamacına kazılmış ve tahta döşemeli bir sığınaktı. Bu barınak sahiden "lüks"tü;[17] içinde bir demir soba ve şaşırtıcı biçimde temiz çarşaflar serilmiş iki ranza yatağı vardı. Hemen yakında yaralıların kaldığı ve eksi yirmi derecelik havada ısıtılmayan çadırların ağırlıkta olduğu yerle büyük bir tezat içindeydi.

Girgensohn tümen sıhhiye subaylarıyla ön görüşmelerde bulunduktan sonra, *Kessel*'in içinde dolaştı ve belirgin bir sebep olmadan ölen askerlerin cesetlerinde otopsiler yaptı. (Bu ağaçsız çorak alanda tahta sıkıntısı o kadar büyüktü ki, karla kaplı yol boyunca kavşaklar ya da yol ayrımları, kesilmiş bir atın bir kar öbeğine dikili bacağıyla işaretlenmişti. İlgili taktik işaretler ve istikamet okları ise bu ürkütücü levha direğinin tepesine iliştirilmişti.) Otopsileri çeşitli elverişsiz yerlerde yapmak gerekti: Çadırlar, toprak sığınaklar, köylü barakaları, hatta demiryolu vagonları. Aşırı soğuk, kadavraların sağlam durumda kalmasını sağlamıştı, ama çoğu donduğundan kaskatıydı. Eldeki yakıtın az olmasından dolayı, üstlerindeki buzları çözmede büyük güçlük çekildi. Bir hademe küçük bir dökme demir fırının etrafında istiflenmiş cesetleri gece boyunca döndürmek zorundaydı. Bir keresinde uykuya dalınca, sonuç "bir tarafı donmuş, diğer tarafı kavrulmuş bir ceset" oldu.

Soğuk öylesine berbattı ki, Girgensohn'un lastik eldivenlerini çekip çıkarması hem zor hem de can acıtıcıydı. Her akşam elde edilen sonuçları mum ışığında daktiloyla yazdı. Sovyet hava saldırılarını ve topçu bombardımanlarını da kapsayan böylesi güçlüklere rağmen, ayın sonuna kadar elli otopsi yapmayı başardı. Bu örneklerin tam yarısında, açlık ölümün apaçık belirtilerini saptadı: Kalp ve karaciğer dumuru, tam bir yağ dokusu yoksunluğu, ciddi bir kas kaybı.

Ekmek ve *Wassersuppe*'den ["sade suya çorba"] ibaret olan düşük kalorili beslenmeyi telafi etme çabasıyla, Don Ordu Grubu yüksek yağ içerikli et ezmesi konulmuş küçük konserveleri uçaklarla gönderdi; ama bu tedbir ters tepti. Nöbet noktalarını dolaşmaya çıkmış bir çavuşun, "İyiyim, şimdi bir şeyler atıştıracağım" dedikten sonra yüksek yağ içerikli et ezmesinden biraz yiyen bir askeri ikinci yoklamada ölü bulması oldukça sık karşılaşılan bir durumdu. Girgensohn açlıktan ölümün "dramatik olmaktan çıktığı" (*undramatisch*) saptamasında bulundu.

Açlıktan ölüm vakalarının en yüksek orana ulaştığı birlik 113. Piyade Tümeni'ydi. Girgensohn en azından bu durum için bariz bir açıklama buldu. Tü-

17 Prof. Dr. Hans Girgensohn, söyleşi, 22 Nisan 1996.

menin levazım subayı sonbahar yağmurları sırasında erzak yetersizliğine karşı bir stok tedbiri olarak, daha kuşatma öncesinde tayınları kısmıştı. Bu yüzden askerler kasımın ikinci yarısına doğru yetersiz beslenme durumuna düştü. Ardından birkaç tümenin ricat sırasında bütün erzakını kaybetmesi üzerine, Altıncı Ordu karargâhı geri kalan bütün erzakı eşit paylaşmak amacıyla tek merkezde bağladı. Böylece levazım subayının tedbirliliği kendi tümeni açısından son derece ters etki yarattı.

Teslim olduktan sonra Rus çalışma kamplarında yedi yıl geçiren Girgensohn, konuya ilgisinden hiçbir şey kaybetmedi. Hem başlı başına bir durum hem de açıklanamayan ölümlerden birçoğuna ilişkin bir açıklama olarak "stres hastalığı"[18] yönündeki her savı daima hararetle tartıştı. Bununla birlikte, üç hafta uykudan yoksun bırakılan farelerin öldüğünü gösteren son araştırmalar, uykudan yoksun bırakılan insanların psikolojik bakımdan hızla yıprandığına işaret eder.[19] Girgensohn'un da teslim ettiği üzere, dinlenme fırsatı vermemeye dönük Rus gece saldırılarının ve sürekli hareketliliğinin hiç kuşkusuz olayda rol oynayan bir etkisi vardı. Ama yıllar sonra vardığı açıklama daha karmaşıktır. Ona göre, bitkinliğin, stresin ve soğuğun bir araya gelmesi çoğu askerin metabolizmasını ciddi biçimde bozmuştu. Bu da demekti ki günde 500 kaloriye denk besin aldıklarında bile, vücutları ancak bunun çok az bir kısmını emebildi. Bu bakımdan, hava şartlarıyla ve erzak sıkıntılarıyla birlikte Sovyet taktiklerinin hızlanan bir açlık sürecini yarattığı ya da en azından buna katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ağır düzeyde kötü beslenme bir hastanın Stalingrad'daki kuşatmanın ilk döneminde hepatit ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıkları, kuşatmanın sonuna doğru ise başta tifo ve tifüs olmak üzere daha ciddi hastalıkları atlatma gücünü de azalttı. Açık stepte elbiseler şöyle dursun, bedenleri yıkamak için bile su yoktu; sebebi ise basbayağı karı ve buzu eritmek için yeterli yakıtın bulunmamasıydı. 29. Motorize Piyade Tümeni'nden bir panzer ağır piyade teğmeni, "Burada pek yeni bir şey yok" diye yazdı. "Listenin başında her geçen gün daha fazla bitlenmemiz gerçeği geliyor. Bitler tıpkı Ruslar gibi. Birini öldürdüğünde, yerine yeni bir tanesi beliriyor."[20] Bitler, Stalingrad'dan sağ çıkanları kırıp geçiren salgınların taşıyıcıları olacaktı.

Sıhhiye personelinin acil endişeleri ise hâlâ gıda azlığına bağlı zayıflığa odaklıydı. "Cesur savaşçılarımız yavaş yavaş takatten düşüyor" diye yazdı bir

18 Girgensohn, söyleşi, 22 Nisan 1996.
19 Dr. Susan Greenfield, Kraliyet Kurumu Noel Konuşması, 28 Aralık 1994.
20 Teğmen W. M., 22 Aralık 1942, BZG-S.

asistan doktor. Ardından bir yeraltı sığınağında herhangi bir anestezi olmadan meşale ışığı altında uyluktan bir bacak kesme ameliyatını anlatmaya koyuldu. "İnsan her şey karşısında duyarsızlaşıyor ve sadece yemeği düşünebiliyor."[21]

Alman askerlerinin umut ihtiyacı Bolşevik düşmana yönelik bir nefret ve intikam özlemiyle iç içeydi. *Kesselfever* ["kuşatma humması"] adı verilen bir ruh hali içinde, bir SS panzer kolordusunun onları kurtarmak üzere Rus ordularının çemberini kırmasının, böylece beklenmedik büyük bir zaferle gidişatı tersine çevirmesinin düşünü kuruyorlardı. Genelde Goebbels'in konuşmalarını hâlâ dinleyenler arasında onlar da vardı. Birçoğu Altıncı Ordu'nun şarkısını, yani Franz Lehar'ın bestelediği *Das Wolgalied*'i söyleyerek moralini yüksek tutuyordu: "Orada Volga kıyısında bir asker dikiliyor, orada anavatan için nöbet tutuyor."[22]

Don Cephesi karargâhının harekât propaganda dairesi, Alman komünist yardımcılarını kullanarak, *Landser*'in şarkılara düşkünlüğünden yararlanmaya karar verdi. Hoparlörlü kamyonetlerden mevcut koşullarda hince bir saptırma içeren eski bir gözde şarkıyı çaldırdı: "Memlekette, bizim memlekette sıcak bir kavuşma bekliyor bizi!" NKVD gözetimindeki Alman komünistler (daha sonra Doğu Almanya cumhurbaşkanlığına getirilecek olan) Walter Ulbricht, şair Erich Weinert, yazar Willi Bredel ve Nazi karşıtı davaya kazandırılmış bir avuç Alman tutsağından (dört subay ve bir asker) oluşmaktaydı.[23] Bu kişiler Kızılordu askeri olan ve Alman hatları önündeki hareketsiz alana kadar sürünmek üzere seçilen "çığırtkanlar"a megafonlarla sloganlar atmayı ve haberler okumayı öğrettiler. Çok azı Almanca bilen çığırtkanların büyük bölümü öldürüldü.

Propaganda birliğinin başlıca uğraşı bir gramofon plağına müzikli, şiirli, şarkılı ve (özellikle İtalyan Sekizinci Ordusu cephe hattının yarıldığı haberini işleyen) propaganda esaslı yirmi ila otuz dakikalık programlar kaydetmekti. Böyle plaklar daha sonra kolla çevrilen bir gramofonda çalınmakta ve kamyonete monte edilen ya da bazen bir tel düzeneğine bağlı kızaklarla ileriye sürülen hoparlörlerle ses dışarıya verilmekteydi. Bu tür propaganda yayınlarını askerlerin dinlemesinden çekinen subaylar emri üzerine hemen açılan Alman havan ateşini çekmekteydi. Ama verilen karşılık Aralık ayında cephane sıkıntısından dolayı gittikçe zayıfladı.

Yayınlarda benimsenen çeşitli ses oyunlarından biri, "monoton saat tıkırtısı"nı Doğu Cephesi'nde her yedi saniyede bir Alman'ın öldüğü savının izlemesiy-

21 30 Aralık 1942, BA-MA, RW4/V. 264.
22 Sepp Wirrer, "Das Wolgalied", *Kameradschaft Stalingrad*, Ağustos/Eylül 1983.
23 Alman komünistleri, Korfes, tarihsiz metin, MGFA-P ve Dyatlenko yazma metni.

di. Daha sonra "propagandacının cızırtılı sesi" belirli bir tonda "Stalingrad, Hitler ordusunun toplu mezarı!" sözlerini söyler ve donmuş boş step boyunca çok yüksek sesli tango dans müziği tekrar çınlamaya başlardı.[24] İlave bir ses şaşırtması olarak, bazen bu faslın ardından bir "Stalin orgu" rampasından fırlatılan gerçek bir Katyuşa roketinin yürek hoplatan çığlığı duyulurdu.

Artık Almanlar tarafından yazıldığı için, Rus bildirilerinin anlatımı büyük ölçüde düzeldi. Yedinci dairenin tutsak sorgulamaları "evden, eşlerden, aileden ve çocuklardan söz edenlerin en çok etkiyi yarattığını" doğruladı.[25] "Askerler inanmasalar bile, Rus bildirilerini şevkle okuyorlar" diye itiraf etti bir Alman tutsak.[26] Bazıları "bir Alman asker cesedi ve başında ağlayan küçük bir çocuk çizimi bulunan bir bildiriyi görünce ağlıyordu. Bildirinin öbür yüzünde yazar Erich Weinert'in kaleme aldığı basit şiirler vardı." Söz konusu tutsak "Çocuğunu Düşün!" şiirini sırf bu amaçla yazmış olan Weinert'in Don Cephesi karargâhında görevli ve çok yakınında olduğundan habersizdi.

Rus propagandasının belki de en etkili unsuru, Alman askerlerini yakalandıklarında vurulmayacaklarına ikna etmekti. Birçok subay Ruslar tarafından öldürüleceği gerekçesiyle teslim olmaması gerektiği savına inanmıştı. Savunma Halk Komiseri sıfatıyla Stalin'in yayımladığı 55 No'lu Emir'de geçen ve bildirilerden birinin sonunda yer verilen şu beyan, alt kademedeki komutanları bile Sovyet politikasının değiştiğine inandırmaya başladı: "Alman askerleri ve subayları teslim olduğunda, Kızılordu onları tutsak almalı ve canlarını bağışlamalıdır."[27]

Büyük bir Alman ordusunun ilk kez çembere alınarak ülkeden çok uzakta kapana kısılması, yerinden ayrılmama emrini alması ve sonunda kaderiyle baş başa bırakılması haliyle yıllar boyunca süren yoğun bir tartışmaya yol açmıştır. Savaşta yer alan birçok Alman katılımcı ve tarihçi, Paulus'u verilen emirleri dinlemeyerek bir yarma hareketine girişmediği için suçlamıştır. Oysa can alıcı istihbarattan yoksun olan Paulus'a bu konuda yol gösterecek konumda biri var idiyse, bu herhalde en yakın amiri Feldmareşal von Manstein olmalıydı.

Hitler'in Kış Fırtınası Harekâtı'nı izlemesi öngörülen yarma girişimine dönük Gök Gürlemesi Harekâtı'nı reddetmesi üzerine, "İnsan iki efendiye hizmet edebilir mi?" diye not düştü Strecker.[28] Ama Alman ordusunun tek bir efendisi vardı. Yüksek rütbeli subaylardan çoğunun 1933'ten beri boyun eğici tutumu

24 Hans Schmieder yazma metni.
25 6 Aralık 1942, ÇAMO 206/294/47, s. 102.
26 16 Eylül 1942, ÇAMO 48/453/13, s. 36.
27 ÇAMO 48/486/13, s. 488.
28 Strecker, aktaran Haller, s. 97.

orduyu hem itibarsız hem de siyasal bakımdan güçsüz konuma düşürmüştü. Aslında, Stalingrad felaketi ve zilleti ordunun Nazi şemsiyesi altında ayrıcalık ve saygınlık gördüğü kibirli yıllara karşılık ödemek zorunda olduğu bedeldi. Henning von Tresckow ve Stauffenberg etrafındaki gruba katılma dışında bir efendi seçeneği yoktu.

Aralık ayının ikinci yarısında bir yarma girişiminin mümkün olup olmadığı uzun süre tartışılmış bir konudur. Oysa panzer komutanları dahi "başarılı bir yarma şansının her geçen hafta azaldığını" teslim etmekteydi.[29] Piyadede hayallere kapılma eğilimi daha da azdı. Bir onbaşı "Biz sağ kalanlar açlık ve zayıflık yüzünden bu işi pek sürdürebilecek durumda değiliz" diye yazdı evine.[30] Dr. Alois Beck "bir yarma girişiminin başarıya ulaşmış olacağı" yolundaki "efsane"ye haklı olarak karşı çıkanlardan biriydi.[31] Ona göre, Ruslar böyle bir durumda "yarı donmuş askerleri birer tavşan gibi avlayacaktı"; çünkü halsiz düşmüş askerler üstü buz tutmuş kar örtüsünde silah ve mühimmat taşıyarak pek fazla yürüyemezdi. Altıncı Ordu karargâhından bir kurmay subay, "Her adım yorucuydu" diye aktaracaktı gözlemini sonradan. "Sonuç Berezina gibi bir şey olurdu."[32]

Bu bakımdan "yarma mı, savunma mı" etrafında dönen bütün tartışma sırf gerçek konulardan kopmayı getiren akademik saptırmalardır. Aslına bakılırsa, sağlam istihbarata sahip Manstein'ın bunu daha o zaman kavradığından şüphelenmemek mümkün değildir. Altıncı Ordu'yu Gök Gürlemesi Harekâtı'na hazırlamak üzere istihbarat subayı Binbaşı Eismann'ı 19 Aralık'ta *Kessel*'e göndermiş olmasını abartılı bir şekilde öne çıkardı. Oysa o sırada Volga'dan kıpırdamama yönündeki kararlılığını bir kez daha teyit eden Hitler'in asla fikrini değiştirmeyeceğini biliyordu.

Her halükârda, Manstein kurtarma girişiminin başarısızlığa mahkûm olduğunu görmüş olmalıdır. Hoth'un panzer tümenleri Malinovski komutasındaki 2. Muhafız Ordusu'nun ana gövdesinin sevk edilmesinden önce bile, Mişkova kıyısında ağır zayiat vererek tükenme noktasına varacak bir çatışma içindeydi. *Kessel*'in içindeki gelişmeler ve askerleri durumu hakkında sürekli sağlam istihbarat edinen Manstein, Paulus'a bağlı askerlerin altmış beş ila yüz kilometrelik yol boyunca tipi altında ve kalın buz tabakası üstünde çarpışmak şöyle dursun, asla yürüyemeyeceğinin farkına varmış olsa gerek. Yetmişin altına inen yetersiz mühimmatlı tankıyla Altıncı Ordu'nun 57. Ordu'yu yarıp geçme şansı yoktu. Hepsinden önemlisi, Manstein 19 Aralık'ta üç Sovyet ordusunun hatları yararak

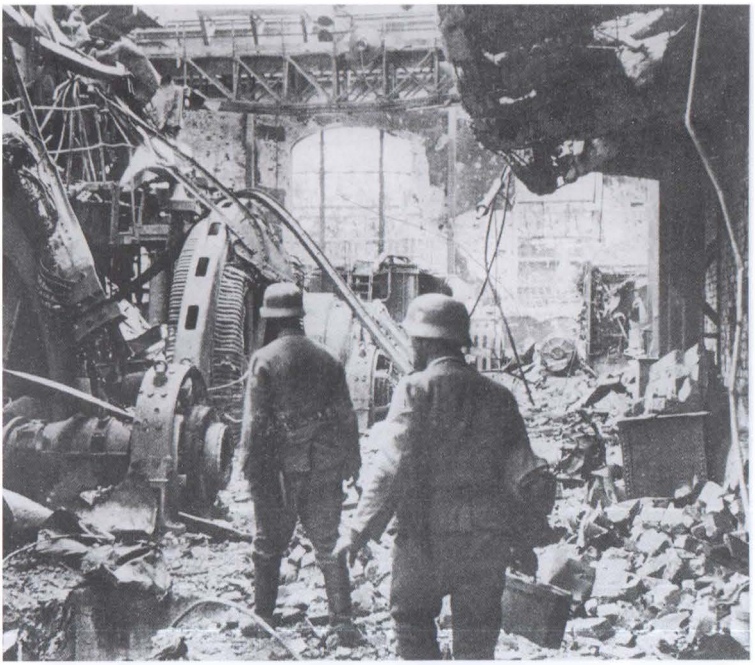
29 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
30 BA-MA, RW4/V. 264.
31 Beck, ÖStA-AdR 522.
32 Behr söyleşi, 25 Ekim 1995.

cephe gerisine geçmesini getiren Küçük Satürn Harekâtı'nın bütün durumu geri dönülmez biçimde değiştirdiğinden haberdardı.

Açıkçası, Manstein Altıncı Ordu'nun tek kurtulma şansının neredeyse bir ay önce tükendiğine gayet haklı olarak inansa bile, tarih ve Alman ordusu nazarında her çabayı göstermiş gibi görünmesi gerektiğini sezdi. Olaydan sonraki belirgin vicdan tedirginliği, Hitler'in Kafkasya'dan geri çekilmeye karşı çıkmasıyla birlikte, Altıncı Ordu'nun etrafındaki yedi Sovyet ordusunu meşgul etmesine gerek duymuş olması gerçeğinden kaynaklanmış olmalıdır. Paulus bir yarma hareketine kalkıştığında çok az askeri sağ kalmış olacaktı ve böyle acınası bir durumda Altıncı Ordu kriz anında işine yaramayacaktı.

Muharebe sırasında Çuykov'un tümen komutanlarından biri genç bir kadın muhabereciyle birlikte.

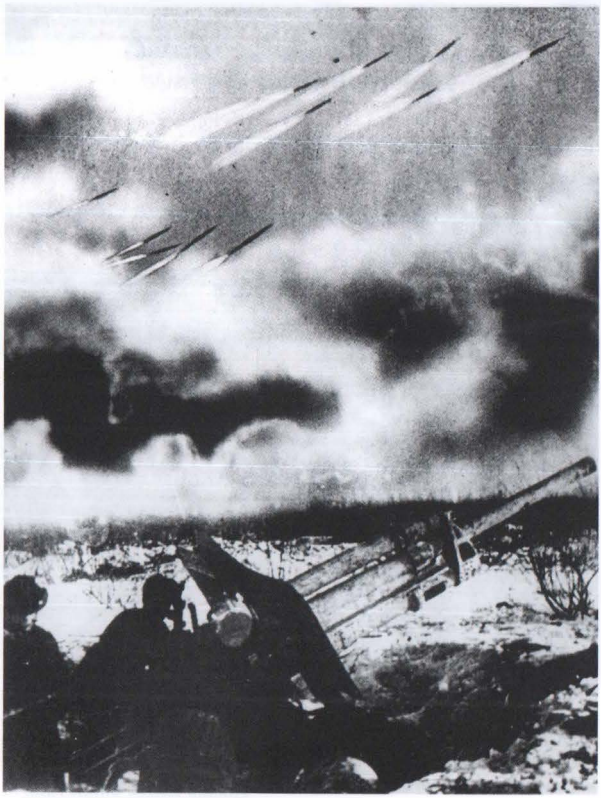

Ekim 1942. Alman piyadelerinin fabrikalar semtinde yıkılmış bir atölyeyi işgali.

Sibirya 284. Tüfek Tümeni'ne mensup "Soylu Keskin Nişancı" Zayçev (solda) "keskin nişancılık" doktrinini açıklıyor.

Kasım 1942. Uranüs Harekâtı: Altıncı Ordu'nun çembere alınışı.

Junkers 52 nakliye uçağının havalanışı

Aralık 1942. Altıncı Ordu'yu kurtarmaya dönük Kış Fırtınası Harekâtı'nın başarısızlığa uğramasından sonra, Hoth'un Dördüncü Panzer Ordusu'na mensup Alman topçuları.

Kapana kısılan Altıncı Ordu askerlerinin paraşütleri toplayışı.

10 Ocak 1943. General Rokossovski Kessel'i ezmeye yönelik Çember Harekâtı için açılış salvosunu bekliyor.

11 Ocak 1943. Bir tipide geri çekilen Alman piyadeleri.

Ocak 1943. General Edler von Daniels'in tutsak kampına götürülüşü.

Ocak 1943. Hitler'in iktidara gelişinin onuncu yıldönümünde konuşan Goering.

Ocak 1943. Feldmareşal Paulus ve General Schmidt teslim olduktan sonra.

Bir Alman askerinin sığınaktan tekme tokat çıkarılışı.

Altıncı Ordu kalıntılarının tutsak kampına götürülüşü.

Alman ve Rumen tutsaklar.

19
"ALMAN TARZI NOEL"

Aralık ayının ikinci yarısında *Kessel*'den bir yarma hareketiyle çıkma yönündeki sav, garip biçimde önem kazanan bir psikolojik etkeni de göz ardı eder. O sırada Noel yaklaşmaktaydı. Wehrmacht'taki hiçbir birlik bu konuyla kuşatma altındaki Altıncı Ordu kadar meşgul değildi. Step altındaki sığınaklarda Noel'i kutlamaya dönük olağanüstü çabalar, pek de yarma konusunda bir sabırsızlığın işareti sayılamazdı. Kötü beslenmeden kaynaklanan uyuşukluğun gerçeklerden kaçma yönündeki düş kurma eğilimiyle birleşmesi hiç kuşkusuz bunda bir rol oynadı; Hitler'in gelişmesine yardımcı olduğu "Kale" zihniyeti de muhtemelen bir etkendi. Ama bunların hiçbiri memleketten çok uzakta kapana kısılmış olanlar için Noel beklentisinin yarattığı neredeyse takıntılı duygusal odaklanmayı tam olarak açıklamaz.

Hazırlıklar Hoth'un panzer tümenlerinin kuzeyde Mişkova Nehri'ne doğru ilerlemesinden epey önce başladı ve görünüşe bakılırsa askerlerin yaklaşan top ateşi sesleriyle heyecana kapıldığı sırada bile hiç tavsamadı. Daha ayın başından itibaren askerler ufak miktarda yiyeceği bir kenara koymaya yöneldi; bu hazırlık kar içinde bir yarma hareketi için değil, bir Noel ziyafeti ya da hediyeler içindi. 297. Piyade Tümeni'ndeki bir birlik Noel hediyesi olarak verilecek "at sosisi" yapmak üzere bir yük beygirini erkenden kesti. "Tıpkı evdeymiş gibi"[1] bir hava yaratma yönündeki beyhude girişimlerle, dört mevsim yeşil bitkiler yerine sararmış step otlarından taçlar ve tahtadan oyulmuş küçük Noel ağaçları yapıldı.

Duygusallık sırf askerlerle sınırlı değildi. General Edler von Daniels yeni kazılmış olan sığınağını bir Noel ağacıyla ve altında kuşatmadan kısa bir süre sonra doğmuş "Kessel bebeği"nin fotoğrafının bulunduğu bir beşikle süsledi. Genç karısına mektubunda Noel arifesini "çok uzaktaki Rusya'da olsa bile Alman tar-

1 Kurt Reuber, mektup, 25 Aralık 1942, aktaran Bähr ve Bähr, s. 195.

zında" kutlamaya dönük planlarını anlattı.[2] Asker topluluğu besbelli ki ailenin yerini tutan bir konum kazanmıştı. Sığınaklardaki askerlerini ziyaret ettikten sonra, "Herkes birbirine azıcık neşe vermek için uğraşıyor" diye yazdı. "Cephe hattındaki bu halis silah arkadaşlığını görmek gerçekten moral yükselticiydi." Bir yortu flamasındaki "Kan ve Demirle Yoğrulmuş Silah Arkadaşlığı" sözleri içinde bulunulan koşullara uygun düşmekle birlikte, daha çok Noel mesajına duyulan özlemin ifadesiydi.

Bu mesajı kesinlikle kaçırmayan kişilerden biri 16. Panzer Tümeni'nin doktoru Kurt Reuber'di. Bir ilahiyatçı ve Albert Schweitzer'in dostu olan otuz altı yaşındaki Reuber, aynı zamanda yetenekli bir amatör ressamdı. Stalingrad'ın kuzeybatısına düşen stepteki sığınağını bir stüdyoya çevirdi ve ele geçirilmiş bir Rus haritasının arkasına, bulabildiği tek büyük kâğıt parçasına bir resim çizmeye koyuldu. Günümüzde Berlin'deki Kayzer Wilhelm Hatıra Kilisesi'nde asılı duran "Meryem Ana Kalesi" adlı bu eserde, neredeyse rahimdeki gibi kucaklayıcı ve koruyucu bir anne ile çocuğuna Havari Yuhanna'nın "Işık, Yaşam, Sevgi" sözleri eşlik eder. Reuber resmi bitirdiğinde, sığınağının yüksekçe bir yerine toplu iğnelerle tutturdu. İçeriye giren herkes durup resme gözlerini dikiyor, birçoğu ağlamaya başlıyordu. Hiçbir ressamda görülmeyecek kadar yeteneği konusunda mütevazı olan Reuber'i biraz mahcup eden bir gelişmeyle, sığınağı bir tür mabet haline geldi.

O Noel'in içten ve kendiliğinden cömertliği konusunda pek kuşku olamaz. Bir teğmen son sigaralarını, mektup kâğıdını ve ekmeğini hediye olarak askerlerine verdi. "Bana hiçbir şey verilmedi" diye yazdı evine. "Yine de yaşadığım en güzel Noel'lerden biriydi ve onu asla unutmayacağım." Askerler sigara tayınlarının yanı sıra, feci halde ihtiyaç duydukları ekmeklerini de hediye olarak vermekten geri kalmadı. Bazıları da zahmetli bir uğraşla birbirleri için teçhizat rafları yaptılar.

Noel arifesinde Reuber'in piyanist olan kıta komutanı son köpüklü şarap şişesini revirdeki askerlere verdi; ama kupaların şarapla doldurulmasından hemen sonra, dışarıda dört bomba patladı. Herkesin kendini yere atmasıyla, şaraplar döküldü. Sıhhiye subayı ilkyardım çantasını kaptı ve zayiatı anlamak için sığınağın dışına koştu; bir ölü ve üç yaralı vardı. Ölenler "*O du fröhliche*" Noel ilahisini söylerken vurulmuştu.[3] Şaşırtıcı olmayan bir sonuçla, olay üzerine kutlamalara son verildi. Zaten hem 16. Panzer Tümeni hem de 60. Motorize Piyade Tümeni Noel sabahına doğru tam saldırıyla karşı karşıya kaldı.

2 24 Aralık 1942, BA-MA, N395/12.
3 Kurt Reuber, mektup, 25 Aralık 1942, Bährve Bähr, s. 195.

O gecenin geleneksel ve gözde şarkısı "*Stille Nacht, heilige Nacht*"ı askerler sığınaklarda istiflenmiş mum artıklarının ışığı altında "boğuk sesler"le okudu.[4] Memleketteki ailelerini düşünen askerler hıçkırıklarını zorlukla bastırdı. General Strecker'in cephe hattı mevzilerindeki turundan etkilendiği apaçıktı. "Savaşın kargaşası içinde bir 'Stille Nacht' yaşıyoruz. [...] Bu Noel askerlerin gerçek kardeşliğini gösteriyor."[5] Yüksek rütbeli subayların ziyaretleri de sunulan ikramlarla takdir topladı. Bir panzer tümeninin astsubayı, "Tümen komutanı bize şişesinden birer fırt ve birer çikolata dilimi verdi" diye anlatacaktı sonradan.[6]

Saldırıya uğramayan mevzilerde askerler "Grossdeutsche Rundfunk'un Noel yayını"nı dinlemek için telsizli bir sığınağa üşüştü. Radyodaki bir sesin "Burası Stalingrad!" anonsunu güya Volga cephesinde bir koronun okuduğu "*Stille Nacht, heilige Nacht*" şarkısının izlemesi hepsini hayrete düşürdü. Askerlerden bazıları o koşullarda böyle bir aldatmacayı gerekli bulurken, diğerleri derin bir öfkeye kapıldı. Bunun asker ailelerini ve bir bütün olarak Alman halkını kandırmak olduğu hissi vardı. Goebbels o yılkı kutlamanın bir "Alman Noel'i" olacağını önceden ilan etmişti; böyle bir tanımlama göreve bağlılık ve ciddiyet anlayışını iletmeye ve belki de ulusu Stalingrad trajedisine ilişkin habere hazırlamaya yönelikti.

Noel sabahı saat yedide, Altıncı Ordu savaş güncesine şu kayıt düşüldü: "Son kırk sekiz saatte [süre biraz abartılı] hiçbir ikmal uçağı gelmedi. Erzak ve yakıt tükenmeye yüz tutuyor."[7] Paulus o günün ilerleyen saatlerinde General Zeitzler'e aktarılmak üzere Don Ordu Grubu'na bir uyarı mesajı gönderdi. "Önümüzdeki birkaç günde daha fazla miktarda erzak alamazsak, bitkinliğe bağlı ölüm oranında büyük bir artış beklemeliyiz."[8]

Önceki gün çıkan kar fırtınalarının uçuşları engellemiş olması gerektiğinin farkında olmasına karşın, Altıncı Ordu'ya Badanov'un tanklarının önceki sabah Taçinskaya havaalanına baskın düzenlediği bildirilmemişti. Manstein'ın karargâhı Mişkova Nehri kıyısında Hoth'un panzer tümenlerine karşı dört orduyla Sovyet karşı-saldırısının başlatıldığına dair haberi bile iletmemişti. Nihayet 26 Aralık'ta 108 ton malzeme geldiğinde, Altıncı Ordu karargâhı Noel için on ton tatlı gönderilirken, kargoda hiç yakıt bulunmadığını gördü.

Çoğu asker fırsat bulur bulmaz, eve özlemini ifade edecek bir Noel mektubu yazmak üzere bir kenara çekildi. 44. Piyade Tümeni'nden bir doktor, "Hepimiz her

4 Walter Kuber, "Von Weihnachten 1942 bis zu meiner Gefangennahme am 31.1.1943", Beck, s. 193.
5 Strecker, aktaran Haller, s. 102.
6 Astsubay Heinrich Simonmeier, rapor, 29 Temmuz 1943, BA-MA, RH27-16/43.
7 BA-MA, RH20-6/236.
8 BA-MA, RH20-6/240.

şeyin değişeceği umudunu gönlümüzde koruyoruz" diye yazdı.[9] Bu sözler birçok kişinin duygularına tercüman olsa da, gelişmelerden daha haberdar olan Altıncı Ordu başkomutanı onlar arasında değildi. "Noel haliyle çok neşeli değildi" diye yazdı Paulus birkaç gün sonra karısına. "Böyle anlarda şenliklerden kaçınmak daha iyi. [...] Kanaatimce, insan talihten çok fazla şey beklememeli."[10]

Noel döneminde eve yazılan Alman ve Rus mektupları arasındaki tezadın her zamankinden daha da belirginleşmesi şaşırtıcı değildir. Alman mektupları genelde yuva ve aile hasretiyle dolu bir duygusallık taşırken, günümüze ulaşan Rus mektupları anavatanın önce geldiği yolunda acımasız bir mantığı açıkça yansıtır. "Sevgilim!" diye yazdı bir asker Noel arifesinde karısına. "Yılanları geldikleri yere doğru püskürtüyoruz. Başarılı ilerleyişimiz sonraki buluşmamızı yakınlaştırıyor."[11] "Merhaba Mariya," diye yazdı Kolya adında bir asker. "Burada bizim güzel [sansürcü tarafından silinmiş ibare] savunmak için üç aydır çarpışıyorum. Düşmanı güçlü biçimde sıkıştırmaya başladık. Şu anda Almanları kuşatmış durumdayız. Her hafta muharebe alanında birkaç bin tanesi tutsak alınıyor ve binlercesi yok ediliyor. Geride sadece en inatçı SS askerleri kalmış durumda. Tahkimat kurdukları sığınaklardan ateş açıyorlar. Şimdi bu sığınaklardan birini havaya uçurmaya gidiyorum. Hoşça kal. Kolya."[12]

Noel günü sıcaklık eksi yirmi beş dereceye düştü. Ne kadar derin olurlarsa olsunlar, mermi çukurlarındaki sular kaskatı donmuştu. Kar sağanakları dere yataklarındaki sefaleti büyük ölçüde gizlemekteydi. Papazlar karlar arasında derme çatma bir altarın etrafında yarım daireler halinde toplanmış askerler için, rüzgârda kanat çırpıp çatırdayan muşambaların ve çadır brandalarının sesleri eşliğinde misa ya da komünyon ayinini yürütmekteydi. Hıristiyan Almanya'nın kâfir Rusya'yla karşılaştırılmasında olduğu gibi, bazı durumlarda manevi rahatlatma ve ideolojik gerekçelendirme iç içe geçmekteydi.

Kessel'in içinde bile Noel tam anlamıyla temiz yüreklilik içinde geçmedi. Altıncı Ordu'nun başhekimi Dr. Renoldi, çarpışmadan kaçmak için kasten yaratılmış olabileceği gerekçesiyle, donma sonucunda yaralananların hava yoluyla tahliye edilmesini yasakladı. En kötüsü de, Voroponovo ve Gumrak kamplarındaki 3.500 Rus savaş tutsağına hiçbir tayın mevcudunda yer almadıkları için, Stalingrad tahıl silosundaki çürümeye yüz tutmuş mısırdan alınan çok az bir miktar dışında hemen hiç yiyecek verilmedi. Bu kısmen bürokratik mezalim Noel'e doğru günde yirmi bire varan bir ölüm oranına yol açtı ve bu sayı çok geç-

9 Dr. Carl Otto Marckstadt, aktaran Schneider-Janessen, s. 146.
10 Mektup, 28 Aralık 1942, aktaran Paulus, s. 89.
11 Dmitri Venkutov'dan karısına, 24 Aralık 1942, AMPSB 11480.
12 24 Aralık 1942, AMPSB 739/13529.

meden çarpıcı biçimde tırmandı. Onları doyurmaktan sorumlu levazım subayı asıl sebebin tifüs olduğunu ileri sürdü; ama Altıncı Ordu karargâhından bir subayın yetersiz beslenmeye bağlı ölümler olup olmadığı sorusu karşısında kaçamaklı bir tutum takındı. "Bir süre düşündükten sonra, bunu inkâr etti" diye yazdı karargâh subayı. "Ne demek istediğini anladım. Birliklerimiz içinde de benzer şeyler görülmeye başlıyordu."[13] Ama tutsakların akıbetini Alman askerlerininkine bağlamak daha kötü bir bahaneydi. Kampa tıkılanların bir seçeneği yoktu; oradan çekip gitmeleri mümkün değildi. Çaresiz kalan tutsaklar yamyamlığa başvurduğunda bile, koşullarını düzeltmek için hiçbir şey yapılmadı; çünkü bu sonuçta "Alman askerlerinden yiyecek almayı" beraberinde getirecekti.

"Güzel ve yıldızlı" Noel gecesi sıcaklık daha da düştü. Ama çarpışmalar ertesi sabah *Kessel*'in 16. Panzer Tümeni ve 60. Motorize Piyade Tümeni tarafından savunulan kuzeydoğu kesiminde sürdü. "Böylece bir düzine kadar birliğimiz buz gibi rüzgârda ve eksi otuz beş derecelik donda karşı-saldırı için ileriye sürüldü" diye anlatacaktı sonradan ikincisinin papazı.[14] İki tümen korkunç şartlara ve mühimmat sıkıntılarına rağmen, yetmiş kadar tankı imha etmeyi başardı.

Paulus'un aynı sabah Manstein'a gönderdiği başka bir mesaj şöyle başlamaktaydı: "Gaddarca kayıplar, soğuklar ve yetersiz ikmal tümenlerin muharebe gücünü ciddi biçimde düşürmüş bulunuyor."[15] Mesajda Hoth'un tümenleriyle çarpışan kuvvetlerin Ruslar tarafından geri getirtilip Altıncı Ordu'ya karşı konuşlandırılması halinde, "uzun süre dayanmanın mümkün olmayacağı" uyarısı da yer almaktaydı.

Derken beklenmedik bir fırsat doğdu. XIV. Panzer Kolordusu komutanı General Hube, 28 Aralık'ta *Kessel*'den hava yoluyla Manstein'ın Novoçerkassk'taki karargâhına geçmesi yönünde bir emir aldı. Orada bir uçak onu Meşe Yapraklı Şövalye Haçı'na eklenecek Çapraz Kılıç nişanını şahsen Führer'den almak üzere Doğu Prusya'ya götürecekti. Paulus kurmay başkanı Schmidt'e yakıt düzeyinden sıhhiye donanımı sıkıntılarına kadar varan konularla ilgili "bütün gerekli belgeler"i ona vermesini söyledi.[16] "Hitler'in Altıncı Ordu'yu yüzüstü bırakacağına"[17] hâlâ inanamayan generallerin ve kurmay subaylarının umutları Hube'nin Rastenburg'a gideceği haberiyle canlanmıştı. Sözünü esirgemeyen, tek kollu eski muharip Hube, Führer'in saygı duyduğu az sayıdaki generalden biriydi.

13 Toepke, s. 83.
14 Yüzbaşı d.R. Czygan, 8 Ocak 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, s. 205.
15 BA-MA, RH20-6/237.
16 Adam, *Der schwere Entschluss*, s. 264.
17 Dohna-Schlobitten, söyleşi, 16 Ekim 1995.

Hitler hiç kuşkusuz Altıncı Ordu'yu kurtarmak için her şeyi yaptığı kanısındaydı; ama gerçekliği kavrayışında bir düzelme yoktu. O gün Führer karargâhı Don Ordu Grubu'na gönderdiği mesajda, kötü ulaşım durumuna rağmen, "372 tank ve hücum topu"yla takviye edileceğini bildirdi.[18] Manstein bunun hüsnü zandan ibaret olduğunu biliyordu.

Bu arada Stalingrad kentinde Seydlitz'in tümenlerinin kalıntıları savunmadaydı. Saldırıları püskürtmek için mühimmatı idareli kullanmak zorundaydı. Sovyet topçusuna karşı güvende olmanın yanı sıra ısınmak için mahzenlerde ve sığınaklarda barınmaktaydı. "Orada taş devri mağaralarının tüylü vahşileri gibi, yok ettikleri güzel bir kentin harabeleri arasında duman ve karanlığa gömülmüş olarak at eti yiyorlardı" diye yazdı Grossman.

Altıncı Ordu savaş güncesinde "güçlü düşman fırtına birliği faaliyeti" ibaresi sıklıkla geçmeye başladı. Hesse 389. Piyade Tümeni'de görevli, yirmi sekiz yaşında ve Darmstadtlı eski bir karakol komiser yardımcısı olan Hans Urban, Stalingrad'ın kuzey kesiminde Aralık sonlarındaki bu çarpışmalar üzerine daha sonraları ayrıntılı bir rapor sundu.

> Düşman gündoğumunda ve günbatımında hazırlık için bir ağır top ve havan ateşinin ardından saldırıya geçmeyi alışkanlık haline getirdi. Bizden iki ya da üç sığınağı aldıklarında, biz de daha sonra bunları geri almaya çalışırdık. Bu tarzda birçok saldırıdan sonra 30 Aralık'ta seri ateş grubumla ileriye çıkma emrini aldım. Yanımdaki dokuz asker Spartakovka'dan yaklaşık 300 kişiyle girişilen sonraki saldırıyı makineli tüfekleriyle durdurmayı başardı. Bu kesimde kalan yirmi piyade saldırılarla öylesine bitkin düşmüştü ki, pek fazla yardım veremedi. Çoğu tuttuğu mevziyi bırakmaya hazırdı. Elimdeki iki makineli tüfekle ateş saham yoktu. Düşman arazi yapısından ve harabelerden yararlanmasını biliyordu. Seri ateş açmak için Rusların yirmi metreye kadar yaklaşmasını beklemek zorundaydık. En az yirmi iki kişi mevzilerimizin önünde ölü olarak bırakıldı. Sağ kalan Ruslar el bombalarıyla bizi saklandığımız yerden çıkarmaya çalıştılar. Yılbaşı sabahı gündoğumunda aynı kesimde üç Rus bölüğü tekrar saldırıya geçti. Sayılarını tam kestirmek mümkün değildi; çünkü yerdeki çukurlardan, yıkık duvarların ya da moloz yığınlarının arkasından ateş açıyorlardı. Onları iki makineli tüfekle çapraz ateşe aldık ve ağır zayiat verdiler. Bir havancı vuruldu ve o silahla hiç eğitim almamış olmama

18 BA-MA, RH19 VI/7, s. 59 ve RH19 VI/8, s. 38.

> rağmen, onlara karşı kendi mühimmatlarını kullanabildik. Çarpışma bittikten sonra çok takatsiz ve bitkin durumdaydık; üstelik ortalıkta kaskatı donmuş halde yatan birçok ceset vardı. Bu yüzden kendi silah arkadaşlarımızı bile gömemedik.[19]

Paulus, Don Ordu Grubu'na mesajlarındaki ve karısına mektuptaki çok kötümser havayla tezat oluşturacak şekilde, Altıncı Ordu'ya canlandırıcı bir yılbaşı mesajı yayımladı: "Zafer irademiz kırılmamış olarak duruyor ve yılbaşı kesinlikle kurtuluşumuzu getirecek! Bunun ne zaman olacağını henüz söyleyemem. Fakat Führer asla sözünden dönmemiştir ve bu sefer de farklı olmayacaktır."[20]

Hitler'in zaman dilimleri konusundaki ısrarı sayesinde, Rus yılbaşısı Alman yılbaşısından iki saat önce geldi. General Edler von Daniels'in oynadığı "Doppelknopf" iskambil oyunu, Sovyet kuşatmacılarının "yılbaşı kutlaması"nı başlatması üzerine saat onda yapılan "görkemli bir havai fişek gösterisi"yle yarıda kaldı.[21]

Anlaşıldığı kadarıyla o sırada Daniels'in keyfi yerindeydi. Bir süre önce Tümgeneralliğe terfi ettirilmiş ve Şövalye Haçı almıştı. Paulus'tan da beklenmedik bir yılbaşı hediyesi olarak bir Veuve-Cliquot "Schampus" şişesi geldi. Görünüşe bakılırsa, Stalingrad generallerinden bazıları hâlâ Altıncı Ordu'nun akıbetinden çok nişanlarla ve terfilerle meşguldü.

Alman gece yarısına varıldığında, sadece işaret fişekleri atıldı. Tahrip gücü yüksek mermiler israf edilemezdi. Şerefe kadeh kaldırmak için *Kessel*'deki son şişeler açıldı: "*Prosit Neujahr!*" [Mutlu Yıllar]. Buna karşılık, Sovyet birlikleri mühimmat ve alkol konusunda çok az kısıtlamayla karşılaştı. Deniz piyadesi Viktor Barsov, "Yılbaşı kutlaması güzeldi" diye yazdı. "O gece 250 gram votka içtim. Yemekler kötü değildi. Sabahleyin baş ağrısı çekmemek için 200 gram daha içtim."[22]

Alman askerleri eski yılın geride kalmasıyla her şeyin daha iyiye gideceği fikriyle talihsizliklerini hafife almaya çalıştılar. "Sevgili anacığım ve babacığım, durumum iyi" diye yazdı bir asker. "Ne yazık ki, bu gece tekrar nöbete çıkmak zorundayım. Bu 1943 yılbaşıyla birlikte 1942'deki kadar hayal kırıklığına uğramayacağımı umuyorum."[23]

Hitler'in Paulus'a ve Altıncı Ordu'ya yılbaşı mesajı neredeyse takıntılı bir iyimserlik havası yarattı. Sadece daha kuşkucu olanlar, metnin sıkı bir teminat niteliğinde olmadığını belirleyebildi. "Bütün Alman halkı adına, yılbaşı vesile-

19 Astsubay Hans Urban, BA-MA, RW4/V. 264, s. 88-91.
20 31 Aralık 1942, BA-MA, RH20-6/240, s. 119.
21 Daniels'tan karısına, 1 Ocak 1943, BA-MA, N395/12.
22 Mektup, 9 Ocak 1943, Shindel, s. 45.
23 AMPSB N45079A.

siyle sana ve yiğit orduna en içten iyi dileklerimi iletiyorum. İçinde bulunduğun tehlikeli durumun ağırlığını biliyorum. Askerlerinin kahramanca duruşu benden en yüce saygıyı görüyor. Ancak sen ve askerlerin yılbaşına, Stalingrad savunucularını kurtarmak için benim elimden ve bütün Alman silahlı kuvvetlerinin elinden gelen her şeyin yapılacağını ve sizin sağlam duruşunuzla Alman askerlik tarihindeki en şanlı başarıya ulaşılacağını bilmenin sarsılmaz güveniyle girmelisiniz. Adolf Hitler."[24]

"*Mein Führer!*" diye karşılık verdi Paulus. "Yılbaşındaki güven dolu sözleriniz burada büyük coşkuyla karşılandı. Güveninizi boşa çıkarmayacağız. En yaşlı generalden en genç piyadeye kadar sağlam bir iradenin verdiği ilhamla direneceğimize ve nihai zaferdeki payımızla katkıda bulunacağımıza emin olabilirsiniz. Paulus."[25] *Kessel*'deki birçok askerden gelen yılbaşı mektupları yeni bir kararlılık havasını yansıtmaktaydı. "Moralimizin bozulmasına izin vermiyoruz, aksine Führer'in sözüne inanıyoruz" diye yazdı bir yüzbaşı.[26] "Führer'e karşı nihai zafere kadar sarsılmayacak sağlam bir güveni koruyoruz" diye yazdı bir astsubay. "Führer endişelerimizi ve ihtiyaçlarımızı biliyor" diye yazdı bir asker. "Şuna eminim ki, bize her zaman olabildiğince çabuk yardım etmeye çalışacak." Strecker gibi kuşkucu bir general bile bu havadan etkilenmiş gibiydi. "Yeni bir umut doğuyor" diye yazdı. "Şimdiki ve yakın gelecekteki durumla ilgili biraz iyimserlik var."[27]

Öte yandan, Paulus o sırada Sovyet propagandasının gittikçe artan başarısından endişeliydi. Don Cephesi karargâhında "harekât propagandası"ndan sorumlu yedinci daire, 44. Piyade Tümeni'nin ve General Edler von Daniels komutasındaki 376. Piyade Tümeni'nin asıl yoğunlaşılması gereken birlikler olduğu yolundaki saptamasına uygun bir çizgi izlemişti.

Paulus "44. Piyade Tümeni'nden tutsakların radyodaki konuşmalarının ardından",[28] 3 Ocak sabahı erkenden bu Avusturya tümenini teftişe gitti. Tutsak askerler gıda ve mühimmat sıkıntılarından, ağır zayiattan söz etmişti. Teftişle ilgili Altıncı Ordu raporunda şunlar belirtildi. "Başkomutan böyle yayınlara katılmanın getireceği sonuçlar konusunda uyarılarda bulunulmasını istedi. Böyle bir işe kalkışan her asker adının saptanacağını ve ileride divanıharbe verileceğini bilmeliydi." Paulus'un tümen komutanı General Deboi'yle görüşmesi sırasında, yeni bir "yoğun tank saldırısı" yaşandı.

24 BA-MA, RH20-6/236.
25 1 Ocak 1943, BA-MA, RH20-6/236.
26 "Führer'e karşı ..."; "Führer endişelerimizi ...", BA-MA, RW4/V. 264.
27 Strecker, Haller, s. 102.
28 BA-MA, RH20-6/240, s. 77, 86.

Ertesi sabah da Paulus askerleri "başta postal, pantolon ve çorap" olmak üzere giysi sıkıntıları yüzünden donmaya bağlı ciddi zayiat vermiş olan "Kale alanı"ndaki Rumen komutanını ziyaret etti. Firar sayısındaki artış Paulus'u şu sonuca varmaya yöneltti: "Rumence basılan Rus bildirilerini etkisizleştirmek için karşı-propaganda gerekli."

Taburlar ve bölükler öylesine zayıftı ki, taşıdıkları adlar anlamsızlaşmıştı. *Kessel*'de kalan 150.000'i aşkın askerin ancak beşte bire yakını cephe hattı birlikleriydi. Birçok bölük göreve elverişli bir düzine kadar askere inmişti. Dolayısıyla birlikleri parçaları gittikçe birleştirilerek muharebe gruplarına dönüştürülmekteydi. Başçavuş Wallrawe'nin bölüğünde sağ kalan panzer ağır piyadeleri "Luftwaffe bölükleriyle ve Kazak müfrezeleriyle" birlikte Karpovka yakınındaki bir mevziyi savunmaya gönderildi.[29] Burası gidilecek talihsiz bir yerdi. *Kessel*'in güneybatı ucunu oluşturan "burun"un, Altıncı Ordu'yu bitirmeye karar verdiklerinde Rusların ilk hedefi olacağı, haritaya kısa bir bakıştan belliydi.

Yılın hemen başında hava birkaç gün nispeten yumuşak ve yağışlı geçti. Buzların erimesi Rus askerlerinin nefret ettiği bir şeydi. Deniz piyadesi Barsov, "Stalingrad'daki havayı sevmiyorum" diye yazdı. "Çok sık değişmesi tüfeklerin paslanmasına yol açıyor. Hava ısındığında, kar yağmaya başlıyor. Her şey rutubet kapıyor. *Valenki* [keçeli kar postalları] sırılsıklam oluyor ve eşyaları kurutmak için pek fazla fırsat bulamıyoruz."[30] O ve silah arkadaşları sıcaklığın eksi otuz beş dereceye düştüğü 5 Ocak'ta hiç kuşkusuz daha mutlu oldu. Sovyet kuvvetleri kış teçhizatındaki üstünlükten yararlanmaya dönük bilinçli bir taktiği benimsedi. "Ruslar yoklama saldırılarına başladı" diye yazdı bir Luftwaffe irtibat subayı. "Hattı yardıklarında, askerlerimizin hiçbiri yeni atış siperleri kazacak bir durumda değildi. Askerler yiyecek azlığından dolayı fiziksel olarak çok zayıftı ve zemin donarak taş gibi sertleşmişti."[31] Açık stepte sıkıştırılan birliklerde ölümler daha da yüksekti. Paulus 6 Ocak'ta General Zeitzler'e şu mesajı gönderdi: "Açlık çeken ve donan ordunun mühimmatı yok ve tankları artık harekete geçiremiyor."[32] Hitler aynı gün General Schmidt'i Şövalye Demir Haçı'yla ödüllendirdi.

Altıncı Ordu'nun kaderinin artık kesinleşmesi üzerine, Sovyet gazetecileri Zavarikino'daki Don Cephesi karargâhına getirildi. Başkentten bir Sovyet yazarlar heyeti, askerleri Moskova'nın Kievski semtinden toplanmış olan ve birçok aydını

29 Wallrawe, RH27-16/43.
30 V. Barsov, 9 Ocak 1943 tarihli mektup, Shindel, s. 45.
31 Max Plakolb, ÖStA-KA B/1540.
32 BA-MA, RH20-6/244D.

barındıran 173. Mekanize Tümen'i ziyarete geldi. "65. Ordu komuta noktasından yazar Aleksandr Korneyçuk ve Wanda Vasilevskaya" tümenin Kazaki Kurgan'a, yani *Kessel*'in kuzeybatısındaki Tatar höyüğüne saldırısını izledi.[33]

Daha Hoth'un kurtarma girişiminin Mişkova Nehri kıyısında ezilmesinden önce, Stalin Altıncı Ordu'yu imhaya dönük planlar hazırlamaları için generallerini sıkıştırmaktaydı. Küçük Satürn Harekâtı'nı denetleyen Ştavka temsilcisi Voronov'a 19 Aralık sabahı telefon etmiş ve Don Cephesi karargâhını taşımasını bildirmişti. Voronov kendisine yeni yer olarak, Rokossovski'nin bitişik Zavarikino ve Medvedevo köyleri boyunca uzanan "ikametgâh"ını seçti; orada her generalin ya da dairenin kaldığı yer, "beş duvarlı" bir köy *izba*'sından, yani ortadan bölmeli bir kütük evden oluşmaktaydı. Sovyet işaretleri konulmuş Amerikan Willys makam arabaları, donmuş tekerlekleriyle yalpalayarak içeriye girip çıkıyor, generalleri kendilerine bağlı komutanları motive etmeye dönük teftiş gezilerine götürüyordu.

Voronov seçenekleri incelemek için derhal bir planlama kurmay heyeti topladı. Stalin'in iki gün içinde sonuç alınması yönündeki ısrarına rağmen, önce sahayı bizzat teftiş etmede diretti. 57. Ordu karargâhına ziyareti berrak bir günde gerçekleşti. Bir grup Junkers nakliye uçağının bir avcı uçağı eskortu olmaksızın yaklaşık 2.700 metre yukarıda belirdiğini gördü. O civarda toplanmış Rus uçaksavar bataryalar çok geç ateş açtı; Sovyet avcı uçakları da önlerini kesmek için oraya çok geç vardı. Tek bir Junkers düşürülemedi. Voronov kara gözcüleri, uçaksavar bataryaları ve avcı uçağı filoları arasındaki eşgüdümün ne kadar zayıf olduğunu öğrenince daha da küplere bindi. Uçaksavar harekâtlarından sorumlu Tuğgeneraline gözdağı verilerek hummalı faaliyete girişmesi sağlandı.

Zavarikino'ya dönüşünde Voronov rakamları tekrar inceledi. Aralık başlarında karşılaşılan sıkı Alman direnişine rağmen, Don Cephesi'nin istihbarat şefi Albay İ. V. Vinogradov *Kessel*'de kıstırılan asker sayısına ilişkin tahmini pek gözden geçirmemişti. Kesin cevap vermesi istendiğinde, 86.000 gibi bir rakam verdi. Özellikle rakip konumdaki NKVD görevlilerinin daha sonraları alaycı imalarda bulunduklarında, Kızılordu istihbaratını mahcup düşürecek bir rakamdı bu.

Çember Harekâtı'na ilişkin taslak plan 27 Aralık'ta nihayet hazır hale geldi ve uçakla Moskova'ya gönderildi. Ertesi gün Voronov'dan taslağı yeniden yazması istendi. Stalin saldırının güneybatıdaki Karpovka–Marinovka burnuna odaklı ilk evresinin kuzeybatıdan ve *Kessel*'in karşı köşesindeki başka bir

33 *Opolçençi v boyah za Rodinu* ..., s. 15.

harekâtın eşgüdümlü yürütülmesi, böylece Stalingrad'ın fabrikalar semtinin ve kuzey varoşlarının sarılması için ısrar etti.

Stalin Devlet Savunma Komitesi'nin bir toplantısında, Stalingrad Cephesi komutanı Yeremenko ve Don Cephesi komutanı Rokossovski arasındaki çekişmenin Çember Harekâtı başlamadan önce çözülmesi gerektiği saptamasında bulundu. "Düşmanın nihai tasfiyesinden kimi sorumlu kılalım?" diye sordu. Birisi Rokossovski'yi belirtti. Stalin dönüp Jukov'a ne düşündüğünü sordu.

"Yeremenko çok incinecektir" diye görüş belirtti Jukov.

"Biz liseli kızlar değiliz" diye çıkıştı Stalin. "Birer Bolşevik olarak, işe yarar önderleri komutanlığa getirmeliyiz." Tatsız haberi Yeremenko'ya iletme görevi Jukov'a düştü.[34]

Altıncı Ordu'ya indirilecek son darbeden sorumlu başkomutan olarak belirlenen Rokossovski'nin emrine 47 tümen, 5.610 sahra topu ve ağır havan ile 169 tank verildi. Toplam 218.000 kişilik bu kuvvet 300 uçakla desteklenecekti. Ama Macar İkinci Ordusu'na karşı bir saldırıyı planlarken, Stalin'in sabırsızlığı tekrar baş gösterdi. Ulaşım güçlüklerinin takviye, erzak ve mühimmat taşınmasını yavaşlattığının bildirilmesi üzerine öfkeye kapıldı. Voronov dört günlük yeni bir erteleme istedi. Stalin'in iğneli sözleri keskindi. "Böyle avare avare oturun ki, Almanlar seni ve Rokossovski'yi tutsak alsın!"[35] Sonunda büyük bir isteksizlikle, yeni tarihin 10 Ocak olarak belirlenmesine razı oldu.

Kessel dışındaki Alman subayları daha sonra olacakların merakı içindeydi. VIII. Hava Kolordusu komutanı General Fiebig, Richthofen'le uzun bir konuşmadan sonra şu soruyu yöneltti: "Ruslar *Kessel*'i niçin olgunlaşmış bir meyve gibi ezmiyor?"[36] Don Cephesi'ndeki Kızılordu subayları da gecikmeden dolayı şaşkındı ve saldırı emrini almalarının daha ne kadar süreceğini merak etmekteydi. Ne var ki, Moskova'dan telefonla yeniden aranan Voronov'a, Altıncı Ordu'ya verilecek bir ültimatom hazırlaması bildirildi.

Voronov Ocak 1943'ün ilk haftasında şahsen Paulus'a hitap eden bir taslak yazdı. Stalin'in düzeltmeleri için Moskova'yla sürekli telefon konuşmaları yapmak gerekti. Nihayet onaylanan metin, Don Cephesi karargâhında "Walter Ulbricht başkanlığındaki gruba mensup Alman anti-faşistler" tarafından tercüme edildi.[37] Bu arada, NKVD temsilcileri ve Kızılordu istihbarat şefi Albay Vinogradov, alışılmış çekişme tavrını sergileyerek, mütareke elçisi olarak görev

34 Jukov, *Kakim my ego pomnim*, s. 245.
35 Mareşal N. N. Voronov, "Operation 'Ring'", *Voyenno-istoriçeskiy jurnal*, 5 & 6, 1962.
36 Martin Fiebig, 1 Ocak 1943, aktaran Kempowski (ed.), *Das Echolot*..., c. i, s. 24.
37 Dyatlenko yazma metni.

yapacak uygun subay arayışına girdi. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. Böylece 7 Ocak'ta ikindiye doğru, Kızılordu istihbaratından Binbaşı Aleksandr Mihayloviç Smislov'un ve NKVD'den Yüzbaşı Nikolay Dmitreviç Dyatlenko'nun birlikte gitmesi kararlaştırıldı. Dyatlenko'yla görüşmesinde Vinogradov birdenbire şunu sordu: "Sen bir *hohol* musun?" "Püsküllü" anlamına gelen *hohol* Ukraynalılar için kullanılan hakaretamiz bir tabirdi; Ruslar onların geleneksel saç kesim tarzını çoğu kez kaba alay konusu yaparlardı.

"Hayır, Yoldaş Albay" diye sertçe karşılık verdi Dyatlenko. "Ben Ukraynalı'yım."

"Yani, tıpkı bir Rus gibisin" dedi Vinogradov kahkaha atarak. "Aferin. Faşistlerle görüşmek için uygun bir Kızılordu temsilcisisin."

Smislov ve Dyatlenko daha sonra kurmay başkanı General Malinin'le ve bizzat Voronov'la görüşerek gerekli talimatları aldı. Her iki generalin elçilere Moskova'dan gelen talimatları tam anlayıp anlamadıklarını ikide bir soruş tarzı, insanda Stalin'in tepelerine dikilmiş onlara baktığı gibi bir düşünce uyandıracak düzeydeydi. Aslına bakılırsa, bir mütareke elçisinin izlemesi gereken kurallar ve tören konusunda hiç kimsenin açık bir fikri yoktu. Dyatlenko buna ilişkin bilgilerinin sadece Solovyov'un *Feldmareşal Kutuzov* oyununa dayandığını itiraf etti.

"Peki, beyler," dedi Voronov, "görevinizi yerine getirecek misiniz?"

"Yerine getireceğiz, Yoldaş korgeneral!" diye tek ağızla karşılık verdiler.

Malinin daha sonra cephe levazım komutanına iki subaya eldeki en şık üniformaların verilmesini emretti. Almanlar görünüşlerinden etkilenmeliydi. Levazım komutanı onları "birer damat gibi giydirme" sözünü verdi ve iki elçiye "bir sihirbaz gibi" göz kırptı. Voronov'un verdiği destekle, bütün genaraller cephe karargâhı resmigeçitlerine katılan emir subayının dairesine çağırttı. Dyatlenko ve Smislov'un üniformalarını ve postallarını denemeleri için, hepsine soyunmaları emrini verdi. İki elçi bir süre sonra kendilerini Albay Vinogradov'la birlikte bir Willys makam arabasında buldular. Onlara 24. Ordu'nun tuttuğu kesimdeki Kotluban istasyonuna gidecekleri bildirildi.

Bu civardaki Rus birliklerine günbatımından itibaren ateş kesme emri verilmişti. Ardından bütün gece boyunca Kızılordu hoparlörleri Ulbricht'in anti-faşistlerince hazırlanan ve Almanlara mütareke elçilerini beklemelerini bildiren bir mesajı okudu. Ertesi şafakta 8 Ocak günü başlarken, ateş kesilmiş durumdaydı. Smislov ve Dyatlenko'nun yanına bir beyaz bayrak ve bir borazan taşıyan uzun boylu bir onbaşı verildi. Tam ön siperlere doğru ilerlediklerinde, "karla kaplı ovada olağandışı bir sessizlik vardı." Onbaşı borazanını şu çağrıyla üfledi: "Dikkat!

Dikkat! Herkes dinlesin!" Yaklaşık yüz metre kadar yol alınmışken, bir anda silahlar patladı. Üç adam gece gözetlemesi için Rus keşif gruplarınca karda yapılmış alçak bir setin arkasına atlayarak siper almak zorunda kaldı. "Damatlık" üniformaların şıklığı kısa sürede bozuldu; bu elbiselerin başka bir sorunu da sert soğuğa karşı pek koruma sağlamamalarıydı.

Ateş kesilince, Smislov ve Dyatlenko doğruldu ve temkinli biçimde tekrar ilerlemeye başladı. Onbaşı da ayağa kalkmış halde, bayrak sallıyor ve borazan çalıyordu. Almanlar doğrudan onları hedef almaksızın bir kez daha ateş açtı. Mütareke elçilerini geri çekilmeye zorlamak istedikleri apaçıktı. Birkaç girişimde daha bulunulmasından sonra, öfkeye kapılan Vinogradov bu tehlikeli gel-dur oyununa son verilmesi yönünde bir mesaj iletti.*

Smislov ve Dyatlenko görevde başarısızlığa uğramış olmanın utancıyla rapor vermek üzere cephe karargâhına döndü. "Suratınız niye öyle asık, yoldaşlar?" diye sordu Voronov. "Önerilerimizi kabul etmelerini isteyecek durumda olan biz değiliz, aksine onların bunu yapması gerekir. O halde onlara biraz daha ateş açarız ve böylece tıpış tıpış gelip yalvarırlar." O gece Rus uçakları Alman mevzileri üzerinde uçarak, Paulus'a ültimatomun basıldığı bildiriler ve "*Deutsche Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften!*" hitabıyla hem Voronov'un hem de Rokossovski'nin imza attığı bir mesajı attılar. Mesajı vurgulamak için, "sözler bombalarla desteklendi." Kızılordu radyo istasyonları da Erich Weinert'in yazdığı metni, Almanlarca en sık kullanılan ve bir dizi Alman telsiz operatörünce tanınan frekanslardan yayınladı. Bildiriler kesinlikle okundu. 305. Piyade Tümeni'nden bir yüzbaşı tutsak düştükten sonra, subayların yanı sıra askerlerin de Sovyet bildirilerini cezalara rağmen gizlice okuduklarını, "çünkü yasak meyvenin tatlı olduğunu" itiraf etti. Askerler Rusça bildirileri bazen güvenilir bir Hiwi'ye göstererek, ondan metni tercüme etmesini istemekteydi. "Herkesin ültimatomdan haberi vardı" dedi yüzbaşı.[38]

Smislov ve Dyatlenko cephe karargâhında daha birkaç saat uyumuşken, gece yarısı uyandırıldılar. Bir makam arabası onları dışarıda beklerken, (emir subaylarını mallarını derhal geri almalarından dolayı) eski üniformalarını giydiler. İstihbarat dairesine vardıklarında, Albay Vinogradov'un Tuğgeneral rütbesine yükseltildiğini ve kendilerine de Kızıl Yıldız Nişanı verildiğini öğrendiler. Vinogradov "hizmeti süresince yıprattığı bütün pantolonlardan dolayı" terfi ettirildiğini söyleyerek şakalaştıktan sonra, ikinci bir girişimi başarıyla yürütme-

* Paulus daha sonraları her türlü Rus ateşkes bayrağına ateş açma yönünde bir emir vermediğini, ama Schmidt'in bunu yapmış olabileceğini ileri sürecekti.

38 ÇAMO 226/335/7, s. 233.

leri halinde Smislov ve Dyatlenko'ya daha da önemli bir madalya verileceğini ekledi.[39]

İki elçiye Vinogradov'la ve istihbarat şefi olarak yerine atanan subayla birlikte bir makam arabasına binmeleri söylendi. Araba gecenin karanlığına doğru tekrar yol alırken, yeni terfi ettirilmiş iki general şarkılar söyledi ve "general fıkralarıyla birbirlerinin sözünü kesip durdu." (Dyatlenko'nun saygılı anlatımında sarhoş olduklarından söz edilmemesine karşın, aldıkları terfileri kutladıkları kesinlikle söylenebilir.) Makam arabasının donmuş toprak yollardaki kocaman çukurlara girip çıkarken yalpalamasıyla birlikte, şarkıların ritmi sürekli bozulmaktaydı. *Kessel*'in güney tarafından dolanarak, Don'u batıya doğru aşmayı, ardından Kalaç'ta tekrar öbür yakaya dönerek, 21. Ordu tarafından tutulan kesime geçmeyi gerektiren uzun bir yolculuktu bu. Araba şafaktan kısa bir süre önce, Marinovka'nın batısına birkaç kilometre uzaktaki 96. Mekanize Tümen karargâhına vardı.

İdamlık mahkûmlara gösterilene oldukça benzer bir muameleyle, Smislov ve Dyatlenko'ya "bir Narkom [Halk Komiserliği] tayınıyla" zenginleştirilmiş kahvaltı verildi. Vinogradov ikinci bir ikramı durdurdu ve onlara hazırlanmalarını bildirdi. Birdenbire beyaz bayrağı cephe karargâhındaki levazım subayına geri verdiklerinin farkına vardılar. Tümen komutanına ait bir çarşafın bir akasya dalına kabaca çivilenmesiyle yeni bir bayrak yapılması gerekti.

Makam arabası onları cephe hattına götürdü ve bir *balka*'da park etmesinden sonra, kafile yoluna yaya devam etti. Smislov ve Dyatlenko'ya kendisini "Siderov mızıka birliği komutanı" olarak tanıtan ve yanında bir borazan bulunan yaşlıca bir gedikli subay katıldı. Bir teğmen de ileri atıldı ve mayınlı alanlarda onlara eşlik etmeyi önerdi; girişimini de "Zira benim hayatım sizinkiler kadar değerli değil" diye açıkladı.

Üç elçi ön siperlerin hemen arkasında kamuflaj elbiseleri giydi, ardından yoğun bir sisle bulanıklaşmış beyaz örtü üstünde yola koyuldu. Önlerine çıkan iki düzine kadar kar tümseğinin donmuş cesetler olduğu anlaşıldı. General Vinogradov ve diğer iki general gelişmeleri izlemek üzere, yanmış bir Rus tankının üstüne çıktı. Siderov borazanı çaldı. "Dikkat! Dikkat!" çağrısı Dyatlenko'nun kulaklarına daha çok "Son Posta" seslenişi gibi geldi.

Kafile Alman hatlarına yaklaşınca, hareket eden karaltılar gördü. Cephe hattı sığınakları ve siperleri takviye ediliyor gibiydi. Siderov bayrağı salladı ve borazan tekrar ısrarla çaldı. "Ne istiyorsunuz?" diye seslendi bir gedikli subay karşı taraftan.

39 Dyatlenko yazma metni.

"Kızılordu komutanının mütareke elçileriyiz" diye Almanca bağırdı Dyatlenko. "Başkomutanınıza bir mesaj getirdik. Uluslararası hukuk uyarınca bizi kabul etmenizi istiyoruz."

"O halde gelin" dedi gedikli subay. Siperlerden birkaç baş daha çıktı ve tüfek namluları üzerlerine doğrultuldu. Dyatlenko subaylar çağrılıncaya kadar ilerlemeye yanaşmadı. Uzun bekleyiş sırasında her iki tarafın sinirleri gerildi. Sonunda gedikli subay bölük komutanını getirmek için cephe gerisine doğru yola çıktı. Onun ayrılmasıyla birlikte, Alman askerler dikildi ve takılmaya başladı. "*Rus! Komm, komm!*" diye seslendiler. Birçok çaputla sarıp sarmalanmış, kısa boylu bir asker siper parapetine tırmandı ve maskaralık yapmaya koyuldu. Bir opera parodisi yaparcasına kendini işaret etti. "*Ich bin Offizier!*" [Ben Subayım] diye tirat geçti.

"Nasıl bir subay olduğunu görebiliyorum" diye cevabı yapıştırdı Dyatlenko ve Alman askerleri kahkahaya boğuldu. Şakacı askerin arkadaşları onu dirseklerinden tutup çekiştirerek sipere indirdi. Smislov ve Siderov da gülüyordu.

Sonunda gedikli subay yanında üç subayla döndü. İçlerinden en kıdemlisi Ruslardan ne istediklerini kibarca sordu. Dyatlenko geliş amaçlarını açıkladı ve uluslararası teamül gereğince can güvenliği garantisiyle kabul edilip edilmeyeceklerini sordu. Bunu ilerlemeden önce kar elbiselerini çıkarma ve gözlerini bağlatma gibi ayrıntılara ilişkin çapraşık müzakereler izledi. Her iki taraftaki subayların karşılıklı selam vermesinden sonra, Smislov Korgeneral Paulus'a hitaben yazılmış mektubun yer aldığı muşambalı paketi gösterdi. Alman subayları hemen aralarında fısıldaştılar. Ardından kıdemli teğmen, Sovyet temsilcilerini alay komutanına götürmeyi kabul etti. Cephe levazım subayınca önceki gün verilen siyah gözbağları beyaz bayrakla birlikte teslim edildiği için, mendillerden ve kemerlerden eğreti gözbağları yapmak gerekti. Siderov'un gözlerini bağlatmak için çıkarabildiği tek şey kar elbisesinin ceketiydi; bu sıkıca başının etrafına sarıldığında, sığınak girişinden olayı seyreden Alman askerleri kahkahalara boğuldular. "Bedevi! Bedevi!" diye seslendiler.

Kıdemli teğmen, Dyatlenko'ya elinden tutarak yolu gösterdi. Birkaç adım attıktan sonra, Paulus'a mesajda ne yazıldığını "sesinde bir gülümsemeyle" sordu. "Teslim olmamız gerektiği mi?"

"Bunu bilmeye mezun değilim" diye karşılık verdi Dyatlenko, Çarlık ordusunun kalıplaşmış ifadesiyle. İkili konuyu değiştirdi.

"Lütfen, bana söyler misin," dedi teğmen, "Willi Bredel adında bir Alman yazarın Platonovski'de olduğu doğru mu? On ya da belki on dört gündür radyodan askerlerime sesleniyor. Onlara teslim olma çağrısında bulunmuş ve canlarının bağışlanacağını yeminle belirtmiş. Tabii ki, askerlerim ona sadece gülmüş.

Ama gerçekten burada mı o? Aksanından Hamburglu olduğu belli. Peki, konuşan gerçekten o mu, yoksa bu bir ses mi?"

Dyatlenko ona cevap vermeye can atmaktaydı. Bredel sahiden de kendi kısmı için çalışan Almanlardan biriydi ve onunla arası iyiydi. Ama herhangi bir ipucu vermesi halinde, teğmen "gerçek görev"inin ne olduğunu hemen anlayacaktı. O anda kasıtsız bir dikkat dağıtıcı olay meydana geldi. Üstünde yürüdükleri buz örtüsü mermi atışlarıyla engebeli hale gelmiş olmakla birlikte, çaputlarla sarılı postalların geçişiyle kayganlaşmıştı. Dyatlenko yere düşerken teğmeni de devirdi. Patırtıyı duyan Smislov telaşla bağırdı. Smislov'u rahatlatıcı sözler söyleyen Dyatlenko, teğmenden de özür diledi. Bir oyuna getirilmekten korktuğu yoktu. "O zamana kadar elimden bin kadar savaş tutsağı geçmişti" diye yazacaktı daha sonra. "Bunun bir sonucu olarak onların psikolojisini gayet iyi biliyordum ve bu adamların bana zarar vermeyeceğinden emindim."

Yere düşmüş iki adamı kaldırmaya gelen Alman askerlerinin de kayması, yerde üst üste yığılan bedenlerden oluşmuş bir yığın yarattı. Dyatlenko bunu Ukraynalı çocukların "Yetmez küçük bir öbek, tepesinde bir başkası daha gerek" olarak bilinen oyununa benzetti.

Gözler bağlı halde yürüyüş yeniden başladığında, teğmen ağız yoklamayı sürdürdü ve konuyu tekrar Bredel sorusuna getirdi. Dyatlenko durumu tam açık etmeyecek bir cevap verdi. Böyle bir ismi duyduğunu ve hatta bazı kitaplarını okuduğunu söyledi. Nihayet, teğmen onu basamaklı bir yere geldikleri konusunda uyardı.

Gözbağları çıkarılan üç mütareke elçisi, iç kısmı ağaç gövdeleriyle döşenmiş sağlam bir sığınakta buldular kendilerini. Dyatlenko'nun gözüne askerlerin dışarıya çıkarıp kurutmaya çalıştığı kül renginde bozuk tahılla dolu iki çuval ilişti. "Sizi gidi yılanlar, işte bu size müstahak" diye düşündü. "Stalingrad tahıl silosunu yaktınız, şimdi de yiyeceği kazarak karın altından çıkarmakla uğraşıyorsunuz." Renkli kartpostallar ve hâlâ yapıldığı gibi duran Noel kâğıt süslemeleri de dikkatini çekti.

Kıdemli bir Alman subayı içeriye girdi ve onlara bu görevi veren makamı öğrenmek istedi. "Kızılordu komutanlığı Ştavka'sı" karşılığını verdi Dyatlenko. Bunun üzerine yüksek rütbeli subay muhtemelen telefon etmek için sığınaktan çıktı. Albayın yokluğu sırasında, Alman subayları ve Dyatlenko Noel kutlamaları üzerine konuştu. Ardından tabancalar konusu açıldı ve Almanlar Dyatlenko'nun Tokarev tabancasına hayranlıklarını belirtiler. Rus mütareke elçileri uluslararası teamül uyarınca şahsi silahlarını bırakmış olmaları gerektiğini büyük bir mahcubiyetle fark edince, Dyatlenko tabancasını hemen çıkarıp teslim etti.

Siderov oldukça sıcak ortamı sürdürmek amacıyla, Dyatlenko'nun "general sigarası" adını taktığı ve Alman subaylarını etkilemek açısından onlara özel olarak verilmiş "Lux" sigara paketini açtı. "Sanki her zaman *mahorka* değil de, en halis tütünü içiyormuşçasına büyük vakarla paketi Almanlara tuttu." Dyatlenko'dan onlara bunun katıldığı üçüncü savaş olduğunu anlatmasını rica etti: Kendi ifadesiyle "Emperyalist Savaş'ta, İç Savaş'ta ve şimdi de Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda" çarpışmıştı. Dyatlenko onun son savaşı belirtirken "Alman faşist istilacılara karşı" ibaresini eklemesini beklemekteydi; ama Siderov gülümsemeyle şunu söyledi: "Her üç savaşta da, şimdiye kadar düşmanla böyle barışık havada konuşma fırsatım olmadı." Alman subaylar ona katıldı ve bu küçük sohbet meclisinin bütün cephedeki en barışçı insanlardan oluştuğunu ekledi. O noktadan sonra konuşma tıkanır gibi oldu. İzleyen sessizlikte yoğun ateş seslerini duydular. Ruslar dehşete düşmüştü. Almanlardan biri neler olup bittiğini öğrenmek için sığınaktan dışarıya fırladı. Dönüşünde suçlayıcı bir tavır içindeydi: "Sizinkilerin işi." Neyse ki, ateş çabuk kesildi. (Mütareke elçileri Rus uçaksavar bataryalarının yukarıda Alman nakliye uçaklarının belirdiğini görünce kendilerini tutamayıp ateş açtıklarını daha sonra öğreneceklerdi.)

Albayın dönüşünün beklendiği uzun sürede gerginlik arttı. Ama içeriye girdiğinde, albayın yüzünde umulduğu gibi Altıncı Ordu karargâhından bir makam arabası gönderildiğini bildirecek bir hava yoktu. Aksine, Dyatlenko'nun ifadesiyle "kötek yemiş bir köpeğinkine benzer çok farklı bir ifade" vardı. Ne olduğunu tahmin eden düşük rütbeli subaylar, "birazdan hepsinin yüzüne bir ceza okunacakmışçasına" ayağa kalkıp dikildiler.

Ruslara dönen albay şunu bildirdi: "Bana verilen emir sizi bir yere götürmek, size eşlik etmek ya da sizden bir şey almak değil, sadece tekrar gözlerinizi bağlamak, geldiğiniz yere tekrar götürmek, tabancalarınızı iade ve can güvenliğinizi sağlamak."

Dyatlenko uzun uzadıya bir konuşmayla bunu protesto etti. Hatta aldığı talimata aykırı olmasına karşın, özel olarak yetkilendirilmiş bir subaya alındı belgesi karşılığında muşambalı paketi vermeyi önerdi.

"Bana sizden hiçbir şey almama emri verildi" diye karşılık verdi Alman albayı.

"O halde sizden, ordu komutanınıza hitaben yazılmış mektubu daha üst komuta kademesinden aldığınız emir doğrultusunda almayı reddettiğinizi paketin üstüne yazmanızı istiyoruz." Ama albay pakete dokunmaya bile yanaşmadı. Smislov ve Dyatlenko yeniden gözlerinin bağlanmasına ve dönüşte kendilerine eşlik edilmesine izin vermekten başka yapacak hiçbir şey kalmadığı sonucuna vardılar. Aynı kıdemli teğmen dönüşte Dyatlenko'ya yol gösterdi.

"Kaç yaşındasınız?" diye fısıldayarak sordu Dyatlenko yola koyulduklarında.

"Yirmi dört" diye karşılık verdi teğmen. Aralarında sadece birkaç yaş fark vardı.

"Halklar arasındaki bu savaş trajik bir hata" dedi Dyatlenko kısa bir duraklamadan sonra. "Er ya da geç bitecek nasılsa, o gün sizinle görüşmemiz güzel olur, öyle değil mi?"

"Benim gönlümde hayallere yer yok" dedi Alman teğmeni. "Çünkü bir aya kalmadan, her ikimiz de ölmüş olacağız."

"Yani, siz Almanlar, Rusya'nın sıcak sığınaklarınızda huzurlu bir kış geçirmenize izin vereceğini sahiden düşünüyor muydunuz?" diye sordu Dyatlenko.

"Hayır, geçen kışın tecrübesinden bir taarruz başlatacağınızı varsaymak mümkündü. Ama hiç kimse bu ölçekte ya da böyle bir tarzda olacağını beklemiyordu."

"Bana daha önce Willi Bredel'in çağrılarına askerlerinizin sadece güldüğünü söylemiştiniz." Mesleki merak dürtüsüyle, Dyatlenko gündemdeki konulara girmekten kaçınma yönündeki talimatı göz ardı etmekten kendini alamadı. "Peki, ama içine düştüğünüz umutsuz durumdan söz ederken haklı değil miydi? Çağrıları ciddi değil miydi?"

"Söylediği her şey doğruydu" diye karşılık verdi teğmen. "Ama bir şeyi unutmayın. İki ayrı dünya görüşü arasında bir savaş sürerken, cephe hatlarının ötesine sözler yağdırmakla düşman askerlerini ikna etmek imkânsızdır."

Siperlere varıldığında, üç Rus subayın gözlerindeki bağlar çıkarıldı. Tabancaları ve kar elbiseleri geri verildi. İki subay grubu karşı karşıya geçip selamlaştı; ardından Ruslar Siderov'un bayrağı altında "beyaz sessizlik içinde" ilerleyerek, yanık tankın dibinde hâlâ beklemekte olan General Vinogradov'un yanına vardı.

Vinogradov önlerine geçip onları *balka*'ya götürdü. Tümenin keşif birliği komutanı hiç vakit kaybetmedi. "Siderov, savunma hatlarının bir haritasını bana çarçabuk çiz" dedi. Diğer iki mütareke elçisi onların peşinden *balka* yamacına kazılmış bir sığınağa gitti ve "düşmanla öylesine barışık konuşan yaşlı kurdun" Alman atış noktalarını gösteren bir haritayı kusursuzca çizişini izledi. "Bu görevin daha başından mı kendisine verildiğini, yoksa bunun sırf beceriden mi kaynaklandığını bilemiyorum, ama her şeyi hatırladığı ortaya çıktı" diye yazacaktı Dyatlenko daha sonra. Dyatlenko ve Smislov iki generalle birlikte Willys makam arabasıyla cephe karargâhına "üzgün ve yorgun" döndü; çünkü üstlendikleri görev başarısızlıkla noktalanmıştı ve birçok insan boşuna ölecekti.

Kısım Beş

ALTINCI ORDU'YA BOYUN EĞDİRİLMESİ

20
HAVA KÖPRÜSÜ

44. Piyade Tümeni doktorlarından Hans Dibold, "Sisli bulut alçakta asılıydı, nerdeyse insanın başına değecek gibiydi" diye yazdı. "O bulutta yolunu şaşırmış bir nakliye uçağının motoru mahzun bir şekilde ağlamaktaydı."[1]

Harekât alanında "hava köprüsü" terimi nadiren kullanılmaktaydı. Rusların tepesinde kalıcı bir bağlantı fikri, Berlin'de ve Rastenburg'da haritalara ve çizelgelere bakan hayalcileri hoşnut edecek bir şeydi. Hitler'in ansızın bilgi istemesi nedeniyle, rakamları hazırda tutmak için didinen her general ve kurmay subay, en son istatistikler ve çarpışma bulguları için havaalanı komutanlarını sürekli sıkıştırmaktaydı. Yukarıdan bu takıntılı müdahale sadece işleri daha da kötüleştirmeye yaradı. Almanya'daki Luftwaffe generalleri Hitler'in Altıncı Ordu'ya havada ikmal sağlama kararını yerine getirmeye balıklama dalarak, pilotları eğitmede kullanılan Ju-86 gibi tamamen elverişsiz uçakları sırf rakamların daha yüksek görünmesi için bu işe tahsis etmişlerdi. Biri Rus avcı uçakları tarafından kolaylıkla yok edilebileceklerini söyleyene kadar, planörlerin kullanılması bile düşünüldü.

Kargaşaya yol açan başka bir etken, cephe gerisindeki hava üssü komutanlarının sırf Führer'in çağrısına çabuk karşılık verdiklerini ispatlamak uğruna, Junkers 52'leri kış harekâtları için gerekli uyarlamalar yapılmadan ileri sürmeleriydi. Özellikle kontrolü ele alacak bir havadan ikmal harekâtı grubu görevlendirilmediği için, uyarısız havaalanlarına varan nakliye uçakları yığını karışıklıklar yarattı. Kasım sonunda General Fiebig'in ve VIII. Hava Kolordusu kurmay heyetinin sorumluluğu üstlenmesiyle durum büyük ölçüde düzeldi; bununla birlikte projenin bütünündeki temel kusurlar daha başından başarısızlığa mahkûm olmasını getirdi.

1 Dibold, s. 9.

General von Richthofen *Kessel* içinde tam boyutlu olmak üzere bir değil, altı havaalanına ve ayrıca gereğince eğitilmiş yer personeline ihtiyaç olacağı uyarısında bulunmuştu. Pist sıkıntısına ilişkin korkusunun haklılığı kötü hava şartlarında hemen ortaya çıktı. En iyi gün 154 uçağın 289 ton indirdiği 19 Aralık olmuştu, ama iyi uçuş günleri sahiden enderdi. Tek sorun hava durumu değildi. Pitomnik'teki havaalanı düşmanın bütün ilgisini üzerine çekti; böylece vurulup enkaza dönüşen uçaklar sıklıkla havaalanını kısa süreliğine kullanılamaz hale getirdi. Yanmış metal leşlerinin pist kenarındaki karların içine itilmesi, "geniş alana dağılmış bir makine mezarlığı" oluşmasına yol açtı.[2] Geceleyin iniş yapmak iki misli tehlikeliydi. Pitomnik'teki hava savunma bataryalarının varılması neredeyse imkânsız bir dengeyi gözetmesi şarttı. Sovyet gece bombardıman uçaklarını seçmek için ışıldaklar kullanmasına gerek vardı; ışıldak direklerinin kaidesi Rus topçusuna bir hedef sunmaktaydı.

Luftwaffe hava mürettebatı üzerindeki baskı yoğundu. Pitomnik'teki görüntüler, özellikle de pist kenarında tahliye için bekleyen yaralıların perişanlığı ve zeminin mezar kazılamayacak kadar donması yüzünden sahra hastanesince ortalıkta bırakılmış donmuş ceset yığınları "genç ve toy hava mürettebatını ciddi biçimde sarstı."[3]

Luftwaffe'nin çabaları karşısında Altıncı Ordu'nun minnettarlığı ne kadar büyük olursa olsun, bir noktada çileden çıkmak kaçınılmazdı. Bir sevkıyat açıldığında sadece mercankköşk ve kırmızıbiberle karşılaşılınca, Altıncı Ordu'nun levazım subayı Yarbay Werner von Kunowski patladı: "Bu yükten hangi eşek sorumlu?"[4] Yanındaki bir subay kırmızıbiberin en azından yakın muharebede kullanılabileceğini söyleyerek işi şakaya vurdu.

Taçinskaya'ya yönelik Sovyet saldırısından sonra nakliye filosunun büyük darbe yemesiyle birlikte, geride işe yarar uçakların alınabileceği çok daha küçük bir havuz kaldı. Ayrıca, Pitomnik'ten 320 kilometreyi aşkın uzaklıktaki Salsk'ta kurulan yeni Ju-52 hava üssü azami harekât menziline yakındı; bu yüzden fazla yakıt tüketen uçakların kullanılması mümkün değildi. Çaresizlik içinde, Luftwaffe'nin dört motorlu en büyük uçaklarında bazıları (altı ton alabilen Focke-Wulf 200 Condor ve yük kapasitesi on tona kadar varan Junkers 290) hizmete alındı; ama bunlar saldırıya açıktı ve üç motorlu eski "Tante Ju"ların sağlamlığından yoksundu. Ocak ortalarında Salsk'ın da tehdit altına girmesi üzerine, geri kalan JU-52'leri kuzeybatıya, Şahti'nin kuzeyine düşen Zverevo'ya

2 Wieder, s. 45.
3 Morzik, s. 188.
4 Toepke, s. 69.

taşımak gerekti. Bu yeni havaalanının açık bir tarım alanında sıkıştırılmış kardan oluşan bir pisti vardı. Hiçbir barınak olmadığı için, yer mürettebatı, kontrol personeli ve hava mürettebatı eskimo evlerinde ve çadırlarda kalmaktaydı.

Havada buzlanma gittikçe büyüyen bir soruna dönüşürken, yerde motorları çalıştırmak daha da zorlaştı. Yoğun kar yağışları çoğu kez üsleri işlemez hale getirdi; her uçağı kar birikintisini küreyerek ortaya çıkarmak gerekiyordu. Zverevo'da çok az uçaksavar savunma hattı vardı ve 18 Ocak'ta gün boyunca sekiz dalga halinde gelen Sovyet avcı ve bombardıman uçakları elli JU-52'yi daha yerde imha etti. Bu saldırı, pilotları hâlâ güvensiz olan Kızılordu hava kuvvetlerinin gerçekten etkili olan az sayıdaki harekâtından biriydi.

Richthofen ve Fiebig başından itibaren aslında başarısızlığa mahkûm bir işi olabildiğince iyi yapma dışında bir seçenek olmadığı kanısındaydı. Üst kademeden anlayış görme beklentileri çok azdı. Richthofen 12 Aralık'ta Luftwaffe kurmay başkanı General Jeschonnek'e, "Önderliğimize güvenim hızla sıfırın altına iniyor" dedi.[5] Bir hafta sonra Goering'in Hitler'e Stalingrad'daki ikmal durumunun "pek kötü" olmadığını söylediğini duyunca güncesine şunu yazdı: "*Kessel*'de bir süre kalmanın o şahsa iyi geleceği gerçeğini bir yana bırakırsak, raporlarımın okunmadığını ya da itibar görmediğini varsayabilirim ancak."

İştahına gem vuracak hiçbir şey yapmayan Goering'in aksine, General Zeitzler Stalingrad'da açlık çeken askerlerle bir dayanışma jesti olarak kendi tayınını aynı düzeye indirdi. Albert Speer'e göre, iki hafta içinde on iki kilo verdi. Martin Bormann'dan bu diyeti öğrenen Hitler, hemen Zeitzler'e normal yeme düzenine dönmesini emretti. Bir taviz olarak, "Stalingrad kahramanları onuruna" Führer karargâhında şampanya ve konyak içilmesini yasakladı.[6]

Almanya'daki sivillerin büyük çoğunluğu Altıncı Ordu'nun nihai yenilgiye ne kadar yakın olduğundan pek haberdar değildi. Genç bir kadın Ocak ortalarında asker mektup arkadaşına, "Çemberi yakında kıracağınızı umuyorum" diye yazdı. "Bunu yaptığınızda, size derhal izin verilecek."[7] Nazi Partisi şeflerinden Bielefeld bile Ocak ortalarında General Edler von Daniels'i yeni doğan çocuğu, aldığı Şövalye Haçı ve terfi vesilesiyle kutlamak için yazdığı mektupta, "Seni çok yakında tekrar aramızda görmeyi dört gözle bekliyoruz" diye belirtti.[8]

Berlin'deki üst düzey yönetim çevrelerinin büyük kısmında gerçeklerden kopma havası yaygındı. Stalingrad'daki durumdan derin rahatsızlık duyan Speer, bir gece "yaşanacak nahoş şeyler konusunda herkes gibi hâlâ hiçbir kuş-

5 12 Aralık 1942, Paulus, s. 259, 19 Aralık 1942, s. 260.
6 Aktaran Sereny, s. 364.
7 AMPSB, N677.
8 BA-MA, N395/13.

ku duymayan" karısıyla birlikte *Sihirli Flüt* operasına gitti. "Ama şenlik kıyafetli seyirciler arasında locamızdaki yumuşak döşemeli koltuklarda otururken, aklıma gelen tek şey Napoléon'un Rusya'dan ricat ettiği sırada Paris Operası'nda aynı türden bir kalabalığın bulunduğu ve şimdi de aynı acıların askerlerimizce çekildiğiydi."[9] Kaçarcasına bakanlığına dönen Speer, kaçış yolunu işe gömülmekte aradı ve Stalingrad'daki Altıncı Ordu'da bir er olan kardeşine karşı "korkunç suçluluk duygusunu" bastırmaya çalıştı.

Speer'in anne babası bir süre önce ona telaşla telefon açmışlardı. En küçük oğulları Ernst'in "sadece kısmen çatılı ve duvarsız" bir ahırdan oluşan "ilkel bir sahra hastanesi"nde sarılık yüzünden ateşler içinde, şişkin bacaklarla ve böbrek ağrılarıyla yattığını daha yeni öğrenmişlerdi. Speer'in annesi telefonda hıçkırdı: "Ona bunu yapamazsın." Babası da şunu söyledi: "Onu oradan çıkarmak için, herkes bir yana, senin elinden bir şey gelmemesi olacak şey değil." Speer'in çaresizlik ve suçluluk duygusu önceki yıl Hitler'in üst düzey görevlilerin kendi akrabaları lehine nüfuz kullanmamalarına dair talimatı doğrultusunda, kardeşini harekât bittiğinde Fransa'ya naklini sağlama vaadiyle kandırmış olmasından dolayı ağırlaştı. Stalingrad'daki Ernst gelen son mektubunda, sahra hastanesinde hasta arkadaşlarının ölmesini seyretmeye dayanamadığını belirtmekteydi. Acayip biçimde şişkin kol ve bacaklarına, marazi zayıflığına rağmen cephe hattındaki silah arkadaşlarına katılmıştı.

Kessel'in içinde Altıncı Ordu nihai Rus taarruzunu beklerken, sadece Hitler'in Şubat ortalarında varacağına söz verdiği bir SS Panzer Kolordusu'nun yaklaştığına değil, savunma hatlarını güçlendirmek üzere havadan indirilecek bir tümenin uçaklarla *Kessel*'e gönderildiğine dair hikâyeler yayıldı.

Bazı söylentiler gerçeklikten büsbütün kopuktu. Daha karamsar olanlar Dördüncü Panzer Ordusu'nun hatlara on-on beş kilometre yaklaştığını, ama Paulus'un General Hoth'a daha fazla ilerlememesini bildirdiğini ileri sürdü. Hatta bazı askerler kendilerini Paulus'un Ruslarla gizli bir anlaşma çerçevesinde ihanet ettiğine inandırdı. Başka bir hikâyeye göre, "Ruslar [tutsak] bir Alman pilotunu vuranların sert biçimde cezalandırılacağı yolunda bir emir çıkarmıştı; çünkü Sovyet hava mürettebatı sıkıntısı nedeniyle, nakliye uçaklarını en gerideki alanlara uçurmak için onlara ihtiyaç vardı."[10]

Söylentilerin barınaklarda yayılması kaçınılmazdı. Gerek havaalanları civarındaki kamp yerleri, gerekse step *balka*'larındaki yeraltı sığınakları birer ma-

9 Speer, aktaran Sereny, s. 364-365.
10 Astsubay Hans Urban, 389. Piy. Tüm., BA-MA, RW4/V. 264, s. 89.

ğara çağı köyü gibiydi. Küçük sığınak sobalarında yakılacak odun olduğunda, boş gıda konservelerinin birbirine geçirilmesiyle yapılmış bacalardan duman tütmekteydi. Yere döşenmiş çamur kalasları, masalar, hatta sahipleri ölmüş ranzalar odun için kırılıp parçalanmaktaydı. Gerçek sıcaklığın yegâne ikamesi birbirine sokulmuş bedenlerle ve muşambalarla yaratılan bir havasız ortamdı; ama askerler hâlâ titremekten kendilerini alamamaktaydı. Biraz ısınmanın sonucu bitlerin harekete geçmesi ve askerleri kaşıntıyla çılgına çevirmesiydi. Askerler çoğu kez acınası bir çabayla vücut ısılarını paylaşmak üzere bir ranzada başlarına kadar çekilmiş bir battaniyeyle ikişer kişi uyumaktaydı. Ölü atlarla ve insanlarla beslenen kemirgenlerin sayısı hızla kabardı. Açık stepte fareler gıda arayışıyla açgözlü hale geldi. Bir askerin ifadesine göre, uykuda olduğu sırada fareler "donan ayak parmaklarından ikisini yemişlerdi."[11]

Açlıktan bitkin düşmüş bir midillinin çektiği kızakla tayın karavanaları geldiğinde, çaputlara sarılmış ceset gibi hırpani karaltılar en son söylentileri öğrenmek üzere sığınaklardan çıkmaktaydı. Yıkanmak ya da tıraş olmak üzere karları eritmeyi sağlayacak yakıt yoktu. Çöküк avurtlu yüzleri mum gibi solgun ve tıraşsızdı; sakalları kalsiyum eksikliği yüzünden acınacak halde seyrekti. Boyunları yaşlı adamlarınki gibi ince ve cılızdı. Vücutları bitlerle doluydu. Bir banyo ve temiz iç çamaşırları, doğru dürüst bir yemek kadar uzak bir rüyaydı. Ekmek tayını artık günde 200 gramın altına inmişti ve çoğu durumda 100 gramdan biraz fazlaydı. *Wassersuppe*'ye eklenen at etinin kaynağı civardaki ölü atlardı. At leşleri soğuk sayesinde taze kalsa da, sıcaklık çok düşük olduğundan etleri kasaturayla kesmek mümkün değildi. Ancak bir istihkâm testeresi buna yetecek güçteydi.

Soğuğun ve açlığın bir araya gelmesi, askerlerin nöbet dışında enerji tasarrufu için yeraltı sığınaklarında öylece yatmalarını beraberinde getirdi. Sığınak ayrılmayı pek göze alamadıkları bir barınaktı. Kanın donması hem bedensel hem de zihinsel faaliyeti yavaşlattığından, beyinleri çoğu kez durmaktaydı. Geçmişte kitaplar çamura ya da kara düşüp kayboluncaya veya sayfaları dağılıncaya kadar elden ele dolaşırken, şimdi çok az askerde kitap okuyacak enerji vardı. Benzer şekilde, Pitomnik havaalanında görevli Luftwaffe subayları satrancı bırakıp iskambil oyunlarına yönelmişti; çünkü her türlü zihinsel yoğunlaşma çabası artık güçlerinin ötesindeydi. Bununla birlikte, yiyecek azlığı birçok durumda miskinliğe değil, Antikçağ mistiklerinin kötü beslenme yüzünden sesler duymalarına benzer bir sonuçla delice sanrılara yol açtı.

11 BA-MA, RW4/V. 264, s. 93.

İntiharların ya da muharebe stresine bağlı ölümlerin sayısını kestirmek imkânsızdır. Daha önce belirtildiği üzere, başka ordulardaki durum askerlerin sarıldığı ortamda böyle vakaların çarpıcı biçimde arttığını göstermektedir ve hiçbir ordu Stalingrad'daki Altıncı Ordu kadar sıkı kuşatma altında değildi. Askerler ranzalarında çılgınca bağırıp çağırmakta, bazıları öylece yatarak ulumaktaydı. Çılgınca bir hareketlilik patlamasında, birçoğunun arkadaşlarınca kaba kuvvetle etkisizleştirilmesine ya da bir yumrukla bayıltılmasına gerek vardı. Bazı askerler diğerlerindeki asap bozukluğu ve delilik belirtilerinden sanki bulaşıcıymışçasına korkmaktaydı. Fakat en büyük telaşı uyandıran şey, hasta bir silah arkadaşının burun deliklerinin genişlemesi, dudaklarının kararması ve göz aklarının pembeye dönmesiydi. Tifüsten duyulan korku garip biçimde atlardan kalma bir güdüydü; bu hastalığa bakış neredeyse bir Ortaçağ veba salgını gibiydi.

Yaklaşan ölüm duygusu kaybedilmek üzere olan her şeye karşı yoğun bir duyarlılığı da harekete geçirmekteydi. Savaşın haşinleştirdiği adamlar ev görüntülerinin geçtiği hummalı rüyalardan uyanınca, eşlerini ya da çocuklarını bir daha görememe düşüncesiyle sessizce ağlamaktaydı. Daha içe kapanık mizaçlı olanlar anılara dalmakta ya da etraflarındaki dünyayı, özellikle silah arkadaşlarını yeni bir merakla incelemeye koyulmaktaydı. Bazılarında aç atların can havliyle bir odun parçasını kemirdiklerini görünce üzülecek kadar bir duygusallık bile kalmıştı.

Ocak ayının ilk haftasında veya on gününde, yani Sovyet taarruzunun başlamasından önce, askerler yaşadıkları perişanlığı gerçek haliyle mektuplarına yansıtmamaya çalıştılar. Willy adında bir asker anne babasına hiç ulaşmayacak olan bir mektubunda, "Yılbaşı için çeyrek litre votka ve on üç sigara aldım" diye yazdı. "Ama şu anda bütün yiyeceğim bir ekmek parçası. Hep birlikte *Wolgalied*'i okuduğumuz bugünkü kadar sizi hiç özlememiştim. Burada bir kafeste oturuyorum; öyle altından bir kafes değil, Rus çemberi bu."[12] Birçok asker gerçeği daha da kamufle etti. Seppel adında bir asker, "Sadece ilkbaharın çok geçmeden başlayacağına güvenebilecek durumdayız" diye yazdı evine. "Hava hâlâ kötü, ama asıl önemli şey sağlıklı olmak ve iyi bir sobaya sahip olmak. Noel yortusu iyi geçti."[13] Ne var ki, bazıları da duygularını gizlemeye çalışmadı. Bir asker karısına ve çocuklarına, "Elimde kalan tek şey her üçünüzü düşünmek" diye yazdı.[14]

Kaçmaya can atan bazı askerler kasti yaralanma yolunu düşündü. Böyle bir işe kalkışanlar için sadece kurşuna dizilme riski yoktu. Hiçbir kuşku uyanmasa

12 AMPSB, kataloğu çıkarılmamış.
13 26 Aralık 1942, AMPSB N677.
14 27 Aralık 1942, AMPSB N45079A 339 "hareket etmeyi engelleyen ...", Kuber, Beck, s. 195.

bile, kendi elleriyle açtıkları yaralarda ölme riski söz konusuydu. Et dokusunda hafif yara, *Kessel* dışına bir uçuş fırsatı yakalamak için yeterli değildi. Sağ ele bir kurşun sıkmak inandırıcı olmayacak kadar barizdi ve cephe hattında çok az asker kaldığı için, muharebe görevlerinden muaf tutulmak için yaranın sakatlayıcı olması şarttı. Ama nihai Sovyet ilerleyişinin başlamasıyla birlikte, "hareket etmeyi engelleyen hafif bir yara dahi fiilen ölümün habercisi" demekti artık.

Ocak başlarından itibaren gittikçe artan sayıda Alman askeri direnmeden teslim olmaya ve hatta düşman saflarına firar etmeye başladı. Firarilerin genelde cephedeki piyadeler olması kısmen kaçma fırsatının daha fazla olması yüzündendi. Cesaretten ve neredeyse takıntılı bir görev anlayışından dolayı cephe gerisine tahliye edilmeye yanaşmayan subaylar ve askerler de vardı. 16. Panzer Tümeni'nde bir tank bölüğü komutanı olan Teğmen Löbbecke, çarpışmalarda bir kolunu kaybetmişti; ama yarasını doğru dürüst tedavi ettirmeden görevine devam etti. Tümen komutanı onu tedavi olmaya bir türlü ikna edemedi. Sonunda General Strecker onu yakaladı.

"Askerlerimle birlikte kalmak için izin istiyorum" dedi Löbbecke hemen. "Çarpışmalar böyle amansız sürerken, onları yalnız bırakamam."[15] Strecker muhtemelen kokudan Löbbecke'nin kol kökünün irin topladığını fark etti. Bir uçakla *Kessel* dışına çıkarılıp bir üs hastanesine yatırılması emrini vermek zorunda kaldı.

Gerçekten çarpışamaz duruma gelenlerin bir sahra hastanesine nakledilebileceği tek araç kızak ya da ambulanstı. Bunların sürücüleri çok yüksek zayiat oranından dolayı "direksiyon kahramanları"[16] olarak çoktan nam salmışlardı. Ambulanslar yakıt tahsisatının esirgenmediği az sayıdaki taşıtlar arasındaydı. Hareketli her araç Rus yer ateşine ya da hava saldırısına hemen maruz kalmaktaydı.

Yürüyebilen yaralılar ve hastalar cephe gerisine karlar içinde kendi başlarına gitmek durumundaydı. Birçoğu dinlenmek için mola verdiğinde, bir daha yerinden kalkamamaktaydı. Bazıları ise korkunç yaralara ya da ileri derecede donmalara rağmen hastaneye ulaşmaktaydı. Pitomnik'teki bir Luftwaffe teğmeni, "Bir gün sığınağımızın kapısı çalındı" diye anlatacaktı sonradan. "Dışarıda yaşlıca bir adam, Todt Teşkilatı'nın yol onarımında çalışan bir mensubu durmaktaydı. Her iki eli donma sonucunda artık hiç kullanamayacağı kadar kötü şişmişti."[17]

Havaalanının yanındaki genel hastaneye ulaşıldığında, tahliye edilmenin ve hatta soğuğa karşı pek koruyucu olmayan büyük çadırlarda tedavi görmenin bir garantisi yoktu. Yaralar ve donma olayları doktorları neredeyse bunaltacak

15 Strecker, aktaran Haller, s. 104.
16 Beck, s. 158.
17 Plakolb, ÖStA-KA B/1540.

olan iş yükünün sadece küçük bir kısmıydı. Bir sarılık salgını, dizanteri ve bütün diğer hastalıklar vardı; yetersiz beslenme ve çoğu durumda karı eritecek yakıt yokluğundan dolayı sıvı kaybı bu durumu ağırlaştırmaktaydı. Dahası, yaralılar Sovyet hava saldırısına cepheye nazaran çok daha açıktı. "Her yarım saatte bir Rus uçakları havaalanına saldırmaktaydı" diye anlatacaktı bir onbaşı sonradan. "Bindirildikleri uçağın havalanmasını bekleyen birçok silah arkadaşımız tam kurtulacakken son anda yaşamını yitirdi."[18]

Yaralıların ve hastaların havadan tahliyesi, gelen ikmal uçuşları kadar kestirilemeyen bir şeydi. Üç günde, 19 ve 20 Aralık ile 4 Ocak'ta her seferinde bini aşkın yaralı ve hasta alındı; ama uçuşların mümkün olmadığı günler de hesaba katıldığında, 23 Kasım ile 20 Ocak arasında genel ortalama ancak 417'ydi.

Uçağa alınmada ölçüt yaraların ağırlığı değildi. Bu iş uçaktaki yer sıkıntısı yüzünden acımasız bir hasta sınıflandırmaya dönüştü. "Sadece hareket edebilen hafif yaralıların uçağa binme umudu vardı" diye aktaracaktı bir kurye subay sonradan. "Bir Heinkel uçağında ancak dört sedyeye yetecek yer varken, yürüyebilen yaralılardan yaklaşık yirmisini tıkıştırmak mümkündü. Yani, kımıldayamayacak kadar ağır yaralılar ya da hastalar neredeyse ölüme mahkûmdu."[19] Yine de şansın devreye girdiği durumlar vardı. Söz konusu subay sırtına saplanmış bir kurşunla havaalanında üç gündür yatmakta olan bir piyade astsubayını makam üstünlüğünü kullanarak uçağına aldırmayı başardı. "Bu adamın havaalanına nasıl vardığını hiçbir zaman öğrenemedim." Uçağa aldırdığı bir başka astsubay, yüksek ateş içindeki yaşlıca bir adamdı.

Askerlerce nefret edilen ve bir zincirle boyunlarına astıkları hilâl biçimli metal gerdanlıktan dolayı "zincirli köpekler" olarak anılan Feldgendarmerie, pistte girişte nöbetçi durarak, hasta numarası yapanları içeriye sokmamak için evrakları titizlikle incelemekteydi. Ocak ayında kaçış umudunun azalmasıyla birlikte, yaralı ve hasta numarası yapanları uzak tutmak için yarı otomatik tüfeklerine daha fazla başvurdular.

Ocak ayının ikinci haftasından itibaren birkaç tanesi kullanılmaya başlayan dört motorlu devasa Focke-Wulf Condor'lara çok daha fazla yaralı sığdırmak mümkündü. Ne var ki, bunlar aşırı yüklendiğinde hasar görmeye son derece açıktı. 9. Uçaksavar Tümeni'nden bir çavuş yaralı silah arkadaşlarından ikisinin az önce bindiği bir Condor'un pistte hantalca ilerleyişini seyretti. Uçak kalkıştan sonra irtifa kazanmak üzere dik çıkışa geçtiğinde, içindeki çaresiz insan yükü herhalde kayıp arkaya doğru yuvarlandı; çünkü uçağın kuyruğu birdenbire ko-

18 Onbaşı Joachim Grunow, 2. Panzer Alayı, rapor, 1 Ağustos 1943, BA-MA, RH27-16/43.
19 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

pup düştü. Burun kısmı neredeyse dikey halde gökyüzüne yönelirken motorlardan bir feryat koptu; ardından uçağın tamamı pist çeperinin hemen dışına düştü ve "kulakları sağır eden bir ses"le patlayıp ateş topuna dönüştü.[20]

Daha ötede, *Kessel*'in batı ucundaki askerler Junkers nakliye uçaklarının akıbetine tanık olurken, götürülen ağır yükün yaralı silah arkadaşlarından oluştuğunu gayet iyi biliyorlardı. Çoğu kez bu uçaklar "yeterince çabuk irtifa kazanamıyor ve ağır uçaksavarlara toslayarak feci bir sonla karşılaşıyordu. Bu mahşeri akıbeti siperimden birkaç defa gördüm ve çok ama çok üzüldüm."[21]

Uçaklar yaralıları, kuryeleri ve belli uzmanları götürmenin yanı sıra, bazı subayları ve *Kessel*'in kapanmasından hemen önce izne gitmiş olan askerleri hâlâ getirmekteydi. Almanya'daki haber karartması nedeniyle, trenlerinin Harkov'a varmasına kadar birçoğunun kendi yokluklarında olup bitenlerden hiç haberi yoktu. Manstein'ın emir subayı Alexander Stahlberg, hısımlık yoluyla kuzeni olan yirmi bir yaşındaki Gottfried von Bismarck'ın Pomeranya'daki evde geçirdiği Noel izninden sonra 2 Ocak'ta Novoçerkassk'taki Don Ordu Grubu karargâhına varışını anılarında aktarır. Manstein genç subayın 76. Piyade Tümeni'ne katılmak üzere *Kessel*'e uçakla dönme emri aldığını öğrenince, onu kısıtsız konuşulabilen akşam yemeği sofrasına davet etti. Gerek Manstein, gerekse Stahlberg delikanlının kaybedilmiş bir muharebeye Hitler için değil, Prusya tarzı bir göreve bağlılık anlayışı gereğince dönmekle 9. Piyade Alayı'nın Potsdam geleneğine sızlanmaksızın bağlı kalmasından büyük hayranlıkla söz etti. Oysa genç Bismarck daha sonraları bunu o kadar şanlı sayılmayacak bir yaklaşımla ifade edecekti. "Ben bir askerdim, bir emir almıştım ve sonuçlarına katlanmakla yükümlüydüm."[22]

General Hube 9 Ocak'ta, yani Sovyet taarruzu arifesinde *Kessel*'e döndüğünde, Paulus ve Schmidt'e Hitler'in Stalingrad'da yenilgi olasılığını kabul etmeye düpedüz yanaşmadığını anlattı. Führer *Kessel*'deki şartlarla ilgili olarak anlattığı şeyleri dinlememiş, bunun yerine onu ikinci bir kurtarma girişiminin pekâlâ gündeme getirilebileceğine inandırmaya çalışmıştı.

Hube'nin subaylarından bazıları onun gibi birisinin her nasılsa Hitler'in büyüleyici iyimserlik gösterilerinden birine, yani "güneş ışını tedavisi"ne aldanmış gibi görünmesinden mahzundu. İstihbarat subayı Prens Dohna, "Böyle cesur ve dürüst bir askerin kolayca ikna edilebilmesi karşısında derin hayal kırıklığına uğradım" diye aktaracaktı sonradan.[23] Diğerleri ise Hube'nin "Hitler'e savaşı bi-

20 Hans Schmieder yazma metni.
21 Siegfried Muhler, 44. Piy. Tüm., ÖStA-KA B/1582.
22 Gottfried von Bismarck, yazma metni.
23 Dohna-Schlobitten, s. 263.

tirmeye çalışma tavsiyesinde bulunmaya" bile cesaret ettiğini öğrendi;[24] nitekim Hube ertesi yıl bir uçak kazasında ölünce, bu işte Hitler'in parmağı olabileceğine dair söylentiler yayıldı. Bir bakıma, her iki taraf da haklıydı. Uçakla *Kessel*'e dönmeden önce Ordu Grubu karargâhına bilgi vermeye giden Hube'yle görüşmesinde, Manstein onun kesinkes Hitler'in güven gösterilerinden birine aldandığı kanısına vardı. Buna karşılık, daha sonraları Hube'nin Hitler'e Altıncı Ordu yenik çıktığında şahsen zedelenmemesi için, ordu üst komutanlığı bir generale devretmesinin daha iyi olabileceğini önerme cesaretini gösterdiğini öğrendi.

Hube daha önce Führer'in gözde komutanlarından biriydi; ama Altıncı Ordu'nun yenilmeye mahkûm olduğu yolundaki açık kanaati, Hitler'in bütün generallere kötümserliğin bulaştığı yolundaki kuşkusunu doğrulamaya yaradı sadece. Paulus bunu kavradı. Ancak bol nişanlı genç bir savaşçının Hitler'in romantik anlayışlarına hitap edebileceği ve böylece onu gereceğe kulak vermeye ikna etmede daha iyi bir konumda olabileceği sonucuna vardı.

Paulus'un bu görev için belirgin bir adayı Yüzbaşı Winrich Behr'di. Şövalye Haçı takılı siyah panzer üniformasıyla Führer üzerinde doğru etkiyi yaratması muhtemeldi. Ayrıca durum haritasının yanı sıra bütün raporlardaki olguları ve rakamları güncellemekten sorumlu olması itibariyle, Altıncı Ordu karargâhında en sağlam bilgilere sahip subaylardan biriydi.

Behr görev emrini 12 Ocak sabahı, yani Sovyet taarruzunun başlamasından iki gün sonra öyle ansızın aldı ki, meslektaşlarına memlekete gönderecekleri mektuplarını almayı teklif edecek zamanı dahi bulamadı. Altıncı Ordu savaş güncesini güven altına almak için eşyalarıyla sarıp sarmaladıktan sonra alelacele Pitomnik'e gitti. Pist çoktan ağır havan ve top ateşi altına girmişti. Behr yaralılarla dolu Heinkel 111'e doğru koşarken, yarı otomatik tüfeklerle donanmış Feldgendarmerie koşturarak ve hatta emekleyerek uçağa ulaşmaya çalışan yüzlerce kişiyi uzak tutmak için epey uğraşmak zorunda kaldı.

Taganrog'a uçuş bir buçuk saati buldu. Azak Denizi kıyısındaki hava Behr'i şaşırtan bir biçimde Stalingrad'dakinden bile daha soğuktu. Onu bekleyen bir makam arabasıyla Feldmareşal von Manstein'ın karargâhına gönderildi. Manstein bazı subaylarını topladı ve Behr'den duruma ilişkin rapor vermesini istedi. Behr her şeyi anlattı: Kıtlık, zayiat oranı, askerlerin bitkinliği, karlar içinde yatan yaralıların kanları donmuş halde tahliyeyi bekleyişi, içler acısı gıda, yakıt ve mühimmat sıkıntısı. Manstein sözlerini bitiren Behr'e şunu söyledi: "Bana anlattıklarını olduğu gibi Hitler'e de aktar."[25] Ertesi sabah onu

24 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
25 Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.

Rastenburg'a götürecek bir uçağın hazırlanması emri verilmişti. Führer onu beklemekteydi.

Sabah parlak güneşin aldatıcı bir sıcaklık izlenimi vermesine karşın, hava önceki gün kadar soğuktu. Havaalanında Behr'i Doğu Prusya'ya götürmekle görevli Luftwaffe subayı, motorları ısıtmak için dışarıya çıktığında eldivenlerini yanına alma zahmetine girmedi. Binaya dönüşünde donuk metale temastan dolayı ellerinde hiç deri kalmamıştı. Bunun üzerine başka bir pilot bulmak gerekti.

Behr nihayet akşamın ilk saatlerinde *Wolfsschanze*'ye ulaştı. Nöbetçi odasında kemeri ve tabancası alındı. Oradan görevliler eşliğinde harekât odasına, yani on sekiz ay sonra Stauffenberg'in patlayıcılarla dolu valiziyle gireceği yere götürüldü. Odada yüksek rütbeli yirmi ila yirmi beş subay vardı. On dakika sonra kapılar açıldı ve Hitler göründü. Genç panzer yüzbaşısını selamladı.

"*Heil Herr Hauptmann!*"

"*Heil mein Führer!*" diye karşılık verdi Behr, boynunda Şövalye Haçı takılı siyah üniforması içinde kaskatı esas duruşta bekleyerek. Hitler'in Luftwaffe emir subayı olan kayınbiraderi Nicolaus von Below sayesinde, kötü haber getiren bir "felaket tellâlı" karşısında izlediği taktikleri önceden biliyordu. Führer her zaman konuşmaya yön vermeye çalışarak, olaylara kendi bakışını dayatır ve cephenin sadece bir kesiminden haberdar muhatabını genel duruma hâkim bir izlenim vererek bastırırdı. Bu görüşmede de aynı şey yaşandı.

Hitler SS panzer tümenlerinin yenilgiyi zafere dönüştüreceği büyük bir karşı-saldırıya dayalı Dietrich Harekâtı'na ilişkin planlarını anlatmayı bitirince, Behr'e şunu söyledi: "Bay Yüzbaşı, dönüşünde General Paulus'a bunları anlat, ayrıca gönlümün ve umutlarımın onunla ve ordusuyla birlikte olduğunu bildirir." Ama Hitler'in "numara"sının bu olduğunu gayet iyi bilen Behr, suskun kalmaması gerektiğinin farkındaydı.

"Sayın Führer'im" diye cevap verdi. "Başkomutanım bana durumu size bildirme emrini verdi. Lütfen, şimdi bana raporumu sunma izni verin." Hitler birçok tanık önünde bunu reddedemedi.

Behr konuşmaya başladı ve Hitler'in oldukça şaşırtıcı bir tavırla sözünü kesme girişiminde bulunmadığını gördü. Alman askerlerinin Rus saflarına gittikçe artan firarları dahil her ayrıntıyı dinleyicilere aktarmaktan kaçınmadı. Führer'in huzurunda böyle bir açık sözlülüğe dayanamayan Feldmareşal Keitel, onu susturmaya yönelik bir çabayla Hitler'in arkasında yumruğunu Behr'e doğru salladı. Ama Behr bunaltıcı aksiliklerle karşı karşıya kalan ve yeni Rus taarruzunu püskürtecek yakıt ve mühimmattan yoksun olan yorgun, aç ve donmuş ordunun durumunu pervasızca anlatmaya devam etti. Havadan günlük

malzeme teslimatına ilişkin bütün rakamlar Behr'in kafasında vardı. Hitler bu istatistiklerin doğruluğundan emin olup olmadığını sordu ve ondan onaylayıcı bir cevap alınca, üst düzey bir Luftwaffe subayına döndü ve rakamlardaki farklılığı açıklamasını istedi.

"Sayın Führer'im," diye karşılık verdi Luftwaffe generali, "her gün gönderilen uçakların ve kargoların listesi var yanımda."

"Ama Sayın Führer'im," diye araya girdi Behr, "ordu için önemli olan şey kaç uçağın gönderildiği değil, fiilen elimize ne geçtiğidir. Biz Luftwaffe'yi eleştirmiyoruz. Onların pilotları gerçekten birer kahraman, ama biz sadece size bildirdiğim rakamları aldık. Belki bazı bölükler ellerine geçen tek tük kutuları karargâha bildirmeksizin kendilerine saklamış olabilirler, ama bu bir farklılık yaratmaya yetecek düzeyde değil."

Bazı yüksek rütbeli subaylar Behr'in eleştirilerini "aptalca sorular"la savuşturmaya çalıştılar; ama Hitler muhtemelen genelkurmaya karşı Stalingrad savaşçılarının çıkarlarını savunur durumda görünmek istediği için, şaşırtıcı biçimde yardımcı bir tutum takındı. Behr konuyu Altıncı Ordu'nun karşı karşıya olduğu duruma getirdiğinde ise, Hitler hiçbir şey değişmemişçesine çok sayıda küçük bayraklarla işaretlenmiş büyük haritaya döndü. Behr "aylar öncekilerle aynı olan" bu bayrakların artık "sadece birkaç yüz askeri kalmış tümenleri" temsil ettiğini biliyordu. Gelgelelim, Hitler müthiş bir karşı-darbeyle bütün durumun tersine çevrileceği yolundaki mesajını bir kez daha aktarmaya koyuldu. Hatta eksiksiz bir SS Panzer Ordusu'nun Stalingrad'a doğru saldırıya geçmek üzere Harkov civarında şimdiden toplanmakta olduğunu bildirdi. Behr Feldmareşal von Manstein'ın verdiği bilgilerden, SS birliklerinin doğuya gönderilişinin birkaç haftayı daha alacağından haberdardı. "Onun gerçeklerden koptuğunu o anda anladım. Haritalardan ve bayraklardan oluşan bir hayal dünyasında yaşıyordu." Coşkulu ve "milliyetçi bir genç Alman subayı" olan Behr için, bunun açığa çıkması bir şok oldu. "Hitler'le ilgili bütün hayallerim orada bitti. Artık savaşı kaybedeceğimiz kanısındaydım."

Behr planlandığı gibi dosdoğru *Kessel*'e gönderilmedi. Luftwaffe'nin Stalingrad yardım çabalarının canlandırılması emri verilmiş olan Feldmareşal Milch'le birlikte, ertesi gün öğle vakti Hitler'i tekrar gördü. Daha sonra Hitler'in kıdemli askeri yaveri General Schmundt tarafından çağrıldı ve dostça olmakla birlikte uzun ve yoklayıcı bir görüşmeden geçirildi. Hitler'in en sadık hayranları arasında yer alan (ve on sekiz ay sonra Stauffenberg'in bombalı saldırısıyla ölecek olan) Schmundt, genç panzer yüzbaşısının inancını yitirdiğini hemen anladı. Behr böyle bir soruyla karşılaşınca, bunu açıkça itiraf etti. Dolayısıyla

Schmundt kuşkularını aktarmaması için, Paulus'un yanına gönderilmemesi gerektiğine karar verdi. Behr Karadeniz kıyısına dönecek ve Stalingrad Kalesi'nin sonuna kadar direnmesine yardımcı olmak üzere Melitopol kentinde Feldmareşal Milch başkanlığında oluşturulacak yeni "Özel Kurmay Heyeti" içinde görev alacaktı.

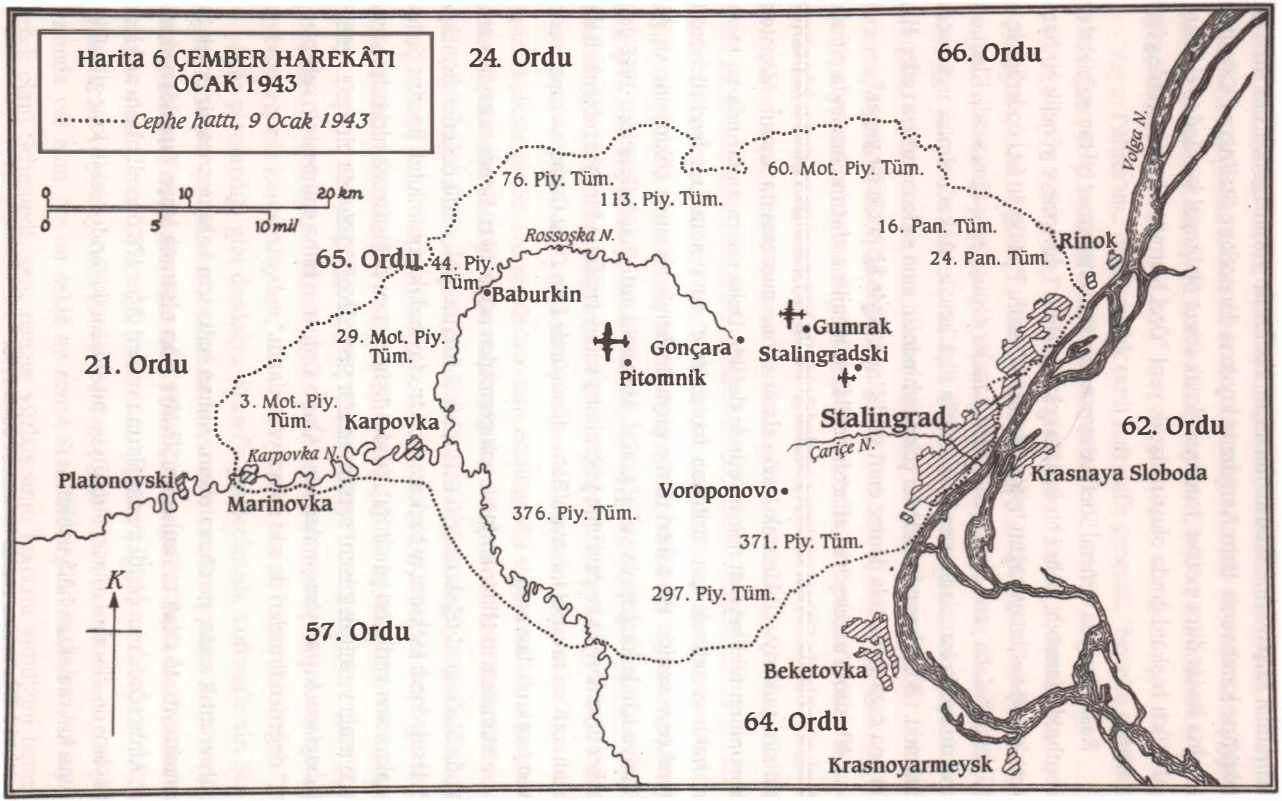
Rastenburg'da General Stieff ve ayrıca savaştan önce gayet iyi tanıştığı Yarbay Bernhard Klamroth, Behr'i bir kenara çekti ve Hitler'i devirmeye yönelik bir harekete katılıp katılmayacağını "şifreli bir tarzda" sordu.[26] Hitler'in feci önderliğiyle ilgili gerçeği daha yeni görmüş olan Behr, tam bir dönüş yapacağını sezdi. Klamroth onu anlayışla karşıladı, ama Manstein'la ilişkilerinde dikkatli olması uyarısında bulundu. "Sofra başında Hitler'in çok aleyhindedir, ama sadece cart curt eder. Hitler ona sağa ya da sola dönme emri verdiğinde, söylediğini birebir yapar."

Klamroth'un eleştirisi abartılı değildi. Güvenilir astlarının arasında olduğu özel ortamlarda Führer'e karşı sergilediği bütün saygısızlığa ve mastı köpeğinin patisini yukarıya kaldırarak Nazi selamı verme numarasına karşın, Manstein konumunu tehlikeye atmak niyetinde değildi. Daha sonra anılarında bu tavrını haklı göstermek için "arkadan hançerleme" savı olarak nitelendirilebilecek gerekçeye sarıldı: Bir askeri darbe güya cephenin bir anda çökmesine ve Almanya içinde kargaşaya yol açacaktı. Manstein anti-Bolşevik nefreti 1918'deki asker isyanlarıyla ve devrimle yoğrulmuş subay sınıfının bir mensubuydu hâlâ. Klamroth'un tavsiyesine uyan Behr, dönüşünde Don Ordu Grubu'na rapor verirken temkinli davrandı.

Manstein'ın Hitler korkusu çok geçmeden açığa çıktı. Kendi subayları arasında Stalingrad felaketindeki sorumluluk üzerine açık sözlü değerlendirmelere öylesine kızdı ki, kurmay başkanına "son olaylardaki sorumluluk üzerine tartışmalara son verilmesi gerektiği", çünkü "işin esasını değiştirecek hiçbir işe yaramayacağı ve ancak güveni sarsarak zarar verebileceği" yolunda bir emir verdi.[27] Subayların kişisel yazışmalarında "Altıncı Ordu'nun imha edilmesinin sebeplerini" değerlendirmeleri de sıkı sıkıya yasaklandı.

Führer artık sonuç ne olursa olsun, Alman halkı için kahramanca bir örnek istemekteydi. 15 Ocak'ta Paulus'un Şövalye Haçı nişanına Meşe Yaprakları ekledi ve Altıncı Ordu'nun çeşitli mensuplarına verilen diğer 178 önemli nişanı açıkladı. Böylece onurlandırılanların birçoğu bu nişanların iki tarafı keskin kılıç gibi olduğunu kavramaktan hâlâ uzaktı.

26 Winrich Behr'in bana yazdığı mektup, 26 Şubat 1996.
27 Manstein, 25 Ocak 1943, BA-MA, RH19 VI/12.

Harita 6 ÇEMBER HAREKÂTI
OCAK 1943
Cephe hattı, 9 Ocak 1943
0 10 20 km
0 5 10 mil
24. Ordu
66. Ordu
76. Piy. Tüm.
113. Piy. Tüm.
60. Mot. Piy. Tüm.
Volga N.
16. Pan. Tüm.
24. Pan. Tüm.
Rinok
Rossoşka N.
65. Ordu
44. Piy. Tüm.
Baburkin
Gumrak
Gonçara
Stalingradski
Pitomnik
29. Mot. Piy. Tüm.
21. Ordu
3. Mot. Piy. Tüm.
Karpovka
Karpovka N.
Stalingrad
62. Ordu
Çariçe N.
Krasnaya Sloboda
Platonovski
Marinovka
Voroponovo
376. Piy. Tüm.
371. Piy. Tüm.
297. Piy. Tüm.
K
57. Ordu
Beketovka
64. Ordu
Krasnoyarmeysk

Öte yandan, Manstein her ne kadar Hitler'in davranışının ardındaki güdülerden tiksinse de, Altıncı Ordu'nun çektiği ıstırabı uzatmaya kendisinin de muhtaç olduğunun farkındaydı. Altıncı Ordu'nun direndiği her ilave gün, ona Kafkasya'daki iki orduyu savunulabilir bir hatta çekmek için daha fazla zaman sağladı. Hitler garip mantık kıvırtmalarıyla, Paulus'a mevzilerini korumayı emretme kararının doğru olduğunu ileri sürmeye başladı.

Görünüşe bakılırsa, olayların çılgınca gidişi biraz bulaşıcı hale gelmiş gibiydi. Pitomnik'teki telsiz operatörlerinin başında olan Luftwaffe subayı Max Plakolb, kendi üst düzey komutanlarından gelen birkaç garip tembih mesajını kaydetti. Sovyet ültimatomunun bildirildiği gün olan 9 Ocak'ta, Plakolb ve ekibinin başka bir mensubu uçakla *Kessel*'in dışına çıkma talimatını aldı. "Geride kalanlarla vedalaşmak zordu. Hepsi eve birer mektup yazdı ve bunları yanımıza aldık."[28] Ama o sırada Stalingrad *Kessel*'inden kaçan hemen herkes gibi, Plakolb da kendisini yeniden doğmuş gibi hissetti. "Böylece bu 9 Ocak benim ikinci yaş günüm oldu." Ne var ki, kaçanlarının bir tür suçluluk duygusuna kapılmaları kaçınılmazdı. "Geride bıraktığımız silah arkadaşlarımızdan bir daha haber alamadık."

Fırsat bulan herkes uçakta bir yer verilen silah arkadaşına son mektubunu ya da önemli küçük eşyalarını emanet etti. 16. Panzer Tümeni'nin piyano çalan kıta komutanı hasta düşmüştü; bunun üzerine Dr. Kurt Reuber onu "Meryem Ana Kalesi" tablosunu yanında götürmeye ikna etti. Birlik komutanının ayrılışı kötü hava şartlarından dolayı bir gün gecikince, karısı için yaptığı son bir resmi de tamamlamayı başardı. Stalingrad'dan yazdığı son mektup bu resimle birlikte gitti. Karşı karşıya kaldıkları gerçeklikten kaçınmayı anlamsız buldu. "Akla yakın bir umut pek kalmadı..."[29]

Askerler 22 Aralık'ta dağıtılan Noel postasının muhtemelen dış dünyadan alacakları son haberler olduğunu bir süre önce anlamışlardı. Daha sonra 18 Ocak gibi geç bir tarihe kadar da tek tük gönderiler geldi, ama düzenli *Luftpost* askerlere eve mektup yazmak için son bir şansın bildirildiği 13 Ocak'tan sonra fiilen kesildi. Birçok asker mektubunda ancak "birkaç satır karalamaya" zaman bulduğunu belirtti.[30] Bir doktor babasına yazdığı mektupta şunu saptadı: "Buradaki ruh hali çok karışık. Bazıları işe çok kötü tarafından, bazıları ise hafifsemeyle ve sakince bakıyor. Mizaç bakımından ilginç bir inceleme konusu bu."[31]

Asıl tezadın ailelerini ölüme yaklaşmanın yurtseverce sembolizmiyle etkilemek üzere yazanlar ile içlerinden gelen sevgiyle yazanlar arasında olduğu söy-

28 Max Plakolb, ÖStA-KA B/1540.
29 Reuber, 7 Ocak 1943, Bähr ve Bähr, s. 205.
30 BA-MA, RW4/V. 264, s. 95.
31 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 121.

lenebilir. İkinci kesimde olanlar, ateşli milliyetçilerin aksine, genellikle mektuplarına olabildiğince yumuşak başladılar: "Belki bu uzun bir süreye kadar benden alacağınız son mektup olacak."[32]

Binbaşı von R. karısına şunu yazdı: "Her zaman ilk ve son düşüncem sensin. Umudun peşini kesinlikle bırakmıyorum. Gelgelelim, işler öylesine ciddi ki, bir daha görüşüp görüşmeyeceğimizi bilmek mümkün değil. Askerlerimiz geçmişte olduğu gibi şimdi de imkânsızı başarıyor. Onlardan daha az cesur olmamamız gerekiyor."[33]

"Kader" aynı ölçüde paylaşılan yegâne kelime gibiydi. "Sevgili anne babacığım," diye yazdı bir onbaşı. "Kader hükmünü aleyhimize yazdı. Büyük Almanya uğruna şehit düştüğüm haberini alırsanız, buna cesurca katlanın. Son bir vasiyet olarak, karımı ve çocuklarımı sizin sevginize emanet ediyorum."[34]

Rejime en bağlı olanlar büyüklük taslar bir havada, aile vedalaşmalarından çok ulusal onura ve büyük kavgaya odaklandılar. "Silahlarımız ve önderliğimiz hâlâ dünyanın en iyisi" iddiasını sürdürürken, "Alman ulusunun kader muharebesi"nden söz ettiler.[35] Grotesk trajediden bir anlam çıkarma gayretiyle, gelecek kuşaklar tarafından Asya Bolşevizmi'ne karşı Avrupa'yı savunan kişiler olarak görülecekleri fikriyle moral bulmaya çalıştılar. "Dünyanın böyle bir soğukta asla tanık olmadığı yiğitçe bir kavga bu" diye yazdı bir çavuş. "Alman kahramanlar Almanya'nın istikbalini teminat altına alıyor."[36]

Bu mektuplar yerlerine asla ulaşmadı. Dördüncü Panzer Ordusu'nun kıta postası sansür heyetinin başındaki Yüzbaşı Kont von Zedtwitz, moral durumunu ve rejime karşı duyguları rapor etmek üzere, Stalingrad *Kessel*'inden gelen mektupları incelemekle görevlendirilmişti. Raporunda mektupların bozguncu gibi görünmemesi için çok uğraşmasına karşın, anlaşıldığı kadarıyla Goebbels bu son postanın saklanması ve daha sonra yok edilmesi emrini verdi. Yukarıda verilen alıntıların kaynağı, Heinz Schröter adında düşük rütbeli bir subayın kopyasını çıkardığı bir örneklemdir. Daha önce Altıncı Ordu'nun propaganda bölüğünde görevli Schröter'e propaganda bakanlığınca verilen görev, muharebenin destansı bir anlatımını kaleme almaktı.*

Bazı mektuplar da çok farklı bir sebepten sahiplerinin eline geçmedi. General Voronov 1 Ocak'ta şunu bildirdi: "Akşam bir Alman nakliye uçağının mev-

* *Stalingrad'dan Son Mektuplar* adıyla ve yazar adı verilmeksizin yayımlandığı 1954'te güçlü bir duygusal etki yaratan derlemedeki örnekler günümüzde uydurma olarak kabul edilmektedir.

32 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 119.
33 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 100.
34 Gefreiter, BA-MA, RW4A. 264, s. 96.
35 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 118.
36 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264, s. 99.

zilerimiz üzerinde vurulup düşürüldüğünü duyduk. Enkazda yaklaşık 1.200 mektup bulundu."[37]

Don Cephesi karargâhında Yüzbaşı Zabaştanski ve Yüzbaşı Dyatlenko'nun yönettiği daire, boşta olan her tercümanın yanı sıra bütün Alman "anti-faşist"lerini çalıştırarak, üç gün boyunca posta torbalarını inceledi. Torbaların birinde General Edler von Daniels'in karısına günce biçiminde yazdığı mektuplar da vardı. Voronov ve Dyatlenko'ya göre, 30 Aralık tarihli en son mektup güneybatı kanadındaki 376. Piyade Tümeni'nin zayıf savunma hatları hakkında, NKVD sorgucularının daha önce tutsaklardan öğrenmeyi başardıkları şeylerle uyuşan epeyce bilgiyi sağladı.[38]

Nihai Sovyet taarruzun başladığı 10 Ocak'a kadar, Altıncı Ordu'nun asıl derdi değişmedi. "Bir numaralı düşman açlıktır ve hep öyle kalacaktır!"[39] diye yazdı bir doktor. Bir onbaşının eve mektubundaki acıklı ifade de şöyleydi: "Sevgili anne babacığım, eğer mümkünse bana biraz yiyecek gönderin. Bunu yazdığım için çok utanıyorum, ama açlık haddinden fazla."

Alman askerleri büyük riskleri göze almaya başlayarak, ara bölgede dolaşmaya ve bir kuru ekmek parçası ya da suda haşlanacak biraz kuru bezelye bulmak için Rus askerlerinin cesetlerini yoklamaya girişti. En büyük umutları ise kıvrılmış bir kâğıt parçası içinde, vücutlarının artık yanıp tutuştuğu azıcık tuz bulmaktı.

Kessel'deki Alman askerlerinin açlık sancıları elbette kötüydü, ama çok daha büyük sıkıntı çekenler de vardı. Voroponovo ve Gumrak kamplarında bulunan 3.500 Rus savaş tutsağı hızla artan bir oranda can vermekteydi. Birkaç Alman subayı Ocak ayında bu tutsakların yamyamlık yapacak derekeye düştüğünü öğrenince derinden sarsıldı ve sözlü raporlar verdi.[40] Rus birliklerinin kamplara ulaştığı Ocak sonunda, Sovyet yetkililerinin iddiasına göre, ilk baştaki toplam 3.500 mevcuttan geriye sadece yirmi kişi kalmıştı.

Olay yerine derhal götürülen haber kameralarıyla çekilen filme bakılacak olursa, Rus askerlerinin karşılaştığı manzara, Nazi ölüm kampların ilk kez ulaşıldığında görülen manzaradan aşağı kalır düzeyde değildi. Gumrak'ta Erich Weinert gördüğü sahneyi şöyle tasvir etti: "Bir dere yatağında neredeyse elbisesiz ve bir deri bir kemik Rus tutsaklarının büyük bir ceset yığınını bulduk."[41] Voropovono'da filme çekilen "Kriegsgefangen-Revier" başta olmak üzere böyle

37 Voronov, s. 18.
38 376. Piyade Tümeni, Dyatlenko yazma metni ve Voronov, s. 44.
39 BA-MA, RW4/v. 264.
40 Üsteğmen A. D. Pfeifer, söyleşi, 20 Ekim 1995 ve isimsiz söyleşi.
41 Weinert, s. 122.

sahneler, Kızılordu'da yeni mağluplara karşı yüreklerin katılaşmasına epey katkıda bulunmuş olsa gerek.

Alman tümenlerine hâlâ bağlı olan binlerce Hiwi de açlık çekmekteydi. Girgensohn bir ceset üzerinde otopsi yaptıktan sonra, görevli Alman subayına bu Hiwi'nin sahiden de açlıktan öldüğünü söyledi. Bu teşhis subayı "tam bir şaşkınlık içinde bıraktı."[42] Hiwilerin Alman askerleriyle aynı tayını aldığını iddia etti.

Birçok Hiwi'ye başlarındaki Alman subaylarca gayet iyi davranıldı; nitekim son muharebede karşılıklı güveni ortaya koyan sayısız anlatım vardır. Ama o sırada Alman üniformalı Ruslar başlarına gelecek şeyi biliyorlardı. Dışarıya giden uçaklarda onlara yer yoktu ve Sovyet ordularının çemberine onlara hesap sormayı bekleyen NKVD birlikleri eşlik etmekteydi.

42 Girgensohn, söyleşi, 22 Nisan 1996.

21
"TESLİM OLMAK YOK"

Açık stepteki cephe ocak ayının ilk haftasında nispeten sakindi. Çoğu kez bir keskin nişancı tüfeğinin donuk takırtısı, tek tük makineli tüfek ateşi patlamaları ve geceleyin yükselen bir işaret fişeğinin uzaktaki ıslığı dışında pek fazla şey yoktu: Bunlar bir teğmenin ifadesiyle "cephenin alışılmış melodisi"ydi.[1] Alman askerleri 9 Ocak'taki radyo yayınlarından ve atılan bildirilerden, nihai taarruzun yakın olduğunu anladı. Titremekten kendilerini alamayan nöbetçilerin uyanık kalmak için daha da sağlam bir gerekçesi vardı.

Bir asker taarruzdan hemen önce dolaşmaya çıkan bir papaza şunu belirtti: "Sadece biraz daha ekmek, Bay Pfarrer, ondan sonra başımıza ne gelirse gelsin."[2] Ekmek tayını bir süre önce 75 grama indirilmişti. Her ne kadar sebebini tam anlamasalar da, askerlerin hepsi açlıktan ve hastalıktan takatsiz kalmış halde ve çok az mühimmatla Sovyet saldırısına karşı koymak durumunda kalacaklarını biliyorlardı.

Hem bir kadercilik ("ölüm üzerine tıpkı kahvaltıdan söz ediliyormuş gibi konuşuluyor")[3] hem de bir inanma iradesi vardı. Sıradan askerler SS Panzer Kolordusu'na ve havadan indirilecek takviye birliklerine dair hikâyelere inanmaktaydı.[4] Sözgelimi, 297. Piyade Tümeni'nin askerleri *"Grossdeutschland* ve *Leibstandarte* tümenleriyle [...] yardım kuvvetinin çoktan Kalaç'a ulaştığı"na kanmaya devam etti.[5] Batıda görülen her işaret fişeği anında onlardan gelen bir sinyal olarak yorumlandı. Bir teğmenin NKVD sorgucusuna anlattığına göre, düşük rütbeli subaylara bile üstlerince yanlış bilgi verilmekteydi. Ocak ayının ilk haftası-

1 Teğmen W. M., 15 Aralık 1942, BZG-S.
2 10 Ocak 1943, BA-MA, RW4A. 264, s. 212.
3 BA-MA, RW4/V. 264.
4 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
5 BA-MA, RW4/V. 264, s. 63.

na girildikten sonra bile, 371. Piyade Tümeni'ndeki alay komutanı ona hâlâ şunu söylemekten geri kalmamıştı: "Yardım kuvveti yakında."[6] Kurtarma girişiminin başarısızlığa uğradığı ve Don Ordu Grubu'nun batıya çekilmekte olduğu "gayriresmi kaynaklar"dan (muhtemelen Luftwaffe personelinden) öğrenildiğinde yaşanan şok büyüktü.

Buna karşılık, çok geçmeden NKVD de Stalingrad cephe hattında sadece silahsız Hiwi olarak çalışmakla kalmayan, artık Almanlar için çarpışmalara da giren Rusların sayısını öğrenince sarsıldı. Alman anlatımlarının *Kessel*'de Altıncı Ordu tümenlerine bağlı Hiwilerin hatırı sayılır bir oranla cephe hattında çarpıştığına işaret ettiği kesinlikle söylenebilir. Birçok subay onların maharetine ve sadakatine tanık oldu. Stalingrad'ın fabrikalar semtindeki bir subay, "Özellikle cesur olanlar Tatarlardı" diye anlatacaktı sonradan. "Ele geçirilmiş bir Rus silahıyla tanksavar topçuluğu yaparken, vurdukları her Sovyet tankıyla gurur duyuyorlardı. Bu arkadaşlar inanılmazdı."[7] *Kessel*'in en güney ucundaki 297. Piyade Tümeni'nden iki ağır piyade alayına komuta eden Yarbay Mäder'in muharebe grubunda en az 780 "gönüllü Rus" vardı ve bunlar kuvvetinin yarısını oluşturmaktaydı. Onlara kilit görevler verilmişti. Makineli tüfek bölüğündeki on iki Ukraynalı "gerçekten düzgün davranış içindeydi."[8] Yiyecek azlığı dışında karşılaştıkları en kötü sorun mühimmat sıkıntısıydı. Muharebe grubunun dokuz sahra topuna günde top başına ortalama bir buçuk mermi tahsis edilmişti.

Kolço ("Çember") Harekâtı Pazar'a denk gelen 10 Ocak sabahı başladı. Alman saatiyle altıyı beş geçe telsizden "Ateş!" emri verildiğinde, Rokossovski ve Voronov 65. Ordu karargâhındaydı. Toplar gümbürderken, geri tepmenin etkisiyle kızakları üstünde sıçramaktaydı. Katyuşa roketleri yoğun duman izleri bırakarak gökyüzünde çığlıklar koparmaktaydı. Yedi bin sahra topu, rampa ve havan Voronov'un ifadesiyle "aralıksız bir gök gürlemesi"ni elli beş dakika boyunca sürdürdü.[9]

Karla kaplı stepin her tarafında beyaz örtüyü bozan simsiyah pınarlar belirdi. Bombardıman öylesine şiddetliydi ki, topçu komutanlardan Albay İgnatov acımasız bir keyifle şu yorumda bulundu: "Bu tip bir saldırıdan kaçmanın sadece iki yolu var, o da ya ölüm ya da çıldırma."[10] General Edler von Daniels ise karısına yazdığı bir mektubunda, umursamaz görünme gayretiyle o günü "çok

6 Sorgulama, 16 Ocak 1943, ÇAMO 226/335/7, s. 202.
7 BA-MA, RW4/V. 264.
8 BA-MA, RW4/V. 264, s. 61.
9 Voronov, s. 27.
10 Eugene Dolmatowsky, 27 Ocak 1943, "The Ring closes in", SSCB, *Stalingrad*, s. 142.

huzursuz bir pazar" olarak nitelendirdi.[11] Cephe hattındaki tümenine bağlı ağır piyade alayı alelacele hazırlanmış mevzilerinde saldırıya son derece açık durumda yakalandığı için, işi şakaya vuracak bir havada değildi. "Düşmanın cephane stoku o kadar çoktu ki, böyle bir şeye daha önce hiç rastlamamıştık" diye yazacaktı alay komutanı daha sonra.[12]

Kessel'in 44. Piyade Tümeni, 29. Motorize Piyade Tümeni ve 3. Motorize Piyade Tümeni tarafından savunulan güneybatı çıkıntısı, yani "Marinovka burnu" son anda 376. Piyade Tümeni'nin bir kısmıyla güçlendirildi. Alayların hepsi mevcutlarının son derece altındaydı. 44. Piyade Tümeni'ni topçularla ve hatta inşaat kıtalarının personeliyle takviye etmek gerekti. Bu kesime birkaç tank ve ağır silah tahsis edildi. Öncü tabura ait mevzinin hemen arkasında kundağı motorlu iki hücum topu ve 88-mm'lik bir uçaksavar topu vardı. Ama bombardıman sırasında öncüler, kendi tabur karargâhlarının bombalanarak darmadağın edildiğini gördüler. "Hiç kimse dışarıya çıkmadı" diyecekti içlerinden biri daha sonra.[13] "Çeşitli kalibrelerde yüz kadar top ve Stalin orgları bir saat boyunca ateş açtı" diye yazacaktı aynı tümenden bir teğmen. "Sığınak bombardıman altında sürekli sallanıyordu. Derken Bolşevikler dehşet verici yığınlar halinde saldırıya geçtiler. Askerler üç dalga halinde hiç sakınmaksızın ileriye atıldı. Kızıl sancaklar havada dalgalanıyordu. Her elli ila yüz metrede bir tank vardı."[14]

Donma sonucunda parmakları tetik mahfazasına zar zor sığacak kadar şişmiş olan Alman piyadeleri, uzun ve sivri uçlu süngülerini takmış halde karlar üstünde ilerleyen tüfeklilere sığ avcı çukurlarından ateş açtılar. Bazıları piyadeleri fil sırtındaki maymunlar gibi taşıyan Rus T-34'leri yalpalayarak stepi aştı. Giysileri geçip insanın içine işleyen sert rüzgârların karı havaya savurmasıyla, renksiz step otlarının tepesi açığa çıkmıştı. Havan mermileri donmuş topraktan sekerek havada patladığı için çok daha ağır zayiata yol açmaktaydı. 44. Piyade Tümeni'nin savunma hatları kısa sürede dağıldığı için, öyle açıkta duran sağ askerler sert havanın yanı sıra düşmanın insafına kaldı.

Öğleden sonra burnun ana çıkıntısındaki 29. Motorize Piyade Tümeni ve 3. Motorize Piyade Tümeni kanatlardan sarılma durumuyla karşı karşıya geldi. 3. Motorize Piyade Tümeni'ndeki yedek askerler cansız haldeydi. "Bazıları öylesine bitkin ve hastaydı ki," diye yazacaktı bir subay, "düşündükleri tek şey geceleyin cephe gerisine sıvışmaktı. Onları ancak tabancamı doğrultarak mevzilerinde

11 Karısına mektup/günce, 10 Ocak 1943, BA-MA, N395/12.
12 Zank, s. 60.
13 Siegfried Mühler, ÖStA-KA B/1582.
14 Stolberg, rapor, 17 Şubat 1943, BA-MA, RW4/v. 264, s. 160.

tutabildim."[15] Diğer anlatımlar bu son evrede teslim olan birçok kişinin hemen orada vurulduğuna işaret etse de elde hiçbir rakam yoktur.

Başçavuş Wallrawe'nin panzer ağır piyadelerinden, Luftwaffe birliklerinden ve "Kazaklar"dan oluşan derme çatma bölüğü ilk gece saat ona kadar direndikten sonra, düşmanın yanlarından geçip ilerlemesi nedeniyle geri çekilme emri aldı. Karpovka istasyonunun kuzeyinde yeni bir mevziye girmeyi başardı, ama çok geçmeden tekrar geri itildi. "O günden sonra ne sıcak sığınak, ne sıcak yiyecek, ne de huzur yüzü gördük!" diye yazacaktı Wallrawe sonradan.[16]

Zayıflamış ve mühimmatı iyice azalmış bu tümenlerin, 16. Hava Ordusu'nun yer saldırısına uygun uçaklarıyla desteklenen Sovyet 21. ve 65. Ordularının toplu saldırılarına karşı koyma şansı pek yoktu. Almanlar burnun güney tarafındaki Marinovka ve Karpovka'yı koruganlarla ve top mevzileriyle tahkim etmişlerdi; ama bunlar burnun köprüsünden gelen ana saldırılar karşısında pek işe yaramadı. Almanların elde kalmış tanklardan ve zayıflamış piyadelerden oluşan tek tük gruplarla karşı-saldırıya geçme girişimlerinin akıbeti belliydi. Ruslar ağır havan ateşiyle tanklardan ayrılmak zorunda bıraktıkları piyadelerden sağ kalanları daha sonra açıkta imha ettiler. Don Cephesi siyasal işler dairesinin vurguladığı slogan şuydu: "Düşman teslim olmazsa, yok edilmelidir!"[17]

İlk günde 65. ve 21. ordular "Karpovka burnu"na saldırırken, 66. Ordu da en kuzey noktadaki 16. Panzer Tümeni'ne ve 60. Motorize Piyade Tümeni'ne yüklendi. Bu kesimdeki hafif dalgalı tepeler Sovyet siper havanlarıyla yanarak, siyahımsı bir sarı renge büründü. 2. Panzer Alayı'nın geri kalan tankları, açıkta saldırıya geçen T-34 dalgalarını bir kez daha art arda isabetlerle vurdu ve kurtulanları geri çekilmek zorunda bıraktı.

Bu arada güney kesimde 64. Ordu, 297. Piyade Tümeni'ni ve ona bağlı 82. Rumen Alayı'nı bombardımana tutmaya başladı. Kısa bir süre sonra Albay Mäder, bir tümen kurmay subayından telefonla bir mesaj aldı: "Şu Rumen domuzları tüyüyor."[18] En uçtaki taburun geri çekilmesiyle, muharebe grubunun kanadında bir kilometreye yakın genişlikte bir gedik ortaya çıkmıştı. Ruslar fırsatı kaçırmayarak, tankları ileri sürdüler ve hattın içlerine varan bir gedik açtılar. Bir bütün olarak tümenin konumu tehlikedeydi; ama Binbaşı Gotzelmann komutasındaki öncü taburu yarı intihar sayılacak bir karşı-saldırıyla boşluğu bir süreliğine kapatmayı başardı.

15 *Stalingradbund Österreich*, Ağustos 1989.
16 Wallrawe rapor, BA-MA, RH27-16/43.
17 ÇAMO 206/294/18, s. 432.
18 BA-MA, RW4/V. 264, s. 61.

Don'un öbür yakasından çekilen tümenler gibi hırpalanmamış olan bu eksik Avusturya tümeni, sıkı bir savunmayı sürdürmeyi başardı. Sonraki iki gün boyunca 36. Muhafız Mekanize Tümeni'ni, iki tugayı deniz piyadelerinden oluşan 422. Mekanize Tümen'i ve 13. Tank Kolordusu'nun bir kısmını püskürttü. "Daha önce de sabıkaları olan" bir asker Rus tarafına firar etmeye kalkışınca, düşman hatlarına varamadan kendi silah arkadaşlarınca vuruldu. Ama birkaç gün içinde yoğun propaganda girişimlerinin ardından, kırkı aşkın asker daha düşman saflarına firar etti.

Asıl Sovyet uğraşı batıdan ilerleyişe yoğunlaşmıştı. İkinci günde, yani 11 Ocak'ta öğleye doğru Marinovka ve Karpovka ele geçirildi. Galipler 1.600 Alman cesedi saydı.

Çarpışmalar biter bitmez, bir anda ortaya çıkan köylü kadınlar ihtiyaçlarını karşılamak için ya da parayla satmak için battaniyeler aramak üzere Alman siperlerine koşturdu. İleri koldaki birliklere eşlik eden Erich Weinert, Rus askerlerin bir karargâhta ele geçirilen kamyonları kullanmak üzere araçların arka taraflarındaki dosyaları çıkarıp attıklarını gördü. "Karpovka devasa bir ikinci el eşya pazarı gibi görünüyor" diye yazdı daha sonra.[19] Ama terk ya da imha edilmiş askeri malzeme kargaşası içinde, korkunç açılış bombardımanının sonuçlarını izleme fırsatını buldu. "Garip biçimde kıvrılmış, dehşetten ağızları ve gözleri hâlâ ardına kadar açık, kaskatı donmuş, kafatasları parçalanmış ve bağırsakları dışarıya dökülmüş ölüler yerde yatıyor; çoğunun ellerindeki ve ayaklarındaki dolaklar donmaya karşı sürülmüş sarı merhemle hâlâ ıslak."

Askerlerin bedensel zayıflığı ve malzeme azlığı göz önünde tutulduğunda, Altıncı Ordu'nun direnişi şaşırtıcıydı. En anlamlı ölçü ilk üç günde karşı tarafa verdirdiği zayiattı. Don Cephesi 26.000 askerin ve tank kuvvetinin yarısından fazlasını kaybetti. Sovyet komutanları zayiatı azaltacak girişimlerde pek bulunmadı. Askerleri geniş saflar halinde ilerledikleri için kolay hedefler sağlamaktaydı. Karla kaplı stepe kahverengi üniformalı Rus ölüleri yığınlar halinde saçıldı. (Beyaz kamuflaj elbiseleri esas olarak keşif bölüklerine ve keskin nişancılara dağıtılmıştı.) Rus askerleri ve subayları hınçlarını iskelete dönmüş ve bitlerle dolu Alman tutsaklarından çıkardılar. Bazıları yakalandıkları yerde vuruldu. Diğerleri küçük kollar halinde yürütülürken, Sovyet askerlerinin üzerlerine açtığı makineli tüfek ateşiyle öldü. Bir olayda bir *ştraf* bölüğünün yaralı komutanı, ele geçirilmiş bir Alman subayını karşısına alıp

19 Weinert, s. 34.

ona karda diz çöktürdü, öç peşinde koşmasının sebeplerini bağırarak söyledi ve ardından onu vurdu.

Sovyet 65. ve 21. orduları 12 Ocak'ın ilk saatlerinde, yüzeyi donmuş Rossoşka Nehri'nin batı yakasına ulaşarak, Karpovka burnunu bertaraf etti. Geri çekilen ve hâlâ çarpışma niyetinde olan birlikler, tanksavar toplarını itekleyerek yanlarında götürmek zorunda kaldılar. Bazı durumlarda Rus tutsaklar yine birer çeki hayvanı gibi kullanıldı ve ölesiye çalıştırıldı. Hava öylesine soğuk ve donan zemin öylesine sertti ki, General Strecker "askerlerimiz siper kazmak yerine, savunma amaçlı kar setleri ve kar sığınakları oluşturuyor" diye not düştü.[20] 14. Panzer Tümeni'nin ağır piyadeleri "neredeyse mühimmatsız kalmalarına rağmen, donmuş stepte açık alana mevzilenerek sert direniş gösterdi."[21]

Goering'in o güne denk gelen ellinci yaş gününü kutlamak, Altıncı Ordu mensuplarından çok azının içinden geldi. Yakıt ve mühimmat sıkıntısı feci düzeydeydi. Altıncı Ordu karargâhının ertesi sabah General Zeitzler'e ilettiği mesaj hiç de abartılı değildi. "Cephane tükenme noktasına yaklaşıyor."[22] Wallrawe'nin önceki yaz kazılmış eski Rus mevzilerinde kalan karma grubu, ertesi sabah büyük çaplı yeni bir saldırıyla karşılaşınca "mühimmat azlığından dolayı ancak en yakın menzilde ateş açabildi."[23]

Ricat sırasında yakıt azlığı, yaralıların tahliyesini her zamankinden daha da güçleştirdi. Âciz durumdaki hastalar istif edildikleri kamyonların yolda kalmasıyla, öylece açıkta donarak ölüme gitti. Pitomnik havaalanına ulaşan "mavimsi kara suratlı askerler" gördükleri sahne karşında sarsıldılar. Genç bir subay şöyle bir not düştü: "Havaalanı kargaşa içindeydi: Yaralıları ve bir kenara atılmışları barındıran sığınaklardan ve çadırlardan askerlerin taşıyıp çıkardığı ceset yığınları; Rus saldırıları; bombardımanlar; iniş yapan Junkers nakliye uçakları."[24]

Paçavralar içindeki bir dilenci sürüsünü andıran hafif yaralı askerler ve hasta numarası yapanlar, iniş yapan uçaklara doğru bir itiş kakış içinde koşturuyordu. Boşaltılan kargolar bir tarafa atılıyor ya da yiyecek kapmak için parçalanıyordu. Bu sürüde en zayıf olanlar yere serilip ayaklar altında kalıyordu. Olayın kontrolünü hızla kaybeden Feldgendarmerie birçok defa ateş açtı. Yasal çıkış izni olan ağır yaralıların birçoğu bu cehennemden kaçma fırsatını bulacağından kuşkuluydu.

20 Strecker, aktaran Haller, s. 104.
21 Gram, s. 61.
22 13 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264.
23 Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.
24 Klaus, s. 66.

Bu arada Başçavuş Wallrawe karnına isabet eden bir kurşunla yaralanmıştı. Bu genellikle *Kessel*'de ölüm cezasına denk bir şeydi, ama azmi sayesinde kurtuldu. Onbaşılarından ikisi onu mevzilerin gerisine taşıdı ve diğer yaralılarla birlikte bir kamyona koydu. Sürücü dosdoğru Pitomnik havaalanına yöneldi. Oraya sadece üç kilometreye yakın mesafe kalmışken, aracın yakıtı bitti. Sürücü böyle durumlarda aracı imha etme talimatını almıştı. "Kaderleriyle baş başa bırakılan" yaralılar için elinden gelen hiçbir şey yoktu.[25] Wallrawe yarasının yol açtığı şiddetli ağrıya rağmen, kendini bir uçağa atmaması halinde öleceğini biliyordu. "Havaalanına kalan yolu sürünerek gitmek zorunda kaldım. Vardığımda hava kararmıştı. Kocaman bir çadırda biraz tıbbi yardım aldım. Ani bir hava akınında atılan bombalar hastane çadırları arasına düşerek bir kısmını yok etti." Bunu izleyen kargaşada, Wallrawe sabaha doğru saat üçte kalkan bir "Ju"ya binmeyi başardı.

Pitomnik'te bir tesadüf yaralı bir askerin hayatını kurtarabilirken, yüzlerce başka asker karda ölüme terk edilmekteydi. 44. Piyade Tümeni'nde mermi kıymıklarıyla sol elinden ve sol uyluğundan yaralanmış bir topçu olan Alois Dorner, Pitomnik'teki sahneler karşısında dehşete düştü. "Orada bütün hayatım boyunca gördüğüm en büyük sefaletle karşılaştım. Yaralılardan ve can çekişenlerden sonu gelmez bir inilti yükseliyordu; [...] çoğu günlerce hiçbir şey yememişti. Yaralılara artık tayın verilmiyor, eldeki erzak muharip birlikler için saklanıyordu."[26] (Bunun ne ölçüde resmi politika olduğunu kestirmek zordur. Altıncı Ordu karargâhındaki yüksek rütbeli subayların bunu sertçe inkâr etmesine karşın, anlaşıldığı kadarıyla alt kademedeki bazı komutanlar kendi yetkilerine dayanarak böyle bir uygulamayı başlatmıştı.) Midesine 9 Ocak'tan beri tek lokma girmeyen Dorner de ölmeyi beklerken, 13 Ocak gecesi bir Heinkel 111'in Avusturyalı pilotu yanından geçti ve nereli olduğunu soracağı tuttu. "Amstetten civarındanım" diye karşılık verdi topçu. Hemşerisi çıkan Avusturyalı, mürettebatının başka bir mensubunu çağırdı ve ikisi birlikte Dorner'i uçağa taşıdı.

Kuzey kanadında 16. Panzer Tümeni'nin ve 60. Motorize Piyade Tümeni'nin püskürtülmesiyle bu kesimde bir gedik ortaya çıkarken, Stalingrad'ın içinde de Çuykov komutasındaki 62. Ordu 100. Avcı Tümeni'ne ve 305. Piyade Tümeni'ne saldırarak birkaç bloku geri aldı. Bu arada batıdan ana Sovyet ilerleyişi şiddetli

25 Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.
26 Alois Dorner, "Meine Rettung aus dem Kessel von Stalingrad", *Kameradschaft Stalingrad*, Ağustos/Eylül 1989.

yağan karda devam ederek *Kessel*'in batı tarafına vardı. 29. Motorize Piyade Tümeni fiilen yok edildi. Yakıt azlığı 3. Motorize Piyade Tümeni'ni bütün araçlarını ve ağır silahlarını bırakarak, yoğun kar altında yaya geri çekilmeye zorladı. Askerlerin siper kazacak mecali kalmadığından, açık stepte yeni bir savunma hattı oluşturma umudu çok azdı.

Sovyet 65. ve 21. orduları Pitomnik'e doğru hızla yönelirken, güney kanadında 57. ve 64. orduların yarma hareketlerinden destek aldı. Bu kesimde Mäder'in muharebe grubunun da bağlı olduğu 297. Piyade Tümeni geri çekilmek zorunda kaldı. Onların hemen sağında bulunan Edler von Daniels komutasındaki 376. Piyade Tümeni sarıldı. Altıncı Ordu karargâhı 14 Ocak öğle sonrasına girilirken şu mesajı iletti: "376 Piyade Tümeni yok edildi. Pitomnik havaalanı muhtemelen ancak 15 Ocak'a kadar kullanılabilecek."[27]

Sovyet tank saldırılarına ilişkin haberler bu kez Alman saflarında "panzer korkusu" yarattı. Mühimmatı olan tanksavar topları pek kalmamıştı. Hiç kimse apar topar kaçarken, Rumenleri daha iki ay önce böyle bir tepki göstermelerinden dolayı horladığını düşünme zamanı bulamadı.

Muharebenin oldukça geç sayılacak bu aşamasında, Hitler direnmesi için Altıncı Ordu'ya daha fazla yardım edilmesi gerektiğine karar verdi. Onu böyle bir davranışa karışık güdülerin yönelttiği neredeyse kesindi. Yüzbaşı Behr'in anlattığı şeylerden çok az yardım ulaştığını anlayınca sahiden şoka girmiş olabileceği gibi, Paulus'a teslim olmak için hiç bahane bırakmamayı da herhalde istemiş olsa gerek. Elle tutulur çok az neticeye dönük yoğun meşgaleyi tetikleyen tipik bir hamleyle bulduğu çözüm, havadan ikmal harekâtını izlemek üzere Feldmareşal Erhard Milch başkanlığında bir "Özel Kurmay Heyeti" oluşturmaktı. Heyettekilerden biri bu gecikmiş hamleyi "Hitler'in *Kessel*'deki askerleri kurtarmak için her şeyi denediğini söyleyebilmesini sağlayacak bir bahane" olarak nitelendirdi.[28]

Yeni görevini üstlenmek üzere uçağının kalkacağı havaalanına gidişte, Milch'e eşlik eden kişi Albert Speer'di. Milch ona kardeşini bulmaya çalışacağı ve uçakla *Kessel* dışına çıkmasını sağlayacağı sözünü verdi; ama ne Ernst Speer ne de bağlı olduğu birlikten geriye kalanlar bulunabildi. Hepsi ortalıktan kaybolduğu için, "tahminen kayıp ölü" olarak kayda geçti.[29] Speer'in saptayabildiği tek iz, uçakla gelen bir mektuptu; bunu "hayattan yana umutsuz, ölümden yana öfkeli ve benden, yani kardeşinden yana buruk" olarak nitelendirecekti.

27 14 Ocak 1943, BA-MA, RW4/V. 264.
28 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.
29 Speer, aktaran Sereny, s. 366.

Milch ve kurmay heyeti büyük bir iş başarılabileceği inancıyla Taganrog'a ulaştı; ama kıdemli bir Luftwaffe ulaşım subayının ifadesiyle, "gerçek duruma şöyle bir bakmak, eldeki yetersiz olanaklarla başka hiçbir şey yapılamayacağı kanısına varmak için yeterliydi."[30]

Heyetin ilk mesai günü, yani 15 Ocak sabahı cesaret verici bir başlangıca işaret eder gibi değildi. Milch telefon eden Führer'den Stalingrad'a hava ikmalinin artırılması talimatını aldı. Hitler çabalarını vurgulamak istercesine, o gün Paulus'u Şövalye Haçı'na eklediği Meşe Yaprakları'yla ödüllendirdi. Goering öğle vakti Milch'te telefon ederek, uçakla *Kessel*'e gidişini yasakladı. Ardından Fiebig (biraz erken davranarak) Pitomnik'in Ruslar tarafından ele geçirildiğini ve Gumrak'taki telsiz sinyal vericilerinin henüz kurulmadığını bildirdi; bunun anlamı nakliye uçaklarının gönderilmemesi gerektiğiydi.

Geri kalan Messerschmitt 109'lar ertesi sabah gündoğumundan kısa bir süre sonra, ilerleyen Rusların görünmesi üzerine Pitomnik'ten kalkıp ayrıldı. Gumrak havaalanına yönelenler indiklerinde, henüz temizlenmemiş yoğun karla karşılaştılar. Gün ortasında Gumrak da topçu bombardımanı altına girdi; Richthofen'in talimatıyla *Kessel*'deki Messerschmittler ve Stukalar da son kez havalandı. Paulus'un protestosu boşunaydı.

O gün 295. Piyade Tümeni'nden bir tabur topluca teslim oldu. Voronov'un tutsaklara düzgün muameleyi vaat eden bildirisi anlaşıldığı kadarıyla biraz etkili olmuştu. Yüzbaşı Dyatlenko'nun sorgudan geçirdiği tabur komutan, "Kaçmak anlamsızdı" dedi. "Askerlerime hayatımızı kurtarmak amacıyla teslim olacağımızı söyledim." Daha önce İngilizce öğretmenliği yapan Alman yüzbaşı şunu ekledi: "Kendimi çok kötü hissediyorum, çünkü bu bütün bir Alman taburunun teslim olduğu ilk olay."[31]

Daha sonra teslim olan ve Stalingrad'daki 305. Piyade Tümeni'ne bağlı başka bir tabur komutanı, "taburdaki dayanılmaz koşullar"dan söz etti. "Askerlerime yardımcı olamadığım için, onlarla karşılaşmaktan kaçınıyordum. Alayımızın tüm birliklerinde askerlerin soğuktan ve açlıktan çektikleri acıları anlatışını duyuyordu. Her gün sıhhiye subayımız onlarca donma zayiatıyla karşılaşmaktaydı. Durumun böylesine feci bir hal alması nedeniyle, taburu teslim etmenin en iyi çıkış yolu olduğunu düşündüm."[32]

30 Morzik, s. 191.
31 ÇAMO 206/294/47, s. 109.
32 Sorgulama, 2 Şubat 1943, ÇAMO 226/335/7, s. 233.

Pitomnik havaalanı ve sahra hastanesi büyük sıkıntılarla terk edildi. Taşınamayan yaralılar ve hastalar bir ricattaki standart uygulamayla, bir doktorun ve en az bir hademenin bakımına bırakıldı. Geri kalanlar topallayarak, sürünerek ya da kızaklar üstünde sürüklenerek, yaklaşık on dört kilometre ötedeki Gumrak'a giden demir gibi sert buzla kaplı ve çukurlu yola koyuldu. Yakıtı kalmış az sayıdaki kamyon, yaralılarla zaten dolu olmalarına karşın sıklıkla akına uğramaktaydı. Bir Luftwaffe yüzbaşısı Pitomnik'in düştüğü gün olan 16 Ocak'ta yoldaki koşulları şöyle anlattı: "Tek yönlü yoğun trafik geri çekilen ve tamamen çökmüş görünen askerlerden oluşmaktaydı. Ayakları ve elleri battaniye şeritleriyle sarılıydı." Öğleden sonra "birlikleriyle irtibatlarının kesildiğini ileri sürerek, yiyecek ve barınak için yalvaran çeşitli kollara mensup başıboş askerin sayısında hatırı sayılır bir artış" saptadı.[33]

Kimi zaman gökyüzü tamamen berraklaşıyor ve kar örtüsüne vuran güneş gözleri kamaştırıyordu. Akşam bastırırken gölgelerin çelik mavisi bir renge bürünmesine karşın, ufuktaki güneş bir domates kırmızılığındaydı. Sadece yaralıların değil, neredeyse bütün askerlerin durumu korkunçtu. Donmuş ayakları üstünde aksayarak yürüyorlardı, dudakları dondan çatlayıp yarılmıştı, yüzlerinde sanki can veriyormuşçasına bir mum solgunluğu vardı. Bitkin askerler karın üstüne çöküveriyor ve bir daha kalkamıyordu. Daha fazla elbiseye ihtiyacı olanlar, ölüm anından hemen sonra cesetleri olabildiğince çabuk soyuyordu. Donan bir cesetten giysi almak imkânsızdı.

Arkadan gelen Sovyet tümenleri pek uzakta değildi. İleri kollardaki birliklere eşlik eden Grossman "Keskin bir soğuk var" diye not düştü. "Kar ve dondurucu hava burun deliklerinin buzlanmasına yol açıyor. İnsanın dişleri ağrıdan sızlıyor. İzlediğimiz yol boyunca donmuş Almanlar var; bedenleri bozulmamış halde duruyor. Onları öldüren biz değildik. Soğuk bu işi yapmıştı. Üstlerindeki postallar ve paltolar berbattı. Mintanları incecikti ve kâğıt gibiydi. [...] Kar örtüsünün her yerinde ayak izleri var. Bunlar bize Almanların yol üstündeki köylerden nasıl çekildiklerini ve silahlarını atarak, yollardan hendeklere nasıl geçtiklerini anlatıyor."[34] Başka bir birlikte bulunan Erich Weinert, havada daireler çizen kargaların daha sonra cesetlerin gözlerini oymak için yere inişini izledi.

Pitomnik'e yaklaşılırken, bir ara Sovyet subayları yönlerini kontrol etmeye başladılar; çünkü gözlerine biraz ötede küçük bir step kasabası gibi görünen, ama haritalarında işaretlenmemiş olan bir yer ilişti. Daha yakına varınca, buranın kocaman bir askeri hurdalık olduğunu gördüler; hurdalıkta vurulmuş

33 BA-MA, RL30/4.
34 Grossman belgeleri, RGALİ 1710/1/100.

panzerler, kamyonlar, hasar görmüş uçaklar, otomobiller, hücum topları, askeri araçlar, top çekiciler ve başka akla gelebilecek hemen her teçhizat parçası vardı. Rus askerler en büyük keyfi ise Pitomnik havaalanının yanında terk edilmiş ve vurulmuş uçakları, özellikle de devasa Focke-Wulf Condor'ları görünce aldılar. Doğu yönünde Stalingrad'a doğru ilerleyiş, "Rusların gerisinde" olmaya dair sürekli şakalaşmalara yol açtı.

Ricatın o aşamasında, SS panzer tümenlerine ve havadan indirilecek takviye birliklerine ilişkin Alman umutları çoğu asker için nihayet tükendi. Subaylar Altıncı Ordu'nun sonunun sahiden geldiğinin farkındaydı. "Birkaç komutan bize geldi ve intiharda kullanılacak zehir için yalvardı" diye anlatacaktı bir doktor.[35] Kayıplara karışma fikrine kapılan doktorlar da oldu; ama bunu dikkatle düşünür düşünmez, görevlerinin yaralılarla birlikte kalma olduğunu anladılar. Altıncı Ordu'daki 600 doktor içinde, çalışabilecek durumdakilerin hiçbiri uçakla kaçmadı.

O sırada yaralıları ayırma istasyonları öylesine aşırı kalabalıktı ki, hastalar yatakları paylaşmaktaydı. Ağır yaralı bir askerin silah arkadaşlarınca içeriye taşındığında, umutsuz birçok vakayla zaten uğraşmaktan bir doktorun onlara el işaretiyle gitmelerini bildirmesi sıkça karşılaşılan bir durumdu. Bir Luftwaffe çavuşu bu durumu sonradan şöyle anlatacaktı: "Çok büyük ıstıraplarla, ağrıdan kıvranan birçok askerle ve ölüyle karşılaştığımız ve yardım etme imkânının olmadığı kanısına vardığımız için, tek bir söz etmeden teğmenimizi taşıyıp geri götürdük. Yerde birbirine sokulmuş halde yatan, birçoğunun kolu ya da bacağı kopuk olan, ölesiye kan kaybeden, soğuktan donan ve yardım edilmediği için sonunda ölen bütün o talihsiz adamların isimlerini hiç kimse bilmiyor."[36] Alçı sıkıntısı yüzünden doktorlar parçalanmış uzuvları kâğıtla bağlamak zorundaydı. "Ameliyat sonrası şok vakaları hızla arttı" diye anlatacaktı bir cerrah sonradan.[37] Difteri vakalarında da büyük bir artış vardı. İşin en kötü tarafı yaralıların üstünde bitlerin toplanmasıydı. "Ameliyat masasında bitleri üniformalardan ve deriden bir spatulayla kazıyıp ateşe atmamız gerekiyordu. Bitleri üzüm salkımları gibi kümeleştikleri kaşlardan ve sakallardan ayıklamamız gerekiyordu."

Gumrak'taki "sözde hastane"[38] Pitomnik'tekinden daha da kötüydü; bunun asıl sebebi ise yaralı akınıyla dolup taşmasıydı. Karpovka burnundan geri çekilen bir yaralı subay, "Orası bir tür cehennemdi" diye anlatacaktı sonradan.

35 Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, s. 145.
36 Schmieder yazma metni.
37 Dr. Günther Diez, Schnelder-Janessen, s. 144.
38 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

"Askerlerin düşüp can verdiği yol kenarında cesetler yığınlar halinde yatmaktaydı. Onlara artık hiç kimse aldırmamaktaydı. Sargı bezi hiç yoktu. Havaalanı bombardıman altındaydı ve on kişi için yapılmış bir sığınağa kırk adam tıka basa doluşmuştu; her patlamada sığınak sallanmaktaydı."[39] Hastanedeki Katolik papaza her gün iki yüzü aşkın askere ölüm öncesi kutsal yağ sürmesinden dolayı "Gumrak'ın ölüm kralı" adı takılmıştı.[40] Papazlar ölünün gözlerini kapadıktan sonra, ölümün resmi kanıtı olarak künyenin alt yarısını koparıp alırlardı. Çok geçmeden cepleri bu parçalarla dolarak ağırlaştı.

Civardaki doktorlar yan taraflarında atlar için kazılmış tünellerde yaralıların yattığı "ölüm hendekleri"nde de çalışırlardı. Bir doktora göre, orası hemen yukarısındaki mezarlıkla Golgotha [İsa'nın çarmıha gerildiği tepe] gibiydi. Bu merkezi tıbbi yardım istasyonu ve kafatası yaralanmalarının tedavi edildiği merkez mecburen terk edilirken, ağır yaralıların çoğu geride bırakıldı. Ruslar birkaç gün sonra oraya varınca, bandajlı karaltıların çoğunu makineli tüfeklerle biçtiler. Bir kafa yarası olan Ranke adında bir tümen tercümanı, yerinden doğrularak onlara Rusça bağırdı. Şaşkına dönen askerler ateşi kesti ve onu komiserlerine götürdü; tercüman geri çekilmekte olan Almanlardan teslim olmalarını istemek üzere, komiserce onların peşine gönderildi.

Rus askerleri öç alma havasında olduklarında, açık kampların yakınında tutsak Kızılordu mensuplarının donmuş cesetlerini görmek, öfkelerini ateş açarak boşaltmaları için epey gerekçe sağlamaktaydı. Sağ kalanlar öylesine feci açlık içindeydi ki, kurtarıcılarının tayınlarından verdikleri ekmeği ve sosisi yiyenlerin çoğu hemen orada can vermekteydi.

•

Bazı askerler uğruna çarpıştıkları davaya katı bir inancı korumamış olsalardı, *Kessel* çok daha hızlı çökmüş olacaktı. 9. Uçaksavar Tümeni'nden bir Luftwaffe çavuşu evine şunu yazmıştı: "Kendimi Stalingrad'ı savunanlar arasında saymaktan gururluyum. Her ne olursa olsun, ölme vaktim geldiğinde, vatanım için Volga kıyısındaki büyük savunma muharebesinin en doğu kısmında yer almış olmanın ve canımı Führer için, ulusumun özgürlüğü için vermiş olmanın memnuniyetini duyacağım."[41] O son aşamada bile, muharip birliklerin çoğu kararlı direnişi sürdürdü ve olağanüstü cesaret örnekleri yaşandı. General Jaenecke'nin

39 Stolberg, rapor, 17 Şubat 1943, BA-MA, RW4/v. 264, s. 160.
40 Seydlitz, s. 254.
41 Hans Schmieder, "Ein Uberlebender aus dem Kessel von Stalingrad berichtet", *Deutsches Soldatenjahrbuch*, 1987.

aktardığına göre "Bassagino istasyonu yakınında yirmi sekiz Rus tankıyla girişilen saldırı, bir uçaksavar topunu tek başına kullanan Teğmen Hirschmann tarafından durduruldu. Bu çatışmada on beş T-34'ü imha etti."[42] Muharebenin bitiş aşamasında, önderliğin yarattığı farklılık daha da önem kazandı. Umursamazlık ve kendine acıma gerek askeri düzen, gerekse kişisel kurtuluş için en büyük tehlikelerdi.

Henüz kırılmamış olan kesimlerde açlık çeken askerler, gözyaşlarını silah arkadaşlarından gizlemek için sığınak dışına çıkamayacak kadar bitkindi. Karısına hiç ulaşmayan bir mektubunda, "Seni ve küçük oğlumuzu düşünüyorum" diye yazmıştı meçhul bir Alman askeri. "Elimde kalan tek şey sizleri düşünmek; bunun dışında her şeye kayıtsızım. Sizi düşünmek yüreğimi burkuyor."[43] Atış siperleri dışına çıkan öylesine üşümüş ve mecalsiz haldeydi ki, yavaş ve eşgüdümsüz hareketleri uyuşmuş gibi görünmelerine yol açmaktaydı. Yine de iyi bir çavuş onları sıkı denetim altında tutarak, tüfeklerini temiz ve el bombalarını toprağa kazılmış raflarda istifli olarak, alınmaya hazır tutmalarını sağlamak durumundaydı.

Altıncı Ordu karargâhı 16 Ocak'ta, Pitomnik'in ele geçirilmesinden hemen sonra bir mesaj ileterek, Luftwaffe'nin sadece paraşütle malzeme atmasından yakındı. "Bu gece Gumrak'a niye hiç malzeme indirilmedi?"[44] Fiebig iniş ışıklarının ve yer kontrol telsizlerinin çalışmadığı karşılığını verdi. Görünüşe bakılırsa Paulus havaalanındaki kargaşadan habersizdi. Boşaltma ekipleri çok düzensizdi ve elemanlar doğru dürüst çalışamayacak kadar mecalsizdi; Luftwaffe'nin kanaati "tamamen kayıtsız" oldukları yönündeydi.[45] Havaalanına ve onun sunduğu kurtuluş umuduna yönelen hafif yaralıların yanı sıra başıboş ve firari askerler arasında disiplin bozulmuştu. Feldgendarmerie "zincirli köpekleri" bir an önce kaçmaya can atan aç askerlerden oluşan güruhlar üzerinde kontrolü kaybetmek üzereydi. Luftwaffe raporlarına göre, bunların birçoğu Rumenlerdi.

17 Ocak'a varıldığında, Altıncı Ordu *Kessel*'in doğu yarısına itilmiş durumdaydı. Rokossovski'nin son hamle için ordularını yeniden konuşlandırdığı sonraki dört gün boyunca çarpışmalar nispeten az yaşandı. Cephedeki Alman alaylarının çoğu emirlere uyarken, cephe gerisinde çözülme hızlandı. Baş levazım subayı "ordunun artık birliklerine erzak sağlayacak durumda olmadığını"

42 BA-MA, RW4/V. 264.
43 Meçhul Alman askerinden mektup, AMPSB, aktaran Volgograd Üniversitesi Tarih Bölümü projesi.
44 BA-MA, RL30/5.
45 BA-MA, RL30/6.

kaydetti.[46] Neredeyse bütün atlar kesilip yenmişti. Ekmek neredeyse kalmamış gibiydi; eldeki son parçalar kaskatı donduğu için *Eisbrot* ["buz ekmek"] olarak anılmaktaydı. Buna karşılık aşırı gayretkeş levazım subaylarının kimseyi yaklaştırmadığı depolar yiyecekle doluydu ve daha sonra Ruslar tarafından olduğu gibi ele geçirilecekti. Bazı yetkililer bulundukları konumları belki kaçınılmaz olarak istismar ettiler. Bir doktor "tıbbi yardım istasyonundaki askerlere verilecek tek bir gram ekmek" yokken, üstlerinden birinin dosdoğru gözlerinin önünde "köpeğini üzerine kalınca tereyağı sürülmüş ekmekle beslediğini" anlatacaktı sonradan.[47]

Sonun yakın olduğu kanısına varan Paulus, 16 Ocak'ta General Zeitzler'e bir mesaj göndererek, hâlâ çarpışabilecek durumdaki birliklerin güneye doğru bir yarma hareketine girişmesine izin verilmesi gerektiği tavsiyesinde bulundu; çünkü *Kessel*'de kalmak ya düşmanca yakalanmayı ya da açlıktan ve soğuktan ölmeyi getirecekti. Zeitzler'den hemen bir cevap alınamamasına karşın, hazırlık için ön emirler çıkarıldı. Ertesi akşam, 17 Ocak'ta 371. Piyade Tümeni'nden bir kurmay subay Yarbay Mäder'e şunu söyledi: "Şifre olarak belirlenmiş 'Aslan' mesajı verildiğinde, bütün *Kessel* her yönde yol açmak için çarpışacak. Alay komutanları en sağlam askerlerinden yaklaşık iki yüz kişilik muharebe grupları oluşturarak, geriye kalanlara yürüyüp hattı geçmelerini bildirecek."[48]

Bir dizi subay "ölümden daha beter görünen Rus tutsaklığından kaçış yollarını düşünmeye" zaten başlamıştı.[49] 16. Panzer Tümeni'nde Freytag-Loringhoven Ruslardan ele geçirilen Amerikan ciplerinden bazılarını kullanma düşüncesindeydi. Tasarısı NKVD'nin intikamından kurtulmak isteyen çok güvenilir Hiwilerden bazılarını yanına alarak, Kızılordu üniformaları içinde düşman hatlarından geçmekti. Bu fikir komutan General Angern de dahil olmak üzere tümenin kurmay heyetine yayıldı. Başlarındaki kolordu komutanı General Strecker bile bunu duyduğunda kısa bir süre çekiciliğine kapıldı; ama güçlü geleneksel değerlere bağlı bir subay olarak, askerlerini terk etme fikri onun için söz konusu olamazdı. Daha sonra XI. Kolordu'dan bir grup böyle bir girişimde bulundu ve bazıları kayaklarla olmak üzere, başka bir dizi küçük müfreze *Kessel*'in son günlerinde güneybatıya doğru hatları yardı. Altıncı Ordu karargâhından iki kurmay subay, Albay Elchlepp ve istihbarat şefi Yarbay Niemeyer açık stepte öldü.

Paulus besbelli ki birliklerini terk etme fikrini hiç aklından geçirmedi. Bazı tümenlerde Almanya'dan son bir postanın dağıtıldığı 18 Ocak'ta, karısına tek

46 BA-MA, RH20-6/796.
47 Dr. Günther Dlez, Schneider-Janessen, s. 143.
48 BA-MA, RW4/V. 264.
49 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

satırlık bir veda yazısı kaleme aldı ve bunu yanında götürmesi için bir subaya verdi. Madalyalarını, alyansını ve mührünü de gönderdi; ama anlaşıldığı kadarıyla bu eşyalara daha sonra Gestapo tarafından el konuldu.

General Hube ertesi sabahın ilk saatlerinde Milch'in Özel Kurmay Heyeti'ne katılmak üzere Gumrak'tan bir Focke-Wulf Condor'la ayrılma emrini aldı. Oraya 20 Ocak'ta vardığında, yanına gönderilmesini istediği "güvenilir ve enerjik subayları" içeren bir listeyi iletti.[50] Belki şaşırtıcı sayılmayacak bir şekilde, bunların çoğunluğu ikmal ya da hava ulaşımı konusunda uzman kişiler değil, kendi panzer kolordusundan, özellikle de eski tümeninden subaylardı. Hube hiç kuşkusuz yaklaşımının haklı olduğu kanısındaydı; çünkü Altıncı Ordu karargâhı panzer uzmanlarını havadan tahliyeye uygun kişiler arasında saymıştı.

Genelkurmay eğitimli subaylar da uzman kategorisine alındı; ama tanınan önceliklerden en garip olanı, en uygun ifadeyle "Altıncı Ordu'nun Nuh Gemisi" olarak nitelendirilebilecek kesimle ilgiliydi. 100. Avcı Tümeni'nde görevli olan ve meslek itibariyle bir kiremit döşeyicisi olan Başçavuş Philipp Westrich "Altıncı Ordu'nun her tümenden bir adam seçilmesini öngören 22 Ocak 1943 tarihli talimatı uyarınca uçakla *Kessel*'in dışına çıkarıldı."[51] 297. Piyade Tümeni'nden Yarbay Mäder ve iki astsubay seçildi; liste bu şekilde tümen tümen belirlendi. Paulus'un Altıncı Ordusu'ndan umudunu kesen Hitler, o sırada başka bir Altıncı Ordu kurma fikri peşindeydi; aklından geçen şey küllerinden doğacak bir anka kuşu yumurtasıydı. Tasarı 25 Ocak'ta sıkı bir plana dönüştü. Hitler'in başyaveri General Schmundt şunu kaydetti: "Führer Altıncı Ordu'yu yirmi tümenlik bir mevcutla yeniden düzenlemeyi kararlaştırdı."[52]

Hayati belgeleri dışarıya çıkaracak olan subay kuryeler acıma duygusu temelinde seçilmişti. *Kessel*'den 17 Ocak'ta ayrılan Prens Dohna-Schlobitten'e XIV. Panzer Kolordusu karargâhı adına böyle bir görev verilmesinin sebebi baş istihbarat subayı olması değil, kurmay heyetindeki en çok çocuk sahibi subay olmasıydı. Kısa bir süre sonra, Altıncı Ordu karargâhı uzman sıfatıyla dışarıya çıkarılacak subayların sayıca kuryelerin iki misli olmasında ısrar etti. Panzer tabur komutanlığı sicilinden dolayı seçilen Yüzbaşı von Freytag-Loringhoven'a önce ordu karargâhından gönderileri ve diğer belgeleri toplama emri verildi. Oraya gittiğinde, "taşıdığı sorumluluk altında omzu kesinlikle çökmüş izlenimi veren" Paulus'u gördü.[53]

Gumrak havaalanında uzun bir bekleyişten sonra, yarı otomatik tüfeklerini doğrultarak yaralıları ve hastaları uzaklaştırmak zorunda kalan Feldgendarme-

50 BA-MA, RH19 VI/11, s. 50.
51 BA-MA, RW4/V. 264, s. 86.
52 Bradley ve Schulze-Kossens, s. 42.
53 Freytag-Loringhoven, söyleşi, 23 Ekim 1995.

rie eşliğinde, pistteki beş Heinkel bombardıman uçağından birine doğru gitti. *Kessel*'den ayrılış anında kaçınılmaz olarak karışık duygulara kapıldı. "Silah arkadaşlarımdan ayrılmak çok ağrıma gitti. Öte yandan, bu görev bir kurtuluş şansıydı." Freytag-Loringhoven yanına Prens Dohna'nın uzaktan kuzeni Kont Dohna'yı da almaya çalışmış, ama çok hasta olması nedeniyle buna fırsat bulamamıştı. On kadar yaralı askerle birlikte uçağa sağ salim girmesine karşın, henüz tehlikeden uzak olmadığının farkındaydı. Diğer dört Heinkel havalanırken, bindiği uçak pistin yanında hareketsiz durmaktaydı. Yakıt ikmali sırasında bir pompa sıkışmıştı. Top mermileri gittikçe daha yakına düşmeye başladı. Pilot pompayı bir tarafa attı ve koşarak kokpite döndü. Havalanan uçak yaralıların oluşturduğu ağır yükle yavaşça yükselerek alçak bulut tabakası içine daldı. Yaklaşık 1.800 metrelik irtifada birdenbire bulutlardan çıkmasıyla "harika güneş ışığı" göründü ve Freytag-Loringhoven kendisini "yeniden doğmuş" başka bir adam gibi hissetti.

Uçak Melitopol'a indiğinde, üs hastanesinden ambulanslar yaralıları beklemekteydi. Bir makam arabası da Freytag-Loringhoven'ı alıp Feldmareşal Manstein'ın karargâhına götürdü. Yüzbaşı görünüş itibariyle "çok kötü bir durumda" olduğunun farkındaydı. Daha önce dalyan gibi bir adamken, elli beş kiloya inmişti. Avurtları çöküktü. *Kessel*'deki herkes gibi, günlerdir tıraş olmamıştı. Siyah panzer tulumu kirli ve yırtıktı; sahra çizmeleri donmaya karşı bir koruma tedbiri olarak çaputlarla sarılıydı. Manstein'ın tertemiz kurşuni bir üniforma giymiş emir subayı Stahlberg onu görünce açıkçası afalladı. "Stahlberg bana baktı ve içinden 'Acaba üstünde bitler var mı?' diye geçirdiğini anladım. Elbette bitle doluydum ve o da çok temkinli biçimde benimle tokalaştı."

Stahlberg tarafından dosdoğru Manstein'ın yanına götürülen Freytag-Loringhoven orada çok daha sıcak bir karşılama gördü. Feldmareşal hemen masasından kalktı ve belirgin bir tereddüt göstermeden yaklaşıp onunla tokalaştı. Gönderilen dosyaları aldı ve genç yüzbaşıyı *Kessel*'deki şartlar konusunda sıkı bir sorguya tuttu. Yine de Freytag-Loringhoven onun esasen "soğuk bir adam" olduğunu hissetti.

Manstein ona hava ikmalini düzeltmek için Feldmareşal Milch başkanlığında kurulan Özel Kurmay Heyeti'ne bağlı olarak çalışacağını bildirdi. İlk iş olarak görmeye gittiği Korgeneral von Richthofen, sadece "hoş geldin" demekle yetindi ve onunla görüşemeyecek kadar meşgul olduğunu belirtti. Buna karşılık, "eski bir Nazi" olması itibariyle hoşlanacağını sanmadığı Feldmareşal Milch "çok daha insanca" davrandı. Yüzbaşının görünüşü karşısında dehşete düştü. "Aman Tanrım, şu haline bak!" Stalingrad'daki durumu sorduktan sonra, "Şimdi güzel bir

yemek yemelisin" dedi. Ardından ona et, tereyağı ve hatta balın yer aldığı özel tayın çıkarılması talimatını verdi.

Yorgun olan genç panzer komutanı daha sonra lüks trenin yataklı kompartımanlarından birine götürüldü. "Dokuz aydan beri ilk kez bir yatak görüyordum. Üstümdeki bitleri umursamadım. Kendimi beyaz çarşafların içine attım ve ilk iş olarak bit temizliği yaptırmayı ertesi sabaha ertelemeye karar verdim. Dışarıda hava eksi yirmi beş dereceyken, içerinin rahatlığı ve sıcaklığı inanılmaz bir tezattı."

Milch'in Özel Kurmay Heyeti'nde çalışmaya gelen subaylar, bolluk ve imkânla dolu başka bir dünyaya geçişle ilk başta şaşkınlığa uğradı. Ama bir hava köprüsünden nelerin beklenip nelerin beklenemeyeceğine dair berrak bir fikir kafalarında hâlâ yoktu. Milch'le ilk görüşmesinde Hube'nin sorularından biri şuydu: "Tankları uçakla teker teker götürmek mümkün mü?"[54]

Kessel'in içine hiç ayak basmamış herkes gibi, Milch de oradaki şartların gerçekten ne kadar feci olduğunu hâlâ kavrayamıyordu. Paulus'tan 18 Ocak'ta Altıncı Ordu'nun neredeyse yakıtsız ve mühimmatsız kalması nedeniyle ancak birkaç gün daha direnebileceği mesajını alınca, Goering'e bir telefon konuşmasında şunu söyledi: "Kale'dekilerin sinirleri bozulmuş gibi görünüyor."[55] Manstein'ın da aynı kanaatte olduğunu ekledi. Her ikisi de bir yandan terk edilmiş ordunun yaşadığı dehşeti mesafeli bir tavırla izlerken, aynı insanlara karşı bir kişisel sempati politikasını içgüdüyle benimsemiş gibiydi.

Yakındaki felaketin getireceği daha geniş kapsamlı sonuçlar Führer karargâhına ve Berlin'deki propaganda bakanlığına bırakıldı. Goebbels üç gün önce kendi bakanlığındaki toplantıda, "Stalingrad *Kessel*'i sona yaklaşıyor" diye bildirmişti. "Alman basını Stalin'in kentindeki bu büyük muharebenin zaferle sonuçlandığına dair uygun haberleri, gerekirse eklemeler yaparak hazırlamalıdır."[56] Kullanılacak "zafer" kelimesi güya manevi sembol anlamını taşıyacaktı.

Strecker'in kurmay başkanı ve *Kessel*'deki düzene muhalefetin en aktif mensubu olan Helmuth Groscurth, felaketle ilgili gerçeklerin harekete geçmelerini sağlamak için yüksek rütbeli subaylara iletilmesi konusunda kararlıydı. En güvendiği meslektaşlarından biri olan Binbaşı Kont Alfred von Waldersee için bir çıkış izni ayarladı. Waldersee dosdoğru Berlin'deki Bendlerstrasse'de bulunan ordu karargâhına giderek, muhalefetin üst düzey bir mensubu olan General

54 BA-MA, RL30/6.
55 12:48, 18 Ocak 1943, BA-MA, RL30/6.
56 Aktaran Boelcke, s. 369.

Olbricht'le ve ardından emekliye ayrılmış General Beck'le görüşecek, onlara artık Altıncı Ordu'nun ancak Hitler'e "çabuk bir darbe" indirilmesiyle kurtulabileceği mesajını verecekti.[57] Beck ondan dosdoğru Paris'e giderek General von Stülpnagel ve Feldmareşal von Rundstedt'le görüşmesini istedi. Rundstedt'in cevabı "öylesine moral bozucu"ydu ki, Waldersee herhangi bir şey başarma umudunu büsbütün yitirdi.

Groscurth "diğer binlerce çocuk gibi yakında babasız kalacak" diye nitelendirdiği kızı Susi'nin yaş gününe denk gelen 20 Ocak'ta kardeşine son bir mektup yazdı. "Çektiğimiz azap sürüyor ve her geçen saat daha da kötüleşecek. En dar alanın içine sıkıştırılıyoruz. Yine de bize emredildiği gibi son kurşuna kadar çarpışacağız; her ne kadar doğruluğundan kuşku duysam da, bize Rusların bütün tutsakları öldürdüğünün bildirilmesi bunu özellikle gerekli kılıyor. [...] İnsanların burada olup bitenlerden haberi yok. Verilen hiçbir söz tutulmuyor."[58]

Altıncı Ordu karargâhı Milch'in kurmay heyetinin kötü gidişatı kavrayamadığını sezdi. O gün şunu bildirdi: "Cephede tek bir sağlıklı adam kalmadı; herkesin başında en azından donma derdi var. Dün 76. Piyade Tümeni'nin komutanı bir cephe gezisinde donarak ölmüş birçok askere rastladı."[59]

Sovyet taarruzu zinde kuvvetle 20 Ocak sabahı başladı. 65. Ordu'nun kuzeybatıdan hatları yararak saldırdığı Gonçara o gece ele geçirildi. Asıl hedef ise sadece birkaç kilometre ötedeki Gumrak'tı.

Ertesi akşam Katyuşa bataryalarının ateşi altına giren havaalanının ve yakındaki karargâhın tahliyesi kaotik bir hal aldı. Milch'in kurmay heyeti geceleyin Altıncı Ordu karargâhından şu mesajı aldı: "Gumrak havaalanı 22 Ocak sabahına doğru saat dörtten itibaren kullanılamaz hale gelecek. O saat itibariyle Stalingradski'deki yeni havaalanı inişler için temizlenmiş olacak."[60] Bu iyimser bir yaklaşımdı. Stalingradski'deki iniş pisti büyük uçaklar için elverişsizdi. General Paulus o sırada tamamen kaderci bir tavır içindeydi ve derin bunalıma düştüğü neredeyse kesindi. *Kessel*'den yeni gelmiş bir Luftwaffe binbaşısı Feldmareşal Milch'e Paulus'un şu sözlerini aktardı: "Şimdiden sonra ne tür yardım gelirse gelsin, çok geç olacak. Bıktık artık. Askerlerimizde mecal kalmadı."[61] Binbaşı Don Ordu Grubu'nun batısındaki genel durum üzerine ona bilgi vermeye çalıştığında, şu karşılığı vermişti: "Ölüler askeri tarihle artık ilgilenmez."

57 Waldersee, aktaran Groscurth, s. 95.
58 Groscurth, s. 553.
59 BA-MA, RL30/6, s. 73.
60 BA-MA, RL30/6, s. 80.
61 Binbaşı Maes, 22 Ocak 1943, BA-A4A, RL30/6, s. 83.

Yakıt azlığından dolayı 500 kadar yaralı asker Gumrak'taki sahra hastanesinde bırakıldı. 22 Ocak sabahı gün doğarken, "bir tavşan avına çıkmışçasına" geniş saflar halinde ilerleyen Rus piyadeleri uzaktan görülür hale geldi.[62] Düşmanın tüfek menziline yaklaşması üzerine, 9. Uçaksavar Tümeni'nin havaalanından sorumlu olan subayları bir makam arabası olan son araca doluştu. Yolda yüz metre kadar ilerleyince, sahra hastanesinden kaçan ve iki bacağı kesik olarak bir kızak üstünde sürüklenmeye çalışan bir asker. Luftwaffe subayları durdu ve onun isteği üzerine kızağı arabanın arka tarafına bağladı; ama araç tekrar hareket eder etmez kızak devrildi. Bir teğmen içeride yer olmadığı için, askere arabanın arkasına tutunmasını önerdi. Yaralı adam onları daha fazla oyalamaya yanaşmadı. O sırada Rus piyadelerinin menziline girmişlerdi. "Beni bırakın!" diye bağırdı. "Nasıl olsa bir şansım yok." Luftwaffe subayları askerin doğruyu söylediğinin farkındaydı. O aşamada yürüyemeyen biri artık neredeyse ölü sayılırdı. Araba yoluna devam ederken, sakat asker buzla kaplı yolun kenarında kara çökmüş halde otururak, Rusların gelip işini bitirmesini bekledi.

Yol kenarındaki birçok yaralı gibi, o da pekâlâ vurulmuş olabilir. Komünist yazar Erich Weinert daha sonra bu durumu silah arkadaşlarının peşinden topallayarak gitmeye çalışan "terk edilmiş sakatlar"ın aslında "ilerleyen Kızılordu top ateşi" önünde kalmasıyla açıklamaya çalıştı.[63] İşin doğrusu şu ki, Wehrmacht gibi Kızılordu'nun da düşman yaralılarına verecek çok az erzakı vardı. Bununla birlikte, Gumrak'taki sahra hastanesinde iki hasta hademenin ve bir tümen papazının bakımına bırakılan 500 yaralının topluca katledildiği savı doğru değildi. Kızılordu onları "kardan elde edilen suyla ve at leşleriyle"[64] başlarının çaresine bakacak halde bırakmakla yetindi. İçlerinden sağ kalanlar ise on gün sonra Beketovka'daki kampa nakledildi.

Bozgun görüntüsü ricat eden askerlerin Stalingrad'a yaklaşmasıyla birlikte daha feci bir hal aldı. "Tanklarla ezilmiş askerler, çaresizce inleyen yaralılar, donmuş cesetler, yakıtsızlıktan terk edilmiş araçlar, vurulup parçalanmış toplar ve çeşitli teçhizat gözün alabildiği yere kadar uzanmaktaydı."[65] Yol kenarında böğründeki etler kesilip alınmış bir ölü at vardı. Askerler paraşütle atılmış yiyecek dolu bir pakete rastlama düşü içindeydi; ama bu paketler ya iner inmez ele geçirilmiş ya da karlara gömülüp kaybolmuştu.

62 İsimsiz söyleşi.
63 Weinert, s. 33.
64 Böhme, s. 237.
65 Hans Schmieder yazma metni.

Merkezdeki çöküşün önüne geçilememesine karşın, birçok kesimde Alman muharebe grupları kararlı bir dövüşle geri çekildi. 22 Ocak sabahının ilk saatlerinde, 297. Piyade Tümeni'nin kalıntıları Voroponovo kesiminden Stalingrad'ın güneydeki dış mahallelerine doğru püskürtüldü. Binbaşı Bruno Gebele ve taburundan sağ kalan askerler sonraki saldırıyı bekledi. Taburun topçu desteği, Rusların 200 ila 250 metreye yaklaşmasına kadar ateş açmaması bildirilen bir çavuşun komutasındaki birkaç dağ obüsünden ibaretti. Saat yediye az bir süre kala, Gebele'nin taburundan kalan askerler top ateşinden korunmak için sığınaklarına girerken, bir nöbetçi uyardı: *"Herr Major, sie kommen!"*[66]

Gebele ancak *"Raus!"* diye bağıracak zamanı buldu. Askerler fırlayarak atış mevzilerine girdi. Kar elbiseli piyadelerden oluşan bir yığın *"Hurra! Hurra! Hurra!"* diye bağırarak üzerlerine gelmekteydi. Öndekiler kırk metre yakına varınca, Alman ağır piyadeleri hafif makineli tüfeklerle, tüfeklerle ve makineli tabancalarla ateş açtı. Ruslar feci kayıplar verdi. "İlk dalga öldürüldü ya da yere serildi, derken ikinci ve ardından üçüncü bir dalga geldi. Mevzilerimizin önünde yığılan Sovyet ölüleri, bizim için bir tür kum torbası duvarı işlevini gördü."

Ruslar saldırıdan vazgeçmediler. Sadece yönünü değiştirdiler ve kanatlardaki müfrezelere yoğunlaştılar. Saat dokuz buçukta sol taraftaki Rumenlerin hatlarını yardılar. Gebele'nin hemen yanında duran komutan yardımcısı, bir tanksavar mermisinin isabet etmesiyle anında can verdi. Gebele de sol omzunda ağır bir darbe hissetti. Aynı makineli tüfek ateşi yaylımından çıkan bir kurşun, uzman çavuş baş yazıcı Schmidt'i de dosdoğru çelik miğferinden geçerek öldürdü. Öfkeye kapılan Gebele, önündeki kar duvarına dayadığı bir karabinayla sağlam kolunu ve omzunu kullanarak birkaç el ateş açabildi.

Başka bir Rus piyade dalgası üzerlerine geldi. Gebele sağ kalan askerlerine tekrar ateş açmaları için haykırdı. Bir üstçavuş bir hafif havanla ateş açmaya çalıştı; ama menzil öylesine kısaydı ki, karşıdan esen rüzgâr birkaç bombanın kendi mevzilerine düşmesine yol açtı. Yaklaşık yedi saatlik direnişten sonra, Gebele arkalarındaki bir su kulesinde bir Rus bayrağının belirdiğini gördü. Yandan sarıldıklarını anlayınca, son askerlerini toplayıp Stalingrad'ın merkezine doğru çekildi. Kent içindeki yıkım ve askeri çöküş sahneleri karşısında sarsıldılar. "Keskin bir soğuk vardı" diye yazacaktı içlerinden biri. "Böyle bir kargaşa içinde kalmak, insana dünyanın sonu gibi görünmekteydi."[67]

O 22 Ocak'ta, yani Goebbels'in "topyekûn savaş" çağrısıyla Stalingrad trajedisi rejisine zemin hazırlamasının ertesi günü, Altıncı Ordu Hitler'den kade-

66 Gebele, Beck, s. 183.
67 "Keskin bir soğuk ...", Kuber, Beck, s. 194.

rini belirleyen mesajı aldı. "Teslim olmak yok. Askerler sonuna kadar çarpışacak. Eğer mümkünse, küçülmüş Kale'yi hâlâ çarpışabilen birliklerle elde tutun. Kale'nin cesareti ve azmi yeni bir cephe oluşturma ve karşı-saldırılara girişme fırsatı sağlamış durumda. Böylece Altıncı Ordu Alman tarihinin en yüce sayfasına tarihsel katkısını yerine getirmiş bulunuyor."[68]

68 22 Ocak 1943, BA-MA, RH19 VI/12, s. 324.

22

"BİR ALMAN FELDMAREŞALİ TIRNAK MAKASIYLA İNTİHAR ETMEZ!"

Üstlerinden ne zaman bir Luftwaffe uçağı geçse, askerler özlemle gözlerini havaya dikiyor ve ufak nokta gözden kaybolduktan sonra bile gökyüzünü süzmeye devam ediyordu. "Buruk yüreklerle Alman uçaklarının peşinden bakıyor ve terk edildiğimiz bu cehennemin dışına uçakla çıkabilmenin ne kadar harika olacağını düşünüyorduk" diye yazdı bir asker.[1] Gumrak havaalanının 22 Ocak sabahı ele geçirilmesinden sonra, ancak bir avuç uçak Stalingradski'deki küçük piste inebilmişti. "Hava köprüsü" ve böylece son kaçış hattı çökmüş oldu.

Yeniden ikmal artık paraşütle atılan ve "erzak bombası" olarak anılan teneke kutulara bağlıydı; ama Altıncı Ordu'nun kırmızı tente yönündeki isteklerine rağmen, Luftwaffe beyaz tente kullanmaya devam etti.[2] Kutu atma sistemi daha da rastgele hale geldi; çünkü çok az birliğin elinde tanıtma panosu vardı ve VIII. Hava Kolordusu'nun Altıncı Ordu karargâhıyla telsiz irtibatı 24 Ocak'tan beri kesikti. Hube'nin Stalingrad harabelerindeki askerlere paraşütle atılan bir mesajında, uçak motoru sesi duyunca, "Alman askerleri burada" işaretini vermek üzere karla kaplı zemine yatıp bir haç oluşturmaları bildirilmişti.[3] Işığın kötü ya da görüş mesafesinin düşük olduğu durumlarda, yaklaşan uçakları yönlendirmek için havaya işaret fişekleri atılmaktaydı; ama dört bir yandaki Ruslar da pilotların kafasını karıştırmak için benzer renkte işaret fişekleri ateşleme yoluna gitmekteydi. Sert rüzgârların birçok yükü hızla değişen cephe hatlarının öbür tarafına uçurarak düşmanın eline geçmesine yol açtığı durumlar da vardı. Bazı askerler öylesine çaresizdi ki, açık alana düşmüş kutuları kapıp almak için

1 Kuber, Beck, s. 196.
2 Winrich Behr, söyleşi, 25 Ekim 1995.
3 BA-MA, RH19 VI/12, s. 451.

tehlikeye girmekteydi. Rus keskin nişancıları da onları kolayca vurmaktaydı. Stalingrad harabelerinde aç Alman askerleri sırf ekmek torbalarını almak için Sovyet askerlerine pusu kurmaktaydı.[4]

Gumrak'ın düşüşü birçoğu bir süre önce Pitomnik'ten nakledilmiş ve bir uçakta yer bulamamış yaralılar açısından yeni bir feci yolculuğu getirdi. "Bitkin yaralılar şehrin harabelerine doğru sürünerek ilerliyorlardı" diye anlatacaktı sağ kalanlardan biri. "Bir şekilde yardım alma umuduyla vahşi hayvanlar gibi dört ayak üstünde emekliyorlardı."

Stalingrad'ın derme çatma hastanelerindeki koşullar Gumrak'takinden daha da dehşet vericiydi. Kentin harabeleri altındaki mahzenlere tıkıştırılan 20.000 dolayındaki yaralı sayısına hastalar da eklendiğinde, toplam sayı belki de 40.000'i bulmaktaydı. Ağır yaralı 600 kadar asker Stalingrad tiyatrosunun ışıksız ve sıhhi tesisatsız mahzenlerine konulmuştu. 60. Motorize Piyade Tümeni'nden bir doktor, "İnlemeler, imdat bağırışları ve dualar bombardımanın gümbürtüsüyle karışıyordu" diye yazdı. "İçerisi felç edici bir duman, kan ve irin kokusuyla doluydu."[5] Sargı bezi, ilaç ve temiz su yoktu.

Cephe hattı birliklerine bağlı bir dizi doktor, yardım için Çariçe geçidindeki tüneller şebekesine gitme talimatını aldı. Bu maden ocağındaki galerileri andıran bu şebeke, ağır yaralı ya da hasta üç binden fazla askeri barındırmaktaydı. Görev için giden Dr. Hermann Achleitner'e hemen şu söz hatırlatıldı: "Buraya giren bütün umutlarını kapıda bıraksın."[6] Dışarıdaki donmuş ceset yığınları onu derinden sarstı. İçerideki yegâne ışık kaynağı olan eğreti kandiller cehennem görüntüsünü daha da güçlendirmekteydi. Kokuşmuş ve oksijensiz havayı solumak iğrençti. Doktor acıklı nidalarla yükselen "Bize yiyecek bir şey verin!" bağırışlarıyla karşılandı. Hastalara her gün ince bir bayat ekmek dilimi verilmekteydi. Doktorların bunu bir tür sıcak çorbaya çevirmesi, biraz daha idareli kullanılmasını sağlamaktaydı. Sargı bezi yokluğu ağır donma vakaları açısından ciddi bir sorundu. "Yaraları pansuman ettiğimizde, el ve ayak parmakları çoğu kez pis ve eski bandajlar içinde kalmaktaydı" diye not düştü Achleitner. Bitleri ayıklamak imkânsızdı. Bandajları değiştiren sıhhiye erlerinin bileklerine ve kollarına doğru hastadan gri bir bit yığını tırmanmaktaydı. Bir adam öldüğünde, bitlerin canlı beden arayışıyla cesetten topluca ayrılışını görmek mümkündü. Doktorlar teşhis konulur konulmaz, tifüs vakalarını tecrit etmek için ellerinden geleni yapmaktaydı; ama yeni bir salgınla karşı karşıya kalmanın pek uzun sürmeyeceğinin

4 BA-MA, RW4/V. 264.
5 Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief* 1992, s. 9.
6 Dr. Hermann Achleitner, "Als Arzt in Stalingrad", Beck, s. 199.

farkındaydı. Etrafındaki sefalete göz gezdiren genç bir Alman askerin şöyle mırıldandığı duyuldu: "Memlekettekilerin burada olup bitenleri asla öğrenmemesi gerekir."

Rokossovski'ye bağlı orduların çemberi yarıp geçmesiyle birlikte stepten ricat, yıkık kentin içinde sıkışan Almanların sayısı 100.000'in üzerine çıktı. Bunların birçoğu ve belki de çoğu dizanteri, sarılık ve başka hastalıklardan mustaripti, yüzleri yeşilimsi bir sarıya dönmüştü.

297. Piyade Tümeni'nden yaralıların tanık olduğu üzere, Stalingrad'daki sivillerin tepkileri her zaman düşmanca değildi. "Stalingradlı iki kadın ağır donmanın etkilerini önlemek için, donmuş bacaklarımı bir saat boyunca ovdu" diye yazdı bir subay. "Defalarca bana şefkatle bakıp, 'Ne kadar da genç, oysa şimdiden can veriyor olsa gerek!' dediler."[7] Aynı asker grubu kısmen harap bir evde birkaç Rus kadının bulunduğunu şaşkınlıkla gördü. Bir süre önce biraz ekmek pişirmişlerdi ve donmuş at etinden iri bir parça karşılığında bir somun vermeyi kabul ettiler.

Alay ve tümen sıfatları son derece anlamsızlaşmıştı. 14. Panzer Tümeni'nin hâlâ çarpışabilecek asker sayısı seksenin altındaydı. Elinde tek bir tank ya da mühimmata sahip ağır silah yoktu. Böyle umutsuz bir durumda disiplin bozulmaya başladı. Direnişin sürmesini sağlayan şey, büyük çapta Paulus'un teslim olmayı reddetmesinden sonra Rusların intikam alacağı korkusuydu.

Tanksavar toplarının tehdidi altında olmayan Sovyet T-34'leri Alman silah mevzilerini ve topçularını paletleri altında ezdiler. Sığınaklar ve tahkimli binalar tekerlekler üstünde neredeyse yakın menzile kadar taşınan bir sahra topuyla yok edildi. Yaralı silah arkadaşları ve hatta kendileri için bir şey yapamayacak duruma düşen Alman askerleri feci bir güçsüzlük duygusuna kapıldı. Önceki yaz amansızca ilerleyişleri sanki tamamen farklı bir dünyada kalmıştı. Paulus ve kıdemli kurmay subaylarından Albay Wilhelm Adam 25 Ocak'ta bir bomba patlaması sonucunda hafif kafa yaraları aldılar. Çariçe ağzının beş kilometre kadar güneybatısında General Moritz von Drebber 297. Piyade Tümeni'nin bir kısmıyla birlikte teslim oldu. Onu teslim almaya gelen Sovyet albayı, "Birliklerin nerede?" diye sordu. "Moskova tehciri"nin bir başka Alman komünisti olan yazar Theodor Plievier'in Sovyet radyosunda yaptığı bir programa göre, Moritz von Drebber yorgunluktan ve aşırı soğuktan kırılmış geriye kalan bir avuç askerine baktı ve şöyle cevapladı: "Albay, birliklerimin nerede olduğunu açıklamama gerek var mı sahiden?"[8]

7 Gebele, Beck, s. 186.
8 Theodor Plievier, radyo konuşması, BA-MA, RW4/V. 264, s. 227.

Altıncı Ordu'nun sıhhiye komutanı General Renoldi, teslim olan ilk generallerden biriydi. (Kızılordu istihbaratı ilk kez onun sorgulanışı sırasında Paulus'un bir asabi çöküş halinde olduğunu öğrendi.) Bazı generaller ise çarpışmalara fiilen katıldı. Hube'nin yerine atanan General Schlömer uyluğundan vuruldu ve 71. Piyade Tümeni'nden General von Hartmann başına isabet eden bir kurşunla öldü. 371. Piyade Tümeni'nin komutanı General Stempel kendisini vurdu; Stalingrad'ın Çariçe Nehri'ne kadar olan güney kesiminin düşman eline geçmesi üzerine, başka bir dizi subay aynı yola başvurdu.

21. Ordu'ya bağlı tanklar 26 Ocak'ta şafakla birlikte, Mamayev Kurganı'nın kuzeyinde, Kızıl Ekim işçi konutları yakınında Rodimçev'in 13. Muhafız Mekanize Tümeni'yle buluştu. Yaşanan sahneler özellikle yaklaşık beş aydır tek başına çarpışan Çuykov'un 62. Ordusu açısından, tahmin edilebileceği gibi duygusaldı. "Savaşta katılaşmış askerlerin gözleri buluşma anında sevinç gözyaşlarıyla doluydu" diye yazdı Çuykov.[9] Ateşli bir kutlamayla şişeler elden ele geçirildi. Stalingrad *Kessel*'i ikiye ayrılmış durumdaydı; Paulus ve yüksek rütbeli subayların çoğu güneydeki daha küçük çembere, General Strecker komutasındaki XI. Kolordu ise kentin Stalingrad traktör fabrikası çevresindeki kuzey kesimine sıkıştı. Strecker'in dış dünyayla tek bağlantısı 24. Panzer Tümeni'nin telsiz takımıydı.

Sonraki iki günde başıboş, yaralı ve mermi şoku içindeki Alman ve Rumen askerlerin yanı sıra hâlâ aktif olan muharebe grupları gittikçe küçülen güney çemberine çekildi; orada Paulus ve Schmidt Kızıl Meydan'a bakan Univermag bonmarşesinin altında yeni bir karargâh kurmuştu. Alman işgalinin son sembolü ana girişin yukarısındaki balkona tutturulmuş derme çatma bir göndere çekilen gamalı haçlı bayraktı. Albay Roske komutasındaki 194. Ağır Piyade Alayı'ndan kalan askerler binayı savunmaktaydı. Roske yok olan 71. Piyade Tümeni'nin yeni komutanı olarak general rütbesine yükseltildi.

Teslim olan yüksek rütbeli subay sayısının artması, Don Cephesi'nin "harekât propagandası"ndan sorumlu yedinci dairesinin mesaisini de artırdı. Taarruzdan beri sorgulama için o kadar çok tutsak getirilmişti ki, "daha ilginç" olanları seçmek zorlaştı.[10]

Yüzbaşı Dyatlenko derhal Don Cephesi karargâhına dönmesini emreden bir mesaj aldı. Yeni bir tutsak Alman generali sorgulama için getirilmişti. Dyatlenko bu yeni misafirin, yani General Edler von Daniels'in zaman harcanmaya değer

9 Çuykov, s. 279.
10 Dyatlenko yazma metni.

olduğunun farkındaydı. Ayın başında düşen bir nakliye uçağındaki posta torbaları tarandığında, Daniels'in karısına günce biçiminde yazdığı mektuplar ortaya çıkmıştı. Yeni ele geçirilmiş çoğu tutsak gibi, o da âciz bir durumdaydı. Dyatlenko tecrübeli bir sorgucu olması itibariyle, en iyi taktiğin en az beklenen taktik olduğunu biliyordu. Tutsağını "Kessel bebeği" konusunda dolaylı sorularla yokladıktan sonra, salimen Almanya'ya ulaştığını sandığı mektupları ve evrakları birdenbire ortaya koyarak dengesini altüst etti.[11]

Kayıtlara göre, Dyatlenko ona şunu söyledi: "Bay General, lütfen, evraklarınızı geri alın. Bunlar sizin şahsi eşyanız ve savaştan sonra eve dönünce aile arşivinize koyabilirsiniz." Besbelli ki Daniels minnet duygusuna kapılmaktan kendini alamadı. Kendisine ikram edilen çay, peksimet ve Rus sigarasını kabul etti, ardından "soruları cevaplandırdı." Dyatlenko akşama kadar yakasını bırakmadı. Akşam yemeği için verilen bir moladan sonra, sorgulamayı gece yarısına kadar sürdürdü.

Birçok durumda böyle incelikli bir yaklaşıma gerek yoktu. Psikolojik kafa karışıklığı ve yenilgiden kaynaklanan öfke, hem şahsen yüzüstü bırakılmış olmanın kızgınlığı hem de Führer'in kurtuluş vaatlerine inandırdıkları askerlerine karşı duydukları suçluluk duygusu subayların, işbirliğine girmeseler bile uysal davranmalarını sağladı. Sorgulama sırasında sıklıkla Hitler'i ve rejim kötüleyici görüşleri dile getirmeye özen gösterdiler. Goebbels'i "topal ördek" olarak nitelendirdiler ve şişman Goering'in bir "Stalingrad diyeti"nden geçirilmemiş olmasına acıyla hayıflandılar. Ama Rus sorgucularının kesinlikle edindiği izlenim, bu generallerin başlarındaki Führer'in gerçek karakterini ancak kendilerine ve Altıncı Ordu'ya karşı kalleşçe davranışını yaşayarak görünce anladıklarıydı. İçlerinden çok azı Almanların Rusya içlerine ilerleyişi sırasında ve cephe hatlarının gerisinde bazı durumlarda doğrudan sorumlu olmasalar bile, farkına varmış olmaları gereken mezalimin işlenişi sırasında onu ya da izlediği politikaları canice bulmuştu.

Don Cephesi karargâhı tutsak subaylarla bu görüşmelerden, Paulus'un "büyük baskı altında olduğu, kendisine dayatılan bir rolü oynadığı" gibi sıkı bir izlenim edindi. Gittikçe Paulus'un basbayağı kendi karargâhında kurmay başkanının gözetimindeki bir tutsak olduğu kanısına vardı. Schmidt'in Altıncı Ordu'da "Nazi Partisi'nin gözü ve eli" olduğu konusunda Dyatlenko'nun hiç kuşkusu yoktu; çünkü tutsak subaylar "Schmidt'in orduya ve hatta bizzat Paulus'a hükmettiğini" bildirmişti.[12]

11 Dyatlenko yazma metni; ayrıca *bkz.* "Das 'Kesseikind' des Generaller", *Freiheit*, 7 Nisan 1965 ve BA-MA, N395/12.
12 Dyatlenko yazma metni.

Albay Adam daha sonra kendisini sorgulayan Dyatlenko'ya, mütareke elçilerini geri gönderme emrini veren kişinin Schmidt olduğunu söyledi. (Dyatlenko bu kişilerden biri olduğunu açığa vurmadı.) Altıncı Ordu karargâhındaki yüksek rütbeli subaylar besbelli ki muşambalı kesenin içeriğini gayet iyi bilmekteydi. Dyatlenko ve Smislov 9 Ocak sabahı sığınakta beklerken, kahvaltı sırasında Rus uçaklarından atılan bildirileri ültimatom metniyle birlikte okumuşlardı. Hitler'i ziyaret eden General Hube *Kessel*'e aynı sabah uçakla dönerken, beraberinde asla teslim olunmayacağı emrini getirmişti. Adam'a göre, bu emir General Schmidt'in Altıncı Ordu karargâhındaki uzlaşmaz tutumuna güç katmıştı.

Hitler'in iktidara gelişinin onuncu yıldönümünün arifesi olan 29 Ocak'ta, Altıncı Ordu karargâhı yıkık mahzeninden bir tebrik mesajı gönderdi. "Führer'e! Altıncı Ordu Führer'in iktidarı ele alışının yıldönümünü kutluyor. Stalingrad üzerinde gamalı haçlı bayrak hâlâ dalgalanıyor. Verdiğimiz mücadele şimdiki ve gelecekteki kuşaklara Almanya'nın sonunda zafere ulaşması için umutsuz durumlarda asla teslim olmamak gerektiğinin bir örneği olsun. *Heil mein Führer!* Paulus."[13]

Yaşanan koşullarda gülünç olan bu mesajın General Schmidt tarafından kaleme alınıp gönderilmiş olması daha muhtemel görünmektedir. Kelimeler kesinlikle onun üslubunu çağrıştıran nitelikteydi. Paulus o sırada dizanteriden hastaydı, olaylarla sarsılmış ve morali bozulmuş durumdaydı; bu bakımdan mesaj metni gösterildiğinde, sadece baş sallayarak onay verdiğini tahmin etmek zor değildir. Örneğin, Groscurth kısa süre önceki bir mektubunda şunu bildirmişti: "Paulus maddi ve manevi bir çözülme içinde."[14]

Bizzat yıldönümün kutlandığı 30 Ocak'ta, Goering havacılık bakanlığından yaptığı bir radyo konuşmasında, Altıncı Ordu'yu Thermopylai Muharebesi'ndeki Spartalılarla karşılaştırdı. Stalingrad'da radyolardan dinlenen bu konuşma pek hoş karşılanmadı. Kimse kalmamış gibi, Goering'in "cenaze konuşması"nı yapmış olması yaraya tuz biber eken bir şeydi.[15] Gottfried von Bismarck konuşmanın yarattığı etkiyi "ölümü hatırlatıcı" olarak nitelendirdi.[16] Stalingrad tiyatrosunun yaralılarla tıka basa dolu mahzenlerinde Goering'in sesi anında tanındı. "Kapatın şunu!" diye bağırdı birisi. "Sesini kesin!" diye haykırdı diğerleri, ona küfürler savurarak.[17] Radyo yayını Bruckner'in Beşinci Senfonisi'yle bitti. Bazı subaylar Masada'nın zirvesinde "Yahudilerin intiharı"nın Thermopylai'den daha uygun

13 BA-MA, RL30/5.
14 20 Ocak 1943, Groscurth, s. 533.
15 Wieder, *Stalingrad und die Verantwortung des Soldaten*, s. 100.
16 Gottfried von Bismarck yazma metni.
17 Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer...*, s. 7.

bir karşılaştırma olabileceği yolunda buruk şakalar yaptılar.[18] Bunun gerçeği ne kadar doğru yansıttığının pek farkında değillerdi. Hitler sahiden de başta bütün yüksek rütbeli subaylar olmak üzere toplu bir intiharı beklemekteydi.

Hitler'in konuşması RAF bombardıman uçaklarının yol açtığı gecikme nedeniyle, o yıldönümü gününde daha sonra Goebbels tarafından aktarıldı. Konuşmada buruk bir meydan okuma havası olsa da, kendini haklı gösterme çizgisi saklanamayacak kadar kabaydı. Hitler Stalingrad'a, yani rejimi kutlama gününe çok ağır bir gölge düşüren felakete sadece tek bir cümle ayırmıştı: "Volga kıyısındaki askerlerimizin kahramanca mücadelesi Almanya'nın özgürlüğü ve ulusumuzun geleceği için, daha geniş bir anlamda bütün Avrupa'nın korunması için kavgada herkese elinden gelenin en fazlasını yapmada bir teşvik olmalıdır."[19] Wehrmacht'ın bundan böyle yenilgiyi geciktirmek için çarpışacağının ilk itirafıydı bu.

Ertesi gün Hitler bir felaket duygusunu dengelemek istercesine, Paulus'un da aralarında bulunduğu en az dört yeni feldmareşal yarattı. Bu, Fransa karşısındaki zaferden beri üst kademede en geniş toplu terfiydi. Feldmareşalliğe terfisini duyuran mesaj geldiğinde, Paulus kendisine bir baldıran kadehi sunulduğunu tahmin etti. Son generaller toplantısında, General Pfeffer'e şunu yüksek sesle söyledi: "Bu Bohemyalı onbaşı için kendimi vurmaya niyetim yok."[20] Başka bir general ise NKVD sorgucusuna Paulus'un sözlerini şöyle aktardı: "Bu bir intihar davetine benziyor, ama ona bu iyiliği yapmayacağım."[21] Paulus intihara içgüdüyle karşı çıktı. Bazı adamlarının bir "asker intiharı", yani siperin üstüne dikilerek düşman tarafından vurulmayı bekleme yolunu seçtiğini öğrenince, bu yöntemin yasaklanması emrini verdi. Hitler'in derdi haliyle canları kurtarmak değil, güçlü mitler yaratmaktı. Üst düzey ordu subaylarının *Bismarck* gemisindeki Amiral Lütjens örneğini izlemesini açıkça ummaktaydı; General von Hartmann ve General Stempel'in ölüm haberleri hiç kuşkusuz böyle bir fanteziyi teşvik etti.

Güney çemberinin küçülüşü hızla devam etti. 30 Ocak'a varıldığında, Sovyet birlikleri kent merkezine kadar sızmıştı. Almanların ana kitlesinin soğuktan ve top ateşinden korunduğu mahzenlerde, çaresizlik ve korku dolu bir bekleyiş havası vardı. Eski NKVD karargâhında yıkılmış kubbeden kış semasını görmek mümkündü. Taş zemin molozlarla ve duvarlardan düşen parçalarla kaplıydı; kafese benzer merdiven ve korkuluk eğilip bükülmüştü. Bir Alman piyade subayı

18 İsimsiz söyleşi.
19 Aktaran Domarus, c. ii, s. 1979.
20 Aktaran Beck, s. 207.
21 Dyatlenko yazma metni.

girişin dışındaki bir Kızılhaç bayrağına, bunu bir teslim olma sinyali olarak gördüğü için kızdı. Hemen indiği mahzende, doktorlar Rusların gelişini beklerken, bir sahra hastanesi gaz lambasının ışığında ameliyata devam etmekteydi. Çıldırmış gibi bakan sıska subay onları yarı otomatik tüfeğiyle tehdit etti. "Ne oluyor burada? Kimse teslim olmaya kalkışmasın! Savaş sürüyor!"[22] Muharebe stresiyle ya da kötü beslenmeye bağlı sanrılarla birçok askerin dengesi bozulmuştu. Mahzenler hezeyan içinde abuk sabuk konuşan adamlarla doluydu. Danzig'li olan Dr. Markstein tehdit karşısında sadece omuz silkti. "Burası bir tıbbi yardım istasyonu" dedi. Kafası karışan savaşçı subay onlara ateş açmadı; başka bir söz etmeksizin bir hortlak gibi tekrar karanlığa dalarak gözden kayboldu.

Aynı binadaki General von Seydlitz'in 25 Ocak'ta kendisine bağlı tümen komutanlarını teslim olup olmama kararında serbest bırakması üzerine, Paulus onu komutanlıktan aldı. Bütün tümenlerini de VIII. Kolordu'nun komutanı General Walter Heitz'a bağladı. Ardından Heitz teslim olmaya kalkışan herkese ateş açılması yönünde bir emir çıkardı. Seydlitz ve aralarında general rütbesindeki Pfeffer, Korfes ve Sanne olmak üzere bir düzineyi aşkın başka subay teslim olunca, Ruslar tarafından götürüldükleri sırada Alman hatlarında makineli tüfek ateşleri açıldı. Seydlitz daha sonraları Heitz'ın "kıyamet emri"nin bir sonucu olarak iki Alman subayının ölümcül yaralar aldığını ileri sürdü.[23]

Gelgelelim, "Sondan bir önceki kurşunumuza kadar çarpışacağız"[24] emrini veren General Heitz, kendisini ve karargâhını bu tumturaklı sözlere katmamış gibiydi. Komutası altındaki bir subay, onun bilgisi dahilinde olduğu neredeyse kesin bir kararla, kurmay heyetinin beyaz bayrakları çoktan hazırlamış olduğunu belirtecekti.

104. Uçaksavar Alayı'nın Luftwaffe komutanı Albay Rosenfeld, rejim tarafından beklenen retoriği benimsedi. "Gamalı haçlı bayrak başımızın üzerinde dalgalanıyor" diye mesaj verdi 30 Ocak akşamı. "Üst başkomutanımızın emrine sonuna kadar uyulacak. Yaşasın Führer."[25] O gece Altıncı Ordu karargâhı, birliklerinin mühimmatsız kalması nedeniyle bazı komutanların teslim olduğu uyarısında bulunan bir mesaj gönderdi; ama Rosenfeld'inkine benzer tumturaklı sözlerle bu komutanların "Alman selamıyla kollarını kaldırmış halde son kez ulusal marşı dinlediğini" ileri sürdü.[26] Bu ifade tarzı da Paulus'un üslubundan ziyade Schmidt'inkini çağrıştırır gibidir. İşin aslı her ne olursa olsun, böyle duygu-

22 Dibold, s. 24-25.
23 Seydlitz, s. 250.
24 İsimsiz söyleşi.
25 30 Ocak 1943, saat 19:50, BA-MA, RL30/5.
26 BA-MA, RL30/5.

ları paylaşacak isteğe ya da enerjiye sahip çok az asker vardı. "O 30 Ocak gecesi herkesin kafası kendi düşünceleriyle, insanın içini kemiren belirsizlikle, ağrılı yaralarla ve dondurucu soğukla, memlekete ve akıbetimize dair düşüncelerle meşguldü" diye anlatacaktı bir çavuş sonradan.[27] Özellikle subaylar kurşuna dizilmeyi beklemekteydi. Birçoğu rütbe işaretini söküp çıkardı.

General Voronov aynı gece yarısı Don Cephesi karargâhındaki *izba*'sında huzursuz bir uykudan telaşla uyandı. Paulus'un buzlu Volga yüzeyine inen bir uçakla kaçabileceği fikri birdenbire aklına gelmişti. Stalin'in böyle bir ganimetin elden kaçırılmasına tepkisini tahmin etmek zor değildi. Hemen yatağından fırladı ve Stalingrad'ın doğu yakasındaki topların bir tedbir olarak buz örtüsüne nişan alan konuma getirilmesi emrini vermek üzere telefona sarıldı.

Ertesi sabahın ilk saatlerinde, yani 31 Ocak 1943'te Şumilov komutasındaki 64. Ordu Stalingrad merkezinin neredeyse tamamını ele geçirdi. Yıkık binalar ve mahzenler el bombalarıyla ve lav silahlarıyla temizlendi. Kızıl Meydan'ın yoğun bir havan ve top bombardımanına tutulmasından sonra, Rus askerleri Univermag bonmarşesine yöneldi. Paulus'un bodrumdaki karargâhının yukarısında kalan Roske'nin geri kalan ağır piyadeleri silahlarını yere bıraktılar. Sabah saat yediyi otuz beşe geçe, Milch'in kurmay heyetinden Yüzbaşı Behr şu mesajı aldı: "Ruslar girişte. Teslim olmaya hazırlanıyoruz."[28] On dakika sonra Kıdemli Teğmen Fyodor İlçenko'nun tıka basa dolu ve berbat kokulu bodruma inmesiyle birlikte gelen mesaj şuydu: "Teslim oluyoruz." Behr mesajı Manstein'ın Don Ordu Grubu karargâhına aktardı. Almanya'da şu resmi bildiri yayımlandı: "Stalingrad'daki durumda bir değişiklik yok. Savunucuların morali sarsılmamış halde."[29]

General Şumilov'un karargâhından kurmay subaylar bodrumdaki General Schmidt'le teslim şartlarını görüşmeye geldi. Albay Adam, bitişikteki odada kalan Paulus'a her gelişmeyi sürekli bildirdi. Bunun aslında Paulus'un teslim sürecinin dışında kalmasını sağlayacak bir oyun mu olduğu, yoksa Paulus'un tam bir çöküş halinde olmasından dolayı Schmidt'in dizginleri ele almasının başka bir örneği mi olduğu açık değildir. Nihayet Teğmen İlçenko'nun binaya girmesinden iki saat sonra, Paulus'un resmi teslim beyanını almak üzere General Laskin geldi. Ardından Paulus, Schmidt ve Adam, anlaşıldığı kadarıyla General Roske'nin ısrar etmesi sonucunda makam arabasıyla Şumilov'un karargâhına götürüldü. Günışığına çıkan üç adamın yüzü tıpkı askerlerinki gibi hafif sakallıydı; ama

27 Schmieder yazma metni.
28 Özel Kurmay Heyeti, BA-MA, RL30/6, s. 83.
29 BA-MA, RW4/V 264.

henüz onlar kadar kadavra solukluğuna bürünmemişti. Vasili Grossman'ın aktardığına göre, Albay Adam'ın *uşanka* kürk başlığının kulaklıkları "sudan yeni çıkmış saf'kan bir köpeğin kulakları gibi"[30] aşağıya inikti. Haber filmi kameramanları olayı kayda geçirmek üzere orada bekliyordu.

Kent merkezindeki mahzenlerde kalmaya devam edenler, Kızılordu askerlerinin görünmesini bekledi. İçeriye giren Rus askerleri yarı otomatik tüfeklerinin namlularını sallayarak, Almanlara silahlarını bir köşeye bırakıp sırayla dışarıya çıkmalarını işaret ettiler. Mağluplar yırtık üniformalarından kestikleri çaputları postallarına sararak tutsaklığa hazırlandılar. Bazı Alman askerleri teslim sinyali olarak "*Hitler kaputt!*" diye sesleniyordu; Rus askerleri bazen "*Kameraden, Krieg kaputt! Paulus kapituliert!*" diye karşılık vermekle birlikte, çoğunlukla "*Faschist*" ya da "*Fritz! Komm! Komm!*" diye bağırıyordu.[31]

Sovyet askerleri tiyatro binasının mahzenlerine girdiklerinde şu emri verdiler: "Yürüyebilecek durumda olanların hepsi bir tutsak kampına götürülmek üzere dışarıya çıksın."[32] Yola çıkanlar geride kalan yaralılara bakılacağını sanıyorlardı. Oysa daha sonra Kızılordu'nun yürüyemeyen tutsakların işini yattıkları yerde bırakarak bitirme ilkesine göre hareket ettiğini öğrendiler.

Bir ya da iki olayda öfke ve çaresizlik patlamaya açık bir karışım yarattı. NKVD binasında tabancasını gizlemiş bir Alman subayının bir Rus binbaşısını ansızın yakın menzilden vurarak, namluyu kendi alnına çevirmesinden sonra, diğer Almanların hepsi misilleme olarak vurulmayı bekledi. Her nasıl olduysa, Rus askerlerinin anlık kızgınlığı geçti ve tutsakların canı bağışlandı.

Stalingrad'daki teslim olma süreci bir Alman'ın akıbetini kestirmenin son derece zorlaştığı oynak bir ortama yol açtı. Sovyet askerleri havaalanının yanındaki ileri kışlada yaralılarla dolu eğreti hastaneyi kasten ya da kazara ateşe verdi. Rus askerlerinin eşliğinde üst kattaki bir odaya çıkarılan iki Luftwaffe uçaksavar subayı, yakalarındaki kırmızı şeritlerin yüksek rütbeye işaret ettiği inancıyla, parçalanmış bir pencereden aşağıya atlayarak kaçmaya çalıştılar. Düştükleri yer helanın yanındaydı. Onları vurmaya hazır askerler belirince, daha genç olan teğmen kıvrak düşünce tarzıyla ve ağır psikolojik korkuyla her ikisinin hayatını kurtarmayı başardı. Arkadaşına pantolonunu aşağıya indirmesini söyledi. Ruslar kahkahalarla güldü ve canlarını bağışladı. Pantolonunu indirmiş adamları vuramazlardı.

30 Grossman, *Life and Fate*, s. 801.
31 Fritz Ecker, "Ein weiter Weg", *Stalingradbund Österreich*, Ocak 1991.
32 Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer...*, s. 8.

NKVD özel dairesine bağlı gruplar Hiwileri ve ayrıca "SS, Gestapo, panzer askerleri ve Feldgendarmerie" anlamında kullanılan tabirle "faşist köpekleri"[33] aramaktaydı. Yanlışlıkla SS olduğu sanılan ve bunu gülerek karşılayan bir dizi Alman asker bir kenara çekilip yarı otomatik tüfeklerle idam edildi. Anlatılanlara göre, bir Sibirya tümenine mensup Kızılordu askerleri bu manzara karşısında tiksintiye kapılarak oradan uzaklaştılar. Bir kadın Sovyet istihbarat subayının altı ay sonra Gizli Sahra Polisi'nce sorgulanmasına dayandırılan aynı anlatımda, yirmi üç Hiwi'den oluşan bir grubun idam edilişi de aktarılmaktadır.

NKVD'nin Hiwi arayışı amansızdı. 297. Piyade Tümeni'nden bir tabur komutanının tanık olduğu üzere, eksiksiz Alman üniforması içinde olmayan herkes yakalandığı yerde vurulma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. "Sovyet askerleri birdenbire bizi durdurdu; üniformamın ve kepimin olmamasından dolayı beni bir 'Hiwi' sanarak vurmak istedi. Yanımızdaki bir doktorun Rusça bilmesi beni kurtardı."[34]

Epeyce Hiwi sonuna kadar Almanlara sadık kaldı. Teslim olmadan hemen önce Stalingrad harabelerinde, 305. Piyade Tümeni'nden bazı askerler açlıktan kıvranıyorlardı. Yanlarındaki Hiwiler ortalıktan kaybolunca temelli çekip gittiklerini sandılar; oysa Ruslar bir süre sonra yiyecekle döndüler. Yiyeceği nereden bulduklarını söylemeye yanaşmadılar. Ne var ki, bu Rusların sadakati her zaman aynı karşılığı görmedi. Teslim olmadan kısa bir süre önce, bir subaya birliğinin gedikli başçavuşu şunu sordu: "Yanımızdaki sekiz Hiwi'ye ne yapacağız? Onları vurayım mı?"[35] Böyle bir soğukkanlılık karşısında afallayan teğmen bu fikri reddetti. Hiwilere saklanmalarının ya da sıvışmalarının en iyi yol olacağını söyledi. Artık kendi başlarının çaresine bakmak zorundaydılar.

Stalingrad Muharebesi'nin sonunda yakalanan Hiwilerin akıbeti, kısmen NKVD 10. Tümeni'ne ait dosyaların henüz açılmamış olmasından dolayı hâlâ belirsizdir. On hafta süren kuşatmada ve son üç haftadaki şiddetli çarpışmalarda kaçının öldüğünü bilmek mümkün değildir. Bazıları yakalanır yakalanmaz vuruldu; bir avuç kadarının bir süre tercüman ve muhbir olarak kullanıldıktan sonra öldürüldüğü neredeyse kesindir; ama çoğu Hiwi, NKVD tarafından alınıp götürüldü. Kızılordu istihbaratının mensupları bile daha sonra başlarına ne geldiğini bilmiyordu. Yakalanan Hiwilerin mühimmattan tasarruf için vurulmak yerine öldüresiye dövüldüğüne dair sonraki anlatımlara bakılırsa, topluca öldürülmüş olmaları pekâlâ mümkündür. Ama 1943 başlarında Sovyet rejimi özellikle Gulag tutuklularının *ştraf* bölüklerine nakledildiği sırada köle işgücünü

33 Klavdya Sveridovna Ribaltşenko (kaynakta böyle), Gruppe Geheime Feldpolizei 626 sorgulaması, 21 Temmuz 1943, BZG-S.
34 Beck, s. 189.
35 İsimsiz söyleşi.

artırmaktan yanaydı. Hiwileri öldüresiye çalıştırmaya dayalı bir çözüm kesinlikle daha fena bir intikam yolu sunmaktaydı; çünkü acılarının daha uzun sürmesini sağlayacaktı. Öte yandan, gerek Stalin ve gerekse Berya ihanet konusunda öylesine takıntılıydı ki, onları ancak derhal ölüm tatmin edebilirdi.

Muharebenin son birkaç gününde, Sovyet askeri makamları küçük grupların kurulan ağdan kaçmasını önleme konusunda gittikçe tedirginleşti. Başında bir yarbayın bulunduğu Kızılordu üniformalı üç Alman subayı 27 Ocak'ta yakalandı. Bir tank alayına bağlı bir Rus teğmeni başka iki subayı köşeye sıkıştırdı ve onlara ateş açarken yaralandı. Çemberi yardığı tahmin edilen dokuz ya da on Alman grubundan hiçbiri muhtemelen kaçamadı; o sırada Don Ordu Grubu Doneç Nehri'nin öbür tarafına, yani *Kessel*'in 320 kilometre kadar ötesine püskürtülmüştü. Bununla birlikte, kaçmayı başaran bir askere dair doğrulanmamış ve pek inandırıcı olmayan bir hikâye vardır; ama o da bitkinlik ve donmadan dolayı tedavi gördüğü sahra hastanesine bir bombanın isabet etmesiyle ertesi gün öldü. Başka bazı askerlerin güneye doğru stepe kaçmaya ve dostça tavır içindeki Kalmıklara sığınmaya çalıştığı söylenmektedir; ama Sovyetler Birliği'nin güney bölgelerindeki diğer sayısız halk gibi, Kalmıklar da çok geçmeden Berya'ya bağlı NKVD'nin intikam eylemlerine hedef oldu.

Cephe hattı birliklerine, özellikle de muhafız tümenlerine bağlı Rus askerlerin bozguna uğramış düşmana davranışının ikinci hat birliklerine nazaran daha düzgün olduğunu aktaran kaynaklar vardır. Ama bazı sarhoş askerler zaferi kutlarken, aksi yöndeki emirlere rağmen tutsakları vurdu. Seçme birliklerin mensupları dahi tutsaklardan saatlerini, yüzüklerini ve fotoğraf makinelerini, ayrıca Wehrmacht'ın çok değerli alüminyum sefertaslarını almaya hızla giriştiler. Bu eşyaların birçoğu daha sonra votkayla takas edildi. Bazı durumlarda bir tutsağın ayağındaki sağlam çizmelere el konularak, önüne Rus askerinin eski döküntüleri atıldı. Bir doktor çok değer verdiği, deri ciltli ve pelür kâğıda basılı küçük bir *Faust* nüshasından oldu; bunun sebebi bir Rus askerin *mahorka* tütününü sarmak için kâğıda göz dilmesiydi. Battaniyeler de bazen sırf intikam duygusunu tatmin etmek için sırtlardan çekilip alındı; çünkü Almanlar da geçmişte birçok Rus sivilinden sıcak tutucu elbiseler almıştı.

Bir deri bir kemik kalmış tutsaklar mahzenlerden ve sığınaklardan elleri havada sendeleyerek çıkarken, gözleri payanda olarak kullanılabilecek bir tahta parçası aramaktaydı. Birçoğu çok kötü donmadan mustarip olduğu için zorlukla yürüyebilecek durumdaydı. Hemen herkesin ayak parmağı tırnakları dökülmüş, hatta bazılarının ayak parmakları kopmuştu. Sovyet subayları Rumen askerleri-

nin Almanlardan daha da kötü durumda olduğunu gördü. Besbelli ki, Alman gücünü ayakta tutmaya dönük bir çabayla, onların tayınları daha önce kısılmıştı.

Muhafızlarına ya da harabelerden çıkarak bir halka oluşturan şaşırtıcı sayıdaki sıska sivile bakmaya cesaret edemeyen tutsakların gözleri yere inikti. Her tarafta tek tük atışlar eski muharebe alanının sessizliğini bozmaktaydı. Sığınaklarda olanlar kısık sesle konuşmaktaydı. Hiç kimse yükselen bir bağırışın saklanırken bulunmuş bir askerin mi, bir şekilde direniş göstermiş bir askerin mi, yoksa can çekişen ağır yaralı bir askerin mi sonuna işaret ettiğini kestirebilecek durumda değildi.

Altıncı Ordu'nun silahsız ve miğfersiz bırakılan, aşağıya çekilmiş yün kepler giyen, hatta bazıları sert dona karşı başlarını sadece çaputla sarmış olan, kemer yerine kabloyla bağlanmış yetersiz parkalar içinde titreyen bu mağlup kalıntıları ite kaka uzun yürüyüş kolları haline getirildi. Karşısına 297. Piyade Tümeni'nden sağ kalan bir grup çıkarılan bir Rus subayı, etraftaki harabeleri işaret ederek onlara şöyle bağırdı: "Berlin de işte bu hale gelecek!"[36]

Kızılordu istihbaratından Teğmen Lev Beziminski'nin eşlik ettiği Feldmareşal Paulus, 64. Ordu karargâhından kendi makam arabasıyla Stalingrad'a seksen kilometre uzaktaki Zavarikino'nun dışında olan Don Cephesi karargâhına götürüldü. Schmidt ve Adam da eskortlu olarak başka bir arabayla onları takip etti. Üçü de kalacakları yere, beş duvarlı bir *izba*'ya buyur edildi. Teğmen C. M. Bogomolov komutasındaki bir daimi muhafız müfrezesi onları beklemekteydi. Diğer "Stalingrad generalleri" yakındaki başka bir *izba*'ya konuldu; başlarına da Teğmen Spektor ve bir müfreze asker dikildi.

O tarihsel anın keskin bilinci içindeki Bogomolov ve askerleri, gözetimlerine bırakılan kişileri meraklı bakışlarla süzdüler. Uzun boylu Paulus içeriye girerken eğilmek zorunda kaldı. Albay Adam gibi, o da asker kepini çıkararak bir *uşanka* kürk başlık giymişti. Üstünde hâlâ bir korgeneral üniforması vardı. Paulus'un ardından General Schmidt ve "oldukça iyi Rusçası"yla[37] muhafızları hayran bırakan Albay Adam içeriye girdi. En son Paulus'un asker şoförü ellerinde ağır valizlerle göründü. Mercedes makam arabasına ise Don Cephesi'nin topçu komutanı General W. İ. Kazakov derhal el koydu.

Paulus ve Schmidt *izba*'nın iç odasında kalırken, Albay Adam ve yanlarındaki Alman asker dış odaya yerleştirildi. Onlara Moskova'dan Berya'nın gönderdiği iki NKVD görevlisi katıldı. Akşam ilerleyen saatlerde, cephenin kurmay

36 Beck, s. 197.
37 C. M. Bogomolov yazma metni.

başkanı General Malinin ve kıdemli kurmay subaylardan Albay Yakimoviç geldi. Beziminski tercümanlığı üstlenerek, Paulus ve Schmidt'e türlü keskin metal eşyayı da kapsayan "yasak maddeler" için valizlerini aramakla görevli olduklarını bildirdi. Schmidt köpürdü. "Bir Alman feldmareşali tırnak makasıyla intihar etmez!" diye bağırdı.[38] Bitkin olan Paulus bir el hareketiyle ona bunu dert etmemesini işaret etti ve kendi tıraş takımını uzatıp verdi.

Gece yarısından kısa bir süre önce, Paulus'a Kızılordu komutanlarının toplandığı ve kendisiyle görüşmeyi beklediği söylendi. Almanca bilen ve her yerde ona eşlik etmesi için gönderilen NKVD subayı Teğmen Yevgeni Tarabrin, Paulus'un kalkıp paltosunu tutan Schmidt'e "Ne söyleyeceğim?" diye fısıldadığını duydu.

Teğmenin anlatımına göre, Schmidt ise tıslarcasına "Alman ordusunun bir feldmareşali olduğunu unutma" diye karşılık verdi. Kızılordu istihbaratı için daha şaşırtıcı ve en önemli husus, Rus subayının bu konuşmada Schmidt'in üstüne "sen" diye hitap ettiğini bildirmesiydi.*

Görüşmenin başlamasına yarım saat kala, NKVD'den Yüzbaşı Dyatlenko kısa bir süre önce Stalin tarafından terfi ettirilmiş Mareşal Voronov'un kaldığı *izba*'ya gitme talimatı aldı. "Gel bakalım, Yüzbaşı" diye cana yakın bir tavırla karşıladı onu Voronov. "Moruğun seni ağırlamaya yanaşmadığı seferi hiç kuşkusuz hatırlıyorsundur. Eh, şimdi o bizi ziyaret ediyor. Bu sefer sen onu ağırlayacaksın."

Voronov masada cephe komutanı General Rokossovski ve cephe komiseri General K. F. Telegin'le birlikte oturuyordu. Kürk astarlı pilot ceketi giymiş bir fotoğrafçı içeriye girdi. Dyatlenko'yu şaşırtan bir şekilde, Voronov'a tanıyormuş gibi rahat davrandı. Bu kişinin Voronov'la dostluğu İspanyol İç Savaşı'na kadar inen meşhur belgeselci Roman Karmen olduğu anlaşıldı. Karmen çekim için Voronov'un yatak odasına açılan kapıdan doğru açıyı sağlamak üzere, Paulus'un oturacağı iskemleyi ayarladı. Ortaya çıkacak sonucun Sovyetler Birliği'nin büyük zaferini dünyaya duyurmada kullanılacağının farkındaydı.**

* Schmidt'i gayet iyi tanıyan Winrich Behr ise, "General Schmidt'in Paulus üzerinde güçlü bir nüfuz kurduğuna hiç kuşku olmadığını" belirtmekle birlikte, "sen" şeklinde hitap etmesinin son derece ihtimal dışı olduğu kanısındadır.[39]

** Moskova'da Karmen'in fotoğrafı üzerinde oynamalar oldu. Stalin'in böyle tarihsel bir olay için yeterince önemli bulmadığı General Telegin fotoğraftan çıkarıldı. (Dyatlenko'nun binbaşılığa terfisi bile fotoğrafın basında çıkışından önceye denk gelmesi için hızlandırıldı). Bu olay Stalin döneminin grotesk komedilerinden birine dönüştü. Fotoğrafın *Pravda*'nın ilk sayfasında kendi yüzü silinmiş olarak çıktığını gören Telegin, gelişigüzel bir lafının birilerince ihbar edilmiş olduğu düşüncesiyle dehşete düştü. Arkasından hiçbir şey olmayınca, rahatlayarak güvende olduğunu sandı; ama 1948'de ortada belli bir sebep yokken, (SMERŞ şefi) Abakumov'un talimatıyla birdenbire tutuklandı.

38 Lev Beziminski, söyleşi, 10 Kasım 1995.

39 Winrich Behr'in bana yazdığı mektup, 26 Şubat 1996.

"Misafir" içeriye alındığında, Voronov'un *izba*'sındaki ortam gergindi. Uzun boylu, ince yapılı ve omuzları çökük Paulus, "sıçan tüyü renkli" üniformasıyla ve asabi gerginlikten kaynaklanan solgun suratıyla gri bir karaltı gibiydi. Saçları "kırçıllaşmaya" yüz tutmuştu ve hatta hafif uzamış sakalında da ak teller vardı. Paulus'un masaya yaklaşmasına kadar bekleyen Voronov, ona boş iskemleyi işaret etti. "Oturun, lütfen" dedi Rusça. Dyatlenko hemen ayağa kalktı ve sözlerini tercüme etti. Paulus hafif bir baş eğişle selam verdi ve oturdu. Ardından Dyatlenko iki Sovyet komutanını tanıttı. "Ştavka Temsilcisi Topçu Mareşal Voronov! Don Cephesi Komutanı Korgeneral Rokossovski!" Paulus seğirtip doğruldu ve her iki adamın bulunduğu yöne doğru hafifçe baş eğdi.

Voronov tercüme için arada bir durarak, konuşmaya başladı. "Sayın Korgeneral, vakit epey geç oldu ve herhalde yorgun olmalısınız. Biz de son birkaç gündür epey çalıştık. Bu sebeple şimdi sadece acil olan bir sorunu görüşeceğiz."

"Kusura bakmayın" diye araya girdi Paulus, Dyatlenko'yu hazırlıksız yakalayarak. "Ama ben bir korgeneral değilim. Önceki gün karargâhıma feldmareşalliğe terfi ettirildiğime dair bir mesaj geldi. Bu durum askeri kimlik belgelerimde de yazılı." Gömleğinin üst cebine dokundu. "Ne var ki, mevcut koşullarda üniformamı değiştirmem mümkün olmadı."

Voronov ve Rokossovski alaycı bir gülümsemeyle bakıştı. General Şumilov daha önce Don Cephesi karargâhına Paulus'un son dakika terfisini bildirmişti.

"Peki, Sayın Feldmareşal" diye konuşmasını sürdürdü Voronov. "Sizden ordunuzun hâlâ direnen kısmına hitaben, gereksiz can kaybını önlemek adına teslim olmalarını bildiren bir emri imzalamanızı istiyoruz."

"Bu bir askere yakışmaz!" diye haykırdı Paulus, Dyatlenko'nun çeviriyi tamamlamasına fırsat vermeden.

"Bizzat komutanın teslim olduğu bir durumda, astlarınızın hayatını kurtarmanın bir askere yakışmayacak davranış olduğunu söylemek mümkün mü?" diye sordu Voronov.

"Ben teslim olmadım. Baskınla ele geçtim."

Bu "safça" cevap onun hangi koşullarda teslim olduğunu gayet iyi bilen Rus subaylarını etkilemedi. "İnsanca bir davranıştan söz ediyoruz" diye devam etti Voronov. "Çarpışmayı sürdüren son askerlerinizi yok etmemiz birkaç günü ve hatta sadece birkaç saati alır. Direnişin yararı yok. Binlerce askerin gereksiz ölümüne yol açacaktır sadece. Bir ordu komutanı olarak göreviniz onların hayatını kurtarmaktır ve teslim olarak hayatınızı kurtarmış olmanız bunu daha da gerekli kılar."

Masaya kullanması için konulmuş sigara paketiyle ve küllükle sinirli bir şekilde oynayıp duran Paulus, klişelere sıkıca sarılarak soruyu geçiştirmeye çalıştı.

"Böyle bir emri imzalasam bile, buna uymazlar. Teslim olduğuma göre, otomatikman onların komutanı olmaktan çıkarım."

"Ama birkaç saat önce onların komutanıydınız."

"Birliklerimizin ikiye ayrılmasından beri, diğer çember üzerindeki komutanlığım sadece kâğıt üzerindeydi" diye diretti Paulus. "Führer karargâhından emirler ayrı gelmekteydi ve her grup farklı bir generalin komutasındaydı."

Tartışma "aynı minvalde dönerek"[40] sürüp gitti. Paulus'un asabi tiki daha da belirginleşti ve Stalin'in sonucu öğrenmek için Kremlin'de beklediğini bilen Voronov da gerginlik belirtileri göstermeye başladı. Üstdudağında Belarus'taki bir araba kazasının yadigârı seğirmeler belirdi. Paulus engelleme taktikleri doğrultusunda, belgeye imza atsa bile, bunun sahte sayılacağını ileri sürdü. Voronov böyle bir duruma karşı, generallerinden birinin imzalamaya tanık olmak üzere getirtileceği ve imzanın sahihliğine ilişkin teminat vermek üzere *Kessel*'in kuzey kesimine gönderileceği karşılığını verdi. Ama savları ne kadar yavan görünürse görünsün, Paulus imzalamama tutumundan caymadı. Voronov sonunda onu ikna etmek için daha fazla uğraşmanın yararsız olduğunu kabullenmek zorunda kaldı.

"Size şunu bildirmeliyim ki, Sayın Feldmareşal," diye tercüme etti Dyatlenko, "astlarınızın hayatını kurtarmaya yanaşmamakla, Alman halkına ve Almanya'nın geleceğine karşı ağır bir sorumluluk altına giriyorsunuz."[41] Paulus durgun ve suskun bir halde gözlerini duvara dikti. Bu "azap çeker pozda" sadece yüzündeki tik düşüncelerini dışa vurmaktaydı.

Derken Voronov görüşmeyi sona erdirecek bir şekilde, Paulus'a kaldığı yerin tatminkâr olup olmadığı ve hastalıktan dolayı özel bir diyete gerek duyup duymadığını sordu. "Sizden isteyeceğim tek şey," diye karşılık verdi Paulus, "çok sayıdaki savaş tutsağını beslemeniz ve onlara tıbbi ihtimam göstermeniz." Voronov "cephedeki durumun böyle büyük bir tutsak kitlesini üstlenmeyi ve onlarla başa çıkmayı güçleştirdiğini" açıklayarak, ama yine de ellerinden geleni yapacaklarını belirtti. Paulus teşekkür etti, ayağa kalktı ve tekrar hafif bir baş eğişle selam verdi.

Hitler haberi Doğu Prusya ormanlarının içlerinde sıkı korunan *Wolfsschanze*'de, geçmişte General Jodl'un manastır ile toplama kampı arası bir melez olarak nitelendirdiği yerde duydu. Bu sefer yumruğunu masaya vurmak yerine, sessizce çorbasına bakıp daldı.

Sesi ve öfkesi ertesi gün geri geldi. Führer'in gün ortasındaki toplantısına Feldmareşal Keitel'in yanı sıra Jeschonnek, Jodl ve Zeitzler çağrıldı. "Orada res-

40 Bezimlnski, söyleşi, 10 Kasım 1995.
41 Dyatlenko yazma metni.

men ve kesin biçimde teslim oldular" dedi Hitler kızgın bir inanmazlıkla. "Aksi takdirde safları sıkılaştırır, derin mevzili bir savunmaya geçer ve son kurşunlarıyla kendilerini vururlardı. Bir kadının sırf birkaç aşağılayıcı söz duyduğu için çekip gidecek, odasına kapanacak ve kendisini vuracak kadar gurur taşıdığı düşünülürse, bundan korkan ve tutsak düşmeyi tercih eden bir askere herhangi bir saygı duyamam."[42]

"Ben de anlayamıyorum" diye karşılık verdi Zeitzler. Takındığı bu tutum, Führer'i Altıncı Ordu'nun içinde bulunduğu gerçek duruma inandırmak için her şeyi yaptığı konusunda Manstein'a ve başkalarına verdiği teminatları kuşkuyla karşılamaya yöneltir nitelikteydi. "Hâlâ bunun doğru olmayabileceği kanaatindeyim; belki orada ağır yaralı yatıyordur."

Hitler sürekli Paulus'un intihardan kaçınmasına dönmekten kendini alamadı. Besbelli ki, bu tavır hayalindeki Stalingrad mitini tam anlamıyla lekelemişti. "Bu kadar ağrıma gitmesinin sebebi, birçok askerin gösterdiği kahramanlığın karaktersiz bir nanemolla yüzünden boşa gitmesi. [...] Hayat nedir? Hayat ulustur. Birey sonuçta ölmek durumundadır. [...] Şahsen en çok ağrıma giden şey, bir de kalkıp onu feldmareşalliğe terfi ettirmiş olmam. Ona bu nihai tatmini vermek istedim. Kendisini bütün üzüntülerden sıyırabilecekken, ebediyete ve ulusal ölümsüzlüğe yükselebilecekken, Moskova'ya gitmeyi tercih ediyor." Ama hiç kimse Hitler'in Japon müttefiklerinden daha büyük bir şoka uğramadı. Paulus'u ve diğer tutsak generalleri gösteren bir Sovyet filmini daha sonra izleyen üst düzey Japon yetkilileri ve askeri komutanları, "Eğer bu doğruysa, Paulus niçin gerçek bir asker gibi intihar etmedi?" dediler inanmaz bir tavırla.[43]

Kuzey çemberi General Strecker komutasındaki altı tümenin kalıntılarıyla hâlâ direnmekteydi. Strecker XI. Kolordu'nun Stalingrad traktör fabrikasındaki karargâhından şu mesajı iletti: "Birlikler ağır silah ve ikmal olmadan çarpışıyor. Askerler bitkinlikten çöküyorlar. Silahlar hâlâ ellerinde donarak ölüyorlar. Strecker."[44] Mesajı güçlüydü, ama belirgin biçimde Nazi klişelerinden uzaktı. Zeitzler'le görüşmesinden sonra mesajı alan Hitler, ikindiye doğru şu cevabı verdi: "*Kessel*'in kuzey kesiminin sonuna kadar direnmesini bekliyorum." Bu noktayı daha da vurgulamak için, kısa bir süre sonra bir Führer direktifi iletti: "XI. Kolordu diğer cephelerdeki harekâtları kolaylaştırmak üzere olabildiğince çok düşman gücünü bağlamak açısından sonuna kadar direnmelidir."[45]

42 1 Şubat 1943, aktaran Gilbert (ed.), s. 17-22 ve Warlimont, s. 319-323.
43 Nikolay Ayrhayev, aktaran, *Far Eastern Affairs*, No. 4, 1990, s. 124.
44 BA-MA, RL30/5.
45 Özel Kurmay Heyeti savaş güncesi, BA-MA, RL30/6, s. 151.

Son çemberi ezmek için dört Sovyet ordusu hızla harekete geçirilmişti. Bir kilometreye yakın bir alana 300 sahra topunun yığılmasıyla, fabrikalar semti bir kez daha dümdüz edildi. Geriye kalan her sığınak bazıları sahra toplarıyla, bazıları lav silahlarıyla olmak üzere yakın menzilden yok edildi; kimi zaman tankların dosdoğru sığınağa yanaşıp namlularını bir mazgaldan içeriye daldırdığı oldu.

Strecker tamamen Manstein'a yardımcı olmak açısından, çarpışmayı sürdürmenin bir askeri amaca hizmet ettiği kanısındaydı; ama propaganda amacıyla bir intihar fikrine karşıydı. Muharebenin bitmesinden kısa bir süre önce bir alay emir subayıyla konuşmasının gösterdiği üzere, bir subayın görevlerine dair kafasında hiç kuşku yoktu.

"Zamanı geldiğinde intihar edeceğiz" diye söz verdi ona emir subayı.

"İntihar mı?" diye hayretle sordu Strecker.

"Evet, Sayın General! Albayım kendisini vuracak. Tutsak alınmaya izin vermememiz gerektiğini düşünüyor."

"O halde sana bir şey söyleyeyim. Sen kendini vurmayacaksın, albayın da kendisini vurmayacak. Askerlerinizle birlikte tutsak düşeceksiniz ve iyi bir örnek oluşturmak için elinizden gelen her şeyi yapacaksınız."

"Yani, demek istiyorsunuz ki," dedi genç subay, gözleri parlayarak, "kendimi vurmama gerek yok."[46]

Strecker 1 Şubat gecesinin büyük bölümünü eski bir dostu olan Albay Julius Müller'in alay karargâhında geçirdi. Sığınağın bir köşesinde tek bir mum yanarken, oradaki küçük topluluk son zamanlardaki çarpışmalardan, ayrılmış arkadaşlardan ve onları bekleyen tutsaklıktan söz etti. "Hiç kimse çekilen bütün o acılara değinmiyor" diye dikkat çekti Strecker. "Hiç kimse buruklukla konuşmuyor." Sabaha doğru Strecker ayağa kalktı. "Müller, gitmeliyim" dedi. "Senin ve askerlerinin yolu Tanrı'yla birlikte olsun." Thomas Carlyle'ın Tanrı'yı "gerçek feldmareşal" olarak nitelendirişi Strecker'in çok hoşuna giderdi. Hiç kuşkusuz, hayalindeki cennet kusursuz askeri düzenin hüküm sürdüğü bir yerdi.

"Görevimizi yapacağız, Sayın General" diye karşılık verdi Müller, iki asker tokalaşırken.

Strecker daha önce tümen komutanlarının teslim olma isteklerine karşı çıkmıştı; ama 2 Şubat sabahı saat dörtte, generallerinden von Lenski ve Lattmann bir kez daha izin istedi. Strecker yine kabul etmeye yanaşmadı. Bunun üzerine Lenski subaylarından birinin Ruslarla şartları müzakere etmek üzere zaten yola çıktığını söyledi. Tartışmayı sürdürmekte bir anlam görmeyen Strec-

46 Strecker, Haller, s. 105.

ker, Groscurth'la birlikte son mesajı kaleme aldı. "XI. Kolordu altı tümeniyle şiddetli çarpışmalar boyunca son adama kadar görevini yerine getirmiştir. Yaşasın Almanya!"[47] Mesaj Don Ordu Grubu'nun eline geçti. Strecker daha sonraları kendisinin ve Groscurth'un Hitler'e dönük bir övgüye bilinçli olarak yer vermediklerini ileri sürecekti; ama kayda geçirilen ve daha sonra Doğu Prusya'ya gönderilen metin "Yaşasın Führer!" sözleriyle bitmekteydi.[48] Herhalde birileri mesajı *Wolfsschanze* için daha makbul hale getirmenin akıllıca olacağını düşünmüş olsa gerek.

Beliren iki Rus askeri komutanlık sığınağının girişine oldukça tereddütlü baktığında, Groscurth bir generali getirmeleri için onlara bağırdı. Strecker daha sonraları askerlerinden birçoğunun "güçbela ayakta duracak" halde olduğunu yazacaktı.

Yabancı gazeteciler birkaç gün sonra fabrikalar semtinde bir geziye götürüldü. "Arazinin normal engebelerinin geçmişte nasıl olduğunu kestirebilmek mümkün değildi" diye yazdı İngiliz muhabir Alexander Werth. "Yollar hep inişli çıkışlı; nerenin bir doğal yamaç olduğunu, nerenin bir düzine kadar bomba kraterinin birleşmesiyle oluşmuş bir çukurun kenarı olduğunu anlamaya imkân yoktu. Siperler fabrika avlularının, hatta atölyelerin içinden geçiyordu; siperlerin dibinde donmuş yeşil Almanlar ve donmuş kurşuni Ruslar, insan bedeninin donmuş parçaları hâlâ yatıyordu; tuğla yıkıntıları arasında saçılmış teneke Alman ve Rus miğferleri yarı yarıya karla doluydu. Ortalıkta dikenli teller, yarısı açıkta duran mayınlar ve kovanlar, başka molozlar, duvar parçaları ve eğri büğrü yumaklar haline gelmiş paslı çelik kirişler vardı. Böyle bir ortamda bir insanın nasıl sağ kalmış olacağını hayal etmek zor."[49]

2 Şubat sabahı koyu bir sisle başladı; sis daha sonra güneşle ve toz halindeki karı savuran rüzgârla dağıldı. Son birliklerin de teslim olduğu haberi 62. Ordu içinde yayılırken, doğaçlama bir gösteriyle gökyüzüne işaret fişekleri atıldı. Volga filosuna mensup denizciler ve sol yakadaki askerler beş ay boyunca mahzenlerde ve çukurlarda tıkılı kalmış siviller için ellerinde ekmek somunlarıyla ve yiyecek konserveleriyle buzlu nehir yüzeyini aştılar.

Dolaşmaya çıkan gruplar ve kişiler, yolda karşılaştıklarıyla hayretler içinde kucaklaşıyordu. Donuk havada sesler kısıktı. Harabelerin renksiz manzarasın-

47 BA-MA, RL30/5.
48 Haller, s. 107.
49 Werth, *The Year of Stalingrad*, s. 463.

da insan endamlarının eksik olmamasına karşın, kent metruk ve ölü bir görünümdeydi. Sonuç pek beklenmedik ve hatta ani olmasa bile, Rus savunucular Stalingrad Muharebesi'nin nihayet sona erdiğine inanmakta güçlük çekiyorlardı. Yaşanan şeyleri düşününce ve ölüleri hatırlayınca, hayatta kalmış olmaları onları şaşırtıyordu. Volga'nın öbür yakasına gönderilen her tümenden geriye en fazla birkaç yüz asker kalmıştı. Stalingrad harekâtının tamamında Kızılordu 485.751'i ölü olmak üzere 1,1 milyon zayiat vermişti.[50]

Grossman geriye dönüp son beş ayı düşündü. "Volga kıyısındaki balıkçı köyüne giden geniş toprak yol, o şan ve ölüm yolu aklıma geldi; ağustosun boğucu tozunda, eylülün mehtaplı gecelerinde, ekimin sağanak yağmurlarında, kasımın karlarında o yolda sessizce yürüyen kollar aklıma geldi. Tanksavarcılar, makineli tüfekli askerler, sıradan piyadeler ağır adımlarla, haşin ve vakur bir suskunluk içinde yürümüşlerdi. Saflarından gelen tek ses, silahlarının şakırtıları ve ölçülü adımlarının patırtılarıydı."[51]

Richthofen'in bombardıman uçaklarının o ağustos öğle sonrasında görünmesinden önce kentin var olan yapılarından geriye kalan tanıdık şeyler çok azdı. Stalingrad artık neredeyse yanık bir iskeletten ibaretti. Ayakta kalan yegâne nirengi noktası, etrafında küçük oğlan ve kız çocuğu heykelleri bulunan fıskiyeydi. Her taraftaki harabelerde binlerce çocuğun can vermesinden sonra, insanı rahatsız eden bir mucizeydi bu.

50 485.751'i ölü olmak üzere 1,1 milyon zayiat, aktaran Erickson, Erickson ve Dilks, s. 264.
51 Grossman belgeleri, RGALİ, 1710/1/101.

23

"DANSI KESİN! STALİNGRAD DÜŞTÜ"

Bir Luftwaffe keşif uçağı 2 Şubat'ın gün ortasında kent üzerinde daireler çizdi. Pilotun telsiz mesajı hemen Feldmareşal Milch'e aktarıldı: "Stalingrad'da hiçbir çarpışma belirtisi yok."[1]

Voronov ve Rokossovski'nin Paulus'la ilk görüşmesinden sonra, Yüzbaşı Dyatlenko diğer tutsak generalleri sorgulamaya döndü. Beklentilerinin aksine, generaller çok farklı tepkiler verdi. Hube'den XIV. Panzer Kolordusu komutanlığını devralmış olan General Schlömer, bir sopaya yaslanmış halde topallayarak ve üstünde vatkalı bir Kızılordu ceketiyle içeriye girdi. Uysal sevimliliğiyle ve "askeri sorunlarda eğitimsiz onbaşı", "maiyetimdeki kabiliyetsiz kariyeristler" gibi saptamalarıyla sorgucusunun dostluğunu kolayca kazandı.[2] Buna karşılık, NKVD'nin "kuşatma sırasında Führer'e itaatsizliğin en gayretli savunucusu olduğunu sonradan öğrendiği" General Walther von Seydlitz "çok ketum" bir davranış sergiledi.

Stalin açısından, aralarında yirmi iki Alman generalinin bulunduğu 91.000 tutsak, bayraklardan ya da toplardan daha iyi bir ganimetti. Hâlâ şok içinde olan Paulus, Moskova'dan getirtilen gazetecilerin karşısına çıkmayı ilk başta reddetti. Onunla Teğmen Beziminski'nin tercümanlığıyla yapılan konuşmada, "Kendimize göre kurallarımız var" diye çıkıştı Don Cephesi karargâhından Albay Yakimoviç. "Size söyleneni yapmak zorundasınız."[3] Bununla birlikte bir taviz kabul edildi. Paulus gazetecilerden gelen sorulara cevap vermek zorunda kalmayacaktı; intihar etmediğini kanıtlamak üzere orada boy göstermesi yeterli sayıldı.

Yabancı muhabirler Alman generallerinin görünüşü karşısında oldukça şaşırdı. "Sağlıklı görünüyorlardı ve yetersiz beslendiklerinin en ufak emaresi yok-

1 BA-MA, RL30/6.
2 Dyatlenko yazma metni.
3 Beziminski, söyleşi, 10 Kasım 1995.

tu" diye yazdı Alexander Werth. "Besbelli ki, Stalingrad'ın çektiği ıstırap süresince emirlerindeki askerler açlıktan ölürken, onlar az çok düzenli öğünlerle yemeye devam etmişlerdi. Kötü durumda görünen tek kişi bizzat Paulus'tu. Solgun ve hasta görünüyordu; sol yanağında asabi bir seğirme vardı."[4]

Soru yöneltme girişimleri pek başarılı olmadı. "Ortam bazı hayvanların ziyaretçilere ilgi gösterdiği, diğerlerinin ise somurttuğu bir hayvanat bahçesine oldukça benzerdi" diye yazdı Werth.[5] General Deboi açıkçası yabancı gazetecileri memnun etmeye teşneydi ve "sanki benden korkmayın dercesine" Avusturyalı olduğunu hemen belirtti. General Schlömer en rahat kişiydi. Yanındaki Rus subaylardan birine döndü ve Stalin'in kısa bir süre önce yeniden uygulamaya koyduğu apoletini okşayarak, komik bir şaşkınlık bakışıyla, "Ne bu, yeni mi?" diye sordu. General von Arnim ise daha çok bavulunun akıbetiyle ilgiliydi ve dolayısıyla Kızılordu askerleri hakkında ne düşündüğü üzerinde durdu. "Subaylar çok düzgün davranıyor" diye bildirdi, ama askerleri "küstah hırsızlar" olarak nitelendirdi.

Tutsaklığın getirdiği gerginlik Zavarikino'daki iki köy evinde vakara yakışmayan davranışlara da yol açtı. Albay Adam bir sabah Kıdemli Teğmen Bogomolov'u Nazi selamıyla ve "Heil Hitler" seslenişiyle bilinçli olarak kışkırttı. Ancak Rusların en çok hoşlanmadığı subay Schmidt'ti. Bogomolov onu bir kadın karavana görevlisinden tutsaklara yemek dağıttığı sırada gözyaşlarına boğduğu için özür dilemeye zorladı. Birkaç gün sonra diğer generallerin kaldığı karşıdaki *izba*'da sorun patlak verdi. İkinci muhafız müfrezesinden Teğmen Spektor, Bogomolov'a telefon açarak acele gelmesini rica etti. Bir kavga çıkmıştı. "Evin kapısını açtığımda," diye yazacaktı Bogomolov sonradan, "bir Alman generalin bir Rumen generali bileğinden sıkıca tuttuğunu gördüm. Alman beni görüp elini bırakınca, Rumen de ağzının ortasına yumruğu indirdi. Kavgaya Alman generalinin Rumen generale ait bıçak, çatal ve kaşığı almaya çalıştığı iddiasının yol açtığı anlaşıldı." Bogomolov aşağılayıcı bir inanmazlık içinde, Teğmen Spektor'u "Böyle davranışlara göz yummaya devam edersen, kendi kaşığını da kaptırırsın ha" diye alaylı biçimde uyardı.[6]

Generaller arasındaki gizli çekişmeler ve nefretler açığa çıkmıştı. Seydlitz'in tümen komutanlarını teslim olmaya ilişkin kararlarında serbest bırakmasından sonra, onunla Heitz arasında karşılıklı bir hoşlanmama tavrı vardı. Askerlerine "son kurşundan bir öncesine kadar" çarpışma emrini veren Heitz, bizzat teslim olmuş ve ardından 64. Ordu karargâhında General Şumilov'un sunduğu yeme-

4 Werth, *The Year of Stalingrad*, s. 446.
5 Werth, *The Year of Stalingrad*, s. 444.
6 Bogomolov yazma metni.

ği kabul etmişti. Ayrıca geceyi orada geçirmişti. Sonunda Zavarikino'daki diğer tutsak generallere katıldığında, tutsaklık için önceden hazırlanmış birkaç valizle gelmesi bir curcunaya yol açtı. Sonuna kadar çarpışma emri söz konusu edildiğinde, intihar etmeye kalkıştığı, ama kurmay başkanınca engellendiği cevabını verdi.

Wehrmacht açısından, ödenen bedelin sayımını çıkarma zamanıydı. Feldmareşal Milch'in kurmay heyeti, hava ikmali sırasında tahminen 488 nakliye uçağı ve 1.000 kadar mürettebat mensubu kaybedildiğini belirledi. Diğer yer personeliyle birlikte 9. Uçaksavar Tümeni yok edilmişti; Dördüncü Hava Filosu'nun harekât sırasındaki bombardıman uçağı, avcı uçağı ve Stuka kayıpları da bunun cabasıydı.

Ordunun verdiği kayıpların kesin dökümü hâlâ belirsiz olsa da, Stalingrad harekâtının Alman tarihinde o zamana kadar yaşanmış en feci yenilgiyi getirdiğine hiç kuşku yoktur. Altıncı Ordu ve Dördüncü Panzer Ordusu fiilen yok edilmişti. Uranüs Harekâtı'nın başlamasından beri sırf *Kessel*'de 60.000 kadar ölü verilmiş ve 130.000 dolayında asker tutsak düşmüştü (İstatistiklere ilişkin kafa karışıklığının burada da esas olarak Alman üniformalı Rusların sayısından kaynaklandığı söylenebilir). Verilen rakamlar Ağustos–Kasım arasında Stalingrad içindeki ve çevresindeki kayıpları, dört müttefik ordusunun imha edilişini, Manstein'ın kurtarma girişimindeki yenilgiyi ve Küçük Satürn Harekâtı'yla verilen kayıpları hesaba katmamaktadır. Mihver devletleri toplam olarak yarım milyonu aşkın asker kaybetmiş olmalıdır.

Böyle bir faciayı Alman halkına anlatmak, Goebbels'in arsızca çarpıtma yönündeki bütün yeteneğiyle ve hummalı gayretle üstesinden gelmeye soyunduğu bir zorluktu. Rejim Altıncı Ordu'nun çembere alındığını ancak 16 Ocak'ta, "birkaç haftadır her taraftan düşman saldırılarına kahramanca karşı koyan birliklerimiz" sözleriyle itiraf etmişti.[7] Varılan noktada ise tam tersi bir yönü tercih ederek, tek bir adamın bile sağ kalmadığını ileri sürdü.

Goebbels ülkeyi askeri kederde kenetlemek üzere radyo istasyonlarını ve basını seferber etti. Gazeteler trajediyi nasıl sunacakları konusunda talimatlar yağdırdı. Bu dramatik kavgayla ilgili her sözün tarihe geçeceğini unutmamaları gerekirdi. Basın her zaman Rus yerine Bolşevik kelimesini kullanmalıydı. "Bütün Alman propagandası Stalingrad kahramanlığından Alman tarihindeki en değerli varlıklardan biri haline gelecek bir efsane yaratmalıdır." Özellikle konuya ilişkin Wehrmacht bildirisi "önümüzdeki yüzyıllarda yürekleri heyecanla titretecek"[8]

7 Boelcke, s. 408.
8 Boelcke, s. 430.

bir tarzda kaleme alınmalıydı. Sezar'ın askerlerine nutkuyla, Büyük Friedrich'in Leuthen Muharebesi öncesinde generallerine hitabıyla ve Napoléon'un imparatorluk muhafızlarına çağrısıyla denk düzeyde olmalıydı.

Bildiri Strecker'in teslim olmasından yirmi dört saat sonra telsizde özel bir duyuru olarak yayınlandı. "Führer karargâhından, 3 Şubat 1943. Wehrmacht Yüksek Komutanlığı, Stalingrad Muharebesi'nin sona erdiğini duyurur. Bağlılık yemininin gereğini yerine getiren Altıncı Ordu, Feldmareşal Paulus'un örnek teşkil edecek önderliği altında, düşmanın ezici sayı üstünlüğüyle imha olmuştur. [...] Altıncı Ordu'nun fedakârlığı boşa gitmedi. Tarihsel Avrupa misyonumuzun siperi olarak, altı Sovyet ordusunun saldırılarına karşı koydu. [...] Onlar Almanya'nın yaşaması için öldü."[9]

Rejimin yalanları, özellikle de Altıncı Ordu'nun her mensubunun öldüğü savı ters tepti. Sovyet hükümetince daha önce ilan edilen ve önemli bir haber olarak dünyanın her tarafına hızla ulaştırılan 91.000 tutsağın varlığına hiçbir açıklamada değinilmedi. Yabancı istasyonları dinlemeye başlayan insanların sayısı kaçınılmaz olarak daha da arttı.

Üç günlük ulusal yas ilan edildi, eğlence yerleri kapandı ve bütün radyo istasyonları ağır müzik çaldı; buna karşılık gazetelerin sayfa kenarlarına siyah bant çekmeleri yasaklandı ve bayraklar gönderlerde yarıya indirilmedi.

SS'in güvenlik dairesi olayın sivil moral üzerindeki etkisini küçümseme yoluna gitmedi. *Kessel*'deki dehşeti ve sefaleti anlatan asker mektuplarının, temelde rejimin felaketi kahramanlık gibi sunuşuyla çeliştiğinin de farkındaydı. Bir raporda şunlar belirtildi: "Stalingrad muhariplerinin veda mektupları sadece akrabaları arasında değil, toplumun daha geniş bir kesiminde büyük manevi sıkıntı yaymış durumda; çünkü bu mektupların içeriği hızla kulaktan kulağa aktarılıyor. Çarpışmaların son haftasında çekilen acılara ilişkin anlatımlar akrabalarının aklından gece gündüz gitmiyor."[10] Goebbels aslında bu sorunu çok önceden görmüş ve tutsak alınan askerlerce gönderilecek kartpostallara el koymaya karar vermişti. Güncesine 17 Aralık'ta şunu yazdı: "Akrabalara yazılmış kartlar gelecekte artık teslim edilmemelidir; çünkü bunlar Bolşevik propagandasının Almanya'ya girmesi için bir kapı sunuyor."[11]

Sovyet çabaları önüne geçilemeyecek kadar gayretliydi. NKVD'nin tutsak kamplarında kartpostallar dağıtıldı; ama ülkeye girişlerine Alman makamlarınca izin vermeyeceği bilindiğinden, içerikleri bir yaprağa birçoğu sığacak şekilde

9 Domarus, c. ii, s. 1985.
10 18 Şubat 1943, Heinz Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich 1938–1945*, c. xii, s. 4822, aktaran Wette ve Ueberschar, s. 63.
11 Boelcke, s. 411.

küçük harflerle basıldı ve Alman hatlarına propaganda bildirileri olarak atıldı. Cephedeki Alman askerleri düşen bildirileri sert ceza riskine rağmen almakta ve söz konusu kişilerin sağ olduğunu bildirmek üzere, listedeki adreslere isimsiz mektuplar göndermekteydi. Mektupların altına atılan imza "bir silah arkadaşı" ya da sadece "xxx" biçimindeydi. Nazi yetkililerini dehşete düşüren bir gelişmeyle, bazen aileler Sovyet bildirisinin bir nüshasını bile almakta ve aynı durumdaki diğer kişilerle irtibata geçmekteydi.

Görünüşe bakılırsa, bizzat Paulus rejimin Stalingrad felaketini çarpıtarak "arkadan vurulma" efsanesinin yeni bir versiyonuna dönüştürmeye çalışabileceğini teslim olmadan önce sezmişti (Bunun 9 Ocak'ta teslim şartlarını görüşmeyi reddetme kararını etkileyip etkilemediğini kestirmek imkânsızdır). Ne var ki, bu sefer yenilginin günah keçileri 1918'deki gibi komünistler ve Yahudiler değil, halkın zihninde hâlâ sıkı yer edinen genelkurmay ve aristokrasi olacaktı. Hedef tahtasına oturtulacak olanlar, yakındaki fırtınanın bir ipucuyla karşılaştı.

Roma'daki Alman orta elçisi Prens Otto von Bismarck, Nazi rejiminin onuncu yıldönümüyle ilgili resmi kutlamalardan kaçmak için Ocak sonunda karısıyla beraber bir tatile çıktı. Berlin'den uzak çoğu Alman diplomatı gibi, o da Stalingrad felaketinin gerçek dehşetinden pek haberdar değildi. St Moritz'teki Palace Hotel'de kaldıkları 31 Ocak akşamı, Bern'deki Alman büyükelçisinden gelen bir acil telefon bağlandı. "Dansı kesin!" diye uyardı büyükelçi. "Stalingrad düştü."[12] St Moritz'in SS mensubu yüksek rütbeli subayların gözde sayfiyesi haline geldiğini her ikisi de biliyordu. Başka hiçbir söze gerek yoktu.

Propaganda bakanlığının genel ve ağır piyadenin omuz omza çarpışmasına ilişkin parti çizgisi kısa sürede değişti. Goebbels 18 Şubat'ta Berlin Spor Sarayı'nda "Topyekûn Savaş – En Kısa Savaş!" temasıyla kitlesel bir toplantı düzenledi. Devasa bir afişte 1812'nin şu çağrısı yer almaktaydı: "Savaş Naramız Şu Olsun: Artık Halk Ayağa Kalksın ve Fırtına Kopsun". Çok farklı tarihsel bağlamlar nedeniyle, bu ateşli ifade rejimin en kararlı destekçileri dışında herkese yersiz göründü.

"Topyekûn savaş istiyor musunuz?" diye haykırdı Goebbels kürsüden. Dinleyiciler ulurcasına cevap verdi. "Bedeli ne olursa olsun, Führer'in peşinden gitmeye ve zafer için dövüşmeye kararlı mısınız?" Topluluk bir kez daha sadakatle kükredi.

12 Leopold Kont von Bismarck, söyleşi, 4 Mayıs 1996.

Stalingrad'ı izleyen haftalarda gündemi belirleyen Goebbels'ti. Topyekûn seferberliğe geçilerek, yarım yamalak tedbirlerden vazgeçilmesini talep etti; ama tedbirler furyasında sembolizm neredeyse daha önemliydi. Brandenburg Kapısı'nın üstündeki bakır kaplama savaş sanayisinde kullanılmak üzere söküldü. Profesyonel spor karşılaşmaları yasaklandı. Mücevheratçılar dahil lüks mağazalar kapatıldı. Bütün moda dergilerinin yayınına son verildi. Goebbels modaya karşı bir kampanya bile açtı; kadınların süslenip püslenmesine gerek olmadığı, çünkü "zaferle memlekete dönen askerlerin yamalı elbiseler içinde de aynı ölçüde" hoşnut edilebileceği anlayışını işledi. Perma yaptırmanın yasaklanacağına dair söylentiler yayıldı. Süslü olmanın kadın cinsi için görev olduğuna hararetle inanan Hitler buna itiraz etti ve Goebbels "bir kadının kendisini çirkinleştirmesine gerek olmadığını" bildirmek zorunda kaldı. Bir kuşatma ekonomisinin ilk belirtisi olan takas hızla yayıldı. Örneğin, ovma fırçaları çok geçmeden bir Furtwängler konserinin biletleriyle değiştirilir hale geldi.

Kurfürstendamm'daki Horcher, Quartier Latin, Neva Grill, Peltzers Atelier ve Tuskulum gibi gece kulüpleri ve lüks restoranlar kapatıldı. Tekrar açıldıklarında ise, Rusya'daki askerlerle bir dayanışma eylemi olarak, müşterilerin siparişlerini "kıta mutfağı yemekleri"yle (*Feldküchengerichte*) sınırlı tutmaya özendirilmeleri öngörüldü; bu fikrin ilham kaynağı muhtemelen Zeitzler'in sonradan yasaklanan perhiziydi. Bununla birlikte, Goering gözde restoranı olan Horcher'in Luftwaffe için bir subay kulübü olarak yeniden açılmasını sağladı.

Üst sınıfa mensup yoz generallerin Nazi idealine ihanet ettiği yolundaki pek örtülü olmayan mesaj sayısız yolla iletildi. Kısa bir süre sonra, Alman soylu ailelerinin silahlı kuvvetlerde askerlik yapan bütün mensuplarına görevlerinden istifa etmeleri bildirildi. Tiergarten'de ata binmek bile engellendi.

Duvarlardaki Nazi propaganda sloganları gittikçe arttı; ama müstehzi Berlinliler duvar yazısını tercih etti: "Savaşın keyfini sür, barış çok daha kötü olacak." Propaganda sözcük dağarcığında "Diren" en aşırı kullanılan kelime haline geldi. Geleceğe, en başta da Rusya'nın sert bir intikam alma kararlılığına ilişkin bir korku gelişti. Karaorman bölgesinde daha önce hancılık yapan ve *Ostfront*'tan izinli gelen bir asker Christabel Bielenberg'e şunu söyledi: "Doktor Hanım, Rusya'da ve Polonya'da yaptığımız şeylerin öcü bizden dörtte bir oranda alınsa, perişan olacağız ve üstelik bunu hak edeceğiz."[13]

Nazilere hayran olmayan Almanlar, gülünç paradoksu apaçık fark etti. Sovyetler Birliği'nin istila edilmesi Rusları Stalinizm'i savunmaya zorlamıştı. Şimdi

13 Bielenberg, s. 135.

ise yenilgi tehlikesi Almanları Hitler'in rejimini ve korkunç başarısızlığını savunmak durumunda bırakmaktaydı. Aradaki farklılık Rusların ricat edilecek çok geniş bir kara kütlesine sahip olması, Almanya'nın ise iki cephede savaşla, yoğun hava akınlarıyla ve bir ablukayla karşı karşıya olmasıydı. Üstelik Kazablanka'da bir araya gelen Roosevelt ve Churchill, Mihver devletlerinin koşulsuz teslim olmasına kadar savaşı sürdürme niyetlerini açıklamışlardı. Bu tavır Goebbels'in elini son derece güçlendirdi.

Muhalefet kararsızlık ve anlaşmazlıktan talihsizliğe kadar uzanan çeşitli sebeplerle zamanında harekete geçmeyi başaramamıştı. Müttefik devletleri, Nazi rejimine karşı yenilgiden korkan generallerin bir saray darbesinin yerine, demokratik bir alternatifin bulunduğuna inandırmak için vakit artık çok geçti. Muhalifler bunun farkında olmakla birlikte, Stalingrad'ın en azından başkaldırının tetikleyicisi olacağı umudunu hâlâ taşımaktaydı; ordu grubu komutanlarından hiçbiri harekete geçmeye hazır değildi. Daha düşük rütbeli, ama çok daha kararlı subaylar, gerekirse girişimde hayatlarını kaybetme pahasına, büyük riskler üstlenmeye hazırdı; ama tehlikeyi sezmede neredeyse bir köpek burnuna sahipmiş gibi görünen Hitler çok tetikteydi ve planlarını son anda sürekli değiştirmekteydi. Stalingrad'daki çöküşün ardından hoşnutsuzluğun tek açık işareti, "Beyaz Gül" olarak bilinen küçük bir Münihli öğrenci grubundan geldi. Savundukları fikirler Hamburg, Berlin, Stuttgart ve Viyana'daki diğer öğrenciler arasında da yayıldı. Nazizm'in yıkılması çağrısında bulunan bildirilere ve duvar sloganlarına dayalı bir kampanyadan sonra, Sophie Scholl ve kardeşi Hans 18 Şubat'ta Münih'teki Ludwig-Maximilian Üniversitesi'nde el ilanları dağıtmaktan dolayı tutuklandı. Gestapo'nun işkenceden geçirdiği ve ardından Münih'teki Halk Mahkemesi'nin özel bir celsesinde Roland Freisler'in ölüm cezasına çarptırdığı iki kardeş idam edildi. Bu çevrenin felsefe profesörü Kurt Huber gibi başka bir dizi mensubu benzer akıbetlerle karşılaştı.

Stalingrad'da kesin teslimden kısa bir süre sonra, Hitler yakın çevresi dışından ilk yüksek rütbeli subay olan Feldmareşal von Manstein'la görüştü. Manstein Güney Rusya'da topyekûn çöküşten sakınmak açısından almak zorunda kaldığı tedbirleri ana hatlarıyla anlattı. Hitler ona daha fazla geri çekilmemesini emretme niyetindeydi; ama Manstein gelinen noktada koşulları belirleyebilecek durumda olduğunun farkındaydı. Görüşme sırasında Hitler Stalingrad için sorumluluğu tek başına üstlendiğini söyledikten sonra, birdenbire bu itirafından vazgeçerek, kusuru bir ölçüde Goering'e yıkabileceğini, ama onu yerine geçecek Devlet Mareşali olarak atadığından, Stalingrad'dan sorumlu tutamayacağını ek-

ledi. Kendisinin karışık stratejisinden ve uzaktan harekâtı kontrol altında tutma girişimlerinden hiç söz edilmedi. En büyük ithamları hâlâ Paulus'a yönelikti. Goebbels'e savaştan sonra Paulus'u ve ona bağlı generalleri son kurşuna kadar direnme yolundaki açık emrini yerine getirmekten kaçındıkları için divanıharbe vereceğini söyledi.

Hitler'in eski alışkanlığıyla sofra başında nutuk çekmesi artık nadirdi. Tek başına yemek yemeyi tercih etmekteydi. Guderian onu büyük ölçüde değişmiş buldu: "Sol eli titremekteydi, sırtı büküktü, bakışları sabitti, gözleri pırtlak olmakla birlikte eski ışıltıdan yoksundu, yanaklarında kırmızı benekler vardı." Ama Milch'le görüşmesinde, Hitler Stalingrad'daki büyük çaplı gereksiz can kaybından dolayı hiçbir pişmanlık belirtisi göstermedi. Tek düşündüğü şey bir kez daha işi tırmandırarak, daha fazla canı harcamaktı. "Savaşı bu yıl bitireceğiz" diye anlattı ona. "Buna uygun olarak, bütün Alman halk gücünün kullanılacağı devasa bir seferberliğe karar vermiş bulunuyorum."[14]

Rusya'da zaferin getirdiği ateşli sevinç kendiliğinden olduğu kadar güdümlüydü de. Kremlin çanları Paulus'un teslim olduğu haberini bildirmek için çalındı. Radyolarda heyecan uyandırıcı askeri müzik yayınları yapıldı ve bildiriler bütün gazetelerin ön sayfalarında yer aldı. Günümüzün Cannae Muharebesi'nde Kızılordu'nun bağrından çıkan Hannibal'lerin "Alman genelkurmayının maceraperestlerine" verdiği "sert tarih dersi" yüceltildi. Stalin, bilge önder ve zaferin büyük mimarı olarak sunuldu.

Sovyetler Birliği'nde moraller sahiden çok yükseldi. Muharebe boyunca insanlar her yerde birbirlerine Volga kıyısındaki olaylarla ilgili en son haberleri sormuştu. Böyle korkunç bir muharebeden sonra zafer gelince, insanlar birbirlerine ikide bir şunu söylemekteydi: "Stalingrad'ı halletmiş bir ordunun önünde durulamaz." Yenilgiye uğramış düşman aleyhine keyifli şakalar da yapılmaktaydı. "Mahzende yakalanmış bir feldmareşal olmanın nasıl bir duygu olduğunu merak ediyorum?" çok tutulan bir dokundurmaydı.[15] "Stalingrad'dan sonra tek bir askerin dahi savaşın neticesi konusunda hiçbir kuşkusu yoktu" dedi orada yaralanmış bir subay.[16] Moralleri daha da yükseltmek için Stalingrad tümenlerinden askerler farklı ordulara ve cephelere dağıtıldı.

Stalin kısa bir süre sonra SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından Sovyetler Birliği Mareşali olarak atandı; Napoléon'un imparatorluk tacı giymesinden

14 Aktaran Rohden, s. 127.
15 Wettlin, s. 86, 88.
16 Smirnov, söyleşi, 22 Kasım 1995.

ancak biraz mütevazı sayılacak bir yaklaşımdı bu. Savaşın tarihi birdenbire yeniden şekillendirildi. 1941'in felaketleri tamamen Stalin'in hazırladığı kurnazca bir planın parçası gibi görünecek şekle sokuldu. Kötü dönemlerde basında Stalin'in resmine ve ismine yer vermekten kaçınılmıştı; şimdi ise "Sovyet halkının büyük reisi", "zaferlerimizin dâhi örgütleyicisi" tekrar ön plandaydı. Çarlık döneminde saraylıların suçlanmasına oldukça benzer biçimde, bütün felaketler ve bütün kötülükler başkalarının sırtına yıkıldı. İlya Ehrenburg müthiş alaycılığıyla insanların "inanmaya ihtiyaç duyduğu" yorumunda bulundu.[17] Gulag'daki tutuklular bile komünizm altında düşünülemeyecek korkunç bir adli hatayı düzeltmek için devreye gireceği inancıyla, Halkın Büyük Babası'na mektuplar yazdı. Tarihte hiçbir yönetici Berya'dan daha etkili bir paratoner olmamıştı.

Kızılordu generalleri bariz biçimde ödüllendirildi. Komiserlerin yer aldığı ikili komuta yapısının bir süre önce kaldırılması, "subay" rütbesinin ve tarifinin resmen yeniden benimsenmesiyle taçlandırıldı. Örtmece "komutan" ibaresinden vazgeçildi. General Schlömer'in eğlenerek dikkat çektiği gibi, bazı Bolşevik linç güruhlarının 1917'de çarlık subaylarının cesetlerine çiviyle çaktıkları ayrıcalık sembolleri, yani apoletler geri döndü (Sırma kordonlar Büyük Britanya'dan, oradaki Rus görevlilerinin şaşırmasına ve doğru bulmamasına karşın, gizlice getirtilmişti). Bir muhafız tümeni askeri, apoletlerle ilgili haberi bir demiryolu istasyonunda postalları boyayan yaşlı bir adamdan duydu. "Bu sırma apoletler işini bir daha başlatıyorlar" dedi adam öfkeli bir inanmazlıkla. "Tıpkı Beyaz Ordu'daki gibi." Trene dönen askerin bu haberi verdiği arkadaşları da hayret ettiler. "Kızılordu'da ne gerek var buna?" diye sordular.[18] Böyle mırıldanmalar kulak arkası edildi. Büyük Yurtseverlik Savaşı için ihdas edilen yeni Suvorov ve Kutuzov nişanları da harekâta katılan üst düzey komutanlara dağıtıldı.

En büyük propaganda başarısı ise Sovyet sınırlarının çok ötesine taştı. Kızılordu'nun fedakârlığına ilişkin hikâye dünyanın her yanında, özellikle de işgal altındaki Avrupa'da güçlü bir etki yarattı. Her yerdeki direniş hareketleri ve böylece savaş sonrasındaki Avrupa'nın siyaset sahnesi bundan epeyce etkilendi. Kızılordu'nun zaferi Komünist Parti üyeliği statüsünü yükseltti ve çok sayıda yoldaşı çekti. Muhafazakârlar bile Kızılordu'nun kahramanlığını övmekten kaçınamadı. Britanya'da Kral VI. George kente armağan olarak verilecek bir Stalingrad Kılıcı yaptırdı. Paulus'u ve savaş tutsaklarından oluşan uzun kolların karla kaplı manzarada yılan gibi kıvrılışını gösteren titrek çekimlerle zaferi övücü haber filmleri hem sivillere hem de askerlere moral verdi. Rusların Alman

17 Ehrenburg, s. 10-11.
18 Ulko, söyleşi, 21 Kasım 1995.

saldırısının asıl ağır yükünü çektiğini ve Doğu Cephesi'nin batıdaki diğer cephelerin hepsine nazaran çok daha kesin biçimde Wehrmacht'ı öldürücü kan kaybına uğrattığını artık herkes biliyordu. Kızılordu savaş tutsaklarına bağıran Rus subayının belirttiği gibi, Berlin harap Stalingrad kentine benzer hale gelinceye kadar bastırmaya devam edecekti.

24
ÖLÜLER KENTİ

Harap kentin üzerine 2 Şubat'ta çöken sessizlik, yıkıma doğal bir halmişçesine alışanlara ürkütücü geldi. Grossman'ın tasviriyle, kentin manzarasına moloz tümsekleri, alçak açılı kış güneşinin sanki asla dibe vuramayacağı derinlikte bomba kraterleri ve "vagonların nalları dikmiş ölü atlar gibi yattığı demiryolu hatları" hâkimdi.[1]

Yaklaşık 3.500 sivil, defin ekipleri olarak işe koşturuldu. Donmuş Alman cesetleri kereste yığınları gibi yol kenarına istif edildi ve develerle çekilen birkaç arabanın bulunmasına karşın, taşıma işlerinin büyük bölümü derme çatma kızaklarla ve el arabalarıyla yürütüldü. Alman ölüleri önceki yaz kazılmış sığınaklara ya da kocaman tanksavar hendeklerine götürülerek aşağıya yuvarlandı. Daha sonraları 1.200 Alman tutsak, atlar yerine insanların çektiği kağnıları kullanmak üzere aynı görevde çalıştırıldı. Bir savaş tutsağının anlatımına göre, "bu iş ekiplerinin neredeyse bütün elemanları kısa bir süre sonra tifüsten öldü."[2] Diğerleri ise muhafızlar eşliğinde çalışmaya götürülürken, Beketovka Kampı'ndaki bir NKVD subayına göre "her gün onlarca" olmak üzere yolda vuruldu.[3]

Çarpışmaların tüyler ürpertici izleri öyle çabuk silinmedi. Volga buzlarının ilkbaharda erimesinden sonra, pıhtılaşıp kararmış ten topakları nehir kıyılarına vurdu. General de Gaulle Aralık 1944'te kuzeye doğru Moskova'ya giderken Stalingrad'da mola verdiğinde, kazılan topraklardan hâlâ ceset çıktığını öğrenince şaşkına uğradı; oysa bu durum birkaç on yıl daha sürecekti. Kentteki neredeyse her inşaatta muharebeden kalan insan kemiklerine rastlandı.

Ölü sayısından daha şaşırtıcı olan nokta, insanın sağ kalma gücüydü. Stalingrad Parti Komitesi "faşist işgalinden kurtarılan" bütün semtlerde toplantı-

1 Grossman belgeleri, RGALİ, 1710/1/101.
2 Beck, s. 191.
3 Teğmen Medvedev'den Binbaşı Demçenko'ya, 9 Mart 1943, aktaran Epifanov, s. 241.

lar düzenledi ve hızla bir sayım yaptı.[4] Sayım sonucunda en az 9.796 sivilin muharebe alanındaki harabelerde hayatlarını sürdürerek, çarpışmalardan sağ çıktığı saptandı. Bunların arasında yer alan 994 çocuktan sadece dokuzu anne babalarına kavuştu. Büyük çoğunluğu devlet yetimhanelerine gönderildi ya da kenti temizleme işlerinde görevlendirildi. Sayım raporunda bu çocukların hiçbir şekilde değinilmeyen bedensel ya da zihinsel durumuna, çarpışmalardan çok kısa bir süre sonra elbise dağıtmak üzere kente gelen bir Amerikalı yardım görevlisi tanık oldu. "Çocukların çoğu dört ya da beş kış ayı boyunca muharebe alanında yaşamıştı" diye yazdı bu kadın görevli. "Açlıktan şişen karınları davul gibiydi. Konuşmaktan, hatta insanların yüzüne bakmaktan korkarak, köşelere siniyorlardı."[5]

Stalingrad Parti Komitesi'nin daha büyük öncelikleri vardı. "Sovyet yetkilileri kentin bütün semtlerinde hemen görevlerinin başına döndüler" diye bildirildi Moskova'ya.[6] Kızılordu komiserleri 4 Şubat'ta hem sağ kalan sivillerin hem de askerlerin katılımıyla "bütün kent"le ilgili bir siyasal toplantı düzenledi. Yoldaş Stalin'i ve Kızılordu'ya önderliğini öven uzun konuşmaların yapıldığı bu toplantı, Komünist Parti tarzında bir şükran günü ayini gibiydi.

Resmi makamlar patlamamış mermileri temizleme gereğinden dolayı, doğu yakasına kaçmış olan sivillerin evlerine dönmelerine ilk başta izin vermedi. Mayın temizleme ekiplerinin önce "güvenli özel patikalar"dan[7] oluşan bir temel yapı oluşturması şarttı. Ama kısa sürede birçok sivil donmuş Volga'yı aşarak izinsiz geri dönme yolunu buldu. Yıkık binaların kenarlarına tebeşirle yazılan ve çarpışmalarla parçalanmış ailelerin sayısına tanıklık eden mesajlar belirdi: "Anacığım, hepimiz iyiyiz. Bizi Beketovka'da ara. Klava."[8] Birçok insan hangi akrabalarının sağ ya da ölü olduğunu savaşın bitmesine kadar öğrenemedi.

Birçoğu ayakta duramayacak kadar takatten düşmüş büyükçe bir Alman tutsak topluluğu da Stalingrad'ın merkezindeki bir siyasal toplantıya katılmak ve önde gelen üç Alman komünistinin, Walter Ulbricht, Erich Weinert ve Wilhelm Pieck'in uzun nutuklarını dinlemek zorunda bırakıldı.

Teslim olma sırasında çoğu tutsak öylesine acınacak durumdaydı ki, sonraki haftalarda ve aylarda ölüm oranının hatırı sayılır bir düzeye çıkması öngörülebilir bir şeydi. Bunu kötü muamelenin, ara sıra görülen vahşetin ve hepsinden

4 RÇHİDNİ 17/8/226.
5 Wettlin, s. 119.
6 RÇHİDNİ 17/8/226.
7 Gonçarov, söyleşi, 23 Kasım 1995.
8 Aktaran Agapov, s. 11.

önemlisi lojistik yetersizliklerin ne ölçüde artırdığını hesaplamak imkânsızdır. Muharebe sonunda alınan 91.000 tutsağın neredeyse yarısı ilkbahara girilirken ölmüştü. Bizzat Kızılordu sonraki raporlarda tutsakların bakımına ilişkin talimatların umursanmadığını kabul etti; teslim olma sırasında ya da teslimden kısa bir süre sonra, çoğu kez ölen akrabaların ya da silah arkadaşlarının öcünü almak üzere kaç Alman'ın gelişigüzel vurulduğunu kestirmek mümkün değildir.

Sözde hastanelerdeki ölüm oranı dehşet vericiydi. Çariçe boğazının "Bir Numaralı Savaş Tutsağı Hastanesi" adı verilen tünel sistemi, en büyük ve en korkunç hastane olarak kaldı; buranın seçilmesinin sebebi soğuğa karşı koruma sağlayacak hiçbir binanın kalmamasıydı. Duvarlardan hep su akmaktaydı; içeride dönüp duran iğrenç, iç bayıltıcı insan nefesi dışında pek fazla hava yoktu; çok az oksijen kaldığı için, teneke kutulardan yapılmış az sayıdaki ilkel gaz lambasının sürekli titreyip sönmesi tünelleri karanlıkta bırakmaktaydı. Her galeri tünel zemininin rutubetli ve aşınmış toprağı üstünde yan yana yatan yaralıların kapladığı alandan çok daha geniş değildi; bu yüzden loş ortamda, donmadan mustarip ayaklara basarak ya da takılarak, boğuk bir acı çığlığının kopmasına yol açmamak zordu. Cerrahların hasta sayısıyla başa çıkamamasından dolayı, bu donma mağdurlarının birçoğu kangrenden öldü. O takatsiz halde ve anestezi uygulanmadan yapılan uzuv kesme ameliyatlarından sonra sağ kalıp kalmayacakları ise başka bir konuydu.

Yaklaşık dört bin hastanın birçoğu son derece acınacak durumdaydı ve çürümüş etlerde mantarın yayılması nedeniyle doktorlar çaresizdi. Sargı bezi neredeyse hiç kalmamıştı ve hiç ilaç yoktu. Ülserler ve açık yaralar etraftaki pislikten tetanosun vücuda yayılması için kolay giriş noktaları sağlamaktaydı. Dizanteriden mustarip çok sayıda kişi için tek bir kovadan ibaret tuvalet tertibatı anlatılamayacak kadar berbattı ve geceleyin oraya gitmek için lamba yoktu. Birçok asker yerden kalkamayacak kadar mecalsizdi ve sıhhiye hizmetlisi sayısı sürekli yardım çağrılarına cevap vermeye yeterli değildi. Yetersiz beslenmeden zaten zayıf olan ve çok geçmeden hummaya yakalanan hizmetliler, kirli suları boğazdan yukarıya taşımak zorundaydı.

Doktorların elinde, gereğince tutulmuş sağlık durumu bilgileri şöyle dursun, hasta isimlerinin güvenilir bir listesi bile yoktu. İkinci hattaki Rus askerleri ve ayrıca ambulans birliklerinin mensupları tıbbi donanımlarını ve ağrı kesiciler dahil ilaçlarını çalmışlardı. 297. Tümen'in Protestan papazı yaralı bir adama yardımcı olmak üzere eğildiğinde, bir Sovyet binbaşısınca ensesinden vuruldu.

Rus sıhhiye subayları gördükleri şartlar karşısında dehşete düştüler. Bazıları hastalara acıyan bir tutum içindeydi. Hastanenin Rus komutanı sigaralarını

Alman doktorlarla paylaşmaktan geri kalmadı; ama diğer Sovyet personeli önceki yağma fasıllarından kurtulmuş saatleri ekmekle takas etmeye kalkıştı. 44. Piyade Tümeni'nin doktorlarından Dibold'un anlattığına göre, köylü atalarından miras gürbüz yüze sahip ve şen şakrak bir kadın ordu cerrahının kelepir saatler için pazarlığa gelmesi üzerine, yoksul bir aileden gelen genç bir Avusturyalı asker bir gümüş cep saati çıkardı. Ona savaşa giderken verildiği kuşkusuz olan bu ata yadigârını uzatarak karşılığında bir yarım somun aldı. Ekmeği yanındaki askerlerle paylaşarak, en küçük parçayı kendisine ayırdı.

Sefalet kötü insanları da açığa çıkardı. Bazı kişiler eski silah arkadaşlarının çaresizliğini daha önce akla gelmeyecek bir arsızlıkla istismar ettiler. Hırsızlar cesetleri ve en takatsiz hastaları soymaya başladılar. Bir kimsede saat, alyans ya da başka bir değerli eşya kalmışsa, karanlıkta kapıp alınması an meselesiydi. Ama doğanın kendine göre ilahi bir adaleti vardı. Hastaları soyanlar yağmalanmış eşyalardan bulaşan bitlerle hızla tifüs mağdurları durumuna düştüler. Bu tür işlerle kötü nam salmış bir tercüman öldüğünde, üzerinde sakladığı altın yüzüklerle dolu büyük bir kese bulundu.

İlk başta Sovyet yetkilileri tutsaklara hiç tayın vermedi. Şimdi incelemeye açık NKVD ve Kızılordu dosyaları, teslim sürecinin yakın olduğunun bilinmesine karşın, tutsakları gözetim altında tutmak ve hele yedirip içirmek için hemen hiç hazırlık yapılmadığını göstermektedir. Alman komünistlerinden Erich Weinart'ın yoğun karın erzak ulaşımını engellediği savı, inandırıcı olmaktan uzaktır. Asıl sorun zalimce kayıtsızlığın, bürokratik yetersizliğin, hepsinden önemlisi ordu ile NKVD arasında eşgüdüm eksikliğinin bir araya gelmesiydi.

Ayrıca Sovyetler Birliği vahim bir yiyecek sıkıntısı çekerken, Alman tutsaklara tayın ayırma konusunda köklü bir isteksizlik vardı. Siviller bir yana, birçok Kızılordu askerinin beslenmesi son derece yetersizdi; bu yüzden ülkeyi talan etmiş istilacılara yiyecek verme fikri neredeyse sapkınca bir şey olarak görülmekteydi. Tayınlar nihayet üç ya da dört gün sonra varmaya başladığında, birçok Alman askeri neredeyse iki haftadır hemen hiçbir şey yememiş durumdaydı. Hastalar için bile ancak on adam başına bir somun ekmek, ek olarak da birkaç darı tanesi ve salamura balık dilimi katılmış biraz çorba vardı. Özellikle Wehrmacht'ın Sovyetler Birliği'nde askeri ve sivil tutsaklara davranış sicili göz önünde tutulduğunda, daha iyi muamele beklemek pek gerçekçi olmazdı.

Hastaları açısından doktorların en büyük korkusu açlıktan ölüm değil, bir tifüs salgınıydı. *Kessel*'de ilk vakalar görüldüğünde, birçoğu bir salgını beklemiş, ama bir paniğe yol açacağı için endişelerini dile getirmeye cesaret edememişti.

Tünel sisteminde doktorlar difteri ya da tifüs gibi farklı hastalıkları ortaya çıkar çıkmaz tecrit etmeyi sürdürdüler. Yetkililere bit ayıklama araçları sağlanması için yalvardılar; ama birçok Kızılordu askeri ve bölgedeki sivillerin neredeyse hepsi hâlâ bitliydi.

Birçok tutsağın ölmesi şaşırtıcı değildi. Yaşamak için kavga etmenin pek gerekçesi yok gibiydi. Aileleri bir daha görme ihtimali zayıftı. Almanya öylesine uzaktı ki, artık başka bir dünya, katışıksız hayalle daha iç içe görünen bir dünya sayılırdı artık. Ölüm acılardan kurtulma şansı sunmaktaydı ve sona doğru yaklaşırken acılarla tükenip takatten kesilen insan için, boşlukta varlığını sürdürmenin pek anlamı yoktu. Görünüşe bakılırsa, hayatta kalma şansı en yüksek olanlar dinsel itikat nedeniyle, böyle sefalet içinde ölmeye inatla karşı koyuş sayesinde veya sırf ailenin hatırına yaşama kararlılığıyla direnenlerdi.

Tutsak kamplarına götürülenler açısından da yaşama iradesi aynı ölçüde önemli bir rol oynadı. Weinert'in tasviriyle "paçavralar içinde sekerek ilerleyen ve ayaklarını sürüyen hortlaklar"[9] sağa sola bakmadan öndeki adamın peşinden gidiyordu. Yürüyüş için harcanan çabanın vücutları ısıtmasıyla birlikte, bitlerin daha da faal hale geldiği hissediliyordu. Bazı siviller tutsakların sırtlarındaki battaniyeleri çekip alıyor, yüzlerine tükürüyor ve hatta onlara taş atıyorlardı. Kolun ön tarafına yakın olmak en uygun çözümdü ve işin en sağlamı da muhafızlardan birinin yanında durmaktı. Yanlarından geçilen bazı askerler, Kızılordu emirlerini takmayarak ve tıpkı Alman askerlerinin 1941'de tutsak düşen Kızılordu askerlerine yaptığı gibi, tutsak kollarına rastgele ateş açmaktaydı.

Daha şanslı olanlar dosdoğru o yörede daha önce belirlenmiş toplama kamplarına götürüldü; ancak bunların mesafeleri büyük ölçüde değişmekteydi. Örneğin, kuzey çemberinden alınan tutsaklar Stalingrad'ın yirmi kilometre kadar kuzeyindeki Dubovka'ya yürütüldü. Yolculuk iki günü aldı. Tutsaklar geceleyin binaların çatısız kalıntıları içine bir sürü gibi sokuldu; Rus muhafızlar binaları Luftwaffe'nin yıktığını hatırlatmaktan haliyle geri kalmadı.

Binlerce tutsak ise ancak ölüm yürüyüşü olarak nitelendirilebilecek bir yolculuğa çıkarıldı. İşin en kötüsü, sıfırın altında yirmi beş ila otuz dereceyi bulan soğukta yiyeceksiz ve susuz halde, Çariçe geçidinden Gumrak ve Gorodişçe yoluyla tamamen zikzaklı bir güzergâhın izlendiği yolculuk beşinci günde Beketovka'da son buldu. Dondurucu havada zaman zaman duyulan silah atışları, artık yürüyemeyecek duruma gelerek karların üstüne çöken yeni bir kurbanın

9 Weinert, s. 37.

işaretiydi. Susuzluk açlıktan takatsiz düşmek kadar büyük bir tehditti. Karla çevrili olmalarına karşın, bunu yemenin tehlikelerini bilen tutsaklar meşhur şiir kahramanı "kadim denizci"nin kaderini paylaştılar.

Geceleyin barınacak yer nadiren bulunduğundan, tutsaklar kar üstünde birlikte uyumaktaydı. Birçoğu uyandığında yakın silah arkadaşını yanı başında ölmüş ve kaskatı donmuş halde bulmaktaydı. Bunun önüne geçmek için, yatanları her yarım saatte bir uyandıracak bir grubu nöbetçi dikme yoluna gidildi. Uyananlar kan dolaşımını canlandırmak üzere hep birlikte güçlerinin yettiği kadar ritmik hareketlerle vücutlarını ısıtıyorlardı. Uzanıp yatmaya bile cesaret edemeyenler vardı. Bunlar tıpkı atlar gibi uyuma umuduyla, nefeslerden gelen biraz sıcaklığı tutacak şekilde başların üzerine geçirilmiş bir battaniye altında topluca ayakta duruyorlardı.

Sabaha rahatlama duygusuyla değil, yeniden başlayacak yürüyüşün ürküntüsüyle girilmekteydi. "Rusların çok basit yöntemleri vardı" diye belirtecekti sağ kalan bir teğmen sonradan. "Yürüyebilenler kolda tutulmaktaydı. Yara ya da hastalık yüzünden yürüyemeyenler ise ya vurulmakta ya da ölmek üzere yiyeceksiz bırakılmaktaydı."[10] Bu vahşi mantığı çarçabuk kavrayan teğmen, bir gece molasında yün kazağını bir Rus köylü kadınından aldığı süt ve ekmekle takas etti; aksi halde ertesi gün takatsizlikten çökeceğinin farkındaydı.

"Yola 1.200 kişi çıkmıştık" diye anlatacaktı 305. Piyade Tümeni'nden bir asker. "Beketovka'ya vardığımızda bunların sadece onda biri, yani yaklaşık 120 kişi hayattaydı."[11]

Beketovka'daki ana kampın kapısı şu levhayı hak eden başka bir giriş yeriydi: "Buraya giren tüm umutlarını kapıda bıraksın."

Kampa varıldığında muhafızlar değerli eşyalar için tutsakları bir kez daha aramadan geçirmekte, ardından "kayıt" için ayakta öylece dikmekteydi. Tutsaklar dondurucu havada saatlerce ayakta beklemenin, ardından "sayım geçidi" için beşerli gruplar halinde yürümenin günlük bir ceza olduğunu çok geçmeden öğrenecekti. NKVD'nin ilk giriş işlemini tamamlamasından sonraki fasıl, tutsakların ahşap barakalara götürülerek, sağ kalanlardan birinin ifadesiyle "bir fıçıya tıkılan ringalar gibi"[12] kırkar ya da ellişer kişilik gruplarla bir koğuşa doldurulmasıydı. Bir NKVD subayı 4 Şubat'ta Don Cephesi karargâhına durumun "son

10 İsimsiz söyleşi.
11 Josef Farber, söyleşi, 16 Nisan 1996.
12 Böhme, s. 237.

derece kritik"[13] olduğu şikâyetinde bulundu. Beketovka'daki kamplara "hastalar ve yaralılar dahil" 50.000 tutsak alınmıştı.

NKVD kamp yetkilileri şaşkın haldeydi. Ellerinde motorlu araç hiç yoktu ve ordudan ricayla tek bir kamyon almaya çalıştılar. Sonunda develerin çektiği kağnılardaki demir fıçılarla kampa su getirildi. Tutsak bir Avusturyalı doktor ilk izlenimini şöyle not etti: "Yiyecek hiçbir şey yok, içecek hiçbir şey yok, katlanılmaz susuzluğun tek çaresi pis kar ve idrar sarısı renkteki buz. [...] Her sabah daha fazla ceset çıkıyor."[14] İki gün sonra Ruslar ılık suya atılan bir çuval kepekten ibaret olmak üzere biraz "çorba" verdi. Şartlar karşısında duyulan öfke, tutsakları kendi vücutlarından avuç avuç kazıdıkları bitleri muhafızların üstüne atmaya yöneltti. Böyle protestolar yargısız infazlara yol açtı.

Başından itibaren Sovyet yetkilileri savaş tutsaklarını önce ulusal kimlik, ardından siyasal görüş temelinde ayırma yoluna gitti. Rumen, İtalyan ve Hırvat savaş tutsaklarına mutfaklarda çalışma ayrıcalığı tanındı; orada özellikle Rumenler hemen eski müttefiklerinden öç almaya koyuldular. Rumenlerin kanısına göre, Almanlar sadece onları bu cehenneme sürüklemekle kalmamış, *Kessel*'de kendi askerlerini daha iyi beslemek için erzak tahsisatlarını da kısmışlardı. Rumen çeteleri barakaları için yemek alan Almanlara yalnızken saldırmaya ve yüklerine el koymaya başladılar. Almanlar da buna kendi gıda taşıyıcılarını kollayacak adamlar göndererek karşılık verdiler.

"Ardından başka bir şok geldi" diye anlatacaktı bir Luftwaffe başçavuşu. "Avusturyalı silah arkadaşlarımız birdenbire Alman olmaktan çıktı. Daha iyi muamele görme umuduyla kendilerine 'Austriçi' sıfatını yakıştırdılar; nitekim bu da işe yaradı."[15] "Savaşın bütün suçunun 'Alman' kalanların sırtına yıkılması" Almanlarda burukluk yarattı; özellikle de Avusturyalıların ilginç bir mantık çarpıtmasıyla, içinde bulundukları kötü durum için Avusturyalı Hitler'den ziyade Prusyalı generalleri suçlamaları ağırlarına gitti.

Sağ kalma mücadelesi en önemli konuydu. "Her sabah ölüler koğuşun dışına bırakılırdı" diye yazacaktı bir panzer subayı.[16] Bu çıplak ve donuk cesetler daha sonra çalışma ekiplerince kampın bir kenarında gittikçe uzayan bir hatta istif edilirdi. Beketovka'daki "ceset dağı" bir doktorun tahminine göre "yaklaşık yüz metre uzunluğa ve iki metre yüksekliğe" vardı.[17] Luftwaffe başçavuşunun

13 ÇAMO 62/355/1, s. 226, aktaran Epifanov, s. 235.
14 Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief*, 1992, s. 9.
15 Schmieder yazma metni.
16 Willi Lotz, "Die Gefangenlager der Stalingrader: Erinnerungen bir Beketowka", *Kameradschaft Stalingrad*, Ağustos–Eylül 1981.
17 Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief*, 1992, s. 10.

tahmini, her gün en az elli ila altmış kişinin öldüğü yönündeydi ve "Akıtacak gözyaşımız kalmamıştı" diye yazacaktı sonradan.[18] Ruslarca tercüman olarak kullanılan başka bir tutsak, daha sonra "ölüm defteri"ne göz atma fırsatı buldu. Tek başına Beketovka'da 21 Ekim 1943 tarihi itibariyle 45.200 kişinin öldüğünü saptadı.[19] Bir NKVD raporu bütün Stalingrad kamplarında ölen tutsak sayısının 15 Nisan itibariyle 55.228 olduğunu teslim etse de,[20] Uranüs Harekâtı ile nihai teslim arasındaki sürede kaç kişinin tutsak alındığı bilinmemektedir.

Dr. Dibold'un gözlemine göre, "açlık davranış kalıplarında açığa vurulan, insan düşüncelerinde gizli kalan ruh hali ve karakter değişikliklerine yol açtı."[21] Gerek Rumen, gerekse Alman askerleri hayatta kalmak için yamyamlığa başvurdu. Donmuş cesetlerden kesilen ince et dilimleri haşlanmakta ve ortaya çıkan şey rulo halinde "deve eti" olarak sunulmaktaydı.[22] Bunu yiyenler çarçabuk fark edilir hale gelmekteydi; çünkü tenleri çoğunluğun gri-yeşil solgunluğu yerine hafif bir kırmızılığa bürünmekteydi. Stalingrad'ın içindeki ve çevresindeki diğer kamplardan, hatta Uranüs Harekâtı sırasında ele geçirilmiş tutsakların kaldığı bir kamptan benzer vakalar bildirildi. Bir Sovyet kaynağı "tutsakların bu barbarlıktan vazgeçmeye ancak silah doğrultularak zorlanabildiğini" ileri sürmektedir.[23] Resmi makamlar daha fazla yiyecek isteğinde bulundu, ama sistemdeki yetersizlik ve yozlaşma başvurulan her tedbiri etkisizleştirdi.

Bitkinliğin, soğuğun, hastalık ve açlığın biriken etkisi tutsakları başka bakımlardan da insanlıktan çıkardı. Dizanterinin salgın hale gelmesiyle birlikte, devrilip pis hela çukurlarına düşenler canlı halde boğulmaya terk edildi. Çok az kişinin onları çekip çıkaracak mecali ya da iradesi vardı. Aşağıdaki korkunç akıbetleri görmezlikten gelindi. Dizanteriden mustarip diğer kişilerin helayı kullanma ihtiyacı çok daha acildi.

Hela, garip bir biçimde açlıktan ölmek üzereyken genç bir teğmenin, ailesi birkaç şatoya ve malikâneye sahip bir kontun hayatını kurtardı. Kendi yöresinin aşikâr şivesiyle konuşan bir askeri duyunca, hemen seslenerek nereli olduğunu sordu. Asker yakındaki küçük bir köyün adını verdi. "Peki, sen kimsin ve nerelisin?" diye sordu. Subayın kimliğini belirtmesi üzerine, "Ya, evet" diye güldü asker. "Tanıyorum tabii. Tavşan avına gitmek için kırmızı Mercedes spor arabanızla geçerken görürdüm sizi. Eh, burada birlikteyiz. Eğer açsanız, belki yardım-

18 Schmieder yazma metni.
19 Böhme, s. 237.
20 ÇHİDK, 1e/1/9, s. 34, Yüzbaşı Kruglov'un raporu, aktaran Epifanov, s. 47.
21 Dibold, Bund ehemaliger Stalingradkämpfer önünde konuşma, 18 Eylül 1976, Limburg.
22 İsimsiz söyleşi.
23 A. Çuyanov, *Na Stremnina Veka*, Moskova, 1976, s. 264, aktaran Epifanov, s. 33.

cı olabilirim."[24] Asker tutsak hastanesinde bir sıhhiye hademe olarak seçilmişti ve birçok hastanın ekmek tayınını yemeye fırsat bulamadan ölmesi nedeniyle, her görev nöbetinden sonra diğer askerlerle paylaşmak üzere artık ekmek parçalarını bir torbada biriktirmenin yolunu buluyordu. Bu son derece beklenmedik müdahale genç kontun hayatta kalmasını sağladı.

Sağ kalmak çoğu kez beklentilere uymamaktaydı. İlk ölenler genellikle geçmişte iriyarı ve güçlü yapılı olanlardı. Ufak tefek ve ince yapılı olanların yaşama şansı her zaman daha yüksekti. Gerek *Kessel*'de, gerekse daha sonra tutsak kamplarında düşük miktardaki eşit tayın ölçeğinin, en güçlü olanların yaşaması yönündeki normal kuralı tersine çevirmesi neredeyse kaçınılmazdı; çünkü tayında kişinin cüssesi hiç hesaba katılmamaktaydı. Sovyet çalışma kamplarında sadece atların cüsselerine göre beslenmiş olması ilginçtir.

İlkbahar geldiğinde, Sovyet yetkilileri bölgedeki savaş tutsağı topluluğunu yeniden düzenlemeye başladı. Manstein'ın Aralık ayındaki kurtarma harekâtında yakalananları da kapsamak üzere, Altıncı Ordu'nun ve Dördüncü Panzer Ordusu'nun toplam 235.000 kadar eski mensubu, ayrıca Rumenler ve diğer müttefikler bölgedeki yaklaşık yirmi kampta ve tutsak hastanelerinde tutulmuştu.

Generaller ilk ayrılan kesim oldu. Gönderildikleri yer Moskova yakınındaki bir kamptı. Vagonlarının çok rahat olmasından dolayı, düşük rütbeli subayların alaycı biçimde taktığı adla "Beyaz Tren"e binerek yola çıktılar. Sonuna kadar çarpışma emrini verenlerin kendi nutuklarına aldırmayarak hayatta kalmaları yetmezmiş gibi, şimdi de askerlerinkiyle kıyaslanamayacak kadar iyi koşulların keyfini sürmesi büyük burukluğa yol açtı. "Bir generalin görevi yataklı vagonda çekip gitmek değil, kendi askerleriyle birlikte kalmaktır" yorumunda bulundu bir teğmen.[25] Sağ kalma şansının acımasız biçimde rütbeye bağlı olduğu ortaya çıktı. Askerlerin ve astsubayların yüzde 95'i, düşük rütbeli subayların da yüzde 55'i ölürken, yüksek rütbeli subaylarda ölüm oranı ancak yüzde 5'ti. Yabancı gazetecilerin saptadığı üzere, teslim olduktan hemen sonra yüksek rütbeli subayların çok azında açlık çekmiş olma belirtileri vardı; bu nedenle savunma sistemleri askerlerinki kadar tehlikeli biçimde zayıflamamıştı. Bununla birlikte, generallerin gördüğü ayrıcalıklı muamele Sovyetler Birliği'nin hiyerarşi anlayışının anlamlı bir ifadesiydi.

Az sayıda subay Moskova bölgesindeki Lunovo, Krasnogorsk ve Suzdal gibi kamplara gönderildi. "Anti-faşist eğitim" için seçilenlerin gönderildiği yer ise

24 İsimsiz söyleşi.
25 İsimsiz söyleşi.

Kazan'ın doğusunda tahkimli Yelabuga Manastırı'ydı. Ulaşım koşulları generallere sağlanan rahatlıktan kesinlikle uzaktı. Mart ayında 1.800 kişilik kafileden 1.200 subay öldü. Tifüs, sarılık ve difterinin yanı sıra, iskorbüt, hidrops ve verem de baş gösterdi. İlkbahara tam anlamıyla girilmesinden hemen sonra sıtma vakalarının sayısı hızla arttı.

Askerlerden ve düşük rütbeli subaylardan oluşan diaspora oldukça kalabalıktı; 20.000 kişi Taşkent'in doğusundaki Bekabad'a, 2.500 kişi Saratov'un kuzeydoğusundaki Volsk'a, 5.000 kişi Volga Nehri'nin aşağı kesimindeki Astrahan'a, 2.000 kişi Voronej'in kuzeyindeki Usman'a, diğerleri de Sverdlovsk'un kuzeyindeki Basyanovski'ye, Gorki yakınındaki Oranki'ye ve ayrıca Karaganda'ya gönderildi.

Yola çıkmadan önce tutsaklar kayda geçirilirken, birçok kişi bir çiftliğe gönderilme umuduyla mesleğini "tarım işçisi" olarak yazdırdı. Ağır tiryakiler yolculukta içecek bir şey bulundurmak için deve dışkılarını toplayıp kuruttu. Beketovka'da yaşananlardan sonra, tutsaklar en kötünün geride kaldığına emindi; taşınma ve değişim ihtimali de başlı başına çekiciydi. Ama çok geçmeden yanıldıklarını anladılar. Yüz kadar kişinin sığdırıldığı her vagonda, hela olarak döşemede açılmış tek bir delik vardı. Soğuk hâlâ korkunç olsa da, susuzluk yine en berbat dertti; çünkü yemek için kuru ekmek ve tuzlanmış balık verilirken, içilecek su çok azdı. Tutsaklar öylesine çaresiz kaldılar ki, vagonun içindeki metal parçalarda birikip donan buğuları yaladılar. Molalarda dışarıya çıkmalarına çoğu kez izin verilen askerler, avuç avuç kar toplayıp ağızlarına tıkamaktan kendilerini alamadılar. Birçoğu bu yüzden can verdi; ölümler genellikle sessizce olduğundan, silah arkadaşları durumun farkına çok sonra varmaktaydı. Ardından cesetler boşaltılmaya hazır halde vagonun sürgülü kapısının önüne istif edilmekteydi. Sovyet muhafızlar mola verildiğinde kapıyı açıp, kırma bir Almancayla "*Skolko kaputi?*", yani "Kaç ölü var?" diye sormaktaydı.

Bazı yolculuklar yirmi beş gün kadar sürdü. Saratov yolunu izleyerek ve ardından Özbekistan'ı boydan boya aşarak Bekabad'a varan nakliyeler en kötüler arasındaydı. Her vagonda yüz kişiden sadece sekizi sağ kaldı. Tutsaklar Pamir Dağları'nı gören kampa nihayet vardıklarında, buranın yakındaki bir hidroelektrik barajının inşası için kurulduğunu öğrendiler. En sonunda bitlerinin ayıklanacağını duymanın uyandırdığı rahatlık çok geçmeden can sıkıntısına dönüştü. "Ancak koyun kırkmayla karşılaştırılabilecek"[26] bir şekilde baştan başa tıraş edildikten sonra, üstlerine pudra serpildi. Birkaç tutsak kullanılan iptidai kimyasal maddeler yüzünden öldü.

26 Schmieder yazma metni.

Kalmak için barakalar yerine sadece toprak sığınaklar vardı. Ama en kötü sürpriz bir muhafız komutanı olarak Sovyet saflarına katılmış bir Alman onbaşıydı. "Hiçbir Rus bana böyle bir acımasızlıkla davranmadı" diye yazacaktı bir tutsak.* Bereket versin ki, bu paralel Gulag'da kamplar arasında dolaşma sıkça yaşanan bir durumdu. Bekabad'dan sonra birçok tutsak Kokant'ta ya da çok daha iyi tıbbi olanaklarıyla ve hatta kabaca yapılmış bir yüzme havuzuyla en güzel kamp olan Çuyama'ya gitti. Düzenlerini çoktan oturtan oradaki İtalyan tutsaklar, çorbaya eklenecek bir yemek için serçe avlamaktaydı.

Stalingrad'da kalanlar Krasnoyarmeysk'teki toplama kampının bir çalışma kampına çevrildiğini öğrendi. Yemekler en azından *kaşa* (karabuğday lapası) ve balık çorbasıyla düzeldi; ama yapılan işler çoğu kez tehlikeliydi. İlkbahar geldiğinden, birçoğu Luftwaffe ve Alman ordusu tarafından batırılmış Volga nehir taşıtlarını çıkarma işine koşuldu. Bu çalışma sırasında ölen tutsak sayısı karşısında sarsılan bir Rus tersane yöneticisi, sır olarak tutma yemini ettirdikten sonra kızına her şeyi anlattı.

NKVD'nin Stalingrad üzerindeki sıkı denetimi gevşememişti. Volga'nın her iki yakasında çalışan Alman tutsaklar kentte onarılan ilk binanın NKVD karargâhı olduğunu fark etti; neredeyse hemen ardından da tutuklanmış akrabalara gönderilecek yiyecek kolileriyle kadınların oluşturduğu kuyruklar ortaya çıktı. Eski Altıncı Ordu askerleri kendilerinin de yıllarca tutsak kalacaklarını tahmin ettiler. Molotov'un daha sonra Stalingrad'ın yeniden inşa edilmesine kadar hiçbir Alman tutsağın evini görmeyeceğini açıklamasıyla korkuları doğrulanmış oldu.

* Alman muhafızlar başka kamplarda kullanıldı. En kötüleri ceza kıtalarından firar etmiş olan (ve anlaşıldığı kadarıyla çoğu her nedense Saksonyalı olan) iki yüz kadar Alman askerdi. Tahta sopalarla donatılan ve "faşizme karşı savaşçılar" payesi verilen bu muhafızlar, tutsakların büyük çoğunlukla dizanteriden mustarip olmasına karşın, sayım sırasında tuvalete gitmek için bile sıradan çıkılmasına izin vermiyorlardı.

25
STALİNGRAD KILICI

Kasım 1943'te, yani Uranüs Harekâtı'ndan bir yıl sonra bir Douglas nakliye uçağı Stallngrad üzerinde alçaktan uçtu. İçindeki Sovyet diplomatları, Amerikalı ve İngiliz yöneticilerle görüşmek üzere Moskova'dan Tahran'a gitmekteydi. Yolculardan biri Barbarossa arifesinde Berlin'de Dekanozov'un tercümanlığını yapan Valentin Berejkov'du.

"Suskunca başımızı camlara dayadık" diye yazacaktı daha sonra. "Önce kar örtüsüne serpişmiş tek tük evler görüş alanına girdi, ardından inanılmaz bir görüntü kargaşası başladı: Duvar öbekleri, yarı yıkık bina blokları, moloz yığınları, tek başına duran bacalar." Bununla birlikte, hayat belirtilerini seçmek mümkündü. "Karlı zeminde insanların siyah karaltıları ve arada bir yeni binaların emareleri görülmekteydi."[1] Uçak tekrar step üzerine geçince, tankların paslı iskeletleri gözlerine ilişti.

Tahran Konferansı'nda Churchill "Sovyet halkına" Stalingrad Kılıcı armağanını verdi. Kılıcın üstünde kazınarak yazılmış şu ithaf sözleri vardı: "İngiliz halkının bir takdir nişanesi olarak Kral VI. George'dan çelik yürekli Stalingrad sakinlerine bir hediye." Churchill hitabet yeteneğiyle töreni unutulmaz kıldı. Stalin iki eliyle birden aldığı kılıcı dudağına götürerek kınını öptü. Daha sonra aktardığı Mareşal Voroşilov'un sakarca hareketiyle kınından kayıp çıkan kılıç, yere düşerek gürültüyle şakırdadı.

O akşam Stalin yemekten sonra kadehini kaldırdı. "Almanya'nın bütün savaş suçluları için olabildiğince çabuk adalet sağlanmasına kadeh kaldırmaya çağırıyorum sizi" dedi. "Hepsini yakalar yakalamaz hızla işlerini bitirme konusundaki birliğimize içiyorum ve öyle sanıyorum ki, sayıları epeyce yüksek

1 Berejkov, *History in the Making*, s. 242.

olmalı."[2] Bazı kaynaklar Stalin'in Alman askeri gücünü tamamen yok etmek için 50.000 Wehrmacht subayını idam etmeyi önerdiğini ileri sürer. Bu anlatıma göre, Churchill kızgınlıkla ayağa kalktı ve İngiliz halkının asla "bu türden toplu katliama destek vermeyeceğini" bildirdi. Hiç kimse gereğince yargılanmadan kurşuna dizilmemeliydi. Churchill sözlerini bitirince dışarı çıktı. Stalin kışkırttığı tepkiden memnun halde peşinden gitti. Ellerini onun omuzlarına koyarak, şaka yaptığını söyledi ve gönlünü alarak içeriye dönmesini sağladı.

Tahran Konferansı'nda Müttefik devletlerce savaşın geri kalan kısmında izlenecek strateji belirlendi. Churchill'in Balkanlar üzerinden bir istila planı sağlam askeri gerekçelerle veto edildi. Batılı Müttefiklerin asıl uğraşı Kuzeybatı Avrupa'ya dönüktü. Ama bu stratejik mantık, Doğu ve Orta Avrupa'nın kaderini tamamen Stalin'in eline bırakmaktaydı. Bunun getireceği sonuçları güçlü biçimde sezen Churchill, hiçbir şey yapamadı. Kızılordu'nun gösterdiği fedakârlıklar ve Rus sivillerinin çektiği korkunç acılar, Stalin'in nispeten az kayıp veren Batılı Müttefikler karşısında bir tür kan bedeliyle manevralar yapmasına olanak verdi. Sovyetler Birliği'nin süper devlet konumuna yükselişinin seyrini ortaya koyan bazı tarihçiler, Stalin'in Tahran'daki başarısının temeli olarak Stalingrad'da kazanılmış zafere işaret ederler.

Stalin yeni ulaştığı büyük devlet adamı havasından yararlanarak ve Roosevelt'e bilinçli bir sus payı olarak, 15 Mayıs 1943'te Komintern'in dağıtıldığını duyurmuştu. Fedakârlık yapmış görünmek için piyon vermeye dayalı kolay bir hamleydi bu. Georgi Dimitrov yerinde kalarak, Komintern'den kalan yapıyı Merkez Komitesi Enternasyonal Seksiyonu gibi farklı bir ad altında yönetti. Bu arada Stalingrad'daki Sovyet zaferi dünya genelinde komünist propagandaya akla gelebilecek en büyük itici gücü sağladı. İspanyol İç Savaşı'ndaki Stalinist zorbalıktan veya 1939 Nazi-Sovyet Paktı'ndan sonra inancını kaybetmiş olanlar için bile bir ilham kaynağı oldu. Olay solcu heykeltıraşları, ressamları, romancıları ve şairleri heyecanlandırdı. Sözgelimi Pablo Neruda, adı dünyaya umut getiren kente bir uluslararası aşk şiiri olan *Nuevo Canto de Amor bir Stalingrado*'yu yazdı.

•

Stalingrad'da ele geçirilen Alman tutsaklar açısından, gelecek bu duruma bağlı olarak iç karartıcıydı. Kendilerini kurtaracak büyük karşı-saldırıların düşünü hâlâ kuran bazıları, ilerleyen bir ordunun toplarını duyabildikleri gece umutlarını kestiler. NKVD standartlarına göre on adet yatay dikenli tel şeridinden oluşan çepeçevre çitlerle kurulmuş savaş tutsağı kamplarında sonraki yılları sağ atlatma şansı en düşük kesim onlardı.

2 Berejkov, *age*, s. 289-291.

Tutsaklık neredeyse çarpışma kadar belirsiz bir kaderdi. Savaşın ironilerinden de nasibini aldı. 44. Piyade Tümeni'nin Avusturyalı doktoru Dibold, başında olduğu tutsak hastanesine üç yeni hasta geldiğinde şaşkınlığa uğradı. Yahudi gibi görünen bu üçlü, kartallı ve gamalı haçlı Alman üniformaları giymekteydi. İçlerinden biri onun şaşkınlığını gülümseyerek karşıladı. "Doktor, 20. yüzyılın mucizesi: Adolf Hitler'in askerliğini yapan bir Yahudi."[3] Üçü de bir Macar işçi kıtasındandı. Rus muhafızları ele geçirilen depolardaki elbiselerle onları giydirmişti.

Tutsak kampı tayınları 1943 yazında düzelmekle birlikte, kamptan kampa değiştiği için hâlâ dengesizdi. Votkayla takas edecek mal peşindeki yoz levazımcılar ya da aileleri Alman tutsaklardan ancak biraz daha fazla yiyecek bulan muhafızlar sıklıkla tayınları aşırmaktaydı. Kötü muamelenin kaynağı büyük ölçüde yaratıcılıktan yoksunluk, muazzam ehliyetsizlik ve hepsinden önemlisi, Marksist-Leninist doktrinin ustalıkla istismar ettiği ve Rus halkına özgü acılara dayanıklılıktı. Hiçbir şey öngörülebilir değildi. Tutsaklar çocuklarının bir fotoğrafını görünce, muhafızların nasıl yumuşadıklarına tanık olmaktaydı. Stalingrad dışındaki bir tutsak hastanesinde, hastalar yürüyüş sırasında vurulma ya da ölüme terk edilme durumuna alışmışken, Rus muhafızlar sonuçsuz kalan bir kaçma girişiminden sonra yakalanmış üç tutsağın canını açıklanamaz bir tavırla bağışladılar.

Koşulların düzeldiği 1943 ilkbaharında bile, tutsak hastanelerinin çoğunda ölüm oranı günde en az yüzde birdi. Özellikle Stalingrad bölgesinde görülen hastalıklara pellegra, verem, hidrops ve iskorbütün eklenmesi nedeniyle sorunlar hâlâ çok büyüktü. Bir kadın Sovyet doktoru Alman meslektaşlarına Stalingrad sivilleri arasında iskorbütün Alman tutsaklara nazaran daha yaygın olduğunu söyledi; ama Alman doktorların kendi revirlerinde vitamin konsantreleri yapacağı otların ve başka yeşilliklerin kırlardan toplanmasına izin verdi. Savaş tutsağı doktorların yaratıcılığı harika doğaçlama ürünler ortaya çıkardı. İçlerinden biri hurda metalden kan basıncını ölçmeyi sağlayan bir sfigmomanometre yaptı. Doktorlar tifüse karşı bit bağırsağı ekstresi enjekte etmeye dayanan kendi aşılarını imal ettiler. Her türlü ipekli eşya sökülerek cerrahi iplik sağlandı ve konserve kutusu kapakları keskinleştirilerek neşterler yapıldı.

Birdenbire aşağı bir kasta dönüşen tutsaklar çabuk öğrenmek zorundaydı. Aşırdıkları malzemelerle marifetli sayısız alet yarattılar. Ayrıca tayınlarından azami ölçüde yararlanmayı öğrendiler. Örneğin, çorbadan çıkan balık kılçıkları-

3 Dibold, s. 170.

nı soba üstünde kavurduktan sonra öğütüp un haline getirdiler. Bazıları korkunç hatalar da yaptı. İlmen'de kamış ve su rezenesi yemek durumunda kalan tutsaklar bu yüzden kısa sürede öldüler. Mutfaktan bir avuç tereyağı kapıp almayı başaran bir tutsak kıvranarak can verdi; çünkü midesi yağlara alışkın değildi artık.

Kessel'de haftalarca çekilen açlığın ardından kötü beslenme, tutsak hastanelerindeki hastaların toparlanamamasının başlıca sebebiydi. Neredeyse bütün tüyleri döküldü ve boyun kasları başlarını kaldıramayacak ölçüde cılızlaştı. Can vermekte olanlar sanki kalıcı karanlığa hazırlanıyormuşçasına gün ışığından sakınmaktaydı.

Ölüm çoğu kez neredeyse yorgunluktan uykuya dalmayı andıran bir kurtuluş gibiydi. Doktorların tam en kötüyü atlattığını sandıkları sırada, bir hastanın oldukça ansızın göçüverdiği durumlar vardı. Ertesi sabah uyanınca bir cesetle karşılaşma ihtimaline rağmen, hastalar ısınmak için yatakları paylaşmaktaydı. Bazıları hastalığa hızla yenik düşmüştü. Helmuth Groscurth toplam 5.000 tutsaktan 4.000'inin can verdiği Frolovo subay kampında 7 Nisan 1943'te tifüsten öldü. Ailesi ölüm haberini ancak üç yıl sonra alabildi. Kurt Reuber ise Yelabuga Kampı'nda Noel için yine "Işık, Yaşam, Sevgi" sözlerinin yer aldığı yeni bir Meryem Ana tablosu çizmesinden sadece birkaç hafta sonra 20 Ocak 1944'te öldü.

En kötü durumu atlatmış birkaç tutsak birdenbire beklenmedik biçimde canına kıydı. Bir tutsak hastanesinde subaylardan biri sabah uyanınca, bir arkadaşının yandaki yatakta doğrulmuş olarak hareketsiz oturduğunu gördü. Meğer "kırık bir pencereden aldığı uzun ve ince bir cam parçasını dosdoğru kalbine saplayarak"[4] hayatına son vermişti.

Nispeten sağlıklı olanların bile sağ kalma umudu azdı. Dosdoğru mideden geçip giden ham darı gibi yiyeceklere dayalı tayınları, NKVD'nin Stahanov çalışma programlarıyla onlara yaptırmayı tasarladığı ağır işler için çok az güç vermekteydi. Bir NKVD görevlisinin ifadesiyle, materyalizm insanın kullanılıp atılacak "bir materyalden ibaret" olması demekti.[5] Tutsaklar çeki hayvanları olarak kullanıldılar. Yapmaları gereken ilk iş neredeyse bakir ormanda kendi kamplarını kurmalarıydı. Bu süreçte ise barakalarda değil, ilkbaharda ve sonbaharda suların bastığı yeraltı sığınaklarında kalmalarına izin verildi. Kamp kurulduktan sonra hayatları ağır işçilikle, kerestelik ağaçları kesip sürüklemekle ve bazen kışlık yakıt için turba kömürü çıkarmakla geçmekteydi. Stalingrad'ın yeniden inşası ve batık gemilerin Volga'dan çıkarılması için kent civarında tutulanlar,

4 İsimsiz söyleşi.
5 İsimsiz söyleşi.

daha sonra diğer Gulag tutuklularıyla birlikte göstermelik Stalinist proje Volga–Don kanalının kazılmasında çalıştırıldı.

Stalingrad'daki zaferden kısa bir süre sonra, Sovyet yönetimi Nazi rejimini yıkmaya ve yerine kukla bir komünist devlet geçirmeye yönelik planla her rütbeden tutsaklar "anti-faşistler" ve "faşistler" olarak ikiye ayrılacaktı.

Yüksek rütbeli subaylar 1943 ilkbahar ve yazında Krasnogorsk'taki bir kamptan önce Suzdal'daki manastıra, ardından da yarı daimi üsleri haline gelecek Voykovo'daki Kamp 48'e taşındı. Eski bir han ve sağlık kaplıcası olan bu kampa, görece lüksünden dolayı "Şato" adı takıldı. NKVD amansız düşman Schmidt'i kötü bir etkide bulunduğunu düşündüğü Paulus'tan ayırdı.

NKVD'nin savaş tutsaklarından sorumlu dairesi önce Özgür Almanya İçin Ulusal Komite adıyla bir şemsiye örgüt yarattı. Berya'nın adamları bunun başına kendi uysal Alman komünistlerini geçirdiler. İki ay sonra da Ulusal Komite'ye destek vermeye isteksiz Nazi karşıtlarını çekmek üzere Alman Subaylar Birliği adı verilen başka bir grup oluşturuldu.

Bu faaliyetler dairenin şef yardımcısı konumundaki Tuğgeneral Melnikov'un kontrolündeydi. Berya'nın şebekesi içinde yer almasına karşın, Melnikov aynı zamanda Merkez Komitesi Enternasyonal Seksiyonu'yla yakın işbirliği içindeydi. Stalin'in Komintern'de Alman işlerinde özel sorumluluğa sahip eski casusu olan Dmitri Manuyilski'ye başka bir izleme talimatı verilmişti; bu görev muharebenin ikinci evresinde, yani Çuykov'un batı yakasına geçmesine izin vermeye yanaşmadığı dönemde Stalingrad'a garip ziyaretini açıklıyor olabilir.

Sorgulamalardan çıkan sonuçla muhtemel işbirlikçiler olarak belirlenen üç Stalingrad generali, Seydlitz, Lattmann ve Korfes 19 Ağustos 1943'te Voykovo'dan alınarak Lunovo'daki bir "yeniden eğitim merkezi"ne götürüldü. Anlaşıldığı kadarıyla Seydlitz hepsi de Almanya'yı Hitler felaketinden kurtarmak isteyen birçok subayın toplu bir fikir değişikliği olduğuna inandığı gelişmenin heyecanına kapılmıştı. Kendisini de onların doğal önderi olarak görmekteydi.

Melnikov Eylül başlarında Seydlitz, Korfes ve Lattmann'ı diğer Stalingrad generallerini kendi saflarına kazanmaları için tekrar Voykovo'ya gönderdi. Geceleyin oraya varışları bütün bu heyecanın neyle ilgili olduğunu öğrenmeye meraklı generalleri pijamaları içinde odalarından çıkmaya yöneltti. Ama Seydlitz'in "yeni Tauroggen" gününün geldiğini bir melodram havasında açıklaması üzerine, General Strecker kızgınlıkla çekip gitti. Ertesi gün Seydlitz ve Lattmann generalleri Hitler rejimine karşı bir başkaldırı çağrısına katılmaya zorlayınca, Strecker, Sixt von Arnim, Rodenburg ve Pfeffer öfkeli biçimde onla-

rı ihanetle suçladı. Edler von Daniels, Drebber ve Schlömer ise Seydlitz grubuna katıldı.

Hitler'e karşı ahlaki öfke duyan ve Almanya'yı kurtarmak için tarihin yeni akışında yer almaları gerektiğine inanan Seydlitz, önündeki tehlikeleri göremedi. Nazi rejimine muhalefette öylesine gecikmişlerdi ki, Müttefik devletlerin onlara kulak vermesi ya da kendi ülkelerinin kaderinde söz hakkı tanıması söz konusu değildi. Öte yandan, örgütlenmelerine önayak olanlar basbayağı onlardan Sovyet çıkarları doğrultusunda istifade edeceklerdi (Seydlitz anlaşıldığı kadarıyla Melnikov'un NKVD mensubu olduğunun bile farkında değildi).

Sovyet belgeleri Seydlitz'in Alman Subaylar Birliği başkanı sıfatıyla 17 Eylül 1943'te, General Melnikov'a Stalingrad'da tutsak alınmış askerlerden 30.000 kişilik bir kolordu oluşturmayı öngören bir plan sundu. Berya'ya raporunda Melnikov, "Seydlitz'in tasarısına göre, bu kolordu Hitler'in devrilmesinden sonra yeni hükümetin dayanağı olacak" diye bildirdi.[6]

"Seydlitz kendisini gelecekteki Özgür Almanya'nın silahlı kuvvetler başkomutanlığına bir aday olarak görüyor" diye ekledi Melnikov. Ayrıca basın için bir plan ve radyo propaganda kampanyası hazırlamaya, "birlik komutanlarını kazanmak ve Hitler rejimine karşı ortak hareketi örgütlemek üzere Alman cephe gerisine adamlar" göndermeye söz veren Seydlitz, "şahsi dostları olan Merkez Cephe komutanı von Kluge'ye ve Hitler'in karargâh kurmay heyetinden sorumlu General Thomas'a" mesajlar gönderecekti.

General Lattmann, General Korfes ve Albay Günter van Hooven'in eşlik ettiği Seydlitz planını 22 Eylül'de sundu. Sovyet yetkililerinden beklediği şey "savaş tutsaklarından yeni bir Alman hükümetince iktidarı ele geçirmede kullanılabilecek küçük bir ordu" oluşturmaktı. Ordunun öngörülen mevcudu bir ordu kurmay heyeti, iki kolordu kurmay heyeti, dört tam tümen ve bir hava destek kuvveti olarak üç bombardıman uçağı filosu, dört avcı uçağı filosu ve bir hava keşif grubu, yani toplam yedi general, 1.650 subay ve 42.000 askerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Seydlitz'in teslimden sonra Stalingrad tutsaklarındaki ölüm oranından hiç haberi yoktu.

Sonraki bir toplantıda, Seydlitz "bütün birliklerin uçaklarla Almanya'ya, belki de Berlin'e götürülmesi" tavsiyesinde bulundu. Hazır bulunan NKVD subayı "bu kadar çok askeri uçaklarla Almanya'ya taşımanın teknik güçlüklerine" dikkat çekti; "ama von Seydlitz ayrıntıları halletme işinin Ruslara düştüğü karşılığını verdi." General Korfes ise böyle boş bir hayal karşısındaki kızgınlığını giz-

6 17 Eylül 1943, ÇHİDK, 451p/2/6.

lemedi. "Bütün birliklerin havadan taşınabileceğini düşünmek düpedüz ütopya" dedi. Ardından şunu ekledi "Rus hava kuvvetlerindeki komutanlar böyle bir öneriyi Alman generallerinin hayaller peşinde koştuklarının kanıtı sayacaklardır."*

Seydlitz arkadaşlarıyla birlikte uyandırdığı kızgınlığı ve içerlenmeyi unutmuş gibiydi. Anti-faşistlere sert biçimde karşı olan subaylar bir onur mahkemesi kurarak, Ruslarla işbirliği yapanları ebediyen dışlamayla cezalandırdı. Bir meydan okuma jesti olarak, Nazi selamını kullanmaya başladılar. Bu kutuplaşma gerek "anti-faşistler"le, gerekse Hitler'e sadık kalanlarla hiçbir bağlantıya girmek istemeyenler açısından hayatı zorlaştırdı. Bir teğmen hasım grupların kendisine bir ranza vermemesinden dolayı haftalarca yerde yatmak zorunda kaldı.

Rus uçakları Şubat 1944'te Almanya'ya ve cephe hattı birliklerine, Seydlitz ve arkadaşlarınca imzalanmış bildiriler atmaya başladı. Hemen harekete geçen Gestapo, Seydlitz'in imzasının sahihliğini doğrulayan acil bir raporu Himmler'e sundu. Çerkassi çıkıntısındaki birlikleri üzerine Ulusal Komite imzalı bildirilerin yağdırıldığı Waffen SS'in komutanı General Gille, ele geçen nüshaları Almanya'ya gönderdi. Ayrıca bulunduğu cephe kesimine Şçerbakov'un talimatıyla gönderilen Seydlitz ve Korfes'in kendisine hitaben yazdığı şahsi mektupları iletti. Gestapo el yazılarını inceleyerek mektupların sahihliğini doğruladı.

Bildiriler paniğe yol açtı. Hitler hemen Himmler'i bir görüşmeye çağırdı, ardından bir bağlılık bildirisini feldmareşallere imzalatmak üzere General Schmundt'u görevlendirdi. Bu bile içini rahatlatmaya yetmedi. Görev yerlerinden Bérghof'a 19 Mart'ta çağrılan Rundstedt, Rommel, Kleist, Busch, Weichs ve Manstein'a radyoda yayınlanmak üzere, "kutsal davaya alçakça ihanet etmiş"[7] General von Seydlitz-Kurzbach'ı kınayan ve Hitler'e desteklerini vurgulayan bir mesaj okutuldu.

Öte yandan, Melnikov'un dairesi kuşkulanmaya başladı. Asker toplama işi kötüye giderken, propaganda çabaları Wehrmacht'ın ağır yenilgilere uğradığı bir ortamda bile tek bir büyük birliğin kazanılmasını sağlayamamıştı. Seydlitz "önemli başarı elde edilmemesi"ni[8] kendince "Almanlarda devrimci eğilimin olmayışına, polis şiddetine dayalı bir sisteme ve kamuoyunun tamamen bastırılmasına, yeterince güçlü bir direniş örgütünün yokluğuna, Bolşevizm korkusunun öteden beri körüklediği bir etken olarak, yenilgiden ve getireceği

* General von Seydlitz'ın gizliden gizliye, bu harekâtı Sovyet yetkililerini oyuna getirerek, kendisini ve binlerce Altıncı Ordu tutsağını memlekete göndermelerini sağlamada bir şans olarak görmüş olması elbette mümkündür. Ama durumun böyle olması halinde, savaştan sonra eski meslektaşlarının Stalin rejimiyle işbirliği yaptığı yönündeki ağır ithamlarıyla karşılaşınca, bunu belirtmesi beklenirdi.

7 Aktaran Seydlitz, s. 341.

8 Melnikov, ÇHİDK, 451P/3/7.

sonuçlardan duyulan topyekûn korkuya" bağladı. Bu başarısızlıklara rağmen, O hâlâ Sovyetler Birliği'nin hükümetin beklediği gibi Ulusal Komite'yi "resmen tanıması"nı istiyordu. Ama Dmitri Manuyilski tipik bir Stalinist saptırmayla, Seydlitz'in "sinsice kaleme alınmış" tezkeresinin "müttefiklerle ilişkileri kızıştırmaya" yönelik "kışkırtıcı bir girişim" olduğu uyarısında bulundu.[9] "Hiç kuşku yok ki, Sovyet hükümetinin Ulusal Komite'yi tanıması Büyük Britanya'da ve ABD'de Sovyetler Birliği'ni Alman yanlısı konumda göstermeye yönelik kapsamlı bir kampanyayı kışkırtacaktır" diye yazdı. Besbelli ki, Molotov-Ribbentrop Paktı Sovyet hafızalarında izleri derin gölgeler bırakmıştı. Manuyilski'nin kuşkusu Seydlitz'in General Rodenburg ve "eski askeri istihbarat şefi" olarak nitelendirdiği, ama aslında bir muhabere subayı olan Albay van Hooven tarafından yönlendirildiğiydi.

Stalinist paranoya daha da kötüleşti. Ulusal Komite başkanı Weinert Mayıs 1944'te Kızılordu lehine propaganda yürütmek üzere üç Alman subayını Leningrad Cephesi'ne gönderdi. Subaylardan ikisi, Yüzbaşı Stolz ve Teğmen Willimzig verilen emri yerine getirmeyi reddetti. İkisi de Weinert, Ulbricht, General von Seydlitz ve General Lattmann tarafından sorgulanmak üzere sıkı gözetim altında Moskova'ya geri getirtildi. Dört gün sonra "Alman Subaylar Birliği içindeki yasadışı bir faşist örgütün üyeleri" olduklarını itiraf ettikleri söylendi.[10] İki subay da Naziler için çalışan ikili ajan olarak NKVD tarafından tutuklandı ve daha kapsamlı sorgulamaya alındı. NKVD, aralarında General Rodenburg'un bulunduğu başka Alman subayları da tutuklandıktan sonra "itiraf"ta bulundu. Bir tertibe ilişkin önceki kuşkularının haklı çıktığını taslayan Manuyilski, hemen bütün Alman subaylarının cephedeki propaganda görevlerinden alınması emrini verdi. Stalin'in sonuçsuz kalan çabaların savaşta varılan o aşamada yardımlarına her bakımdan muhtaç olduğu Batılı Müttefik devletlerle herhangi bir sorunu kışkırtmaya düpedüz değmediği kararını aldığı açıktı.

Seydlitz bu dönemde ağır bunalım nöbetlerine girdi. NKVD subayları moralini güçlendirmeye dönük bir girişimle, yaş günü için dört kızını temsil etmek üzere badem ezmesinden yapılmış dört gülün yer aldığı bir pasta hazırlattı. Ama bütün manik-depresifler gibi, o da akıl dışı iyimserlik patlamalarına kapılan biriydi. Hitler'i hedef alan 20 Temmuz'daki suikast girişimi başarısızlığa uğrasa da, olayın ardından Gestapo'nun başlattığı sindirme hareketi ülkede Alman or-

9 APRF 3/58/497.
10 25 Mayıs 1944, Manuyilski'den Şçerbakov'a, RÇHİDNİ 495/77/37, s. 32-34.

dusu içindeki muhalefetin düzeyini açığa çıkardı. Strecker bile Feldmareşal von Witzleben'in kurşuna dizildiğini öğrenince, Hitler'e karşı bir çağrıyı imzalamaya ikna oldu; ama Seydlitz'i horlama tutumunu sürdürdü.

Berya 8 Ağustos 1944'te Paulus'un nihayet Alman halkına hitaben yazılmış bir bildiriyi imzaladığını zafer kazanmış bir edayla Stalin'e bildirdi. Kuzey Ordu Grubu'na teslim olma çağrısında bulunan sonraki metin de "Yoldaş Şçerbakov'un talimatıyla"[11] tamamen NKVD tarafından kaleme alındı ve 21 Ağustos'ta Paulus ile tutsak yirmi dokuz general tarafından imzalandı.

Paulus'un bildirileri Hitler'in onu feldmareşalliğe terfi etmiş olmaktan duyduğu öfkeyi tekrar tetikledi. Tutsaklıkta Sovyet yetkililerine boyun eğeceği yolunda Führer'in duyduğu kuşku doğrulanmış gibiydi. Oysa Paulus'un yaklaşık bir buçuk yıllık hapis hayatından sonra öyle anlık bir karar vermediği açıktı. Yüzbaşı olan oğlu Friedrich Şubat 1944'te Anzio'da öldürülmüştü, sonra, kendisine düşen göreve hiç kuşkusuz farklı bir açıdan bakma noktasına gelmişti. İstediği şey kaybedilmiş bir savaşı kısaltmak ve anlamsız ölümlerin sayısını azaltmaktı. Yine yüzbaşı rütbesinde olan diğer oğlu Ernst Alexander daha sonra *Sippenhaft* kararnamesi çerçevesinde tutuklandı. Nazilere her zaman güvensizlik duymuş olan Rumen annesi Elena Constance Paulus'a, o sonbaharda Gestapo subayları tarafından kocasının soyadından vazgeçmesi halinde bağışlanacağı bildirildi. Küçümseyici bir tavırla onları geri çevirdiği söylenen Elena Constance tutuklanıp bir kampa konuldu.

Güvenilir haberler alamayacak durumda olan Paulus, "ele geçirilmiş bir Almanya'ya karşı Sovyet politikasının ilkelerini açıklayabilecek"[12] bir Merkez Komitesi üyesiyle görüşme isteğinde bulundu. O "ve diğer tutsak generaller Hitler hükümetinin devrilmesi çağrısında bulunmada ağır bir sorumluluk taşımaktaydı ve dolayısıyla Sovyet hükümetinin Almanya'ya karşı tutumunu bilmeye manevi bir hakkı vardı."

Paulus Şubat 1945'te NKVD'nin savaş tutsaklarından sorumlu dairesinin şefi Tümgeneral Krivemko'yla ve Devlet Güvenlik Bakanlığı Üçüncü Direktörlüğü'nün başındaki Amyak Zaharoviç Kobulov'la yaptığı bir dizi görüşmede, Almanya'nın yok olmaktan kurtarılabileceği yolundaki umutlarını dile getirdi (Barbarossa Harekâtı'nın başlamasından hemen önce Berlin'deki NKVD görevlisi olan Kobulov, Dekanozov'un Sovyet büyükelçiliği içindeki işkence ve infaz bölmesini yönetmişti). Berya'ya verdikleri raporda Krivemko ve Kobulov şunları yazdı: "Alman topraklarında yürütülen askeri harekâtla birlikte, savaş

11 GARF r-9401/2/66.
12 20 Şubat 1945, Krivemko'dan Berya'ya, GARF r-9401/2/92/322-4.

tutsağı Alman generalleri arasında son derece sıkıntılı bir ruh halinin ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Topçu General von Seydlitz üç devlet liderinin [Yalta'da] buluşmasına dair haberlerden büyük ölçüde rahatsızdı. Almanya'nın ileride ABD, Büyük Britanya, SSCB ve Fransa arasında bölünecek gibi göründüğünü bildirdi. Ona göre, Almanya bu durumda parçalanacağı için, en uygun çıkış yolu 'on yedinci Sovyet cumhuriyeti' olarak SSCB'ye katılmaktı."[13]

Almanya'nın koşulsuz teslim olduğuna dair haber 9 Mayıs 1945'te Moskova'ya ulaştığında ve Kremlin'den kutlama amaçlı bin top atışı tekdüze sesle gümbürdediğinde, Strecker kendisinin ve arkadaşlarının "zafer edasıyla dolu Rus açıklamalarını ve sarhoş Sovyet askerlerinin şarkılarını dinlemekten [...] manevi sıkıntı" duyduğunu kaydetti.[14]

Buna karşılık, Ruslar açısından bu olay aşağı yukarı dört yıl önce başlayan ve Kızılordu'ya yaklaşık 9 milyon ölüye, 18 milyon yaralıya mal olan bir kâbusun gurur verici ama hazin sonuydu (Wehrmacht tarafından tutsak alınan 4,5 milyonu aşkın askerin sadece 1,8 milyonu sağ döndü). Sivillerin verdiği zayiatı saptamak çok daha zor olsa da, 18 milyonu bulduğu sanılan bu rakamla birlikte Sovyetler Birliği'nin savaştaki toplam ölü sayısı 26 milyonun üzerindeydi.[15]

Paulus 1946'da tanık sıfatıyla Nürnberg mahkemesine çıktı. Sovyet basını ondan "Stalingrad hortlağı" diye söz etti. Daha sonra Moskova'da yerleştirildiği bir villada, zamanını iskambil oynayarak ve kendi bakış açısından olayları yazarak geçirdi. Hızla yaşlanmıştı ve yüzündeki tik eskisinden daha kötü hale gelmişti. Bir daha göremediği karısı 1947'de Baden-Baden'de öldü. Stalingrad Muharebesi'nin kendi ailesinin yanı sıra, doğduğu memleket Romanya açısından ifade ettiği felaket hakkındaki duygularına ilişkin ancak tahmin yürütülebilir.

Soğuk Savaş'ın hızla şiddetlendiği Kasım 1947'de, Sovyet yetkilileri 13 Nisan 1943 tarihli kararname uyarınca savaş suçlusu sayılanların, "bedensel durumlarına bakılmaksızın"[16] Urallar'ın kuzey ucundaki Vorhuta'da bulunan zorunlu çalışma kampına gönderilmesine karar verdi. Eski SA, SS, kamp muhafız birlikleri, Gizli Sahra Polisi ve Feldgendarmerie (hatta bazı durumlarda Hitler Gençliği) mensupları "özel rejim" kamplarına nakledildi. Savaş suçları tanımı sivillere yönelik zulümden at yemi ve tavuk yağmasına kadar uzanacak şekilde genişletildi.

13 20 Şubat 1945, Krivemko'dan Berya'ya, GARF r-9401/2/92/322-4.
14 Strecker, aktaran Haller, s. 214.
15 Kayıplar, G. F. Krivosheyev (ed.), *Grifsekretnostisniat': Poteri voorujen-nih sil SSSR v voynah, boyevih deystviyah i voyennih konfliktah*, Moskova, Voyenizdat, 1993, aktaran Erickson, "Red Army battlefield performance", s. 235-236.
16 Aktaran Epifanov, s. 163.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin gelecekteki yapısını oluşturacak kadrolar Almanya'nın Sovyet işgali altındaki kesiminde toplanmaya başladığında, Stalingrad'daki Lattmann, Korfes, Müller ve Steidle bazı yüksek rütbeli subaylara görevler verildi ve birkaçı Volkspolizei'a katıldı. General Arno von Lenski'nin komünizmi benimsemesi bir Politbüro üyesi olarak seçilmesini sağladı. Hâlâ bir yoldaş olan Albay Adam, uysal muhalefet yürüten Sosyal Birlik Partisi'nden bir göreve atandı. General von Seydlitz ise her bakımdan zararlı çıktı.

Sovyetler Birliği'ni 1949'da yeni bir Stalinist tasfiye dalgası sardı. Alman savaş tutsakları birdenbire imal edilmiş "savaş suçları" davalarıyla karşı karşıya kaldı. Batı Berlin kuşatmasının ardından, Soğuk Savaş en değişken aşamasındaydı. Birinci sınıf avcı uçağı pilotu Erich Hartmann, Sovyet devletinin malı uçakları yok etmekle suçlandı. General Strecker tekrar Stalingrad'a götürüldü ve orada kurulan bir divanıharpte traktör fabrikasını yıkmaktan suçlu bulundu; oysa ona bağlı kolordu muharebenin sonuna doğru artık bir yıkıntı haline geldiği evreye kadar fabrikanın yöresine bucağına yaklaşmamıştı. Bu dalgada suçlananların çoğunluğu gibi, Strecker de ölüm cezasına çarptırıldı ve bu hüküm otomatikman yirmi beş yıl hapse indirildi. Teğmen Gottfried von Bismarck ailesinin Pomeranya'daki çiftliğinde Rus savaş tutsaklarının çalıştırıldığı gerekçesiyle, yirmi beş yıl ağır çalışmaya mahkûm edildi. Tamamen kırgın ve hayata küskün durumdaki General von Seydlitz Temmuz 1950'de tutuklandı; bir savaş suçlusu ve "rövanşist gerici general"[17] olarak yirmi beş yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Daha az tartışmalı tutsaklar çoğu kez Rus kadınlarının şefkati sayesinde bir tür huzur buldu. Bazı durumlarda bu yaklaşım eski bir geleneğin parçasıydı. Moskova ve Gorki arasındaki Kamşkovo tutsak kampının yanında, çarlık dönemi sürgünlerinin Sibirya'ya yürütüldüğü Vladimirskaya adlı eski yol geçmekteydi. Geçmişte köylüler bu sürgünlere su vermiş ve hatta yol boyunca onların yüklerini taşımıştı. İdeolojiden etkilenmeyen benzer bir insanlık hâlâ mevcuttu.

Avusturyalı doktor Hans Dibold'u derinden etkileyen bir olay, eskiden Heidelberg'deki Weizsacker hastanesinde çalışan ve en itibarlı sıhhiye subaylarından biri olan Dr. Richard Speiler'e 1946 ilkbaharının başlarında ansızın hasta düştüğünde, Rusların gösterdiği yakınlıktı. Speiler daha önce İlmen kampında tifüs, tifo ve difteri hastalıklarını atlatmıştı. Meslektaşları ilk başta sıtmaya yakalandığı kanısına vardı. Aslında sorun çalışmaları sırasında kaptığı kan zehirlenmesiydi. Meslektaşları koydukları yanlış teşhisin ölümüne yol açmakta olduğu dü-

17 RÇHİDNİ 495/77/37.

şüncesinin azabı içindeydi. Ona sülfamitler ve ellerindeki son penisilini verdiler. İki Rus revir asistanı da Rus hastalar için ayrılmış son penisilini teslim etti, ama bunlar doktorun ölmesini önleyemedi.

Hastane mezarlığına giden yolun her iki yanında alçak çamlar ve ardıç çalıları diziliydi. Arkada orman uzanmaktaydı. Rus doktorlar baş sağlığı dilediler ve komutan, Speiler'in meslektaşlarının cenazeyi orman önündeki mezarlıkta diledikleri gibi kaldırmalarına izin verdi. Speiler son birkaç gününde Hıristiyan itikadına dönmüştü. Rus doktorlar da bir komiserin olası tepkilerine aldırmaksızın, uzun boylu ve çelimsiz bir papazın yönettiği cenaze ayinine katıldılar. Altıncı Ordu'dan sağ kalıp o gün orada bulunanların gözünde, ayin "sadece tabuttaki ölü için değil, başka yerde yatan herkes için, çok daha güneyde, Stalingrad'da ve Don ile Volga arasında stepte son istirahate giderken hiçbir Hıristiyan kelamının eşlik etmediği diğer bütün askerler için geçerliydi."[18]

1945'ten sonra genellikle çalışmaya uygun sayılmamalarından dolayı 3.000 dolayında Stalingrad tutsağı bireysel olarak ya da kafileler halinde serbest bırakılıp evlerine gönderilmişti. 1955'te hâlâ 9.626 Alman savaş tutsağı ya da Kruşçev'in ifadesiyle "hüküm giymiş savaş suçlusu" vardı ve bunların 2.000 kadarı Stalingrad'dan sağ çıkanlardı. Bu tutsaklar Şansölye Konrad Adenauer'in Eylül 1955'teki Moskova ziyaretinden sonra nihayet serbest bırakıldı. Aralarında general rütbesindeki Strecker, Seydlitz, Schmidt ve Rodenburg'un yanı sıra, aşağı yukarı on üç yıl önce Feldmareşal von Manstein'la akşam yemeği yedikten sonra birliğine katılmak üzere uçakla *Kessel*'e bırakılan Teğmen Gottfried von Bismarck vardı. Bu subay sırf hayatta kalmış olmanın "kadere karşı minnettarlık duymak için yeterli sebep" olduğunu yazdı.[19]

Tutsakların dönüş yolculuğunun sona erdiği Friedland bei Göttingen'de, Seydlitz yaşanan Soğuk Savaş ortamında kendisini zorlu bir geleceğin beklediğinin farkındaydı. Nisan 1944'te gıyabında yapılan yargılamayla hain olarak mahkûm edilmiş ve bütün malvarlığına el konulmuştu. Bu hüküm 1956'da bir mahkeme tarafından bozuldu, ama yeni Bundeswehr [Federal Ordu] ona rütbesini geri vermeyi ve emekli maaşı bağlamayı reddetti. Komünist düşmanla işbirliği yapmış olması, birçok kişinin gözünde onu Hitler'i öldürmeye çalışan subaylardan farklı bir yere oturttu, hem de Temmuz Tertibi'nin sağ kalan az sayıdaki failinden biri olan General Achim Oster'in onu kendi saflarında saymasına karşın. Seydlitz tıpkı süvari atası gibi "çok mutsuz bir adam"[20] olarak öldü.

18 Dibold, s. 186.
19 Gottfried von Bismarck yazma metni.
20 Behr, söyleşi, 25 Kasım 1995.

Savaş sonrası yıllarda tarihsel olayların eşelenmesiyle birlikte, Altıncı Ordu'nun kendini feda etmesinin sorumluluğu konusundaki karşılıklı ithamlar gittikçe keskinleşti. Hitler'in beklentilerinin aksine kendisini tutsak alanlarla işbirliğine hiçbir zaman yanaşmamış olan Schmidt, Özgür Almanya hareketindeki subaylara karşı gaddarca düşmanlığını sürdürdü. Ona Paulus'u sonuna kadar çarpışmaya zorlama suçlamasını yöneltmiş olan Albay Adam ise "Sovyet işgal bölgesindeki bir emekli"[21] olarak utandırıcı bir muameleye maruz kaldı.

Doğu Almanya'daki Paulus, Hitler'e bir uşak gibi bağlı kaldığı ve kararsız davrandığı yolundaki ithamlara karşı kendisini savunmak için boşuna uğraştı. 1953 sonbaharında tutsaklıktan kurtulduktan sonra, Sovyet işgal bölgesinde kalarak, karşı karşıya kaldığı durumu açıklamaya dönük peş peşe makaleler yazdı. Uzun ve sancılı bir hastalık 1957'de Dresden'de ölümüne yol açtı. Naaşı Batı Almanya'ya götürüldü ve Baden-Baden'de karısının yanına gömüldü.

Stalingrad'daki hasmı olan ve 8. Muhafız Ordusu olarak değiştirilmiş adıyla 62. Ordu'nun başında Berlin'e kadar uzun bir yol tepen General Çuykov, işgal kuvvetlerinin komutanı oldu ve Sovyetler Birliği mareşali rütbesine yükseltildi. Eylül 1942'de Volga kıyısındaki o kriz gecesinde kendisini göreve getirmiş olan Kruşçev'in iktidara geçtiği dönemde savunma bakanı yardımcılığına atandı. Onun verdiği emirlerle Stalingrad'da idam edilen binlerce Sovyet askeri asla isim yazılı mezarlara kavuşamadı. Hepsinin bir istatistiksel veri olarak diğer muharebe zayiatı içine karışıp gitmesi, öngörülmemiş bir adalet tecellisi yönü taşır.

21 BA-MA, N601/v. 9, s. 8.

EK A

ALMAN VE SOVYET MUHAREBE YIĞINAKLARI, 19 KASIM 1942

WEHRMACHT

ALTINCI ORDU	Panzer Generali Paulus
	Tuğgeneral Schmidt
Ia Harekât:	Albay Elchlepp†
Ib Levazım:	Binbaşı von Kunowski
Ic İstihbarat:	Yarbay Niemeyer†
IIa Emir Subayı:	Albay W. Adam
Topçu Komutanı:	Tuğgeneral Vassoll
Muhabere Komutanı:	Albay Arnold*
	(yerine geçen Albay van Hooven†)
İstihkâm Komutanı:	Albay H. Selle*
	(yerine geçen Albay Stiotta*)
Sıhhiye Komutanı:	General Renoldi
OKH irtibat subayı:	Yarbay von Zitzewitz*

BAŞLICA ORDU BİRLİKLERİ
Havan alayları: 51., 53.
Nebelwerfer alayları: 2., 30.
Topçu alayları: 4., 46., 64., 70.
Topçu taburları: 54., 616., 627., 849.
Ağır topçu taburları: 49., 101., 733.
Öncü taburlar: 6., 41.

IV. KOLORDU	Öncü General Jaenecke*
	Albay Crome
29. Motorize Piyade Tümeni	Tuğgeneral Leyser
297. Piyade Tümeni	Tümgeneral Pfeffer
371. Piyade Tümeni	Tümgeneral Stempel†
VIII. KOLORDU	Topçu General Heitz
	Albay Schildknecht
76. Piyade Tümeni	Tümgeneral Rodenburg
113. Piyade Tümeni	Tümgeneral Sixt von Arnim
XI. KOLORDU	Tümgeneral Strecker
	Albay Groscurth†
44. Piyade Tümeni	Tümgeneral Deboi
376. Piyade Tümeni	Tümgeneral Freiherr Edler von Daniels
384. Piyade Tümeni	Tümgeneral Freiherr von Gablenz*
XIV. PANZER KOLORDUSU	Panzer Generali Hube*
	Albay Thunert*
3. Motorize Piyade Tümeni	Tümgeneral Schlömer
60. Motorize Piyade Tümeni	Tuğgeneral Kohlermann*
16. Panzer Tümeni	Tümgeneral Angern†
LI. KOLORDU	Topçu General von Seydlitz-Kurzbach
	Albay Clausius
71. Piyade Tümeni	Tümgeneral von Hartmann†
79. Piyade Tümeni	Tümgeneral Kont von Schwerin*
94. Piyade Tümeni	Tümgeneral Pfeiffer*
100. Avcı Tümeni	Tümgeneral Sanne
295. Piyade Tümeni	Tuğgeneral Doktor Korfes
305. Piyade Tümeni	Tuğgeneral Steinmetz*
389. Piyade Tümeni	Tuğgeneral Magnus
14. Panzer Tümeni	Tuğgeneral Lattmann
24. Panzer Tümeni	Tümgeneral von Lenski
LUFTWAFFE YER BİRLİKLERİ	
9. Uçaksavar Tümeni	Tuğgeneral Pickert*

LUFTWAFFE HAVA DESTEĞİ
4. Hava Filosu — Korgeneral Freiherr von Richthofen

VIII. HAVA KOLORDUSU — General Fiebig

* nihai teslimden önce *Kessel*'den uçakla çıkarıldı.
† nihai teslimden önce ya da hemen sonra öldü.
† tutsaklıkta öldü.

"STALİNGRAD EKSENİ"NDEKİ KIZILORDU

ŞTAVKA TEMSİLCİLERİ:
Orgeneral G. K. Jukov
Topçu Korgeneral N. N. Voronov
Korgeneral A. M. Vasilevski

Stalingrad Cephesi — Korgeneral A. İ. Yeremenko
N. S. Kruşçev

62. ORDU — General V. İ. Çuykov
Mekanize Tümenler: 13. Muhafız (A. İ. Rodimçev), 37. Muhafız (V. G. Joludev), 39. Muhafız (S. S. Guryev), 45., 95. (V. A. Gorişni), 112., 138. (İ. İ. Lyudnikov), 193. (F. N. Smehotvorov), 196., 244., 284. (N. F. Batyuk), 308. (L. N. Gurtyev); NKVD 10. Mekanize Tümen (Rogatin)
Deniz Piyade Tugayı: 92.
Özel Tugaylar: 42., 115., 124., 149., 160.
Tank Tugayları: 84., 137., 189.

64. ORDU — General M. S. Şumilov
Mekanize Tümenleri: 36. Muhafız, 29., 38., 157., 204.
Deniz Piyade Tugayı: 154.
Özel Tugaylar: 66., 93., 96., 97.
Tank Tugayları: 13., 56.

57. ORDU — General F. İ. Tolbuhin
Mekanize Tümenleri: 169., 422.
Özel Tugay: 143.

Tank Tugayları: 90., 235.
• 13. Mekanize Kolordu (T. İ. Tanaşçişin)

51. ORDU General N. İ. Trufanov
Mekanize Tümenler: 15. Muhafız, 91., 126., 302.
Özel Tugay: 38.
Tank Tugayı: 254.

• 4. Mekanize Kolordu (V. T. Volski)
• 4. Süvari Kolordusu (Şapkin)

28. ORDU
Tüfek Tümenleri: 34. Muhafız, 248.
Özel Tugaylar: 52, 152, 159
Tank Tugayı: 6. Muhafız

Stalingrad Cephesi Yedekleri: 330. Tüfek Tümeni; 85. Tank Tugayı

8. HAVA ORDUSU General T. T. Hryukin

Don Cephesi Korgeneral K. K. Rokossovski

66. ORDU Tuğgeneral A. S. Jadov
Tüfek Tümenleri: 64., 99., 116., 226., 299., 343.
Tank Tugayı: 58.

24. ORDU General İ. V. Galanin
Tüfek Tümenleri: 49., 84., 120., 173., 233., 260., 273.
Tank Tugayı: 10.

16. Tank Kolordusu

65. ORDU Tümgeneral P. İ. Batov
Tüfek Tümenleri: 4. Muhafız, 27. Muhafız, 40. Muhafız, 23., 24., 252., 258., 304., 321.
Tank Tugayı: 121.

16. HAVA ORDUSU — Tuğgeneral S. İ. Rudenko

Güneybatı Cephesi — General N. F. Vatutin

21. ORDU — General İ. M. Çistyakov
Mekanize Tümenler: 63., 76., 96., 277., 293., 333.
Tank Alayları: 1., 2., 4. Muhafız

- 4. Tank Kolordusu (A. G. Kravçenko)
- 3. Muhafız Süvari Kolordusu (P. A. Pliyev)

5. TANK ORDUSU — General P. L. Romanenko
Mekanize Tümenler: 14. Muhafız, 47. Muhafız, 50. Muhafız, 119., 159., 346.

- 1. Tank Kolordusu (V. V. Butkov)
- 26. Tank Kolordusu (A. G. Rodin)
- 8. Süvari Kolordusu

1. MUHAFIZ ORDUSU — General D. D. Lelyuşenko
Mekanize Tümenler: 1., 153., 197., 203., 266., 278.

Cephe Yedekleri: 1. Muhafız Mekanize Kolordusu

2. HAVA ORDUSU

17. HAVA ORDUSU — Tuğgeneral S. A. Krasovski

- Uranüs Harekâtı için birinci dalga yarma birlikleri

EK B

İSTATİSTİKSEL TARTIŞMA: KESSEL'DEKİ ALTINCI ORDU MEVCUDU

Kuşatılan Altıncı Ordu'nun mevcudu için aktarılan rakamların çeşitliliği, açıklığa kavuşturma yönünde en azından bir girişimi gerektirir. *Kessel*'in içinde 19 Kasım 1942 itibariyle Altıncı Ordu'nun mevcuduna ilişkin tahminlerin büyük değişkenlik göstermesi, esas olarak Altıncı Ordu saflarına alınmış birçok Rus askere Alman tayın mevcudunda yer verilmesine karşın, bunların ayrıca belirtilmemesinden kaynaklanıyor gibidir. Militärgeschichtlichen Forschungsamt'ın desteğiyle 1974'te yayımlanan ve konuya hâkim bir çalışma olan *Stalingrad: Analyse und Dokumentation einer Schlacht*'ın yazarı Manfred Kehrig'in verdiği sayılardan bazıları, yakın dönemde Rüdiger Overmans'ın itirazlarıyla karşılaşmıştır. Esas olarak Wehrmacht'ın (temelde *Kessel* içinde kapana kısılmış personel kayıtlarına göre sonraki bir hesaplama girişimi çerçevesindeki) geçmişe dönük tahminlerinden hareket eden Overmans, kuşatılan Almanları oldukça düşük bir sayıyla 195.000, Hiwileri 50.000 ve Rumenleri 5.000 olarak belirler, yani yaklaşık 250.000 kişilik bir toplam verir.[1] Kehrig'in tahmini ise 232.000 Alman, 52.000 Hiwi ve 10.000 Rumen, yani yaklaşık 294.000 kişilik bir toplam yönündedir. Daha yakın dönemdeki başka bir inceleme 18 Aralık itibariyle 13.000'i Rumen ve İtalyan, 19.300'ü Hiwi olmak üzere 268.900 kişilik bir toplam tahmininde bulunur.[2]

Bu en son döküm, tarihlerdeki farklılık ve sonraki zayiat rakamları için pay bırakıldığında, Altıncı Ordu'nun levazım komutanınca 6 Aralık'ta hesaplanan toplamla yakından uyuşur. "*Kessel*'de Altıncı Ordu tayın mevcudu" başlıklı söz

1 195.000, Rüdiger Overmans, "Das andere Gesicht des Krieges: Leben und Sterben der 6. Armee", Förster (ed.), s. 442.

2 268.900, Peter Hild, "Partnergruppe zur Aufklärung von Vermisstenschicksalen deutscher und russischer Soldaten des 2. Weltkrieges", Epifanov, s. 29.

konusu belgede,[3] 20.300 Hiwi ve 11.000 Rumen dahil olmak üzere 275.000 kişilik bir toplam verilir. (Rumen ordu kaynakları *Kessel*'de 12.600 askerlerinin bulunduğunu ileri sürerler. Bölgede ayrıca birkaç yüz İtalyan vardı.) Bu rakamlara 21 Kasım ve 6 Aralık arasında "sadece *Kessel* içinde" kaybedilen 15.000 asker eklendiğinde, 22 Kasım'da aşağı yukarı 290.000 askerin kuşatıldığı sonucu çıkar.[4]

Bütün yazarlar yaklaşık 25.000 yaralının ve uzmanın uçakla dışarıya çıkarıldığı konusunda hemfikirdi; ama ölü ya da tutsak sayıları konusunda çok az kesinlik vardır. *Kessel*'i ezmeye dönük 10 Ocak 1943 tarihli Sovyet taarruzundan sonra bir kargaşanın yaşanması nedeniyle, işin doğrusu asla öğrenilemeyecektir. Oldukça kesin biçimde bildiğimiz tek şey, 22 Kasım ve 7 Ocak arasında Altıncı Ordu'nun 52.000'e yakın mensubunun öldüğüdür; ama kaynaklarda bunlardan kaçının Hiwi olduğu belirtilmemektedir. 19 Kasım ve 31 Ocak arasında tutsak alınan askerlere ilişkin Sovyet sayısı (111.465, ayrıca hastanelerde 8.928)[5] kaçının Alman olduğunu ve daha da önemlisi (Kış Fırtınası ve Küçük Satürn harekâtlarında yakalananlar da eklendiği için) kaçının kuşatılmış birliklere mensup olduğunu belirlemeye olanak vermemektedir.

Çember Harekâtı çerçevesinde 10 Ocak 1943'te başlayan Sovyet saldırısına hastalık, soğuk, açlık, bitkinlik ve yargısız infazın sonuçlarının eklenmesi, kayıpların arttığına ve ikiye katlanarak Hiwiler dahil 100.000 dolayına ulaşmış olabileceğine işaret eder. Gerek Kehrig, gerekse Overmans 22 Kasım'dan teslim olmaya kadar Alman kayıplarının 60.000'e yakın olduğu tahmininde bulunur.[6] Her ikisi de ölen Hiwilerin sayısını tahmin etmeye dönük bir girişimde haliyle bulunmaz. Çok azının daha sonra canını kurtarabildiği varsayılabilir sadece.

3 BA-MA, RH20-6/239, s. 226.
4 BA-MA, RH20-6/237, s. 129.
5 111.465, ÇHİDK, IS/4/3, s. 16, aktaran Epifanov, s. 25.
6 Altıncı Ordu kayıpları: 6 Aralık'a kadar 15.000, 6 Aralık ve 7 Ocak arasında 36.859, BA-MA, N601/v. 5.

GÖNDERMELER

ARŞİV KAYNAKLARI

AMPSB	Arhiv Muzeya Panorami Stalingradskoy Bitvi (Stalingrad Muharebesi Panoramik Müzesi Arşivi), Volgograd
APRF	Arhiv Prezidyuma Rossiyskoy Federaçiy (Rusya Federasyonu Prezidyumu Arşivi), Moskova
BA-MA	Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau
BZG-S	Bibliothek für Zeitgeschichte – Sammlung Sterz, Stuttgart
GARF	Gosudarstvenniy Arhiv Rossiyskoy Federaçiy (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), Moskova
MGFA-P	Militärgeschichtliches Forschungsamt kütüphanesi, Potsdam
ÖStA-AdR	Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik, Viyana
ÖStA-KA	Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Viyana
PRO	Public Record Office, Kew (BK)
RGALİ	Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Literaturi i İskusstva (Rusya Edebiyat ve Güzel Sanatlar Devlet Arşivi), Moskova
RGVA	Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voyenniy Arhiv (Rusya Askeri Devlet Arşivi), Moskova
RÇHİDNİ	Rossiyskiy Çentr Hraneniya i İzuçeniya Dokumentov Noveyşey İstoriy (Rusya Çağdaş Tarih Belgelerini Koruma ve İnceleme Merkezi), Moskova
ÇAMO	Çentralniy Arhiv Ministerstva Oboroni (Savunma Bakanlığı Merkez Arşivi), Podolsk
ÇHİDK	Çentr Hraneniya i İzuçeniya Dokumentalnih Kollektsiy (Tarihsel Belge Koleksiyonlarını Koruma ve İnceleme Merkezi), Moskova
ÇMVS	Çentralniy Muzey Voorujyonnih Sil (Silahlı Kuvvetleri Merkez Müzesi), Moskova

VOÇDNİ Volgograd Oblast, Çentr Dokumentov Noveyey İstoriy (Çağdaş Tarih Belgeleri Volgograd Bölge Merkezi)

(Önemli not: Rus arşivlerindeki Alman belgeleri aksi belirtilmedikçe ele geçirilen metinlerin Rusça çevirileridir.)

GÖRÜŞMELER VE YAYIMLANMAMIŞ ANLATIMLAR

Yelena Filippovna Albert (Stalingrad uçaksavar savunma hatları); Winrich Behr (Yüzbaşı, Altıncı Ordu karargâhı ve Özel Kurmay Heyeti); Lev Aleksandroviç Beziminski (Kıdemli Teğmen, Kızılordu istihbaratı, Don Cephesi karargâhı); Gottfried von Bismarck (Teğmen, 76. Piyade Tümeni); C. M. Bogomolov (Teğmen, NKVD, Don Cephesi karargâhı); Prens Alexander zu Dohna-Schlobitten (Süvari Yüzbaşısı, XI. V Panzer Kolordusu karargâhı); Nikolay Dmitreviç Dyatlenko (Binbaşı, NKVD, Don Cephesi karargâhı); Josef Farber (Er, 305. Piyade Tümeni); Korgeneral A. D. Bernd Freiherr von Freytag-Loringhoven (Yüzbaşı, 16. Panzer Tümeni ve Özel Kurmay Heyeti); Zinayda Geyorgevna Gavriyelova (Teğmen, Sıhhiye Hizmetleri, 62. Ordu); Prof. Dr. Hans Girgensohn (patolog, Altıncı Ordu); Aleksandr Vladimiroviç Gliçov (Teğmen, 24. Ordu, o surada 65. Ordu); Profesör Nikolay Viktoroviç Gonçarov (Stalingrad sivili); Nina Grigorevna Grebennikova (Stalingrad sivili); Dr. Yevgeni Aleksandroviç Grigorev (Stalingrad sivili); Klemens Kont von Kageneck (Yüzbaşı, 3. Panzer Tümeni); Viktor İvanoviç Kidyarov (Çavuş, 62. Ordu); Lazar İliç Lazarev (Teğmen, Denizci Piyade); Henry Metelmann (Er, 22. Panzer Tümeni); Valentina İvanovna Nefyodova (Stalingrad sivili); Emekli Yarbay Gert Pfeiffer (Yüzbaşı, 60. Motorize Piyade Tümeni); Hans Schmieder (Komiser, 9. Uçaksavar Tümeni, Luftwaffe); Aleksandr Sergeyeviç Smirnov (Çavuş, 64. Ordu); Klavdya Vasilevna Sterman (Er, Kızılordu Hava Kuvvetleri); Aleksandr Vasileviç Çigankov (Teğmen, 62. Ordu); Boris Nikolayeviç Ulko (Onbaşı, 1. Muhafız Ordusu); Heinz Wischnewski (Teğmen, 22. Piyade Tümeni)

Üç eski muharip katkılarının isim verilmeden kullanılmasını istemişlerdir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Achleitner, Dr. Hermann, "Als Arzt in Stalingrad", Beck (ed.).

Adam, Wilhelm, *Stalingrad Mahnt*, Berlin, 1951.

———, *Der schwere Entschluss*, Berlin, 1965.

Addison, Paul ve Calder, Angus (ed.), *Time to Kill, The Soldier's Experience of War 1939-1945*, Londra, 1997.

Agapov, Boris, *After the Battle*, Moskova, 1943.

Andrew, Christopher ve Gordievsky, Oleg, *KGB, The Inside Story*, Londra, 1990.

Andreyev, Catherine, *Vlasov and the Russian Liberation Movement*, Cambridge (BK), 1987.

Axworthy, Mark, *Third Axis, Fourth Army*, Londra, 1995.

Bähr, W. ve Bähr, H. W. (ed.), *Kriegsbriefegefallener Studenten 1939-1945*, Tübingen, 1952.

Bartov, Omer, *The Eastern Front, 1941–1945, German Troops and the Barbarisation of Warfare*, Londra, 1985.

———, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, Oxford, 1991.

Beck, Alois (ed.), *Bis Stalingrad*, Ulm, 1983.

Bellamy, Chris, *Absolute War–Soviet Russia in the Second World War*, Londra, 2008.

Below, Nicolaus von, *Als Hitlers Adjutant 1937–1945*, Mainz, 1980.

Berejkov, Valentin M., *In diplomatischer Mission bei Hitler in Berlin 1940-1941*, Frankfurt am Main, 1967.

———, *History in the Making*, Moskova, 1982.

———, *Ich war Statins Doltnetscher: Hinter den Kulissen der politischen Weltbühne*, Münih, 1991.

Beyer, W. R., *Stalingrad. Unten, wo das Leben konkret war*, Frankfurt am Main, 1987.

Bialer, Seweryn, *Stalin and His Generals: Soviet Military Commanders' Memoirs of World War II*, Boulder, Colo., 1984.

Blank, Alexander, *Die deutschen Kriegsgefangenen in der UdSSR*, Köln, 1979.

Boddenberg, W., *Die Kriegsgefangenpost Deutscher Soldaten in Sowjetischem Gewahrsam und die Post von ihren Angehörigen wahrend des II. Weltkrieges*, Berlin, 1985, ms. MGFA-P.

Boelcke, W. A. (ed.), *"Wollt Ihr den Totalen KriegV Die Geheime Goebbels-Konferenzen*, Stuttgart, 1967.

Bohme, K. W., *Die deutschen Kriegsgefangenen in sowjetischer Hand*, Münih, 1966.

Bradley, Dermot ve Schulze-Kossens, Richard (ed.), *Tätigkeitsbericht der Chefs des Heerespersonalamtes General der Infanterie Rufolf Schmundt*, Osnabrück, 1984.

Bullock, Alan, *Hitler and Stalin, Parallel Lives*, Londra, 1991.

Carell, Paul (P. K. Schmidt), *Hitler's War on Russia*, Londra, 1964.

Cassidy, H. C, *Moscow Dateline*, Boston, Mass., 1943.

Chaney, Otto Preston, *Zhukov*, Oklahoma City, Okla., 1972.

Clark, Alan, *Barbarossa: The Russian–German Conflict 1941-1945*, Londra, 1996.

Craig, William, *Enemy at the Gates: The Battle for Stalingrad*, New York, 1973.

Çuykov, Vasili İvanoviç, *The Beginning of the Road: The Battle for Stalingrad*, Londra, 1963.

Dallin, Alexander, *German Rule in Russia 1941-1945*, Londra, 1981.

Deist, Wilhelm (ed.), *The German Military in the Age of Total War*, Leamington Spa, War. (BK), 1985.

Dettmer, Friedrich, *Die 44. Infanterie-Division*, Friedberg, 1979.

Dibold, Hans, *Arzt in Stalingrad. Passion einer Gefangenschaft*, Salzburg, 1949.

Dieckhoff, Gerhard ve Holzmann, M., *3. Infanterie-Division*, Friedberg, 1978.

Doerr, Hans, *Der Feldzug nach Stalingrad*, Darmstadt, 1955.

Dohna-Schlobitten, Alexander Füirst zu, *Erinnerungen eines alten Ostpreussen*, Berlin, 1989.

Domarus, M., *Hitler, Reden und Proklamationen, 1932-1945*, Würzburg, 1962.

Druzhinin, B. V., *Two Hundred Days of Fire*, Moskova, 1970.

Dunn, Walter S., *Hitler's Nemesis: The Red Army*, Westport, Conn., 1994.

Ebert, Jens, *Zwischen Mythos und Wirklichkeit. Die Schlacht um Stalingrad in deutschsprachigen authentischen und literarischen Texten*, Berlin, c. i & ii, 1989 ms. MGFA-P

———, *Stalingrad – eine Deutsche Legende*, Reinbek bei Hamburg, 1992.

Ehrenburg, İlya, *Men, Years – Life: The War 1041-1945*, Londra, 1964.

Einsiedel, Heinrich Kont von, *Tagebuch der Versuchung*, Berlin, 1950.

———, *The Shadow of Stalingrad*, Londra, 1953.

———, *Der UÜberfall*, Hamburg, 1984.

Epifanov, A. E., *Die Tragödie der deutschen Kreigsgefangenen in Stalingrad*, Osnabrück, 1996.

Erickson, John, *The Road to Stalingrad*, Londra, 1975 *(Stalin's War with Germany*, c. 1).

———, *The Road to Berlin*, Londra, 1983 *(Stalin's War with Germany*, c. 2).

———, "The development of Soviet military doctrine", *The Origins of Contemporary Doctrine Conference, Larkhill*, 28 Mart 1996.

———, "Red Army battlefield performance, 1941-1945: The system and the soldier", Addison ve Calder (ed.) Erickson, John ve Dilks, David (ed.), *Barbarossa, the Axis and the Allies*, Edinburgh, 1994.

Fest, Joachim, *Hitler*, c. ii, Frankfurt am Main, Ullstein, 1976.

———, *Staatsstreich: Der lange Weg zum 20. Juli*, Berlin, 1994.

Förster, Jürgen, *Stalingrad, Risse im Btindnis 1942/43*, Freiburg, 1975.

———, "Das Unternehmen 'Barbarossa' als Eroberungs- und Vernicht-ungskrieg", *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, c. iv, Stuttgart, 1983.

———, "Evolution and development of German doctrine, 1914-1945", *The Origins of Contemporary Doctrine Conference, Larkhill*, 28 March 1996.

——— (ed.), *Stalingrad: Ereignis, Wirkung, Symbol*, Münih, 1992.

Garrard, C ve Garrard, J. (ed.), *World War II and the Soviet People*, New York, 1993.

Gilbert, Felix (ed.), *Hitler Directs His War: The Secret Records of His Daily Military Conferences*, New York, 1951.

Giulini, Udo, *Stalingrad und mein zweites Leben*, Neustadt/Weinstrasse, 1978.

Glantz, David, *Soviet Military Deception in the Second World War*, Londra, 1989.

———, *The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy in World War II*, Novato, Calif., 1990.

———, *Zhukov's Greatest Defeat: The Red Army's Epic Defeat in Operation Mars 1942*, Londra, 2000.

Glantz, David ve House, J. M., *When Titans Clashed*, Kansas City, 1995.

Goellecke, Pontiamis van, *Der Weg ins Leere*, Wolfenbuttel, 1974.

Goldhagen, Daniel, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, Londra, 1997.

Golovchanski, A., *Teh will raus aus diesem Wahnsinn." Deutsche Briefe von der Ostfront*, Wuppertal, 1991.

Götte, Franz ve Peiler, H., *Die 29. Infanterie-Division*, Friedberg, 1984.

Grams, Rolf, *Die 14. Panzer-Division, 1940-1945*, Bad Nauheim, 1957.

Groscurth, Helmuth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers*, Stuttgart, 1970.

Guderian, Gen. Heinz, *Panzer Leader*, Londra, 1952.

Haider, Franz, *Kriegstagebuch*, c. iii, Stuttgart, 1964.

Haller, U. (ed.), *Lieutenant General Karl Strecker*, Westport, Conn., 1994.

Harrison, Mark, *Soviet Planning in Peace and War, 1938-1945*, Cambridge (BK), 1985.

Hassell, Ulrich von, *The von Hassell Diaries*, Londra, 1948.

Hauck, Friedrich, *Eine deutsche Division in Russland: 305. Infanterie-division*, Friedberg, 1975.

Heer, Hannes (ed.), *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944, Ausstellungskatalog*, Hamburg, 1996.

Heiber, H. (ed.), *Lagebesprechurtgeri im Führerhauptquartier. Protokoll-fragmente aus Hitlers militärischen Konferenzen 1942-1945*, Münih, 1962.

Himpe, Ullus, *Die ji. Infanterie-Division in Zweiten Weltkrieg*, Neckargemünd, 1973

Hoffmann, Kurt, *Beitrdge zur Geschichte der 60. Infanterie-Division (mot.)*, ms. MGFA-P, 1979.

Holl, Adalbert, *Was geschah nach Stalingrad?*, Duisburg, 1964.

Hoth, Hermann, *Panzer Operationen*, Heidelberg, 1956.

Jacobsen, Hans-Adolf (ed.), *Generaloberst Haider: Kriegstagebuch*, 3 cilt, Stuttgart, 1963.

Jacobsen, Hans-Adolf ve Rohwer, J. (ed.), *Decisive Battles of World War II: The German View*, Londra, 1965 Jukes, Geoffrey, *Hitlers Stalingrad Decisions*, Berkeley, Calif, 1985.

Jilin, P. A., *They Sealed Their Own Doom*, Moskova, 1970.

Jukov, Geyorgi K., *Marshal Zhukov's Greatest Battles*, New York, 1969.

———, *Kakim my ego pomnim*, Moskova, 1988.
Kageneck, August von, *Examen de conscience*, Paris, 1996.
Kehrig, Manfred, *Stalingrad: Analyse undDokumentation einerSchlacht*, Stuttgart, 1974.
Keitel, Wilhelm, *The Memoirs of Field Marshal Keitel*, New York, 1966.
Kemmerich, P., *Im Vorfeld von Stalingrad. Tagebuchblatter*, Münih, 1964.
Kempowski, Walter (ed.), *Das Echolot. Eine kollektives Tagebuch Januar und Februar 1943*, Münih, 1993.
Kerr, Walter, *The Secret of Stalingrad*, Londra, 1979.
Klaus, Edgar, *Durch die Hölle des Krieges, Erinnerungen eines deutschen Unternehmers an Stalingrad*, Berlin, 1991.
Klee, E. ve Dressen, W. (ed.), *Gott Mit Uns, Der deutsche Vernichtungskrieg im Osten*, Frankfurt am Main, 1992.
Klee, Ernst; Dressen, Willi; Riess, Volker (ed.), *Schone Zeiten: fudenmord aus der Sicht der Täter und Gaffer*, Frankfurt am Main, 1988.
Kluge, Alexander, *Schlachtsbeschreibung*, Freiburg, 1964.
Konsalik, Heinz (ed.), *Stalingrad, Porträt einer Stadt, Inferno einer Schlacht, Protokoll eines Wahnsinns*, Bayreuth, 1968.
Korfes, Dr. Otto, *Zur Geschichte von Stalingrad, 1942-1943*, MGFA-P, tarihsiz ms.
Knight, Amy, *Beria, Stalin's First Lieutenant*, Princeton, NJ, 1993.
Kruse, Martin (ed.), *Die Stalingrad-Madonna, das Werk Kurt Reubers als Dokument der Versöhnung*, Hanover, 1993.
Krylov, Nikolai, *Stalingrad. Die entscheidende Schlacht des zweiten Weltkrieges*, Köln, 1981.
Kurowski, Franz, *Lüftbrucke Stalingrad: die Tragödie der Luftwaffe und der 6. Armee*, Voninckel, 1983.
Langsdorff, Gero von, "Jagdflieger in Stalingrad: Aus den Aufzeichnungen des Oberleutnant Kurt Ebener", *Deutsches Soldatenjahrbuch*, 1973, s. 193-202.
Lenz, Friedrich, *Stalingrad – der verlorene Sieg*, Heidelberg, 1956.
Loser, Jochen, *Bittere Pflicht. Kampfund Untergang der 76. Berlin-Branden-burgischen Infanterie-Division*, Osnabrück, 1988.
Lucke, Christian von, *Panzer-Regiment 2*, Kleve, 1953.
Malaparte, Curzio, *The Volga Rises in Europe*, Londra, 1958.
Manstein, FM Erich von, *Lost Victories*, Londra, 1959.
———, *Aus einen Soldatenleben*, Bonn, 1985.
Messenger, Charles, *The Last Prussian*, Londra, 1991.
Messerschmidt, Manfred, *Was damals Recht war – NS-Militär und Strafjustiz im Vernichtungskrieg*, Essen, 1996.
Metelmann, H., *Through Hell for Hitler*, Londra, 1990.
Michalka, W. (ed.), *Der Zweite Weltkrieg*, Münih, 1989.
Michel, Karl, *Es begann am Don*, Bern, 1946.
Morzik, D. F., *German Air Force Airlift Operations*, New York, 1961.
Mösch, Gerhard, *Stalingrad. Ein Erlebnis und seine Konsequenzen*, Kassel, 1946.
Neidhardt, Hanns, *Mit Tanne und Eichenlaub, Kriegschronik der 100. Jäger-Division*, Graz, 1981.

Noakes, Jeremy ve Pridham, Geoffrey (ed.), *Nazism 1919-1945*, 3 cilt, Exeter, Devon (BK), 1988.

Pabst, Helmut, *The Outermost Frontier*, Londra, 1957.

Paget, R. T., *Manstein, His Campaigns and His Trail*, Londra, 1951.

Paulus, Friedrich, *Ich stehe hier auf Befehl*, Frankfurt am Main, 1960.

Philippi, Alfred ve Heim, Ferdinand, *Der Feldzug gegen Sowjetrussland 1941-1945*, Stuttgart, 1962.

Piekalkiewicz, Janusz, *Stalingrad, Anatomie einer Schlacht*, Münih, 1977.

Plocher, Hermann, *The German Air Force versus Russia*, 7942, New York, 1966.

Plotnikov, Col. Y. V., *Die Stalingrader Schlacht*, Moskova, 1982.

Podewils, Clemens, *Don und Volga*, Münih, 1952.

Reinhardt, Dr. Klaus, *Moscow: The Turning Point*, New York, 1992.

Riedesser, Peter, *Maschinengewehre hinter der Front*, Frankfurt am Main, 1996.

Robel, Gert, *Die deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion*, Münih, 1974.

Rohden, Hans-Detlef Herhudt von, *Die Luftwaffe ringt um Stalingrad*, Wiesbaden, 1950.

Rokossovsky, K. K., *A Soldier's Duty*, Moskova, 1970.

Rotundo, Louis (ed.), *Battle for Stalingrad. The 1943 Soviet General Staff Study*, New York, 1989.

Sadaranda, Dana, *Beyond Stalingrad: Manstein and the Operations of Army Group Don*, New York, 1990.

Samsonov, A. M. (ed.), *Stalingradskaya bitva*, Moskova, 1968.

Sapp, Franz, *Gefangen in Stalingrad*, Steyr, 1992.

Scheibert, Horst, *Nach Stalingrad – 48 Kilometer*, Heidelberg, 1956

Schimak, Anton, Lamprecht, Karl ve Dettmer, Friedrich, *Die 44 Infanterie-Division*, Viyana, 1969.

Schmidt, Paul, *Hitler's Interpreter, The Secret History of German Diplomacy 1935-1945*, Londra, 1951.

Schneider-Janessen, Karlheinz, *Arzt im Krieg*, Frankfurt am Main, 1993.

Schramm, P. E, ve Hillgruber, A. (ed.), *Kriegstagebuch des OKW der Wehrmacht*, Frankfurt am Main, 1963.

Schröter, Heinz, *Stalingrad ... bis zur lezte Patrone*, Lengerich, 1953.

Schulte, Theo J., *The German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*, Oxford, 1989.

Sella, A., *The Value of Human Life in Soviet Warfare*, Londra, 1992.

Selle, H., *Die Tragödie von Stalingrad*, Hanover, 1948.

Sereny, Gitta, *Albert Speer: His Battle With Truth*, Londra, 1995.

Seth, Ronald, *Stalingrad: Point of Return*, Londra, 1959.

Sevryuk, Vladimir, *Moscow–Stalingrad*, Moskova, 1970.

Seydlitz, Gen. Walther von, *Stalingrad, Konflikt und Konsequenz, Erinnerungen*, Oldenburg, 1977.

Shukman, H., *Stalin's Generals*, Londra, 1993.

Simonov, Konstantin Mihayloviç, *Stalingrad Fights On*, Moskova, 1942.

———, *Raznye dni voyni, Dnevnik pisatelya*, c. ii, Moskova, 1978.

Sommerfeldt, Martin, *Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt*, Frankfurt am Main, 1952.

SSCB, *Stalingrad, an Eye Witness Account*, Londra, 1943.
Stahlberg, Alexander, *Bounden Duty*, Londra, 1990.
Steidle, Luitpold, *Entscheidung an der Wolga*, Berlin, 1970.
Strassner, Peter, *Verrater: Das Nationalkomitee Freies Deutschland*, Münih, 1963.
Stratowa, Wulf, *Kein Friede in Stalingrad: Feldpostbriefe 1941/1942*, Viyana, 1995.
Streit, Christian, *Keine Kameraden: Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen*, Stuttgart, 1991.
Şindel, Aleksandr Daniloviç (ed.), *Po obe storoni fronta*, Moskova, 1995.
Ştemenko, S. M., *The Soviet General Staff at War*, Moskova, 1970.
Toepke, Gunter, *Stalingrad, Wie es wirklich war*, Stade, 1949.
Tuyll, H. Van, *Feeding the Bear: American Aid to the Soviet Union 1941-1945*, New York, 1989.
Uberberschär, Gerd ve Wette, Wolfram (ed.), *"Unternehmen Barbarossa," der deutsche Überfall aufdie Sowjetunion 1941*, Frankfurt am Main, 1993.
Vasilevski, A. M., *A Lifelong Cause*, Moskova, 1978.
Van Creveld, Martin, *Hitler's Strategy, the Balkan Clue*, Cambridge, 1973.
———, *Fighting Power: German and US Army Performance 1939-1945*, Londra, 1983.
Vogel, Detlef ve Wette, Wolfram, *Andere Helme-Andere Menschen?* Essen, 1995.
Volkogonov, Dimitri, *Stalin: Triumph and Tragedy*, Londra, 1991.
Voronov, N. N., "Operation "Ring'", *Voyenno-istoriçeskiy jurnal*, 5 & 6, 1962.
Voss, Paul-Hans, *Freigegeben, Tagebuch Aufzeichnungen eines Funkers*, Rossdorf, 1982.
Waasen, Heinrich Maria, *Was geschah in Stalingrad?* Zell am See, Salzburg, 1950.
Warlimont, Walter, *Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939-1945*, Frankfurt am Main, 1962.
Wegner, Bernd, "German perceptions of Soviet military and economic strength in preparation for Operation Blau", C. Andrew ve J. Noakes, *Intelligence and International Relations 1900-1945*, Exeter, Devon (BK), 1987.
———, "Der Krieg Gegen die Sowjetunion 1942/3", Militärgeschicht-liches Forschungsamt, *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, c. vi, Stuttgart, 1990.
Weinert, Erich, *Stalingrad Diary*, Londra, 1944.
Werth, Alexander, *The Year of Stalingrad*, Londra, 1946.
———, *Russia at War 1941–1945*, Londra, 1964.
Werthen, Wolfgang, *Geschichte der 16. Panzer division*, Bad Nauheim, 1958.
Wette, Wolfram ve Ueberschar, Gerd (ed.), *Mythos und Wirklichkeit einer Schlacht*, Frankfurt am Main, 1993.
Wettlin, Margaret, *Russian Road*, Londra, 1945.
Wich, Rudolph, *Baden- Wurttembergische Divisionen im 2. Weltkrieg*, Karlsruhe, 1957.
Wieder, Joachim, *Die Tragödie von Stalingrad, Erinnerungen eines Uberlebenden*, Deggendorf, 1955.
———, *Stalingrad und die Verantxvortung des Soldaten*, Münih, 1962.
Yeremenko, A. I., *Tage der Entscheidung. Als Frontoberbefehhhaber in der Schlacht an der Wolga*, Berlin, 1964.
Zank, Horst, *Stalingrad, Kessel und Gefangenschaft*, Herford, 1993.
Zayas, Alfred M. de, *The Wehrmacht War Crimes Bureau, 1939-1945*, Lincoln, Neb., 1989.

SÜRELİ YAYINLAR, GAZETELER, DERGİLER VE ESKİ MUHARİPLERE AİT YAYINLAR

Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief
Bundestreffen der Stalingradkämpfer
Deutsches Soldatenjahrbuch
İstoriçeskiy Arhiv
Kameradschaft Stalingrad: Mitteilungsblatt für die ehemaligen Stalingradkampfer und den Österreichischen Stalingradbund
Opolçentsi v boyah za Rodinu. Boyevoy put divizii Narodnogo opolçenya Kiyevskogo rayona g. Moskvi, Moskova, 1981
Stalingradbund Österreich
Stalinskoye znamya
Voeynno-istoriçeskiy jurnal
Völkischer Beobachter

KURGUSAL VE DİĞER EDEBİ ESERLER

Anon., *Last Letters from Stalingrad,* Londra, 1956.•
Bondarev, Yuri, *Heisser Schnee,* Berlin, 1972.
Bredel, Willi, *Der Sonderfuhrer,* Berlin, 1970.
Grossman, Vasili, *The People Immortal,* Londra, 1943.
———, *Stalingrad,* Moskova, 1946.
———, *Life and Fate,* Londra, 1985.
Konsalik, Heinz, *Der Arzt von Stalingrad,* Münih, 1956.
Lazarev, L. (ed.), *Let the Living Remember,* Moskova, 1976.
Nekrassov, Viktor Platonovich, *Front Line Stalingrad,* Londra, 1962.
Neruda, Pablo, "Canto a Stalingrado" ve "Nuevo Canto de Amor a Stalingrado", *Tercera Residencia 1935-1945,* Barcelona, 1977.
Plievier, Theodor, *Stalingrad,* Berlin, 1946.
Simonov, Konstantin M., *Days and Nights,* New York, 1945.

• Bu derleme, içindeki mektuplar sahihlikleri kuşkulu olduğu için kurgusal eser sayılmıştır.

DİZİN

Abakumov, Viktor 104, 394
Abramov, Konstantin Kirkoviç 108
Adam, Wilhelm (Albay) 134, 383
Ahmatova, Anna 142
Angern (General) 372
Antonescu, Ion (Mareşal) 41, 106, 240, 259, 280, 281
Arnim, Jürgen Sixt von (General) 402, 427

Badanov, Vasili Mihayloviç (General) 309, 310, 311, 323
Batyuk, Nikolay (Albay) 157, 163, 167, 214, 226, 311, 439
Beck, Alois (Dr.) 9, 38, 318
Beck, Ludwig (General) 37, 159, 196, 376
Behr, Winrich (Yüzbaşı) 16, 238, 250, 280, 350, 351, 352, 353, 366, 381, 389, 394, 446
Below, Nicolaus von (Binbaşı) 141, 224, 242, 351
Berejkov, Valentin 25, 26, 28, 29, 30, 423, 447
Berya, Lavrenti 20, 26, 39, 56, 58, 59, 60, 65, 105, 147, 244, 392, 393, 409, 427, 428, 431, 432
Bielenberg, Christabel 406
Bismarck, Gottfried von (Teğmen) 53, 349, 386, 433, 434, 446
Bismarck, Otto von (Prens, diplomat) 405
Bismarck, Otto von (Prens, şansölye) 21
Blobel, Standartenführer SS Paul 75
Bock, Fedor von (Feldmareşal) 40, 50, 55, 57, 60, 61, 63, 81, 82, 84, 85, 89, 90, 93, 94, 97
Bormann, Martin 36, 343
Brauchitsch, Walter von (Feldmareşal) 7, 35, 40, 68
Bredel, Willi 316, 335, 338
Budenni, Semyon (Mareşal) 50, 56
Butkov, V. V. (General) 256, 441
Churchill, Winston 27, 50, 235, 407, 423, 424

Çuykov, Vasili (General) 7, 108, 109, 112, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 155, 157, 158, 161, 163, 165, 166, 167, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 186, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 217, 218, 225, 227, 250, 257, 312, 365, 384, 427, 435, 439, 448

Daniels, Edler von (General) 8, 219, 266, 291, 321, 327, 328, 343, 357, 360, 366, 384, 428, 438
Deboi (General) 328, 402, 438
Dekanozov, Vladimir 26, 27, 28, 29, 30, 34, 423, 431
Dibold, Hans (Dr.) 341, 388, 414, 418, 425, 433, 434, 448
Dietrich, Sepp (General) 72
Dohna-Schlobitten, A. zu (Prens) 38, 39, 112, 160, 268, 270, 272, 325, 349, 373, 446, 448
Drebber, Moritz von (General) 383, 428
Dumitrescu, Perre (General) 239, 240
Dyatlenko, Nikolay (Yüzbaşı) 49, 193, 288, 316, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 357, 367, 384, 385, 386, 387, 394, 395, 396, 401, 446

Ehrenburg, İlya 105, 142, 409
Einsiedl, Heinrich von (Kont) 295
Eismann (Binbaşı) 309, 318

Gablenz, Eccard von (General Baron) 244, 438
Gebele, Bruno (Binbaşı) 82, 257, 258, 378, 383
Gehlen, Reinhard (Albay) 233, 239
Girgensohn, Hans (Dr.) 21, 313, 314, 315, 358, 446
Goebbels, Joseph 15, 27, 37, 65, 160, 192, 209, 316, 323, 356, 375, 378, 385, 387, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 448
Goering, Hermann 8, 36, 279, 281, 283, 289, 302, 343, 364, 367, 375, 385, 386, 406, 407
Golikov, F. İ. (General) 91, 92, 201
Gordov, V. N. (General) 117
Gorişni, V. A (Albay) 152, 174, 207, 439
Groscurth, Helmuth (Albay) 37, 75, 77, 106, 137, 159, 160, 196, 199, 220, 223, 278, 281, 299, 375, 376, 386, 399, 426, 438, 449
Grossman, Vasili 49, 123, 124, 149, 152, 161, 164, 165, 167, 172, 187, 199, 201, 202, 210, 215, 216, 218, 225, 261, 271, 272, 295, 326, 368, 390, 400, 411, 453
Guderian, Heinz (General) 43, 46, 48, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 408, 449
Gurov, Kuzma 7, 143, 174
Gurtyev, L. N. (Albay) 176, 199, 200, 439

Halder, Franz (General) 7, 37, 40, 48, 51, 53, 55, 73, 81, 82, 84, 97, 99, 100, 139, 144, 145, 159, 160, 234
Hartmann, Alexander von (General) 384, 387, 433, 438
Hassell, Ulrich von 37, 75, 449
Heim, Ferdinand (General) 81, 241
Heitz, Walther (General) 84, 161, 388, 402, 438
Hess, Rudolf 25, 27
Himmler, Heinrich 75, 281, 429
Hindenburg, von (Cumhurbaşkanı) 150, 282
Hitler, Adolf 5, 6, 7, 8, 15, 16, 18, 19, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 45, 48, 50, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 112, 113, 114, 129, 139, 141, 144, 145, 159, 160, 165, 177, 187, 190, 192, 193, 195, 197, 199, 203, 219, 224, 228, 231, 232, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 254, 257, 261, 262, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 293, 295, 299, 301, 303, 307, 309, 310, 317, 318, 319, 321, 325, 326, 327, 328, 329, 341, 343, 344; 349, 350, 351, 352, 353, 355, 366, 367, 373, 376, 378, 385, 386, 387, 390, 396, 397, 399, 402, 406, 407, 408, 417, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 447, 448, 449, 450, 451, 452
Hooven, Günter van (Albay) 428, 430, 437
Hoth, Hermann (General) 8, 37, 43, 54, 55, 60, 89, 92, 94, 97, 113, 117, 118, 125, 129, 130, 146, 154, 237, 238, 242, 259, 260, 263, 276, 306, 307, 308, 309, 311, 318, 321, 323, 325, 330, 344, 449
Hube, Hans (General) 112, 113, 119, 120, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 161, 270, 277, 278, 325, 349, 350, 373, 375, 381, 384, 386, 401, 438

Jaenecke (General) 161, 206, 370, 438
Jeschonnek, Hans (General) 278, 279, 289, 301, 343, 396
Jodl, Alfred (General) 139, 159, 278, 396
Joludev, V. (General) 205, 207, 208, 439
Jukov, Geyorgi (Mareşal) 14, 16, 17, 18, 45, 46, 47, 50, 56, 60, 62, 63, 85, 104, 108, 117, 133, 146, 148, 152, 192, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 243, 244, 259, 295, 303, 306, 308, 331, 439, 449

Kageneck, August von (Kont) 78, 450
Kageneck, Clemens von (Kont) 94, 96, 451
Kazakov, W.İ. (General) 393
Keitel, Wilhelm (Feldmareşal) 7, 35, 159, 278, 351, 396, 450
Kesselring (Feldmareşal) 56
Kirchner, Friedrich (General) 306, 307
Kirponos, Mihail (General) 44
Klamroth, Bernhard (Yarbay) 353
Kleist, Ewald von (General) 44, 71, 84, 85, 86, 89, 90, 429

Kluge, Hans Günter von (Feldmareşal) 60, 61, 62, 282, 307, 428, 450
Korfes, Otto (General) 152, 316, 388, 427, 428, 429, 433, 438, 450
Kosigin, Aleksey 59
Kravçenko (Tuğgeneral) 254, 256, 260, 262, 441
Krilov, Nikolay İvanoviç (General) 7, 143
Kruşçev, Nikita 7, 50, 85, 117, 125, 142, 143, 148, 152, 174, 180, 207, 241, 307, 434, 435, 439
Kunowski, Werner von (Yarbay) 342
Kuzneçov, Nikolay (Amiral) 30, 31, 148

Lascar, Mihail (Tümgeneral) 262, 265
Lattmann, Martin (General) 398, 427, 428, 430, 433, 438
Leeb, Ritter von (Feldmareşal) 40
Lenski, Arno von (General) 398, 433, 438
Leyser (General) 260, 438
List, Wilhelm (Feldmareşal) 97, 99, 100, 139, 159
Lyudnikov, İ.İ. (Albay) 207, 227, 439

Mäder (Yarbay) 360, 362, 366, 372, 373
Malenkov, Geyorgi 30, 59, 148, 244
Malinin, M.S. (General) 332, 394
Malinovski, Rodion (General) 122, 308, 318
Manstein, E. von (Feldmareşal) 6, 16, 37, 43, 44, 75, 80, 90, 93, 100, 263, 275, 277, 280, 281, 282, 283, 284, 289, 303, 307, 308, 309, 311, 317, 318, 319, 323, 325, 326, 349, 350, 352, 353, 355, 374, 375, 389, 397, 398, 403, 407, 419, 429, 434, 450, 451
Manuyilski, Dmitri 209, 427, 430
Melnikov (General) 65, 427, 428, 429
Milch, Erhard (Feldmareşal) 352, 353, 366, 367, 373, 374, 375, 376, 389, 401, 403, 408
Molotov, Vyaçeslav 26, 29, 30, 31, 32, 59, 60, 76, 244, 421, 430

Niemeyer (Yarbay) 238, 372, 437

Oster, Achim (General) 434

Paulus, Elena 431
Paulus, Friedrich (Feldmareşal) 14, 15, 16, 18, 21, 37, 55, 57, 61, 71, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 99, 103, 114, 117, 120, 125, 129, 130, 133, 134, 144, 146, 154, 157, 159, 160, 175, 195, 203, 220, 226, 228, 231, 237, 238, 239, 240, 241, 255, 257, 260, 262, 263, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 299, 301, 303, 306, 308, 309, 311, 313, 314, 317, 318, 319, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 331, 333, 335, 344, 349, 350, 351, 353, 355, 366, 367, 372, 373, 375, 376, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 401, 402, 404, 405, 408, 409, 427, 431, 432, 435
Pavlov, D. G. (Korgeneral) 43, 46
Pavlov, Jakob (Çavuş) 209, 210
Pfeffer (General) 82, 84, 387, 388, 427, 438
Pickert, Wolfgang (General) 276, 277, 438
Pieck, Wilhelm 412
Plievier, Theodor 383

Raus, Erhard (General) 306, 307, 308, 311, 378
Reichel, Joachim (Binbaşı) 91, 93
Reichenau, Walter von (Feldmareşal) 37, 44, 57, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 80
Renoldi, Otto (General Dr.) 313, 324, 384, 437
Reuber, Kurt (Dr.) 265, 291, 292, 293, 294, 321, 322, 355, 426
Ribbentrop, Joachim von 25, 26, 28, 29, 224
Richthofen, Baron W. von (General) 89, 92, 109, 114, 120, 121, 122, 123, 125, 129, 131, 135, 204, 226, 228, 240, 241, 243, 251, 256, 263, 276, 278, 279, 289, 301, 308, 310, 331, 342, 343, 367, 374, 400, 439
Rodenburg, Carl (General) 427, 430, 434, 438
Rodimçev, A. İ. (General) 7, 122, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 163, 176, 184, 212, 384, 439
Rodin, A. G. (General) 245, 249, 256, 261, 262, 264, 441
Rogatin, (Tuğgeneral) 148, 202, 312, 439

Rokossovski, K. K. (Mareşal) 8, 45, 60, 62, 122, 236, 308, 330, 331, 333, 360, 371, 383, 394, 395, 401, 440
Romanenko, P. L. (General) 251, 254, 306, 441
Rommel, Erwin (Feldmareşal) 73, 100, 224, 240, 429
Roosevelt, Franklin D. 407, 424
Roske (General) 384, 389
Rundstedt, Gerd von (Feldmareşal) 40, 50, 53, 71, 72, 73, 76, 100, 376, 429

Sanne (General) 388, 438
Sarayev, A. A. (Albay) 126, 147
Schlömer (General) 384, 401, 402, 409, 428, 438
Schmidt, Arthur (General) 8, 29, 41, 61, 81, 86, 238, 239, 249, 250, 254, 260, 262, 263, 275, 276, 277, 278, 284, 285, 309, 325, 329, 333, 349, 378, 384, 385, 386, 388, 389, 393, 394, 402, 427, 434, 435, 437, 448, 451
Schmundt, Rudolf (General) 275, 281, 352, 353, 373, 429, 448
Selle, Herbert (Albay) 284, 437, 451
Seydlitz-Kurzbach, Walther von (General) 15, 64, 82, 429, 438
Simonov, Konstantin 109, 110, 142, 169, 171, 180, 188, 189, 451, 453
Smislov, Aleksandr (Binbaşı) 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 386
Sodenstern, Georg von (General) 254, 276
Sorge, Richard 58
Speer, Albert 275, 343, 344, 366, 451
Stahlberg, Alexander (Teğmen) 35, 100, 281, 282, 283, 349, 374, 452
Stalin, İyosif Vissaryonoviç 14, 17, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 79, 80, 85, 91, 92, 93, 98, 99, 103, 104, 107, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 133, 141, 143, 146, 148, 152, 156, 179, 180, 185, 186, 189, 193, 198, 199, 201, 203, 207, 208, 209, 210, 213, 224, 231, 232, 235, 236, 238, 243, 244, 250, 259, 275, 279, 302, 303, 307, 308, 310, 317, 330, 331, 332, 361, 375, 389, 392, 394, 396, 401, 402, 408, 409, 412, 423, 424, 427, 429, 430, 431, 447, 448, 450, 451, 452
Stalin, Vasili (Binbaşı) 148
Stamenov, İvan 31
Stauffenberg, Claus von (Kont) 21, 86, 284, 318, 351, 352
Stempel (General) 384, 387, 438
Stock, Gerhard (Teğmen) 239, 249, 250
Strachwitz, Hyazinth von (Yarbay, Kont) 85, 120, 124, 125, 141
Strecker, Karl (General) 77, 95, 106, 129, 159, 161, 162, 206, 236, 239, 254, 256, 260, 262, 263, 277, 278, 283, 284, 290, 299, 317, 323, 328, 347, 364, 372, 375, 384, 397, 398, 399, 404, 427, 431, 432, 433, 434, 438, 449
Stülpnagel, Otto von (General) 376
Surkov, Aleksey 142, 298

Schulenberg, Friedrich Werner von der (Kont) 26, 27
Şçerbakov, Aleksandr 13, 19, 20, 59, 104, 117, 130, 131, 157, 172, 181, 183, 186, 198, 203, 204, 208, 213, 215, 222, 227, 242, 243, 429, 430, 431
Şumilov, Mihail (General) 122, 161, 389, 395, 402, 439

Tanaşçişin (Albay) 260, 440
Telegin, Konstantin F. (General) 394
Thomas (General) 428
Thunert (Albay) 270
Timoşenko, Semyon (Mareşal) 63, 71, 72, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 97, 117, 194
Tresckow, Henning von (Albay) 35, 67, 281, 282, 284, 318
Tuhaçevski, Mihail (Mareşal) 45

Ulbricht, Walter 316, 331, 332, 412, 430

Vasilevski, Aleksandr (Mareşal) 17, 18, 103, 117, 133, 146, 231, 232, 233, 243, 244, 259, 302, 303, 307, 308, 439, 452
Vatutin, Nikolay (General) 194, 236, 441

Vinogradov, İ. V. (General) 216, 290, 330, 331, 332, 333, 334, 338
Vişnevski, Timofey (Albay) 168
Vlasov, Andrey (General) 64, 447
Volski, Vasili Timofeyeviç (General) 259, 260, 264, 440
Voronov, Nikolay (Mareşal) 122, 243, 330, 331, 332, 333, 356, 357, 360, 367, 389, 394, 395, 396, 401, 439, 452
Voroşilov, Kliment (Mareşal) 45, 244, 423

Warlimont, Walther (General) 139, 397, 452
Weichs, Maximilien von (General Baron) 97, 144, 256, 282, 429
Weinert, Erich 316, 317, 333, 357, 363, 368, 377, 412, 415, 430, 452
Weizsäcker, Ernst von (Baron) 25
Werth, Alexander 59, 60, 266, 399, 402, 452
Wietersheim, Gustavvon (General) 119, 129
Witzleben, Erwin von (Feldmareşal) 431

Yakimoviç (Albay) 394, 401
Yeremenko, Andrey İvanoviç (General) 55, 56, 117, 125, 128, 130, 142, 143, 145, 146, 148, 152, 161, 201, 207, 208, 241, 258, 264, 307, 308, 309, 331, 439, 452

Zayçev, Vasili 8, 167, 214, 215
Zeitzler, Kurt (General) 275, 278, 279, 307, 323, 329, 343, 364, 372, 396, 397, 406

II. Dünya Savaşı'nın Doğu cephesinde Stalingrad kenti için savaşan Kızıl Ordu'yla Mihver orduları arasındaki destansı muharebenin öncesi ve sonrasıyla anlatıldığı *Stalingrad*, tarihin en karanlık olaylarından birine ışık tutuyor.

"Beevor'ın anlatısı, Stalingrad Muharebesi'nin azametini, liderlerin megalomanlığını ve yaşanan katliamın akıl almazlığını fevkalade bir berraklıkla aktarıyor."
Richard Bernstein, *The New York Times*

"İnsanların çektiği acıların ve sergiledikleri kahramanlıkların da aktarıldığı bu olağanüstü tarihi anlatı kanımı dondurdu."
Antonia Fraser, *Sunday Times*

"Dâhice!"
The Times

"Muhteşem... Harika bir tarih kitabı, bir roman kadar da sürükleyici."
Daily Telegraph

"Müthiş... Bir felaketin sürükleyici hikâyesi."
Max Hastings

ISBN: 978-975-08-2673-3
46 TL
KDV'den muaftır.